

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 12

Збірник наукових праць

Київ – 2007

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 12

Збірник наукових праць

Київ – 2007

ББК

П

УДК 800

Відповідальний редактор –

доктор філологічних наук, професор **Корбозерова Н.М.**

Відповідальний секретар –

кандидат філологічних наук, доцент **Орличенко О.В.**

Редакційна колегія:

доктор філологічних наук, професор **Гетьман З.О.**

доктор філологічних наук, професор **Гуйванюк Н.В.**

доктор філологічних наук, професор **Жайворонок А.О.**

доктор філологічних наук, професор **Карабан В.І.**

доктор філологічних наук, професор **Кочерган М.П.**

доктор філологічних наук, професор **Крючков Г.Г.**

доктор філологічних наук, професор **Скороходько Е.Ф.**

доктор філологічних наук, професор **Ставицька Л.О.**

доктор філологічних наук, професор **Старикова О.М.**

доктор філологічних наук, професор **Стеріополо О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Чередниченко О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Швачко С.О.**

доктор філологічних наук, професор **Шумарова Н.П.**

Друкується за рішенням Вченої ради Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол №2 від 17 вересня 2007 року).

Загальне рецензування збірника:

доктор філологічних наук, професор **Бурбело В.Б.** (КНУ)

доктор філологічних наук, професор **Омельченко Л.Ф.** (КНЛУ)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу мовної інформації.

Серія КВ №7411 від 09.06.2003р.

Фахове видання з філологічних наук.

Бюлетень ВАК України №8 від 2004 року.

Перелік №14.

Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики:

П78 3б. наук. пр. / – К.: Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка / Від.ред. Н.М.Корбозерова. – К.: Логос, 2007. – Вип.12. – 2007. – 454 с.

ISBN

Збірник вміщує статті, в яких досліджуються актуальні проблеми лексичної, реченнєвої, та текстової семантики, пов'язані з мовними та стилістичними особливостями функціонування слова, словосполучення, речення та тексту.

Розраховано на широке коло філологів, викладачів вузів, докторантів, аспірантів та пошукувачів.

ББК

© **Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2007**

ЗАГОЛОВОК ЯК МАРКЕР ЕКСПРЕСИВНОСТІ СУЧАСНОЇ АНАЛІТИЧНОЇ СТАТТІ

(на матеріалі іспанського періодичного видання “*El País*”)

Дослідження особливостей мови сучасної преси, яку справедливо вважають “п’ятою колоною” завдяки потужному впливу на формування суспільної думки, є особливо **актуальним** та вмотивованим. Аналітичний жанр іспанського газетного мовлення, який вирізняється різноманітністю, багатогранністю, оригінальністю, експресивністю, пропонує необмежене поле для вивчення та аналізу.

Наша **мета** полягає у розгляді заголовка як композиційного елементу іспанської аналітичної статті, як першого експресивно маркованого елементу, який впливає та визначає характер сприйняття матеріалу адресатом. Заголовок є першим етапом подання інформації, першою перевіркою взаєморозуміння, першим елементом сприйняття статті [1:91-93]. **Об’єктом** розгляду виступає експресивність аналітичних статей, а **заголовок** є предметом дослідження.

Нетиповий характер смислового створення заголовка полягає в можливості його оформлення як проспективно та ретроспективно спрямованого. Будучи *проспективно* оформленим, він виконує делімітативну та дейктичну функції по відношенню до корпусу статті [2:76]. У такому разі заголовок задає “тон” публікації, виносячи на розгляд аудиторії “малу” тему. *Ретроспективний* характер заголовка виявляється в тому, що його осмислення в повному обсязі відбувається лише за умови прочитання всієї статті (як наприклад у заголовках-символах), тобто вектор руху спрямований у зворотному напрямку – від статті до заголовка.

Для іспанської аналітичної статті є характерним те, що заголовок не лише називає публікацію за темою або однією з її ознак, не є однозначним за семантикою своїх складових, він активізує проспективне осмислення, вміщує перші елементи *експресивності* [3:154]. За нашими спостереженнями, повне розуміння заголовка більшої частини іспанських аналітичних публікацій можливе лише після ознайомлення із текстом. Так, наприклад, важко спрогнозувати, про що йдеться в матеріалах під такими заголовками: *Dioses y perros* (V.Verdú), *Negro, Siempre* (R.Montero), *20 minutos, Convencional* (J.J.Millás), *Lo mejor* (M.Torres). За цими заголовками міститься широке семантичне поле, котре піддається уточненню та звуженню по мірі ознайомлення з матеріалом.

Функціональною метою заголовка є: 1) поінформувати читача про зміст повідомлення (інформативна та номінативна); 2) охарактеризувати та класифікувати повідомлення (*експресивна* та оцінна); 3) привернути читацький інтерес (спонукальна, інтригуюча та рекламна функції). Однак з-поміж усіх перерахованих провідними функціями заголовка слід вважати інформативну, оцінну та прагматичну (експресивну) [4:268]. При розгляді оцінного компонента як частини загального експресивного отримуємо біном інформативності та *експресії*.

Провідні *характеристики* заголовку, а саме проспективний характер, автоцентричність та антропоцентричність, створюють його прагматичну домінанту [2:111]. Відповідно заголовок виступає форпостом, прагматичним регулятором і фокусом публікації.

Найзагальніший розподіл всього корпусу досліджених нами заголовків на нейтральні та експресивно забарвлені, констатує про значну перевагу останніх у сучасній іспанській публіцистиці: *El Infierno*, *Mercadillo* (M.Vicent), *Perdedores* (J.Cruz), *Españita* (E.Lindo). Експресивна детермінованість заголовку іспанської аналітичної статті сприяє утриманню

уваги читача і підтримує його інтерес до подальшого ознайомлення з її текстом. Побудова заголовка підпорядковується таким вимогам як *експресивна* лаконічність та конденсація, конкретність, чіткість, ясність, що, в свою чергу, знаходить відображення у відповідних формах пред'явлення. За будовою слід розподіляти заголовки іспанських статей на (класифікація А.Хервера):

- номінативна конструкція: *El héroe de la madre* (A.Grande), *El pregón del tapicero*, *La playa de Almonte* (A.Burgos). Поширеність вживання таких форм зумовлена необхідністю у максимально стислій формі виразити провідну думку автора і водночас створити інтригу [там само, с. 67].

- ад'єктивні конструкції (adj.+sust., sust.+adj.): *Tiempo artificial*, *Siniestras fantasmas*, *El amor imposible* (V.Verdú).

- одне слово (sust. o adj. sustantivado): *La infección*, *Antifascistas* (E.Lindo), *Victimas*, *Corazón*, *Fanáticos* (R.Montero). Характерною ознакою іспанської аналітичної статті є використання в подібного роду заголовках родових понять: *Violencia*, *Mentiras* (R.Montero). Заголовок, оформлений словом або словосполученням, фіксує тему повідомлення, націлює читача на певну смислову перспективу.

Малу частку у порівнянні з трьома наведеними вище типами складає заголовок, що оформлений словосполученням з інфінітивом та герундієм, конструкції з інфінітивом: *Dormir* (R.Montero).

На думку Г.О.Золотової ці заголовки не є оформленими реченнями, а лише синтаксичними формами [5:69-73]. Така форма вираження є значно продуктивнішою, зважаючи на те, що комунікативна мета заголовка не полягає у вичерпному представленні повідомлення, а лише у фрагментарній, частковій номінації теми, передачі лише квантів інформації, коли реальне прирощення змісту відбувається після декодування всієї статті [6:106].

За семантичною класифікацією маємо такі *експресивно* забарвлені заголовки (класифікація Г.П.Апалат) [1:99]:

- заголовок-резюме, що подає у стислій формі зміст всього тексту, наприклад: *Perdón* (E. Mendoza), *Trogloditas* (R.Montero);

- заголовок-лозунг: *Viva Juárez* (R.Montero);

- заголовок-“світла пляма” (*highlight*), що представляє найяскравішу думку автора: *El infierno*, *Milagros* (J.J.Millas);

- заголовок-деталь: *Desnudos*, *Noviembre* (J.J.Millas);

- заголовок-“уламкова” (рос. осколочная) модель (термін Л.Г.Кайди), на позначення часового простору статті: *Hacia el cinismo* (V.Verdú). На думку Л.Г.Кайди, подібного роду заголовки підсилює активність читачького сприйняття своєю неясністю, незакінченістю [7:79, 98].

- заголовок-індикатор, що вказує на предмет повідомлення, але не містить інформації, яка дозволяє заздалегідь передбачити зміст статті. Його семантика максимально згорнута та має мінімальну кількість опорних елементів. Іншими словами, це заголовок-символ [там само, с. 92]. Наприклад: *La novia*, *Mitología* (J.J.Millas). Заголовки-символи можуть бути представлені такими елементами образності, як усталеними виразами, оригінальними перифразами, тропами (метафорою, персоніфікацією, антитезою, парадоксом, метонімією, гіперболою): *¿Por quién sonaban las cacerolas?*, *La suerte está echada*. Ці заголовки завжди носять оцінно-емотивний компонент, а частотність їх уживаності в іспанській пресі свідчить про важливість такого роду заголовка як експресивно маркованого композиційного блоку аналітичної статті. Такі заголовки на першому етапі їх сприйняття виявляються важкими для розуміння, тому що читачеві не вдається відразу вловити їх значення, зрозуміти зв'язок із корпусом статті, що виступає допоміжним стимулом для

ознайомлення із нею. Після прочитання та осягнення змісту у всьому багатстві його асоціативних зв'язків читачу стає зрозумілим смисл заголовка-символу. Однак існує і його негативна сторона. Іноді через надмірне захоплення експресивністю заголовка може бути дезорієнтуючого характеру. Серед багатьох факторів, що ускладнюють його розуміння, слід зазначити такі: 1) якщо передбачення зведене до мінімуму (значення заголовка пов'язане не стільки з текстом, скільки з підтекстом); 2) виокремлена інтригуюча теза, яка не завжди відображає суть статті, іноді спростовуючи її; 3) відбувається підтасовка, викривлення фактів; 4) зміст залишається загадкою після ознайомлення з текстом (мова йде про так звані “дефективні” заголовки) [8:52-55]. Однак, зважаючи на високий професійний рівень журналістів досліджуваного нами видання “El País”, подібні заголовки є поодинокими винятками.

При розподілі заголовків іспанських аналітичних статей за ступенем інформованості (за Г.П.Апалат) слід звернути увагу на зростання експресивної домінанти від орієнтовних до неорієнтовних [1:99]:

1) орієнтовні – такі, що спрямовують увагу адресата на сприйняття певної тематики, наприклад: *La lógica financiera, Luz verde a la reforma de la enseñanza*;

2) обмежено-орієнтовні – такі, що визначаються мінімально орієнтовним характером і викликають у читача потребу в створенні гіпотези щодо загального змісту тексту: *Dormir (R.Montero)*. До цього типу ми відносимо заголовки, що вміщують власні імена: *Sofia (E.Lindo), Pontífices (M.Torres)*;

3) неорієнтовні – такі, що формують помилкову гіпотезу, носять інтригуючий характер: *El éxito de matar niños, Ocultar mostrando*. Усі перераховані вище типи успішно використовуються іспанськими журналістами-колумністами, без суттєвої переваги одного певного типу заголовка.

Іспанськими дослідниками Е.Мартіном та А.Ернандес виокремлюються такі специфічні особливості заголовків [9:146-147; 10:54-70] :

1) порушення звичайного порядку слів для виділення однієї мовної одиниці, котра несе найбільше змістове навантаження: *Siniestras fantasmas (V.Verdú)*.

2) уточнення: *Berlusconi, al ataque (A.Burgos)*;

3) використання контрасту значень, опозиції: *Animadores y gruñones, Amor y desolación (E.Lindo)*.

Подібного роду лінгвістичні особливості оформлення значно мірою впливають на характер експресивної забарвленості заголовків. Нетипові, неординарні заголовки, що складають значний відсоток від загалу, завжди вирізняються потужним оцінно-емотивним потенціалом, який відбивається на характері впливу, що вони здійснюють на аудиторію. Наприклад, нечастотним є використання форми 1 ос. мн. “ми”: *Los que nos odian; No somos nadie*; 1 ос. одн. “я”: *Yo sí estuve, Estoy en ello*, 2 ос. одн. “ти”: *El Papa viene a verte*; 3 ос. одн. або мн. у разі спрямованості на невідомого адресата: *La vida, che (M.Rivas)*. На нашу думку, звертаючись до нетипового заголовка, журналіст має на меті привернути і затримати увагу читача на своєму матеріалі.

Заголовок поряд із зачином та кінцівкою складає три прагматично сильні позиції публікації . Заголовок та стаття є взаємодетермінованими, логічно та предметно співвіднесеними: зміст статті повною мірою розкриває смисл заголовка, котрий, в свою чергу, вміщує її основний змістовний конденсат. Бажання автора привернути увагу якомога більшого числа читачів до свого матеріалу, донести свою думку суспільству, певною мірою вплинути на характер ставлення адресатами до неоднозначної проблеми актуальності, закріпити у їх свідомості ідею або формат її сприйняття визначають оригінальність, нетиповість, розмаїття сучасних іспанських аналітичних публікацій, а з ними і способів оформлення заголовків.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аналит Г.П.* Структура, семантика і прагматика текстів-інтерв'ю (на матеріалі сучасної англомовної преси): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2002. 2. *Коваленко А.Н.* Заголовок англомовного журнального мікротексту-повідомлення: структура, семантика, прагматика (на матеріалі тижневика Newsweek): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2002. 3. *Тертычный А.А.* Жанры периодической печати: Учебн. пособие. – М.: Аспект Пресс, 2000. 4. *Матвеева Т. В.* Функциональные стили в аспекте текстовых категорий: Дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04. – Свердловск, 1991. 5. *Золотова Г.А.* Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. – М.: Наука, 1982. 6. *Козловская А.Б.* Прагматический аспект категории информативности англоязычных синоптических текстов газетно-публицистического стиля: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – Харьков, 2003. 7. *Кайда Л.Г.* Эффективность публицистического текста. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1989. 8. *Подчасов А.С.* Дезориентирующие заголовки в современных газетах // Русская речь. – 2000. – №3. – С.52-55. 9. *Cascón Martín E.* Lengua española y comentario del texto. Teoría y práctica. – Madrid: Edinumen, 1997. 10. *Escribano Hernández, A.* Uso periodístico de la lengua: los títulos de prensa. – Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2001.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

El País (17-09-2006, 25-09-2006, 22-02-2007, 26-02-2007, 28-02-2007, 1-03-2007, 5-03-2007, 10-04-2007, 12-04-2007, 15-04-2007, 20-04-2007, 22-04-2007, 29-04-2007, 2-05-2007, 4-05-2007, 8-05-2007, 12-05-2007, 23-05-2007, 27-05-2007, 28-05-2007, 3-06-2007, 5-06-2007, 6-06-2007, 19-06-2007, 20-06-2007, 26-06-2007, 11-07-2007, 11-09-2007, 4-11-2007, 6-11-2007, 8-11-2007, 21-11-2007, 22-11-2007, 27-11-2007, 28-11-2007, 11-12-2007).

БАГРІЙ О.І.

Центр наукових досліджень та викладання іноземних мов НАН України

ПРЕДИКАТИ ПРОПОЗИЦІЙНОГО ВІДНОШЕННЯ ДУМКИ ЯК ЗАСОБИ ПЕРЕКОНАННЯ У НАУКОВІЙ ДИСКУСІЇ

Наукова дискусія як специфічний тип комунікативної ситуації спрямована на досягнення її учасниками єдиної перлокутивної мети – зробити опонентів по дискусії своїми одностудцями, переконати їх розділити точку зору, яку сам мовець вважає істинною чи в різній мірі вірогідною. Основні види переконання в науковому дискусійному тексті пов'язані з різними системами обґрунтування, а також із визначенням автором оцінки вірогідності повідомлюваного за допомогою епістемічних предикатів пропозиційного відношення (далі ППВ). Епістемічні ППВ виступають обов'язковим компонентом наукового тексту, оскільки вони відображають суб'єктивний характер пізнання і не тільки повідомляють адресату оцінку вірогідності змісту пропозиції, але також слугують засобами переконання [7:102].

На сьогодні існують різні типи класифікацій семантичних типів ППВ [1], [2], [3], вивчалася роль модусів думки та знання як засобів переконання в текстах різних жанрів [4], [5], [6], проте роль та аргументативний потенціал ППВ як засобів переконання в тексті наукової дискусії (далі ТНД) досі не отримали висвітлення. Отже метою даної статті є комунікативно-прагматичний аналіз ППВ думки категоричної та проблематичної вірогідності з метою визначення їх аргументативного потенціалу в якості засобів переконання в ТНД.

Актуальність статті визначається прагмалінгвістичним та когнітивним підходами до вивчення аргументативного потенціалу модусів думки в науковому дискурсі.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше стосовно до наукового дискусійного тексту виявлено та описано риторичний потенціал ППВ як засобів переконання.

Предметом дослідження є предикати пропозиційного відношення думки категоричної та проблематичної вірогідності, а об'єктом – їх семантичні, прагматичні та риторичні особливості.

Матеріалом дослідження послуговували фрагменти наукових дискусійних текстів з англо-американської наукової прози в галузі інформаційних технологій та наук про Землю кінця ХХ – початку ХХІ сторіч.

В мовленні висловлення ступеня впевненості в істинності пропозиції пов'язане з епістемічною модальністю, яку в багатьох мовах виділяють поруч із деонтичною, алетичною та волюнтативною модальністю (деонтична модальність стосується необхідності чи можливості дії, алетична (логічна) – правдивості/неправдивості пропозиції, а волюнтативна – волевияву особи) [7:154]. Епістемічна модальність вірогідності фіксує градуальні переходи за ступенем вірогідності від знання до незнання. Термін вірогідність в своєму епістемічному значенні межує, з одного боку, зі знанням, а з іншого боку, – з констатацією незнання [8:35]. При вирішенні питання вірогідності епістемічних висловлювань лінгвісти постали перед необхідністю диференціювати вірогідність за допомогою опису внутрішньої структури епістемічної модальності. Традиційним є поділ епістемічної модальності на: **просту**, **проблематичну** та **категоричну** вірогідність [4], [8], [9], [10]. В мовленні основними засобами вираження проблематичної та категоричної вірогідності є предикати пропозиційного відношення думки, відповідно, проблематичної та категоричної вірогідності, за допомогою яких автор наукового тексту сам оцінює вірогідність повідомлюваної ним інформації.

Категорично вірогідне висловлювання, з одного боку, пов'язане з підкресленням істинності, значимості повідомлення, а з іншого – з підсиленням впливу мовця на слухача з метою його переконання у вірогідності інформації та усунення його сумніву щодо прийняття її як вірогідної [4:8]. Висловлювання з модусом думки категоричної вірогідності об'єднують висловлювання, в значенні ППО яких виражається повна впевненість автора в істинності, очевидності, правдивості повідомлюваної інформації [5:17]. До ППВ категоричної вірогідності відносяться предикативні прикметники (*sure, certain, evident, obvious, clear, apparent, indubitable*), а також модальні слова (*surely, certainly, quite, fairly, clearly, indeed, increasingly, crystal, of course* тощо).

Висловлювання з ППВ проблематичної вірогідності можуть бути як об'єктивно-орієнтовані, так і суб'єктивно-орієнтовані. Наприклад:

It is evident that this is not true because both hopping codes and timing are unencrypted and are available to the attacker (1).

У цьому прикладі ППВ категоричної вірогідності вказує на тверду впевненість мовця в вірогідності повідомлюваного, яка є результатом відстеження фактів об'єктивної дійсності.

Channel bonding isn't as spectrally efficient as MIMO and not a good long-term choice because data loads and rates surely will increase over time (2).

У даному висловлюванні за допомогою ППВ *surely*, що містить сему передбачення та сему віри-впевненості, автор "програмує" неминучість результату, що визначається факторами об'єктивного характеру. Майбутня подія сприймається ним як дещо закономірне, невідворотне [10:16].

In addition, all the plausibility of Penrose's theory of "quantum consciousness" in Part II of the book depends on the Gödel argument being sound. It certainly provides no plausibility by itself (3).

В цьому прикладі модальне слово *certainly* вказує на суб'єктивно-психологічне значення переконаності автора в необґрунтованості та бездоказовості позиції опонента. Зазначимо, що у всіх трьох прикладах автор за допомогою безособовості викладення підкреслює свою невидимість, дозволяючи фактам прозоро говорити самим за себе [11:364]. Безумовно, використання автором ППВ категоричної вірогідності для обґрунтування власної позиції в ТНД свідчить про його бажання досягти перлокутивного ефекту переконання. Він навмисно акцентує епістемічний стан власної глибокої впевненості, для того щоб передати його адресату тексту та зробити останнього своїм однодумцем.

Як правило, використання мовцем ППВ категоричної вірогідності в ТНД супроводжується різними формами обґрунтування. Вимога обґрунтування пропозицій, що

вводяться даними ППВ, пояснюється тим, що представляючи пропозицію як високо вірогідну, мовець бере на себе високу відповідальність за сказане і мусить довести власну правоту.

Окрім власне риторичного впливу ППВ думки категоричної вірогідності в ТНД мають значне прагматичне навантаження. Наприклад, вони виконують етикетну функцію вуалювання негативної думки у складі допустово-протиставних схем, вживаючи які, мовець погоджується з певною частиною висловлювання, проте, насправді, виступає проти сутності думки опонента [пор.12:307]. Наприклад:

Certainly our tools can influence the way we solve problems, but we are being unprofessional if we analyze problems to suit the technology we have or if we design our solution primarily to suit the technology we want to use (4, 7).

I view computers as a tool for human creativity. No doubt, a few students advance in the appropriate way with computers, and technology's advantages cannot be ignored. However, I argue that the basics should come first (5).

У наведених прикладах поруч із позначенням категоричної впевненості в вірогідності події, ППВ *certainly* та ППВ *no doubt* також реалізують етикетну інтенцію автора – вуалювання негативної думки. Зазначена процедура має місце в складі допустово-протиставних формул: "так, безсумнівно ..., але ..." та "так, безсумнівно ..., однак я виступаю за те, щоб ...". В першому прикладі ППВ *certainly* вказує як на значення впевненості, так і значення поступки в прагматичній схемі, яка реалізує інтенцію автора — дипломатичне вираження критичного ставлення до проблеми дискусії та прагнення переконати адресата в небажаності певного стану справ. Подібний феномен спостерігаємо й в другому прикладі, в якому ППВ думки категоричної вірогідності *no doubt* хоча й виражає впевненість мовця в змісті пропозиції, проте вже в наступному висловлюванні за допомогою предикату *to argue* постулюється істинна позиція автора щодо проблеми побічного ефекту використання комп'ютерів в процесі навчання студентів. Як і в попередньому прикладі з ППВ *certainly*, модальне слово *no doubt* становить частину допустово-протиставної схеми, яка етикетно репрезентує формулу заперечення, завуальованого згодою-поступкою.

Отже, ППВ зі значенням категоричної вірогідності, призначені, здавалося б, для вираження згоди, в реальних НДТ часто використовуються для дипломатичного висловлення незгоди.

Висловлення авторської думки зі значенням проблематичної вірогідності є дуже характерним для наукової дискусії. З одної сторони автор озвучує ймовірні, можливі положення, істинність яких потребує обґрунтування; з іншого боку, він може вказати на проблематичну вірогідність свого повідомлення з прагматичних причин, як-то: з метою бути менш категоричним, авторитарним, чи для передачі геджування (тобто обмеження або навмисної нечіткості) [7:159]. У значенні маркерів проблематичної вірогідності імплікується ступінь впевненості в істинності пропозиції, припущення про можливість існування іншої думки, точки зору [4:7]. ППВ зі значенням проблематичної вірогідності, достатньо різноманітні як за своїми мовними формами, так і за і за епістемічним наповненням. До ППВ проблематичної вірогідності належать: (1) дієслова, в тому числі: а) повнозначні *think, believe, suppose, consider* тощо; 2) дієслова-зв'язки *seem, appear*; 3) модальні слова з епістемічним значенням припущення *may, might, can, could*; 4) предикативні прикметники в конструкції з безособовим *it* та дієсловом зв'язкою: *it is possible / probable / hypothetical / likely* тощо; 5) модальні слова: *perhaps, possibly, probably, conceivably* тощо; 6) іменники: *assumption, hypothesis, suggestion* тощо).

Щодо епістемічного наповнення ППВ проблематичної вірогідності, то їх можна розподілити на такі п'ять семантичних груп, як-от: 1) ППВ прогнозування: *to expect, to estimate, to anticipate, to predict, expectation, prediction, chance, prospect, assessment*; 2) ППВ

імовірності *to suggest, to presuppose, to be/seem (most/very) likely, probably, presumably, probability, theory* тощо; 3) ППВ судження *to think, to believe, to suppose, to consider, to presume, to reckon, to be of the opinion, opinion, belief, view, point of view, to assume, to surmise, assumption, judgement*; 4) ППВ припущення: *to assume, to seem; may, might, could, must; perhaps, possible, supposedly, presumably*; 5) ППВ сумніву-невпевненості: *to doubt, doubtful, unlikely, to be not sure, to be unsure, to be not certain, to be uncertain, to hardly believe*.

Так, висловлювання з **ППВ прогнозування** описують епістемічний стан людини в процесі очікування певного прорахованого / передбачуваного / прогнозованого результату, явища тощо. Важливим при цьому є об'єктивний характер факторів, на яких ґрунтується впевненість автора. Наприклад:

The process of self-assembly within a plane is in essence very similar to the construction of Mao et al. for their XOR product. It is therefore likely that an experimental error rate below 2% could be expected. Much higher error rates could be expected for the building of the successive layers in our convolution product because cooperativity is much lower in this (6).

У наведеному прикладі автор вживає ППВ *to expect* для прогнозування похибки в розрахунках. Прогноз ученого будується по аналогії до характеристик іншої існуючої технології, про яку йдеться в попередньому висловлюванні, яке становить аргумент для обґрунтування прогнозу з ППВ *to expect*. Наведемо ще один приклад:

This distinction is important, says Inho Kim, Korean entrepreneur and former research director at the Daewoo Group, because he expects electrode refinements to be the main source of future improvements in ultracapacitor performance – greater energy storage, for example, and decreases in cost. Electrode technology, Inho Kim estimates, determines “70 or 80 percent” of the capacitor’s performance (7).

У цьому фрагменті інтерв'ю колишній науковий директор компанії "ДЕУ" використовує два ППВ прогнозування *to expect* та *to estimate* для висловлення прогнозу щодо покращання ефективності коефіцієнту корисної дії конденсаторів. Впевненість спеціаліста спирається на об'єктивні фактори, такі як результати експериментів наукової лабораторії в галузі збереження енергії (про що йдеться в статті).

ППВ імовірності мають значення наближеності вірогідності до істини або до потенційно можливого стану речей, який, тим не менше, не є остаточно відомим або очевидним для мовця, який обирає певний предикат із зазначеної групи для позначення свого епістемічного стану:

It is probable that a new "economic zone" will be established between a relatively narrow (12-mile) territorial sea and the international ocean space beyond. If, as seems likely, this economic zone is 200 miles wide, it will encompass some 37 percent of the ocean as shown in Fig.1 (8).

У даному прикладі за допомогою ППВ імовірності *to be probable* мовець висловлює припущення про ймовірний розвиток подій. В наступному висловлюванні його передбачення дублюється за допомогою ППВ з предикативним прислівником *to seem likely*. В обох випадках значення епістемічних модусів здійснює аргументативний вплив на адресата, причому перлокутивний ефект аргументації посилюється за рахунок імпліцитного вираження суб'єкта модусу, що акцентує об'єктивний характер повідомлюваної інформації. В цілому, невираженість суб'єкту модусу є характерною рисою для висловлювань, в яких функціонують ППВ імовірності. Порівняно з висловлюваннями з ППВ прогнозування, висловлювання з ППВ імовірності мають знижений ступінь вірогідності, оскільки перші виражають значення очікування, що базується, переважно, на об'єктивних факторах, обставинах чи передумовах, а другі вживаються переважно для позначення суб'єктивні судження автора.

Наступна група – **ППВ судження** – виражають думку, припущення, точку зору, які також носять, переважно, суб'єктивний характер. Суб'єктивний елемент, що вноситься ППВ

судження, репрезентує основну особливість наукової діяльності – рефлексивність, яка неодмінно супроводжує формування гіпотез, припущень, прогнозів. Наприклад:

Here is where I made several reasonable assumptions. (...) I assumed winters during deglaciation would be so dry and cold that little new snow would accumulate, and the snow that did accumulate would easily melt by May 1. These seem like reasonable and conservative estimates of the melting time and the date of May 1 even allows for the top of the ice sheet to be “primed,” warmed to 32°F (0°C), so that all the meltwater for the five warm months would flow out of the ice sheet and not be refrozen within it (9).

У наведеному прикладі автор описує різні гіпотези з приводу того, як швидко мають танути арктичні льодовики в наш час. Оскільки автор не може спиратися на факти або свідчення інших вчених, він висловлює свої власні припущення, використовуючи ППВ припущення *to seem* та ППВ судження *to assume, assumption*. При цьому, подаючи себе в якості джерела думки, автор, тим самим, знімає зі свого висловлювання значення абсолютної вірогідності й наділяє його ознакою імовірнісної вірогідності [4:12]. Розглянемо такий випадок:

Given the recent experimental developments mentioned above, we believe it is timely to reflect on the best use that could be made of ASA for practical purposes (9).

В цьому прикладі завдяки ППВ *to believe* автори виражають свою впевненість щодо необхідності серйозно замислитися над якнайраціональнішим використанням наявної технології, причому впевненість фахівців базується на об'єктивних факторах (результати проведених експериментів).

У випадках, коли автор зацікавлений в певному результаті подій чи певній їх оцінці, припущення за змістом може співпадати з надією, очікуванням позитивного/негативного. Свій епістемічний стан автор прагне передати адресату. Наприклад:

Maybe the labels “realism” and “nominalism” get dropped in the process of forging this new understanding. But, regardless, I don't think we are there yet. For example, I think that your four-point elaboration, below, does not get you beyond your admittedly oversimplified soundbite. I think it does not get you beyond the “can't stand outside and compare concepts to reality” objection to that form of realism (10).

Тут автор застосовує аргументацію-пояснення, в якій багаторазове використання модусу думки *to think* свідчить про інтенцією мовця досягнути певного рівня розуміння повідомлюваної ним інформації.

ППВ вірогідності виражають імовірнісне припущення про існування певного стану речей, який не є остаточно відомим для автора. Порівняно з ППВ прогнозування їхній аргументативний потенціал та ознака вірогідності є зниженими, і тому висловлювання з ними для їх прийняття адресатом, як правило, потребують додаткової аргументації. Наприклад:

While such etiquettes are designed to deal with unknown sources of interference, it is conceivable that such methods would be more effective in dealing with interference from only Wireless HUMAN devices, as the system would have information about the number of such devices and their transmit powers (10);

В цьому складнопідрядному реченні автор висловлює свій імовірний прогноз за допомогою ППВ вірогідності, вираженого якісним прикметником *conceivable*. В підрядному реченні причини, яке вводиться маркером аргументації *as*, автор наводить аргумент на підтримку своєї позиції, що вказує на те, що він розраховує, що його припущення буде сприйняте адресатом як вірогідне. Відзначимо, що ППВ судження та ППВ припущення, незважаючи на слабкий ступінь оцінки вірогідності повідомлюваної інформації, усе ж чинять певний аргументативний вплив на адресата, оскільки сам факт існування певних поглядів,

думок завжди на чомусь ґрунтується, навіть якщо підґрунтя думки не отримує експліцитної репрезентації.

ППВ сумніву виражають епістемічний стан невпевненості мовця в істинності повідомлюваного, яка базується на невизначеності чи недостатності інформації для однозначної оцінки ситуації. Висловлення з ППВ сумніву (*doubtful, unlikely, improbable, implausible*) не можуть переконати адресата в істинності пропозиції, оскільки ППВ сумніву експліцитно вказують на відсутність впевненості, що межує з відсутністю знання, наприклад:

I have previously looked at a motor based protection with thermal memory but I am not sure whether this would work (11).

Цікавим є те, що ППВ сумніву *to be not sure, to doubt, to be not certain, doubtful* вводять пропозиції за допомогою підрядних сполучників *why, when, who/whom, what, where, which if, whether*. Усі ці сполучники мають семантику невизначеності, вагання, що вказує на низький ступінь вірогідності пропозицій, які вони вводять. Наприклад:

Databases and other online resources call for the same kinds of advices. While such resources in computer science may warrant expansion, it is doubtful whether the four products suggested for consideration, two of them quite costly, would all be of equal utility (13);

За допомогою ППВ сумніву автор може висловлювати свій прогноз-припущення, що базується на аргументах як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. При цьому завдяки об'єктивним аргументам висловлювання з ППВ сумніву набувають аргументативної сили й чинять більший вплив на адресата, ніж в разі, коли непевність автора походить від браку інформації чи пов'язана з суб'єктивною оцінкою.

Хоча ППВ вірогідності, судження та сумніву мають знижену ознаку вірогідності, автор НДТ часто використовує їх як засоби аргументації. Це, на наш погляд, пояснюється тим, що зазначені групи ППВ виконують в аргументативному дискурсі виконують цілу низку прагматичних етикетних функцій, серед яких найважливішими є такі:

1. вуалювання негативного ставлення:

With currently deployed antispam measures you might never learn that your filter terminated a legitimate message sent to you (15, 43);

2. бажання автора зменшити вплив на адресата:

All this is, however, a far distance from anything that makes a difference to constructing a SUO. And so probably I was inappropriately heavy-handed in taking you to task for your soundbite (9);

3. зазначення можливості існування альтернативного рішення:

It often seems more realistic and reasonable to look for properties that we do not want to allow 'interesting' logics, negations, conjunctions, paraconsistent logics etc to have (16);

4. пошук компромісу в тих ситуаціях, де остаточно встановити істину наразі неможливо:

It therefore seems that we should continue to enhance the global nature of our activities (17);

5. уникнення категоричності:

It might be useful, instead, to consider the statement (by Edsger Dijkstra, I believe) that the tools we use affect not only the way we think, but our ability to think (18, 43);

Аналіз прагматичної специфіки вживання ППВ проблематичної вірогідності дає підстави стверджувати, що нашарування одного чи декількох прагматичних значень на семантику проблематичної вірогідності значно збільшує перлокутивний ефект висловлювань, в яких функціонують такі ППВ, і дозволяє авторові висловити свою позицію з дотриманням принципів мовленнєвої ввічливості та кооперації, які є важливою передумовою успішності наукової комунікації.

Розглянувши засоби вираження ППВ думки з урахуванням особливостей сили переконання пропозицій, які вони вводять, можна запропонувати наступну шкалу

вірогідності, яка охоплюватиме всі засоби вираження ППВ думки, крім тих, що не характеризуються ознакою "вірогідність":

		X не знає, що Р або не Р, і вважає, що			
X знає, що Р	Р високо вірогідно				
	впевненість	Р вірогідно	Р Можливо	Р малоймовірно	
		прогнозування			
		імовірність			
		судження			
		припущення			
		невпевненість			
		сумнів			
		X знає, що не Р			
ППВ категоричної вірогідності		ППВ проблематичної вірогідності			

На запропонованій шкалі подано шість семантичних груп ППВ думки, що виражають різні за ступенем впевненості епістемічні стани мовця в когнітивному діапазоні між володінням знанням, істинністю, з одного боку, та відсутністю знання – з іншого. Кожна наступна група ППВ має зменшення ознаки вірогідності. Сила переконання в пропозиціях залежить від розташування ППВ думки на шкалі вірогідності: чим вищим є ступінь вірогідності ППВ, тим вищою є його потенційна здатність переконувати.

Отже, можна зробити висновки про те, що порівняно з ППВ категоричної вірогідності ППВ проблематичної вірогідності спричиняють менший перлокутивний ефект переконання адресата, проте мають значний потенціал в плані вираження різних прагматичних значень, які, нашаровуючись на семантику вірогідності, суттєво збільшують аргументаційну вагу даних ППВ.

У тих випадках, коли значення ППВ є недостатнім для переконання адресата, автор ТНД використовує різні типи обґрунтування. Такі випадки характерні в разі, коли автором вживаються ППВ категоричної вірогідності. Позначаючи своє повідомлення як високо вірогідне, автор мусить обґрунтувати власну точку зору та виправдати високий рівень висловлюваної ним впевненості в змісті пропозиції. Наші спостереження підтверджують той факт, що висловлювання з ППВ проблематичної вірогідності, які вказують на присутність в свідомості автора певного припущення, можуть як супроводжуватися, так і не супроводжуватися аргументацією [5:19].

Крім значення ППВ думки на переконання адресата в вірогідності думки впливає також і спосіб, в який виражено суб'єкт модусу. Так, імпліцитний характер суб'єкта модусу посилює ілокутивний ефект висловлення, вказуючи на його об'єктивний характер, а експліцитний – може вказувати як на незалежну позицію автора, так і на солідарність наукових кіл. Відзначимо, що в порівнянні з суб'єктивно-орієнтованими, об'єктивно-орієнтовані висловлювання, вжиті автором в якості аргументів для обґрунтування власних поглядів, мають більшу риторичну вагу.

ЛІТЕРАТУРА

1.Арутюнова Н.Л. Язык и мир человека / Н.Л.Арутюнова. – М., 1999. – 890с. 2.Гак В.Г. О категориях модуса предложения // Предложение и текст в семантическом аспекте: Межвуз. тематический сб. - Калинин, 1978. 3.Рябцева Н.К. Язык и естественный интеллект/ РАН Ин-т языкознания. – М.: Academia, 2005. – 640с. 4.Березенко В.М. Вірогідність як параметр констативного висловлювання та засоби її вираження в сучасній англійській мові: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2003. – 19с. 5.Варгина Е.И. Научный текст: функция воздействия: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04 / СПб. гос. ун-т. – СПб., 2004. – 26 с. 6.Зализняк А.А. Предикаты пропозициональной установки в моральном контексте / А.А.Зализняк, Ж.В.Падучева // Логический анализ языка: Проблемы интенциональных и

прагматических контекстів. – М., 1989. – 188с. 7.Льченко О.М. Етикет англомовного наукового дискурсу: Монографія. – К.: Політехніка, 2002. – 288с. 8.Тарасенко В.Н. Структурно-семантические свойства высказываний со значениями сомнения, неуверенности, колебания в современном английском языке: Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Пятигорский гос. лингвистич. ун-т. – Пятигорск, 1998. – 181с. 9.Бондаренко В.Н. Виды модальных значений и их выражение в языке. // Филологические науки. – 1979. – №2. – С.37-48. 10.Самойлова М.Н. Контексты функционирования и семантика средств выражения надежды, уверенности и ожидания позитивного в английском языке: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Пятигорский гос. лингв. ун-т. – Пятигорск, 2003. – 190с. 11.Hyland K. Disciplinary Discourses: Social Interactions in Academic Discourse. - Michigan: Michigan Classics ed., 2004. – 211p. 12.Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). – М.: Языки русской культуры, 1997. – 576с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.The Internet Protocol Journal (IPJ), Volume 5, No. 1, 2002. 2.Mathias C. Mobile Computing & Wireless Networking Insight. – Ел. ресурс: <http://www.techworld.com/mobility/features/index.cfm?FeatureID=819> 3.McDermott, D. PSYCHE, 2(17), October, 1995. – Ел. ресурс: <http://psyche.cs.monash.edu.au/v2/psyche-2-17-mcdermott.html>. 4.IEEE Computer, 07. 2004 (108p.). 5.Murray R. Back to Basics. – Ел. ресурс: <http://www.theinstitute.ieee.org/.../legacy/inst2003/oct03/10w.marketplace.xml>. 6.Pelletier O. Algorithmic Self-Assembly of DNA Tiles and its Application to. Cryptanalysis. – Ел. ресурс: <http://www.arxiv.org/pdf/cs/0110009>. 7.IEEE Spectrum, 01. 2005 (68 p.). 8. Knauss R. Marine Science and the 1974 Law of the Sea // Science, Vol. 184. no. 4144, 2004. – pp.1335-1341 – Ел. ресурс: <http://www.sciencemag.org/cgi/content/abstract/184/4144/1335>. 9.Oard M. Catastrophic Melting. - Ел. ресурс: <http://www.answersingenesis.org/home/area/fit/chapter10.asp>. 10.Sowa F. Question about Example in KR Book (Scientific Forum) - Ел. ресурс: <http://suo.ieee.org/email/msg11773.html>. 11.Peak Oil Debunked: The Debt Virus Hypothesis Forum - Ел. ресурс: <http://peakoildebunked.blogspot.com/2005/10/147-debt-virus-hypothesis.html>. 12.Locker T. Thermal Correction to Resistance. – Ел. ресурс: http://expert.ecmweb.com/resistance_grounding_experts/page/10/ – 37k>. 13.Edwards V. Assessment of Library Collections – Ел. ресурс: <http://www.fiu.edu/provost/aaproreview/documents/libraryassessments/libascompsci.pdf>. 14.Harada T., Nakao K. Border of Spacetime. //Phys. Rev.D. – 2004. – v.70, N.4. – Ел. ресурс: <http://www.lib.jinr.ru/arch04/sw45.html>. 15.IEEE Computer, 03. 2007 (116 p.). 16.Markos J. Ineffable Inconsistencies // Studies in Logic and Practical Reasoning (V.4). - Amsterdam: Elsevier Science, 2006. – pp.301-311. – Ел. ресурс: <http://wslc.math.ist.utl.pt/ftp/pub/MarcosJ/04-M-ii.pdf>. 17.Trutt, F.C. Where Do We Go from Here? // Industry Applications, IEEE Transactions on Volume 32, Issue 1, Jan/Feb 1996. – P.6. - Ел. ресурс: http://www.lon-capa.org/papers/v4n3_kashy.pdf. 18.IEEE Computer, 08. 2007 (114p.).

БЕНКЕНДОРФ Г.Д.

Кам'янець-Подільський державний університет

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСЕМ АГИТАЦИЯ / AGITATION У МОВАХ ТОТАЛІТАРНИХ ПАРТІЙ

Термінологічний базис мов тоталітарних партій КПРС і НСДАП складається через встановлення зв'язків між їхніми базовими мовними одиницями. Серед таких одиниць в статті аналізуються лінгвістичні характеристики російської лексеми *агитация* та її німецького еквівалента *Agitation*. У мовній площині лексеми *агитация* і *Agitation* мають високу частотність уживання в мовах КПРС і НСДАП. Водночас вказані мовні одиниці виявляють певні особливості в семантиці.

Виходячи з цього, ми ставимо за мету дослідити особливості змістового наповнення російського слова *агитация* та німецького *Agitation* з урахуванням їхньої словотвірної продуктивності.

Актуальність теми полягає в тому, що мови тоталітарних режимів до теперішнього часу вивчалися окремо одна від одної. В сучасному мовознавстві бракує фактичного дослідницького матеріалу щодо порівняльного аналізу мов тоталітарних ідеологій.

Матеріалом дослідження є авторські публіцистичні тексти лідерів тоталітарних партій КПРС і НСДАП В.Леніна і А.Гітлера, дані лінгвістичних словників, виданих за тоталітарної доби [ПС, ССРЛЯ, ТСРЯ], а також дані лінгвістичних словників незалежних авторів [В.Даль, С.Berning, I.Zemtsov].

Серед спільних концептів, які укладають мовні картини тоталітарних світів німецького націонал-соціалізму і російського комунізму, окреме місце посідають АГИТАЦИЯ / AGITATION і ПРОПАГАНДА / PROPAGANDA. Їхня відокремленість полягає в тому, що на відміну від інших світоглядних концептів, типовими характеристиками яких є 'статичність', 'ментальна конструкція', в агітації й пропаганді головними показниками

виявляються ‘динамізм’, ‘діяльність’. Прикметною ознакою тоталітарних суспільств є їхня всепоглинна ідеологізація. Саме цей чинник передбачає облігаторну присутність і перманентне функціонування агітації та її партнера – пропаганди. Водночас лінгвістична доля двох концептів в мовах тоталітарних партій виявляється різною. Так, у сучасній німецькій лексикографії мовним знаком *Agitation* позначається діяльність (*Werbetätigkeit*), яка проводиться у відкритій, наступальній, часто агресивній формі та впроваджує в суспільство радикальні, екстремістські політичні ідеї й погляди. Оскільки *Agitation* не педантична у виборі засобів (перебільшена, неділова аргументація і полеміка, дискредитація опонента), то це зумовлює її місце в одній синонімічній ланці зі словосполученнями “емоційне підбурювання”, “провокаційне цькування”, “політична підривна діяльність”. Як засвідчує лінгвістичний довідник *Brisante Wörter von Agitation bis Zeitgeist*, [BWAZ], розвиток семантики іменника *Agitation* детерміновано латинським дієсловом *agitare* (*schüren* / підбурювати, *aufpeitschen* / підстобувати, *aufwiegeln* / підбурювати, під’юджувати, *aufhetzen* / нацьковувати) [BWAZ 1989:53].

Латинський етимон *agitare* набув поширення в XIX столітті в багатьох європейських мовах у зв’язку з інтенсивним розвитком робітничого руху. За свідченням вказаного вище словника *BWAZ*, у німецьку мову він був запозичений з англійської з позитивним конотативним зарядом, але поступово й неухильно відбувався процес пейоративізації слова *Agitation*. Негативний семантичний потенціал, закладений у латинському етимоні, визначив подальшу тенденцію розвитку значення лексеми як пейоративної.

У другій половині XIX століття семантичне наповнення і прагматичний аспект російського мовного знака *агитация* практично не відрізняються від семантики і прагматики німецького еквівалента. Тлумачний словник В.Даля підтверджує це досить чітко: *Агитация* латн.: *народныя или сословныя смуты, подговоры, наущенья и волнение, тревога* [Даль, 1, с.4]. Після словникової статті *агитация* подається слово *агитатор*, семантичний і прагматичний аспекти якого ізоморфні з попередньою словниковою статтею. *Агитаторъ, волнователь, подстрекатель, смутчикъ, зачинщик мятежа* [Даль, 1955:4].

Принципово протилежною виглядає мовна ситуація з вказаними російськими лексемами у тлумачному словнику російської мови під редакцією Д.Ушакова. За сприяння тоталітарного режиму, перш за все, його авангарду – КПРС, слова *агитация* і *агитатор* зазнають повної політичної і емоційної піднесеності: *Агитатор (полит). Член политической партии или ее сторонник, занимающийся агитацией, убеждающий массы в правильности политики партии и в необходимости активно бороться за осуществление ее лозунгов.*

Групповой агитатор (коммунист, по поручению партийной организации агитирующий среди группы рабочих, работающих на одном и том же участке производства).

Агитировать – Убеждать (массы) в правильности политики какой-н. партии или иной организации, призывать к борьбе за эту политику

Агитация – действие по глаголу агитировать [ТСРЯ 1937:13].

Інтенціоналом значення російських мовних знаків стає не ‘нацьковування’, ‘під’юдження’, ‘підривна діяльність’, а цілком протилежне – ‘переконання у правильності політики партії’. Пояснення тому факту, що слово *агитация* в мові КПРС практично не вживається в негативному мікроконтексті, на нашу думку, можна знайти у ленінських роз’ясненнях завдань пропагандиста й агітатора. Агітатор “діє” на маси “живим словом”, тобто має на увазі прямий контакт агітатора з народними масами. В умовах “залізної завіси”, встановленої радянським тоталітарним режимом, прямий контакт нерадянських агітаторів із громадянами СРСР був практично неможливий. Ця позамовна обставина очевидно була суттєвим чинником, який страхував мовний знак *агитация* від пейоративізації.

У мові КПРС лексема *агитация* була ретельно очищена від будь-яких негативних емоційних оцінок і зведена в ранг суспільно-наукового терміна. Її семантичне наповнення варіювалося залежно від цілей і завдань, які ставили перед нею діячі тоталітарної партії, перш за все, її вождь В. Ленін. Зміст лєнінських текстів щодо агітації практично відповідає розглянутій вище дефініції концепту. Головне завдання агітаційної діяльності – конфронтація робітничого класу з капіталістами й царським режимом: *“Агитация среди рабочих состоит в том, что социал-демократы принимают участие во всех стихийных проявлениях борьбы рабочего класса, во всех столкновениях рабочих с капиталистами из-за рабочего дня, рабочей платы, условий труда и проч. и проч.”* [Лєнін 1958, 2:447]. Стан конфронтації переслідує політичне викриття ідейних ворогів: *“...бросать в рабочие массы всесторонние и свежие обличения”...*, *“Что же касается до призыва массы к действию, то это выйдет само собой, раз только есть налицо энергичная политическая агитация, живые и яркие обличения”* [Лєнін 1959, 6:71], *“Мы должны [...] пробудить во всех сколько-нибудь сознательных слоях народа страсть политических обличений”* [Лєнін 1959, 6:88].

Необхідність агітації у 10-20-ті роки ХХ століття, як зізнається сам В.Лєнін, була зумовлена низьким рівнем грамотності й освіти, загальної

культури: *“...распространение агитации привело социал-демократов в соприкосновение с низшими, наименее развитыми слоями пролетариата; привлечение этих слоев требовало от агитатора умения приспособляться к самому низкому уровню понимания, приучало ставить на первый план “требования и интересы данной минуты”* [Лєнін 1959, 4:267].

Така суспільна ситуація сприяла високій частотності вживання лексеми *агитация* та похідних від неї. Найпоширенішими в мові КПРС є словосполучення з означенням компонентом *агитация*, що мають позитивні характерологічні специфікатори: *экономическая агитация, политическая агитация, большевистская агитация, коммунистическая агитация*. Поряд з цими одиницями у першому й другому десятиріччях ХХ століття в мовному вжитку були словосполучення з негативними характерологічними специфікаторами: *вражеская агитация, меньшевистская агитация, эсеровская агитация, анархистская агитация, (меньшевистские агитаторы, эсеровские агитаторы, анархистские агитаторы)*. Позалінгвальною причиною послужила, очевидно, атмосфера багатопартійності та політичного плюралізму в цей історичний період часу. Після політичної й організаційної ліквідації ідеологічних опонентів вказані одиниці набули статусу архаїзмів і опинилися на мовній периферії.

Прикметник *агитационный*, *-ая*, *-ое* у мові КПРС також має високу словотвірну продуктивність. Деякі ад’єктивно-субстантивні словосполучення з означувальним компонентом *агитационный*, *-ая*, *-ое* зафіксовані в дослідницькій праці А.Бєклунд: *Агитационные стихи – агитстихи, агитационные поэмы – агитпоэмы, агитационные плакаты – агитплакаты* [Baecklund, 15], *агитационный пункт – агитпункт* [Baecklund, 41,85], *агитационная пропаганда – агитпропаганда* [Baecklund, 22], *агитационная вещь – агитвещь, агитационная картина – агиткартина* [Baecklund, 83], *агитационный поезд – агитпоезд* [Baecklund, 97].

Лексема *агитатор* не поєднується зі спорідненим словом *демагог*. Мало того, останнє слово щодо радянських пропагандистів і агітаторів розцінюється як образа. *“И я никогда не стану повторять, что демагоги худшие враги рабочего класса. Худшие именно потому, что они разжигают дурные инстинкты толпы, что неразвитым рабочим невозможно распознать этих врагов, выступающих и иногда искренне выступающих в качестве их друзей”* [Лєнін 1959, 6:123].

Лексема *агитация* має тісні контакти у мові КПРС із мовним знаком *пропаганда*. Про це нагадує акронім *агитпроп*, який виник за часів панування КПРС. “Агітпроп – до 1930

року відділ масової пропаганди, агітації і партосвіти при ЦК ВКП (б), а також при місцевих комітетах ВКП(б). Агітпроп, що поєднує масову агітацію і проведення масових кампаній, керівництво культурним будівництвом і народною освітою, керівництво пресою, пропагандою і партійною освітою, розбивається на два самостійних відділи: а) відділ культури і пропаганди, б) відділ агітації і масових кампаній” (Постанова про реорганізацію апарата ЦК ВКП(б) розд. II п.2).

У прагматичному аспекті обидві лексеми *агітація* і *пропаганда* виступають рівноцінними. Про це можна судити за назвою відділів ЦК ВКП(б): *отдел агитации и массовых мероприятий, отдел пропаганды и культуры, отдел партийной пропаганды и агитации*. Як специфічну рису мови КПРС слід відзначити, що лексема *пропаганда* дуже часто вживалася в сурядному субстантивному словосполученні *пропаганда и агитация*, що не характерно для мови НСДАП.

Свого часу В. Ленін наполегливо проводив делімітацію концептів *пропаганда* і *агітація*: “... пропаганда (разъясняет) и агитация (подготавливает к более решительной – *НВ* – борьбе)...” [Ленін 1964, 46:84]. “Пропагандист действует, главным образом, печатным, агитатор – живым словом” [Ленін 1959, 6:66]. Головними диференційними семами мовного знака *агітація* в ленінській інтерпретації виявлялися ‘боротьба’, ‘конфронтація’, ‘спонування до дії, поступку, акції’. Пропаганді належало ‘теоретизування’, ‘виховання робітничого класу’.

У сталінську і постсталінську добу намітилась тенденція конвергентного розвитку семантики слів *агітація* і *пропаганда*: “Агитация коммунистическая – важнейший способ политического воспитания широких масс рабочего класса, всех трудящихся в духе коммунизма, в духе учения Маркса – Энгельса – Ленина – Сталина” [ПС:10]. “Агитация – устная и печатная деятельность, имеющая целью воздействовать на идеологию широких народных масс в определенном направлении” [ССРЛЯ 1950:43]. “Агитация – (приведение в движение) распространение идей для воздействия на сознание, настроение, общественную активность масс с помощью устных выступлений, средств массовой информации. Важное средство политического воспитания. Одно из орудий борьбы классов, партий” [СЭС 1980:20].

Як можна бачити з дефініцій радянських словників, агітація післяленінської доби все більше переймається функціями пропаганди. Вона вже не налаштовує народні маси на політичну боротьбу, а займається впливом на масову свідомість і політичним вихованням. Конфронтація з класовим ворогом поступається місцем солідарності з комуністичною партією, спонуванням об’єкта агітації до певних дій на шкоду класовому ворогу й ідеологічним опонентам (страйки, мітинги, пікети, демонстрації). Агітація у період правління ВКП(б) – КПРС має вигляд спонування до дій на користь влади: участь у “виборах” до владних органів, участь у святкових маніфестаціях (1 Травня, 7 Листопада), ленінських суботниках, трудових вахтах на честь чергових з’їздів КПРС. Інерційність агітації як діяльності стає її важливою рисою у післяленінській період. Вона зумовлена тією обставиною, що чисельність і характер дій залишаються незмінними і повторюються щороку. Уся агітаційна діяльність рухається ніби по замкнутому колу. Для ленінської агітації притаманним є динамізм, оскільки в економічній та політичній ситуації до 1917 року відбувались постійні зміни.

У вічі впадає ще одна важлива семантична особливість радянської лексеми *агітація* порівняно з тематично спорідненим словом *пропаганда* в тлумачному словнику радянських політичних термінів, автором якого є незалежний лінгвіст-дослідник:

AGITATION (Agitatsiya) – Ideological, moral and psychological indoctrination designed to make people’s minds and wills responsive and *Агітація – ідеологічне, моральне й психологічне нав’ювання, яке призначене для того, щоб зробити свідомість і волю людей*

submissive to the policies of the Soviet leadership [Zemtsov, 10].

чуткими й покірними до політики
радянського керівництва

PROPAGANDA (Propaganda) – The organized dissemination of Communist ideology for the purpose of indoctrinating the masses in the Communist world view [Zemtsov, 194].

Пропаганда – організаційне
поширення комуністичної ідеології з метою
навіювання масам комуністичного
світобачення.

У Німеччині ж, агітація як діяльність посіла незначне місце. Політичний курс гітлерівської адміністрації на скасування умов Версальського договору і відродження економіки імпонували багатьом. У такому соціальному контексті агітація як метод вербування (*Werbung*) була б не дуже придатною. Націонал-соціалістичний режим використовував непрямі методи обробки свідомості людей, пропагандистська спрямованість масових акцій носила замаскований характер.

У мовному плані для режиму НСДАП прагматична цінність мовного знака *Agitation* була невеликою, порівняно, з лексемою *Propaganda*. За стилістичною шкалою лексема *Agitation* перебувала в діапазоні негативних характеристик як у національній німецькій мові, так і в мові НСДАП як її тоталітарному варіанті. Якщо *Propaganda* містилася в контексті слів з позитивним конотативним зарядом – *Kultur, Aufklärung, Kunst*, то *Agitation* в оточенні пейоративної лексики – *Greuelhetze, Greuelkampagne, Greuelagitation* [Berning, 151].

У національній німецькій мові в одному семантичному рядку можуть виступати мовні знаки *Agitator – Propagandist – Demagoge (agitatorisch – propagandistisch – demagogisch)*. Схожі значеннєві ланцюжки можна відзначити й у мові НСДАП. Спорідненими за змістом словами можуть виступати *Agitator* і *Demagoge*, наприклад у Гітлера: “*Ein Agitator, der die Fähigkeit aufweist, eine Idee der breiten Masse zu vermitteln, muß immer Psychologe sein, sogar wenn er nur Demagoge wäre*” – *Агітатор, який виявляє здібність донести ідею широкій масі, має завжди бути психологом, навіть якщо він би й був демагогом*” [Hitler, 650]. Такі випадки, однак, украй рідкісні.

Розглянутий матеріал статті дає можливість зробити такі **висновки**:

1. Усеосяжна ідеологізація (*Gleichschaltung*) тоталітарного суспільства є своєрідною захисною реакцією тоталітарного режиму проти чужорідних для нього ідейних впливів зовні. Важливу роль при цьому відіграють два види ідеологічної діяльності – агітація і пропаганда.

2. Статус концепту АГІТАЦІЯ / AGITATION у мовах двох тоталітарних партій – НСДАП й КПРС принципово відрізняється. У мові КПРС АГІТАЦІЯ належить до категорії базисних ідеологоутворювальних концептів, у той час як AGITATION слугує ідентифікатором ворожих світоглядів. Така розбіжність детермінована різними гносеологічними підходами до агітації як ідеологічної діяльності з боку провідних теоретиків російського комунізму і німецького націонал-соціалізму – В.Леніна і А.Гітлера.

3. У мові КПРС концепт АГІТАЦІЯ займає рівноправні позиції з концептом ПРОПАГАНДА. Обидва розглядаються як “наукові” завдяки теоретизуванням В.Леніна стосовно цілей і завдань агітації та її партнера – пропаганди. Мовна ситуація, створена комуністичним режимом, захищає концепт АГІТАЦІЯ від лінгвістичної пейоративізації.

4. Незважаючи на те, що агітація відігравала видатну роль у політичній діяльності НСДАП а її вожді А.Гітлер та Й.Геббельс зарекомендували себе як типові агітатори, семантичний розвиток концепту AGITATION відбувався в загальному мовному руслі пейоративізації. Цьому процесу в мові НСДАП сприяли прямі директиви міністерства імперської пропаганди щодо вживання слова *Agitation*. Воно мусило позначати виключно ворожу діяльність ідеологічних і політичних опонентів.

ДОВІДНИКИ

1. *BWAZ Strauß G. Haß U. Harras G. Brisante Wörter von Agitation bis Zeitgeist.* – Berlin, N.Y.: W. de Gruyter, 1989.
2. *Даль В.И.* Словарь живого великорусского языка – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1955 – Т.1. 3. *ТСРЯ* (1937-1940). Толковый словарь русского языка. – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1937. – Т.1. 4. *ПС* Политический словарь

– М.: Изд-во полит. лит-ры, 1940. 5. *ССРЛЯ* (1950-1965) Словарь современного русского литературного языка: В 17 т. / – М.-Л.: Академия наук СССР. Институт языкознания, 1950. – Т.1. 6. *СЭС* Советский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1980. 7. *Zemtsov I.* Lexicon of Soviet Political Terms. – Fairfax Virginia: Hero Books, 1984. 8. *Berning C.* Vom Abstammungsnachweis bis zum Zuchtwart. Wortschatz des Nationalsozialismus. – Berlin: W. de Gruyter, 1964.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Ленин В.И.* Задачи русских социал-демократов. // Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – М.: Политиздат, 1958. – Т.2. – С.443-470. 2. *Ленин В.И.* Что делать? // Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – М.: Политиздат, 1959. – Т.6. – С.1-192. 3. *Ленин В.И.* Попытное направление в русской социал-демократии // Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – М.: Политиздат, 1959. – Т.4. – С.240-273. 4. *Baecklund A.* Die unverbiegenden Verkürzungen der heutigen russischen Sprache. Diss. – Upsala: Almqvist & Wiksells Bocktryckeri – A-B. 1940. 5. *Ленин В.И.* – В.П. Ногину // Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – М.: Политиздат, 1964. – Т.46. – С.83-85. 6. *Hitler A.* Mein Kampf. – München: Franz Eher Nachf., 1939.

БЕРКЕЩУК Х.М.

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

ЕМОТИВНА ФУНКЦІЯ АНТРОПОНІМІВ

(на матеріалі австралійських поетичних творів)

Темою статті є емотивна функція антропонімів в австралійських поетичних творах.

Об'єктом дослідження є австралійські культурно-специфічні одиниці.

Предметом – їх емотивне функціонування в поетичних творах, а саме – в австралійських баладах.

Тезис про існування взаємозв'язку між мовою та культурою є давно визнаним і не викликає сумнівів. Мова виступає як спосіб об'єктивації етнокультурної інформації. Проблема прояву культурної специфіки в реалізації мовою емотивної функції є предметом особливої уваги дослідників різних галузей мовознавства [1; 2; 3; 4; 5].

Важливість лексичного рівня вираження емоцій важко переоцінити. Загальноприйнятим є положення про те, що саме лексичний склад мови найбільш видимо відображає унікальність культури.

На матеріалі англійської мови національно-культурні особливості емотивності лексичних одиниць розглядалися в британському та американському варіантах [6; 7]. Специфічні особливості австралійського варіанту англійської мови досліджувалися на всіх рівнях. Бібліографія досліджень особливостей австралійських культурно-специфічних одиниць досить численна [8; 9; 10; 11], проте способи проявів національно-культурної специфіки емотивності в семантичній структурі австралізмів не були об'єктом спеціального дослідження. Таким чином, дана проблема має солідну теоретичну базу і, водночас, є малодослідженою, що й зумовлює **актуальність** даного дослідження.

Культурно-специфічна лексика розглядається з позиції лексикоцентричного и текстоцентричного підходів. Розглядаючи мовний та текстовий аспект емотивності традиційно за В.І.Шаховським всю лексику вираження емоції поділяють на: емотивно марковану (узуальну, власне емотивну), як афективну та конотативну, та емотивно потенційну (оказіональну, контекстуальну) [12:7].

В даній роботі нас цікавлять контекстуальна емотивність культурно-специфічних одиниць мови. Помічено, що тільки афективи виражають емоції ізольовано від контексту, а емотивність конотативної лексики часто залежить від контексту.

Отже на основі традиційної класифікації за критерієм “мови та мовлення” лексику з культурно маркованою конотацією (емоціоналом) можна поділити на:

1) узуально безумовну (неметафоричну) загальноновживані, загальнонародні слова, що притаманні мові як системі. Крім того узуально безумовна лексика поділяється на: а) слова, що викликають соціально-позитивні емоції; б) соціально негативні емоції; в) амбівалентні.

2) узуально зумовлену(метафоричну, ситуативну [7:8]) – це найчастіше багатозначні, з нейтральним (в емоційно-експресивному відношенні) основним значенням, що включають в свою семантичну структуру і емотивно-експресивні похідні значення, які є наслідком лексико-семантичного способу словотворення, тобто різних типів перенесень. До найбільш продуктивних способів формування вторинних номінацій в створенні мовної картини світу належать метафоризація, та метонімізація. При метафоричному перенесенні одночасно зі зміною в денотативному відбувається зміна і у конотативному аспекті значення (емоціоналі): меліорація – додавання позитивних оцінок; пейорація – додавання негативних оцінок; енантіосемія – зміна знака оцінки на протилежний. Ці співзначення увійшли в систему мови, і звичайно виділяються в тлумачних словниках.

Емотивно-потенційною є актуалізована інгерентна емотивна ознака притаманна слову як частині мовної системи, або адгерентна емотивна ознака, набута словом тільки в даному контексті [12:8]. В останнє десятиліття ХХ ст. і в наші дні зростає значущість вивчення емотивного потенціалу на ментальному та комунікативному рівнях. Ряд дослідників [2; 3; 13] звернули увагу на зв'язок емотивності з культурними асоціаціями, які виникають у носіїв мови в зв'язку зі словом і визначають його сприймання. Проблема асоціацій тісно пов'язана з духовними цінностями, традиціями та звичаями певного народу.

Традиційно в якості традиційної риси мовленнєвих засобів вираження емоцій вважається їх не нормативність [14].

Мета даної статті полягає в аналізі емотивності, що виникає в художньому тексті за рахунок традиційного використання семантики культурно-специфічних одиниць мови, а зокрема антропонімів.

Окреслена мета передбачає виконання наступних **завдань**:

- 1) виявити культурну специфіку емотивності антропонімів з узуально-зумовленою емотивною конотацією;
- 2) виділити асоціації які актуалізують емотивність культурно-специфічних одиниць в тексті поетичного твору на лексико-семантичному рівні.

Досягнення сформульованих цілей потребує підбору текстового **матеріалу**, який володіє певними історико-культурологічними характеристиками.

Сучасні австралійці (або, як вони себе називають, “аузі”) пишуть однією мовою (британським варіантом англійської мови з деякими домішками американської англійської), а розмовляють зовсім іншою. В якості основної лексичної одиниці, що представляє всі форми існування англійської мови в Австралії, як літературні, так і розмовні, беремо поняття австралізма. Спостереження дослідників австралійського варіанту англійської мови показують, що кількість австралізмів відмінна в залежності від сфери функціонування: від незначної в книжково-писемному мовленні до досить значної в усному, особливо розмовному. Австралізми складають основу багатьох поетичних творів, особливо в жанрі народних пісень, фольклору. Історія становлення австралійської поезії – це, перш за все, історія становлення австралійської балади. Саме австралійська балада, яка спочатку була розповсюджена як жанрова форма фольклору, а пізніше стала літературною жанровою формою, де були вже конкретний автор і новий зміст, найбільш яскраво відображає особливості австралійського варіанту англійської мови, а передусім особливості лексико-семантичного характеру. Неофіційним гімном Австралії є саме балада Петерсена (“Waltzing Matilda” Б.Петерсена).

Лексичний рівень у цілісній структурі тексту утворює ту основу, на якій зводиться вся будова його семантики. Емотивна функція культурно специфічної лексики актуалізує в тексті комплекс емоцій, пов'язаних в свідомості модальної особистості з позначуваною культурно-специфічною лексемою екстралінгвістичною реалією.

Австралійська культура яскраво представлена антропонімами. Антропоніми – це імена історичних осіб, суспільних діячів, письменників, діячів мистецтва, популярних спортсменів, героїв художньої літератури і фольклору.

Власні назви з узуально-безумовною конотацією – це слова утворені неметафоричним способом, а саме скороченням. Значна кількість скорочених слів в австралійському варіанті англійської мови свідчить про особливу активність даного способу збагачення словникового складу. Більшість австралійських скорочених власних імен – це апокопа, деривати одного слова з скороченою кінцевою частиною. Зменшувально-ласкаві назви притаманні всім індоевропейським мовам. Скорочуються, як відомо жіночі та чоловічі імена. Культурну-специфіку емотивності таких антропонім в австралійському варіанті детально розглянула дослідниця А.Вержицька [5:375-384].

На нашу думку найбільш цікавими в емотивному плані є антропоніми, що зазнали переосмислення, тобто антропонімами в переносному значенні, а також фразеологізмами з складовим компонентом антропонімом. Австралійський варіант англійської мови характеризується значною кількістю власних назв, які ситали загальними, тобто почали співвідноситися не з одним денотатом, а з цілим класом денотатів. Переважно це алюзії на певну рису характеру, зовнішнього вигляду, поведінки, типову діяльність цієї людини, продукцію ним виготовлену, тощо. Однією з основних умов переходу власної назви в загальну загальновідомість денотату імені. Серед антропонімів австралійського варіанту англійської мови, що є емотивними загальними назвами в другому своєму значенні, такі як: *Ned Kelly*, *Henry Tyson*, *Jimmy Woodser*, *Jacky Howe* та інші. Семантична деривація, що базується на вживанні власної назви в якості загальної і має назву антономазії, є основою образності та емотивності даних одиниць.

Самим відомим бушрейнджером, грабіжником, великим розбійником був Едвард (Нед) Келлі, який є героєм багатьох народних пісень та балад. Його ім'я міцно ввійшло в мову австралійців і стало загальною назвою:

Though the years bring oblivion, time brings a change,

The ghosts of the Kellys still ride from the range... (Edward Harrington “The Bushrangers”, www).

Крім позитивного значення, пов'язаного з втіленням мужності і справедливості людини, що грабувала тільки багатих, відображеного в фразеологізмі *game as Ned Kelly* – хоробрий, сміливий, виникло й протилежне негативне значення. Австралізм *Ned Kelly* використовується для позначення людини, яка не зважає на засоби для досягнення власної вигоди:

Ned Kelly – бізнесмен-вимагач, браконьєр; фраза “*And they hanged Ned Kelly*” вживається, коли хтось вимагає велику суму грошей, значно більшу, ніж коштує товар чи робота.

Багатого скватера, відомого хижацькою експлуатацією земель, що привело до ерозії ґрунту, звали Генрі Тайсон, відповідно: *Henry Tyson* – скупа людина.

Jimmy Woodser – людина, що п'є спиртне на самоті.

Негативна конотація даного антропоніму пов'язана з способом життя та поведінки, що суперечить поведінці представників австралійської нації, а саме відсутністю почуття товаришкості (*mateship*), що є дуже цінним для австралійців. В вірші Генрі Лоусона “*The Old Jimmy Woodser*” негативна конотація підсилюється вживанням таких слів, як *unwelcomed*, *unnoticed*, *unknown*, *too old*, *too odd*, *tipples alone*:

The Old Jimmy Woodser comes into the bar

Unwelcomed, unnoticed, unknown,

Too old and too odd to be drunk with, by far;

So he glides to the end where the lunch-baskets are

And they say that he tipples alone... (Henry Lawson “The Old Jimmy Woodser”, [www](#))

Власна назва *Joe* виступає в австралійській англійській як загальна назва зі значенням “кінний поліцейський”, а також як вигук. Джерелом походження даного австралізма послужило ім’я губернатора Вікторії Чарльза Джозефа Латроба, який в 1851 видав розпорядження перевіряти у кожного золотошукача наявність ліцензії.

Антропонім *Tom Collins* в австралійському варіанті є синонімом пліток та чуток. Не відомо точно, чи існував реальний Том Колінз (Tom Collins). Але навіть якщо це й видуманий образ, йому приписують схильність до брехні і обдурювання людей. Він був справжнім джерелом пліток та чуток. Псевдонім “Том Колінз” взяв відомий австралійський письменник Джозеф Ферфі. Цим псевдонімом він підписував свої кореспонденції в, нібито написані міфічними жителям Буша.

Цікавим є те, що від імені брата Джозефа Ферфі Джона Ферфі в АВА з’явилося ще одне слово, що означає “плітка, видумка”. Джон Ферфі займався виготовленням візків для транспортування води та прибирання вулиць. Під час Першої Світової війни такі візки з написом Ферфі (Furphy) стали джерелом пліток та чуток між військовими. З військового вжитку слово “*furphy*” перейшло в повсякденну мову звичайних людей.

Jacky Howe – сорочка з короткими рукавами (за ім’ям відомого стригаля Джека Хоу).

Matilda – клунок з речами, прив’язаний до кінця палки:

I’ve done a bit of droving of cattle and of sheep

And I’ve done a bit of moving with Matilda for a mate... (“The Ramble-eer”, [www](#)).

Одинокі мандрівники, який пішки долає величезні простори Австралії, носили все своє майно з собою, зав’язане в куску тканини, і називали його “Матильдою”.

Синонімом слова money є лексема “*oscar*”. Оскар Еш (Oscar Asche) був відомим актором та багатим бізнесменом.

В австралійському варіанті існує значна кількість фразеологізмів з складовим елементом-антропонімом, наприклад:

to be like Flynn – повезти – від австралійського актора Ерола Фліна (1909 – 1959), що мав репутацію плеябою;

Blind Freddy could see it – ясно як божий день – за легендою про Сліпого Фредді, який був сліпим вуличним продавцем в Сіднеї і міг вільно пересуватися по центральних частинах міста;

fight like Griff – успішно виступати на рингу – за ім’ям Альберта Гріффіса, відомого австралійського боксера.

Навколо власних назв відомих персоналій складається ореол уявлень про ті чи інші суспільно та культурно значущі явища чи події, що пов’язані з тією чи іншою особою. Асоціації, що виникають, складають аллюзивний та символічний потенціал відомих персоналій реальних, художніх чи міфічних, національних героїв. Власні назви є невичерпним джерелом пізнання іншомовного культурного середовища, з ним пов’язані “народні спогади”. Герої художніх творів нерідко порівнюються з історичними діячами, міфологічними персонажами чи героями інших творів, що допомагає автору розкрити характер свого героя, не застосовуючи широкі описи.

В умовах художнього, і, зокрема, поетичного тексту культурно-специфічна лексика викликає асоціації, які актуалізують фонову інформацію і виступають як стимули емоційних відношень та реакцій. Автори художніх творів нерідко використовують культурно-історичний фон пов’язаний з тією чи іншою особою для вираження емоцій, щодо подій описаних в даному творі чи персонажів.

Слід розрізняти власні назви в вторинній номінації, та власні назви з якими пов’язані фонові знання. Фонові знання існують в позамовній формі, а не в формі семантичних доль слів або синтагм, а в формі численних імплікацій та пресупозицій [11:19]. В процесі

закріплення культурних ознак в значенні слова виникає конотація, вони здебільшого відображаються в конотації вторинної номінації. Отже культурні асоціації закріплені в семантичній структурі слова складають культурну конотацію, а незакріплені – культурний фон.

Яскравим прикладом реалізації емотивної функції культурно-специфічною лексикою, яка узуально не має емотивного значення в своїй структурі є вірш австралійського поета Роуlanda (J.R.Rowland). В його поетичному творі *“The Hotel Namatjira”* назва готелю викликає асоціації пов’язані з біографією першого художника аборигена Нашат’іра, прибраного британськими переселенцями, який перший отримав австралійське громадянство, але був засуджений за розповсюдження алкоголю серед аборигенів. Поряд з готелем знаходиться старий паб. Відвідувачів якого автор порівнює з Генрі Лоусоном (Henry Lawson, 1867-1922) – австралійським поетом, який оспівував Буш у своїй творчості.

Емотивний тон вірша, тонка авторська іронія, принцип контрасту можуть бути сприйняті тільки у випадку володіння читачем тими фоновими знаннями якими володіє автор даного поетичного твору.

Емотивна функція в австралійських баладах реалізується за допомогою антропонімів з узуально-зумовленою емотивною конотацією які несуть культурно-специфічну емотивну семантику, а також за допомогою емотивно-потенційних власних назв. Нейтральні лексичні одиниці набувають емотивний компонент їх значення в структурі поетичного твору за допомогою актуалізації інгерентних емотивних ознак, які виникають на основі культурних асоціацій. Отже культурні асоціації пов’язані з значенням культурно-специфічних одиниць, є основою для реалізації функції вираження емоцій.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов – Москва: ЧеРо, 2003/ – 349с.
- 2.Маслова В.А. Лингвокультурология: Учебное пособие для студентов высш. учеб. заведений. – М.: “Академия”, 2001. – 208с.
- 3.Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: «Языки русской культуры», 1988. – 288с.
- 4.Шаховский В.И. О лингвистике эмоций // Язык и эмоции. - Волгоград: Перемена, 1995. – С.3-15.
- 5.Wierzbicka A. Semantics. Culture and Cognition: Universal Human Concept in Culture-Specific Configurations. – Oxford; N.Y.: Oxford Univ. Press, 1992. – 535p.
- 6.Селяев А.В. Сопоставительный анализ лингвистических средств выражения положительных и отрицательных эмоций в британском и американском вариантах английского языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Нижний Новгород, 1995. – 16с.
- 7.Титаренко О.Ю. Мовні засоби вираження гумору (на матеріалі творів англійської і американської літератури XIX – XX ст.): Автореф. дис. ... канд.філол.наук. – К., 1993. – 16с.
- 8.Козлова Т.О. Динаміка розвитку лексичної системи англійської мови в Австралії: етнолінгвістичний аспект (на матеріалі лексики з автохтонним компонентом значення): Автореф. дис. ... канд.філол.наук. – Харків, 2001. – 19с.
- 9.Новикова Е.И. Семантические и словообразовательные нестандартной лексики австралийского варианта английского языка (на материале сленгизмов - имен лица): Автореф. дисс. ... канд.филол.наук. – Киев, 1988. – 16с.
- 10.Почетцова Л.Д. Флористические названия в английском языке Австралии: Автореф. дис. ... канд.филол.наук. – Киев, 1970. – 24с.
- 11.Прядко С. Б. Язык и культура: культурный компонент значения слова в лингвострановедческой лексике австралийского варианта английского языка (на примере аборигенных заимствований): Автореф. дисс. ... канд.филол. наук. – М., 1999. – 26с.
- 12.Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж, Изд-во Воронеж.ун-та. – 1987. – С.153-167.
- 13.Заботкина В.И. Соотношение национального и интернационального в структуре словозначения // Национальное и интернациональное в языке: Тезисы докладов лингвистической республиканской научной конференции. – Рига, 1989. – С.56-71.
- 14.Болотов В.И. Эмоциональность текста в аспектах языковой и неязыковой вариативности (основы эмоциональной стилистики текста). – Ташкент: ВАН, 1981. – 116с.

ДОВІДНИКИ

- 1.Мамюшенков В.С. Dictionary of Slang in North America, Great Britain and Australia. Словарь английского сленга. Особенности употребления сленга в Северной Америке, Великобритании и Австралии. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 176с.
- 2.Baker S.J. A dictionary of Australian slang -- South Yarra (Victoria): Currey O'Neil, 1983. – 88p.
- 3.Macquarie Australia's National Dictionary. – Macquarie University NSW, 2005. – 967p.
- 4.O'Grady J. (Nino Gulotta). Aussie English: an explanation of the Australian idiom. – London: Nicholas Vane (Publishes) Ltd., 1966. – 104p.
- 5.Wilkes G. A. A Dictionary of Australian Colloquialisms. – Melbourne: Oxford University Press, 1996. – 426p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- 1.www.bushverse.com

ФУНКЦІЇ ШРИФТОВОЇ ВАРІАТИВНОСТІ У ФОРМУВАННІ АНГЛОМОВНИХ ІНСТРУКЦІЙ ДО ВЖИВАННЯ ЛІКАРСЬКИХ ПРЕПАРАТІВ

Постановка проблеми і її зв'язок з важливими науковими, практичними завданнями.

Графічний простір є невід'ємною частиною письмового тексту, поза текстом він (простір) принципово не реалізується, оскільки будь-яка інформація не може існувати поза кодом конкретного носія [1:91]. Шрифтове варіювання дозволяє виділити текстові фрагменти на тлі шрифту, який є основним у межах даного видання, дозволяє передати певний додатковий смисл, який виражений вербально. Шрифтове варіювання та багаторівневе виділення належать до засобів візуалізації вербальної інформації [2:84]. Фактично шрифтове варіювання належить до екстралінгвістичних засад смислової структури друкованого тексту, тобто воно має функціональне підґрунтя. При формуванні текстових конструктивів необхідно врахувати шляхи втілення екстралінгвістичних засад формування смислової текстової складової, зокрема вибір варіювання шрифтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Шрифт як засіб спілкування між людьми виник через потребу передавати інформацію на відстань, у часі, фіксувати і зберігати досвід, знання, літературу [3:55]. Доречним є вивчення графічних образів, через які читач сприймає зміст написаного [4:3].

До графічно-фігуральних засобів (котрі за своєю природою є немовними, але отримують певне мовне оформлення) належать друковані та деякі диференціюючи допоміжні елементи: ужирений шрифт (курсив), жирний (тонкий) шрифт, великий (дрібний) шрифт, чисте (заштриховане) зображення, використання різних кольорів тощо. Всі ці засоби несуть певну інформацію і виконують тому в інтегративній взаємодії з усіма елементами тексту комунікативну функцію. В процесі усної реалізації тексту промовець змушений, відповідно, самостійно лексалізувати (тобто артикуляційно пояснювати) комунікативну функцію графічно-фігуральних елементів і включати їх у вербально оформлені частини тексту [5:136-137].

Функції шрифтового варіювання традиційних друкованих видань достатньо детально описано [6, 7], хоча занадто узагальнений обрис функцій не дозволяє виділити індивідуальну функціональну специфіку шрифтового варіювання у текстах спеціального призначення.

Постановка завдання (цілі статті).

Метою публікації є пошук специфічних функцій шрифтової варіативності в текстах спеціального призначення, до яких, зокрема, належать супровідні інструкції до вживання лікарських препаратів.

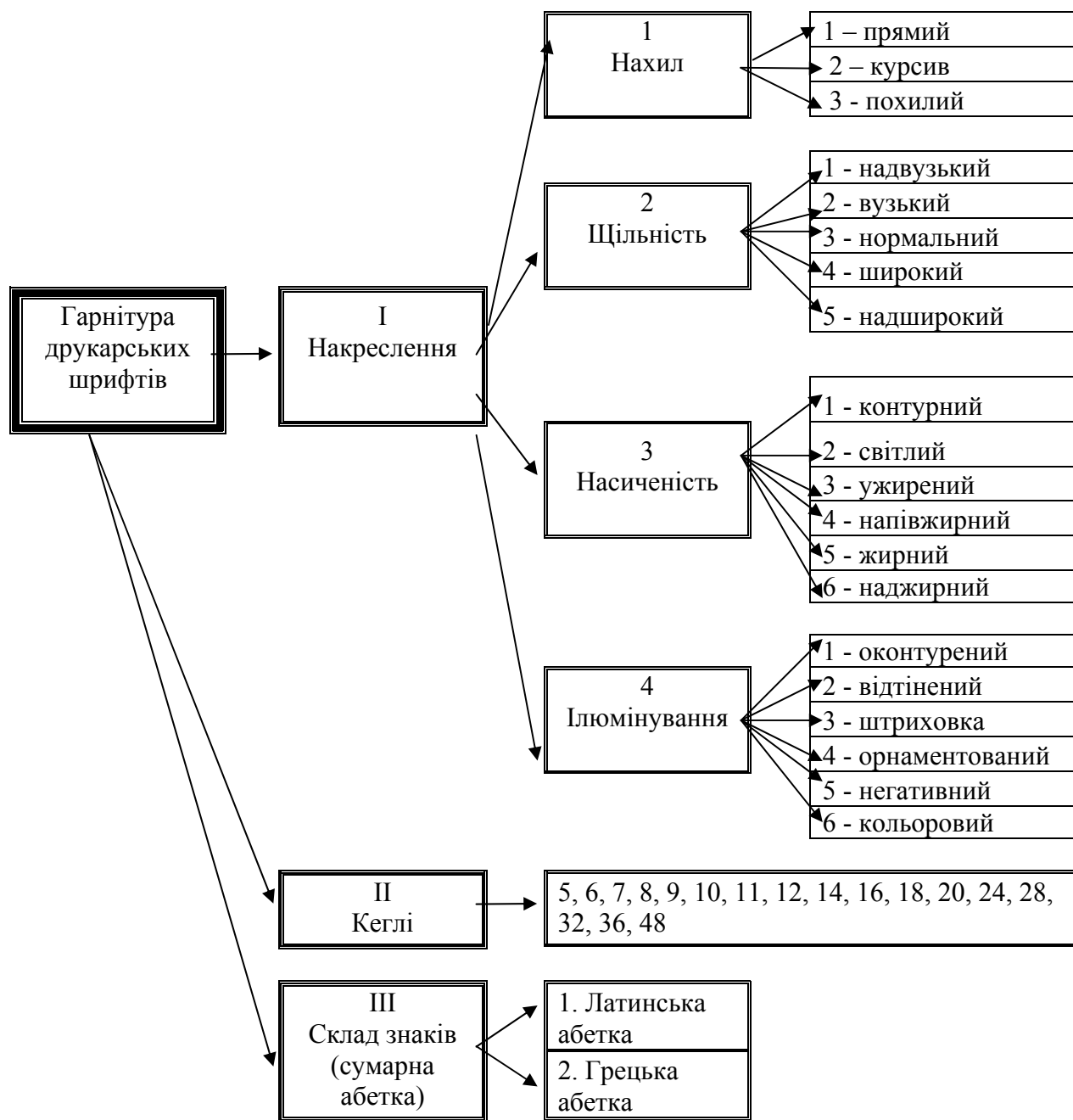
Виклад основного матеріалу.

Шрифтове варіювання складає ядро графічної гетерогенності. Графічна акцентуація текстового фрагмента дозволяє говорити про виникнення у межах друкованого тексту важливих для процесу рецепції відношень фігури (більш значущої інформації, що активно сприймається) і фона (інформації, яка є вторинною за своїм значенням).

Фармацевтичні тексти-інструкції до вживання лікарських препаратів було розмежовано на п'ять типів, враховуючи як кількісні параметри, так і якісну специфіку [8:154-156]. Зміна шрифтів у текстах використовується з метою впливу на адресата, привертаючи увагу до найважливішої інформації [9:51]. При аналізі зміни шрифтів у фармацевтичних текстах доречно користуватися схемою розподілу гарнітур друкарських

шрифтів за накресленням, кеглями та іншими ознаками [4:120]. Але для потреб об'єктивації досліджень доречно модифікувати схему, використавши в ній цифрові шифри, котрі допомогли б точніше визначити та зафіксувати конкретні шрифтові варіативності в текстових конструктах (див. мал.1).

Мал. 1. Розподіл гарнітури друкарських шрифтів за основними параметрами

На малюнку графічно репрезентовано розподіл гарнітур друкарських шрифтів за основними параметрами, які мають потрійний шифр. Для спрощення дослідження до уваги береться у першу чергу перший параметр (I) – накреслення. Другий параметр (II) – кеглі – диференціюється лише як зменшений або збільшений розмір літер. Третій параметр (III) – склад знаків (сумарна абетка) – є фіксованим, оскільки в усіх досліджених фармацевтичних текстах домінує латинська абетка, а грецька абетка використовується для репрезентації окремих фізичних та хімічних параметрів.

При аналізі, наприклад, накреслення (I) прямий шрифт репрезентується шифром I/1/1, тобто накреслення (I) має характеристику нахилу (1), яка визначається як прямий шрифт (1);

курсивний варіант репрезентується шифром I/1/2; тоді як похилий шрифт описується шифром I/1/3.

При загальному огляді фармацевтичних текстів-інструкцій усіх п'яти типів чітко спостерігається шрифт I/1/1, який формує загальний текстовий фон, тло, яке репрезентує загальний графічний корпус. Ця мегафункція (через її наявність у всіх текстових конструктах) може бути визначена як **текстокреативна**. Таким чином, до цієї функції належить фактична відсутність шрифтової модуляції на значних текстових ділянках, або майже на всьому друкованому текстовому полі.

Але на нейтральному текстовому тлі чітко виділяються назви фармтекстів першого типу. Для більшої чіткості назва подається на контрастному полі (чорна смужка з білими літерами). Цей тип накреслення (I) відноситься до ілюмінування (4) і визначається як негативний шрифт (5), за аналогією з фотографічною плівкою-негативом. Цей шрифт можна визначити шифром I/4/5. Оскільки така шрифтова модуляція використовується для назви тексту (а назва тексту належить до індикаторів тексту), то таку функціональну варіативність можна визначити як **текстоіндикаторну**.

Збільшений кегль, який складається тільки з прописних літер, використовується для виділення блоків. Саме це призводить до того, що блокове розмежування є найпомітнішим. Кеглі блокового розмежування мають збільшені параметри, але зростає і насиченість шрифту шляхом зміни товщини ліній, цей шрифт характеризується насиченістю (3) і може бути визначений як напівжирний (4), оскільки він лише трохи відрізняється від базового жирного (3) шрифту, який домінує у тексті. Жирний шрифт репрезентується шифром I/3/3, а напівжирний I/3/4. Функціональну модуляцію шрифтів, яка використовується для виділення текстових блоків, підблоків, можна визначити як **сегментаційну**, оскільки саме така модуляція сприяє чіткішій сегментації суцільного текстового корпусу. Ця сегментаційна функція шрифтової модуляції може розмежовуватися на блокову та підблокову в залежності від того, який саме текстовий сегмент (блок або підблок) ідентифікується за рахунок текстової модуляції у відповідному підзаголовку. В межах блоків спостерігається шрифт, кегль котрого лише збільшений, але залишається незмінною насиченість, тобто товщина ліній. Такі шрифти використовуються для внутрішнього блокового розмежування у блоці Dosage, щоб відокремити інформацію стосовно дорослих пацієнтів (ADULTS) від відповідної інформації, яка стосується дітей (CHILDREN). Спостерігається ще один варіант шрифту, насиченість котрого відрізняється від загальної шрифтової насиченості лише тим, що збільшена товщина ліній. Цей шрифт використовується для виділення у межах блоків окремих рядків особливо важливої інформації (Not suitable for children under 6 years of age. Keep out of reach of children). Цей напівжирний шрифт можна позначити шифром I/3/4.

Серед фармтекстів першого типу (див. тексти 1, 2) спостерігається тенденція формування заголовка шляхом використання негативного шрифту (шифр I/4/5), але одночасно це й наджирний шрифт (шифр I/3/6). Для розмежування тексту на блоки у підзаголовках використовується теж одночасна зміна розміру літер та товщини ліній. Назви блокових підзаголовків представлено жирним шрифтом (шифр I/3/5). У межах блоків процес сегментації (розмежування) здійснюється лише шляхом збільшення літер. Для привертання уваги до окремих елементів блоків збільшується лише товщина ліній із збереженням загальних розмірів літер, які домінують у текстовому полі (див. тексти 1, 2), це випадок напівжирного шрифту (шифр I/3/4).

Але серед фармтекстів першого типу спостерігаються зразки з іншими шрифтовими модуляціями. Тіж самі процеси блокового, підблокового розмежування, а також виділення особливо важливої інформації здійснюються іншим шляхом (див. текст 3). У цьому випадку процес розмежування на блоки, підблоки, а також виділення особливо важливих елементів здійснюється шрифтом з однаковим кеглем: збільшеною є лише товщина ліній. Такий шрифт

може бути віднесений до напівжирного (шифр I/3/4). При цьому необхідно зазначити, що у плані нахилу (1) та щільності (2) шрифти фармацевтичних текстів першого типу демонструють гомогенність: нахил усіх шрифтів прямий (шифр I/1/1), щільність нормальна (шифр I/2/3).

Для фармтекстів другого типу шрифтові модуляції теж виконують функції текстокреативну, текстоіндикаторну, сегментаційну. Але специфіка полягає у тому (див. тексти 4, 5), що варіанти шрифту змінюються лише у плані насиченості (товщини ліній), при цьому розміри самих літер (кегель) залишаються незмінними, за виключенням назви препарату, який формує текстовий заголовок. Текстові заголовки сформовано великими літерами, наджирної насиченості (шифр I/3/6). Але характер зміни товщини ліній градуальний, товщина ліній зменшується у напрямку від блоків, через підблоки до елементів у тексті, тобто формується шкала зміни товщини літер, що додатково слугує ідентифікацією текстової розмежованості. При незмінних кеглях насиченість ліній шрифту у назвах блоків може бути охарактеризована як жирний (шифр I/3/5), а у підблоках – напівжирний (шифр I/3/4); тоді як самі підблоки (їхнє основне текстове поле) репрезентовані ужиреним шрифтом (шифр I/3/3). Окремі елементи тексту виділяються не лише за допомогою шрифту із збільшеною товщиною ліній, а також за допомогою похилого шрифту, який можна описати шифром I/1/3.

Ще один підваріант шрифтової модуляції серед фармтекстів другого типу (див. текст 6) реалізується за рахунок збільшеної товщини ліній, але ця товщина незмінна для шрифтів блокового, внутрішньоблокового розмежування. Цей шрифт ідентифікується як напівжирний (шифр I/3/4). У текстах другого типу шрифт заголовків використано з одночасним збільшенням розмірів літер та товщини ліній, але вже без контрастного фону (на відміну від фармтекстів першого типу).

Для фармтекстів третього типу, які характеризуються як креолізовані, характерні теж певні особливості при виборі шрифтів. На підставі шрифтових варіювань серед креолізованих фармтекстів можна виділити декілька внутрішніх підтипів. Перший підтип складають тексти, в яких розмежування блоків і виділення окремих елементів тексту здійснюється шрифтами з однаковою товщиною ліній. Ці шрифти можуть бути віднесені до напівжирних (шифр I/3/4), змінюється лише розмір літер у напрямку зменшення, починаючи з назв блоків, підблоків і до окремих текстових елементів. Специфічним є використання підкреслювання для всіх підписів, виконаних збільшеним шрифтом (див. текст 7). У тій частині тексту, що безпосередньо супроводжує ілюстрації (Flixotide Inhaler – Instructions for Use), використовується збільшений розмір шрифту, або лише збільшена товщина ліній (це теж варіант напівжирного шрифту з шифром I/3/4), а також використовується комбінація обох варіацій.

У другому підтипі креолізованих текстів (див. текст 8) виділення блоків, підблоків та особливо важливих текстових елементів здійснюється лише за рахунок насиченості, тобто збільшення товщини ліній шрифту, але сам розмір виділеного шрифту співпадає із загальним (фоновим) шрифтом. Лише для особливо важливого текстового фрагмента, який супроводжує ілюстративний матеріал (методика приготування ін'єкційних розчинів) використовується одночасне збільшення і товщини, і розміру літер. Тобто привертання уваги до креолізованої частини тексту здійснюється шляхом поєднання збільшення товщини ліній та розміру літер, як це вже спостерігалось у випадку попереднього текстового підтипу.

У третьому підтипі креолізованих фармацевтичних текстів розмежування основного тексту здійснюється шляхом використання шрифту, в якому однаково збільшена лише товщина ліній, і ця товщина не змінюється: це напівжирний шрифт із шифром I/3/4, але розмір літер залишається такий самий, як і в усьому тексті (див. текст 9). Але в тій частині тексту, де спостерігається комбінування ілюстрацій (методика приготування лікарського

препарату), використовуються комбіновані варіанти. Застосовано шрифт, у якому одночасно збільшено розмір літер та товщину ліній; а також шрифт, де лише збільшено товщину ліній, – це жирний шрифт (шифр I/3/5). До третього підтипу належить більша частина креолізованих текстів (див. текст 10). Заголовки креолізованих текстів набрано шрифтом із збільшеним розміром літер та товщиною ліній одночасно, насиченість ліній при цьому досягає над-жирного рівня (шифр I/3/6).

У загальному текстовому корпусі домінують шрифти прямого нахилу, але зустрічаються окремі випадки використання похилого шрифта (шифр I/1/3), який, зокрема, використовується для ідентифікації назв особливо стійких патогенних мікроорганізмів з переліку патогенної мікрофлори (див. текст 8, підблоки *Contra-indications*, *Side Effects*, *Overdosage*, *Directions for Constituting suspension in bottles*, *Directions for constituting suspension from sachets*).

У фармтекстах четвертого типу, в яких описані стоматологічні пломбувальні матеріали, можна ідентифікувати два підтипи текстів на підставі шрифтових варіювань. До першого підтипу належать тексти, в котрих розмежування блоків (див. текст 11, 12) здійснюється шрифтами, в яких одночасно збільшено розміри літер і товщину ліній. Такий шрифт можна визначити як напівжирний (шифр I/3/4). Підблоки розмежовуються шрифтами, в яких збільшено лише товщину ліній, – це напівжирний шрифт. Спостерігаються деякі відмінності у вигляді окремих текстових елементів: це або лише збільшення товщини ліній, або збільшення лише розміру літер. Паралельно трапляється одночасне збільшення розмірів літер та товщини ліній. Але останні відмінності мають локальний характер.

Другий підтип стоматологічного тексту (див. текст 13) характеризується тим, що шрифтові варіювання для розмежування блоків та підблоків репрезентуються лише збільшенням товщини ліній. Цей шрифт теж належить до напівжирного (шифр I/3/4). А виділення окремих текстових елементів здійснюється лише за рахунок збільшення розміру літер.

Заголовки стоматологічних текстів оформлено у традиційний спосіб: це комбінація збільшених літер з різними кеглями, при цьому насиченість літер може бути визначена як наджирна або жирна (відповідні шифри I/3/6, I/3/5). Назви стоматологічних препаратів, які зустрічаються в текстах, виділяються або напівжирним шрифтом (шифр I/3/4) при збереженні домінуючого у тексті кегля (див. текст 11), або ці назви виділяються за допомогою збільшеного кегля (у порівнянні з домінуючим у тексті) при збереженні загальної текстової насиченості (шифр I/3/3), що домінує у тексті (див. текст 12, 13).

Фармтексти п'ятого типу, які є найоб'ємнішими та найзмістовнішими, мають свою специфіку в аспекті шрифтової модуляції. Хоча значних відмінностей виявлено не було, проте блокове розмежування здійснюється шляхом варіювання як розміру літер, так і товщини ліній. Певні відмінності спостерігаються у підблоковому розмежуванні. Це дозволяє виділити декілька підтипів підблокового розмежування, коли збільшується лише товщина ліній (див. текст 14), тоді як в інших підтипах поєднується модуляція товщини ліній та розміру літер (див. текст 15). Це надає підставу розділити п'ятий тип текстів на два підтипи у плані шрифтових модуляцій. Стосовно способів виділення окремих текстових елементів, вони є досить різноманітними, але їх локальність і розпорошеність не дозволяє визначити їх за критерії розмежування текстів на певні підтипи. Для виділення локальних елементів тексту використовується переважно збільшений розмір літер. Спостерігається поєднання збільшеного розміру літер з похилим шрифтом (див. текст 14) і поєднання модуляції розміру зі збільшеною товщиною ліній (див. текст 16). Окремо використовуються похилий шрифт, збільшена товщина ліній, а іноді і зменшений розмір літер (див. текст 17).

Однією з характерних рис, яка чітко простежується у фармтекстах саме п'ятого типу є використання шрифтового варіювання для оформлення цілого блоку, або значної його

частини. Використовується цей спосіб переважно в інформаційній зоні попереджень, щоб виділити блок Warning, або його значну частину. Функцію такої шрифтової модуляції можна визначити як **атраактивну**, оскільки привертається увага текстового реципієнта до конкретного блоку. Тут використовується збільшений кегль у поєднанні з напівжирним шрифтом (шифр I/3/4) (див. текст 18).

У тих випадках, коли використовуються збільшені (гіпертрофовані) шрифтові параметри, доречно визначити таку функцію як **гіператраактивну**. Гіператраактивна шрифтова модуляція виводить текстовий сегмент за межі текстового поля, піднімаючи його над площиною, наближаючи його оптично до реципієнта-читача.

Коли використовуються шрифти з гіпотрофованими (зменшеними) параметрами у порівнянні з домінуючим у тексті шрифтом, то таку модуляцію можна визначити як **гіпоатраактивну** функцію. В цьому випадку текстовий фрагмент відходить на задній план, підкреслюється його факультативність в аспекті інформативності.

Фармацевтичні тексти-інструкції було проаналізовано в плані адресації, що дозволило ідентифікувати цілу низку індикаторів адресованості [10]. Оскільки досить часто ідентифіковані у тексті індикатори-покажчики адресованості мають певне шрифтове варіювання по відношенню до загального тексту, то таку функцію можна визначити як функцію **індикації адресованості**.

Здійснений аналіз шрифтових варіювань дозволив виділити певні підтипи в межах вже визначених п'яти типів фармтекстів. Критеріями розмежування на підтипи слугували шрифтові варіювання у базових текстових фрагментах – блоках, підблоках. Стосовно креолізованих текстів враховувалися ще специфічні фактори шрифтового оформлення фрагментів, що коментували ілюстрації. В тих випадках, коли основним варіюванням є товщина ліній, вона градуально зменшується від блоку до підблоку (фармтексти першого типу – перший підтип; фармтексти другого, четвертого та п'ятого типів – другий підтип). Але у деяких випадках такого градуального зменшення товщини ліній не спостерігається (фармтексти першого типу – другий підтип; фармтексти третього типу – другий та третій підтипи). Коли має місце варіювання розміру літер (фармтексти третього типу – перший підтип), то має місце їх градуальне зменшення від блоків до підблоків.

Виявлені шрифтові варіювання дозволяють репрезентувати текстову інформацію об'єктивніше, підвищують виразність, зрозумілість вербальної частини. Зміна шрифтів дозволяє чіткіше провести сегментацію тексту на відповідні блоки, підблоки, що значно полегшує навігацію по тексту з метою пошуку необхідної інформації. Таким чином шрифтові варіювання репрезентують потенційному реципієнту складний фармацевтичний текст, що містить багатовимірну інформацію.

Висновки та перспективи подальших розвідок.

Шрифтові варіювання, які були ідентифіковані у фармтекстах-інструкціях до вживання лікарських препаратів, виконують декілька функцій: **текстокреативну, текстоіндикаторну, сегментаційну, гіпер/гіпоатраактивну, індикацію адресованості**. При цьому шрифтові варіювання репрезентують прагматичні інтенції, які закладені у фармтекстах. Вони фокусують увагу реципієнта на тих текстових фрагментах, які містять життєво важливу інформацію. Такі інформаційні сегменти (блоки, підблоки або їхні фрагменти) маркуються збільшеним шрифтом у комбінації зі збільшеною насиченістю. Такий графічний спосіб привертає увагу реципієнта у першу чергу. Це гарантує уникнення можливих ускладнень в процесі вживання препарату для лікування відповідних захворювань. Використання похилого шрифту, який є помітним на тлі домінуючого прямого, привертає увагу реципієнта до відповідних інформаційних фрагментів, на які необхідно звернути увагу в другу чергу; вони не є життєво необхідними, але достатньо важливі.

Переважно це перелік патогенних мікроорганізмів, проти яких ефективним є відповідний антибіотик.

Таким чином, репрезентоване у фармтекстах шрифтове варіювання полегшує рецепцію інформації, а також має чітко виражені прагматичні інтенції щодо попередження та запобігання небажаних наслідків при вживанні препаратів.

Але дослідження лише шрифтового варіювання не вичерпує дослідження паралінгвістичних засобів [11], поза увагою залишилися інші графічні засоби (графіки, таблиці, формули). Широке використання цих графічних засобів у фармтекстах вимагає детального дослідження, що становитиме предмет подальших публікацій.

ЛІТЕРАТУРА

1.Дедова О.В. Графическая неоднородность как категория гипертекста// Вестник Московского университета. Сер.9: Филология. – 2002. – №6. – С.91-103. 2.Гусейнова И.А., Томская М.В. Гендерный аспект в текстах современной рекламы (на материале журнальной прессы ФРГ)// Филологические науки. – 2000. – №3. – С.81-92. 3.Капр А. Эстетика искусства шрифта. Тезисы и маргиналии со 152 иллюстрациями. М.: Книга. – 1979. – 124с. 4.Різник М.Г. Письмо і шрифт. К.: Вища школа. – 1978. – 152с. 5.Либих Х. К вопросу о нелегитимизированных элементах коммуникативной единицы «текст»// Текстуальная лингвистика и обучение тексту и аудированию на иностранных языках: Сб. науч. тр. – К.: КГПИИЯ, 1986. – С.133-137. 6.Баранов А.Н., Паришин П.Б. Воздействующий потенциал варьирования в сфере метаграфемы// Проблемы эффективности речевой коммуникации: Сб. науч. тр. – М., 1989. – С.128-136. 7.Любишьева И.В. Основные функции шрифтового варьирования в тексте // Грамматика и текст. Сб. науч. тр. Моск. гос. ин-та иностранных языков им. М. Тореза. – М., 1991. – Вып.337. – С.26-34. 8.Боцман А.В. Типологія англомовних фармацевтичних текстів-інструкцій для вживання лікарських препаратів // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство. – 2000. – №1. – С.152-156. 9.Brown A. In Print: Text and Type/ - NY.: Watson-Guptill Publ., 1989. – 191p. 10.Боцман А.В. Репрезентація адресованості у фармацевтичних текстах – англомовних інструкціях до вживання лікарських препаратів// Проблеми семантики, прагматики і когнітивної лінгвістики: Зб. наук. пр. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – 2003. – Вип.7. – С.15-30. 11.Николаева Т.М. Паралингвистика// Лингвистический энциклопедический словарь/ Гл. ред. Ярцева В.Н. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С.367.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Solpadeine®. SB SmithKline Beecham Consumer Healthcare. Brenford, TW8 9BD, UK. 2.Panadol Soluble. Sterling Health. Guildford, Surrey. Made in England. 3.Panadol Tablets. Guildford, Surrey. Made in England. 4.Zovirax. Cream. Trade mark. Made in England. The Wellcome Foundation LTD London. 5.Zinacef. Glaxo. Made for Glaxo Group Ltd by Glaxo Operations UK Ltd, Greenford, England. 6.Myleran Tablets. Glaxo. Made for Glaxo Group Ltd by Glaxo Operations UK Ltd, Greenford, England. 7.Flixotide Inhaler – Instructions for Use. Glaxo. Made for Glaxo Group Ltd by Glaxo Operations UK Ltd, Greenford, England. 8.Zinnat. Patient Instructions Leaflet. Glaxo. UK Ltd, Greenford, England. 9.Fortum. Trade mark. Glaxo. Made for Glaxo Group Ltd by Glaxo Operations UK Ltd, Greenford, England. 10.Becloforte Inhaler. Glaxo. Made for Glaxo Group Ltd by Glaxo Operations UK Ltd, Greenford, England. 11.Alpha-dent®. Chemical Cure Composite. Resin-based dental restorative material. Subsidiary of Wallace A. Erickson & Co, 1920 N. Clybourn Ave., Chicago, IL 60614. 12.Concise™. 3M. Minnesota Mining & Mfg. Co. 1985. 3M Dental Products Division. St. Paul, MN55144 – 1000. 13.Concize® 3M. St. Paul, MN 55101. 14.Cipro® (ciprofloxacin hydrochloride) Tablets. Miles Inc. Pharmaceutical Division. 400 Morgan Lane. West Haven, CT 06516 USA. 15.Cefzil™ (cefprozil) Tablets 250 mg and 500 mg. Cefzil™ (cefprozil) for oral suspension 125 mg/ 5 ml and 250 mg/ 5 ml. A Bristol-Myers Squibb Co. Princeton, New Jersey 08543 USA. 16.Floxin® Tablets (ofloxacin tablets). McNeil Pharmaceutical. Spring House, PA USA. 19477. 17.Toradol® (ketorolac tromethamine). Syntex. Syntex Laboratories Inc. Palo Alto, CA 94304. 18.Minocin®. Minocycline Hydrochloride Pellet-filled Capsules. Ledere Laboratories Division. American Cyanamid Company. Pearl River, NY 10965.

БРАТЕЛЬ О.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КЛЮЧОВІ ОБРАЗИ В АРГЕНТИНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ЕМІГРАНТІВ З ІСПАНІЇ ТА ЇХ НАЩАДКІВ

В поезії, як і в інших формах літературної діяльності людини, змальовується не лише світ, який оточує людину, але й її почуття, думки та дії [1:237] із віддзеркаленням національно-культурних особливостей відповідного суспільства в конкретну епоху [1:243]. Невід'ємною складовою будь-якого художнього твору, а особливо поетичного, є відображення певного ставлення до життя [2], тобто література виконує функцію самовираження суб'єкта та впливу його на адресата. Письменник, пропускаючи крізь себе об'єктивну реальність, зображує її у творі із суб'єктивно оцінним значенням [3:5].

Досліджуючи літературні тексти, необхідно звертатися до “природи людини – ментальної та емоційної сфер, до етичних та естетичних основ, до системи цінностей, до процесів сприйняття та пізнання світу” [3:3].

Актуальність статті зумовлена необхідністю аналізу художніх текстів у межах сучасної лінгвокультурології для створення цілісної картини впливу культури на мову та мовлення [4:304], виявити національно-культурну специфіку концептів, залучаючи дані з історії, міфології, фольклору тощо. Стаття написана у руслі концептологічного напрямку лінгвокультурології, що займається “описом наявних у відповідній культурі концептів на текстовому матеріалі різних сфер спілкування, встановленням культурних домінант різних етносів” [4:304]. **Метою** статті є дослідження особливостей формування ключових словесних поетичних образів (термін Л.І.Белєхової) в аргентинській поезії іммігрантів та їх нащадків. **Предметом** дослідження є аргентинська поезія ХХ ст., авторами якої були емігранти з Іспанії та їх наступні покоління, що народилися в Аргентині, а **об’єктом** – стрижневі словесні поетичні образи, що стосуються феномену міграції в Аргентині. **Матеріалом** дослідження є аргентинська поезія ХХ ст., яка ще не досліджувалася у вітчизняній лінгвістиці. Крім того, окремо не розглядалися етноспецифічні аргентинські концепти та образи, що визначає **новизну** дослідження.

Концепт вважається мікромоделлю культури, а культура – макромоделлю концепту [5:41]. Оскільки концепт формує і конструє культуру, то, вивчаючи один культурний концепт, ми можемо дослідити культуру, послідовно реконструюючи її концептосферу. Концепт має багато вимірів, з яких моделюється словесний поетичний образ. У художніх творах віддзеркалюються стрижневі концепти конкретної історико-літературної епохи [6:17].

З кінця ХІХ ст. еміграція охопила Європу. Еміграційні потоки були спрямовані переважно до США, Канади, країн Латинської Америки, особливо до Аргентини, оскільки південноамериканські країни толерантно ставилися до вільного в’їзду іммігрантів. В Аргентині завдяки розвитку сільськогосподарського сектору з’явилася велика кількість робочих місць, тоді як в Європі в той період відчувався надлишок робочої сили через другу індустріальну революцію, а отже, значну механізацію роботи на землі.

Міграція належить до особливого виду переміщення людей, що може бути спричинене соціально-економічними, етнічними, релігійними, військовими і політичними обставинами, проте переважають причини економічного характеру (відмінності рівнів економічного розвитку умов життєдіяльності окремих країн, безробіття, національні відмінності у вартості робочої сили) [7:6]. Таким чином, люди мігрують заради покращення свого матеріального і соціального стану, отримання освіти або роботи, просування соціальними сходами.

Залишаючи рідні землі, іспанці були сповнені надій на краще життя за океаном, на можливість непоганого заробітку: “*Juntar mucha platita/ para tu pobre viejita/ que allá en la aldea quedó*” (ILP – Alfredo Plácido Navarrine. Galleguita). Про пошуки кращої долі за океаном простим селянином, який, пропрацювавши усе життя, нічого не мав (“*sus manos/ que mansas y fuertes,/ estaban vacías*”), але продовжував сподіватися, що його життя можна змінити (“*pensó que otra senda/ tal vez existía*”) розповідає Альберто Кортес: “*El abuelo un día/ cuando era muy joven/ allá en su Galicia,/ miró el horizonte/ y pensó que otra senda/ tal vez existía./ Y al viento del norte/ que era un viejo amigo,/ le habló de su prisa,/ le mostró sus manos/ que mansas y fuertes,/estaban vacías, / y el viento le dijo: / “Construye tu vida/detrás de los mares,/allende Galicia*” (IAE – Alberto Cortez. El abuelo). Одним із архетипів, який переосмислюється у поетичному творі Альберто Кортеса є дорога, важка подорож із багатьма пригодами та нікому невідомий її кінець (“*otra senda/ tal vez existía*”). Архетипи, тобто праобрази є підґрунтям образів, які лежать в основі загальнолюдської символіки як художніх текстів, так і міфів і казок [8].

У вірші “El abuelo” вітер є актантом (“*el viento le dijo*”), до вітру як до друга звертається ліричний герой твору (“*Y al viento del norte/ que era un viejo amigo, / le habló... le mostró sus manos*”). За допомогою персоніфікації автор намагається показати прагнення селянина до пошуків нового, оскільки в основі цього образу лежить архетип вітру, який здатен нести зміни. Цей самий образ зустрічається у поетичному творі Леопольдо Діаса, який використовує порівняння для змалювання людини, яку вітер, немов легку піщинку, понесе у краще майбутнє: “*Y como leve arena que alza el viento, / a ti vendrán el paria y el hambriento / soñando con la Tierra Prometida*” (IAE – Leopoldo Díaz. *Tierra prometida*).

Про те, що іммігранти тікали від бідності йдеться в наступній метафорі: *Vinieron en los barcos del hambre y la tristeza*, а також у зевгмі у наступному рядку: “*traían calderos, baúles, rezos*” (ILP – Carlos Penelas. *Los trasterrados*). Тропи, і зевгма зокрема, є концептуальними, тобто певні події або явища спочатку осмислюються, проходять когнітивну обробку, а потім вербалізуються у мові. Стилистичний ефект зевгми досягається за рахунок використання автором семантично різнопланових однорідних додатків. Хоча зевгма найчастіше використовується для створення комічного ефекту, в деяких випадках за допомогою зевгми письменники намагаються передати сильні емоційні переживання ліричних героїв, як ми це бачимо у процитованому вище рядку з вірша Карлоса Пенеласа. Уява, творча когнітивна діяльність людини лежить в основі художнього мислення, яке охоплює різні види поетичного мислення, та разом із лінгвістичним та концептуальним мисленням слугує базою для створення поетичних тропів [9:161]. Прості селяни почувалися вигнанцями, і у вірші концепт ВИГНАНЕЦЬ зображується епітетами “*absortos*”, “*insurrectos*” та метафорою “*los dioses del destierro*”: “*Campesinos absortos, insurrectos. / Eran hijos de viejos labradores, / de fraguas y neblinas, / de encinas que engendraron los dioses del destierro*” (ILP – Carlos Penelas. *Los trasterrados*). Відчуття втрати селянином своєї землі акцентується вживанням двох слів, що мають сему “наявність землі” (“*campesinos*”) та “відсутність землі” (“*destierro*”) в межах однієї строфи.

Іммігранти сподівались, що в Америці їхнє життя зміниться на краще, тому образ Латинської Америки у їхніх віршах має позитивні конотації: “*¡América! te anuncia el nuevo día / en que el arte y la ciencia te den gloria. / Serás del pensamiento la victoria, / no la victoria de la guerra impía. / La voz del porvenir es la voz mía; / mi palabra augural no es ilusoria; / hecha de luz y lágrimas tu historia / habla en mí con fervor de profecía. / El viejo mundo se desploma y cruje... / El odio, entre la sombra acecha y ruge... / Una angustia mortal tiene la vida... / Y como leve arena que alza el viento, / a ti vendrán el paria y el hambriento / soñando con la Tierra Prometida*” (IAE – Leopoldo Díaz. *Tierra prometida*). Персоніфікація Америки, зображена у звертанні на початку строфи, надає особливого пафосу рядкам, а образ іммігранта за допомогою метафор набуває позитивної оцінки: “*La voz del porvenir es la voz mía; / mi palabra augural no es ilusoria*”.

Америку ліричний герой вірша називає “*la Tierra Prometida*” (одноіменну назву має й сам вірш, що надає образу Америки особливо піднесеного звучання), і лексеми, які автор застосовує для її характеристики, несуть у собі сему “нове” (“*nuevo día*”, “*La voz del porvenir*”) та “позитивне” (“*el arte y la ciencia te den gloria*”, “*Serás del pensamiento la victoria, soñando con la Tierra Prometida*”), в той час як минуле має негативні конотації (“*hecha de luz y lágrimas tu historia*”, “*El viejo mundo se desploma y cruje..., a ti vendrán el paria y el hambriento*”), що досягається протиставленням старого і нового світу: “*Serás del pensamiento la victoria, / no la victoria de la guerra impía*”.

Найприроднішою для селян є робота на землі (“*Se llenaba de espigas / los puños y los brazos / y su paso media / la soledad del campo*” (IAE – Virginia Rossi. *Ese inmigrante*)), відчуття єднання з полем (“*la soledad del campo*”), проте, емігрувавши, селяни змушені були братися за будь-яку роботу. Іспанію іммігранти з любов’ю називали “*España de las tierras*”,

протиставляючи її Аргентині, країні, яка в них асоціювалася з містами, оскільки саме там їм доводилося жити: *“España de las tierras y no de las ciudades”* (IAE – Enrique Larreta. Las criadas y el niño). Через неможливість стати власниками землі та надзвичайно складні умови роботи, іммігрантів в Аргентині не вабила робота на землі, і вони змушені були залишатися у містах. Безперечно, їхнє життя кардинально змінювалось, тому місто селяни сприймали як щось вороже, те, що несе біль: *“porque comimos el pan triste/y la sal quemó ciertas noches/porque tu hijo y el mío/caben en el proyecto del pájaro/y están allí reunidos/en la curva del trigo,/en el signo abierto de la gran ciudad”* (IAE – Cristina Assenato. País de inmigrante).

Безперечно, коли діти їхали кудись далеко за океан, в невідоме, батьки дуже переживали (*“la madre queda llorando/el padre con su dolor”*), в той час як їхні діти були сповнені надій на краще (*“el corazón transido / rebosante de ilusión”*): *“Con el corazón transido / rebosante de ilusión / sale el emigrante un día / a tierras de promisión. / Deja la patria a su espalda / tal vez, su primer amor / la madre queda llorando / el padre con su dolor”* (IAE – Manuel Conde González. Poema al emigrante universal). Як зазначає І.А. Лапшина, найбільш схильними до зарубіжної міграції є особи чітко визначеної вікової групи і певної соціальної приналежності. Дослідниця визначає типового мігранта як молоду особу середнього працездатного віку, переважно чоловічої статі, з високим рівнем кваліфікації та освіти [7:6]. Іммігрант своїм від'їздом змінював не тільки своє життя, але й життя своїх близьких – батьків, коханої людини, друзів. Армандо Тахіні описує почуття іммігрантів за допомогою слів із семою “сподівання” (*“soñó”, “ilusión”, “fe”*): *“América fue la tierra qu'él / soñó conquistar con su labor... / Y un día de otoño / en Buenos Aires desembarcó. / El rubio metal, bella ilusión, / llenaba de fe todo su ser. / Lo vieron pasar, rumbo al taller, / la lluvia invernal... el día de sol”* (IAE – Armando Tagini. Un gallego).

Імміграція трагічним чином позначилася на долях багатьох людей. Життя в іншій країні дуже змінювало людей, і найчастіше на гірше, про що й бідкається мати одного з іммігрантів у вірші: *“Nuestra madre, / la pobre exclamaría / Has vuelto muy cambiado / como si fueras otro. / Jamás serás el mismo/que se ha ido”* (IAE – Rubén Benítez. Regreso), де слова *“cambiado”, “otro”, “jamás”, “el mismo”* мають сему “зміни”. Мати відчуває розчарування від того, які зміни принесла її дитині Обіцяна Земля: *“Pobre madre, / portaba en su mirada / distante y abatida / la luz del desencanto triste flor de su tierra prometida”,* проте вона не виключає, що на все це її син був приречений з дитинства: *“Naciste con silencio / de abismo / en tu costado / y cuando te mecía / velaba ya en tu piel la indiferencia. / Tu cuna ya era un barco / de mares demorados / y de ausencias”* (IAE – Rubén Benítez. Regreso).

Умови працевлаштування і соціальної адаптації іммігрантів були надзвичайно складними. Не випадково частина переселенців тривалий час не могла знайти роботи і поповнювала маргінальні соціальні групи жебраків та волоцюг або ж гинула на чужині [10:17]. Іммігранти не мали можливості стати власниками землі, тому вони були переважно джерелом дешевої робочої сили.

Про сумну долю іммігрантів розповідає Альфредо Пласідо Наваррине: *“Galleguita / la divina / la que a la playa argentina / llegó una tarde de abril / sin más prendas / ni tesoros / que tus bellos ojos moros / y tu cuerpo tan gentil. / Siendo buena / eras honrada / pero no te valió nada/que otras cayeron igual. / Eras linda galleguita / y tras la primera cita / fuiste a parar a Pigall”* (IAE – Alfredo Plácido Navarrine. Galleguita). Іммігранти приїжджали в Аргентину бідними (*“sin más prendas / ni tesoros / que tus bellos ojos moros / y tu cuerpo tan gentil”* (IAE – Alfredo Plácido Navarrine. Galleguita), *“Yo era el que no tenía título, / ni un doble apellido... Era uno de esos/originarios de tierras/devastadas”* (IAE – Cristina Pizarro. Inmigrante)), але сповненими надій (*“deseaba vivir en un chalet de dos pisos / con jardín / y revestimientos de piedra Mar del Plata”* (IAE – Cristina Pizarro. Inmigrante)), проте вони дуже швидко розчаровувались (*“Ahora / soy / este aire ambiguo / este daño / que regresa / y este adiós”* (IAE – Cristina Pizarro.

Inmigrante)), вони страждали від невизначеності (“*soy / este aire ambiguo*”) та від того, що не могли знайти пристойну роботу (“*soy... este adiós / menoscabado*”).

Крім негараздів з роботою та загальних проблем адаптації до нових умов життя, іммігрантів переслідувала ностальгія. Іммігранти згадують свої рідних, а також такі дороги їхнім серцям пейзажі іспанської природи: “*Ay, el dueño de valles / y misteriosos bosques / por el que andaba yo / mi perro y mis canciones*” (ILP – José González Carbalho. Cuando mi padre habló de su infancia). У вірші Хосе Гонсалеса Карбальо змальовується, як у чужій країні рідні пісні нагадують про дім і викликають сум (“*Mis canciones que vuelven sólo para que llore/ Mi perro ya olvidado/ de obedecer al nombre*” (ILP – José González Carbalho. Cuando mi padre habló de su infancia)), а втрата рідної землі прирівнюється автором до втрати чогось найважливішого в житті: “*Yo, que perdí mis cielos,/ ¡y soy tan pobre!*” (ILP – José González Carbalho. Cuando mi padre habló de su infancia).

Ліричний герой Франциско Луїса Бернардеса також згадує своє дитинство і те, що його оточувало: “*Nuestras pequeñas bicicletas iban por aquella carretera de España. / Detrás quedaba Carballino, con sus casas envueltas por la madrugada... El paisaje abría los ojos como si no se hubiera enterado de nada./ Nunca olvidaré que en el monte de Corzos había un ruiseñor que cantaba./ Al llegar a Dacón oímos el nombre querido en la voz de la campana*” (IAE – Francisco Luis Bernárdez. Poema de las cuatro fechas). Кожна власна назва, що вживається у вірші, несе у собі важливу інформацію для ліричного героя, має значне емоційне навантаження. Так, іммігранти згадують рідні містечка, дороги, гори (“*aquella carretera de España*”, “*Carballino*”, “*el monte de Corzos*”, “*Dacón*” (IAE – Francisco Luis Bernárdez. Poema de las cuatro fechas)), так і провінції (“*y por las vides de Galicia como raíz sangrante/ tendrá su mente endulzando retornos válidos*” (ILP – Enrique Urbina García. Tríptico a Galicia), “*Que otros digan de escuelas y de universidades./ Yo canto el cuarto aquel de plancha y de costura/ y sus buenas mujeres. ¡Galicia! ¡Extremadura!/ y las que me enseñaban a palmear soledades*” (ILP – Enrique Larreta. Las criadas y el niño)).

Для іммігрантів дуже важливим є збереження пам’яті про все найдорожче, тому з таким болем вони вимовляють слово “забути”: “*Mi perro ya olvidado/ de obedecer al nombre*” (ILP – José González Carbalho. Cuando mi padre habló de su infancia), “*Nunca olvidaré que en el monte de Corzos había un ruiseñor que cantaba*” (IAE – Francisco Luis Bernárdez. Poema de las cuatro fechas), “*en su misterio – pompas de luna – ocultará olvido*” (ILP – Enrique Urbina García. Tríptico a Galicia), “*Vuestras son estas últimas luciérnagas,/ fragmentos puros de un espejo roto,/ donde brillan los rostros del olvido*” (IAE – Ricardo Adúriz. Los rostros del olvido). У поетичному творі Франциско Луїса Бернардеса вживається яскрава антитеза з використанням антонімів “*nunca*” та “*siempre*”, що загострюють відчуття втрати: “*Nunca olvidaré que en el monte de Corzos había un ruiseñor que cantaba./ Al llegar a Dacón oímos el nombre querido en la voz de la campana./ Mamá y el mundo habían muerto para siempre y sólo aquella voz los lloraba*” (IAE – Francisco Luis Bernárdez. Poema de las cuatro fechas), емоційно підсилюється образність віршу зевгмою (“*Mamá y el mundo habían muerto*”), поєднаною із гіперболою (“*habían muerto para siempre*”). Спогади для іммігрантів мали дуже велике значення, оскільки вони слугували невидимою ланкою між ними та рідною країною.

Отже, імміграція посіла надзвичайно важливе місце в житті аргентинців кінця XIX – першої половини XX ст., що відобразилося в поезії емігрантів з Іспанії та їх нащадків. Причинами еміграції зазвичай була бідність на батьківщині і, залишаючи рідні землі заради країни, що знаходиться за океаном, люди сподівалися на краще життя. Мільйони переселенців з Європи вабили до Аргентини родючі землі, перспектива швидкого збагачення, зміна свого соціального стану. Люди вірили, що важкою працею в Аргентині вони зможуть досягти всього, чого вони прагнули, проте життя вносило у їхні плани свої корективи. Ностальгія ставала невід’ємною частиною життя іммігрантів, які з надзвичайною

теплотою згадують Іспанію, свою домівку, своїх рідних, що змальовується в яскравих образах рідної землі в поезії іммігрантів-вихідців з Іспанії.

В поезії образ іммігранта є двоїстим, оскільки у віршах, де змальовуються іспанці, що збираються їхати за океан, використовуються слова із семами “сподівання” та “зміни на краще”, переосмислюються архетипи КОРАБЕЛЬ, ВІТЕР, ДОРОГА, але коли автори змальовують життя іспанців та їх нащадків в Аргентині, сема “зміни на краще” перетворюється на протилежну їй сему “зміни на гірше”. Образ Америки як Обіцяної Землі в поезії іммігрантів та їх нащадків є неоднозначним. Важливим у концепті АМЕРИКА, вербалізованому в цьому образі, як і в будь-якому іншому концепті, є його багатовимірність, що існує в безперервному культурно-історичному просторі та сприяє появі багатьох можливих його тлумачень. Ми можемо краще зрозуміти особливості імміграції та її роль у культурному і соціально-економічному житті Аргентини, аналізуючи ключові образи поезії емігрантів з Іспанії та їх нащадків і розглядаючи вербалізацію етноспецифічних концептів в аргентинській поезії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гак В.Г. Литературные варианты и особенности национальной культуры // Тхорик В.И., Фанян Н.Ю. Лингвокультурология и межкультурная коммуникация: Учебное пособие. – М.: ГИС, 2005. – 260с.
2. Аристотель. Риторика. Поэтика. – М.: Лабиринт, 2000. – 224с.
3. Смуциньська І.В. Суб'єктивна модальність французької прози: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2001. – 255с.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716с.
5. Кусман В.Г. Концепт в культурологічному аспекті // Межкультурная коммуникация: Учеб. пособие. – Н. Новгород: Деком, 2001. – С.38-53.
6. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя): Монографія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292с.
7. Лапишина І.А. Міжнародна міграція робочої сили: український аспект (за матеріалами західних областей України): Автореф. дис... канд. економ. наук: 08.05.01. – Тернопільська академія народного господарства. – Тернопіль, 2002. – 17с.
8. Вікіпедія – свободная энциклопедия // <http://ru.wikipedia.org>
9. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: Дис. ... д-ра. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2002. – 391с.
10. Качараба С.П. Еміграція з Західної України. 1919–1939: Автореф. дис... канд. істор. наук: 07.00.02. – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2003. – 34с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. ILP – María González Rouco. Inmigración y literatura: Poesía 1872 – 2004 // <http://www.monografias.com/trabajos24/inmigracion-poesia/inmigracion-poesia.shtml>
2. IAE – María González Rouco. Inmigración a la Argentina: Españoles // <http://www.monografias.com/trabajos34/inmigracion-espanoles/inmigracion-espanoles.shtml>

БУЛАХОВСЬКА Ю.Л.

ПРО ЖАНРОВУ “ВЗАЄМОПОВ’ЯЗАНІСТЬ” ДОКУМЕНТАЛІСТИКИ З БЕЛЕТРИСТИКОЮ В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ

(на матеріалі російської, української, польської і англійської літератур)

Зараз серед філологів у широкому розумінні (тобто літературознавців і мовознавців) точаться запальні дискусії, зокрема, з приводу ролі *документального фактору* у розвитку літератури як такої. Тут розглядають, у першу чергу, прозу *автобіографічну*; на певну історичну тематику (про видатних історичних діячів); про видатних письменників і художників, а тепер ще, так звану, “табірну прозу”.

Хочу при цьому наголосити на тому, що *автобіографізм* у художній творчості, на моє глибоке переконання, є присутнім завжди, навіть коли в жанровому й стилістичному відношенні на ньому й не робиться прямий наголос. Згадаймо, чим був під кутом зору жанрової специфіки відомий роман Чарльза Дікенса “Девід Копперфілд”? Це – белетризована біографія самого англійського письменника, можливо, із якимись змінами в деталях. Головне – *автобіографічний типаж* головного героя, соціальне тло, життєві колізії. Безперечно, – це не “анкетна автобіографія”, це спроба глянути на себе збоку, з погляду інших людей – дійових осіб твору (теж типізованих) і читачів. Авторське самопочуття тут

максимально приховане, хоча саме воно і є головним збудником для написання художнього твору, інакше б він просто не був написаний. Отже, ми мали *англійський* автобіографічний варіант у прекрасному й типізованому художньому втіленні. Те саме – тільки в *американському* соціальному середовищі бачимо у знаменитому романі *Джека Лондона* “*Мартін Іден*” – тут поєднано й *психологізм* письменницького творчого шляху, й реальні побутові, теж багато в чому саме соціальні замальовки й узагальнення: маємо автобіографізм – плюс узагальненість типажу.

У *російській* класичній літературі XIX-го й XX-го століть прикладом відомого художнього твору *автобіографічного плану* були, скажімо, “*Детство, отрочество и юность*” *Л.М.Толстого*, де змінено деякі ситуації, імена героїв, та головна колізія й атмосфера соціально-психологічна твору *художнього* базується на авторських спогадах.

Ще ближче до автобіографічної прози стоїть “*Детство Никиты*” *О.М.Толстого* – це по суті “прямі спогади” письменника про свої дитячі роки, а от “*Зачарована Десна*” *О.П.Довженка* – це теж “прямі спогади” *українського* письменника, де навіть ім’я головного героя й інших дійових осіб – його родичів і сусідів не змінені, де присутній нібито “відвертий документалізм”, а при цьому (крім конкретних картин дійсності і конкретних персонажів) – фігурує й інша мета автора, можливо, й важливіша для нього, ніж *документалізм* твору, – навмисна *романтизація й психологізація* всього оточення, включаючи і постаті людей, і “постаті природи”. Не випадково кіноповість *О.П.Довженка* й називається саме “*Зачарована Десна*”.

Названі мною твори в галузі *англійської, американської, російської й української* літератур, до того ж різної жанрової специфіки (навіть ультратрагічна й „ультраоголена” щодо правди життя розповідь того ж-таки *О.П.Довженка* “*Україна в огні*”), попри показ в них і певних соціально негативних моментів, і моментів дуже трагічних, – в основі своїй – все-таки життєствердні, позитивні (навіть “*Мартін Іден*”, з його кінцівкою – самогубство зовні успішного письменника), а от у *І.С.Тургенєва* у відомому його оповіданні “*Му-му*” (по суті абсолютно автобіографічному), змістовий акцент однозначно зроблено на *нищівну критику*, і не лише соціальної системи кріпацтва, рабської залежності одних людей від інших, що мали щастя народитися панами, “господарями світу”. Саме в цьому оповіданні подано мерзенний образ “барині”, жінки нелюдської вдачі (а цей образ повністю списано з *матері самого Тургенєва*).

Цілий прошар художніх творів, написаних талановитими письменниками й літераторами, буде стосуватися *постатей видатних історичних діячів* (наприклад, два романи *Генріха Манна* – про ранні й зрілі роки *короля Генріха IV-го*); про талановитих *письменників* (тут будуть залучені “об’єктивні” документи в поєднанні із суб’єктивними (неодмінно) авторськими оцінками (“*Кюхля*” – про *В.К.Кюхельбекера*, “*Смерть Вазир-Мухтара*” – про *О.С.Грибєдова*, “*Пушкін*” *Ю.М.Тинянова*; “*Одеты камнем*” *Ольги Форш* – про російських народовольців – свого роду історична романістика).

Що стосується численної “*табірної прози*” нашої доби, то тут буде фігурувати й проза відомих *польських* письменників, у першу чергу “табірні враження” *Тадеуша Боровського* – в’язня фашистських концтаборів, і напівдокументальні нотатки (однак, все-таки “літературно оформлені”) *Северини Шмаглевської* “*Дими над Біркенау*”, а в *російській* літературі – “табірна проза” *Олександра Солжениціна*, що стала своєрідним зразком зображення конкретної біографії конкретних людей у типізованому, однак, вигляді “*Архіпелагу Гулаг’у*”.

Автобіографізм, котрий лежить в основі таких творів, слід відрізнити від *автобіографізму* стильового як *художнього літературного засобу*. Він був теж широко застосований у *розповідях від першої особи* (тут теж, звичайно, залучено власні авторські біографічні спостереження, а *мовний бік* твору: авторська мова; роздуми дійових осіб; мова

осіб з різного соціального оточення й різного віку; діалоги персонажів – “розкішний” матеріал для мовознавчих дослідників) – та все одно авторського автобіографізму тут щонайменше. Візьмемо хоча б “розповіді” Гріньова – формально-статистичного героя роману *О.С.Пушкіна “Капитанская дочка”*; “щоденники” Печоріна у *М.Ю.Лермонтова (“Герой нашего времени”)*; розповідь від першої особи в романі сучасної відомої *англійської письменниці Дафни дю Мор’є “Ребекка”* або максимально „стримана” документальність у творі відомого *англійського письменника Вільяма-Сомерсета Моєма “Театр”*.

Чимало автобіографічного насправді (не у формі викладу) є і в *“Прапорonoсцях” Олеся Гончара*. Мені здається взагалі що тема й дискусійність документалізму та його творчого використання у *художній прозі* – практично й теоретично – невичерпна.

ВИКОРИСТАНА КРИТИЧНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Колошук Надія* “Табірна проза в парадигмі постмодерну”, Луцьк, “Вежа” – редакційно-видавничий відділ Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2006. 2. *Wat A.* Pamiętnik mowiony, Warszawa, 1990. 3. *Меггел Іван.* III.-II. Монтеск’є і його епістолярний роман “Перські листи” // “У світі вічних образів”, К., Видавець Вадим Карпенко, 2006.

BURBELO V.B.

Université nationale Taras Chevtchenko de Kiyv

LE DISCOURS DE LA CATASTROPHE: LA MISE EN COMMUNICATION¹

Il est reconnu maintenant que la catastrophe de Tchernobyl est un événement historique dont l’impact reste encore à mesurer et à concevoir. Cet événement a fait naître une réalité nouvelle à laquelle il fallait réagir, qui était et qui reste une praxis exigeant de nouvelles approches et un traitement gestionnaire approprié. Ses différents aspects sont désormais un objet privilégié de réflexion pour les sciences naturelles et humaines. On cherche à intégrer les aspects différents de la catastrophe et les manifestations diverses de réalité post-accidentelle en un tout cohérent par leur conceptualisation philosophique et leur représentation artistique. Ayant touché au cœur même de l’existence de l’homme moderne, la catastrophe a mis en question ses constructions épistémologiques et représentations symboliques. Mais il reste encore une dimension de la catastrophe, d’ailleurs très peu explorée, qui est celle de sa représentation, en premier lieu verbale, de sa construction en discours et de sa mise en communication.

Tout événements de l’échelle géopolitique qui constitue une grande rupture historique, sociale, idéologique cherche des moyens adéquats de son expression pour pouvoir être représenté, dit, communiqué. On y pense, on se l’imagine, on en parle, on en discute, on le taît. Mais comment construire un langage apte d’exprimer cet événement nouveau et cette réalité jamais vécue? Comment se faire comprendre par l’autre dans ce nouveau monde post-événementiel? De telles interrogations concernent le champ de recherches pluridisciplinaires unissant les sciences du langage et la philosophie moderne centrées sur l’activité verbale de l’homme en tant qu’être socialisé [1; 2:237-261]. Dans ce nouveau paradigme communicatif et discursif, on part du constat suivant: la communauté humaine, organisée en société et adoptant nécessairement le principe de coopération dans toutes ses activités – la production, le fonctionnement des instituts sociaux, la science, la religion, la création artistique, etc., ne peut les réaliser qu’en représentant les domaines en question par la langue en tant que système sémiotique et en médiatisant ces activités dans l’activité verbale, en construisant les réseaux communicatifs appropriés et en développant les types du discours correspondants [3:31-37]. Il s’agit, pour une société donnée, d’un système des discours se situant dans un espace discursif à plusieurs dimensions, notamment inter-, intra- et métadiscursive. Il émerge de l’interaction des types différents du discours et des systèmes sémiotiques divers et aspire à un certain équilibre socio-communicatif. Tout discours est porteur des sens qui sont valorisés dans

une société donnée. La condition nécessaire de cet équilibre et de la réussite communicative est de partager les sens véhiculés par un discours ce qui permet de réaliser des buts communicatifs et stratégiques [4:292-298].

Ainsi, le discours apparaît comme activité verbale du locuteur construisant une représentation sémiotique du monde ou d'un de ses aspects qui est réalisée pour certains buts communicatifs et pragmatiques. En tant qu'unité fonctionnelle et sémantique le discours est constitué de l'ensemble des situations de communications, des genres propres à ce domaine et des sens y développés. Il est la forme et le moyen d'appropriation sémiotique du monde et de soi par l'homme en tant qu'être socialisé dans tous les modus de son existence et assure le partage des sens avec les autres acteurs en valorisant ces sens par la voie d'interaction communicative. L'activité verbal est déclenchée par un problème à résoudre dans une situation concrète où les acteurs agissent dans un cadre social, objectal (naturel et artificiel) et spatio-temporel déterminé. Ainsi tout discours étant un phénomène pluridimensionnel a des traits suivants:

1. C'est une activité sociale spécifique qui est celle de **représentation** du monde et de soi sous des aspects différents à l'aide d'un ou de plusieurs systèmes sémiotiques où le rôle privilégié appartient à la langue.
2. Cette activité est réalisée comme **interaction** communicative entre les **acteurs** différents se positionnant dans et par le discours;
3. Ces représentations sont basées sur les **modus** différents de l'interprétation de la réalité représentée selon des schémas cognitifs, grilles de valeurs, références axiologiques, etc.
4. Elles sont porteuses des **sens valorisés** par une communauté humaine.
5. Cette activité vise à une compréhension mutuelle qui consiste à **partager** les sens véhiculés par tel ou tel type du discours ce qui permet de réaliser d'autres buts extradiscursifs en appliquant à ces fins des stratégies communicatives appropriées.
6. Cette activité a lieu dans **un cadre spatio-temporel et social** spécifique.
7. Elle est organisée d'après **les principes et les règles** bien définis

Le principe de base régissant l'activité discursive est la valorisation qui assure: 1) l'adéquation de cette activité au domaine où agit le locuteur, au problème qu'il veut résoudre par son discours: problème d'ordre cognitif, pratique, social, etc.; 2) la cohérence de ce type de l'activité verbale, la compréhension et l'interaction communicative des locuteurs; 3) un sens qui est partagé par les acteurs. La valorisation s'appuie sur le processus du choix opéré en fonction du domaine représenté, des acteurs sociaux, des schémas mentaux, des critères axiologiques, des repères référentielles de même que des éléments langagiers et sémiotiques, des cadres communicatifs et des stratégies les véhiculant et les investissant des valeurs requises, par exemple, celles de sagesse, du savoir, du devoir, d'autorité, etc. En d'autres termes, valoriser un élément sémio-langagier c'est le doter d'un sens qui émerge lors du processus de son intégration actuelle dans une réalité socio-historique². Les types différents du discours se distinguent eux aussi par la valorisation: 1) du statut socio-communicatif de ce type du discours, c'est-à-dire, sa place dans l'espace discursif donné; 2) de la configuration actorielle propre à ce type du discours; 3) du champ sémantique actualisé par ce discours et représentant une certaine image du monde ou un de ses aspects; 4) de ses objectifs et fonctions dans cette communauté humaine; 5) de la typologie des situations communicatives et des genres qui constituent ce discours; 6) de sa perspective extradiscursive ou stratégique; 7) de sa dimension métacommunicative.

Il faut souligner que l'aspect verbal (sémantique, communicatif, discursif) a une importance particulière dans tout ce qui est lié à la catastrophe de Tchernobyl, ce qui est reconnu maintenant par les chercheurs dans le domaine de communication [5:201-209] et s'explique par le fait que le danger venant de la catastrophe n'est pas perçu par des sens et, si on peut le dire, ne trouve sa matérialité que dans la parole. Au moment d'un événement de cette portée il se passe, dans le domaine de la communication des transformations profondes. Le système des discours fonctionnant dans la société

se trouve à ce moment-là perturbé et cherche à retrouver l'équilibre de son espace discursif par des voies différentes. Les processus déclenchés par la catastrophe de Tchernobyl dans le domaine de la communication ont touché à toutes les assises discursives se manifestant dans le mode de la représentation de la catastrophe, la construction et la valorisation des sens dans les discours différents et l'interaction communicative. Pour agir dans le monde objectal, social, idéal, coopérer avec d'autres, l'homme doit nécessairement représenter la réalité vécue, son expérience en les sémiotisant – c'est-à-dire, en les désignant, dénommant, classant, catégorisant, – et pouvoir les communiquer. Représenter la catastrophe de Tchernobyl, c'était trouver les formes d'expression et de communication du jamais vu, jamais vécu, jamais ressenti. Il s'agissait de rétablir un nouvel équilibre au lieu de l'équilibre perdu. Le premier pas à faire était de trouver une **référence** à cette expérience nouvelle – l'événement lui-même et le phénomène de la radioactivité émergé à l'échelle humaine et sociale transfrontalière et constituant une nouvelle réalité post-accidentelle.

Pour représenter la catastrophe, la décrire, l'exprimer il fallait la ranger dans le cadre et dans la perspective d'événements identiques. Mais comme il n'y avait rien de pareille dans l'histoire de l'humanité on a cherché des références dans l'expérience déjà vécue qui s'est présenté sous un double prisme: 1) **la guerre** – les bombardements de Hiroshima et Nagasaki, les essais d'armes atomiques; 2) les **catastrophes**, en premier lieu, **technogènes**, comme, par exemple, les accidents nucléaires de moindre envergure, les deux incarnant la destruction de l'homme et de son environnement par l'homme. Les images visuelles traduites, par suite, sous forme discursive et devenant des "labels" de la catastrophe – celles de l'*incendie*, du *feu* vaincus par l'héroïsme des pompiers-liquidateurs, des jeunes soldats risquant leurs vies sans le savoir ont constitué le second volet référentiel pour dire la catastrophe. *Nuages, retombées, tâches radioactifs* engendrant un mal inconnu, les maladies, les conséquences imprévues pour la santé et l'avenir même de l'homme ont servi de cadre pour construire la représentation d'un monde radioactif post-accidentel où la référence à la catastrophe technogène se transforme en celle de la **catastrophe naturelle**.

Cette **référence double**, devenue vite un topos quasi obligatoire dans les discours médiatique et littéraire, met en question la finalité d'une activité humaine néfaste, qui réveillant les forces incontrôlables de la nature et déclenchant une catastrophe naturelle, appelle une action héroïque, car l'homme doit parer aux conséquences de ce qu'il a fait au prix de sa vie. Elle associe à l'idée du danger celles de la destruction, du dépassement, de l'impuissance, de la perte, de la fuite, de la mort. La référence à la guerre est liée ainsi à la référence à des forces naturelles, des fléaux de toute sorte. Les forces incontrôlables de la nature incarnées dans le feu de l'explosion, du nuage radioactif et ses retombées se sont vite transformées en symboles de la catastrophe devenus vite des lieux communs dans les médias, les discours officiels, les œuvres littéraires, etc. La catastrophe elle-même devient symbole social, moral, historique Tchernobyl incarnant l'indifférence, l'égoïsme, l'incompétence, etc.

En même temps, le caractère globale de la catastrophe, l'envergure des problèmes qu'elle a provoqués et qui dépassaient souvent les possibilités humaines ont donné à sa représentation une **dimension mythique**. La réactualisation de l'opposition de la vie et de la mort dans les archétypes du Mal, de la victime, du sacrifice, de fin du monde, de la punition, du symbolisme de l'herbe d'absinthe dans le toponyme "Tchernobyl", ont donné lieu à la constitution d'un prisme de référence biblique, apocalyptique, mais aussi celui des croyances païennes, archaïques. C'était une sorte de retour au mythe de la création du monde représenté par une réalité nouvelle, jamais connue qui touche à tous les éléments principaux – le feu, l'eau, la terre, l'air. La menace à la vie y est incarnée dans la fragilité de l'enfance ("*Sauver les enfants de Tchernobyl*", "*C'est la santé de nos enfants qui nous inquiète surtout*"). Il se passe alors une révision des rapports traditionnellement établis entre le coupable, la victime, le sauveur, le sacrifice, la faute...

C'est ainsi que s'est formé **un cadre de référence** opposant et unissant en même temps une vision scientifique, celle de l'expérience du vécu quotidien et une vision mystique de la catastrophe.

C'est dans ce cadre qu'a lieu la conceptualisation de la catastrophe tracée par deux grandes questions. Chronologiquement la première interrogation "Pourquoi?" a reçu une réponse déterministe, positiviste même, celle de causalité logique de la faute de l'homme, d'une expérimentation mal réussie. Cette question revient, quand même, tout le temps (surtout à l'occasion d'un anniversaire de la catastrophe de Tchernobyl) sans jamais trouver une réponse définitive et de plus en plus souvent prenant une couleur mystique, fataliste ("*C'était prédit dans la Bible*", "*Quelque chose de ce type devait arriver pour mettre fin à l'époque soviétique*") ou même fantaisiste ("*C'est à cause des extraterrestres*"). L'autre – "Que faire?" devient bien vite plus actuelle et restera encore longtemps une des grandes interrogations du monde moderne. Ainsi les éléments du déjà connu, de l'expérience accumulée par l'humanité et l'interprétation du nouveau, de l'inconnu dans un cadre de référence complexe ont constitué les assises de la représentation de la catastrophe formant ses pivots sémantiques, ses réseaux associatifs et ses tropes consacrés.

Pour sémantiser la catastrophe il fallait: 1) la **dénoter** – actualiser le potentiel dénotatif des éléments langagiers valorisés pour dire la catastrophe, choisir des acceptions parmi d'autres qui sont pertinentes dans le contexte discursif et communicatif donné; 2) la **représenter** – doter ces éléments d'un volume des sens connotés, des indices axiologiques et modaux, d'un faisceau d'associations, c'est-à-dire, établir sa référence au système des valeurs; 3) l'**investir du sens** – rendre ce sens pertinent pour la réalisation des objectifs des acteurs communiquant dans une situation concrète. Il s'est constitué alors un **vocabulaire** spécifique pour dénommer la catastrophe, ses aspects différents, ses conséquences non seulement dans les discours institutionnels et scientifiques, mais aussi et même surtout pour desservir la communication de tous les jours, celle des populations sinistrées. On y observe, tout d'abord, un processus actif de **vulgarisation** des termes scientifiques du domaine de la physique nucléaire, leur **resémantisation** dénotative et leur **axiologisation**. Ainsi, par exemple, les non-experts utilisant les termes relatifs au domaine de la radioactivité et ignorant, dans la plupart des cas, la nature de ce phénomène invisible que l'on ne perçoit pas par les sens, l'associent au domaines de pollution, de contagion, le remplissent des connotations du danger, de la menace, de la peur, de l'angoisse, etc. La radioactivité est passée de la case terminologique dénotant un phénomène bien défini, calculable, ce qui sous-entend "dominé et contrôlé par l'homme" en force incontrôlable, dictant ses conditions à l'homme, quasi mystique.

Ce processus de déterminologisation du vocabulaire scientifique n'est qu'un des aspects de la construction dans et par le discours d'une nouvelle image du monde post-accidentel. On voit aussi émerger de nouveaux critères pour la **catégorisation** de ce monde, par exemple, dans l'opposition du "*propre*" et du "*contaminé*". Il s'agit aussi de l'élargissement du champ d'emploi des toponymes liés à la catastrophe et leurs dérivés tels que *tchernobyl*ien s'accompagnant des changements sémantiques qui explicitent, en premiers lieu, des connotations telles que "victime", "souffrance", "impuissance", "sacrifice", mais aussi "dangereux", "contaminé", "contagieux", presque "pestiféré".

La construction de nouvelles représentations, dans le cadre de cette néologie lexicale et sémantique, se manifeste aussi dans l'emprunt de l'ukrainien et du russe par d'autres langues, des termes "réactualisés" à la suite de la catastrophe et valorisant un sens nouveau. Il suffit de mentionner, à côté des toponymes *Tchernobyl*, *Pripiat*, des mots tels que *zone*, *liquidateurs*, etc. Il s'agit aussi d'un processus de métaphorisation à la suite duquel certains lexèmes neutres d'avant la catastrophe s'approprient un sens figuré. C'est, avant tout, le cas du nom propre *Tchernobyl* qui, passé dans la catégorie des noms communs et ayant acquis un sens fort de caractérisation dépréciative, désigne maintenant tout désastre de grande envergure, malheur, situation difficile, sans issue, le Mal lui-même. On voit aussi apparaître un aspect très important de la représentation de la catastrophe: l'interaction de la tendance à son universalisation avec sa conceptualisation ethnospcifique ce qui met en exergue la recherche des correspondances interculturelles. Ainsi, le catastrophisme comme phénomène global des XXe – XXIe s. se manifeste dans la recherche des références et des paradigmes axiologiques appropriés, la création de nouveaux espaces conceptuels

et sémantiques et forme sa propre dimension interdiscursive celle du discours sur la catastrophe intégrant son interprétation scientifique, le positionnement institutionnel, la réglementation prescriptive, le vécu quotidien, la mise en forme artistique et littéraire. Ce processus complexe amène des changements profonds dans les représentations du monde, la création d'un nouveau symbolisme et des mythes.

La représentation de la catastrophe et du monde post-accidentel dans le discours se caractérise avant tout par des **modes spécifiques de leur représentation et communication**. Il faut mentionner, tout d'abord, la grille catégorielle qui organise cette représentation valorisant l'indéfini, l'incertain ("*On ne sait rien*"), la négation ("*Personne ne peut nous aider*"), procédant aussi par une hyperbolisation diffuse du type "*Tout est mauvais autour de nous*". L'élaboration du contenu sémantique des termes, la constitution du langage de la catastrophe et le choix opéré en fonction du type du discours et de la communication sont très significatifs. Mais il restait à faire comprendre et partager ce contenu social et humain dans un cadre communicatif approprié. Et, peut-être, la catégorie communicative de premier ordre, celle qui était à l'origine de l'insuffisance informative et de rupture de communication, c'était la catégorie du non-dit, d'occulté.

Il ne faut pas oublier que la représentation de la catastrophe de Tchernobyl de même que l'événement lui-même a son histoire et ses tendances d'évolution. Le discours sur la catastrophe en Ukraine et en URSS se construisait au sein des discours officiels des institutions, du discours scientifique des experts, du discours des médias et du discours du quotidien. Le désarroi des autorités et des milieux scientifiques s'est fait voir, tout d'abord, dans le déséquilibre du dit et du non-dit, le volume de l'information occultée dans les discours officiels et savants. La couverture médiatique de la catastrophe de Tchernobyl réduite au minimum minimorum ne reproduisait que le constat officiel qui se voulait rassurant de ce qui s'était passé. Le problème de la catastrophe a envahi tout les domaines de l'espace discursif: ceux de l'administration et de la législation, de la science, des médias, de l'art, de la communication interpersonnelle. Mais ce discours sur la catastrophe restait lacunaire, insuffisant, souvent contradictoire et suscitait beaucoup plus de questions qu'il ne donnait de réponses. Très souvent les questions et les réponses ne correspondaient pas les unes aux autres – les volumes de l'information demandée et obtenue étaient différents. Et là, de manière implicite plutôt, la question s'est posée sur la communication à établir dans cette situation tout à fait exceptionnelle et dans le cadre assez spécifique de l'Etat soviétique à l'époque de perestroïka car les types habituels de communication, les réseaux communicatifs établis subissaient une transformation profonde. Au moment de la catastrophe, ils étaient pratiquement disloqués, se sont avérés inadéquats, insuffisants. Les rumeurs qui étaient en URSS une des voies cachées et bien canalisées de l'interaction communicative avec les autorités [6] sont devenues une ressource informationnelle et un réseau communicatif de premier ordre qui comblaient d'une certaine manière les lacunes informationnelles, donnaient des réponses attendues par la population. L'importance des rumeurs dans la communication post-accidentelle était due aussi à l'inadéquation des rôles socio-communicatifs joués par les autorités discréditées en tant qu'acteurs de communication. Ils remplaçaient les sources d'information officielle impersonnelles et collectives par les avis quasi personnalisés, plus proches, plus humains et compréhensibles ("*Le cousin de ma voisine qui travaille au Ministère ... a dit que ...*"). De l'autre côté, il s'agissait du rôle croissant d'une source d'information indéterminée, des "*On dit ...*" qui prenait la place de l'expertise scientifique.

Cette tension entre le dit et le non-dit a provoqué deux conséquences très importantes pour la communication au sein de la société : la méfiance et l'angoisse, la peur. La méfiance: "*Eux (les responsables, les autorités, les savants), ils savent mais ne nous disent pas tout, ils nous cachent la vérité*" ou "*Eux-mêmes, ils ne savent pas*". Le sentiment d'angoisse résultait tout logiquement et naturellement du constat suivant : "*Alors, cela est extrêmement dangereux et eux, ils ne peuvent rien faire*". C'était un écroulement radical des représentations, des idéologèmes, du système des valeurs et des modes communicatifs qui les véhiculaient. Ils s'agissaient aussi de l'inadéquation et de la non-

reconnaissance par les communicants des rôles et des compétences sociaux, professionnels et communicatifs, en premier lieu de ceux des experts. Le contrat communicatif n'était plus respecté et les réseaux de communication traditionnels rompus. Les stratégies d'accusation, de la mise en question de la légitimité du partenaire de communication ont pris le dessus dans cette communication décentralisée, déséquilibrée et perdant son essence – la recherche du langage commun, le partage du sens, le respect de l'Autre. Le sens valorisé et partagé par les sujets communicants est le moment de rencontre du logos, de l'ethos et du pathos. Mais dans le discours sur la catastrophe le logos et l'ethos insuffisants ou non-reconnus étaient compensés par un pathos presque démesuré avec ses formules consacrées, ses lieux communs, topoï, clichés, représentations stéréotypées, une sémantique diffuse portant une forte connotation "destructive". On échouait toujours à concevoir et exprimer la réalité en question qui est la catastrophe, s'y positionner et créer son image communicative, positionner l'autre et contribuer à la formation de son image communicative pour assurer une interaction coopérative, développer et valoriser les sens exprimant cette réalité et respectant ces positionnements réciproques, utiliser des stratégies et des tactiques appropriées pour faire valoriser ces sens.

Alors dans ce cadre de l'inadéquation, de l'insuffisance du discours sur la catastrophe on a vu émerger un nouveau mode discursif – le **discours de la catastrophe** qui est celui de la mise en question les sens véhiculés par les discours différents et les assises mêmes de la communication. La différence entre le **discours sur la catastrophe** et le **discours de la catastrophe** est significative car le premier n'est pas obligatoirement celui de la catastrophe, tandis que le second peut bien marquer un discours qui ne porte pas sur la catastrophe. Comme tout phénomène discursif, le discours de la catastrophe est ambivalent – il détruit la communication et il cherche à la recréer. En même temps il rend cette ambivalence explicite, il en parle, elle devient elle-même l'objet du discours car on aspire à retrouver l'équilibre perdu, à établir les rapports de confiance et se libérer de la peur. Le discours de la catastrophe c'est le discours où le problème dépasse le cadre de la gestion traditionnelle adaptée et met en exergue de manière explicite ou implicite les rapports de responsabilité. Le discours de la catastrophe est un mode discursif qui se projette sur le niveau métacommunicatif, tandis que le discours sur la catastrophe se situe dans la dimension interdiscursive. Dans le discours de la catastrophe on essaie de remettre l'équilibre ébranlé à cause de l'intrusion très massive de «subir» dans le réseau de rapports "pouvoir – savoir – agir". Ce discours est mythique parce qu'il traite le problème de la destruction de l'état de choses ancien et l'émergence d'un monde nouveau. Il admet des explications multiples, plurielles où la logique de la causalité n'est plus évidente, unilatérale, univoque. Il aspire à sa propre transformation et destruction véhiculant massivement de nouvelles représentations et de nouveaux sens, créant un langage propre à ces fins, mettant en questions les concepts établis, posant de nouveau le problème des origines, de l'être, de l'homme, du sens de la vie et de la mort. Il n'est ni idéologique, ni politique, ni savant. Il traverse les discours ayant sa place la plus légitime dans le discours sur la catastrophe.

Alors de manière plutôt intuitive, mais qui devient avec le temps de plus en plus systématique et vient d'une réflexion et d'une pratique des projets nationaux et internationaux, tels les projets ETHOS et CORE en Biélorussie, les projets pédagogiques pour les territoires contaminés en Ukraine, on cherche à retrouver l'équilibre perdu, ce qui veut dire faire revenir le contrat communicatif de partenariat et de coopération. C'est sur de nouvelles assises communicatives révisées par le discours de la catastrophe que l'on cherche des sens à partager avec les membres de la communauté pour équilibrer les intérêts, assurer le fonctionnement des institutions, comprendre l'un l'autre. On voit ainsi émerger petit à petit, même dans le discours institutionnel [7], un cadre propice au dialogue, à l'interaction coopérative, à la recherche du langage commun.

NOTES

¹Cet article résume la conférence présentée par son auteur lors de la 2-ième Université Européenne d'été de Tchernobyl à Vilnius en 2006.

² Dans une perspective plus large, la constitution du système même de la langue et de tout autre système sémiotique est le résultat du processus de valorisation – c'est-à-dire, en choisissant et en désignant d'après un certain modus tel ou tel élément du monde on le fait ainsi apparaître du non-articulé et positionner comme élément d'un système.

BIBLIOGRAPHIE

1. *Foucault M.* L'archéologie du savoir. – P.: Gallimard, 1969. 2. *Апель К.-О.* Трансформация философии. – М.: Логос, 2001. 3. *Bronckart J.-P.* Activité langagière, textes et discours. Pour un interactionnisme socio-discursif. – Lausanne: P.: Delachaux et Niestlé, 1996. 4. *Габермас Ю.* Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ // У кн.: Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія. – К.: Лібра, 1999. – С.287-324. 5. *Почепцов Г.Г.* Коммуникативные технологии двадцатого века. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2002. 6. Там само. 7. *20 років Чорнобильської катастрофи. Погляд у майбутнє: Національна доповідь України.* – К.: Атака, 2006

ВАСІК Ю.А.

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

ДИНАМІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛІТИЧНОЇ ПРОМОВИ

Сучасний етап розвитку мовознавства ставить перед дослідниками завдання, спрямовані на вирішення актуальних проблем комунікації. Проблема комунікації й влади, проблеми інформаційного впливу стають визначальними проблемами сучасного суспільства, що обумовило виникнення й розвиток нового наукового напрямку – політичної лінгвістики.

Сучасна політична лінгвістика активно вирішує проблеми ефективної комунікації (А.Д.Белова; М.П.Дворжецька; Г.Г.Почепцов; А.П.Чудинов), вивчає проблеми жанрів політичного мовлення (М.Д.Гулей; В.З.Дем'янков; М.О.Діденко; О.Й.Шейгал) й особливості їхнього функціонування (К.В.Піщікова; Т.А.Скуратовська; О.С.Фоменко). Ряд робіт частково торкається розгляду фонетичної специфіки політичної промови (В.В.Данилина; О.М.Красильникова; Л.В.Постникова). Водночас необхідним залишається комплексне вивчення політичного дискурсу в площині взаємодії семантичного, прагматичного і просодичного рівнів його будови, що й зумовлює **актуальність** даного дослідження. **Метою** даної статті є висвітлення динамічних характеристик політичної промови, які є невід'ємними складовими ритміко-просодичної моделі риторично ефективного політичного дискурсу.

Мета даної статті передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) визначити специфіку ритмічної організації політичного дискурсу на перцептивному рівні, а саме встановити особливості гучності політичної промови;
- 2) виявити особливості функціонування акустичних корелятивів динамічної підсистеми в рецептивній схемі дискурсу;
- 3) виокремити функціональну роль динамічної підсистеми у створенні ефективної риторичної моделі.

Дослідження проводилося на матеріалі промов сучасних політиків Великої Британії (Tony Blair, Jack Straw), загальна тривалість звучання матеріалу 30 хвилин. Зразки виступів політиків розкривають різномірну проблематику, що має відношення як до внутрішніх подій країни, так і подій в світі.

Дослідження проводилося як на перцептивному, так і на електроакустичному рівнях. Результати перцептивного аналізу були перевірені за допомогою сучасних комп'ютерних програм (SFS/WASP Version 1.3 (05.07.2004), Wavesurfer 1.8.3/0504081628).

Публічне мовлення – це особливий тип дискурсу, створюваний за законами риторики, орієнтований на переконання, що зумовлює його інтеграційну природу [1:76].

Публічний виступ є рухливим та розмаїтим конгломератом мовних, мімічних та інших засобів вираження. При цьому особливу роль у формуванні виразності публічної промови й реалізації прямого впливу на аудиторію грає яскраве просодичне оформлення промови

політичного діяча, що виявляється в збільшенні та варіюванні основних просодичних параметрів, серед яких істотна роль належить динамічним характеристикам.

Слід зауважити, що у ході перцептивного та електроакустичного аналізу динамічні характеристики визначалися, враховуючи конституенти смислового поля дискурсу. За нашими спостереженнями, побудова політичної промови відбувається за античною трихотомічною схемою: вступна, основна та заключна частини. При цьому прагматичною домінантою вступної частини є встановлення контакту з аудиторією й формування уявлення про тематичну спрямованість виступу, основної – в підтримці уваги й зацікавленості основною темою виступу, в закріпленні політичних ідей, а функціональна специфіка заключної частини полягає в підведенні підсумків виступу та закликові до дії.

Специфіка феномена ритму простежується в делімітації мовленнєвого континууму, що відтворює ієрархію ритмічних одиниць, де базовою одиницею є синтагма, яка відображає специфіку смислового квантування дискурсу. Враховуючи семантичну вагу квантів інформаційного простору дискурсу, синтагми розподіляються на домінувальні, що складають ядро інформаційно-смислового поля, та рецесивні, що витворюють його периферію. Утворюється ланцюжок “ритмогрупа – синтагма – фраза – ступінь – надфразна єдність”, який віддзеркалює специфіку функціонування ритмічної матриці політичного дискурсу.

Аналіз характеру реалізації гучності в англomовному політичному дискурсі визначається специфікою цього складника просодичного оформлення політичної промови. За даними попередніх теоретичних та практичних пошуків, гучність сприймається за рахунок її змін під час мовлення і є тим інтонаційним параметром, який адресат здатен сприймати перцептивно як явище сумісного силового впливу на органи слуху людини змін тривалості вимови та довготи звука [2:124]. Суттєвим є той факт, що з гучністю корелює властивість емоцій призводити до змін у діапазоні інтенсивності відрізків мовлення, що зумовлює необхідність визначення особливостей реалізації гучності в межах нашого дослідження.

Перцептивна яскравість текстів ораторського стилю залежить від варіювання рівня гучності (див. рис. 1). Очевидним є підвищений рівень гучності, що, передусім, пов'язано зі специфікою даного виду дискурсу. За спостереженнями аудиторів, темпова модифікація та підвищення гучності надають політичним промовам динамічності та енергійності. З цього приводу гідним уваги є результати зіставлення характеру гучності та його семантики, наведені А.А.Калитою [2:124], згідно з якими, зміни гучності у бік збільшення передають рішучість і впевненість, що цілком відповідає настрою більшості аналізованих політичних промов. При цьому постійний рівень гучності символізує силу, а чергування однієї величини сприяє підсиленню висловлення, росту експресивності.

Необхідно також звернути увагу на існування політичних промов, де переважає помірний рівень гучності, який відповідає змісту й характеру повідомлення. Якщо виступ має мінорний характер, то це позначається на інтонаційних параметрах, зокрема, йде мова про помірну гучність і сповільнений темп. Така модифікація темпу та гучності, на наш погляд, допомагає створити відповідну атмосферу суму та горя.

Таким чином, гучність як перцептивна характеристика англomовного політичного дискурсу корелює із семантичним і комунікативно-прагматичним навантаженням політичних промов і взаємодіє з іншими параметрами (наприклад, темпом), що вказує на важливість цього компонента в просодичній системі й необхідність аналізу акустичного корелята гучності – інтенсивності.

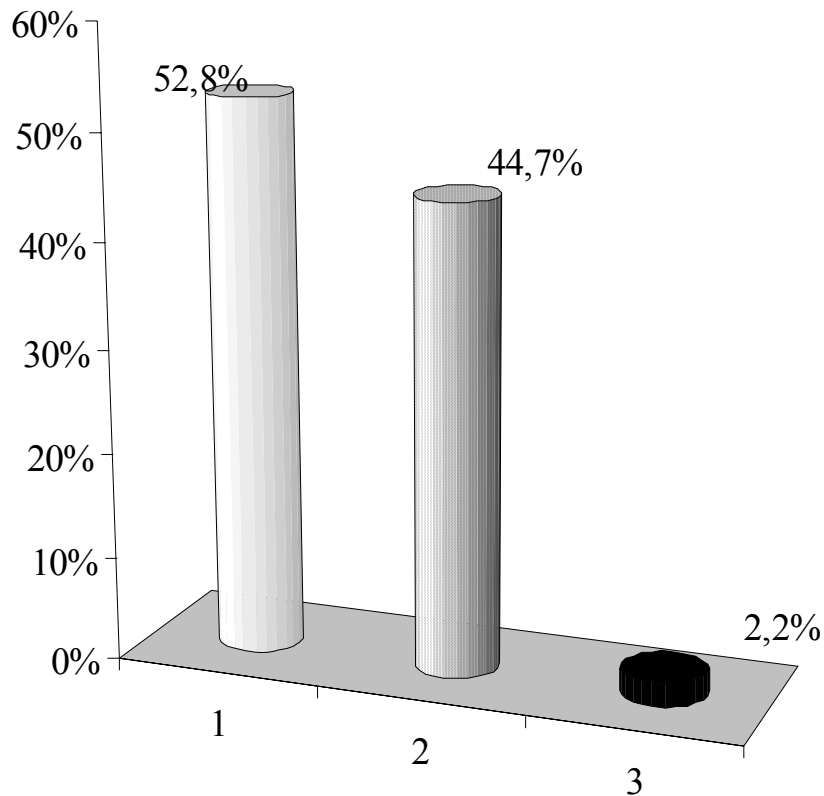

Рис. 1. Співвідношення рівнів гучності
Умовні позначення: 1 – підвищена гучність, 2 – помірна, 3 – понижена.

Інтенсивність як акустичний параметр динамічної підсистеми просодії відбиває енергетично-часовий потенціал звукових одиниць і здатна передавати інформацію про семантичну структуру інтонаційної одиниці та її семантичну вагу, про ситуативну зумовленість гучності як перцептивного корелята, і тому вона набуває статусу важливого просодичного параметру, що, взаємодіючи з іншими параметрами просодичної системи, надає висловленню певного конкретного смислу [3:53-56], хоча деякі фонетисти [4:245] не відносять інтенсивність до значущих параметрів.

Зіставлення динаміки реалізації інтенсивності у синтагмах, як свідчать наші дані (рис.2), виявляє, що локалізація максимуму інтенсивності зосереджується в основному на початку ритмоодиниці в усіх смислових конститuentах (54,2% – у вступній частині, 42,8% – в основній, 45,8% – у заключній), а локалізація мінімумів – наприкінці синтагми (40,8% – у вступній частині, 42% – в основній, 39% – у заключній). Разом з тим, маємо зазначити певні розбіжності, притаманні конститuentам. Так, найбільшою варіативністю цього показника вирізняється заключна частина, де поряд зі статистичною перевагою локалізації максимумів на початку синтагми, спостерігається також значний відсоток вживання максимуму наприкінці синтагми (42,4%), що, по-перше, можна пояснити значною кількістю синтагм з двома ритмогрупами, по-друге, значним комунікативним навантаженням цієї частини (для політичної промови – підведення підсумків і заклик до дії), що виявляється у частотному вживанні ключових слів, які продукуються з подвійною артикуляційною енергією.

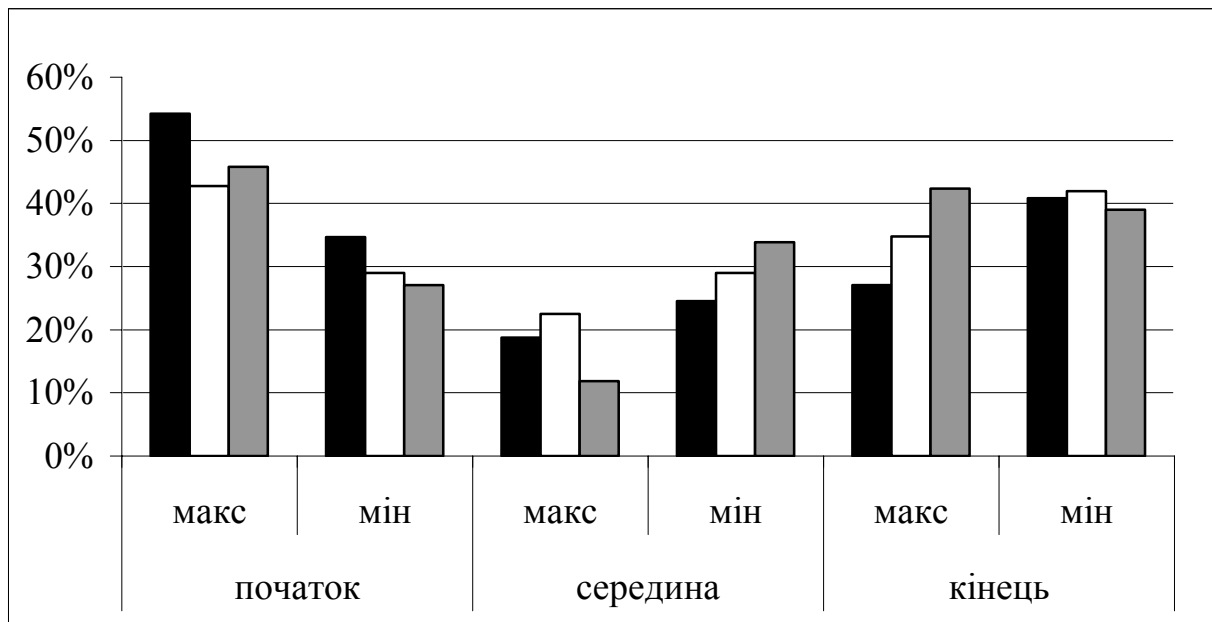

Рис. 2. Локалізація піків інтенсивності в синтагмах

Умовні позначення: ■ – вступна частина, □ – основна частина, ▒ – заключна частина

Щодо фрази, то тут також спостерігається тенденція до локалізації максимумів інтенсивності на початку цієї ритмоодиниці (54% – на початку фрази, 24% – усередині, 22% – наприкінці). Причому слід зазначити, що у 56% синтагма, що має максимум інтенсивності, є домінуютьною, що сприяє відображенню смислової градації фрагментів дискурсу. Та ж сама тенденція виявляється на рівні ступеня, де 47,2% максимумів локалізується на першій синтагмі (25,8% – усередині, 27% – наприкінці). Стосовно локалізації максимумів на рівні НФС, то тут як і в межах синтагми, фрази, ступеня, вони зосереджені на першій синтагмі (53,8%), що сигналізує про початок нової теми у промові або про перехід від однієї смислової частини до іншої.

Щодо локалізації мінімумів, то тут показники дещо різняться. Так, на рівні фрази 39,2% мінімумів локализуються на початку, 35,3% – усередині, 25,5% – наприкінці. Причому, як і у випадку з максимумом, 52,9% мінімуми локализуються на домінуютьних синтагмах, що, на нашу думку, дає підстави стверджувати, що не тільки підвищення, а й зниження гучності вказує на статус викладеної інформації. На рівні ступеня спостерігається рівна дистрибуція локалізації мінімумів на початку й наприкінці (по 42,7%) цієї ритмічної одиниці, що, як ми вважаємо, залежить від моделі реалізації ступеня. НФС характеризуються локалізацією мінімумів усередині 53,8% та по 23,1% на початку й наприкінці.

Спостереження щодо загального динамічного контуру синтагм указують на домінування низхідної динаміки енергетичних максимумів у всіх трьох смислових конститuentах (40,8% – у вступній частині, 43,9% – в основній частині, 51% – у заключній частині). Досить частотним є й уживання відносно рівного контуру: 30,6% – у вступній частині, 26,5% – в основній частині, 27% – у заключній частині. Висхідна динаміка зустрічається в 10,2%, 9,4% і 11,1% синтагм вступної, основної та заключної частин. Однак, існують певні розбіжності стосовно динамічного контуру в смислових конститuentах. Так, наприклад, висхідно-низхідний контур притаманний лише вступній та основній частинам (8,2% та 10,1% відповідно), що пов'язано, на нашу думку, насамперед з модальністю

заклучної частини, яка більш категорична порівняно з іншими частинами. Рівний контур із серединним підвищенням уживається переважно в основній та заклучній частинах, що сприяє виокремленню ключових слів чи комунікативно рівнозначних слів, які вимовляються з однаковою гучністю та акцентуацією, що відповідає жанровим особливостям політичного дискурсу. Таким чином, найбільше розмаїття динамічних контурів властиве основній частині як комунікативно-прагматичному центру промови.

Рецесивні синтагми вживаються переважно з низхідним динамічним контуром (44,4% – у вступній частині, 54% – в основній, 58,8% – у заклучній), рівним (22,2%, 18% і 23,5% відповідно) чи висхідним (16,7%, 12% і 17,6% відповідно). Динамічний контур домінувальних синтагм має більш варіативний характер, хоча теж домінують низхідний (38,7%, 37,5% і 47,8% відповідно) та рівний (35,5%, 30,7% і 28,3% відповідно) контури, однак спостерігається частотне вживання рівного контуру з серединним підвищенням (9,7%, 10,2% і 11% відповідно), висхідного (10%, 8% і 8,7% відповідно) чи висхідно-низхідного (10% – у вступній частині й 10,2% – в основній), які майже не вживаються чи взагалі не властиві рецесивним синтагмам. Наведені дані свідчать, по-перше, про те, що за допомогою динамічного контуру реципієнт виокремлює найвагомішу інформацію в мовленнєвому потоці, по-друге, про тісний взаємозв'язок семантики і просодії, їх кореляцію на всіх рівнях і всіх підсистемах.

Таким чином, у межах фрази, яка є сукупністю смислових квантів, і НФЄ як інтегративного комплексу відбувається періодичне чергування синтагм, оформлених низхідним чи рівним динамічними контурами, з синтагмами, які мають іншу динамічну специфіку, що допомагає ораторові урізноманітнити своє мовлення задля активного впливу на адресата.

Визначення середніх значень максимумів і мінімумів інтенсивності в дискурсивних смислових конституентах політичної промови свідчить, що 100% середніх значень максимумів знаходяться у межах максимального контрасту піків інтенсивності, а 100% середніх значень мінімумів – у межах малого контрасту, що засвідчує тенденцію, притаманну всьому політичному дискурсу.

Значення середнього максимуму інтенсивності дискурсивних смислових конституентів за локалізацією у синтагмі дорівнює 94в.о. (93в.о. – у вступній та заклучній частинах, 95в.о. в основній), що говорить про однаковий рівень енергетичних максимумів синтагм у політичній промові. Середнє значення мінімального піку інтенсивності синтагм становить 37в.о. у вступній частині, 39в.о. – в основній, 34в.о. – в заклучній. Основна частина вирізняється варіюванням цих параметрів, що корелює з її прагматичним навантаженням, та виокремлює її як енергетичний центр промови.

За результатами дослідження, середній діапазон інтенсивності синтагм усіх трьох дискурсивних смислових конституентів політичного дискурсу є широким (52,1% – у вступній частині, 40,9% – в основній, 47,4% – в заклучній). Треба зазначити, що також досить частотним є розширений діапазон: 41,1%, 38,6% та 45,6% відповідно. Більші за синтагму одиниці відповідно також знаходяться в межах широкого діапазону. Таким чином, контрастні просодичні характеристики підсилюють рецептивну схему сприйняття, що допомагає ораторові керувати увагою реципієнтів, та підвищують впливовість промови.

Проілюструємо динаміку енергетичних максимумів у фразі (рис.3), де в дужках позначено номер синтагми. Наприклад:

And the reality that exists today (1) / is that whatever the past (2) / North America (3) / Europe (4) / Russia (5) / share many of the same (6) / challenges (7) / and goals today (8) / (PM's speech in Rome on 28 May 2002).

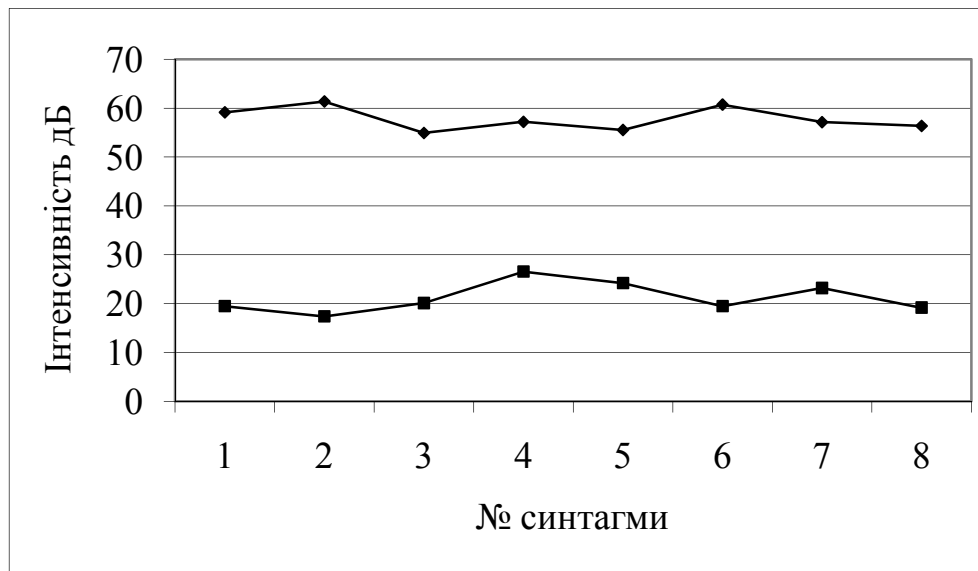

Рис. 3. Динаміка енергетичних максимумів і мінімумів фрази

Наведений приклад відповідає загальній тенденції англійського мовлення до ступеневої організації ритмоодиниць. Схематична дистрибуція синтагм у ступенях на наведеному вище прикладі виглядає так:

1. 59,13дБ (91 в.о.)		2. 61,36дБ (94 в.о.)		3. 54,92дБ (84 в.о.)		4. 57,19дБ (88 в.о.)		5. 55,53дБ (85 в.о.)		6. 60,72дБ (93 в.о.)		7. 57,13дБ (88 в.о.)		8. 56,36дБ (87 в.о.)	

У наведеному зразку спостерігається поступовий спад інтенсивності з локалізацією максимуму на початку (2). Причому, як видно на рис. 3, дана фраза містить два енергетичних максимуми. Наші спостереження за реалізацією інтенсивності (1, 4, 6, 8) свідчать про наявність тенденції до виділення домінувальних синтагм, які є комунікативними центрами, що вказує на інтегрованість семантики й просодії при виділенні опорних точок інформаційно-сислового простору досліджуваного дискурсу.

Зіставлення динаміки функціонування інтенсивності дає підстави для визначення статусу цього акустичного параметра як такого, що віддзеркалює риторичну специфіку політичного дискурсу, а зміни інтенсивності, зокрема, корелюють зі смисловим розгортанням політичних промов.

Отже, результати аналізу динамічної підсистеми політичного дискурсу дають змогу простежити певну тенденцію. Так, на рівні синтагми простежується превалююча локалізація максимуму інтенсивності на початку (54,2% – у вступній частині, 42,8% – в основній, 45,8% – у заключній), а локалізація мінімумів – наприкінці синтагми (40,8% – у вступній частині, 42% – в основній, 39% – у заключній), що корелює з домінуванням низхідної динаміки інтенсивності в усій моделі.

Певні відмінності простежуються на більш високому рівні ритмоодиниць, а саме на рівні фрази, ступеня, НФС, для яких характерні: а) локалізація максимумів на початку (54% – для фрази, 46% – для ступеня, 53,8% – для НФС); б) варіювання локалізації мінімуму (на початку у фразі – 39,2%, в середині НФС – 53,8%, що пов'язано, на нашу думку, з тим фактом, що не тільки підвищення, але й зниження гучності сприяє виділенню смислових квантів дискурсу).

Таким чином, англійський політичний дискурс характеризується: 1) високим рівнем інтенсивності ритмоодиниць у всіх трьох дискурсивних смислових конститuentах; 2) широким діапазоном флуктуації цього параметру на рівні всіх ритмоодиниць. Інтенсивність виступає параметром, що виконує провідну роль у наданні політичній промові

динамічності та енергійності, корелюючи з частотою основного тону та тривалістю, що обумовлює певну просодичну комбінаторику жанрової моделі політичного дискурсу.

У подальшому дослідженні вважаємо доцільним детальне вивчення функціонування просодичних підсистем (тональної, динамічної та часової) в аспекті риторичної орієнтованості, а саме виявлення риторичного на фонетичному (просодичному) рівні. Виділені в результаті аналізу просодичні способи реалізації риторичної орієнтованості дозволять надалі порушити питання про просодичну складову риторичної функції мовлення, так і про специфічну функцію просодії у контексті неориторичного підходу щодо мовленнєвої комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сагач Г.М. Риторика. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2000. 2. Калита А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання. – К.: Вид. центр КДПУ, 2001. 3. Калита А.А. Взаимодействие интенсивности и тональных характеристик как интенсивности компонентов интонации текста // Взаимодействие сегментного состава и просодии текста: Сб. научных трудов. – К.: КПИИЯ, 1986. – С.53-56. 4. Watson I. Convergence in the Brain: the Leakiness of Bilinguals’ Sound Systems // Language Change. The Interplay of Internal, External and Extralinguistic Factors. – Berlin: Mouton de Gruyter, 2002. – P.243-266.

ВЕРГУН Л.І.

Тернопільський національний економічний університет

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ЛЕКСИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Метою публікації є представлення результатів дослідження загальних аспектів взаємовідповідності освітньої лексики англійської і української мов.

Наше **завдання** полягає в окресленні меж освітньої лексики в англійській і українській мовах, її визначенні, виявленні рис, притаманних освітній термінології, розгляді проблеми становлення перекладної взаємовідповідності освітньої лексики двох мов, короткому аналізу та зіставленні лексико-семантичних полів “освіта” – “education” в англійській і українській мовах. З огляду на завдання, впливає **актуальність** та наукова **новизна**, адже питання перекладацького прирівнення терміносистем все ще залишається не вирішеним. **Предметом** дослідження слугує неперекладна взаємовідповідність освітньої лексики англійської та української мов, а **об’єктом** – освітня термінологія зазначених мов. **Матеріалом** слугували тексти освітніх документів англійської та української мов та словники.

Освітня лексика в англійській і українській мовах – це сукупність лексем, що об’єднана асоціативно-логічними зв’язками у межах лексико-семантичного поля (далі ЛСП) “освіта” та забезпечує спілкування на різних рівнях у сфері освіти. Інтегральною ознакою такої лексики є семантичний множник “*належність до освіти*”.

У межах освітньої лексики англійської і української мов виділяємо: 1) терміни: а) терміни власне терміносистеми освіти, б) суміжні терміни; 2) номенклатура; 3) колоквіалізми: а) розмовна шкільна лексика, б) розмовна студентська лексика, в) професійна розмовна лексика викладачів і вчителів.

Освітні терміни – це лексеми, об’єднані у межах терміносистеми освіти, що номінують поняття і явища цієї галузі та використовуються для професійного і науково-теоретичного спілкування фахівців освіти.

Конституентами досліджених ЛСП в обох мовах є терміни та розмовні лексеми, що позначають явища, поняття та предмети, які існують в освітній системі однієї країни і відсутні в інших, або терміни-реалії (напр., *rolling admission* амер. негайне зарахування (зарахування до закладу освіти відразу після отримання заяв, а не через встановлений термін); *assistant professor* амер. старший викладач (викладач із дипломом бакалавра чи магістра (у великих університетах – доктора)); *second class brum.* диплом другого розряду (в

англійських університетах); *sixth-former* *брит.* шестикласник (учень останнього класу старшої середньої школи віком 16-18 років) т. ін.)

Наявність термінів і розмовних лексем суміжних галузей є характерною рисою ЛСПП “освіта” в англійській і українській мовах. Більшість термінів, запозичених із терміносистем психології, філософії та теорії пізнання, бібліотечної справи, інформаційних технологій, належить до спільного термінологічного фонду обох мов (*тест Векслера – Wechsler’s test; cognition – пізнання, пізнавальна здібність; конкретне й абстрактне у навчанні – concrete and abstract in learning; комп’ютерні навчальні системи – computer-assisted teaching programs; довідковий відділ бібліотеки – reference library department* та ін.). Частково збігається термінологія, запозичена зі сфери юриспруденції (*in loco parentis – (лат.) замість батьків, як батьки (коли вчитель чи адміністрація школи несе відповідальність за учнів під час їхнього перебування у школі); нострифікація – nostrification*). Найменше взаємовідповідності є між термінами англійської і української мов, запозиченими з інших терміносистем, донорами яких є терміносистеми фінансування, релігії, спорту, військової справи (*half-blue – нагорода спортсменам за друге місце (за участь у малих спортивних змаганнях у Оксфорді та Кембриджі); шкільна спартакіада – school sport competition; choir school – (брит.) школа з навчанням церковному співу (приватна платна школа, (особливо в Оксфордському чи Кембриджському університеті), в якій деякі учні поряд із отриманням звичайної середньої освіти навчаються співу у хорі собору чи церкви; вища духовна школа – higher school of divinity; військова кафедра – ROTC (reserve training officers center))*).

Студентський сленг охоплює всі сфери студентського життя: *rah-rah rappy – амер. студент, який створив сім’ю, не маючи коштів на її утримання; dodo – розм. курсант школи аеродромних фахівців; mortar-board – розм. академічний капелюшок; post-mortem – розм. переекзаменування; flooder – розм. важке екзаменаційне питання, завдання; нерозв’язна задача; phi-bete – амер. студ. жарг. фі-бет (член братства “Фі-бета-каппа”); pill-pedler – амер. розм. студент-фармацевт; plugger – амер. старанний студент; зубрило; repeat – амер. розм. студент-другокурсник; youngster – розм. курсант другого курсу військово-морського училища, “салага”; rollman – розм. студент, що закінчив коледж без відзнаки (у Кембриджі), flunk-out – розм. студент, виключений за неуспішність; абітурник (абітурієнт) – applicant, enrollee; бар (студ., жарг. їдальня) [1:40] – canteen; сенсей (викладач) [1:236] – teacher; студіозус (студент) – student [1:251]; степен (стипендія) – student’s stipend [1:248], нульовий (студ. який нічого не знає) – not ready for classes [1:191].*

Шкільний жаргон (*schoolboy slang*), як і студентський, багатий на переосмислену лексику: *hooky-player (hooky-player) – амер. розм. сачок, прогульник (про школяра), wetbob (wet bob) – учень Ітонського коледжу (Великобританія), що займається водним видом спорту, весляр; swot – 1 розм. 1) зубріння, зубрячка 2) зубрило 2. зубрити, визуджувати; tug – розм. стипендіат Ітонського коледжу (Великобританія); ботанік (жарт. відмінник, старанний учень) – joc. straight A student [1:55]; чутокка, камчатка (остання парта) – the last desk in the row; драйка (трийка) – satisfactory mark (“three”) [1:103]; твікс (двійка) – poor mark (“two”) [1:255]; дуря (директор школи) – school principal [1:98]; франя (учителька французької мови) – French teacher [1:274]; хімоза (учителька хімії, зовсім неприваблива) – chemistry teacher (not attractive) [1:283].*

Розмовна лексика вчителів та викладачів характеризується яскравою образністю та переосмисленням в обох мовах: *advantaged urbans – “забезпечені урбанізовані школи”* (категорія урбанізованих шкіл, учні яких мешкають у метрополіях, їхні батьки займають високі керівні посади; самі учні цих шкіл); *disadvantaged urbans – амер. “міські бідняки”* (категорія шкіл у метрополіях, де навчаються діти з малозабезпечених сімей; самі учні цих шкіл); *drill and kill [2:243] – “тренуй та руйнуй”* (термін указує на зневажливе ставлення до

традиційних методів навчання, в яких для автоматизації вмінь використовується заучування та тренування) т. ін.

Початок лексикографічної фіксації освітньої лексики цих двох мов на фаховому рівні позначений різними періодами: перші тлумачні фахові словники освітньо-педагогічної тематики у Великобританії і США з'явилися на початку XX століття (*The Teacher's Encyclopaedia of the Theory, Method, Practice, History and Development of Education at Home and Abroad, written by many of the most eminent educational writers, thinkers, professors and teachers of the day: In 7 vol. / Ed. by A.P.Laurie. – London: Caxton publishing company ltd., 1911-12*), а в Україні – наприкінці XX століття (Гончаренко С.У. *Український педагогічний словник / Гол. ред. С.Головко. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.*).

Становлення англо-українських і українсько-англійських перекладних відповідників прослідковується за виданими в різний період перекладними словниками. У неспеціалізованих перекладних англо-українських та українсько-англійських словниках освітня лексика не перевищує 1% від загальної кількості зафіксованих лексем. Упорядкованої лексикографічної фіксації українських перекладних відповідників англійської освітньої лексики у XX столітті не було, тому “Англо-український словник освітньої лексики” (Англо-український словник освітньої лексики / Уклад. Лариса Вергун. – Тернопіль: “Підручники та посібники”, 2002. – 184 с.) став першою спробою уніфікації та стандартизації англо-українських перекладних відповідників цієї галузі. Він містить близько 4 тисяч англійських освітніх лексем, 43% яких належить етноспецифічній лексиці.

Недостатня уніфікованість та не завжди точне тлумачення деяких термінів української освітньої термінології ускладнило інвентаризацію конститuentів ЛСП “освіта” української мови. Порівняно з українською, англійська освітня лексика (і у британському, і в американському національних варіантах) є сталішою, що пов'язано з різницею у часі формування цих галузей суспільного життя. Слід зазначити, що інвентаризацію ЛСП “освіта” в українській мові ускладнювала також недостатня уніфікованість та не завжди точне тлумачення деяких термінів української освітньої термінології [3:38; 4:3]. Отже, якщо основними джерелами термінології англійської мови стали словники та глосарії (звичкі та електронні), то головними джерелами української термінології – тексти документів та законів про освіту.

Для виявлення загальних подібностей і розбіжностей у ЛСП “освіта” англійської та української мов слід коротко зупинитися на чинниках, що є причиною відмінних рис. Важливим фактором, що зумовлює асиметрію терміносистем різних мов, є національно-державні особливості спеціальної сфери [5:113]. Такі особливості сфери освіти зумовлені, у першу чергу, асиметрією культур США, Великобританії та України. Не останньою причиною є фактор ізоляції системи освіти України від зовнішнього впливу під час перебування у складі Радянського Союзу. Розбіжності також зумовлені різним історичним підґрунтям становлення систем освіти цих країн, їхньою географічною віддаленістю, різним національним складом суспільства, відмінностями адміністративного поділу країн т. ін.

Урахування відношень суперординації та субординації сприяло побудові ЛСП деревоподібної конфігурації. ЛСП “освіта” в англійській і українській мовах є складною ієрархічною структурою, що віддзеркалює систему організації та функціонування освіти в суспільстві. Основою ЛСП для обох мов є термінологічна система освіти. Така лексика об'єднана асоціативно-логічними, гіперо-гіпонімічними, партитивними, синонімічними, антонімічними та іншими зв'язками [6:73; 7:2]. Для ЛСП “освіта” характерними є всі типові для такого поля риси взагалі, як-от: зв'язок слів чи їхніх окремих значень; системний характер цих зв'язків; взаємна залежність та взаємна визначеність лексичних одиниць; відносна автономність; безперервність смислового простору; осяжність та психологічна реальність для середнього носія мови [8:380].

Проекція сконструйованих ЛСП на вісь координат дозволяє побачити їх в іншому ракурсі: як багатомірну ієрархічну структуру.

Ми підтримуємо точку зору про те, що уявлення про ЛСП як про одномірне структурне утворення не відповідає завданню адекватного опису деяких розрядів лексики [9:6]. Але, зважаючи на те, що досліджуване поле ми представили у вигляді двох конструкцій (одномірної та багатомірної), що, на наш погляд, є рівноправними, робимо висновок про правомірність існування двох поглядів на ЛСП. Залежно від кута зору та цілей дослідження поле може бути представлено як одномірне та багатомірне утворення.

Для перекладознавчого контрастивного аналізу доцільніше використовувати багатомірне поле, а для графічного представлення зручніше використати одномірну конструкцію. Одномірна (деревоподібна) схема дозволяє ефективніше продемонструвати зв'язки між конституентами, багатомірна – між мікрополями. Використання багатомірного простору дозволяє побудувати універсальну схему ЛСП для обох мов. Універсальними для англійської та української мов є ЛСГ, об'єднані спільними семантичними множниками.

Отже, характерною рисою досліджуваного поля є неодномірність, тобто розташування мікрополів на уявних вісях x , y та z із подальшим перетинанням. Отже, ЛСП “освіта” – це тривимірне утворення, стратифіковане на мікрополя на осі x і z , та ЛСГ на осі y .

У межах мікрополя терміни об'єднані архілексею. Конституенти ЛСГ об'єднані однією спільною семою, що є інтегральною (родовою) у межах певної ЛСГ та видовою (диференційною) поза його межами. Семи, що об'єднують ЛСГ, є універсальними для ЛСП “освіта” англійської та української мов. ЛСГ наскрізь проходять через мікрополя. На нашу думку, таке бачення ЛСП “освіта” є виправданим із точки зору контрастивно-перекладознавчого аналізу та перекладу освітньої лексики.

Центрами таких мікрополів є архілексеми-терміни *primary education, secondary education, further education, higher education* для британського національного варіанту англійської мови (далі НВАМ), *elementary education, secondary education, post-secondary education* для американського НВАМ, *початкова освіта, середня освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта* для української мови. Мікрополя мають системні зв'язки. Досліджувані ЛСП в обох мовах мають у своєму складі ЛСГ, об'єднані семантичними ознаками, спільними для української мови та обох НВАМ: *заклади освіти (educational establishments); учасники навчально-виховного процесу (pupils, students, teaching staff (амер. – faculty)); навчальні дисципліни (subjects); оцінювання та контроль знань (evaluation and assessment system); організація навчального процесу (organization of the process of education); документи про здобуття рівня освіти (credentials); кваліфікації та вчені звання (degrees and qualifications); артефакти (artefacts)*. Зазначена структура досліджуваного ЛСП є характерною для обох мов.

На осі z ЛСП української мови розташовані мікрополя *спеціальна освіта* (перетинає мікрополя *початкова та середня освіта*), *заочна/ вечірня освіта* (перетинає мікрополя *середня, професійно-технічна та вища освіта*). Термінологія, що належить до мікрополя *дистанційна освіта* малочисленна, бо ця форма навчання в Україні лише зароджується.

Подібно до ЛСП української мови, на осі z ЛСП британського та американського НВАМ розташовані мікрополя *special education (спеціальна освіта)*, та *part-time learning (заочна/ вечірня освіта)*. Мікрополе *distance learning* та *дистанційна освіта* збігаються частково з причини, зазначеної вище. Лакуною для ЛСП української мови є мікрополе британського НВАМ, об'єднане етноспецифічним бритицизмом *sandwich learning* (комбіноване навчання, що поєднує навчання з роботою на підприємстві). Не характерним для ЛСП української мови є також мікрополе-конституент полів обох НВАМ *home-schooling* (домашня освіта, індивідуальна освіта вдома).

На основі аналізу досліджуваного поля виявлено закономірність, що є типовою для трьох досліджуваних ЛСП: у кожному відгалуженні наявні угруповання конститuentів, об'єднаних однією родовою ознакою, що, як відомо, є видовою поза його межами. У нашому дослідженні для позначення складників лексико-семантичного поля використовується така термінологія: мікрополе (як складова лексико-семантичного поля), лексико-семантична група (далі ЛСГ) (як складова мікрополя), лексико-семантична група (далі ЛСПГ) (як складова лексико-семантичної групи).

Перекладознавче порівняння ЛСП “освіта” англійської і української мов для виявлення подібностей і розбіжностей є одним з аспектів вирішення проблеми взаємної перекладності освітньої лексики обох мов. Кардинальна відмінність аналізованих полів в українській і англійській мовах полягає у конститuentному наповненні мікрополів (як у кількісному, так і в якісному планах).

Відомо, що будь-яке порівняння двох мов передбачає розгляд їхньої взаємної перекладності [10:146]. Порівняння ЛСП “освіта” англійської та української мов з метою виявлення подібностей та розбіжностей є одним з аспектів вирішення проблеми взаємної перекладності освітньої лексики обох мов.

Збіги спостерігаються у порівняно нових сферах:

– використання новітніх інформаційних технологій у навчанні (така термінологія більш розвинена в англійській мові, в українську вона, як правило запозичується): *віртуальне мовне середовище* – *virtual language environment*, *віртуальні засоби навчання* – *virtual educational tools*, *інтерактивне домашнє завдання* – *interactive homework*, *віртуальний клас* – *virtual classroom*, *real time discussion* – *обговорення в режимі реального часу* та ін.;

– сфера міжнародного визнання та прирівнення освітніх кваліфікацій, документів про освіту (через статус англійської мови як мови міжнародного спілкування, така термінологія розробляється англійською мовою): *certification* – *сертифікація*, *credit transfer* – *перезарахування кредитів*, *access* – *доступ (до певного рівня освіти)*, *entrance requirements* – *вступні вимоги*, *mobility* – *мобільність*, *qualification* – *кваліфікація*, *placement recommendation* – *рекомендація щодо рівня навчання* та ін.

Як відомо, будь-яка терміносистема перебуває у стані постійного розвитку: з'являються одні терміни, застарівають інші, але є періоди, коли термінологія знаходиться у стані бурхливого розвитку, що і відбувається зараз із терміносистемою освіти в українській мові. Такий стан пов'язаний із перебудовою системи освіти в Україні.

Кардинальна відмінність цих полів в українській та англійській мовах полягає у конститuentному наповненні мікрополів (як у кількісному, так і в якісному планах).

Отже, перекладна взаємовідповідність – це наявність та можливість існування перекладного відповідника, а перекладознавче прирівнення – це порівняння для знаходження перекладних відповідників відповідно до понять, які позначають певні лексеми.

Поставити знак рівняння між українською та англійською (будь-яким із національних варіантів) ЛСП неможливо. Адже термінологія відображає систему організації освіти, яка є досить індивідуальною для кожної країни. Освіта є частиною культури тієї чи іншої країни, а накладати однакові стандарти на культури різних країн неможливо так само, як і на системи освіти, їх можна лише вивчати, порівнювати, знаходити спільні та відмінні риси.

ЛІТЕРАТУРА

1.Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. – К.: Критика, 2003. 2.Hirsch E.D. The Schools We Need and Why We don't Have Them. – Doubleday, 1996. 3.Дубинчук О.С. Про впорядкування педагогічної термінології // Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. – 1994. – №3. – С.38-43. 4.Професійна освіта: Словник: Навч. посіб. / Уклад. С.У. Гончаренко та ін. / За ред. Н.Г. Ничкало. – К.: Вища школа, 2000. 5.Пыриков Г. Коммуникативные аспекты перевода и терминология. – М., 1992. 6.НИКИТИН М.В. Основы лингвистической теории значения. – М.: Высш. школа, 1988. 7.Каверина О.М. Семантическое поле «погода» в современном английском языке: (на материале существительных): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. пед. гос. ун-т. – М., 1992. 8.Кузнецов А.М. Поле // Большой энциклопедический словарь «Языкознание» / Гл. ред. В.Н.Ярцева. – 2-е (репринтное) изд. «Лингвистического

энциклопедического словаря», 1990. – М.: Большая российская энциклопедия, 1998. – С.380-381. 9. Моран Л.Г.А. Лексико-семантическое поле в системе его денотативных и оценочных значений: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19/ Белорус. гос. ун-т им. В.И. Ленина. – Минск, 1989. 10. Jakobson R. On Linguistic Methods of Translation // Theories of Translation: an Anthology of Essays from Dryden to Derrida / Ed. by R. Schulte, J. Biguenet. – Chicago, London: The University of Chicago Press, 1992. – P.144-151.

ВЕРЗУН Л.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ІДІОЛЕКТУ СОЛОМІЇ ПАВЛИЧКО І ДАРІЇ РАДІЄНКО (на матеріалі роману Девіда Г.Лоуренса “Коханець леді Чатерлей”)

Кожен витвір людини – а надто витвір її художньої діяльності – несе на собі відбиток індивідуальності творця. Кожен перекладач підходить до перекладу індивідуально, неповторно, з його особливим вмінням “інтерпретувати” текст оригіналу. Домінанта творчої особистості перекладача зливається із домінантою відхилень від оригіналу, бо в кожного обдарованого перекладача будь-які відхилення від “істини” першотвору не випадкові, а ґрунтуються на його світоглядній і творчій системі. Оригінальність та неповторність перекладів обумовлюється своєрідністю мовної особистості перекладача, яка розкривається насамперед через таке містке поняття, як ідіолект. **Новизна** нашого дослідження полягає в тому, що поняття *ідіолект*, як прояв індивідуальності перекладача, та його вплив на експресивність тексту перекладу є практично не висвітленим у вітчизняному перекладознавстві. Антропоцентрична спрямованість сучасних теорій перекладу роблять наше дослідження особливо **актуальним**.

Термін “ідіолект”, як зазначено в Лінгвістичному енциклопедичному словнику, – це специфічні мовні особливості окремого носія мови [1:171]. “Ідіолект” – від грецького *idio* – свій, своєрідний, особливий і *lekt* – мова. Кожен талановитий перекладач має свої характерні вислови, зврати, свою побудову фраз, свої улюблені слова. Формування ідіолекту, незважаючи на багато в чому схожий характер цього процесу в усіх носіїв мови, зумовлюється особливостями внутрішнього індивідуального світу, особистої свідомості та життєвої практики мовця. Ідіолект формується під впливом умов життя як загальних для людей, що належать одній нації, суспільній групі, так і індивідуальних. Однак, будучи нерозривно пов’язаними, індивідуальна і суспільна мовленнєва практика виявляються відносно самостійними.

Творча індивідуальність перекладача розкривається насамперед у використанні різноманітних мовних засобів, які націлені на передачу національною мовою не лише стильової, а й ідейної специфіки тексту оригіналу. Особливості ідіолекту перекладача моделюють значеннєве розгортання тексту у свідомості адресата, по-різному стимулюючи асоціативну діяльність читача та емоційне сприйняття тексту. Вони допомагають деталізувати або узагальнювати образи, іронізувати події або додавати їм серйозності, знижувати або підсилювати експресивність наративу, розставляти певні смислові та емоційні акценти, наповнювати текст перекладу національним або регіональним колоритом.

Наше дослідження має на **меті** з’ясувати особливості ідіолекту перекладачів та їх вплив на експресивність тексту перекладу. **Предметом** нашого аналізу є маркери ідіолекту перекладача, які включають в себе морфологічні та лексичні особливості слововжитку.

Матеріалом для аналізу послужив текст роману Девіда Герберта Лоуренса “Коханець леді Чатерлей” у перекладах Соломії Павличко і Дарії Радієнко.

Після виходу у світ роман “Коханець леді Чатерлей” зазнав нищівної критики і був опублікований лише в 1960 році, через тридцять років по смерті автора. Сам Девід Лоуренс у листуванні назвав його “найбільш непристойним” із свого доробку. Цим романом автор хотів адаптувати тогочасну свідомість до понять фізичного існування людини. Все в романі, від

назви до останнього речення, вимагає від читача прийняття нових ціннісних критеріїв. Процес їх пошуку та утвердження здійснюється в полі напруги між Лоуренсовими “двома полюсами” – раціональним і чуттєвим.

Метою Девіда Лоуренса при написанні твору було бажання переконати читача в недостатності механічного існування, не самим зіткненням ідей, а на чуттєвому, власне підсвідомому рівні [2:10]. Цьому сприяють, зокрема, стильові інтонації роману, в яких поєдналися трагічне й ліричне, похмурий скепсис і дошкульна іронія. Стиль наближає твір до експресіонізму, однак специфіка Лоуренсової образності полягає в тому, що джерелом загостреної суб’єктивності, основою метафор чи міфопоетичних символів у його прозі найчастіше стає конкретика реального, фізичного, природного.

Нещодавно в Інтернеті з’явилося неопубліковане раніше інтерв’ю Соломії Павличко із журналісткою Людмилою Таран, де перекладачка ділиться враженнями про свою роботу над перекладом роману “Коханець леді Чатерлей”. Соломія Павличко зазначила, що мала деякі труднощі з перекладом, так як роман написаний в стилі лаконізму і прозорість його фрази було важко передати. Але їй особисто, як зазначила авторка, цей стиль був близький, й загалом, у постаті Лоуренса їй багато що було близьке й зрозуміле, але багато чого абсолютно не імponує. Наприклад, як у нього змальована жінка. Але щодо мови, говорить С.Павличко, мені було дуже цікаво працювати [3:8].

Особливість ідіолекту Соломії Павличко проявляється вже на рівні словотвору, для якого є специфічним вживання зменшувальних суфіксів, що контрастує зі стилем автора. Порівняймо: *...chuffed in his motor-chair* [4:55] – *тихкав у своєму кріслі з моторчиком* [5:61] – *дирчав у своєму кріслі з мотором* [2:65]. *...and on the top lay the small blue sky* [4:61] – *...а на горі лежало маленьке голубе небо* [5:61] – *...а на горі лежало мале блакитне небо* [2:65]. Вищезгадані суфікси, в свою чергу, надають слову додаткової семантики, наділяють його певною експресією та емоційністю. Вже тут можна простежити підсвідоме сприйняття перекладачем характерів і образів роману та його відношення до героїв: чи то співчуття і розуміння, чи відразу та неприхильність.

При перекладі Соломія Павличко надає перевагу стилістично-нейтральним лексемам. Порівняймо: *Пішли на прогулянку* [5:61] – *подалися на прогулянку* [2:65] – *went for a walk* [4:55]. Або: *The hard air was still sulphurous* [4:61] – *жорстке повітря зоставалось сірчастим* [5:61] – *задушливе повітря, як завжди, тхнуло сіркою* [2:61]. Стилістично-нейтральний шар лексичного наповнення тексту перекладу Соломії Павличко точніше відтворює ідіолект Герберта Лоуренса, на відміну від Дарії Радієнко, яка використовує лексику з яскраво конотативним навантаженням, на кшталт *подалися, тхнуло, стирчали, випинали* та інші.

Невід’ємною характеристикою ідіолекту є також рефренування звуків та мовних одиниць. У обох перекладачів можна зустріти такий стилістичний прийом, але більша його частотність спостерігається у Соломії Павличко: *A jay called harshly, many little birds fluttered* [4:56] – *Різко скрикнула сойка, спурхнула зграйка маленьких пташок* [5:62] – *Пронизливо лементувала сойка, злетіла зграйка дрібних пташок* [2:66]. Або: *From the wood’s edge rabbits bobbed and nibbled* [4:56] – *З узлісся застрибали-заплигали кролики* [5:62] – *З узлісся випурхували й гасали туди-сюди кролики* [2:65]. Звукові повтори роблять речення милозвучним, легким та наближають його до поетичного.

У своєму перекладі С.Павличко часто використовує дієслова недоконаного виду. Порівняймо: *But there he would sit, with a blank entranced expression on his face, like a person losing his mind...* [4:151] – *Але він сидів з пустим нестямним виразом обличчя, немов людина, яка втрачає глузд...* [5:166] – *Адже він сидів із цілковито порожнім заціпенілим обличчям, ніби втративши останні крихти розуму...* [2:146]. Або: *Otherwise he would be lost like an idiot on a moor* [4:152] – *Інакше він заблукає, як ідіот на болоті* [5:167] – *Без неї він став безпомічним, мов дурень, що втрапив у bagno* [2:147]. Одним із лейтмотивом роману

виступає змертвіння й виродження цивілізації, який актуалізується в образі господаря Регбі, Кліфорда Чатерлей. Саме вживаючи дієслова недоконаного виду, С.Павличко підкреслює цей нищівний для особистості процес, який не закінчився – він триває (на відміну від тексту перекладу Д.Радієнко). Соломія Павличко створює таким чином можливість спасіння, зміни у внутрішньому світі персонажу при його бажанні.

Особливістю ідіолекту С.Павличко є також використання ідіом, сталих виразів. Наприклад: *I'd rather not go to the hut at all, if I am going to be in the way* [4:154] – *Краще мені зовсім не ходити до тієї хатини, ніж ставати поперек дороги* [5:170] – *Але краще я зовсім не буду ходити до тієї хатинки, якщо це вам неприємно* [2:149]. В даному реченні Соломія Павличко переклала словосполучення *to be in the way* ідіоматичним виразом *ставати поперек дороги* (на відміну від Дарії Радієнко, яка використовує словосполучення *якщо це вам неприємно*), що точніше передає конотативне значення фрази оригіналу, та додає реченню емоційності і національної самобутності. Або: *Mrs Bolton was for a moment breathless, flabbergasted* [4:204] – *У приголомшеної місіс Болтон на мить перехопило подих* [5:224] – *Ошелешеній місіс Болтон на мить забракло повітря* [2:190].

Соломія Павличко ретельно підходить до передачі порівнянь, адже порівняння розвивають образ. Перекладачка не випускає при цьому деталей у перекладі, на відміну від Дарії Радієнко. Порівняймо: *"I tell you", he replied quickly, like a cornered dog...* [4:153] – *Кажу тобі, – він відповів швидко, почуваячись, немов пес, загнаний у кут...* [5:168] – *Я лише сказав, – швидко відповів він, ніби огризаючись...* [2:148]. Або: *...said Connie, lying as naturally as breathing* [4:204] – *...Коні брехала так природно, мов дихала* [5:224] – *...відповіла Конні, збрехавши досить невимушено* [2:190]. Дарія Радієнко тяжіє більше до стислого, лаконічного стилю передачі тексту оригіналу, що підтверджують вищезгадані приклади, а також наявність декількох речень оригіналу, які не відтворено в тексті перекладу (ст. 61, 167 та інші).

Дарія Радієнко, в свою чергу, використовує при перекладі численні додаткові епітети: *...and feel one was building up a future for it* [4:153] – *... й відчуватиметься, що в неї є майбутнє* [5:168] – *...і бути впевненим, що даси їй пристойне майбутнє* [2:148]. Тут Д.Радієнко вводить додатковий прикметник *пристойне*, якого немає в оригіналі, чим розвиває образ майбутнього та розставляє акценти саме на гідному повороті подій у майбутньому. Або: *Or was it a sort of soporific he took, whilst something else worked on underneath in him?* [4:151] – *Чи просто приймав наркотик, в той час як у душі його діялось щось інше?* [5:166] – *Можє, це був для нього лише трунок, що присипляє свідомість, в той час як у її глибині точиться моторошна, згубна праця?* [2:146]. Дарія Радієнко перекладає іменник *soporific* (снодійне) як *трунок*, що має значення відвару трав, і уточнюючи, додає *що присипляє свідомість*. *Something else worked on underneath in him* перекладачка передає як *точиться моторошна, згубна праця*, де слово *something* конкретизується і супроводжується однорідними прикметниками.

Непоодинокими є випадки, коли Д.Радієнко використовує інверсію, виносячи наперед прикметники: *She looked at him in amazement* [4:152] – *Вона здивовано глянула на нього* [2:147] – *Вона глянула на нього вражено* [5:168]. Або: *I tell you, he replied quickly...* [4:153] – *Я лише сказав – швидко відповів він...* [2:147] – *Кажу тобі, – він відповів швидко...* [5:168]. Інверсія робить речення експресивнішими, акцентуючи увагу на емоційній стороні явища.

Для передачі мовних особливостей Коні, Соломія Павличко часто вживає дієслова умовного способу. Наше твердження можуть проілюструвати наступні приклади: *So you wouldn't like it if I had a child?* [4:153] – *Отже, тобі б не сподобалося, якби я мала дитину* [5:168] – *Так ти не хочеш, щоб я мала дитину* [2:147]. Або: *I'd love to touch them* [4:158] – *Я б хотіла до них доторкнутися* [5:174] – *Можна, я до них доторкнуся?* [2:152]. Використовуючи дієслова умовного способу у своєму діалозі, що не залежить ні від

обставини, ні від співрозмовника (чи то розмова з Кліфордом, як наведено в першому прикладі, чи з Олівером – як показано у другому прикладі), Коні справляє враження вихованої, тактовної жінки. У Дарії Радієнко Коні зображена прямолінійною та впевненою.

Соломія Павличко ретельно передає всі особливості образу Олівера Мелорза, лісника, у якого з часом закохується Коні, не випускаючи з уваги і його мовні особливості. Наприклад: *I s'll have to see to them morning and night, but I shan't bother you any more than I can help* [4:154] *Тра перевірити їх зранку й вечором, та більше я вас не турбуватиму* [5:170] – *Мені треба буде до них приходити зранку та ввечері, але більш я вам постараюсь не заважати* [2:149]. Щоб передати весь мовний колорит героя, Соломія Павличко перекладає скорочену розмовну форму *s'll* за допомогою близького по експресивності слова *тра*.

Репліки Коні і Олівера у Соломії Павличко насичені вигуками. Порівняймо: *"Thank you so much!" she said, startled* [4:154] – *О, дуже дякую!* – *сказала вона вражено* [5:170] – *Дуже вам вдячна, – відповіла вона, приголомшена* [2:149]. Або: *Oh, it wasn't any trouble. I am setting the hens in about a week* [4:154] – *О, це не клопіт. Вже тиждень, як я посадив квочок* [5:170] – *Та ніякий це не клопіт. Я вже тиждень як посадив курей* [2:149]. Вигуки роблять мову героїв експресивнішою, що точніше передає відношення і почуття героїв один до одного.

Емоційності додають також численні знаки оклику, які Соломія Павличко, на відміну від Дарії Радієнко, частіше вживає в тексті свого перекладу. Порівняймо: *"I got you a key made, my Lady!" he said, saluting, and he offered her the key* [4:154] – *Я зробив для вас ключа, моя пані!* – *сказав він, віддаючи честь, і простягнув ключа* [5:170] – *Я зробив для вас ключа, моя леді, - сказав він, віддаючи честь, і простягнув їй ключа* [2:149]. Або: *"I had to come and see the chickens!" she said...* [4:158] – *Я прийшла подивитись на курчат!* – *сказала вона...* [5:172] – *Я хотіла подивитись на курчат, – сказала вона* [2:152]. *Thurty-six so far!* [4:158] – *Вже тридцять шість!* [5:172] – *сказав він. – Тридцять шість, – сказав він* [2:152].

Образ Коні та Олівера у перекладі Соломії Павличко, завдяки вдало підбраному мовному матеріалу, зображено більш романтично та піднесено. Це можна прослідкувати навіть у звертаннях один до одного. Порівняймо: *I will go with you to the gate* [4:162] – *Я ніду з вами до хвіртки* [5:178] – *Я тебе проведу до хвіртки* [2:155]. Або: *You aren't sorry, are you?* [4:162] – *Ви шкодуєте, правда?* [5:178] – *Ти ж не жалкуватимеш, правда* [2:155]. Як видно із вищенаведених прикладів, Олівер у тексті перекладу Соломії Павличко звертається до своєї коханої на *ви*, а у Дарії Радієнко на *ти*. Вживаючи ввічливу форму звертання, перекладачка точніше передає повагу закоханих один до одного, а їх почуття привертають увагу читачів своєю лагідністю і піднесеністю.

В кожному проаналізованому нами тексті перекладу відчутна індивідуальна проникливість перекладача у доборі найбільш вдалих мовних засобів, які мають смислову, експресивну, та виразну значущість, потрібну для художнього мислення. Підібраний лексичний матеріал несе на собі прагматичну функцію, яка відображає сприйняття перекладачем оригіналу та розкриває підсвідоме ставлення до героїв роману, проектуючи ці відчуття в першу чергу на читача. Читач сприймає текст вже через призму світосприйняття перекладача. Наприклад, в тексті перекладу Соломії Павличко відчутне приховане співчуття герою роману з його трагічною долею, яке розкривається через морфологічні особливості лексичного матеріалу, а саме: вживання слів із зменшувальними суфіксами. Мова героїв набуває більш експресивного вираження завдяки численным вигукам та знакам оклику. Почуття героїв вражають своєю щирістю, повагою та лагідністю один до одного. В свою чергу, образ героїв роману у Дарії Радієнко більш стриманий, приземлений, а їх мова лаконічна і менш емоційна в порівнянні із Соломією Павличко.

Зазначені вище приклади переконливо свідчать, що стилістично-нейтральна лексика та прискіпливий переклад образних деталей більш наближає ідіолект Соломії Павличко до

ідіолекту Девіда Лоуренса. Рефренування звуків та мовних одиниць роблять наратив милозвучним, легким та наближеним до поетичного. Української самобутності тексту перекладу Соломії Павличко додають ідіоматичні вирази. Переважне використання дієслів недоконаного виду справляє враження процесу, руху, в якому протікають події роману. Особливості ідіолекту Дарії Радієнко, в свою чергу, роблять текст перекладу емоційнішим, порівняно із Соломією Павличко, що досягається різностильовою, розмовною та діалектною лексикою, яка несе додатковий конотативний відтінок наративу. Використовуючи інверсію, Дарія Радієнко розставляє свої емоційні акценти в тексті перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Лингвистический энциклопедический словарь* / Под ред. В.Н.Ярцевой. – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – 685с.
2. *Лоуренс Д.Г.* Коханець леді Чаттерлі / Пер. з англ.. Д.О.Радієнко; Передмова Н.Ю.Жлуктеуко. – Харків: Фоліо, 2005. – 382с.
3. <http://vidnokola.kiev.ua/Magazine/N1/Num1.htm>
4. *Лоуренс Д.Г.* Любовник леді Чаттерлей: Книга для читання на англійському мові. – Спб.: Антологія, КАРО, 2005. – 448с.
5. *Лоуренс Д.Г.* Коханець леді Чаттерлей / Пер. з англ..Соломія Павличко. – Київ: Основи, 1999. – 462с.

ВІТВІЦЬКА І.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОЗИЧЕНЬ-АРГОТИЗМІВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Стаття присвячена графічним особливостям запозичень-арготизмів у французькій мові і відповідає науковій темі кафедри французької філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Графеміка та орфографіка сучасної французької мови” і є складовою теми університету “Європейські мови та культури в контексті глобалізаційних процесів”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми графіки та орфографії, теорії письма цікавили багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема Р.Тімоньє, Н.Каташ, В.Г.Гака, О.О.Реформатського, Г.Г.Крючкова, Л.Ю.Єрмоленко, Т.Г.Омельченко, О.В.Станіслав, О.А.Лабенко, І.В.Ситдикову, О.Д.Федченко, проблема запозичень розглядалася в творах А.Вальтер, Ж.-К.Анізана, П.Жоді, В.Степанової.

Актуальність дослідження визначається посиленням інтересу лінгвістів до письмової форми мови, недостатнім вивченням в силу своєї відкритості проблеми запозичень як із зовнішніх (запозичення з англійської, арабської, російської, італійської тощо), так і з внутрішніх джерел (застарілі аргі, верлан).

Постановка завдання: Метою статті є виявлення, дослідження та систематизація графічних особливостей запозичень-арготизмів у французькій мові.

За О.С.Ахмановою, запозичення в загальному значенні – звернення до лексичного фонду інших мов для вираження нових понять, подальшої диференціації вже відомих чи для позначення невідомих раніше предметів; в більш вузькому значенні, запозичення – це слова, словосполучення чи конструкції, які увійшли в дану мову в результаті запозичення (в широкому значенні) [1:150,151].

За А.Вальтер, запозичення складають 14,3 % (8 600 слів іноземного походження на 60 000 загальноновживаних слів), серед них 25% складають англіцизми, 16,8 % – сталінізми, 13 % – слова “франкської” території, 5,1 % – арабізми [2].

Виділяють два аспекти в процесі запозичення іношомовних слів: запозичення іноземного слова – факт включення іношомовного матеріалу до мовлення, та засвоєння його – включення запозичення в мову-систему.

Зміни фонетичної та графічної форми іншомовного слова з'являється в процесі засвоєння, який охоплює всі сторони існування та розвитку іншомовної лексичної одиниці в мові-рецепторі, максимальне наближення їх фонетичних, граматичних та лексико-семантичних характеристик до відповідних норм даної мови. Можна виділити два основні етапи в засвоєнні слів іншомовного походження. Перший етап – входження слова до системи мови-рецептора. Другий етап – подальший розвиток запозичень за законами мови-рецептора.

З одного боку, мова-рецептор впливає на слово іншомовного походження, асимілюючи його фонетично і / або графічно. З іншого боку, запозичення здійснює певний вплив на мову-рецептор. Асиміляція може відбуватись різними шляхами: спеціальна розробка французьких еквівалентів, наближення вимови та правопису запозичень до норм французької мови, утворення слів-“гібридів”, морфосинтаксичних кальок, вживання синонімів, включення іншомовних діакритичних знаків та буквосполучень [3:89].

Щодо фонетичних змін, фонологічні системи багатьох мов можуть не співпадати, і дуже рідко відбувається запозичення нових фонем, невластивих мові-рецептору, як наприклад, з англійським словом *bug* [bæg]: звук [ɐ], відсутній у французькій мові, змінюється на звук [æ], як наслідок слово вимовляється як [bæg]. Графічна форма слова також може стати проблемою при асиміляції слова, оскільки зберігаючи свою графічну форму, мовець вимовлятиме його за правилами своєї мови. Наприклад, слово *sweat-shirt* найчастіше вимовляється як [switʃæɪt], але ті, хто більш-менш розмовляє англійською мовою, вимовляє його як [swetʃæɪt].

Щодо граматичних змін, відкритим є питання плуралізації запозичень. Одні слова запозичують форму множини, не підпадаючи морфологічним змінам мови-рецептора (як наприклад, з італійської *spaghetti*, *graffiti*, *замість spaghetti*, *graffitis* у множині). І навпаки запозичення з арабської *taliban* насправді множина слова *tālib*. Але функціонуючи за законами французької мови, *taliban* – однина, для множини вживається – *talibans*.

Щодо запозичення графічної форми, то повна асиміляція може відбуватись, якщо мови мають схожі письмові системи. З арабської ж, наприклад, на перше місце виходить фонетична, а не графічна форма. Як наслідок, розрізняють два типи мов:

1) мови, що зберігають в цілому написання слова, додаючи діакритичні знаки або змінюючи лише окремі графеми;

2) мови, які фонетичну форму запозичуваного слова підпорядковують своїм графічним нормам [4].

Частина запозичень, входячи у французьке арго, зазнають різних лексикологічних прийомів, таких як метафоризація, метонімія, аббревіація слова, подальша суфіксація чи префіксація. Наприклад, англіцизми *airbags* – *seins*, *poitrine de femme*; *ananas* – *seins*; *bounty* – *noir voulant ressembler à tout prix à un blanc*; *fax oufindus* – *filles particulièrement maigre [sans poitrine]* асимілюються мовою не в прямому значенні. Теж саме стосується запозичень з арабської мови – *arhnouch* – *policier*. Іноді окрім метафоризації, слово може зазнавати процесу додаткової суфіксації, як відбулося з арготизмом *bombax* – *filles très belle*, де англіцизм отримує додаткову монограму *x*, таким чином слово набуває більш вільного звучання.

Асимілюючись, запозичення можуть усікатися. Усікатись може початок слова (апокопа) – *artiche* ← *artichaut* – *argent*; *assoc'* ← *association*; *basks* ← *baskets* – *chaussures de sports [Nike, Adidas, etc.]*; *biz* ← *bisness* < *angl. Business* – *trafic, affaires*; так і кінець слова (афреза) – *blème* ← *problème*; *dic* ← *indicateur de police*; *dwich* ←

sandwich; leur ← contrôleur; nouche ← manouche; rien ← algérien; teur ← inspecteur de police; vail ← travail; zic ← musique; zien ← tunisien; zon ← prison.

Французькій мові властиве явище подвоєння складів, таке ж явище можемо спостерігати і з запозиченнями – спочатку вони зазнають афери, після чого подвоюється склад чи ціле слово для створення зменшувального значення: *cain ← caincain – africain; dic ← dicdic – indicateur de police; fan ← fanfan – enfant; gen ← gengen – argent; leur ← leur/eur – contrôleur; zic ← ziczic – musique; zon ← zonzon – prison.*

Після усічення, як зазначалось вище, запозичення можуть отримувати арготичні суфікси: *chichon ← chicha – haschisch – дуграма он, clandos ← clandestin; pakos ← pakistanais – дуграма ос, pourav ← pourri; reunous ← reunoï – noir [africain].*

Серед проаналізованих лексичних одиниць найбільшу частку складають американізми та англіцизми.

Якщо раніше більша частка запозичуваних слів приходили у французьку мову з Англії, то зараз основна частина запозичень – американізми. Вплив англійської мови вже у минулому. На теперішній час постала проблема “франгле”.

Слова іншомовного походження рідке займають місце французьких слів – запозичення несуть в собі нові лексичні відтінки. Так, *look* неточно передається французькими синонімами *tranquille* чи *détendu*. За думкою Ж.-К.Анізана, запозичення в певній мірі збагачують французьку мову, а не лише забруднюють, створюючи загрозу. як вважають інші лінгвісти.

Часто ці слова утворюють єдиний ряд. Наприклад, *manager – manageur* (дієслово), *managérial, management; look – looké, relooker, relookage*. Це явний показник адаптації запозичення мовою-рецептором. Англо-американізми збагачують французьку мову і заставляють її рухатись вперед. Але водночас постає графічна проблема при асиміляції запозичення. Спеціальні організації слідкують за цим процесом, пропонуючи францизовані – тобто адаптовані під французьку мову – запозичення. Наприклад, *gasoil, fuel, bug* увійшли у мову з дещо відмінною від початкової графічною формою – *gazole, fioul, bogue* – англійські фонети передаються відповідними орфограмами. *Gasoil* при францизації отримує монограму *z*, фонема *[əil]* передається монограмою *o*.

Окрім проблеми графічного відображення слова, постає орфографічна проблема. Так, закінчення англіцизмів *er* францизувались до *eur* (*manager – manageur*) [5:17-18].

В залежності від того, наскільки графічні можливості мови-рецептора відповідають мові, з якого взято слово, францизація англіцизмів може набувати наступних форм: повна асиміляція (*le whiskey, la house, le rap*), додавання діакритичних знаків, додавання дефісу у складних словах (*le pit-bull, la guest-list, show-biz*), суфіксальна адаптація (*bombastique* від англ. *bobmastic, name-dropper* від *name-drop, ces jeunes flappers stretchées* від англ. *stretch i flapping*), консонантична адаптація.

В залежності від цього запозичені слова можна об'єднати у групи: 1) повні англіцизми – англіцизми, що перейшли у французьку мову у своїй оригінальній орфографічній формі і зберегли значення (точне або приблизне), 2) францизовані англіцизми – запозичення, які зберегли семантику англійської мови у французькій, однак форма яких була змінена графічно або морфологічно з метою наблизити лексему до французької лексеми, 3) семантичні англіцизми – лексичні одиниці французької та англійської мови з подібною морфологічною формою та у багатьох випадках з однаковим етимологічним походженням, які мають різне семантичне значення, 4) псевдо-англіцизми – французька мова запозичує лише форму англійської лексеми та прикріплює до неї інше семантичне значення, 5) кальки – серед них

виділяють морфологічні, семантичні та синтаксичні типи, де кожний елемент запозиченої лексеми замінюється французькими еквівалентними одиницями [6:166-171].

Псевдо-запозичення, зокрема псевдо-англіцизми – це слова, схожі за своєю графічною формою на запозичені лексичні одиниці, хоча в мові-оригіналі їх не існує. Вони утворені з різних комбінацій морфем, наприклад, англо-американського походження, зовні нічим не відрізняються від англійських лексичних одиниць. Це слова-“гібриди” – вони виникають шляхом включення запозичень в типові схеми словотворення мови-рецептора та відрізняються “двомовною” природою [3: 85].

Наприклад, в реченні *Oh my God, Marguerite, you look SO nymphomaniac!* прикметник *nymphomaniac* вжито як англіцизм з характерною орфограмою *c*, але в мові оригіналі це слово є іменником, прикметник має іншу орфограму *al* – *nymphomaniacal*.

Або в іншому реченні *Toute sa vie, la possibilité de ces jeunes flappers stretchées dans leur petites robes noires* іменник *flapper* має не властиву для французьких іменників диграму *er* замість *eur*, водночас в англійській мові це слово відсутнє.

Типові випадки засвоєння запозичень в сучасній французькій мові [3:91-93]:

1) **–ing** (*les starting-blocs, feeling, standing*), 2) **–er** замість **–eur** (*star-fuckers, flappers*), 3) **ee, oo** (*le hooliganisme, tandooris, groom*), 4) **африкати** (*disc-jockey, le deejay, tenu par les hedges*), 5) вимовляється кінцевий приголосний, після якого немає невимовного **–e** (*voyage au bout de la night, le breakfast, le loto est trop cheap*).

Щодо лексичного значення запозичень, спостерігаємо декілька процесів. По-перше, запозичуються слова з повсякденної мови із збереженням початкового значення, але потрапляючи у французьку мову, набувають статусу арготизмів у силу відмінності графічної та фонетичної системи англійської та французької мов в порівнянні з їх семантичними синонімами (*job – travail; play-boy(s) – jeune homme élégant et riche, séducteur, menant une vie oisive; trip – voyage, fantasme*).

По-друге, запозичені слова, в процесі метафоризації, набувають нового значення, ніж у мові-оригіналі (*airbags – seins, poitrine de femme*).

По-третє, слова можуть запозичуватись з англо-американського сленгу із збереженням початкової форми і значення (*boss – chef de gang, de bande; dealer – revendeur de drogue; destroy – frapper; dope – drogue; joint – cigarette de haschisch; posse – bande; shit – drogue : haschisch mais aussi héroïne*), або ж зазнають певних лексичних і, що відбувається найчастіше, графічних змін відповідно до графічної системи французької мови (*looker – regarder; flipper – se trouver dans un état d'angoisse ou de dépression; dealer – vendre des drogues*).

О.Д.Федченко пропонує свою класифікацію асиміляції англіцизмів:

1) лексичні (словотворчі засоби – префіксальний, суфіксальний, змішаний),
2) семантичні (розширення значення, звуження значення, зміщення значення, семантична самотійність),
3) фонетико-графічні (фонетичні – фонемі та комбінації фонем; графічні – алфавіт; орфографічні – орфограми, іллетрограми, афонограми) [7:34].

Одні лінгвісти (як наприклад, Ж.-К.Анізан) вважають запозичення однією із рушійних сил, необхідної для динамічного розвитку мови. При вирішенні графічних та орфографічних проблем, він пропонує звертатись до фонду французької, полегшуючи графічну форму слова близькими для французької мови графемами та орфограмами.

Але деякі лінгвісти притримуються іншої точки зору. Так, П.Жеді вважає, що наближення запозичень до графічної системи французької мови, створює загрозу існування подвійних форм, ускладнює і забруднює мову, дезорганізуючи тим самим економію графічної, фонетичної та морфологічної системи. Він вважає необхідним дозволити

функціонування графем, властивих, в даному випадку, англійській мові (наприклад, *ee* чи *ea*, які вимовляються [i], *oo* – [u]) [8:87-88].

Окрім американізмів та англіцизмів виділяємо слова з інших мов, які зберігають свою початкову форму або змінюються під впливом французької мови: хінді (*la fumée de datura* від *datura*, *des indigestions de tandooris* від *tandoor*), португальська (*nabab tendance cool*), російська (*le hooliganisme*), голландська (*Il flue dans le maelstrom avec maestria*), іспанська (*La sarabande des sardanapales!*; *mater* – *regarder, épier*; *morgane* – *épris de*), італійська (*gonzesse* – *femme*, *maîtresse*, *mariole* – *qui est malin, astucieux*).

Велика кількість арготизмів-запозичень з арабської мови, що пояснюється історією Франції та її колоній. Наприклад, *arhnouch* – *policier*; *bzazei* – *sein*; *casbah* – *maison*; *douravirée dans la cité*. Як бачимо, на письмі відтворюється фонетичне звучання слова за допомогою графем, невластивих французькій мові. Так, у слові *arhnouch* графема *h* і її позиція між приголосними не є звичними для мови-рецептора, *bzazei* – невластива диграма в кінці слова *zei*, крім того рідко вживана графема *z*, або графема *h* у ролі фіналі в слові *casbah*. Так, монограми *h* як в ролі орфограми, так і в ролі фіналі є досить продуктивними серед запозичень з арабської мови (*haram* – *péché*; *hralouf* – *porc*), як і монограма *z* (*slzitan* – *diable*; *zetla* – *haschisch*); *zouz* – *filles, femme*).

Арготизми з циганських говорів – *choucard* – *bien, bon, chouette* – утворене від *choucar*, отримує графему *d* – і таким чином, продуктивну при творенні арготизмів триграму *ard*. *Gadji* – *filles, femme*; *gadjo* – *gars, home* – при запозиченні зберігають мало вживану у комбінації з іншою приголосною монограму *j*.

Показником протиставлення жіночого і чоловічого роду є протиставлення монограм *i* – *o* (*gavali* – *filles, jeune femme*; *racli* – *filles, femme*; *raclo* – *gars, jeune homme*).

Дієслова-арготизми, запозичені з циганських говорів, не мають флексивних маркерів, притаманних для французьких дієслів – *chourav* – *dérober, voler*; *craillav* – *manger*; *marav* – *battre, frapper, tuer*; *rodav* – *regarder* [9].

Арго – це відкрита система, яка постійно поповнюється новими словами і з якої досить швидко зникають арготизми, що не набули широкого вжитку. Водночас старе арго – це ще одне досить продуктивне джерело поповнення сучасного арготичного словнику, наприклад *artiche(s)* – *argent*; *baston* – *bagarre*; *baveux* – *avocat*; *caisse* – *voiture*; *clope* – *cigarette*; *condé* – *policier*; *daron* – *père*; *flag* – *flagrant délit*; *placard* – *prison*; *poudre* – *héroïne, cocaïne*; *tai* – *travail*; *taule* – *maison*; *taupe* – *filles, femme*.

Одним із найдавнішим мовним кодом у французькій мові є верлан. Верлан – це явище водночас соціальне і лінгвістичне. Як явище суспільства, верлан виражає необхідність кожного індивіда належати певній культурі. Перевага надається саме мові верлан, оскільки на відміну від інших арго, що роблять слова довшими, верлан, навпаки, намагається їх спростити. Верлан змінює слово, надаючи нові значення його компонентам. І нарешті незвичайна природа верлану відповідає настроям відкинути встановлені правила – звідки недотримання відмінювань дієслів, спрощення морфологічної структури, яка дозволяє встановити зв'язки між словами [10; 11].

Кодування верлану полягає у перестановці складів одно-, дво- та трискладових слів, водночас досить поширеним явищем є явище повторної верланізації.

Верлан як мова – є одним із продуктивних джерел поповнення арго. Так, з верлану у більш широкий вжиток ввійшли такі слова: *à donf* – *à fond*; *zen* – *nez*; *aç* – *ça*; *ainf* – *faim*; *ap* – *pas*; *auch* – *chaud*; *ienb* – *bien*; *iench* – *chien*; *iep* – *piéd*. Повторної верланізації зазнали наступні слова: *femme* > *meuf* (verlan 1) > *feumeu* (verlan 2); *mère* > *reum* (verlan 1) > *meureu* (verlan 2); *choper* > *peucho* (verlan 1) > *peuoch* (verlan 2); *comme ça* > *comme aç* (verlan 1) > *askeum* (verlan 2) > *asmeuk* (verlan 3).

Верлан як мовний код поширюється не лише на французькі слова, але і на запозичення: *bitch (putain)* – > *iatchbi, tchébi, tche bi, tchiab; pétard (cigarette de haschisch)* –> *pet [pe]; pète[pEt]*.

Запозичення, закодовані верланом, зазнають процесів, характерних для арго і розмовної мови в цілому – вони можуть усікатися (*dèk «dékis, verlan de kisdé – policier, flic; djig» djiga, verlan de gadji – fille, femme; teush « teushi, verlan de shit – haschisch*).

Французькій мові властиве копіювання іншомовних слів, які означають нові поняття, що з'являються в іншій мові. У випадку з арготизмами або експресивною лексикою, мова йде не про поповнення мовного дефіциту, а про «модні» тенденції, особливо для молоді, краще вираження думки, свідчення приналежності до певної соціальної групи.

Правопис запозичень іншомовного походження характеризується двома тенденціями: 1) наближення до мовної норми, 2) виходу за рамки мовної норми. В окремих випадках слово зберігає початкову форму. Французька мова максимально намагається наблизити іншомовні слова до своєї орфографії, але всупереч цьому намічається тенденція до збереження початкової форми слова, що краще передає стилістичні відтінки запозичуваного слова. Хоча французька мова – є консервативною щодо радикальних змін графічної форми слова, але арготизми є виключенням, в силу свого відкритого характеру.

Подальші перспективи дослідження: даний аналіз може бути використаним для графічного аналізу запозичень-арготизмів і для подальшої систематизації арготизмів на рівні орфограм і вносить певний вклад у вирішення проблеми орфографічної мотивації лексичних одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Изд.3-е, стереотипное. – М.: Ком книга, 2005. – 576с.
- 2.Walter H. L'aventure des mots français venus d'ailleurs. – P.: Robert Laffont, 1998. – 344p. 3.Ситдикова І.В. Орфографічні особливості неонімів мови французької реклами: Дис. ... канд.філол.наук. – К., 1998.
- 4.http://fr.wikipedia.org/wiki/Emprunt_lexical. 5.Anizan J.-C. Plaidoyer pour les mots d'origine étrangère // Liaisons-Airoe. – №36-37. – P.: Maisons-Alfort, 2003-2004. – P.15-18. 6.Степанова В. Порівняльний аналіз англіцизації французької лексики у франкомовній Європі та у Квебеку //Вісник Львівського університету. – Серія іноземні мови. – №10. – 2002. – С.166-172.
- 7.Федченко Е.Д. Фонетико-графические и семантические особенности англицизмов в современном французском языке: Дис. ...канд. филол.наук. – Киев, 1990. – 185с. 8.Jeudy P. Regards sur quelques emprunts à l'anglo-saxon // Liaisons-Airoe. – № 36-37. – P.: Maisons-Alfort, 2003-2004. – P.87-88. 9.http://casnav.scola.ac-paris.fr/docs/conf/langue_des_jeunes_des_cit%C3%A9s.pdf. 10.Méla V. Verlan 2000 // Langue française. – № 114, juin 1997. – P.: Larousse, 1997. – P.16-34. 11.Merle P. Argot, verlan, tchatches. – Les essentiels Milan, 1997. – 63с. 12.Beigbeder F. Windows on the world. – P.: Grasset, 2003. – 343p. 13.Beigbeder F. Vacances dans le coma. – Grasset, 1994. – 234p. 14.Beigbeder F. L'égoïste romantique. – P.: Grasset, 2005. – 405p. 15.Caradec F. Dictionnaire du français argotique et populaire. – P.: Larousse, 2006. – 298p. 16.Harrap's Shorter Dictionnaire. – UA: Harrap Publishers Ltd, 2002. – 2120p. 17.Colin J. – P., Mével J.- P., Leclère Ch. Dictionnaire de l'argot français et de ses origines. – P.: Larousse, 2002. – 903p.

ВОЙНАРОВСЬКА Л.А.

Київський національний лінгвістичний університет

ТЕРМІНОСИСТЕМА ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ ТА ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ В ПОЛІКОДОВИХ ТЕКСТАХ

Інтенсивний розвиток високих технологій і Інтернету призвів до того, що значна частина комунікації, як ділової, так і приватної, переноситься у віртуальне середовище, яке має такі характерні риси, як оперативність, масовість, можливість передачі й зберігання великих обсягів інформації самого різного характеру, а також опосередкованого (за допомогою технічних засобів) спілкування з людьми з багатьох країн, у тому числі в режимі реального часу, характерне для реальної комунікації.

“Віртуальна комунікація – це процес, в якому приймають участь два або більше учасники, об'єднані однією метою – обмінятися інформацією, яка реалізується за допомогою віртуальних комунікативних технологій, заснованих на передачі інформації у

вигляді електричних сигналів” [1]. Необхідно відзначити не тільки процес переконання, впливу, але насамперед й процес ефективної передачі інформації. А для цього існують спеціальні ментальні способи мовної комунікації – мовні жанри. Необхідність вивчення електронних мовних жанрів бумовлює **актуальність** даного дослідження.

Метою даної статті є аналіз і дослідження електронно-мовних жанрів, які представляють різні комерційні ситуації. **Матеріалом** дослідження є англomовні комерційні веб-сайти.

Під мовним жанром розуміється “апробована, закріплена традицією форма мовного втілення функції практичного призначення змісту твору, у якій реалізується мета висловлення й, відповідно, практичне призначення мови. Мовний жанр являє собою ідеальну схему протікання комунікативно-мовного акту”. [2]. Розглянутий з погляду взаємовідносин людини й мовних засобів, мовний жанр у процесі створення форми мовного твору є технологічною формою мовної практики.

Мовні жанри – це не конкретні твори, а динамічна структурна модель, яка може втілюватися в деякій безлічі конкретних мовних творів [3]. Виходячи з визначення мовного жанру, даного М.П.Брандес, під електронним мовним жанром розуміється “функціонально-структурна модель мовного втілення функції практичного призначення тексту електронними засобами” [2].

Частина електронних мовних жанрів практично без змін “успадкувала” жанрово-стилістичні й лінгвістичні риси своїх “прототипів”, які функціонують в умовах реальної комунікації (“електронний журнал”, “електронна газета”, “електронна дошка оголошень” і т.д.). Однак більшість електронних мовних жанрів можна вважати безпосереднім породженням віртуального середовища, яке й наділило їх сукупністю властивих тільки їм рис та якостей (у тому числі лінгвістичних).

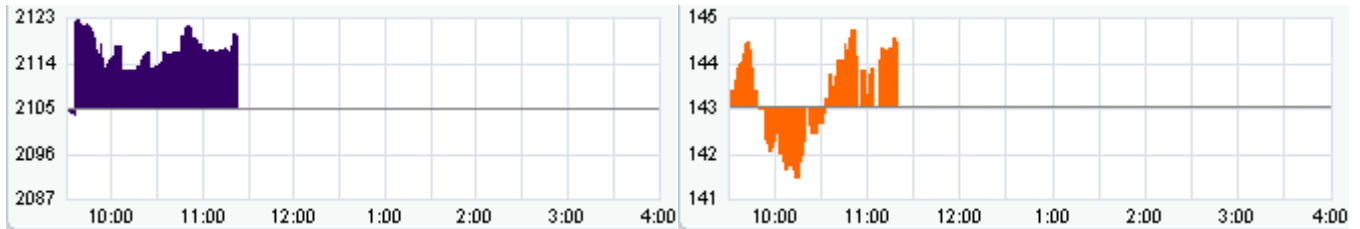
Електронна текстологія також організується мовними жанрами, але вона має свої особливості й свою специфіку. Перш за все, електронні жанри організують дискурс, у них не простежується загальний текст. Це пояснюється, в першу чергу, принципом “економії” тексту й мови, який жорстко використовується в них, тобто передбачається тільки інформаційність змісту. По-друге, в електронних мовних жанрах використовуються різні ментальні коди подання інформації: полікодові, вербальні й візуальні [4].

У даній статті розглядається електронно-мовні жанри, які представляють різні комерційні ситуації (фрейми), такі як: електронна біржа, електронний магазин, візитна картка, аукціон, банерна реклама. Наприклад:

а) електронна біржа

Index	Value	Change Net / %	Market Status
NASDAQ Composite Index	2427.29	19.43 ▲0.81%	Open
NASDAQ-100 Index	1773.69	17.42 ▲0.99%	Open
American Stock Exchange Composite Index	2119.90	14.87 ▲0.71%	Open
Dow Jones Industrial Average Index	12324.23	107.99 ▲0.88%	Open
Standard and Poor's 500 Index	1413.45	14.41 ▲1.03%	Open
New York Stock Exchange Composite Index	9159.21	79.80 ▲0.88%	Open
30 year Treasury Bond Index	46.83	0.18 ▲0.39%	Open
13 Week T-Bill Index	50.00	0.05 ▲0.10%	Open
CBOE Gold Index	144.52	1.46 ▲1.02%	Open
AMEX 2119.90 14.87 ▲ 0.71%	Gold 144.52 1.46 ▲ 1.02%		

б) електронний магазин

narrow your search

Select from the drop down menu(s)

(Occasions) ▼

(Designer Flowers) ▼

(Brands) ▼

(Spotlights) ▼

(Product Type) ▼

(Price) ▼

(Flow er Type) ▼

(Plant Type) ▼

(Gift Basket Type) ▼

(Sw eets & Food Gifts) ▼

Timeless TulipsTŸ

\$ 54.99

🕒 Available Same-Day

Birthday Flower CakeTŸ -

Pastel

\$ 39.99

🕒 Available Same-Day

в) електронна візитна картка

Contact Us

Email: [Email us](#)

Phone: 1-877-537-8539 (toll-free from the United States and Canada)

Fax: 1-314-521-5780

Customer Service Address:

Home Decorators Collection
c/o Customer Service
8920 Pershall Road
Hazelwood, MO 63042

Hours of operation:

Monday-Friday: 8am to 10pm (CST)
Saturday-Sunday: 8am to 6pm (CST).

г) електронний аукціон

[home](#) | [pay](#) | [register](#) | [register](#) | [sign in/out](#) | [site map](#)

Category	Format	Listings	
All Categories	All Items	All Active	Show

Categories

[Antiques](#)

[Art](#)

[Baby](#)

[Books](#)

[Business & Industrial](#)

[Cameras & Photo](#)

[Cars, Boats, Vehicles & Parts](#)

[Cell Phones & PDAs](#)

[Clothing, Shoes & Accessories](#)

[Coins & Paper Money](#)

[Collectibles](#)

[Computers & Networking](#)

[Consumer Electronics](#)

[Crafts](#)

[Dolls & Bears](#)

[DVDs & Movies](#)

[Entertainment Memorabilia](#)

[Gift Certificates](#)

[Health & Beauty](#)

[Home & Garden](#)

[Jewelry & Watches](#)

[Music](#)

д) банерна реклама

Переважно використовуються складні мовні жанри, їх можна назвати гіпержанрами, які носять полікодовий характер. Справа в тому, що для Інтернету характерне підвищення ролі змішаних вербально- образотворчих полікодових комунікативних форм [5]. Полікодова репрезентація терміносистеми електронної комерції зв'язана в розглянутому випадку з електронно-комерційним дискурсом, який представляє електронно-комерційну інформацію. Термінологічна лексика електронної комерції є тут не тільки засобом вираження, зберігання й передачі електронно-комерційної інформації, але, функціонуючи в них, засобом створення термінологічної бази електронно-комерційних текстів, що дозволяє виділити в цих текстах специфічний інформаційний зміст – електронно-комерційний дискурс. Як правило, дискурс має основу у вигляді інваріантного тексту, який в аспекті застосування, у певній соціальній ситуації, (у нашому випадку у ситуації електронної комерції), здобуває соціальну комерційну когнітивну добавку, що перетворює його в комерційний дискурс. Традиційно реальні тексти

(тобто вже соціально або професійно модифіковані) називаються дискурсами [6]. (Наприклад – політичний, освітній, уже згаданий комерційний дискурс).

Термін “полі кодовий” позначає специфічні тексти, які містять у собі різні по своїй семиотичній природі складові [7]. Полікодовість – особлива, важлива проблема в сучасній масовій комунікації, якісно нова семіотична система, яка ще слабо розроблена в лінгвістиці й семіології [8].

У полікодових мовних жанрах текст і зображення утворюють єдине ціле. Залежно від значеннєвих акцентів роль гетерогенних, вербальних і візуальних складових міняється [9]. Інформація, отримана на основі комбінації гетерогенних компонентів викладу змісту завжди більше, ніж просто сума складових.

Якщо розглядати структуру ментально-мовної репрезентації перерахованих вище електронно-мовних жанрів, інтерес представляє структурна композиція цих гіпержанрів, тобто, як вербальний текст взаємодіє з малюнком (або графікою), як взаємодіють образотворчі й вербальні коди.

У число графічних представлень особливостей інформаційно - утворюючих функцій входять:

- графічна структура, під якою маються на увазі різні схеми й кути зору
- оформлення тексту за допомогою кольору
- додаткові сигнали, штрихи.

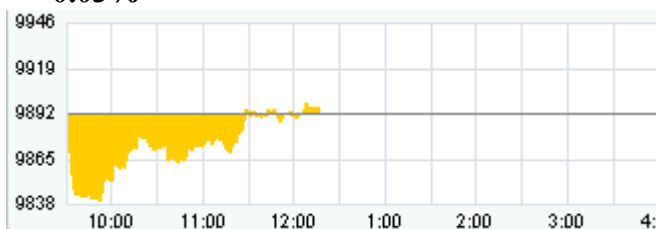
Особливий інтерес представляють схеми. Головна ознака схеми – наявність у ній постійного каркаса, заповненого змінними й можливість однієї схеми спиратися на іншу (підсхеми).

Схема 1.

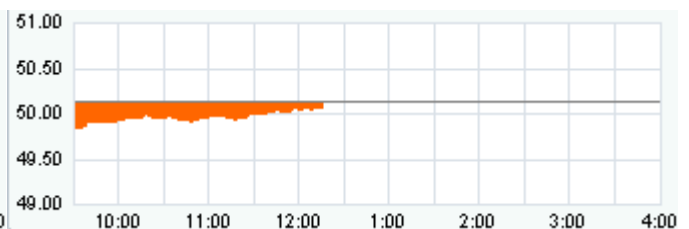
Market Activity

Index	Value	Change Net / %	Market Status
NASDAQ Composite Index	2569.57	2.49 ▼-0.10%	Open
NASDAQ-100 Index	1898.09	1.70 ▼-0.09%	Open
American Stock Exchange Composite Index	2338.82	3.24 ▼-0.14%	Open
Dow Jones Industrial Average Index	13524.67	3.33 ▲0.02%	Open
Standard and Poor's 500 Index	1518.79	0.68 ▲0.04%	Open
New York Stock Exchange Composite Index	9895.00	2.51 ▲0.03%	Open
30 year Treasury Bond Index	50.06	0.08 ▼-0.16%	Open
13 Week T-Bill Index	47.00	0.15 ▲0.32%	Open
CBOE Gold Index	139.06	0.05 ▲0.04%	Open

NYSE 9895.00 2.51 ▲ 0.03%

Treas. 50.06 0.08 ▼ -0.16%

Як видно на схемі 1, є присутнім постійний каркас (Index, Value, Change Net / % , Market Status), заповнюваний змінними (2.49 -0.10%, 3.33 0.02%). Необхідно звернути увагу на характерні значки і їхній колір. Графічна структура схеми носить складний характер, тому що використовуються діаграми й характернеї кольори. На схемі видно як вербальний текст взаємодіє з малюнком.

Таким чином, можна зробити висновок, що для Інтернету характерне підвищення ролі змішаних вербально-образотворчих полікодових форм у комунікації. Зорова інформація, що впливає на індивіда за схемою “від побаченого до засвоєного”, одержує усе більше широке поширення, порушуючи монологію друкованого тексту на передачу інформації в самих різних сферах життєдіяльності людини. З посиленням процесів глобалізації з'являються нові способи спеціальної взаємодії людей, що призводить до появи нових типів тексту. Виникає необхідність використовувати у вербальних текстах ідеографічні й інші образотворчі елементи, що веде до появи змішаних полікодових засобів комунікації. Полікодові тексти в Інтернеті мають як правило дві складові: предметно-інформаційну й операційно-комунікативну, тобто поєднує знання про предмет і можливість його застосування. Першу складову представляють образотворчі засоби, другу – жанрова організація тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колеров С.Б., Пожидаева М.В. Семантика виртуальных коммуникаций 2003. <http://www.molod.mephi.ru/2003/Data/470.htm>. 2. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс. М.2004. – М.: Прогресс, 2004. 3. Провоторов В.И. Очерки по жанровой стилистике текста. Курск, РОСИ, 2001. 4. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика Минск, 2005. 5. Бугорина Е.П. А поговорить? Интернет как лингвистический феномен http://www.gramota.ru/mag_rub.html?id=50. 6. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М. 1996. – 1807с. 7. Соломоник Д. Язык и знаковая система. – М., 1992. 8. Сонин А.Г. Понимание поликодовых текстов: когнитивный аспект. – М.: РАН Институт Языкознания, 2005. 9. Сорокин Ю.А., Тадласов Е.Ф. Креализованные тексты и их коммуникативная функция// Оптимизация речевого воздействия М.: Наука, 1990. 10. Lakoff G. Linguistic gestalts// CLS-1977-vol.13. – P.236-287. 11. Langacker R.W. A view of linguistic semantics//Topics in cognitive linguistics – Amsterdam; Philadelphia, 1988. – P.49-90.

ГАВРИЛОВА Ю.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСФОРМОВАНИХ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У ФРАНКОМОВНОМУ МЕДІА-ДИСКУРСІ

Основну інформацію про світ людина отримує в процесі комунікації. На сучасному етапі розвитку суспільства соціалізація мовної особистості відбувається переважно через медіа-дискурс, який виступає основним механізмом побудови інформаційного простору сучасного суспільства, основним механізмом формування і змінення когнітивної картини світу мовної особистості. При цьому медіа-дискурс виконує дві основні функції: функцію інформування і функцію впливу. Для забезпечення виконання цих функцій у франкомовному медіа-дискурсі існує тенденція до активного використання трансформованих ПФ. На нашу думку це пояснюється багатофункціональністю й ефективністю цих структур. **Предметом** даної статті є ПФ із структурними і структурно-смісловими трансформаціями як різновид мовної гри та як елемент інтертекстуальності у франкомовному медіа-дискурсі. **Об'єктом** є функції даних трансформацій у франкомовному медіа-дискурсі. **Актуальність** дослідження ПФ у франкомовному медіа-дискурсі пояснюється його спрямованістю на вивчення функцій одного з провідних механізмів створення експресивності у медіа-дискурсі, яким є трансформовані ПФ. **Метою** статті є виділити функції структурних та структурно-сміслових трансформацій ПФ у франкомовному медіа-дискурсі. Для цього необхідно виконати такі **завдання**: визначити природу трансформованих ПФ, виділити функції, які такі структури можуть виконувати завдяки своїй природі у дискурсі як смислоутворюючі.

Сучасна лінгвістика активно займається вивченням функцій інтертекстуальних одиниць у медіа-дискурсі (П.Б.Паршин, О.А.Земська, О.О.Негришев) і функціями мовної гри у медіа-дискурсі (Л.В.Лисоченко, О.В.Лисоченко, Ж.С.Секербаєва). Складність виявлення функцій трансформованих ПФ пояснюється тим, що власне ПФ є різновидом інтертекстуальності, тоді як в момент їхньої трансформації вони перетворюються на експресиви. Експресивами є результатом мовної гри. Інакше кажучи, можна припустити, що функції, які

виконують у медіа-дискурсі трансформовані ПФ, можуть частково збігатися із функціями інтертекстуальних одиниць, а частково із функціями мовної гри у медіа-дискурсі.

Медіа-дискурс у сучасному суспільстві виконує роль медіатора, тобто посередника між світом дійсності і мовною особистістю. У широкому розумінні цього слова, медіація означає вплив [1]. У соціальному плані цей вплив проявляється у формуванні суспільної думки, в культурному – у виробленні та закріпленні історично визначених культурних норм та стереотипів, у комунікативному – створення і підтримка довіри до медіатора, тобто адресанта медіа-дискурсу з боку адресата, у когнітивно-психологічному – формування індивідуальної картини світу в єдності її раціональних та емоційних компонентів [1]. У випадку медіа-дискурсу йдеться про реалізацію даних цілей шляхом створення інформаційного простору, тобто, виконання функції інформування, та ціннісно-емоційного відношення до створеного простору, тобто впливу. Окрім названих функцій кожний конкретний адресант виконує функцію самореклами, тобто створення власного позитивного іміджу, який викликає довіру у адресатів до адресанту. Творча переробка ПФ, яку здійснює адресант у процесі трансформації ПФ, яка є різновидом мовної гри, може бути визначена як “вплив через інформування” [2]. Ми вважаємо, що даний стилістичний прийом виступає ефективним механізмом, що забезпечує виконання вище перелічених функцій медіа-дискурсу. Це стає можливим завдяки таким властивостям трансформованих ПФ, як поліфонічність, інтерактивність, приналежність національній концептосфері мовного соціуму. На нашу думку, прагматичним ефектом використання трансформованих ПФ у медіа-дискурсі, в першу чергу, є вплив та маніпуляція свідомістю адресата. Такий ефект досягається завдяки виконанню трансформованими ПФ ряду функцій, а саме: узагальнено ці функції можна окреслити як **комунікативна**, **прагматична** та **естетична**. Хоча трансформований ПФ завжди виконує ці три функції, у кожному конкретному випадку превалює чи інша функція, залежно від наміру адресата.

Комунікативна функція трансформованих ПФ у медіа-дискурсі. Дана функція не є основною для трансформованих ПФ у медіа-дискурсі, хоча ми не заперечуємо факт її важливості. На підставі нашого емпіричного матеріалу в межах комунікативної функції трансформованих ПФ можна виділити такі її можливі реалізації: фатичну, евфемістичну, популяризаторську компресивну та алюзивну функції, функції характеристики та вираження оцінки, .

Фатична функція проявляється перш за все як функція залучення уваги адресата, що реалізується внаслідок ефекту ошуканого очікування. У тому випадку, коли трансформація з'являється у заголовках медіа-текстів, вважаємо доречно говорити про рекламну функцію даної трансформації. Крім того, фатична функція полягає у залученні адресата до співтворчості при формуванні узагальненого смислу медіа-дискурсу. Вербалізація ПФ змушує адресата віднайти у свідомості відповідний даний комунікативній ситуації інваріант сприйняття ПФ, співвіднести цей інваріант із видом здійсненої трансформації та контекстом. При сприйнятті трансформованого ПФ *Autant en emporte Le Pen/ le vent* (1) у свідомості адресата актуалізується два ПФ: прецедентне висловлення *Autant en emporte le vent* – “обіцяного три роки чекають” і прецедентне ім'я *Le Pen* – політичний діяч, який дає передвиборчі обіцянки. в результаті концептуальної інтеграції ментальних просторів цих ПФ утворюється бленд і емерджентне значення даної трансформації. Таким чином, адресат сам формує смисл повідомлення. Іншою стороною використання такого прийому є часткове зняття адресантом з себе відповідальності за повідомлення, що обумовлює виконання трансформованими ПФ іншої функції – евфемістичної.

Виконуючи **евфемістичну функцію**, трансформовані ПФ допомагають адресату передати ту інформацію, яку з різних причин він не може висловити шляхом прямої номінації: *Turquie / to be “or not” Turquie / to dans l'Union Européenne?* (2), *Aide-toi, l'état*

t'aidera (3), *Heureux comme les riches sous Blair* (4), *Elysée/ Loft Story en direct* (5). Виконання цієї функції стає можливим завдяки інтерактивній та поліфонічній природі ПФ.

Популяризаторська функція, різновидами якої є *популяризаторська*, *зниження офіційності*, *розважальна* функції. Провести чітке розділення між цими реалізаціями даної функції досить складно, оскільки виконання однієї неодмінно призводить до виконання всіх трьох даних функцій. Завдяки введенню трансформованих ПФ у медіа-дискурс адресант має змогу передати складну, недоступну для розуміння непідготованого пересічного адресата ідею, у простій формі; переводить подію, що відбувається на недосяжному для масового адресата державному рівні у простір подій, досяжних для розуміння адресата. *Brebis et grand gentil loup. Il était une fois un grand loup italien, tellement gentil qu'il méritait d'être protégé et subventionné pour rôder dans les vallées alpines...* (6), *Somme toute, en matière industrielle, ces concentrations transfrontalières suivent la loi des couples dits fusionnels : à deux ils ne font qu'un, mais chacun veut être celui-là* (7). У першому з наведених прикладів державна політика викладається у формі казки, при чому, перекинувши звичної сюжетної лінії – добрий сірий вовк і жорстокі бабуся, онучка та дроворуби – викликають у адресата відчуття абсурдності ситуації; таким чином, адресант не тільки на доступному рівні пояснює дії держави, а й імпліцитно дає цим діям оцінку. У другому прикладі економічні відношення між двома країнами – Францією та Німеччиною, пояснюються на прикладі подружніх стосунків.

Виконання зазначених функцій є неможливим без реалізації *алюзивної функції*, функції *характеризації* та функції *вираження оцінки*. Функцію характеризування виконують прецедентні імена, перетворені на імена-символи, які викликають у свідомості адресата певний інваріант сприйняття даного імені: *Son nom est Bond, Edward Bond* (8) *Orphelin de Mir / mère* (9), *Mel Gibson nous sortira bien un parfum, "Passion / Chanel n°5", ne serait-ce que pour être odeur de sainteté* (10), *Cendrillon au pays des mille et un jours* (11). Прецедентні імена *James Bond, orphelin de mère, Chanel n°5, Passion de Christ, Cendrillon* викликають у адресатів комплекс стійких конотацій, закріплених у фонових знаннях, формуючи розуміння висловлення. Алюзивна функція реалізується шляхом відсилки до відомих адресату прецедентних ситуацій та текстів. При цьому в наслідок такої відсилки може відбуватися, з одного боку, просте документування, констатація факту, зняття відповідальності адресанта: *Dis-moi, télé-miroir, qui est le plus beau* (12). З іншого боку, завдяки алюзії на прецедентні тексти чи ситуації, новина може включатися в культурний контекст. Трансформація виконує в такому разі роль висування, експресивного підсилення, а на перший план виходить функція оцінки: *Soudain l'icône devint Icare. Ségolène Royal, portée sur l'aile des sondages vers la gloire électorale, retombe sur terre pour avoir approché le soleil élyséen* (13). Оцінна функція є обов'язковою і невід'ємною для будь-якого трансформованого ПФ.

Компресивна функція полягає в тому, що завдяки трансформаціям ПФ адресант економить мовні засоби. В одному висловленні адресант надає інформацію про подію, що відбувається, вписує її у контекст ціннісно-оцінних ситуацій, що належать когнітивній картині світу (ККС) мовних особистостей, і таким чином надає їй оцінку: *Polygame tu seras, au paradis tu iras* (14), *Le roi se meurt... vive la reine?* (15), *Ils sont fous, ces Roumains!* (16).

Прагматична функція трансформованих прецедентних феноменів у медіа-дискурсі. Трансформації ПФ у медіа-дискурсі є дієвим та ефективним засобом формування, змінення, корегування ККС у свідомості адресата. Завдяки трансформаціям ПФ адресант медіа-дискурсу спонукає адресата до дій, формує у нього необхідний адресанту емоційний стан, формує оцінне ставлення до тієї чи іншої події реальної дійсності. Таким чином, серед прагматичних функцій трансформованих ПФ ми виділяємо такі: емотивна, спонукальна, аргументативна.

Виконуючи *емотивну функцію*, трансформовані ПФ діють на емоційно-вольову сферу адресата і створюють відповідне відношення до реалій, про які йдеться у дискурсі. Цю

функцію виконують всі трансформовані ПФ завдяки конотативній складовій свого значення. На нашу думку, емотивна функція здійснюється трансформованими ПФ у двох напрямках. В першому випадку шляхом трансформацій реалія, про яку йдеться в медіа-дискурсі, вписується у прецедентну ситуацію чи представляється як частина, одна з реалізацій такої ситуації, і таким чином відношення до прецедентної ситуації проектується на дану реалію: *La pizza ou la vie !* (17), *Qui sème des euros récolte la garde à vue* (18), *Certains ont pu croire qu'après l'avoir reçu Andreï Makine s'était enfermé dans une sorte de Sibérie éditoriale* (19). У другому випадку трансформований ПФ описує реалію, про яку йдеться в медіа-дискурсі, але дискваліфікує ситуацію, усталену у культурній пам'яті мовної особистості, вказуючи тим самим на абсурдність описаної реальності: *Faites la révolution / l'amour, pas le FMI / la guerre* (20), *Le pape ne tend pas l'autre joue, il exorcise...* (21).

Разом з емотивною функцією ПФ можуть виконувати спонукальну та/чи аргументативну функції. Виконуючи спонукальну функцію, трансформовані ПФ посилюють дієвість спонукування адресатів до певних дій. Аргументативна функція трансформованих ПФ полягає у тому, що трансформовані ПФ можуть виступати етичними, логічними, патетичними, авторитетними і емоційними аргументами. На нашу думку, виконання цих функцій залежить від природи ПФ, який лежить в основі трансформації. Так, функція спонукування виконується тими трансформаціями, які відбулися на основі ПФ, що мають у своїй конотації елемент спонукування: *Faites l'accord, pas la grève!* (22), *Aide Dieu, le ciel t'aidera!* (23), *Ne tirez pas sur les fonctionnaires!* (24). Сама природа ПФ, що лежить в основі трансформації визначає і типи аргументів, якими буде дана трансформація.

Естетичну функцію виконують всі без виключення трансформовані ПФ. З одного боку, оскільки трансформація відбувається на основі ПФ, який входить до культурного тезаурусу мовної особистості, трансформовані ПФ можуть виконувати поетичну функцію, яка полягає у тому, що вдала трансформація ПФ та доречне його введення у медіа-дискурсі надають адресату естетичного задоволення, позитивно впливають на його відношення до адресанта і відповідно до його повідомлення: *Revel s'en va et la droite est dépeuplée / un seul être manque et le monde est dépeuplé* (25), *Terreur à Nice, on entend déjà les sanglots des violons de l'automne/ les sanglots longs des violons de l'automne* (26). Як різновид мовної гри трансформовані ПФ виконують у медіа-дискурсі ігрову функцію, яка може виявлятися у пародіюванні: *Pâques dans le jardin, drogue dans la portière* (27), *Robin de bois des temps modernes : il ponctionnait les comptes de ces clients es plus riches pour créditer les plus démunis... / il volait aux riches pour donner aux pauvres* (28); травестуванні: *Le Viagra/ la pomme* de la discorde (29), *Eve et... la pilule* (29); осміянні догм: *Les voyages en corbillard forment la jeunesse* (30), *C'est bien connu, en amour, on ne compte pas (les épouses)* (31); поетизації: *Qu'importe le flacon?* (9), *Cendrillon au pays des mille et un jours* (11), *Ségolénades* (32); створенні загадки: *La potion magique du parc Astérix* (33).

Таким чином, основними функціями трансформованих ПФ є комунікативна, прагматична та естетична. Одночасно з тим, в межах комунікативної функції трансформованих ПФ ми виділяємо фатичну, евфемістичну, популяризаторську та алюзивну функції, функції характеристики та вираження оцінки; серед прагматичних функцій нами виділено емотивну, спонукальну та аргументативну функції; в рамках естетичної функції виділяються поетична та ігрова функції. Виконуючи дані функції трансформовані ПФ є дієвим механізмом впливу на ККС мовної особистості через медіа-дискурс. Перспективністю даного дослідження може бути з'ясування залежності функцій трансформованих ПФ від природи ПФ, що підлягають трансформаціям.

ЛІТЕРАТУРА

1.Негрышев А.А. Прагматика интертекстуальности в новостном дискурсе СМИ (на материале информационных заметок)// Inter-Cultural-Net: Международный (электронный) научно-практический журнал. Вып.4. – Владимир, 2005. – С.67-81. http://www.vfnglu.wladimir.ru/Rus/NetMag/v4/v4_ar08.htm 2.Негрышев А.А. Языковая игра в сми:

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Marianne 06-12/05/2002. 2.Marianne 05-11/02/2001. 3.Marianne 03-09/09/2005. 4.Marianne 12-18/03/2005. 5.Marianne 18-24/06/2001 6.Marianne 04-10/12/2000. 7.Marianne 31-6/06/2004. 8.Marianne 16-22/12/2006. 9.*Ça m'intéresse* 05/2001. 10.Marianne 19-25/04/2004. 11.*Le Point* 05/12/2003. 12.Marianne 21-27/03/2001. 13.*L'Express* 1/2/2007. 14.Marianne 02-08/07/2005. 15.Marianne 10-16/06/2006. 16.Marianne, 03-09/06/2006. 17.Marianne 14-20/03/2005. 18.Marianne 09-15/12/2006. 19.Marianne 18-24/11/2006. 20.Marianne 23-29/07/2001. 21.Marianne 18-24/09/2000. 22.Marianne 29-05/05/2006. 23.Marianne 13-19/03/2006. 24.Marianne 02-08/07/2001. 25.Marianne 06-12/05/2006. 26.Marianne 07-13/08/2000. 27.Marianne 09-15/04/2005. 28.Marianne 05-11/02/2001. 29.Marianne 25-01/12/2006. 30.Marianne 16-22/07/2005. 31.Marianne 08-14/10/2001. 32.Marianne 04-10/11/2006. 33.*L'Express* 29/3/2007.

ГАЛУЦЬКИХ І.А.

Запорізький національний університет

РЕАЛІЗАЦІЯ ДИНАМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯДЕРНОГО СЛОВНИКА АНГЛІЙСЬКОЇ І НІМЕЦЬКОЇ МОВ: УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ І СПЕЦИФІКА

(досвід семантичного аналізу)

Ядерні прошарки лексичної системи були **об'єктом** лінгвістичних досліджень на протязі XX і початку XXI століття, авторами яких було запропоновано цілий комплекс визначень цієї частини лексикону. Всі вони виходили із різного розуміння сутності цього феномену (див. аналіз цих робіт [1]). В цій статті використано еволюційний підхід до розмежування ядерних і периферійних ділянок лексичної системи, згідно до якого в якості основного використовується критерій хронологічної стійкості. Ядерними при такому підході є лексичні одиниці, які проявили найбільший ступінь темпоральної стабільності, тобто функціонують в мові в найдавнішого періоду її розвитку до теперішнього етапу еволюції [2:105].

Дослідження проводилось на матеріалі англійської і німецької мов. В англійській мові ядерні лексеми складають 2166 одиниць, в німецькій – 4122 одиниці, що “живуть” в лексичній системі з давньоанглійського і давньовірхньонімецького періодів. Очевидно, що ці лексичні одиниці характеризуються найбільшим ступенем стабільності, оскільки вони функціонують в англійській і німецькій мовах в середньому на протязі 15 століть.

Вихідна **гіпотеза** дослідження полягає в тому, що ядерним лексемам разом із стабільністю притаманна водночас і протилежна їй характеристика – мінливість. Вважаємо, що високий динамічний потенціал – універсальна ознака ядерного словнику, який, однак, по-різному реалізується в кожній із мов, в чому полягають його специфічні характеристики.

Дослідження динамічного потенціалу ядерних лексичних одиниць близькоспоріднених германських мов (англійської і німецької) і особливостей його реалізації і є **метою** цього дослідження.

Для верифікації зазначеної гіпотези були вивчені семантичні трансформації ядерних лексем, як один з видів еволюційних процесів, в яких вони беруть участь. Саме вони розглядалися детально, оскільки семантичні перетворення найбільш виразно з усіх словотворчих процесів демонструють мінливість ядерного прошарку лексикону.

Дослідження поділялось на дві частини: 1) спостереження над інтенсивністю еволюційних процесів, що мали місце в семантиці ядерних лексем з давньоанглійського і давньовірхньонімецького періодів та 2) порівняльний аналіз особливостей появи переносних значень, сформованих на базі англійських і німецьких ядерних лексем, що ведуть походження від одного етимону.

Методика дослідження відповідно полягала в кількісному аналізі загального обсягу

полісемії ядерних лексем англійської та німецької мов, в ході якого використовувались дані лексикографічних джерел – Oxford English Dictionary [3] і Duden Universalwörterbuch [4], та в порівняльному аналізі вторинних значень англійських і німецьких ядерних лексем-корелятивів, де до уваги приймалися шляхи утворення конотативності, а саме – вибір засобу, способу, об'єкту номінації, а також мотивації, що було покладено в основу похідного значення.

Результати, отримані в ході дослідження, підтвердили вихідну гіпотезу, оскільки довели наявність високого динамічного потенціалу ядерного словнику, який надзвичайно інтенсивно реалізується на протязі еволюції лексичної системи, а також продемонстрували існування універсальних та специфічних характеристик еволюційних процесів в англійській та німецькій мовах.

Так, перша частина дослідження довела, що ядро лексичної системи містить потужний динамічний потенціал, який, імовірно за все, підтримується в актуалізованому стані завдяки функціональній значущості ядерних лексем [5:23; 6].

Це положення підтверджується кількісними показниками результатів семантичних трансформацій ядерних лексем як англійської, так і німецької мови. Починаючи з давньоанглійського і давньоверхньонімецького періодів, ядерні лексеми значно розширили загальний обсяг полісемії – було утворено відповідно 15757 і 8455 значень. Отриманий матеріал переконливо свідчить про те, що еволюційні процеси в ядрі лексичних систем англійської і німецької мов були надзвичайно інтенсивними.

Окрім цього, наведені дані продемонстрували, що мінливість – універсальна риса ядерного словнику, оскільки ця ознака притаманна обом мовам – англійській і німецькій.

Друга частина дослідження, мета якої полягала у встановленні особливостей утворення вторинних значень на основі ядерних лексем, дозволила виявити ряд **тотожних, схожих та відмінних** рис.

До **тотожних** належать випадки семантичних трансформацій ядерних лексем, результатом яких є формування ідентичних похідних значень в англійській і німецькій мовах, що передбачає вибір однакових засобів, способів, об'єктів номінації і мотивації в основі переносного значення. Це може бути як результатом дії **універсальних** тенденцій, так і **наслідком близької спорідненості** мов, що вивчаються, а отже, може пояснюватись однаковими принципами номінативних процесів.

Універсальні тенденції в формуванні вторинних значень – ті, які притаманні усім або майже усім мовам світу (дослідження семантичних універсалій див. [7:488; 8:9; 9; 10; 11:75, 83-84; 12]). В даному контексті актуальним є те, що в результаті дії універсальних тенденцій, переносні значення співпадають в англійській і німецькій мовах, наприклад:

ЯС англійської мови		ЯС німецької мови
<i>bitter, adj</i>		<i>bitter, adj</i>
<i>having sharp unpleasant taste</i>		<i>von sehr herbem (bis ins Unangenehme gehendem) Geschmack</i>
↓		↓
<i>attended by pain or suffering; grievous, causing suffering, cruel, severe</i>	=	<i>schmerzlich; als verletzend, kränkend empfunden</i>
<i>of words: stinging, harsh, cruelly reproachful</i>	=	<i>beißend, scharf (-e Ironie)</i>
<i>near, adj</i>		<i>nahe, adj</i>
<i>close in space</i>		<i>nicht weit entfernt</i>
↓		↓
<i>close in time</i>	=	<i>bald, in absehbarer Zeit erfolgend, eintretend, bevorstehend</i>

Крім універсальних напрямків семантичних процесів, в розвитку семантики ядерних лексем спостерігаємо також тенденцію до утворення тотожних переносних значень в

англійській і німецькій мовах, що певно є **наслідком близької спорідненості** цих мов і, відповідно, пояснюється схожими принципами номінативних процесів.

Проілюструємо це положення низкою прикладів утворення ідентичних вторинних значень, коли в обох мовах об'єктом номінації шляхом метафоричного та метонімічного переносів обирали одні й ті самі предмети або явища:

ЯС англійської мови		ЯС німецької мови
lip, n		Lippe, s
<i>bot. one of the two divisions of a bilabiate corolla</i>	=	<i>bot. oberer oder unterer hervorstehender Teil der Blumenkrone</i>
ape, n		Affe, s
<i>a foolish person</i>	=	<i>dummer Kerl</i>
<i>one who plays an ape, imitator</i>	=	<i>eitler, gezierter Mensch, Geck</i>
ox, n		Ochse, s
<i>a fool</i>	=	<i>Dummkopf, dummer Mensch</i>
gold, n		Gold, s
<i>gold coin</i>	=	<i>Goldmünze</i>
needle, n		<i>Nadel, s</i>
<i>a piece of magnetized steel used as an indicator of direction (as a part of the compass)</i>	=	<i>beweglicher Zeiger eines Messinstruments, Kompassnadel</i>
<i>one of the leaves of the fir and pine trees</i>	=	<i>nadelförmiges, meist immergrünes Blatt eines Nadelbaums</i>
nut, n		<i>Nuss, s</i>
<i>the head of the person</i>	=	Kopf
snow, n		<i>Schnee, s</i>
<i>(slang) cocaine</i>	=	<i>(Jargon) Droge, die als weisses Pulver gehandelt wird, bes. Kokain</i>

До **схожих** характеристик відносимо випадки утворення на базі ядерних лексем похідних значень, що передбачає вибір однакових засобів та способу номінації, а також мотивації, покладеної в основу переносного значення, в той же час об'єкт номінації в англійській і німецькій мовах відрізняється лише аспектом – диференційною ознакою, яка представлена в одній із мов і відсутня в іншій. Проілюструємо це явище прикладами наступних пар переносних значень, утворених на основі ядерних лексем:

ЯС англійської мови		ЯС німецької мови
heart, n		<i>Herz, s</i>
<i>the solid central part of a tree without sap or alburnum</i>	≈	<i>zentraler innerster Teil von höheren Pflanzen</i>
goose, n		Gans, s
<i>a simpleton</i>	≈	<i>unerfahrene, junge weibliche Person</i>
snake, n		Schlange, s
<i>applied to persons, esp. with opprobrious force</i>	≈	<i>weibliche Person, die als falsch, hinterlistig heimtückisch gilt</i>
nut, n		<i>Nuss, s</i>
<i>in allusion to the difficulty of cracking hard-shelled nuts – a person hard to deal with or conciliate</i>	≈	Mensch

До числа **відмінних рис**, що демонструють англійська і німецька мова в сфері семантичних перетворень ядерних лексем, належать:

1) вибір різного об'єкту номінації при виборі однакових засобів, способу номінації і однакової мотивації в основі вторинного значення:

ЯС англійської мови		ЯС німецької мови
spindle, n		<i>Spindel, s</i>
<i>anat. a dilatation of the fetal aorta resembling a spindle in shape; the spindle-shaped part of the muscle</i>	форма ←→	<i>Gart. frei stehendes Formobst mit einemkraftigen mittleren Trieb, dessen gleich lange, kurze Seitenäste die Früchte tragen</i>
star, n		<i>Stern, s</i>
<i>a person of brilliant reputation or talents</i>	значущість ←→	<i>geliebte Person, Liebling</i>
<i>zool. a star-shaped zoophyte or its cell; a stellate sponge-spicule</i>	форма ←→	<i>Jagersp. Iris</i>
shot, n		<i>Schuss, s</i>
<i>a remark aimed at someone, esp. in order to wound</i>	характер дії ←→	<i>(Jargon) Injektion einer Droge (bes. von Heroin)</i>
<i>a random guess attempting to 'hit' the right answer</i>	швидкість ←→	<i>schnelle, ungebremste Fahrt</i>
tongue, n		<i>Zunge, s</i>
<i>a narrow inlet of water running into the land</i>	форма ←→	<i>(nei bestimmten Waagen) Zeiger</i>

2) вибір різного способу (виду трансформації), а отже і засобів номінації і мотивації при виборі однакового об'єкту:

ЯС англійської мови		ЯС німецької мови
witch, n		<i>Besen, s</i>
<i>a contemptuous appellation for a malevolent or repulsive-looking woman</i>	=	<i>kratzbürstige, ruppige weibliche Person</i>

3) вибір різного об'єкту номінації і різної мотивації, покладеної в основу переносного значення при виборі однакових засобів і способу номінації:

ЯС англійської мови		ЯС німецької мови
blue, adj		blau, adj
<i>low spirited, affected with fear, anxiety</i>		<i>betrunken</i>
owl, n		Eule, s
<i>applied to a person in allusion to nocturnal habits, to appearance of gravity and wisdom</i>		<i>unattraktive weibliche Person</i>
plum, n		Pflaume, s
<i>a good thing, the best of a collection of things, animals, etc.</i>		<i>unfähiger, schwacher Mensch</i>

4) протилежний напрямок трансформації, що є наслідком вибору різної мотивації і об'єкту при виборі однакових засобів номінації, коли, наприклад, в одній мові лексична одиниця набула пейоративне, в іншій – амеліоративне значення:

ЯС англійської мови		ЯС німецької мови
knight, n		Knecht, s
<i>a boy, youth, lad; servant attendant</i>		<i>männliche Person, die für einen Bauern arbeitet, auf einem Bauernhof angestellt ist</i>
↓		↓
<i>a military servant or follower, later one</i>		<i>jmd, der willenslos Befehlen oder Zwängen zu gehorchen hat</i>

devoted to the service of a lady as her attendant, her champion in war or a tournament, raised to the honourable military rank by the king, usu. only a person of noble birth		

5) вибір різних засобів і мотивації при виборі однакового способу і об'єкту номінації. Щоб проілюструвати дію цієї тенденції, було обрано певний об'єкт і проведені спостереження над напрямком номінативної стратегії, що використовується мовами для утворення його назв. Так, для номінації *грошей і грошових одиниць* (слід зауважити, що в основному ці значення являють собою сленгізми) внаслідок семантичних трансформацій англійська мова використовує такі ядерні лексеми (при лексемі вказується основне значення лексичної одиниці): *bean* “квасоля”, *berry* “ягода”, *bit* “кусок”, *bottle* “пляшка”, *brass* “латунь”, *box* “коробка”, *bread* “хліб”, *buck* “самець оленя, кролика”, *dough* “тісто”, *fin* “плавник”, *fish* “риба”, *ice* “лід”, *iron* “залізо”, *plum* “слива” (£ 100 000), *snow* “сніг”, *tin* “жерсть”, *yard* “ярд” (100\$); німецька мова – *Mücke* “комар”, *Moos* “мох”, *Maus* “миша”, *Linse* “сочевиця”, *Lappen* “кляпоть”, *Kröte* “жаба”, *Kohle* “вугілля”, *Kies* “травій, галька”, *Heu* “сіно”, *Floh* “блоха”, *Riese* “велетень” (для 1000 марок). Для номінації *особи жіночого полу* в англійській мові використовуються ядерні лексеми *beaver* “бобер”, *bird* “птаха”, *bit* “кусок”, *chick* “курча”, *fox* “лиса”, *peach* “персик”; в німецькій мові – *Eule* “сова”, *Biene* “бджола”, *Hase* “заєць”, *Zahn* “зуб”, *Schnecke* “равлик”, *Gans* “гуска”, *Spinne* “павук”.

Таким чином, в ході дослідження було виявлено, що ядерному словнику англійської і німецької мов водночас із стабільністю притаманні потужний динамічний потенціал і здатність до його інтенсивної реалізації. Саме те, що ядро лексичної системи здатне еволюціонувати, є універсальною характеристикою. Що ж стосується напрямків і особливостей реалізації динамічного потенціалу ядерного лексикону, вони здебільшого складають специфіку його розвитку, як віддзеркалення своєрідних дивергентних процесів германських мов з прамови, в яких однак також спостерігаються однакові тенденції еволюції цього прошарку лексичної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галуцких І.А. К вопросу понимания и интерпретации ядра лексикона // Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. – 2004. – №636. – С.132-136.
2. Скибина, В.И. Национально негомогенный язык и лексикографическая практика. – Запорожье: РИП "Видавец", 1996.
3. The Oxford English Dictionary / Ed. J.A.H.Murray, H.Bradley, W.A.Cragie, C.T.Onions. – Oxford, 1975.
4. Duden Universalwörterbuch / Unter Leitung von G.Drosdowski. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 2003.
5. Скибина В.И. Распространение национального языка и проблемы лексикографии: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04 / КГЛУ. – Киев, 1998.
6. Галуцких І.А. Історичне ядро німецької мови: загальна характеристика // Вісник КНЛУ. Сер. Філологія. – 2005. – Т.8, №2. – С.13-20.
7. Гак В.Г. Языковые преобразования. – М.: Языки русской культуры, 1998.
8. Кочерган М.П. Зіставна лексична семантика: проблеми і методи дослідження // Мовознавство. – 1996. – №2-3. – С.3-12.
9. Хенігсвальд Г.М. Полисемия: взгляд историка // Вопросы языкознания. – 1996. – №5. – С.3-7.
10. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. – Chicago: University of Chicago Press, 1980.
11. Traugott E.C., Dasher R.B. Regularity in semantic change. – Cambridge: CUP, 2002.
12. Ullmann S. Semantics: An Introduction to the science of meaning. – Oxford: Basil Blackwell, 1970.

ГАЦЕНКО І.О.

Чернігівський державний інститут економіки і управління

ОСОБЛИВОСТІ ТИПОЛОГІЇ ОНОМАТОПЕЇЧНИХ СЛІВ

Популярну свого часу тему звуконаслідувальних слів, без якої практично не обходилася жодна фундаментальна мовознавча праця (згадаймо хоча б “Мову” О.Єсперсена), Ф. де Соссюр визначив як периферійну, яка аж ніяк не могла похитнути основного висунутого ним положення про немотивованість мовного знака. Свою позицію він аргументував тим, що звуконаслідувальні слова не є органічними елементами мови, що насправді їх аргументованість не є повною і що певною мірою вони є приблизні та

напівумовні імітації певних звуків, до того ж кількісно займають незначне місце у системі мови. Причина такого незмінного інтересу може полягати не лише в необхідності бачити мовний знак та мовну систему в їх найповніших проявах, а й в бажанні враховувати те, що є менш регулярним. З іншого боку, сам Ф. де Соссюр, визначаючи, що звуконаслідувальні слова змінюються під впливом фонетичної та морфологічної еволюції і набувають рис, притаманних решті мовних знаків, фактично визнає їх повноправність у мовній системі. Тобто, при всій своїй звукозображальності, близькості до передачі звуків оточуючого світу, вони, безумовно, належать абсолютно певній мовній системі, використовуючи фонему, притаманні конкретній мові, отже, природна мотивація значною мірою корегується соціально.

Звуконаслідувальні слова, попри їхню, здавалось би, формальну примітивність і функціональну маргіальність, втім є чи не найцікавішим і найзагадковішим сегментом лексичної системи людської мови загалом і етнічної зокрема. Ономатопея, крім того, що становить традиційний аргумент для прихильників відомого ще з античних часів погляду про мотивований суттю позначуваного предмета чи явища план вираження мовного знака, містить у собі велику з'ясувальну силу при розгляді проблеми виникнення мови загалом і звукових особливостей кореня, складу, просодичних характеристик тощо здогадної первісної мови зокрема. Усіляке нове дослідження, у предметному полі якого з'являються звуконаслідувальні слова, – це ще один крок до прояснення питання про універсальне й ідіоетичне в людській мові.

Уявлення про периферійний характер досліджуваних явищ, яке могло б стати перешкодою при визначенні актуальності тематики, можна було б аргументувати й іншими, рідко, а то й зовсім не згадуваними в літературі фактами. Це стосується насамперед того, що ономатопея – це не просто клас слів, хоч вони і є абсолютною універсалією у мовах світу (бо в такому разі можна було б цілком погодитися з Ф. де Соссюром про маргіальний характер, зважаючи на їх досить обмежений кількісний склад порівняно з усім лексичним складом мови), а це і спосіб словотворення, що належить екстраграматичній (експресивній) морфології, у якій особлива роль відведена загальнокогнітивним принципам. Фактично ономатопею можна віднести до одного з найархаїчніших способів словотворення – іконічних знаків. Вона цікава й тим, що нерідко поєднується з не менш архаїчними, такими ж експресивними та універсальними морфологічними способами, насамперед редуплікацією, яка відтворює тривалість чи повторюваність певного звукового комплексу. На користь доцільності вивчення звуконаслідувальних слів промовляють факти їх активного використання на різних етапах онтогенезу, коли ономатопейні слова нерідко є проявом індивідуальної мовної творчості дитини, з іншого боку, вони є незмінним компонентом мовлення дорослих у ситуації спілкування з дітьми як специфічному мовному реєстрі. Таким чином, всі наведені нами аргументи дають цілковиті підстави вважати тему даної статті *актуальною*.

Зважаючи на те, що в сучасній україністиці, русистиці та англійстиці детальної класифікації типів звуконаслідувань немає, ми ставили за мету комплексне дослідження звуконаслідувальних слів, яке не обмежується суто семантичним чи фонетичним (у даному разі тісно пов'язаним з попереднім) аспектами. Відомо, що Марчанд [1:147] аналізував фонетичний склад та роль окремих фонем чи їх комбінацій в ономатопеях і показав, що вони знаходяться в залежності від фонологічної системи кожної окремо взятої мови. Але окремо взятого аналізу моделей чи власне семантичних груп, з якими пов'язується ономатопея, в сучасному мовознавстві практично немає.

Проведений аналіз звуконаслідувальних слів дає підстави стверджувати, що вони нерівномірно представлені в досліджуваних нами мовах. Зважаючи на генетичну близькість української та російської мов, можна було б очікувати більшої кількості збігів між ними.

Якщо матеріальна оболонка справді виявляє таку очікувану подібність, то кількісні характеристики мають значні розбіжності за тієї умови, що в російській лексикографічній практиці представлення ономатопеї виявилось недостатнім. Менші кількісні розбіжності спостерігаються між українською та англійською мовами. Звернімо увагу на роль аблаута в англійській мові. Можна висловити припущення, що використання його як важливого словотворчого засобу в граматичній системі мови призвело до появи великої кількості дублетів, і саме за рахунок таких дублетів англійська мова явно йде попереду. З іншого боку, слід зважати й на те, що в англійській мові з її продуктивною конверсією та слабкою системою формантів вживання ономатопів простіше порівняно з слов'янськими мовами, де незмінна форма слова.

Залежно від характеристики звучання, яке передається, звуконаслідувальні слова досліджуваних мов за будовою поділяються на однокомпонентні – укр. *ильоп*, рос. *щёлк*, англ. *slap* (зазначений тип найчисленніший у досліджуваних мовах), двокомпонентні, серед яких виділяємо редуplikовані (укр. *кахи-кахи*, рос. *тон-тон*, англ. *gugle-gugle*) та парні (укр. *стук-грюк*, рос. *тиф-паф*, англ. *pee-wee*), і багатокомпонентні (укр. *дзинь-дюр-тьох*, рос. *тра-ра-рах*, англ. *chicka-dee-dee*). Як доводить проведене дослідження, звуконаслідувальні слова досліджуваних мов у більшості своїй мають однокомпонентну структуру, що зумовлене специфікою сприйняття звуків мовлення людини: чим триваліше, різноманітніше звучання, тим важче його передати. Отже, можна стверджувати, що однокомпонентні звуконаслідувальні слова передають одноразовий звук. Відповідно, для вираження багаторазовості, уривчастості звучання вживаються повтори або парні форми.

Здебільшого редуplikовані звуконаслідування передають послідовне, рівномірне повторення конкретного звука в загальному розумінні, не вказуючи при цьому на додаткові його відтінки: зміну якості звука, швидкість, темп. На думку Н.Г.Михайловської, “характер відмінностей – кількісний і якісний – між одноразовим та багаторазовим використанням звуконаслідувальних слів відрізняється смислом та змістом контексту. Повтор звуконаслідувальних слів та повтор лексичний, тобто повтор слова як семантичної одиниці, за своєю структурою не тотожні: при лексичному повторі відбувається певне відчуження від семантики” [4:74-76]. Ономатопейчні слова, на думку автора, позбавлені семантичної значимості, але намагаються її набути у контексті. Тоді як лексичні повтори тяжіють до її втрати. Редупликація звуконаслідувальних слів може виражатися не лише дворазовим повторюванням конкретного звука, але й багаторазовим його вживанням. Дворазовість же вживається лише як конкретний випадок.

За твердженням Є. Єгорова: “Слова-повтори виникли в мові досить рано. Особливо широко розповсюджені вони були у багатьох народів на ранній стадії їх суспільно-економічного життя. Слова-повтори повністю відповідали їх мисленню, яке відрізнялося наочністю, конкретністю, образністю. Виходячи з основної ідеї подвоєння – підсилення звучання в тому чи іншому відношенні, його почали використовувати для вираження деяких граматичних категорій” [3:20].

З іншого боку, особливістю, завдяки якій парні звуконаслідувальні слова виділяються в окремий тип, є їх неоднорідність. Зазначені ономатопи виражають, як і редуplikовані корені, тривалість звучання, вказуючи при цьому на його неоднорідність. Ця семантична особливість виражається в зміні звукового складу другого компонента парного звуконаслідувального слова. Така фонетична варіативність призводить до зміни семантики всього сполучення.

Варіювання анлаутних приголосних парних сполучень, а також поява додаткового приголосного у складі другого компонента, не залежно від того, вживаються ці елементи в мовленні самотійно чи ні, вказує на неоднорідність всього звучання. Таким чином, основи парних звуконаслідувань указують на заміну одного звукового явища іншим. Подібні пари

являють собою сполучення близьких за значенням слів, тобто наслідують звучання, яке видається тим самим предметом – один і той самий звук, але змінений за силою або гучністю. Напр.: звуконаслідування *стук-грюк* в українській мові порівняти з відповідним *тук-тук*. *Прийшов же я під віконце – тук, тук!* (Чубинський). Звуконаслідування, що має редуplikовану структуру, вказує на рівномірно повторюване звучання – *стук у щось, по чомусь*. У першому ж випадку йдеться про звук стуку, але з іншим відтінком значення, тобто можна говорити не про монотонно повторюваний звук, а про різні типи його звучання. Таким чином, у парному звуконаслідувальному слові поєднується семантика двох близьких за значенням синонімічних слів. Аналогічно: англ. *slap-bang, flip-flap*; рос. *трень-брень, бум-друм*.

Оскільки йдеться про іконічні знаки, то цілком природно, що найбільша увага приділяється вивченню їх звукових особливостей. Насамперед це стосується з'ясування того, які фонemi здебільшого стають матеріалом для побудови ониматопів. У кожній з аналізованих мов інвентар співвідносних за звуковою близькістю фонем значною мірою збігається, що дає підстави насправді говорити про те, що, незважаючи на відмінність фонетичних систем кожної з аналізованих мов, є факти однотипні, що, з свого боку, веде до визнання провідної ролі когнітивного принципу у формуванні лексем із звуконаслідувальною семантикою.

Функції голосних та приголосних у складі звуконаслідувальних слів аналізованих мов певним чином диференційовані: голосні тонують звучання відповідно до своїх формантів, приголосні залежно від акустико-артикуляційних характеристик передають вид шуму. Способи та прийоми моделювання акустичної структури реальних звучань повторюються в досліджуваних мовах, але можуть по-різному в них використовуватися при моделюванні конкретних звуків. Скажімо, різке миттєве звучання передає уривчастий характер зімкненого або зімкнено-щільного приголосного в анлаутній та ауслаутній позиціях (пор. *тук, бух, щелк, clip, slap*), глухий звук – шумовий характер глухого щільного приголосного, що вживаються як в анлаутній, так і в ауслаутній позиціях (*чалан, жсах, hush*); дрижачий звук – дисонансний характер фонemi [p] (*фурр, грюк, хрусть, birr, crr, firr*). Якщо йдеться про наслідування резонуючого, поступово згасаючого звука, то звуконаслідувальне слово переважно закінчується на голосний чи сонорний, що дозволяє імітувати вказану особливість звуків при наслідувальній вимові: *дзинь, трень-брень, бом; ding-dong, twang, zing*. “Серед усіх членоподібних звуків тільки звуки фонemi [p]”, на думку М.В.Панова, “є найбільш зручним мовленнєвим засобом для наслідування передачі дисонансних звучань: при їх вимові чергується кілька моментів змикання і розмикання ротової порожнини” [5:23].

Монотонність та тривалість звучання моделюється тривалістю одного звука мовлення чи повторенням усього складу, наприклад, наслідування звуків дзижчання (*ж-ж-ж, дз-з-з, buzz-z-z*); наслідування звуків, що утворюються при роботі двигуна (*max-max-max; putt-putt-putt*).

Ефективність мовного звукомоделювання, що виявляється в утворенні звуконаслідувальних слів, які виконують свої мовні функції, забезпечується не лише підбором подібних звуків мовлення, але й тим, що звуконаслідувальні слова моделюють і структуру звука – його монотонність, складність, чергування шуму звучання, тривалість тощо. Чітка орієнтованість на звук, що моделюється, та можливість наслідувальної вимови призводять до вживання у складі звуконаслідувальних слів аномальних для даної мови звукосполучень чи способів їх вимови, наприклад, аномального їх подовження в українській мові. Специфіку вживання інших звуків, не цілком притаманних українській мові, можна знайти і в інших випадках, як у *фюїть, нф, нуф*, де /ф/ не тотожний фонемі, що вживається в таких словах, як *фабрика*. Цілком зрозуміло, що письмо не здатне відбити справжні звуки, які при цьому вимовляються й які могли б копіюватися. Це стосується і таких прикладів, як

кхи-пуа в російській мові, де тільки опис дозволяє зрозуміти про що йдеться: *Коростилев спал на кушетках, подложив под голову шелковую подушку, шитую золотом. – Кхи-пуа... – храпел он, – кхи-пуа* (Чехов).

Певний вплив на фонетичне сприйняття досліджуваних слів здійснює інтерпретація артикуляторних звуконаслідувальних слів, яка нерідко порушує закономірності структури акустичних звуконаслідувань і в окремих випадках виступає причиною розбіжності слів у різних мовах.

Роль фонему у створенні звукового ефекту визначається її позицією в слові. Ауслаутні приголосні звуконаслідувальних слів передають характер закінчення звучання, вказуючи при цьому на його тривалість. Нарівні з ауслаутними фонемами, анлаутні приголосні звуконаслідувальних слів відіграють значну роль у відтворенні особливостей звукового явища, визначаючи характер початку звучання. Найчисленнішими в зазначеній позиції, рівно як і в ауслаутній, є проривні приголосні, які вживаються у складі ономотопів, що відтворюють звуки падіння, стуку, пострілу, а також супроводжують рухи предметів. “Указані звучання можуть бути імітовані завдяки рухам язика: кінчик язика вдаряється об зуби або альвеоли і повертається з відривом”[2:147]. Їх кількість становить 48% та 44% в українській та російській мовах і 60% в англійській.

У складі звуконаслідувальних слів досліджуваних мов представлені такі типи чергувань: чергування приголосних, що різняться за місцем артикуляції, але схожі за способом творення (*бухи – кахи; плюх – плюсь; соб – боб*). Звернімо увагу на те, що в слов’янських мовах представлені чергування проривних та щілинних приголосних (*хрясь – брязь; хряп – хрясь*); чергування глухих та дзвінких приголосних (*динь – тинь*); чергування твердих та м’яких приголосних (*туп – тюн; тук – тюк*). В англійській мові поширеними є наступні типи чергувань: чергування проривних та зімкнено-щілинних приголосних (*flash – splash, puff – puff, hack – hash*), чергування щілинних приголосних та африкат (*swish – swich*), чергування сонорних із проривними та зімкнено-щілинними приголосними (*ring – ting, chink – clink – crink*).

Голосні в коренях звуконаслідувальних слів досліджуваних мов характеризують звукові явища переважно з тональної точки зору, що дає можливість говорити про закріплення за деякими з них сили та слабкості звучання. Інлаутні голосні у складі звуконаслідувань у більшості своїй відіграють словотворчу роль, вказуючи на силу та інтенсивність звучання і передаючи різні відтінки значення (пор. *ген* ‘наслідування звуку падіння чи удару’ та *гуп* ‘наслідування глухого звучання від падіння чи удару’; аналогічно рос. *бах – бух*, англ. *biff – baff*). Отже, чергування голосних у структурі звуконаслідувальних слів призводить до творення особливих семантичних гнізд, до складу яких входять ономотопи, що різняться між собою лише за складом інлаутних голосних. Нечисленними є голосні фонему в анлаутній позиції звуконаслідувальних слів досліджуваних мов.

Чергування голосних у складі ономотопів може відігравати змісторозрізнявальну роль. Унаслідок зміни інлаутних голосних можуть утворюватися звуконаслідування, що різняться за своїм значенням навіть більше, ніж різні за звуковою формою синонімічні ономотопи, пор.: *хруп-хряп, хрусь-хрясь, clip-cloop*.

Підсумовуючи вище зазначене, можна стверджувати, що звуконаслідувальна лексика досліджуваних мов містить багату і розгалужену систему консонантних і вокалічних змін, не зумовлену законами мови, тобто таких, які не є традиційно визначеними у науковій літературі. Таке варіювання (комбінування) голосних та приголосних є потужним джерелом появи нових звуконаслідувальних слів.

При відмінній фонетичній системі різних мов орієнтованість на однакові реальні звучання та використання різноманітних способів моделювання іноді призводить до появи

близьких чи акустично подібних результатів: *тоо*, *му-у* (наслідування мукання корови), *няв*, *мяу*, *тіаоу*, *теаоу*, *теи* (нявкання кішки), *hiss*, *и-и* (звук сичання змії).

Подібність ономотопейчних слів у досліджуваних мовах найбільш можлива при наслідуванні порівняно простих природних звучань. На утворення складних звуконаслідувальних слів впливають фактори, що характеризуються різноманітністю звуконаслідувальних моделей – різноманітністю засобів моделювання.

Слова звуконаслідувального походження чи відповідні до звуконаслідувань моделі слів у деяких випадках у тому чи іншому ступені можуть втрачати звукомодельований характер, перестаючи бути власне звуконаслідуваннями: звуки мовлення, що їх утворюють, у певній мірі набувають змісторозрізнювальної функції, в свою чергу, моделююча функція в даному випадку послаблюється, як наслідок втрачається здатність наслідувальної вимови (може втрачатися також варіативність звукового складу – змінюються чи випадають певні звуки, склади тощо), напр.: укр. *тік-так* – *тікати*, *пугу* – *пугач*, рос. *кукареку* – *кукарекать*.

Проведене дослідження українських, російських та англійських звуконаслідувальних слів з усією очевидністю доводить, що, незважаючи на типологічну відмінність досліджуваних східнослов'янських (української, російської) та германської (англійської) мов, простежується подібність між звуконаслідувальними словами трьох мов. Останнє знаходить відображення у тому, що можна відзначити структурно-функціональні подібності переважної більшості звуконаслідувальних слів трьох мов. Нечисленні в цілому відмінності не є випадковими, але в кожному конкретному випадку зумовлені дією певних позамовних і внутрішньомовних чинників. Як у східнослов'янських (українській, російській), так і в англійській мовах звуконаслідувальна лексика системно організована.

Системне вивчення – у порівняльному плані – звуконаслідувальних слів далекоспоріднених мов може розглядатись як наступний етап типологічного дослідження звуконаслідувальної лексики мов світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Marchand H.* Phonetik symbolism in English Wordformation. – *Indogermanische Forschungen*, 1959. – №64.
2. *Marchand H.* Phonetik symbolism in English Wordformation. – *Indogermanische Forschungen*, 1959. – №64.
3. *Егоров В.Г.* Слова-повторы как показатель форм грамматических категорий в ряде языков мира // *Филологический сборник*. – Чебоксары, 1965. – Вып. XXIII.
4. *Михайловская Н.Т.* Звукоподражания и повторы в детской поэзии // *Материалы семинара по проблемам мотивированности языкового знака*. – Л., 1969. – С.74-76.
5. *Панов М.В.* Современный русский язык: Фонетика. – М.: Высшая школа, 1979.

ГОРЕНКО О.П.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СПЕЦИФІКА УКРАЇНСЬКИХ АНТРОПОНІМІВ

У контексті реального мовлення дуже важко визначитися з двома важливими питаннями, що дискутувалися протягом тисячоліть, втім так і не знайшли остаточного рішення – чи мають власні імена значення, та чи надаються вони “по угоді” або ж “по природі”. Однак, коли ми із реального світу власних імен переходимо у світ художнього тексту з літературними антропонімами (іменами вигаданих персонажів), то ситуація докорінно змінюється, і невирішені питання поступово вирішуються. Це відбувається тому, що умови функціонування літературних антропонімів є кардинально іншими. Якщо ім'я людини “живе у соціумі і саме там набуває значення” [1:3 із 6], то імена літературних персонажів створюються у соціумі, але призначені для простору художнього тексту, хоча можуть функціонувати і у реальному соціумі як певний культурний досвід, сформована історико-культурна інформація.

Суттєвою розбіжністю між “життєвим” чи “реальним” антропонімом та його літературним аналогом є те, що перший частіше вживається у потоці мовлення, він є

усним, таким що промовляється. І саме тому власне ім'я людини дуже часто сприймається “і у власному, і у чужому мовленні як щось суцільне й нероздільне, як щось таке, на чий окремі звуки ми навіть не звертаємо уваги” [2:145]. Натомість, літературний антропонім є завжди письмовим, першочергово письмовим, він виступає не як звук, а як письмовий графічний знак, який в структурі художнього тексту є завжди виокремленим, роздільним. Аспект візуального чи зорового сприйняття був детально досліджений психологами, які розглядають слухове сприйняття як “послідовність подразників, що відбуваються у часі”, а “зорове сприйняття як відображення “світу предметів, що розташовані у просторі”. Зорова система є надзвичайно складним апаратом, “здатним до того, щоб відразу (симультанно) сприймати складні форми предмету” [3:133] та “надавати можливість послідовно виділяти найбільш інформативні точки (ознаки предмету), порівнювати їх один з одним і синтезувати остаточний комплекс ознак, необхідних для розпізнавання предмету” [3:143]. Разом з тим, у процесі читання при домінуючому зоровому сприйнятті спрацьовують і механізми слухового сприйняття, оскільки людина вимовляє “про себе” ідентифіковані графічні моделі. Тобто процес читання є більш складним, і тому літературний антропонім сприймається більш глибоко й різнобічно.

Власні імена людей, з'явившись у мові, починають асимілюватися й адаптуватися, оскільки, як і всі інші слова в мові, вони повинні підкорятися правилам системи для того, щоб функціонувати в ній. Літературні антропоніми в системі художнього тексту залишаються незмінними, стабільними, якщо тільки сам автор навмисно не порушує цю стабільність у відповідності до свого задуму. Вони також можуть зазнавати трансформації у наступних художніх текстах під час гри з прецедентним іменем, втім це вже окремий випадок.

Якщо “власні імена не мають синонімів і антонімів” [4:289], то літературні антропоніми не підкоряються цьому правилу. У рамках художнього тексту імена деяких літературних персонажів мають своїх антагоністів чи двійників. Наприклад, тексти середньовічного мораліте були взагалі побудовані на опозиції алегоричних фігур, які уособлювали як позитивні, так і негативні абстракції, і вводилися іменами. У англійського релігійного письменника XVII ст. Джона Баньяна ми знаходимо такі літературні імена, як Містер Гудман і Містер Бедман, що означають – “гарна людина” й “погана людина”. У дитячого письменника М.Носова є Знайко і Незнайко. У сценарії А.Сурікової “Людина з бульвару Капуцинів” ми зустрічаємося з містером Фестом (“першим”) і містером Секондом (“другим”), які знаходяться в опозиції один до одного. При бажанні можна знайти багато прикладів синонімії імен літературних персонажів. У М.В.Гоголя в його “Ревізорі” ми знайомимось з Добчинським і Бобчинським (синонімія тут спрацьовує на фонетичному рівні схожості цих двох прізвищ). Знову ж таки у М.Носова – Скуперфільд, Жадінг, Скрыгінгс. Дитяча література взагалі більш вільно оперує літературними антропонімами.

Якщо, згідно А.Соломоніку “власні імена не мають полісемії” [4:289], то випадки полісемії в літературних антропонімах ми можемо знайти у творчості американських романтиків – В.Ірвінга, Г.Мелвілла, Е.А.По.

Власні імена людей мають такі основні характеристики, як гендерні та національні, до яких можуть додаватися й інші ознаки: релігійні, регіональні, соціальні, культурні, тощо. Літературні оніми, які наслідують всі ці вищезгадані характеристики, мають ще цілий набір власних характеристик, притаманних тільки їм. У тексті вони набувають повноправного значення, стають провідниками певних ідей автора, мають своє особисте композиційне, поетичне, сюжетне, філософське й естетичне навантаження. І саме тому характер їхнього функціонування у творі набагато складніший. Будь-який літературний текст є явищем парадоксальним, оскільки з одного боку він є частиною неперервного

потокі людського досвіду, а з іншого – надбанням певної історичної доби, культури, естетичних та ідеологічних поглядів. Він включає у себе всі “епохальні риси”: ідеалогічні й стилістичні, унікальні збіги обставин, при яких він був створений, автобіографічні обставини, жанрові особливості, числені усвідомлені й неусвідомлені протиріччя між авторським задумом та кінцевим результатом. Саме тому імена літературних персонажів стають відбитками всіх цих явищ та можуть набувати характеру яскравих аналогій, культурних посилань, асоціацій явних і ледь вловимих, загальноприйнятих і езотеричних. Вже одне тільки занурення в художній текст надає імені нових якостей, які можуть відбивати певні характеристики історичної доби, смаки та уподобання читацької аудиторії, горизонти сприйняття та фокус аналізу. Інтерпретація літературного антропоніма ставить собі за мету, як і будь-яка інша інтерпретація, “подолати відстань, дистанцію між минулою культурною добою, якій належить текст, і самим інтерпретатором” [5:25].

Приналежність текстам, які, попри відносну дискурсивність у просторі та часі, з одного боку є продуктами певного культурно-історичного середовища, а з іншого – витворами конкретної індивідуальної свідомості, обумовлює ще одну суттєву рису літературних антропонімів. Якщо життя конкретної людини не можна передбачити, і тому дуже важко надати їй з самого початку життєвого шляху адекватне ім’я, то текстова реальність є штучно створеною її автором, який достеменно знає про початок і фінал текстової дійсності і саме тому може надавати своїм героям відповідні імена. Хоча існували різні погляди на цю “штучну реальність”, не можна відкидати її загальновизнаної особливості. Так, Г.В.Ф.Гегель вважав, що для “митця зміст його твору складатиме сутність і найпотаємнішу правду” [6:227]. “З самого початку, ще перед тим, як братися до роботи над твором, велика й вільна душа митця повинна усвідомлювати, чого вона прагне, повинна повністю довіряти собі і покладатися на себе”. “Митець отримує свій об’єкт дослідження у собі” [6:229-230]. Хоча далеко не всі поділяли думку про важливість цього фактору свідомості. Якщо Ф.Шелінг дуже обережно підкреслював, що “не все в мистецтві є результатом свідомості” [7:150], то його співвітчизник А.Шопенгауер висловлювався вже більш радикально. Він, наприклад, вважав, що митець керується не “концепцією, а Ідеєю, і тому він не може сповна усвідомити свої дії, він працює, як то кажуть, під впливом почуттів, підсвідомо чи інстинктивно” [8:188]. Дещо іншої думки дотримувався Р.Інгарден, який стверджував, що текст не належить до реальних предметів, для яких “характерна буттєва автономія, він становить витвір актів свідомості творця, з яких бере свої витoki” [9:117-118]. Узагальнюючи підходи Р.Інгардена на літературний твір, польська дослідниця Д.Уліцька відзначає, що “твір треба вважати третім різновидом буття – буттям суто інтенційним” [ibidem].

Звичайно, що текст створюється під впливом числених обставин. Однак не можна забувати про магістральну спрямованість творчого задуму автора, який осягнув увесь цей текст з початку до кінця, визначив у ньому пріоритетні напрямки та окреслив їх результат. Й.Г.Фіхте у лекції “Про автора” відзначає, що письменник створює твір для того, щоб відбити якусь ідею. Втім він “повинен виразити цю ідею у мові” [10:111]. Але для того, щоб “ідея в його особі стала володарем мови, необхідно, щоб автор спочатку набув мовної майстерності” [10:112]. У цьому контексті авторська “мовна майстерність” безпосередньо пов’язана зі стратегією вдало обраних імен персонажів. Для багатьох авторів така стратегія є визначальною. Тому дуже важливою рисою літературних антропонімів стає відповідність номінативної стратегії загальному авторському задуму. Цікавими у цьому контексті видаються висновки російської дослідниці Багірової О.П., яка на величезному матеріалі чернеток, щоденників, ранніх варіантів розглядає антропомікон роману М.Булгакова “Майстер та Маргарита”. Поетоніми першої редакції роману

значною мірою різняться від онімів остаточного тексту. Аналіз трансформації імен літературних персонажів дозволив довести, що антропоніми змінювались кілька разів синхронно зі зміною авторського задуму. Коли, наприклад, стратегією роману був сатиричний гротеск, то й імена відбивали різні ступені деформації реальності, втім, коли роман набув рис філософського роману, то у відповідності до нового задуму, нового змісту автор обрав нові імена, які більш адекватно відповідали як сатиричній, так і філософській спрямованості [11]. Таким чином, напружена робота автора, заглибленого у процес номінації, вже виходить за рамки звичайної “угоди”, набуває рис “по-природності”. А сам письменник стає таким собі Homo Ludens, творцем власного універсуму, котрий функціонує за власними правилами гри.

Втім і тут не можна забувати, що навіть найталановитіший письменник, який продумав усі деталі свого твору, все ж може внести туди щось додаткове, непередбачуване. Оскільки “не все в мистецтві є результатом свідомості, неусвідомлені сили можуть також взаємодіяти зі свідомою діяльністю, і тільки досконала єдність та співпраця обох призводять до довершеного мистецтва” [7:151]. Додатковий “неусвідомлений” елемент тільки сприяє розширенню ігрового локуса. У таких авторів, які цілеспрямовано впроваджують номінативну стратегію в художні тексти, літературний антропонім буде завжди вмотивованим, оскільки ім’я літературних героїв стає по суті компонентом загальної гри автора з читачами. Воно виступає то як шарада, то як гра у загадки, то як ребус, то як лабіринт, котрий методом спроб та помилок виводить на чистий простір ідейно-філософського тлумачення, то як закодована мапа, що врешті-решт приведе до прихованого скарбу остаточного знання. Не вдаючись до проблеми найменування в людському суспільстві, що є багатоконпонентною і тому – складною для остаточного вирішення, ми можемо розглянути процес найменування в літературному творі як певну гру. Й.Гейзінга визначає такі головні ознаки гри: свобода, вихід за рамки буденного життя, ізолюваність часова і просторова. У рамках ігрового простору панує власний порядок, власні закони [12:18-21]. Усі ці ознаки гри повністю відповідають ознакам функціонування літературного імені у художньому творі. Автор має повну свободу при наданні імен власним героям, якими б не були його наміри відбити реальну картину життєвих подій, він всеодно вдається до засобів художньої умовності, створює свій власний світ, повністю ізолюваний у часовому плані літературний просторовий вимір. І, звичайно, все відбувається на цих теренах за законами, чітко встановленими ним самим.

Найпростішим випадком, і до речі, ще й найбільш розповсюдженим, є випадок, коли автор занадто не переймається проблемою імені своїх літературних героїв. Він ставить перед собою зовсім інші завдання, які вирішує на різних рівнях, без залучення додаткового фактору імен. Але у такому разі може виникнути й зовсім інше питання – як дізнатися читачам, що перед ними саме креативний текст, тобто текст, у якому літературні імена виконують функцію згорнутої закодованої інформації. По-перше, важливо враховувати тип культури, у рамках якої цей чи інший текст були створені. На думку Ю.Лотмана, навіть “при врахуванні невідвортної гетерогенності всіх реально зафіксованих у текстах культур, слід розрізняти культури, орієнтовані на міфологічне мислення, і культури, орієнтовані на позаміфологічне мислення. Причому перші можна визначити як “культури, орієнтовані на власні імена” [13:537]. Спостерігається паралелізм між характером змін у “мові власних імен” і культурі, націленій на міфологічну свідомість. До таких культур слід віднести культури Середньовіччя, певною мірою – Відродження, Барокко і Просвітництва, у повному масштабі – Романтизму та Постмодернізму. І по-друге, слід врахувати також і ігровий момент, оскільки саме він розширює варіативні можливості застосування імен.

Звичайно, що не завжди навіть у найбільш прийнятні культурні періоди автори приділяють особливу увагу іменам літературних персонажів. Втім, нас цікавлять ті автори, які завдяки своєму темпераменту, завдяки своїй інтравертованості, створювали іменну субстанціальну парадигму імен. І тому, коли автор літературного твору, який є Творцем свого художнього світу, надає імена своїм героям "по природі", то це означає що він бачить єство своїх героїв сутнісно, повністю, у відповідності до онтологічної заданості взаємозв'язку імені та його носія, персонажу цього твору. І як би парадоксально це не виглядало, у літературній ономанології також знімається протистояння між семантичним ("філософія імені ") і синтаксичним ("філософія предиката") векторів, тому що в художньому творі ім'я відбиває не тільки семантику образу, але і його синтаксис, структуру. Але вже не в рамках речення, а в рамках всього твору.

Застосовуючи підходи "Трансформаційної граматики" Н.Хомського, ми можемо ввести поняття "глибинних і поверхневих структур", запроваджених американським вченим для вивчення психолінгвістичних факторів інтерпретації ненормативних речень. Хомського не цікавлять ті моделі мови, які побудовані тільки на основі поверхневої структури речень. Такі моделі є дуже простими і прозорими і тому вони "суперечать принципам трансформаційної граматики, не передбачають необхідності аналізу на рівні глибинних структур ані як засобу виявлення прихованих синтаксичних закономірностей, ані як обов'язкової передумови семантичної інтерпретації" [14:279]. Поняття поверхневих і глибинних структур значною мірою відповідають літературним онімам, обраним автором чи то "по угоді", чи то "по природі". Імена, надані "по угоді", входять у текстову ситуацію художнього тексту як елементи синтаксичних конструкцій, для яких ці оніми не є багатозначними, і тому вони не мають додаткового впливу на семантику цих конструкцій, епізоду, ситуативного моменту. Такі оніми будуть утворювати ситуативні конструкції, які, якщо навіть і є непрозорими, втім не за рахунок семантики даного оніма. Імена, надані за принципом "по природі", виграють значеннями, оскільки автор ретельно продумав їхню семантику, і тому у кожній конкретній ситуації вони надають конструкції вигляду "ім'я – подія", що по суті адекватно простому реченню (S+P) нового інтерпретаційного значення, тобто глибинності структури. Глибинність структури між іншим, може утворюватися під впливом інших факторів, оскільки будь-яке мовлення включає багато випадків неусвідомленого, додаткового чи імпліцитного значення, яке виникає від близькості слів. Ця близькість сприяє утворенню числених зв'язків, які не можуть бути визначені експліцитно. Принцип імпліцитного значення, переданий нашаруванням слів (їхнім розташуванням у безпосередній близькості) є головним принципом того, що у літературній практиці зазвичай називається – *explication de texte* і є частиною герменевтики [15:59]. Приміром, у будь-якій релігійній проповіді, яка не відступає від тексту, багато уваги приділяється виявленню "прихованих" значень, котрі виникають за рахунок взаємодії сусідніх слів. Такий саме підхід зосередженості на пошуках значень, може бути достатньо плідним при дослідженні дво-номінантних іменних формул, коли кожний компонент розглядається як окреме слово, що вступає у взаємодію з іншим словом – компонентом. Кількість значень у такому випадку дорівнюватиме сумі комбінаторних взаємодій між компонентами. Таке розуміння глибинної структури антропоніма особливо притаманне Вашингтону Ірвінгу та Герману Мелвіллу.

"По-природність" імені у просторових і часових рамках тексту означає не тільки його повну відповідність психологічній характеристиці літературного персонажу, але й адекватність усій логіці подій. Більше того, сюжетна лінія розгортається з антропоніма, ім'я стає "геном сюжету", відбиває авторський задум, є тісно пов'язаним з ідеєю твору, за межі якого воно обов'язково виходить, апелюючи до нових і нових генерацій читачів.

Р.Барт вважав, що “Власне Ім’я є втіленням особистості, наповненої своїм власним змістом. Власне Ім’я як раз і уможливило існування особистості поза колом будь-яких сем, хоча в дійсності вона цілком і повністю конституйована їхньою сумою. Тільки не виникає Ім’я як точка перетину і закріплення сем, ці семи негайно перетворюються у предикати, в індуктори істини, тоді як саме Ім’я стає суб’єктом. Ось чому можна сказати, що невід’ємною приналежністю оповідального тексту є зовсім не розвиток сюжету, а саме персонаж у якості власного Імені: семічний матеріал... наповнює ідею власності буттям, а ім’я – прикметниками” [16:212-213]. Інакше кажучи, ім’я визначає не тільки долю персонажів, твору, авторського задуму, але й дозволяє вийти у простір позачасових, загальнолюдських проблем.

Таким чином, по-перше, літературні антропоніми мають повноцінне значення, яке проявляється у текстах, але стає надбанням певної історичної доби чи культури. По-друге, імена можуть надаватися персонажам за принципом “по природі”, і у такому разі вони матимуть потужний семантичний заряд, що відчуватиметься на всіх рівнях текстуального простору. І у цьому вже немає ніякої езотерики, оскільки автор прискіпливо розробляючи сюжет майбутнього твору, систему його образів, їхнє стиліове та ідейно-філософське забарвлення, детально продумує імена своїх майбутніх героїв таким чином, щоб вони промовляли самі за себе, були задіяні на всіх рівнях текстуальної реалізації, вступали б у взаємодію з іншими художніми компонентами різних структур, з іншими літературними антропонімами, створювали б потужне асоціативне поле, яке б відсилало читачів як до минулого, теперішнього так і майбутнього. “Мова власних імен” у художньому творі, на відміну від семантичного руху у природній мові, виглядає як ланцюг усвідомлених і різко відокремлених один від одного актів найменування і перейменування. Новому стану відповідає нове ім’я. З міфологічної точки зору, перехід від одного стану до іншого мислиться як акт повної зміни усіх власних імен [13:537]. Автори-творці широко використовують або прецедентні, або вигадані імена, або ж імена з прозорою конотацією. У таких випадках авторська інтенція творення міфологічного простору, або особливого неоміфологічного простору, висувається на перший план. І найбільшого ступеня езотеричності набуватимуть саме ті тексти, де автор майстерно використовує всі типи імен – прецедентні, вигадані, з прозорою семантикою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рут М.Э. Антропонимы: размышления о семантике. // Известия Уральского гос. университета. 2001. – №20. <http://w.w.w.philology.ru/linguistics/lrut-01.htm> 6 из 6.
2. Лосев А.Ф. Введение в общую теорию языковых моделей М., Урсс, 2004. – 296с.
3. Лурия А.Р. Лекции по общей психологии. – С.П.: Питер, 2006. – 320с.
4. Соломоник А. Философия знаковых систем и язык.. – Мн.: МЕТ, 2002, – 408с.
5. Рикер П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике. – М.: “Медиум”, 1995. – 412с.
6. Hegel G.W.F. The End of the Romantic Form of Art /Aesthetics: Lectures on Fine Art // German Aesthetic and Literary Criticism. N.Y: Cambridge University Press. – 1984. – PP.226-233.
7. Schelling F.W.J. The Relation of the Plastic Arts to Nature // German Aesthetic and Literary Criticism. N.Y: Cambridge University Press. – 1984. – PP.149-158.
8. Schopenhauer, Arthur The World as Will and Representation // German Aesthetic and Literary Criticism. N.Y: Cambridge University Press. – 1984. – PP.164-193.
9. Уліцька Д. Феноменологічна філософія літератури // Література. Теорія. Методологія. Під ред. Д.Уліцької. К.: “Києво-Могилянська академія”, 2006. – С.114-135.
10. Fichte J.G. On the Nature of The Scholar, and his Manifestations in the Sphere of Freedom // German Aesthetic and Literary Criticism. N.Y: Cambridge University Press. – 1984. – PP.97-113.
11. Багирова Е.П. Эволюция антропонимикона в текстах разных редакций романа М.А.Булгакова “Мастер и Маргарита”. – Автореф. диссерт. на соиск. уч.ст. канд.фил.н. – Тюмень, 2004. – 23с.
12. Хейзинга Й. Homo ludens. В тени завтрашнего дня. – М.: “Прогресс-Академия”, 1992. – 464.
13. Лотман Ю.М. Миф – имя – культура // Семиосфера С.-Пб. Искусство, 2004. – С.525-543.
14. Грин, Дж. Психолінгвістика // Слобин Ден, Грин Джудит Психолінгвістика. Хомський і психологія. – М.: 2004. – 352с.
15. Frye N. The Great Code. The Bible and Literature. Harcourt Brace Jovanovich Publishers, N.Y. – 1982. – 261p.
16. Барт П.С/З. М.: РИК “Культура”, 1994. – 303с.

СИНОНІМІЧНІ ВІДНОСИНИ МІЖ АФІКСАЛЬНИМИ ПОХІДНИМИ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Синонімічні відносини розглядаються з різних точок зору і різних позицій: теорії бінарних, парадигматичних [1] та словесних опозицій [2], тотожності лексичного значення [3], близькості лексичного значення [4], денотативної чи предметно-логічної спільності [1, 5, 6], збіг сполучуваних формул та дистрибутивних моделей [7, 8] і т.д.

Лексико-семантична система відрізняється великою складністю взаємодіючих зв'язків. Кількість формальних елементів у мові невелика, але вони можуть вступати у велику кількість різних комбінацій, у взаємовідносини з іншими лексичними одиницями, що забезпечує їм широкі можливості процесу комунікації.

Серед семантичних відносин виявлено зв'язки, які є обов'язковими для кожної лексичної одиниці як елемента лексико-семантичної системи. Окрім семантичних зв'язків виявляються формально-семантичні, основані на повній чи частковій подібності лексем та на спільності деяких сем, а також мотиваційні зв'язки, що базуються на спільності лексичного значення слів і на спільності їх кореневих морфем.

Лексичне значення слова як результату процесу номінації є структурою пов'язаних між собою визначеним чином аспектів значення, семантична варіативність якого закладена вже у самому акті номінації. По-перше, слово, з уже закріпленими номінативними характеристиками може використовуватися для позначення будь-якого елемента з множини референтів. По-друге, варіативність значення, що закладена в акті номінації, пов'язана з можливістю використання найменувань у вторинній для них функції номінації.

Спільне словотвірне значення дериватів з різними афіксами приводить до появи в мові словотвірних синонімів, частина з яких є однокореновими. Так, відзначається високий рівень розвитку синонімії в сфері абстрактних іменників німецької мови з різними словотвірними суфіксами та без них [9].

Актуальність цієї роботи полягає у дослідженні словотвірної семантики віддієслівних іменників на позначення дії та їх синонімічних зв'язків у словотвірній і лексичній системах.

Синонімія в словотворі охоплює коло деяких невирішених проблем: не виявлені чіткі критерії розбіжностей між граматичними, лексичними та словотвірними синонімами; не достатньо досліджені ознаки словотвірних синонімів певних лексико-семантичних груп та встановлення синонімічних зв'язків у межах цих груп.

Об'єктом дослідження даної статті є однокоренові словотвірні синоніми афіксальних віддієслівних іменників на позначення дії.

Предметом слугують семантичні синонімічні зв'язки між афіксальними похідними сучасної німецької мови.

Метою даної статті є визначення синонімічних відносин між афіксальними похідними на позначення дії сучасної німецької мови.

Матеріалом дослідження є афіксальні віддієслівні іменники на позначення дії сучасної німецької мови.

Наукова новизна роботи полягає в підході до вивчення даного об'єкту, який базується на поєднанні структурних, словотвірних та лексико-семантичних чинників. Встановлення та розвиток синонімічних відношень між афіксальними утвореннями слід розглядати в зв'язку з розвитком системи мови, її основного слівного фонду як наслідок визначених мовних лексичних та словотвірних процесів. Лексичні умови виникнення словотвірних синонімів, які мають вираження у визначеній кореляції близьких за значенням

слів, визначаються та зумовлюються їх словотвірними можливостями. Тому семантика та структура таких утворень – єдине ціле, частини якого взаємопов’язані та взаємообумовлені. Вплив структурних, лексичних та словотвірних факторів на зовнішню та внутрішню форму словотвірних синонімів пов’язує їх зі словотвором, з одного боку, та з лексикою – з другого.

Як відомо, в основі лексичних та словотвірних процесів лежать внутрішні закономірності розвитку слівного складу мови. Їх вплив на виникнення словотвірних синонімів проявляється в наступному.

Словотвірні синоніми в області іменників можуть виникати під впливом модифікації лексичного значення, тобто, розширення чи звуження семантичного об’єму слів.

Так, дієслово *kleiden* може слугувати основою для декількох словотвірних пар:

		<i>Kleidung</i> – суфіксальне утворення
<i>kleiden</i>	/	
	-	<i>bekleiden</i> – префіксальне утворення → <i>Bekleidung</i>
	\	
		<i>ankleiden</i> – напівпрефіксальне утворення

Розширення семантичного обсягу має місце в твірних основах нульової похідності за рахунок нових значень, набутих в результаті приєднання багатозначних префіксів. Так, слово *Kleidung* утворене від дієслова *kleiden*, яке слугувало твірною основою для утворення дієслова *bekleiden* за допомогою префікса *be-*. Дієслово *bekleiden* зберегло значення твірного дієслова та набуло нових значень за рахунок префікса *be-*. У зв’язку з набуттям нових дієслівних значень з’явилася необхідність утворення нових субстантивних структур, що зумовило утворення іменника *Bekleidung*. Паралельний іменник *Bekleidung* утворений не безпосередньо від твірної основи *klie-*, а вже від префіксальної твірної основи *bekleid-*. Свідченням синонімічності однокоренових утворень *Kleidung* – *Bekleidung* є перш за все набір спільних сем, пов’язаних ієрархічними відношеннями:

- а) спільна граматична сема означає предмет,
- б) лексико-граматична сема – значення збірності,
- в) спільна категоріально-лексична сема – сема “одяг”.

Для однокоренових синонімів характерні такі ознаки, як спільна коренева морфема, похідність та спільність значення. Функціонування схожих дериватів у мові зумовлене асиметрією форми та змісту в словотворі, що викликає різноманітні точки зору відносно дефініції таких одиниць. Однокоренові похідні зі спільним категоріальним значенням розглядаються в роботах зі словотвору як самостійні лексичні одиниці [10:77], так і в якості структурних варіантів слова [11]:

	<i>löhnen</i> → <i>Löhnung</i>
/	
<i>Lohn</i>	
\	
	<i>lohn</i> → <i>belohnen</i> → <i>Belohnung</i> .

В інших роботах словотвірними синонімами визнаються однокоренові деривати зі спільним значенням, які відрізняють за способом утворення. Звуження лексичного значення – це зменшення семантичного об’єму слова в процесі його історичного розвитку чи в контексті мовленнєвого вживання. В результаті звуження основного лексичного значення відбувається уточнення змісту слова. Так, слово основного словникового фонду *Lohn* має наступні лексико-семантичні варіанти:

- 1. заробітна плата;
- 2. нагорода.

Лексико-семантичні варіанти значення даного іменника уточнюються, конкретизуються іншими утвореннями *Löhnung*, *Belohnung*, які вступають в синонімічні відношення з основним словом. Слово *Löhnung* утворене від дієслова *löhnen*, яке є, в свою чергу, синонімом до дієслова *lohn*. Воно уточнює та підтверджує основне значення *Lohn* – “заробітна плата”. Іменник *Belohnung* утворений від дієслова *belohnen*, яке, як відомо, утворене від дієслова *lohn* за допомогою префікса *be-*, що посилює основне значення. Тому дієслово *belohnen* означає не просто “платити”, а “нагородити за щось”. Як наслідок, віддієслівний іменник *Belohnung* не тільки зберігає своє первинне значення, але й набуває від своєї твірної основи значення “нагорода” з елементами посилення значимості дії, уточнення до значення слова *Lohn* – “нагорода”. Таким чином, існує синонімічний ряд *Lohn* – *Löhnung* – *Belohnung*, в якому ступінь синонімічності зв’язку між словами проявляється по-різному. Максимальний ступінь синонімічності між словами *Lohn* – *Löhnung*, частковий між *Lohn* – *Belohnung*, мінімальний синонімічний зв’язок між словами *Löhnung* – *Belohnung*, який можна назвати опосередкованим [12:77].

Значний інтерес становлять нові значення в семантичній структурі одного зі слів, що виникли на основі метафоричного переносу і вступили в синонімічні відносини з окремими лексико-семантичними варіантами паралельного йому слова. Так, утворення *Taumel* – *Taumelei* синонімічні в значеннях “похитування”, “сп’яніння”. Останнє значення дані слова набули в результаті метафоричного переносу. На основі метафоричного переносу синонімічні відносини встановились також між іменниками *Verderb* – *Verderbnis*, які проявляють спільність в прямому значенні “загибель”, а диференціацію – в переносному значенні слова *Verderbnis* (“моральний розпад”).

Синонімічні відносини можуть встановлюватися між кореневими стилістично нейтральними лексемами, з одного боку, та суфіксальними утвореннями зі стилістично забарвленими суфіксами – з іншого. Суфіксальні утворення виступають як синоніми до кореневих слів, виражаючи при цьому, по-перше, відтінок якості та інтенсивності, по-друге, відтінок знищення. Так, словотвірні синоніми *Klatsch* – *Klatscherei* (“мазня”) є прикладом відтінку якості, а синоніми *Liebe* – *Liebelei* виражають відтінок зневаги (не любов, а флірт).

Розвиток синонімічних відносин може відбуватися на базі полісемії слова. В плані синонімії багатозначне слово є цікаве тим, що зміни відбуваються в співвідношенні значень словотвірних паралелей, які проявляються або в семантичному ототожненні, або в семантичному зближенні, які не завжди здійснюються одночасно у всьому смисловому обсязі слова. Синонімізація може відбуватися за основним значенням, за лексико-семантичними і семантичними варіантами, які знаходяться між собою в парадигматичних відносинах і дають можливість вибрати для кожного поняття одне значення: один з лексико-семантичних варіантів чи один семантичний варіант. Лексико-семантичні варіанти багатозначного слова можуть бути опорними для одного чи декількох синонімічних рядів, що характеризуються відомою семантичною близькістю. Так, слово *Schade* має наступні лексико-семантичні варіанти:

- шкода, збиток;
- втрата;
- пошкодження, несправність.

На базі цього багатозначного слова утворюються два синонімічні ряди: *Schade* – *Schaden* – *Schädigung* – “шкода, збиток”; та *Schade* – *Schadhaftigkeit* – *Beschädigung* – “пошкодження, несправність, поломка”. Утворення та існування нового слова на базі іншого багатозначного порушує те безумовне положення в мові, коли при появі нового слова з тим же значенням відбувається або смислова диференціація між ними, або одне зі слів виходить з ужитку. Однак, наявність паралельних синонімічних форм є наочним свідченням

того, що багатозначне слово в силу своєї складної та багатогранної структури має великий потенціал для розвитку синонімічності між однокореновими утвореннями.

Синонімічні відносини – це тенденція до семантичного зближення окремих лексичних одиниць у процесі розвитку мови. Причиною для такої близькості може бути розвиток будь-якої понятійної категорії в структурі значення і утворення слів за окремими моделями.

Переважає більшість словотвірних синонімів, які утворені за різними моделями, максимально близькі за лексичним значенням, а різниця між ними проявляється в семантико-стилістичних відтінках, наприклад, в характері дії. Так, суфікс *-erei* означає багатократність, повторюваність дії. Значні відтінки спостерігаються в експресивному забарвленні. Префікс *ge-* виражає зневагу, а суфікс *-erei* має відтінок несхвалення: слова *Klopferei* – *Geklopfe* утворені за різними синонімічними моделями. Вони максимально синонімічні у своєму лексичному значенні “постукування” та проявляють функціонально-стилістичну спільність: обидва слова вживаються в одному стилі – розмовному та є стилістично експресивними. Однак, щоб зберегти свою можливість подальшого функціонування в системі мови, вони диференціюються стилістично:

- в експресивному забарвленні характеру дії: *Klopferei* – “невпорядковане постукування”, *Geklopfe* – “набридливий стукіт, постукування”;

- в емоційному забарвленні дії: *Klopferei* виражає відтінок несхвалення, *Geklopfe* – відтінок зневаги.

Дані синоніми поряд з семантичною спільністю відрізняються стилістичним та функціонально-стилістичним забарвленням. Сукупність спільного та відмінного є достатньою основою для встановлення і розвитку синонімічних відносин.

Розвиток синонімічних відносин може також відбуватися між визначеними однокореновими похідними, які утворені за допомогою продуктивних та непродуктивних афіксів, або афіксів, які втрачають свою продуктивність. Необхідність утворення нового слова за допомогою продуктивних афіксів виникла з метою досягнення найбільшої виразності дії, уточнення характеру дії, найбільшої конкретності значення. В результаті такого процесу в мові з’явилася велика кількість однокоренових паралелей. Оформлені за законами словотвору, маючи спільне чи близьке лексичне значення, спільне категоріальне і словотвірне значення, відрізняючись своїми лексичними зв’язками, внутрішньою валентністю та різною активністю функціонування, яка залежить від продуктивності чи непродуктивності словотвірного форманта, вони вступають в синонімічні відносини, утворюючи словотвірні синоніми: *Versäumung* – *Versäumnis*, *Verständnis* – *Verständigung*. Так, виникнення синонімічних відносин між однокореновими утвореннями типу *Versäumung* – *Versäumnis* пов’язане з продуктивністю більш пізнього суфікса *-nis* у порівнянні з суфіксом *-ung* від однієї твірної основи. Вживання продуктивного суфікса *-nis* викликане необхідністю виразити похідним словом з суфіксом *-nis* “конкретність значення, свідому готовність до чогось”. Словотвірна форма з суфіксом *-nis* більш вживана в сучасній німецькій мові, ніж з суфіксом *-ung*.

Словотвірні синоніми характеризуються різним ступенем синонімічності. При визначенні ступеня синонімічної співвіднесеності однокоренових утворень ми виходимо з основного критерію синонімічності – тотожності або близькості їх лексичних значень, тобто максимального або мінімального ступеня подібності їх смислового змісту. Різний ступінь семантичної близькості або тотожності однокоренових похідних визначає різний ступінь їх синонімічності – максимальний, неповний (середній), мінімальний.

Ступінь синонімічності залежить від повної або неповної еквівалентності смислових структур слів у парадигмі можливих семантичних і стилістичних відтінків, кількісного і якісного збігу або незбігу лексико-семантичних варіантів лексичних значень паралельних похідних.

Максимальний ступінь синонімічності однокоренових афіксальних похідних виявляється, передусім, у максимальній близькості їх лексичних значень, тобто у їх тотожності, яка полягає у повному кількісному та якісному збігу лексико-семантичних або семантичних варіантів лексичного значення, повному або частковому збігу стилістичних компонентів, повному або частковому збігу валентно-дистрибутивних ознак. Синоніми цієї групи характеризуються смисловою тотожністю, незначними непостійними валентними та дистрибутивними відмінностями. Специфічною базовою ознакою таких синонімів може бути їх взаємозамінність: *Verständigung* – *Verständnis*, *Reine* – *Reinheit*. Однак, при семантичній та стилістичній тотожності ці синоніми відрізняються формальними та функціональними ознаками: різні суфікси, часове та територіально обмежене використання цих слів.

Частковий або неповний ступінь синонімічності проявляється у семантичній близькості лексичних значень однокоренових утворень, тобто у спільності деяких семантичних компонентів їх смислових структур і в спільності однієї/двох валентно-дистрибутивних моделей. Такі синоніми мають значні диференційні ознаки: за смисловими відтінками (які виражаються в неоднаковому семантичному обсязі), за компонентним складом їх значень, за стилістичним або функціональним кодом та за валентними зв'язками: *Einbildung* – *Eingebildtheit*, *Isolierung* – *Isoliertheit*, *Beilage* – *Beilegung*. Ці синоніми виявляють семантичну близькість: спільність в одному/двох лексико-семантичних варіантах, але вони відрізняються один від одного різним семантичним обсягом (оскільки мають відмінності в інших лексико-семантичних варіантах), різною лексичною валентністю та різною морфологічною структурою: нетотожні твірні основи (але однакові кореневі морфеми), різні, але синонімічні словотвірні форманти.

Мінімальний ступінь синонімічності однокоренових похідних виявляється у мінімальній семантичній близькості лексичних значень, яка полягає у збігу лише одного з компонентів смислових структур, в інших компонентах вони відрізняються один від одного: *Kampf* – *Bekämpfung*, *Anpflanzung* – *Bepflanzung*. Ці синоніми мають понятійну спільність тільки в одному лексико-семантичному варіанті і не збігаються в інших лексико-семантичних варіантах. Вони суттєво відрізняються за семантичним обсягом та словотвірною оформленістю (один із синонімів має або нульовий префікс, або нульовий суфікс). Ці синоніми відрізняються також структурно нетотожними твірними основами, що належать до різних частин мови. Тому однокореневі утворення з мінімальним ступенем синонімічності можуть і не бути синонімами; у цьому випадку вони називаються словами, близькими за змістом.

Статусу стабільних, постійних синонімів набувають однокореневі синоніми з неповним, середнім ступенем синонімічності, оскільки між ними існує морфологічна, семантична та стилістична диференціація, що утримує їх у системі мови.

Однокореневі словотвірні синоніми з максимальним та мінімальним ступенем синонімічності взаємодіють парадигматично з іншими однокореновими лексичними одиницями в семантичних, формальних та формально-семантичних опозиціях.

Словотвірні синоніми з максимальним ступенем синонімічності та максимальною семантичною близькістю можуть у подальшому перейти до розряду словотвірних варіантів за умов їх повної семантичної тотожності.

Отже, вивчення словотвірних синонімів, їх застосування в мові має велике значення як у теоретичному, так і в практичному відношенні, оскільки синонімія у словотворі нероздільно пов'язана з процесом збагачення словникового складу мови за рахунок внутрішніх резервів системи мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания. – М.: Наука, 1998. – 266с. 2. Кузнецова Э.В. Лексикология русского языка. – М.: Высшая школа, 1982. – 147с. 3. Будагов Р.А. Сходства и несходства между родственными языками. – М.:

Наука, 1985. – С.22-24. 4.Брагина А.А. Синонимы в русском литературном языке. – М.: Наука, 1986. – 125с. 5.Ракитина В.И. Критерии синонимичности в различных частях речи. – Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1977. – 27с. 6.Алекторова Л.П. Синонимические связи слов как один из видов семантических отношений в лексике. – Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Ленинград, 1976. – 28с. 7.Звегинцев В.А. Замечания о лексической синонимии // Вопросы теории и истории языка. – Л., 1963. – С.127-142. 8.Анресян Ю.Д. Синонимия и синонимы // Вопросы языкознания. – 1969. - №4. – С.75-91. 9.Paul H. Über die Aufgaben der Wortbildungslehre // Wortbildung / Hrsg. von L.Lipka und H.Günther. – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1981. – S.18-28. 10.Иванникова Е.А. К вопросу о взаимоотношении понятия варианта и синонима // Синонимы русского языка и их особенности. – Л. – Изд-во ЛГУ, 1972. – С.74-86. 11.Ахманова О.С. Очерки по общей и русской лексикологии. – М.: Наука, 1957. – 167с. 12.Ищенко Н.Г. Словообразовательная синонимия в современном немецком языке. – К.: КДЛУ. – 1999. – 348с.

ГОРОХОВА І.В.

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ

Проблема поля була достатньо ретельно висвітлена в лінгвістичній літературі, починаючи з досліджень понятійної сфери, здійснених Й.Тріром (1931) і до теперішнього часу. Але, незважаючи на глибоке вивчення даної теорії, залишається ряд дискусійних проблем, до яких, зокрема, відносяться і такі ключові питання, як сутність поняття поля, типології полів, взаємозв'язку полів між собою. Існує певна єдність думок, що відображає сформовану традицію. Таким чином, дана проблема має солідну теоретичну базу і, водночас, є малодослідженою, що й зумовлює **актуальність** даного дослідження.

Мета дослідження полягає в аналізі основних підходів щодо вивчення сутності та структури семантичного поля.

У лінгвістиці під полем прийнято розуміти сукупність мовних (головним чином лексичних) одиниць, об'єднаних за змістом, іноді також на основі формальних показників, що відображають понятійну, предметну і функціональну схожість (подібність, тотожність) позначених явищ.

Цікавість до подібних угруповань мовних одиниць у лінгвістиці виникла у першій половині XIX ст. Найбільш визначною в цьому відношенні є опублікована у 1924 р. робота Г.Іпсена "Der alte Orient und die Indogermanen", яка пропонує первинне теоретичне осмислення поняття поля в мовознавстві. Родоначальником же теорії семантичних полів справедливо вважається німецький лінгвіст Й.Трір. В своїх працях він займався пошуком критеріїв, які можуть бути прийняті за основу під час членування певної сукупності слів, і прийшов до висновку, що таким критерієм може слугувати наявність спільних значень у словах даної групи. Термін "семантичне поле" він вважав метафорою, але такою метафорою, за якою стоїть певний емпіричний матеріал та певний спосіб його аналізу.

Після опублікування робіт Г.Іпсена і Й.Тріра багато дослідників сконцентрували свою увагу на вивченні різних угруповань мовних одиниць, розглядаючи їх з точки зору польового підходу. У структурі мови виділялися різні типи полів. В першу чергу, досліджувалися парадигматичні поля в лексиці. Особливості польового підходу до вивчення лексичних одиниць полягали в аналізі груп лексем, елементам яких відповідала наявність спільних семантичних ознак. Перші праці, присвячені цій тематиці, з'являються в 60-х роках XX ст. Це були дослідження О.Духачека, Е.Касеріу, С.Д.Кацнельсона, Л.Вайсгербера.

О.Духачек вивчав семантичне поле слів, які означають красу. Він зробив висновок, що слова можуть бути пов'язані одне з одним на основі певної спільності форми і певної спільності значення. Відповідно, він виділяв, два основних типи полів: словесні (синтагматичне, морфологічне, асоціативне) і понятійні. Завдання синхронного вивчення полів О.Духачек бачив у визначенні структури даного поля в окремій мові, а також у впливі близьких за значенням слів одне на одне і зміні їх семантичного об'єму. Метою

діахронічного дослідження він вважав з'ясування того, яку роль відіграє поява у даному полі одних і зникнення інших лексем. Крім того, він також відзначав складність структури семантичного поля і тісний зв'язок різних полів, що виявляються в емоційному і метафоричному використанні слів.

С.Д.Кацнельсон використовував термін „понятійне поле”, під яким розумів протиставлення понять, що шукають відображення в мові. В структурному відношенні понятійні поля можна поділити на бінарні і полярні. У випадку бінарного понятійного поля мова йдеться про співвідношення двох додаткових множин А і В, у сукупності утворюючих підмножину С. У випадку полярного понятійного поля протиставлені одна одній множини А і В не повністю виключають одна одну, між ними існує більш або менш широка “смуга поступових переходів” [1:77].

Л.Вайсгербер розглядав різні типи угруповань лексем: слів, що мають загальне предметне значення, і слів, що мають лише спільність предметної сфери. Мовне поле, за його визначенням, утворюється групою взаємодіючих знаків і є частиною проміжного світу. Проміжний світ визначається як результат взаємодії світу речей і світу свідомості.

Німецький мовознавець В.Порциг займався вивченням синтагматичних полів. Він розглядав синтагматичні одиниці як вияв семантичної сполучуваності їх складових компонентів. Наведені ним приклади (йти – ноги, гавкати – собака) доводять, що семантична сполучуваність лексем, головним чином, визначається екстралінгвістичними факторами, психологією носіїв мови і нормою. Л.Вайсгербер також досліджував семантичні поля, під якими він розумів структурні моделі речень, об'єднаних спільністю семантичного завдання.

Поняття граматичного поля започаткував М.М.Гухман. Це поле має центр і периферію та інтерпретується як структура і одиниця граматичного моделювання. Конфігурація поля може бути різною – менш або більш складною, в залежності від смислової структури граматичної категорії і ступеня розгалуженості конструюючих її парадигм [2:172-173].

В.І.Адмоні інтерпретував частини мови як поля, як ті, що мають центр і периферію і перетинаються з іншими полями [3].

Е.В.Гулига і Е.І.Шендельс висунули концепцію граматико-лексичних полів. На їх думку, поле має кілька ознак:

- 1) набір засобів різних рівнів, пов'язаних між собою системними відношеннями;
- 2) наявність спільного значення, яке так чи інакше притаманне конституентам поля;
- 3) загальне значення поля не є суцільним, воно розпадається мінімум на два значення, кожне з яких утворює мікрополе;
- 4) поле має неоднорідну, і, як правило, складну структуру, яку можна представити у вигляді горизонтального і вертикального перетинів.

У більшості полів виділяється домінанта, тобто конституент поля, що:

- а) найбільш спеціалізований для вираження даного значення;
- б) передає його найбільш концептуально;
- в) систематично використовується [4:8-10].

Бондарко запропонував концепцію функціонально-семантичних полів, яка активно розроблялася в 70-80-ті роки ХХ століття. Функціонально-семантичне поле – це система різнорівневих засобів даної мови (морфологічних, синтаксичних, словотворчих, лексичних, а також комбінованих - лексико-семантичних), що взаємодіють на основі спільності їх функцій. В основі кожного функціонально-семантичного поля знаходиться певна семантична категорія (наприклад, категорія концептуальності, темпоральності, стану, локативності) – той семантичний інваріант, який об'єднує різнорівні мовні засоби і забезпечує їх взаємодію. Структурі функціонально-семантичного поля водночас притаманним є співвідношення центра (ядра) та периферії. Ядром функціонально-семантичного поля є одиниця мови, “найбільш спеціалізована” в даній семантичній категорії [5; 6].

У вітчизняній лінгвістиці існує багато праць з узагальнення і систематизації польових досліджень. Серед мовознавців, що займалися вивченням цього питання, слід згадати Уфімцеву, Кузнецову та ін [7; 8].

Значний внесок в теоретичне осмислення поняття поля в лінгвістиці зробив також і Г.С.Щур. Широко відома його монографія “Теорія поля в лінгвістиці”, видана у 1974 р. Появу терміну “поля” в мовознавстві дослідник пов’язує з його розповсюдженням в інших науках, зокрема, в фізиці. Як відомо, даний термін був започаткований фізиком Дж.Максвелом і відобразив характерний для другої половини XIX ст. структурно-функціональний підхід. Отже, будь-яка група і сукупність елементів, незалежно від принципів, що лягли в основу їх поєднання, має певну структуру, конфігурації, функції. Основним засобом подібного “групування” може виступати як принцип інваріантності, так і функціональний принцип, або ж може застосовуватися комбінування цих принципів. Поле в лексиці визначається як функціонально-інваріантна група, тобто її елементам притаманні:

- 1) спільна (інваріантна) ознака;
- 2) комунікативна або структурна функція [9:101-102].

Структурна модель лексико-семантичного поля детально досліджена Ю.М.Карауловим. Він підкреслює, що виділення семантичних полів у лексиці можна здійснювати двома шляхами: від поняття (ономасіологічний підхід) і від слова (семасіологічний підхід). Проблема лексико-семантичного поля, де перетинаються всі змістовні аспекти слова, можна вирішувати тільки комплексно, враховуючи обидва підходи – семасіологічний і ономасіологічний. Процес побудови лексико-семантичного поля Ю.М.Караулов поділяє на два етапи. Перший етап – семасіологічний. На основі комплексного аналізу виділяють слова, значення яких містять спільні компоненти, тобто знаходяться в “нульових” (синоніми), “еквіполентних” (однакові та неоднакові елементи) і “привативних” (родо-видові найменування) опозиціях. Ядром поля є синоніми, що включають родові і видові найменування. До ядра приєднуються слова, значення яких мають спільні з ядром компоненти. В окрему групу слід виділити антоніми. На ономасіологічному етапі запроваджується понятійний аспект лексико-семантичного поля. Значення окремого слова визначається через зв’язок слова з денотатом (предметом чи явищем реальної дійсності) і десигнатом (відображення предмета у свідомості або поняттям про предмет). Враховується також увесь відповідний клас денотатів (тематичний клас) і клас десигнатів (розгорнення десигната у контексті, що включає прагматичний аспект слова). Питання про “включення” або “не включення” в поле слова, що має спільні компоненти з ядром, вирішується порівнянням цього слова з найменуванням поля за чотирма характеристиками – денотату та класу денотатів, десигнату та класу десигнатів [10:57-66].

Кузнецов детально розглядає вимоги, які висуваються щодо інтегральної семантичної ознаки поля і критерію розмежування центру та периферії. Він підкреслює, що структуризація слів за групами визначається складом “внутрішньо” діючих ознак. Інтегральна семантична ознака, за якою групуються лексичні одиниці, повинна задовольняти наступні вимоги:

- 1) вона повинна об’єднувати однорідні лексичні одиниці (тобто слова, що належать до одного лексико-семантичного класу, що мають близькі значення);
- 2) вона має задавати певну орієнтацію лексико-семантичній групі, утвореній на її основі;
- 3) вона повинна мати обмежені властивості, зумовлюючи входження у склад лексико-семантичної групи певної кількості лексичних одиниць [11:71-73].

Не всі слова у межах лексико-семантичного поля мають однаковий статус. Одні з них входять до складу базових протиставлень, при яких виділяються суттєві диференційні ознаки. Слова такого типу утворюють центр поля. Інші лексичні одиниці мають

периферійний характер, проявляючи специфічні диференційні ознаки поля. Кузнєцов пропонує наступні критерії розмежування центру та периферії лексико-семантичного поля:

- 1) центральні слова досить прості за своїм морфологічним складом;
- 2) вони мають досить широку сполучуваність;
- 3) вони мають більшу психологічну важливість для носіїв мови;
- 4) нові запозичення з інших мов, скоріш за все не відносяться до центральних;
- 5) значення центрального терміну не може бути вужче, ніж будь-якого слова, крім головного слова – теми даного семантичного поля.

Відповідно, периферійні слова відрізняються складним морфологічним складом, є обмеженими у сполучуваності, і не так часто згадуються інформантами. У більшості випадків такі слова можуть бути запозиченнями і займати найнижчі ступені у ієрархічній структурі поля [11:77-78].

В.І.Гак у своєму дослідженні наводить приклад систематизації слів ментального поля. Він вивчає слова і значення слів на матеріалі російської мови, пов'язані з поняттям думки. Дослідник підкреслює також, що для відтворення внутрішньої структури поля слід взяти праці з філософії та психології, розглядаючи проблему мислення, його зміст, генезис, аспекти. Головні параметри досліджуваного нами лексико-семантичного поля розумової діяльності співпадають з параметрами метального поля В.Г.Гака. Ментальне поле є нечітко обкресленим, але має досить чітке ядро. До структури ментального поля входять:

- 1) центр поля;
- 2) сектори, що визначаються основними параметрами мислення;
- 3) модифікації всередині секторів;
- 4) близькі сусіди;
- 5) далекі сусіди;

У семантичній структурі ядерних слів закладені також компоненти, які є характерними для слів з інших секторів. Поле ментальності не тільки має складну внутрішню структуру, але й перетинається з іншими семантичними полями, у чому відображається безпосередній зв'язок процесів мислення з іншими аспектами людської діяльності [12:23-29].

На основні теорії лексико-семантичних полів виникли нові методи лінгвістичного аналізу. Так, у концептуальному аналізі структура концепту найчастіше будується за польовим принципом – виділяється його ядро (центр) та периферія. Багато спільного з дослідженнями лексико-семантичних полів має фреймова семантика. Ч.Філмор, зокрема, зазначає, що поняття фрейму може ґрунтуватися на перевагах теорії поля [13:57]. У сучасній науці визначним є той факт, що однією з основних характеристик природного інтелекту є здатність накопичувати знання і організовувати їх у когнітивні структури, основою яких можна також назвати польовий принцип. Польова природа мови розгортається у трьох модусах існування польових утворень: асоціативно-вербальної сітки, полях тексту і полях мовної системи [14:15].

Як підкреслюють З.Д.Попова та І.А.Стернін, існує значна кореляція між сіткою відношень у мовній структурі та сіткою нервових зв'язків у мозку людини, вигляд якої багато в чому схожий на графічне зображення польової моделі [15:18].

З.Д.Попова та І.А.Стернін детально розглядають методіку побудови лексико-фразеологічного, дериваційного і лексико-граматичного поля ключового слова концепту [16]. Найбільшу увагу привертає метод побудови лексико-семантичного поля. У полі виділяється ядро та периферія. Ядро поля складають лексеми з високою частотністю вживання, найбільш загальні за значенням, у прямому значенні, стилістично нейтральні, без емоційно-експресивних і темпоральних обмежень і мінімально залежні від контексту. Лексеми “ближньої” периферії характеризуються меншою частотністю, стилістичною нейтральністю, відсутністю обмежень у вживанні, мінімальною залежністю від контексту.

“Дальня” периферія включає мовні одиниці з невисокою частотністю вживання, як однозначні, так і багатозначні. “Крайня” периферія характеризується низькою частотністю, більшість з них мають яскраві стилістичні та емоціонально-експресивні семи. До даної групи входять лексеми, які за своїм основним значенням відносяться до іншої лексико-семантичної групи, а також архаїзми [16].

Дж. Хьюз, досліджуючи історичні зміни словника, також користується методикою побудови семантичних полів і пропонує додати до цього способу аналізу лексики поняття регістру. Семантичне поле, на думку Дж. Хьюза, – це слова і значення, пов’язані з певним поняттям, темою або предметом, що можна представити у вигляді діаграми, на якій слова розташовуються відповідно до регістру [17:18-19]. У центрі такої діаграми знаходиться найбільш нейтральне слово, навколо нього за принципом градуальної опозиції групуються слова – синоніми різної регістрової належності – від книжкових і наукових до розмовних і сленгових, від архаїзмів до неологізмів.

Діахронічні дослідження традиційно спираються на методику побудови зіставлення лексико-семантичних полів. Основні принципи і методи історико-семасіологічних досліджень були сформульовані Уфимцевою [18]. В її праці “Опыт изучения лексики как системы” викладенні основні прийоми вивчення лексико-семантичних груп, що дозволяють розкрити системні смислові зв’язки слів, виявити і прослідкувати основні тенденції історичної зміни їх семантики.

На думку Шапошнікової, один з напрямків у роботі лінгвіста-історика включає аналіз конкретних мовних одиниць та їх парадигм на різних рівнях системи мови і, перш за все, на лексичному рівні, бо саме лексична підсистема містить основні носії інформації.

Структурна і субстантна організація цих носіїв у межах різних парадигм (зокрема, лексико-семантичних полів) детермінується особливостями ментальності носіїв мови у певний період їх історії [19:58].

Такими є основні підходи до визначення поняття і виявлення структури семантичного поля. Таким чином, можна зробити висновок, що лексико-семантичне поле являє собою сукупність лексичних одиниць, що виділяється на основі спільних семантичних ознак. Логіко-понятійною основою виділення такої групи лексичних одиниць є певна схожість предметів, ознак, явищ, що їх позначають.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Кацнельсон С.Д. Содержание слова, значение и обозначение / С.Д. Кацнельсон. – М.: Наука, 1965. – 110с.
- 2.Гухман М.М. Грамматическая категория и структура парадигм / М.М. Гухман // Исследования по общей теории грамматики. – М.: Наука, 1968. – С.117-174.
- 3.Адмони В.Г. Полевая природа частей речи (на материале числительных) / В.Г. Адмони // Вопросы теории частей речи (на материале языков различных типов). – Л.: Наука, 1968. – С.25-38.
- 4.Гулыга Е.В. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке / Е.В.Гулыга, Е.И.Шендельс. – М.: Наука, 1969. – 265 с.
- 5.Бондарко А.В. Грамматическая категория и контекст / А.В.Бондарко. – Л.: Наука, 1971. – 115с.
- 6.Бондарко А.В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А.В.Бондарко. – Л.: Наука, 1983. – 208с.
- 7.Уфимцева А.А. Теории “семантического поля” и возможности их применения при изучении словарного состава языка / А.А.Уфимцева // Вопросы теории языка в современной зарубежной лингвистике. – М.: АН СССР, 1961. – С.30-63.
- 8.Кузнецова А.И. Понятие семантической системы языка и методы её исследования (из истории разработки данной проблемы в современном зарубежном языкознании) / А.И.Кузнецова. – М.: МГУ, 1963. – 60с.
- 9.Щур Г.С. Теории поля в лингвистике / Г.С. Щур. – М.: Наука, 1974. – 255с.
- 10.Караулов Ю.Н. Структура лексико-семантического поля / Ю.Н. Караулов // Филологические науки. – 1972. – №1. – С.57-68.
- 11.Кузнецов А.М. Структурно-семантические параметры в лексике: на материале английского языка / А.М. Кузнецов. – М.: Наука, 1980. – 160с.
- 12.Гак В.Г. Пространство мысли (опыт систематизации слов ментального поля) / В.Г.Гак // Логический анализ языка. Ментальные действия. – М.: Наука, 1993. – С.22-29.
- 13.Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике: Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс, 1988. – Вып. XXIII. – С.52-92.
- 14.Баранов А.Г. Уровни Полевой организации лексикона / А.Г.Баранов // Языковая личность и семантика: Тез. докл. науч. конф. – Волгоград: Перемена, 1994. – С.15-16.
- 15.Попова З.Д. Лексическая система языка (внутренняя организация, категориальный аппарат и приёмы изучения) / З.Д.Попова, И.А.Стернин. – Воронеж: ВГУ, 1984. – 148с.
- 16.Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д.Попова, И.А.Стернин. – Воронеж: Истоки, 2001. – 191с.
- 17.Hughes G. Words in time. A social history of the English vocabulary / G. Hughes. – Oxford: Oxford UP, 1989. – 270p.
- 18.Уфимцева А.А. Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка) / А.А.Уфимцева. – М.: АН СССР, 1962. – 287с.
- 19.Шапошникова И.В. Системные диахронические изменения лексико-семантического кода английского языка в лингво-этническом аспекте / И.В.Шапошникова. – Иркутск: ИГЛУ, 1999. – 243с.

СЕМІОТИЧНА ТИПОЛОГІЯ СЛОВЕСНИХ ОБРАЗІВ-СИМВОЛІВ У АМЕРИКАНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ХХ СТОЛІТТЯ

Об'єктом дослідження у статті виступає образ-символ в американській поезії ХХ століття. **Предмет** становлять лінгвокогнітивні та семіотичні особливості формування та функціонування словесних образів-символів в американських віршованих текстах минулого століття.

Метою статті є визначення типології словесних образів-символів у американській поезії ХХ століття. Критерієм для їхнього розмежування слугує характер семіотичного зв'язку між словом чи словосполученням, що несе образну інформацію у тексті, та поняттям, яке ними символізується.

Актуальність статті зумовлена розумінням значення у межах когнітивного підходу як такого, що конструюється, а не міститься у самій номінативній одиниці. Усвідомлення речей відбувається через фізично-тілесний досвід людини. Символічне значення виступає як таке, що конструюється на основі зв'язку із конкретно-денотативним значенням мовної одиниці.

Наукова новизна статті полягає у тому, що словесний образ-символ у поетичному тексті розглядається як складний знак (метазнак), що репрезентує певне абстрактне поняття. Характер зв'язку між ними – іконічний, індексальний чи символічний – слугує критерієм для визначення типу словесного образу-символу.

Матеріалом дослідження слугують тексти американської поезії ХХ століття.

Важливою ознакою словесного образу-символу у поетичному тексті є мотивованість, яка встановлюється між конкретним та абстрактним елементами символічного змісту. Мотивованість символу пояснюється аналогією та асоціацією, які складають основи таких семантичних транспозицій, як метафора та метонімія. Але слід зазначити, що мотивованість словесного образу-символу має опосередкований характер, вона відбувається через фонові знання, прагматику. Тому словесний образ-символ виявляє свій зміст лише у плані встановлення національних, культурних, соціальних, релігійних та інших чинників, що визначають його розуміння всіма членами даного соціуму [1:30].

По відношенню до словесного образу-символу аналогія виступає як уподібнення понять (значень) на основі спільності їх семантичних ознак, що уможливорює транспозицію конкретного поняття (значення) на абстрактне. Залежно від асоціацій, що лежать в основі процесу індукування прямим значенням символічного, виділяють метафоричну, метонімічну, а також алогічну та аберативну символізацію [2:51].

Ще Р.Якобсон говорив про універсальність метафори та метонімії (або селекції та комбінації) як найважливіших семіотичних механізмів, задіяних на парадигматичній та синтагматичній осях мови [3:120]. Звернення до метафори та метонімії має на меті зробити абстрактний референт більш конкретним, що є об'єктивацією принципу "втіленого розуміння". Згідно з цим принципом наше бачення світу і себе в ньому концептуалізується повсякденною свідомістю через емпіричні уявлення, що впливають із фізичного (тілесного) сенсомоторного досвіду людства, пропущеного крізь культурологічний фільтр [4:18].

Отже, мотивованість словесного образу-символу пояснюється аналогією між його конкретним та абстрактним складниками, що становить основу такої семіотичної транспозиції, як метафора (в тому числі і синестезія), та асоціацією (суміжністю та включенням), яка лежить в основі метонімії (синекдохи). Ці транспозиції можливі завдяки універсальним концептуальним зв'язкам, що базуються на певних корелятах в об'єктивному світі та є їх мисленнєвим відображенням – предметної симіляції та імплікації [5:37].

У той час, коли метафора заснована на очевидній безвідносності позначуваного та позначувального, сутність метонімії – у використанні одного позначуваного замість іншого, яке безпосередньо з ним співвідноситься або асоціюється певним чином. Метонімії ґрунтуються на різних індексальних відносинах між позначуваними, зокрема субституції результату та причини. Вони вважаються більш укоріненими в нашому досвіді, ніж метафори, оскільки включають прямі асоціації. Метонімія не потребує здійснення умовного стрибка від однієї концептосфери до іншої, як метафора, тому вона здається нам більш “природною”.

У когнітивній семантиці на основі теорії концептуальної метафори здійснюється таксономія найпоширеніших типів символічних переносів. Основні абстрактні поняття в сучасних концептуальних системах, такі як час, кількість, стан, зміна, дія, причина, ціль, поняття емоцій (любов, гнів), визначаються за допомогою концептуальних метафор, наприклад: БІЛЬШЕ Є ВЕРХ, МЕНШЕ – НИЗ, ЛІНІЙНІ ШКАЛИ Є ШЛЯХИ, ЧАС Є РІЧ, ХІД ЧАСУ Є РУХ, МАЙБУТНЄ ПОПЕРЕДУ, МИНУЛЕ ПОЗАДУ, СТАНИ Є МІСЦЯ В ПРОСТОРІ, ЗМІНИ Є РУХИ, ПРИЧИНИ Є СИЛИ, ЦІЛІ Є ПУНКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ, ЗОВНІШНІ ПОДІЇ Є ВЕЛИКІ ОБ’ЄКТИ, ЩО РУХАЮТЬСЯ, ТРУДНОЩІ Є ПЕРЕПОНИ тощо [6:395]. Отже, ці переноси є основою для породження як метафор, так і символіки.

Залежно від характеру зв’язку, що лежить в основі співвідношення слова чи словосполучення, які виступають символами у тексті, та поняття, що ними символізується, ми виділяємо іконічні, індексальні та okazіональні словесні образи-символи. Підґрунтям такої типологізації слугує класифікація знаків, запропонована Ч.С.Пірсом, на ікони, індекси та символи. Так, в іконічних словесних образах-символах, на нашу думку, домінує образний зв’язок, тобто вони слугують наочним уявленням про певну абстракцію. Індексальні базуються на знаковому зв’язку, адже вони є зовнішнім виявленням ідеї, вказують та свідчать про неї. Okazіональні словесні образи-символи спираються на символічний характер зв’язку між образом та поняттям, виступаючи умовним позначенням останнього.

Словесні образи-символи, які ґрунтуються на аналогії, подібності між образом та поняттям, визначаються нами як іконічні. У вченні Ч.С.Пірса ікони – це такі знаки, форма і зміст яких якісно або структурно подібні до репрезентованого об’єкта [7:93]. Іконічні словесні образи-символи використовуються у тексті паралельно з поняттям, що символізується. Це створює подібність між ними. Такий образ-символ може бути зведений до трансформу “символ як основне поняття” [8:122]. У центрі вірша М.Мур “The Paper Nautilus” образ молюска аргонавта – “*the paper nautilus!*”, який виступає тут символом любові, є іконічним, оскільки відбувається уподібнення цього образу та поняття любові, що допомагає розкрити смисл останньої. Ніяких реальних зв’язків між цими категоріями немає. Вони лише нагадують одне одного функцією захисту. Асоціативний зв’язок між символом і поняттям надає конкретності описуваному поняттю. До того ж, цей образ-символ виступає в якості заголовка твору.

Те, як молюск доглядає власне потомство, є зразком усепоглинаючої турботи та любові, що виражено у словосполученнях “*the watchful maker of it*”, “*guards it day and night*”, “*scarcely eats*”, “*the intensively watched eggs*” (Moore, el-ref). Образ молюска покликаний символічно репрезентувати ідею любові, про що свідчать останні рядки тексту: “*love is the only fortress / strong enough to trust to*” (Moore, el-ref), які спонукають до проведення паралелі між раковиною, що надійно захищає, та метафорою “*love is the fortress*”. Концепт ЛЮБОВІ осмислюється через концепт ВМІСТИЛИЩЕ, де на перший план виступає така його сутнісна ознака, як захищеність.

Ідея любові тісно пов’язана з опозицією внутрішнього та зовнішнього, яка вирішується поетесою на користь першого. Оболонка мушлі словесно представлена як “*dull*”, у той час, коли внутрішня поверхня змальована як “*glossy*”: “*a dull / white outside and*

smooth- / edged inner surface / glossy at the sea" (Moore, el-ref). Отже, під час осмислення концепту ЛЮБОВІ відбувається акцентуація таких його сутнісних ознак, як *турбота та самопожертва*.

Іконічний словесний образ-символ характеризується двома формальними показниками: він використовується в тексті паралельно з поняттям, яке символізує, та віддалений від нього на значну відстань [8:122]. Остання обставина обумовлює лише ретроспективне усвідомлення символу в його функції уподібнення [8:123]. Часто він також представлений в заголовку, виступаючи актуалізатором текстового концепту. Такий образ-символ виступає явищем текстового рівня. Іконічні словесні образи-символи зустрічаються у більше, ніж половині проаналізованих нами прикладах з американської поезії XX століття – 51,9%.

Індексальними ми вважаємо словесні образи-символи, які виступають конкретними репрезентантами поняття, що символізується, та мають з ним метонімічний зв'язок. Індексами у класифікації Ч.С.Пірса називають знаки, чия форма та зміст суміжні в просторі або в часі, тобто між ними є певні причиново-наслідкові зв'язки: *"Індекс – це знак, який негайно втратив би якість, що робить його знаком, зі зникненням свого об'єкту, але не втратив би цю якість за відсутності інтерпретанта. Такою є, наприклад, мульда з отвором, зробленим кулею, як знак пострілу; адже без пострілу не було б отвору, але він є, незалежно від того, чи приписує будь-хто його появу пострілу, чи ні"* [7:93].

В індексальних словесних образах-символах відбиваються зв'язки сутностей об'єктивного світу, такі, як місткість – вміст, матеріал – виріб, причина – наслідок, вихідне – похідне, дія – результат, частина – ціле, форма – зміст, ознака – річ, суміжність у просторі, слідування в часі, місце в просторі – подія в часі тощо [5:37]. Прикладами індексальних слугують словесні образи-символи *"the fortress"*, *"the chapel"* у вірші У.Одена *"Spain, 1937"*, які символізують Іспанію. Такі символи мають емблематичний характер, оскільки вони ґрунтуються на суміжності явищ. На думку О.Ф. Лосева, хоча будь-яка емблема є символ, не кожен символ є емблемою, оскільки символ не має умовного, фіксованого та конвенціонального значення [9:142].

Індексальні словесні образи-символи наявні у поетичному тексті Дж.Оппенгейма *"Bread and Roses"*. Під час страйку у Лоренсі в 1912 році на знак протесту проти експлуатації жінки несли плакати з написами: *"We Want Bread and Roses Too!"*. Пізніше ця фраза стала девізом Міжнародного Жіночого Дня, який був офіційно затверджений у 1975 році. Цей лозунг повторюється також у вірші *"Bread and Roses"*: *"The people hear us singing "Bread and roses! Bread and roses!", "It is bread we fight for, fight for roses too", "Hearts starve as well as bodies: give us bread – but give us roses!"* (Oppenheim, el-ref).

Словесні образи-символи *"bread"* та *"roses"* символічно репрезентують потреби людини, зокрема жінки, яка зайнята на виробництві та, водночас, виконує більшість хатніх обов'язків. До них відносяться збереження життя та достоїнності, органічне поєднання фізичної праці та інтелектуальної, творче та емоційне задоволення. *"Хліб"* символізує тут матеріальні потреби жінки, тоді як *"троянди"* виступають символом краси.

Взагалі, хліб в усіх народів є найважливішим продуктом харчування [10:927]. Та хоча людина живе не хлібом єдиним (тобто матеріальним), важливість цього продукту для її життя є незаперечною. Процес обробки хлібу символічно порівнюється з людським життям, сповненням клопоту та праці. Символічне значення хліба ілюструється також численними мовленнєвими зворотами: *"куштувати гіркий хліб вигнання"*, *"пропонувати комусь хліб"*, *"ділити хліб"* тощо [10:929].

Троянда – королева квітів – виділяється красою, приємним ароматом та дарує естетичну насолоду. Якщо хліб втілює у вірші матеріальні потреби, *троянди* уособлюють духовні бажання. Про актуалізацію саме таких значень словесних образів *"bread"* та *"roses"*

свідчить індексальний зв'язок їх з номінативними одиницями *hearts* та *bodies*, який виражено за допомогою синтаксичного паралелізму.

Індексальні словесні образи-символи можна визначати як “фіксовані” (fixed symbols) [11:2081]. Хліб (vehicle) репрезентує матеріальні потреби людини (tenor), оскільки він виступає основою харчування та є базовим продуктом у більшості народів (the ground). У концепції В.А.Кухаренко такий символ визначається як символ-метонімія, що протиставляється символу – уподібненню та символу-деталі. На думку вченої, іноді символ виступає виразником метонімічних відносин між поняттям та одним з його конкретних репрезентантів: у такому випадку він носить постійний і важливий для цього явища характер; за символом закріплюється функція стійкої номінації об'єкта, яка вводиться в семантичну структуру слова, реєструється в словнику, що зменшує образність символу [8:121].

Відношення між символом та поняттям є стабільними і не потребують домислу з боку читача. Вони часто повторюються в різних контекстах та ситуаціях, що веде до стійкої взаємозаміни символу та поняття. Однозначність тлумачення усуває необхідність паралельного згадування символу та того, що символізується, у тексті. Характеризуючи відношення між символом та поняттям, їх можна представити як “символ є поняття” [8:124]. Індексальні словесні образи-символи становлять 36,5% проаналізованих нами прикладів.

Оказіональними (довільними, випадковими чи немотивованими) ми вважаємо словесні образи-символи, які характеризуються формальним зв'язком з поняттям, що символізується. Фраза, яка містить такий словесний образ-символ, згортається у формулу “символ *стоїть замість* поняття” [8:124], тобто між символом та поняттям існує символічний (умовний) зв'язок. Символами в концепції Ч.С.Піrsa вважаються знаки, для яких зв'язок між формою та змістом встановлюється довільно, за згодою, що стосується саме даного знаку: “Символ є знак, який би втратив якість, що робить його знаком, за умови відсутності інтерпретанта. Таким є кожне мовленнєве висловлювання...” [7:93].

Оказіональним словесним образом-символом найчастіше стає зображальна деталь, що перетворюється на символічну. Їй властиві умовність зв'язку з поняттям, яке вона представляє, та неодноразова повторюваність у межах певного тексту [8:123]. Характер такого зв'язку є випадковим, перемінним. Символічна деталь часто вживається у безпосередній близькості з поняттям, символом якого вона виступає, а повторюваність узаконює цей випадковий зв'язок, закріплює за деталлю роль постійного репрезентанта явища, забезпечує їй можливість незалежного функціонування [8:123].

Так, у вірші Р.Фроста “Come in” ліричний герой опиняється на межі – що є типовим для творчості поета – між лісом та полем, нічю та днем, небом та землею. Почувши пісню дрозда, що відлунювала у сутінку дерев, він відчув поклик суму. Але, пригнічуючи цей потяг, він звертається до зірок. Образний простір вірша складається зі словесних образів “the woods”, “thrush music”, “light”, “dark”, “stars”. Зображальні деталі описуваної картини відтворюють настрій та атмосферу в творі. Отже, образ тут виступає, насамперед, знаком об'єктивного корелята людських переживань.

У наступних рядках вірша вимальовується певна символічна структура: поет опиняється на межі між відкритим полем та лісом. Образ “сніву дрозда”, виражений словесно як “thrush music” та “song in a thrush's breast”, відтворює спокусу ліричного героя впасти у відчай: “Far in the pillared dark / Thrush music went – / Almost like a call to come in / To the dark and lament” (Frost, el-ref). Символічна значимість цього пейзажу – внутрішня боротьба з розпачем – зосереджена між двома полюсами: лісами, замкненим простором, темрявою, пташиним співом, заходом сонця, лементом, з одного боку, та полем, сутінками, зірками, рішучістю, з іншого.

Ключовими образами даних символічних рядів є словесні образи “thrush music” та “stars”, які символічно пов'язуються відповідно з відчаєм та душевним підйомом. Опозиція

цих образів виступає символом внутрішньої боротьби ліричного героя, тобто пейзаж – це оболонка, а внутрішня боротьба – це зміст даного образу. В останній строфі зникаюче сонячне саяво (*“died in the west”*) ототожнюється з піснею дрозда: *“it lived for one song more / In a thrush’s breast”* (Frost, el-ref). Усі ці асоціації посилюються образом межі, що виражається словесно як *“edge of the woods”, “Too dark”, “The last of the light”, “Still lived for one song more”, “I meant not even if asked”* (Frost, el-ref). Але в заключних строках поет рішуче відкидає думки про відчай та зневіру.

Зображальна деталь пейзажного опису *“the woods”* набуває символічності у цьому поетичному тексті, репрезентуючи *тугу, сльози, небуття, смерть*. Вона характеризується повторюваністю у тексті (*“the edge of the woods”, “the woods”, “the pillared dark”*): *“Far in the pillared dark / Thrush music went / Almost like a call to come in / To the dark and lament. / But no, I was out for stars; / I would not come in. / I meant not even if asked; / And I hadn’t been”* (Frost, el-ref).

У цьому випадку ми спостерігаємо перетворення художньої деталі на символ. Це свідчить про більш високий ступінь розвитку деталі, пов’язаний з особливостями її включення у цілий текст, у якому вона виступає дуже сильним та різностороннім текстовим актуалізатором [8:124]. Символічна деталь експлікує та інтенсифікує текстовий концепт, повторюючись та підсилюючи текстову зв’язність, цілісність та системність.

Окрім образу *лісу*, символічного значення в творчості Р.Фроста набуває образ *снігу*. Він слугує зображальною деталлю його пейзажних описів. У вірші *“Desert Places”* опис природи виступає проекцією внутрішнього стану героя. Замість прогулянки виявляється на символічному рівні подорожжю вглиб себе. Порожнеча навкруги відбиває внутрішній стан самотності та спустошеності героя. Спогади про минуле викликають ностальгію. Слово *snow* пов’язується з теперішнім поета, а саме зі станом самотності та душевної порожнечі: *“The loneliness includes me unawares. And lonely as it is, that loneliness / Will be more lonely ere it will be less- / A blanker whiteness of benighted snow / With no expression, nothing to express”* (Frost, 262). Про наявність у слова *snow* символічного змісту свідчить також його повторюваність у поетичному тексті: *“Snow falling and night falling fast, oh, fast / In a field I looked into going past, / And the ground almost covered smooth in snow, / But a few weeds and stubble showing last”* (Frost, 262). Образ *снігонady* (*“snow falling”*) наділяється тут негативною конотацією, пов’язуючись зі станом пригніченості та розчарування.

Оказіональний словесний образ-символ *“snow”* наявний також у вірші *“Stopping by the Woods on a Snowy Evening”*: *“his woods fill up with snow”, “the only other sound’s the sweep of easy wind and downy flake”* (Frost, 255). Номінативна одиниця *snow* вживається у комбінації з *woods*, розкриваючи концепт СМЕРТЬ. Цій меті слугують також словесні образи *“frozen lake”, “the darkest evening of the year”, “the only other sound”* тощо. *Ліси* пов’язуються поетом зі сном, небуттям (*“dark and deep” / “sleep”*). Їм протиставляється образ дороги, виражений словесно як *“miles to go”*, що символізує життя. До того ж, характерним для ліричного героя є почуття відповідальності, наявність життєвих зобов’язань: *“But I have promises to keep / And miles to go before I sleep”* (Frost, 255).

Отже, okazіональний словесний образ-символ, так само, як і іконічний, на відміну від індексального виступає явищем текстового рівня. Він отримує зв’язок з поняттям, що символізується, безпосередньо у тексті. Експлікація та закріплення цього зв’язку надає художній деталі статус символу. Порівняно з іншими типами словесних образів-символів okazіональні є найменш розповсюдженими у поетичних текстах – 11,5%.

Слід зазначити, що немотивованість okazіонального словесного образу-символу має відносний характер, оскільки символічне значення не можна притягнути “за вуха” та приписати символічність будь-якому об’єкту. Йдеться не про абсолютну відсутність мотиваційного зв’язку, а про його індивідуальний, встановлений автором характер.

З огляду на вищезазначене можна стверджувати, що зв'язок між словесним образом-символом та поняттям, яке символізується, може існувати поза текстом або формуватися безпосередньо у тексті. На текстовому рівні словесний образ-символ слугує уподібненням певного абстрактного поняття або виступає зображальною деталлю, що отримує символічне звучання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кононенко В.І. Словесні символи в семантичній структурі фраземи // Мовознавство. – 1991. – №6. – С.30-38. 2. Шелестюк Е.В. Символ versus троп: сравнительный анализ семантики // Филологические науки. – М., 2001. – №6. – С.50-58. 3. Якобсон Р. Два аспекта языка и два типа афатических нарушений: Пер. с англ. // Теория метафоры. – М.: Прогресс. – 1990. – С.110-132. 4. Воробйова О.П. Когнітивна поетика: здобутки і перспективи // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2004. – Вип. №635. – С.18-22. 5. Никитин М.В. Знак. Значение. Язык: Уч. пос-е. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И.Герцена, 2001. – 226с. 6. Лакофф Д., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живём: Пер. с англ. // Теория метафоры. – М.: Прогресс. – 1990. – С.387-415. 7. Лирс Ч. Начала прагматизма / Перевод с англ., предисл-е В.В.Кириченко, М.В.Колопотина, – СПб.: Лаб-рия метафиз. исследований философ. фак-та СПбГУ; Алетея, 2000. – 352с. 8. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 272с. 9. Лосев А.Ф. Проблема символа и реалистическое искусство. – М.: Искусство, 1976. – 367с. 10. Энциклопедический словарь символов / Авт.-сост. Н.А.Истомина. – М.: ООО "Издательство АСТ": ООО "Издательство Астрель", 2003. – 1056с. 11. *The Riverside Anthology of Literature* / Ed. by Douglas Hunt. – Boston: Houghton Mifflin Company, 1988 – 2167p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Moore M. "The Paper Nautilus". – <http://www.poemhunter.com/poem/the-paper-nautilus/>. 2. Oppenheim J. "Bread and Roses". – <http://www.marxists.org/subject/women/poetry/bread.html>. 3. Frost R. "Come in". – 4. Frost R. "Desert Places" // The Norton Anthology of American Literature: Third Edition – N.Y., L.: W.W. Norton & Company, 1989. – P.262. 5. Frost R. "Stopping by the Woods on a Snowy Evening" // The Norton Anthology of American Literature: Third Edition – N.Y., L.: W.W. Norton & Company, 1989. – P.255.

ГРИЦАНЧУК О.О.

Національний технічний університет України

ПРИЧИНИ ЗАСТОСУВАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИСУДКА В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Джерелом граматичних, словотвірних, жанрово-стилістичних та мовленнєвих причин застосування трансформації в англо-українському перекладі здебільшого є мовно-системні особливості англійської та української мов, а саме – розбіжності між будовою переважно аналітичної англійської мови та синтетичної української мови.

Грамматична будова англійської мови передбачає використання багатфункціональних граматичних форм та синтаксичних конструкцій. Тому при перекладі необхідно враховувати конкретну функцію кожної форми та конструкції для того, щоб правильно передати її значення. **Метою** даного дослідження є виявлення основних причин використання трансформації присудків на матеріалі перекладів англомовних художніх творів українською мовою.

Під граматичною перекладацькою трансформацією розуміється зміна граматичних характеристик слова, словосполучення або речення у перекладі [1:16]. Таким чином, перекладацька трансформація – це дії перекладача з реалізації його рішення для подолання *контекстуальної невідповідності*, яка була виявлена в тексті оригіналу відносно тексту перекладу. Ці дії включають наступне:

- оцінку характеру та класифікацію явища (конструкції, звороту, висловлювання і т.д.) в тексті оригіналу, яке викликало контекстуальну невідповідність по відношенню до тексту перекладу;

- вибір такого *перетворювального способу*, тобто одного чи декількох *перекладацьких засобів* (прийомов), який дозволяє адекватно перекладати одиницю тексту оригіналу, яка викликала контекстуальну невідповідність [2:7].

Під час перекладу необхідно користуватися принципом мотивованості

перекладацьких трансформацій. Звісно, більшість трансформацій (навіть у письмовому перекладі) перекладач здійснює інтуїтивно. Принцип мотивованості перекладацьких трансформацій означає лише те, що якщо така трансформація має місце, то для цього повинна бути відповідна причина [3:58].

Застосування трансформацій у перекладі має спрямовуватися на адекватну передачу смислу оригіналу та враховувати норми мови перекладу. Обов'язково використовуються трансформації при перекладі відсутніх в українській мові граматичних явищ англійської мови [1:19].

За Виноградовим В.С., трансформаційна модель перекладу виникла під впливом трансформаційної граматики [4:27]. Значну увагу граматично-трансформаційним аспектам англо-російського перекладу приділено взагалі в монографіях та посібниках багатьох теоретиків перекладу, таких як Л.С.Бархударов, Е.В.Бреус, В.В.Виноградов, В.Н.Комісаров, Л.К.Латишев, Я.І.Рецкер, А.В.Федоров та ін. Серед українських перекладознавців слід зазначити роботи В.І.Карабана, В.В.Коптілова та І.В.Корунця, присвячені граматичним трансформаціям.

Розглянемо деякі головні причини **граматичних трансформацій** присудка у перекладі:

I. Системні розбіжності між двома мовами

I.1 Трансформації у разі відсутності граматичних еквівалентів у мові перекладу:

I.1.1 Англійські інфінітивні комплекси та конструкції

Оскільки в українській мові інфінітив не утворює конструкцій або зворотів, то для адекватного перекладу англійського інфінітива для подолання контекстуальних невідповідностей необхідно застосовувати перекладацькі трансформації, наприклад:

The girls were doubtful, but than the thing was so much about, it was supposed to be so important (Lawtence, 7). – *Дівчата трохи вагалися, але, вирішити-реши, про цю річ так багато говориться, – напевне, це справді щось важливе* (Лоуренс, 23).

У цьому прикладі маємо справу з перекладом конструкції “номінатив з інфінітивом”. Дієслово suppose в даному прикладі використовується як додатковий засіб вираження модальності.

Often he had wanted her to go and live with them;but she would have felt herself in the way (though Joe's wife was ever so nice with her) and she had become accustomed to the life of the laundry (Joyce, 111). – *Часто він пропонував їй приїхати і жити разом з ними; але їй здавалося, що вона їм заважатиме (хоча дружина Джо так добре ставилася до неї), таж вона звикла до життя у пральні* (Джойс, 74).

Як правило конструкція „номінатив з інфінітивом” має однозначне тлумачення, набір перекладацьких прийомів для її перекладу обмежений, ця конструкція є контекстуально незалежною (як проілюстровано в останньому прикладі).

I.1.2 Особливі випадки використання герундія. Герундіальний комплекс:

'Of course not. But I'm nervous from hearing him roar all night' (Hemingway, 434). – *Звісно, що ні. Але я знервований, бо цілу ніч мусив слухати його рикання* (Хемінгуей, 308).

Having her hair dyed mink (Селінджер, 34). – *Підфарбовує волосся у рудий колір* (Селінджер, 163).

Meeting in the woods (Kowal, 38). – *Ту зустрічався з ним у лісі* (Коваль, 39).

Quatting the wall, I resolved to cross the area of the enclosure (Пое, 594). – *Видійшовши від стіни, я вирішив перейти по діагоналі через усю в'язницю* (По, 64).

Через, те що в українській мові немає аналогічної форми, герундій може перекладатися традиційними способами, без врахування контексту. Оскільки герундій має ознаки іменника та дієслова, він нерідко традиційно перекладається українською мовою іменником або дієсловом (його особовою або не особовою формою, іноді дієприкметником). Виключеннями є специфічні форми герундія та умови його використання (наприклад, у

складі зворотів та конструкцій) [2:38].

Оскільки темою даної статті є трансформації присудка, розглянемо випадок, коли герундій відіграє роль іменної частини присудка. *It is no use considering these writings. – немає смислу розглядати ці твори* (Рубцова, 244).

What employees are looking for: - Evidence of their efforts being accepted and appreciated. – Чого прагнуть співробітники: - Мати підтвердження того, що до них прислухаються та цінують (Перекладено з російської мови за Фирсов:38). Тут застосовано прийом модуляції, англійський пасивний герундій *being accepted and appreciated* перекладено дієсловом-присудком у неозначено-особовому підрядному реченні.

I.2 Трансформації, обумовлені розбіжностями значень або різницею вживання граматичних еквівалентів в мові перекладу.

I.2.1 Розбіжності у часових формах дієслова також призводять до трансформації присудка у перекладі, наприклад:

He who has never swooned, is not he who finds strange palaces and wildly familiar faces in coals that glow (Рое, 591). – *Хто ніколи не був у стані непритомності, той не бачить у розжареному вугіллі ані дивовижних палаців, ані до болю знайомих облич* (По, 58).

У даному прикладі перекладачем застосовано прийом модуляції (смиислового розвитку), хоча можна було англійській присудок перекласти й дієсловом-універбом (*swooned* – непритомніти).

I haven't had a wink of sleep these three weeks (Carroll, 51). – *Я вже три тижні не стуляю очей* (Керрол, 52).

Цей випадок можна віднести до загальних невідповідностей. Він представляє індивідуальне перекладацьке рішення.

'I've tried the roots of trees, and I've tried banks, and I've tried hedges', the Pigeon went on, without attending to her; 'but those serpents!' (Carroll, 51) – *Між корінням дерев, на річкових кручах, у чагарниках, – не зважаючи на її слова, провадила горлиця, – скрізь оці гадюки!* (Керрол, 52). У цьому прикладі відбувається вилучення присудка.

У трьох наведених вище прикладах дієслівна форма Present Perfect може перекладатися одним із двох способів – або формою минулого часу, якщо англійська форма позначає дію, що завершилась у минулому, але її наслідки наявні у теперешньому, або ж формою теперешнього часу, якщо англійська форма позначає дію, що почалась у минулому і триває в теперешньому.

Те саме спостерігається й у випадку з формою Past Perfect, відсутньої в українській мові:

So far, I had not opened my eyes (Рое, 592). – *Я лежав, усе не розплющуючи очей* (По, 60).

У цьому прикладі форма Past Perfect у перекладі передається сполученням форми минулого часу та дієприкметника.

I.2.2 Різниця у вираженні модальності

В англійській та українській мовах модальність може бути виражена модальними дієсловами та їх еквівалентами, а також модальними словами. Результатами порівняльного аналізу вираження модальності свідчать, що в англійській мові модальність частіше виражається модальними дієсловами, а в українській – модальними словами. Крім того, слід враховувати багатозначність англійських модальних дієслів, переклад яких нерідко залежить від контексту, наприклад:

He must have had a nightmare (Golding, 40). – *Мабуть, йому сниться кошмарний сон* (Голдінг, 47).

В іншому контексті можливий також нетрансформаційний варіант перекладу (*повинен мати*).

Англійські складні модальні дієслівні присудки також зазнають трансформації в

українському перекладі, наприклад: *Days passed, it might have been that many days passed – ere it swept so closely over me as to fan me with its acrid breath* (Пое, 598). – *Минуло скількись днів, можливо, чимало їх, – і він уже вигойдувався так близько наді мною, що їдучий його подих віяв мені в саме лице* (По, 70).

У цьому прикладі присудок, виражений сполученням *might* з перфектним інфінітивом, у перекладі передається парентетичним “можливо”. Це трансформаційний варіант перекладу з використанням прийому заміни частин мови.

1.2.3 Висока частотність вживання дієслівних форм пасивного стану в англійській мові.

Досить часто при перекладі з англійської мови українською доводиться враховувати, що переклад пасивної конструкції в певному контексті та з певною семантикою дієслова неможливий, і саме в цьому випадку необхідно застосовувати трансформації, наприклад:

I'm so sunburned I can hardly move (Селінджер, 30). – *Я так опеклася на сонці, що ледь можу рухатись* (Селінджер, 161).

Here to beach was interrupted abruptly by the square motif of the landscape; a great platform of pink granite thrust up uncompromisingly through forest and terrace and sand and lagoon to make a raised jetty four feet high (Golding, 12) – *Тут плавка лінія берега враз змінювалася іншим, кутастим мотивом у пейзажі, велика плита рожевого граніту невідганно перетинала ліс, терасу, пісок, лагуну, утворюючи уступ заввишки в чотири фути* (Голдінг, 17).

У цих двох прикладах форма пасивного стану передається українською зворотною формою дієслова на -ся.

I mean the way things are. They dream (Golding, 56). – *Бояться того, що тут діється, їм сняться сни* (Голдінг, 66).

За твердженням Бархударова Л.С., заміна англійської пасивної конструкції активною – є самим звичайним прикладом синтаксичної перебудови [5:199].

За нашими спостереженнями, англійський присудок у пасивному стані може перекладатися також іменником або прикметником, наприклад:

William the Conqueror, whose cause was favored by the Pope, was soon submitted to by the English, who wanted leaders, and had been of late much accustomed to usurpation and conquest (Carroll, 26). – *З благословення папи римського Вільгельм Завойовник хутко підкорив англійців, яким бракувало вождів і для яких узурпація та завоювання стали річчю вельми звичайною* (Керролл, 29).

'Who is it directed to?' said one of the jurymen (Carroll, 111). – *А кому він адресований?* – *запитав один з присяжних* (Керролл, 115).

'I wish I hadn't cried so much!' said Alice, as she swam about, trying to find her way out. 'I shall be punished for it now, I suppose, by being drowned in my own tears!' (Carroll, 23) – *І чого було аж так ридати! – бідкалася Аліса, плаваючи туди-суди в пошуках берега. За те мені й кара!.. Це потону у власних сльозах!* (Керролл, 25)

To this I was securely bound by a long strap resembling a surcingle (Пое, 597). – *Прив'язаний до неї довгою ремінякою, що скидалася на попругу* (По, 68).

У цих прикладах трансформується під час перекладу англійський складний номінативний присудок, що складається з особової форми дієслова *to be* та дієприкметника II. При перекладі слід враховувати, що, на відміну від його граматичного омоніма – пасивної форми дієслова, складний номінативний присудок означає не дію, а стан. У такому випадку дієприкметник не виконує формально-синтаксичної функції присудка, оскільки немає дієслівної морфеми-зв'язки “бути”. Тому складний номінативний присудок перекладається прикметником.

I saw, to my horror, that the pitcher had been removed (Пое, 597). – *Але глечика, на лихо мені, не стало* (По, 68).

Форма Past Perfect Passive звичайно перекладається формою минулого часу дієслова-присудка. Також у цьому прикладі спостерігається вилучення присудка головного речення.

I.3 Морфологічні трансформації, пов'язані з різницею у словотворенні в англійській та українській мовах

В англійській мові існують досить продуктивні суфікси, за допомогою яких утворюються від різних частин мови іменники, прикметники та дієслова. Перекладач з англійської на українську мову може опинитися в ситуації, коли неможливо зберегти при перекладі частину мови, утворену за допомогою словотвірного суфікса. Це може бути обумовлено тим, що певна частина мови з ідентичною семантикою не вживається в українській мові [2:101-102]

Наведемо приклади:

I was a guide, a pathfinder, an original settler (Fitzgerald, 6). – Я був тутешній, я був старожил, я показував дорогу іншим (Фіцджеральд, 10).

Слід зазначити, що граматична конверсивність є основною ознакою англійського словотворення порівняно з українським. Вживання англійського суфіксу –er є досить частим, через що присудок англійського речення в українському перекладі може змінюватися.

II. Лексичні трансформації при перекладі з англійської мови на українську.

II.1 Різниця у сполучуваності слів.

Відповідні лексичні одиниці у тексті оригіналу та перекладу можуть вимагати різних типів синтактичних зв'язків, тому у перекладі застосовується присудкова трансформація, наприклад:

I was too much exhausted to reflect upon this circumstances, but ate and drank with avidity (Рое, 594). – Занадто слабосилий, щоб задуматися, звідки вони тут узялися, я, однак, пожадливо з'їв хліб і випив воду (По, 64).

У цьому прикладі маємо справу з імпліцитністю. Саме імпліцитність може призвести до контекстуальних невідповідностей та до необхідності застосовувати трансформаційні способи перекладу.

Connie always had a foreboding of the hopelessness of her affair with Mick, as people called him (Lawrence, 33). – Конні передбачала, що її роман з Міком – як його називали – є безнадійним (Лоуренс, 52).

Hilda, however, suddenly married a man ten years older than herself, an elder member of the same Cambridge group, a man with a fair amount of money, and a comfortable family job in the government: he also philosophical essays (Селінджер, 10). – Хільда, однак, несподівано вийшла заміж за чоловіка старшого за неї на десять років, найдавнішого члена цього кембриджського товариства, чоловіка з досить привабливим банківським рахунком і зручною урядовою посадою, що дісталась йому в спадок (Селінджер, 27).

...for she had read several nice little histories about children who had got burnt, and eaten up by wild beasts, and many other unpleasant things, all because they would not remember the simple rules their friends had taught them: such as, that a red-hot poker will burn you if you hold it too long and that if you cut your finger very deeply with a knife, it usually bleeds (Carroll, 16). – Бачите, вона читала кілька премилых історійок про дітей, які або попеклися, або потрапили в пазурі диких звірів чи в які інші халепи – і все через те, що не хотіли пам'ятати простих порад своїх друзів, які, скажімо, застерігали, що коли довго тримати розжарену кочергу, то вона попече долоні, і що коли сильно чиркнути по пальцю, то неодмінно підє кров (Керролл, 17).

Тут у перекладах застосовано прийом логічної синонімії.

II.2 Стилістичні відмінності двох мов

Стилістичні відмінності двох мов виявляються у використанні певних граматичних категорій, зміні порядку присудків у реченні, наприклад:

We banded ourselves together, some boldly, some in jest and some almost in fear: and of the number of these latter, the reluctant Indians who were afraid to seem studious or lacking in robustness, I was one (Joyce, 18). – Ми групувалися у банди, хто з запалом, хто для розваги, а хто майже з остраху: і до цих останніх, тих індіанців, хто побоювався вважатися

старанним учнем або пестунчиком, належав і я (Джойс, 68).

The adventures related in the literature of the Wild West were remote from my Nature, but, at least, they opened doors of escape (Joyce, 18). – Пригоди, про які йшлося в книжках про Дикий Захід, не зачіпали мого серця, але принаймні вони відкривали можливості для втечі в інший світ (Джойс, 68).

При перекладі цих прикладів застосовувався прийом смислового розвитку (модуляції).

Як зазначає М.Латишев, стилістичний аналіз англомовних текстів показує, що в них частіше, ніж у текстах російською мовою, використовуються прості речення. Тому в англо-російському перекладі необхідність синтаксичних трансформацій виникає досить часто [3:135-136]. Це твердження справедливо і для української мови:

I hope they'll remember her saucer of milk at teatime (Carroll, 13). – Хоч би ж не забули. Коли питимуть чай, поставити і її блюдечко з молоком (Керрол: 15).

У перекладі реалії *teatime* застосовано такий перекладацький прийом, як експлікація змісту.

П.3 Відмінності у традиціях мовлення, наприклад:

I wonder who took it upon himself to declare "cause comes before effect?" (Kowal, 24). – Цікаво, який мудрагель додумався, що спершу йде причина, а потім наслідок? (Коваль, 25).

Перекладач вибирає із словникового складу мови перекладу слова, які найбільше відповідають словам оригіналу у їх взаємозв'язку, відповідно до змісту цілого речення та ширшого контексту [6:181].

As she said this she looked down at her hands, and was surprised to see that she had put on one of the Rabbit's little white kid gloves while she was talking (Carroll, 22). – З цими словами вона опустила очі і з подивом помітила, що, розмовляючи сама з собою, натягла на руку одну з Кроликових білих рукавичок (Керрол, 23).

'That's nothing to what I could say if I chose,' the Duchess replied, in a pleased tone. (Carroll, 85). – О, це ніщо проти того, що я могла б сказати, якби розохотилась, – затихалася Герцогиня (Керрол, 88).

'I don't think they play at all fairly,' Alice began, in rather a complaining tone (Carroll, 79). – Я б не сказала, що це чесна гра, – почала нарікати Аліса (Керрол, 82).

Отже, причинами застосування трансформації присудка у перекладі є:

– необхідність подолання повної чи часткової розбіжності граматичних категорій, форм та граматичних ознак мов оригіналу та перекладу. Аналізуючи приклади вживання інфінітивних конструкцій взагалі, і, як приклад конструкції “номінатив з інфінітивом” слід зазначити, що перекладацькі трансформації слід застосовувати через специфічне використання цієї конструкції. Це ж твердження справедливе і для герундія. Слід враховувати багатозначність англійських модальних дієслів, оскільки їх переклад залежить від контексту, тобто допускає інваріантність.

– різниця у словотворенні (слід зазначити, що граматична конверсивність є основною ознакою англійського словотворення порівняно з українським, а вживання суфікса –er є в англійській мові досить частим).

– різниця у сполучуваності слів, (одна й та сама лексична одиниця в мові оригіналу та перекладу може вимагати різних типів синтаксичних зв'язків), стилістичні відмінності двох мов та відмінності у традиціях мовлення. Висока частотність вживання дієслівних форм пасивного стану в англійській мові також є причиною застосування трансформації присудка. Зазвичай, форма пасивного стану передається неозначено-особових форм дієслова, зокрема, зворотною формою дієслова на -ся. Англійський присудок у пасивному стані може перекладатися також іменником. При перекладі деяких реалій може застосовуватись такий перекладацький прийом, як експлікація змісту, завдяки якій у речення перекладу вводиться додатковий присудок.

Досить часто еквівалентні форми і конструкції є в обох мовах, але їх семантика чи

вживання не збігаються у двох мовах, і тоді однією з основних причин застосування трансформацій присудка є контекст.

Дослідження причин застосування трансформації присудків в англо-українському художньому перекладі становить значний інтерес для подальшого аналізу трансформацій присудків у перекладі. Перспективним є також дослідження умов застосування трансформацій присудків взагалі та застосування трансформацій присудків у перекладі текстів різних стилів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Карабан В.І.* Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. – Ч.1 Граматичні труднощі. – К.: Політична думка, 1997. – 301с. 2. *Фирсов О.А.* Перевод с английского на русский и его комментарии. – М. 2003. – 198с. 3. *Латышев Л.К., Семенов А.Л.* Перевод: теория, практика и методика преподавания: Учеб. пособие для студ. перевод. фак. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский дом «Академия», 2003. – 192с. 4. *Виноградов В.С.* Перевод: Общие и лексические вопросы: Учебное пособие. – 2-е изд., перераб. – М.: КДУ, 2004. – 240с. 5. *Бархударов Л.С.* Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). М., «Международ. отношения», 1975 – 240с. 6. *Федоров А.В.* Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для ин-тов и фак-тов иностр. языков. Учеб. пособие. – 5-е изд. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: ООО «Издательский дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. – 416с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Lawrence, David Herbert. Lady Chatterley's Lover. – Penguin books, 1997. – 314 p.
Лоуренс Девід Герберт. Коханець леді Чаттерлі: Роман / Пер. з англ. Д.О.Радієнко; Передмова Н.Ю.Жлуктенко; Примітки Н.В.Глінки. – Харків: Фоліо, 2005. – 382с.
Joyce J. Dubliners. London, 1991. everyman's library. The millennium library.
Джойс Д. Оповідання із збірки „дублінці.” Зустріч. – Земля. – Несчастний випадок. – Благодать. – Сестри.
Hemingway E. The Collected Stories. The short happy life of Francis Macomber. – Everyman's library, 1995 – 426-454 – 787p.
Хемінгуей Е.К. Недавге щастя Френсіса Макомбера: пер. В. Митрофанов. Видавництво худ. Літератури <Дніпро>, 1980. – 300-327с. – 694с.
Селінджер Дж. Избранное. Сборник. – На англ. яз. – Сост. Бернацкая В.И. – М.: Прогресс. – 1982. – 438с.
Селінджер Дж. Чудовий день для рибки-бананки: Пер. Кузьменка Д. // Всесвіт. – №7-8. – С. 159-167
Коваль І. Лев і левиця. Маринований аристократ: П'єси (українською та англійською мовами)/Пер. Герасимчук Л., Митрофанов В., Тарашук П., Шовкун В. – К.: Факт, 2005. – 184с.; іл.
Рое, Edgar Allan. The complete stories. – Everyman's library, 1992 – 955p.
По, Едгар-Аллан. Золотий жук; Провалля і маятник: Оповідання/ Пер. 3 англ. Р. Доценка; – К: Веселка, 2003. – 79с. – (Золотий жук).
Рубцова М.Г. Чтение и перевод английской научно-технической литературы: Лексико-грамматический справочник / М.Г.Рубцова. – М.: ООО «Издательство АСТ»; ООО «Издательство Астрель», 2003. – 384с.
Carroll L. Alice's adventures in wonderland & through the looking-glass. – Wordsworth Classics, 2003. – 256p.
Керролл Л. Аліса в країні див. Аліса в задзеркаллі. / Пер. Корнієнка В. за ред. Малковича І. – 4-е вид. – К.: Видавництво Івана Малковича “А-БА-БА-ГА-МА-ГА”, 2005. – 121+141с.
Golding W. Lord of the flies - London, 1984 – 224.
Голдінг В. Володар мух/ Пер. з англ. С. Павличко. – К.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2004 – 254с.
Fitzgerald F. Scott. The Great Gatsby. Penguin Books, 1994.
Фіцджеральд Ф. Скотт. Великий Гетсбі. К.: Дніпро, 1982.

ГРИЦЕНКО Г.М.

*Видавничо-поліграфічний інститут
Національного технічного університету України “КПІ”*

ОСОБЛИВОСТІ МОНТАЖУ КОМПОЗИЦІЙНО-МОВЛЕННЄВИХ ФОРМ У РОБОТІ РЕДАКТОРА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Текст як “відтворення мовленнєвого процесу, який має завершеність, об’єктивовану у вигляді письмового документа, літературно опрацьовану відповідно до типу цього документа, що складається з назви (заголовка) і ряду особливих одиниць (надфразних єдностей) об’єднаних різними типами лексичного, граматичного, стилістичного зв’язку, які мають певну спрямованість і прагматичну установку” [1:18] є об’єктом лінгвістичного

дослідження лише останні п'ятдесят років (до цього часу він належав до сфери дослідження літературознавчих наук: текстології та герменевтики).

Особливо слід відзначити у цьому плані роботи **лінгвістів та літературознавців** О.Ахманової, В.Виноградова, І.Гальперина, В.Дреслера, М.Жинкіна, І.Ковтунової, А.Овсяннікова, О.Пешковського, Г.Солганика, Т.Тодорова, І.Фігурновського; **едитологів** Р.Іванченка, В.Різуна, В.Свінцева, К.Серажим, М.Феллера; дослідників редагування та підготовки до видання художнього тексту В.Барикіна, С.Брейбурга, П.Гіленсона, Л.Мухамадієвої, М.Тимошика, Н.Черниш та ін.

Проблема редагування сучасної постмодерної літератури з її словесна символізацією, переосмисленням, поглибленою рефлексивністю, інтелектуальністю, діалогом із читачем, іронічністю та самоіронічністю, елітарністю, пошуком незвичайних форм реалізації слова, речення та композиційно-мовленнєвої форми, модернізацією семантики, реченнєва деструкція, що переходить у деструкцію тексту тощо, на сьогодні лишається відкритою, оскільки немає жодних досліджень, які б допомагали сучасному авторові та редакторові вдосконалювати текст.

У сучасній художній літературі з'являється орієнтація на текст, на слово, на передачу їхньої внутрішньої енергетики, де первинний смисл не народжується, а спустошується і одночасно є початком нового смислу, де виникає прагнення ускладнити, затемнити місткість думки. Фрагментарність, заплутаність смислових зв'язків, одноразовість, залежність від контексту, непередбачуваність, невідтворюваність, експресивність – ось стильова домінанта сучасної прози і водночас проблема її редагування, оскільки фактично неможливо створити загальну систему правил, якими б міг скористатись сучасний редактор. Але і залишати такі тексти без редагування не можна, тому що часто змістових, логічних та орфографічних огріхів буває так багато, що навіть пересічний читач часом дивується. Оскільки кожен автор сьогодні як ніколи раніше активний у пошуку індивідуального неповторного стилю, особливо на синтаксично-текстовому рівні, то редагування такого тексту можливе лише за умов вивчення цього стилю редактором, тобто тут редактор повинен активно застосовувати техніку моделювання авторського стилю. І вже оперуючи авторськими моделями здійснювати правку. Для цього йому необхідно наполегливо вивчати основні здобутки письменників: методики, техніки, прийоми, і навіть шукати шляхи створення нових.

Особливо дослідження творчості постмодерністів неможливе без лінгвістичного аналізу тексту, що полягає у членуванні тексту на складові одиниці та детальному розгляді їх з метою виявлення специфіки та взаємозв'язків композиційно-мовленнєвих форм (видів викладу).

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена складністю самого явища викладу художнього тексту, недостатнім вивченням його різновидів, та їх взаємопереходів. До цього часу вчені (О.Гришина, Л.Лосєва, В.Кухаренко, Г.Солганик та ін.) вивчали лише деякі аспекти цієї проблеми. Тому актуальним у дослідженні, з одного боку, є аналіз специфічної інформації, яку передає кожна одиниця членування тексту, а з іншого боку – аналіз їх взаємодій у тексті.

Таким чином, **об'єктом дослідження** є композиційно-мовленнєва форма як лінгвостилістична категорія, **предметом дослідження** є монтаж композиційно-мовленнєвих форм (далі КМФ) як домінантна форма текстової організації у постмодерному тексті. **Метою дослідження** є аналіз якісних характеристик монтажу КМФ у художньому тексті, виділення їх основних механізмів, виявлення передумов змінності контекстів та основних напрямків взаємодії викладових моделей.

Досягнення зазначеної мети передбачає реалізацію таких **завдань**:

- 1) аналіз поглядів основних способів монтажу КМФ у художньому тексті,
- 2) проаналізувати реалізацію монтажних технік у сучасній постмодерній літературі,

3) накреслити основні напрямки редагування монтажу КМФ.

Хоча КМФ у наукових дослідженнях номінувалась по-різному: їх називали мовленнєвими типами (Н.Разінкіна (1989)), функціонально-смысловими типами мовлення” (Практическая стилистика русского языка. Функциональные стили (1982)), формами дискурсу (У.Гумбрехт (1980)), видами тексту чи дискурсу (Grammatik der deutschen Sprache (1997)), логічними єдностями (В.Одинцов (1982)), смисловими типами мовлення (М.Пентилюк (1994)) та ін., і визначено її загалом як початкову форму ідеальної текстомовленнєвої діяльності, здійснюваної за допомогою більших за обсягом одиниць, ніж речення, у свідомості людини, тому що, як зазначав Л.Виготський (1968), “свідомість має системну будову”, і у всіх людей “побудована” однаково, точніше, має однакові форми при суттєвій відмінності їх змісту.

Цю одиницю виявлено внаслідок членування мовленнєвого потоку – процесу протилежного до виявлення надфразних єдностей (об’єднання синтаксичних одиниць), по суті ми маємо справу з однією і тією ж одиницею, виявленою різними методиками.

Редактора, безумовно, цікавлять і лінгвістична, і літературознавча сторона одиниці, більшої за речення, яку будемо називати слідом за **В.Виноградовим композиційно-мовленнєвою формою [2]**, оскільки мова йде про редагування внутрішньої композиції вже готового тексту. Оперування КМФ у роботі редактора передбачає обидві техніки: і вичленення та аналіз одиниці (літературознавчо-стилістичний аспект), і моделювання тотожних одиниць (власне лінгвістичний аспект).

Членованість тексту для редактора – це функція загального композиційного плану твору, характер цієї членованості залежить від багатьох причин, серед яких не останню роль відіграє розмір частин і змістово-фактуальна інформація, а також прагматична установка творця тексту. Розмір частини часто розрахований на можливості читача сприймати об’єм інформації “без втрат”. Розгортання якоїсь думки у межах одиниці пов’язано зі здатністю людини концентрувати увагу на одному об’єкті впродовж деякого більш чи менш визначеного відрізка часу (гіпотеза І.Гальперина). Отже, для кожного відрізка тексту характерний і темпоральний параметр. Перерви у часовому континуумі теж необхідні для розумової діяльності, як і для фізичної зміна вправ. Враховуючи цей психо-фізіологічний фактор, можна з більшою достовірністю проникнути у типологічні особливості членування тексту. Членування тексту в основному запрограмоване, тобто зумовлене наміром автора. Це значить, що у будь-якому з типів викладу відчувається стилістична авторська обробка.

Для визначення черговості монтажу КМФ у текст, було здійснено розбивку оповідань та новел на КМФ. При розбивці було помічено, що КМФ у свою чергу групуються у смислові єдності, які було названо текстовим кадром (за аналогією до кадру у кіномистецтві як “зображувальної частини простору, обмеженої кіно- чи телеекраном” [3:79]. Кадр має протяжність в часі, тому характеризується не тільки просторовими, а й часовими особливостями. Кадром називають також частину телепередачі, фільму, де зафіксована певна сцена, знята за період безперервної роботи камери.

Текстовим кадром буде певна змістова та композиційна єдність КМФ. Так у оповіданні Г.Тарасюк “Бог покинув його” – 65 КМФ, які у свою чергу об’єднуються у 22 текстові кадри, у “Владі” В.Стрижеуса – 25 КМФ, що об’єднуються у 12 кадрів, тощо. Такі розбивки допомагають виявити симетричні центри-кадри, виявити найпродуктивніші комбінації КМФ тощо.

Монтаж усередині кадру виявив явище взаємодії КМФ, що переходить у нову якість – появу надзначення: тобто, одна КМФ відносно іншої може бути метафорою, порівнянням, омонімом, антонімом, синонімом, аллюзією тощо.

Повтор

1. У романі Л.Денисенко “Кавовий присмак кориці” [4:6-7, 201-202] зустрічається на початку і у кінці роману повтор кадру, що складається з описової та розмірковувальної КМФ та виконує композиційну роль **кільцевої симетрії**:

“Цей чоловік утішав себе коньячком. Як це зазвичай кажуть у потязі № 91 “Львів-Київ”: “Шановні пасажери, в нашому вагоні-ресторані ви зможете випити горілки, шампанського, вина, або коньячку”. Вони так лагідно промовляють оте “коньячку”, що годі відмовити собі в чарці, інші напої порівняно з “коньячком” уявляються грубими, несмачними і нездатними зігріти душу. Чоловік беззастережно любив цей напій. Коньячок. Бо він його не пив. Той йому смакував. Трунок кольору прибалтійського буриштину крізь шкло келиха він грів у своїй великій руці, грав зі шляхетною рідиною, похитуючи келиха, торкався твердими губами вінець і лише змочував губи. Застріяний погляд. Либонь, чоловікові було добре або настільки зле, що він намагався зробити все позитивне, що дарує нам ритуал вжиття алкоголю. Останні залишки позитивного. Виноградний присмак чужого щастя...” [4:6-7].

І хоча перший кадр стосувався характеристики різних людей, фактично він не відрізнявся від заключного:

“Цей чоловік утішав себе коньяком. Як це зазвичай кажуть у потязі №91 “Львів-Київ”: “Шановні пасажери, в нашому вагоні-ресторані ви зможете випити горілки, шампанського, вина, або коньячку”. Вони так лагідно промовляють оте “коньячку”, що годі відмовити собі в чарці, інші напої порівняно з “коньячком” уявляються грубими, несмачними і нездатними зігріти душу. Чоловік беззастережно любив цей напій. Коньячок. Бо він його не пив. Той йому смакував. Трунок кольору прибалтійського буриштину крізь шкло келиха він грів у своїй великій руці, грав зі шляхетною рідиною, похитуючи келиха, торкався твердими губами вінець і лише змочував губи. Застріяний погляд. Либонь, чоловікові було добре або настільки зле, що він намагався зробити все позитивне, що дарує нам ритуал ужиття алкоголю. Останні залишки позитивного. Виноградний присмак чужого щастя...” [С. 201].

Паралельна симетрія повторів зустрічається у новелі “Дефект” Галини Паламарчук [5] чотири рази: на сторінці 88 вона виступає як звичайний пояснювальний опис (без лапок): *“Зелена стіна, яка вбирала мої очі і мирно, ледь помітно ворухнула листочками, враз захвилювалася, кимсь або чимсь збурена, - аж я від несподіванки вийшла зі свого ліниво-скептичного стану в трутилась в те збурення, мало з дивана не впала. І так само мало не скотилася вниз із бетонної стіни метрів сім висотою, яка, власне кажучи, і підносила на рівень моїх вікон на третьому поверсі зелену веремію, юна особа в якомусь лахмітті. Навіть не придивляючись, я знала, хто то. Ця дівчинка вчилася в школі разом з моїм старшим сином і, як майже чомусь усе те покоління дітей, котрі опинилися на самісінькому зламі епох, була неприкаяна і геть чисто невлаштована. Дідусь-письменник...”* [5:88]. Наступні три рази авторка подає цю ж одиницю як самоцитатацію, виділену напівжирним шрифтом.

Повтор зачину описових одиниць зустрічається двічі [5:82, 100] і услужить увиразненню умовного поділу тексту на два блоки для полегшення сприймання (хоча сам текст яскраво ризоматичний):

“У неї залишився комп’ютер. Сказати б точніше, невідомо, як він взагалі сюди потрапив. Від попереднього життя...” [5:82] *“У неї залишився комп’ютер. Від попереднього життя...”* [5:100].

Середню (пояснювальну) частину авторка умисно вилучила для усунення нагромадження викладу.

Повтор цілої описової конструкції, що використовується як додаткове вкраплення-ілюстрація (автором подано курсивом):

“... Океанічні води раптово сказалися і покотили на сушу кілометрової висоти хвилі, протягом якоїсь години цілі земні континенти з містами та селами перетворилися на

пекучу черінь пустелі... Обгороджена благоліпна територія психіатричної лікарні перехнябилася, старі будівлі розсипалися, як іграшкові, заметушився персонал, юні лікарі й санітари хутко скидали білі халати, під якими в них були чорні лискучі спортивні костюми, і, спритно перестрибуючи через розколини та руїни, розбігалися і зникали, наче розчинялися в куряві і диму. Планета тряслася і мучилася, як у пологах, а потім сталося незбагненне і незрозуміле: вона розділилася надвоє, як ділиться видовжуючись крапля води. Руда, схожа на шлак, із ревучими натовпами покотилася вниз, а – інша, неначе кулька кульбаби, з якимись безтілесними мовчазними істотами – вгору. І це справді було ніби якесь народження.” [5:99-100]. Як і в попередньому випадку повтор на с.103 редукований (випущено два речення, які нами підкреслено у прикладі на с.99-100. Таким чином, у тексті діє триєдність трьох повторів паралелей, що логізує ризоматичний виклад тексту, надає йому цілісності, і навіть музичності, що нагадує сонатну форму. Виклад тексту (якщо не брати до уваги ризоматичності) нагадує (композиційно) чеховський, особливо в повісті “Чорний монах”: є контрастне протиставлення двох тематичних груп, так званих головної і другорядної, побічної партій (першою є повтори, другою їхнє розширення іншими КМФ), тричленність будови (про який говорилось вище) забезпечує симетричність і водночас є репризним, тобто таким, що межується з другорядним, але сюжетним викладом. Самі повтори утворюють певний ритмічний підйом у тексті, а отже, надає тексту хвилеподібності викладу. Допоміжні елементи ніби накопичують енергію тексту, а повтори їх виплескують.

Досить рідкісним зразком **різнотваріантної презентації** однієї і тієї самої моделі викладу (синонімії) є розповідь про застілля, яке зустрічається на 1-й і 26-27-й сторінках тексту П.Загребельного “Юлія або запрошення до самовбивства” [6]. Це результат застосування прийому ретроспекції шляхом повтору деяких ключових моментів попередньої розповідної моделі.

Це досить продуктивний прийом, який набув широкого застосування у сучасній постмодерній літературі (Є.Пашковський, Р.Іванчук та ін.). Детальніше проаналізувати таке явище зручніше з допомогою таблиці, поданої нижче.

<u>Ребром долоні капітана рубонує по денцю пляшки, горілка в тісній посудині злякано підстрибнула</u> до вузької шийки, біло скаламутилася і мовби аж закипіла, картонна затичка, розламуючи танку сургучеву за печатку, вилетіла з отвору, <u>дрібні холодні бризки приснули на голі Юльчині плечі</u>, від несподіванки жінка злякано скрикнула, тоді засміялася, лукаво повела оком: - Капіташо, не хуліганьте! [6:3]. - одне ускладнене і поширене речення	— <u>Ребром долоні капіташа рубонує по денцю пляшки, горілка в тісній посудині злякано підстрибнула...</u> <u>І холодна горілка бризнула на оголені Юльїні плечі</u>, аж у Шульги сипонули мурашки по шкірі, а капіташа, вмить зорієнтувавшись, кинувся ніби обтирати гарячі плечі жінки, сам же норовив обняти ті плечі або хоч одне плече або коли й не обняти, то хоч доторкнутися пожадливым шкарубким пальцем, а Юлія вигнулася всім тілом, відсунулася від капіташі, знов небезпечно скоротивши відстань між нею і Шульгою, і грайливо насварилася пальчиком: <u>“Капіташо, в мене тут не хуліганять!”</u>, але на капіташу вже ніщо не впливало, він був у своєму репертуарі, ах, у вас не хуліганять, хулі нам кулі, коли нас і дріб не бере, а випити нам треба чи не треба, бо як же не випити жінці з такими плечима, а нам біля такої жінки і таких плечей, плічок а чи плечиків, як співається у відомій революційній пісеньці: “Бирюзовые колечики ах да раскатились по лугу, ты ушла, й твои плечики скрылись в ночную мглу”, і він, мов фокусник, з точністю до одної

	бульки налив горілку в дві піали і <u>гранчасту склянку</u> (<u>робітничо-селянська посудина, продукт Великої Жовтневої революції</u>), в білій порцеляновій долоньці піали горілка втратила всю свою загрозливість, зате в склянці спінилася холодним зміїним шалом, немов капіташині очі, і капіташа підняв склянку навпро- ти світла, навпроти своїх крижаних очей, може, щоб ще дужче заморозити алкоголь своїм поглядом, і промуркотів” [6:26-17]. – 2 речення, поширені і ускладнені

Тут навпаки викладову одиницю автором було ускладнено з ілюстративною метою. Такі багатопланові авторські варіювання представлення позамовної дійсності (перефразування денотатів), дають змогу зміщувати аспекти майбутнього сприйняття тексту. Такий паралелізм є універсальним типом побудови кадру та кадрових поєднань.

Стилістично повтор такого типу спрямований на утримання уваги читача, монтаж тексту з повтором має яскраво унормовуючу якість.

Часто при поєднанні двох КМФ у текстовий кадр, виникає метафоричність викладу, а, отже, і резонансне підсилення увиразнення. Таким чином, одна викладова одиниця ілюструє іншу шляхом появи переносного значення. Найчастіше у текстах зустрічається так звана інкорпоруєча метафора (на зразок лексичної метафори типу: зоресвіт, калиновогнений) – тобто така, яка утворена шляхом редукції нейтральної і характеризуючої її метафоричної одиниці в одну КМФ чи кадр (опис головного болю персонажа):

“Томек зробив крок до ліжка. Нога підвелася і торкнулась холодної підлоги. Він широко розкрив очі... Величезний куб почав перевертатися, спочатку швидко, а потім все повільніше, врешті зупинився. Стеля і стіни впали – куб перетворився на одноплощевий хрест. З дальнього його кінця насувався страшний гуркіт. Ні, не гуркіт. Це чіткий звук, це марш. Але люди так марширувати не можуть. Гуркіт зростає. Його стає важко втримати. Марширували молотки. Й били об хрест при кожному кроці. Але нестерпними були не удари, а луна від них. Вона трусила повітря, тіло, м'язи, кістки, мозкові клітини...

- Голова!!! – простогнав Томек. – Ні!”[7].

Синонімізація викладу, що зумовлена повтором змісту монтажних одиниць КМФ та кадру різними засобами, найчастіше використовується контактено: синоніми знаходяться поруч, при чому один з них підсилює, деталізує інший:

КМФ 1:

“Красне літо проминуло у подиві перед життям і людьми, серед яких мав жити, і в пошуках тієї, без якої жити не міг. Коли ж упали на гори і доли кошлаті осінні тумани, облягли мою голову думи важенні, причадили, як жорнами кремінними, а серце розривалося, захлинаючись відчаєм, мов потопуючий посеред Дніпра: куди плисти, де рятуватися, коли на однім березі – чужі, а на другім – свої, та зчужілі [8:13].

КМФ 2. Синонім

“Дні тягнулись довгі, сірі і вогі, схожі на вимочені в ручаях коноплі, які знавісніла від горя Мокоша намотує на Дніпрові пагорби, як на велетенське мотовило. Світ став схожий на закопчений горищик без дна і покривки, здавалося, що ніколи над ним не було неба і вже не буде. А Дніпро стоятиме вічно каламутною застиглою ковбанею... Зимна вільгість пронизувала стіни мосі печерки, пронизувала наскрізь душу і вона, охляла, приморочена, бунтувалась невимовним туском – їй хотілося радості. Колишньої радості, бо нової негодна була запопасти” [8:13-14].

Для особливого увиразнення синонімія викладу переплітається з омонімічними формами єдиноповтору:

КМФ 1

“Сьогодні Аліман зготує повний казан баранини й покличе сусідів на маленьку гостину.

Тетяна прийде сама. Її Марко, звісно, теж набиватиметься з нею, але через те, що заявиться трохи напідпитку, вона лиха на нього й не пустить нікуди.

- Ти, голубе, ще в обід навечерявся! – дорікне. – Візьмеш оно відерце та перець поллєш!

І Анисья прийде сама. Її Антон відучора з похмілля слабій: хоч і велітиме жінці з дому нікуди не рипатись, на вчораїні копняки не спроможеться – спатиме.

І Махпурат сама прийде: її Бахтіяр на кілька днів поїхав у якихось лише йому відомих справах”[9:25].

КМФ 2

“І знову Аліман приготує і запросить.

Тетяна прийде сама.

Від її Марка залишиться трикутничок-лист. І – похоронка. Вони лежатимуть у прискринку й проситимуться з Тетяною, але та Їх з собою не візьме.

Анісья прийде сама. Її Антон вип'є добру повну і довічно відсипатиметься на фронтах Другої світової війни, тож Анісьї тепер вільно ходити, куди заманеться...

Махпурат прийде сама. Її Бахтіяра, видно, і на війні тримають, не відпускаючи додому, ті самі, тільки йому відомі чоловічі справи...” [9:27].

Омонімічним монтажем можна вважати і такий, в якому повтори утворюють кільце. Так у новелі В.Грабара “Стан душі” [10] кожен рядок-розв'язка повторюється в наступному кадрі як початок. Такий монтаж ритмізує та увиразнює виклад.

Отже, основу монтажу КМФ всередині текстового кадру становитимуть нові семантичні відношення, які утворюватимуться на стиках і надають єдності КМФ нових семантичних якостей.

Редагування монтажу КМФ передбачає такі послідовні дії:

- 1) прочитати та проаналізувати весь текст чи текстовий блок, здійснити розбивку на КМФ з метою виявлення місць монтажних стиків,
- 2) редагування структури та змісту самої КМФ – це дасть змогу встановити особливості авторської методики створення мікро тексту,
- 3) визначити обумовленість появи наступної КМФ,
- 4) визначити особливості переходу однієї КМФ в іншу,
- 5) визначити появу вторинного значення наступної КМФ відносно попередньої, визначити його доцільність, необхідність, увиразнювальний характер тощо;
- 6) визначити, чи буде зрозумілим читачеві вторинне значення і призначення наступної КМФ, якщо ні – порадити авторові чи разом з автором шляхом моделювання змінити наступну КМФ так, щоб вторинне значення впізнавалось,
- 7) ще раз перечитати обидві КМФ, що монтажуються з метою усунення неточностей,
- 8) ще раз перечитати весь текст з метою уніфікації монтажних технік, усунути місця, що заважають розпорошенню викладу.

ЛІТЕРАТУРА

1.Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. 2.Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. — М.: Наука, 1963. 3.Кривошея Г. Журналістика: поняття, терміни. – К.: КиМу, 2004. 4.Денисенко Л. Кавовий присмак кориці. - Л.: Кальварія, 2005. 5.Паламарчук Г. Дефект //Березіль. – 2003. – №7–8. – С. 82-104. 6.Загребельний П. А. Юлія, або запрошення до самогубства: Роман. – Х. : Фоліо, 2002. 7.Лайха О. All in All // www. Livejournal.com. 8.Тарасюк Г. Сні Анахорета // Березіль. – № 11. – 2004. 9.Соченко Л. Яблуневий рай // Березіль. – 2002. – №3. – С.25-27. 10.Грабар В. Стан душі. – К.: Амадей, 2004. – С.234-252.

КОГНІТИВНО-МОВЛЕННЄВІ СТРАТЕГІЇ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Постановка загальної проблематики та її зв'язок з науковими завданнями.

Останнім часом значно збільшився інтерес до проблеми вивчення особистості. Це явище обумовлюється, на наш погляд, тим, що в умовах глобальної комунікації і вільного доступу до інформації, можливості людини значно розширилися. Спостерігається еволюційний ріст особистості, почала змінюватися її значущість як об'єкту вивчення залежно від наукової дисципліни. Поняття “особистість” стає пріоритетним об'єктом дослідження в психології, філософії, літературі, мовознавстві та інших науках.

Стаття присвячена дослідженню проблеми когнітивно-мовленнєвих стратегій в політичному дискурсі часів П'ятої Республіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вибір теми нашого дослідження зумовлений тим, що в сучасних лінгвістичних студіях, присвячених вивченню мовної особистості реальних людей (Я.Р.Зінченко, О.М.Красовська, Л.Г.Чапаєва) та літературних персонажів (Т.Д.Венедиктова, М.Г.Ситнікова, М.В.Тевзая), помітним є певний інтерес до створення мовних портретів окремих політичних діячів (А.Д.Белова, М.О.Діденко, Г.Л.Жуковець, Д.В.Шапочкін). У цьому зв'язку дослідження когнітивно-мовленнєвих стратегій, притаманних дискурсу французьких політиків, є особливо **актуальним**.

Метою роботи є вивчення мовної особистості і її сутності, а також її проявів у французькому політичному дискурсі.

Головною ідеєю є те, що мовна особистість у політичному дискурсі враховує такі аспекти:

- характеристику мови політичного діяча;
- характеристику комунікативно-когнітивних стратегій політичного діяча.

Поняття “мовна особистість” утворено через проекцію в царину мовознавства відповідного міждисциплінарного терміну, в значенні якого переломлюються філософські, соціологічні й психологічні погляди на суспільно значущу сукупність фізичних і духовних якостей людини, які складають її сутність [1:65].

Першим на мовну особистість звернув свою увагу Й.Вайсгербер, який наголошував на залежності всього життя людини від рідної мови, а також на взаємозв'язку рідної мови й духовного становлення людини [2:224]. Через це справедливим є твердження В.В.Воробйова про те, що особистість забезпечує взаємозв'язок культури і мови, а також діалектики їхнього розвитку. Саме тому про особистість можна говорити тільки як про таку, що втілена в мові [3:26].

Крім того, з поняттям “мовна особистість” пов'язують термін “мовна свідомість”, який знайшов своє втілення в працях В.Гумбольдта, І.А.Бодуена де Куртене, Р.О.Якобсона та інших. Отже, в коло дослідницьких інтересів мовознавства увійшло дослідження людини, яка володіє мовою, тобто мовної особистості.

Безпосереднім носієм мовної свідомості є мовна особистість або людина, яка існує в мовному просторі – в спілкуванні, в стереотипах поведінки, зафіксованих у мові, в значеннях мовних одиниць і змістів текстів. Вивчення мовної особистості на пострадянському просторі пов'язано з ім'ям Ю.М.Караулова. Під мовною особистістю він розуміє сукупність здібностей і характеристик людини, які обумовлюють створення нею мовленнєвих творів (текстів), які розрізняються за ступенем структурно-мовної складності й точності відображення дійсності, за певною мовною спрямованістю [4:3].

Крім того, мовну особистість можна охарактеризувати з боку лінгвістичної свідомості та мовленнєвої поведінки, тобто з позицій лінгвістичної концептології й теорії дискурсу.

Особливий прояв поняття мовної особистості отримує в політичному дискурсі, тому що він є найбільш впливовим на суспільну свідомість і розповсюдженням у засобах масової комунікації.

Серед дослідників не існує загальноприйнятого визначення мови політики. В лінгвістичній літературі поряд з поняттям “політичний дискурс” (Е.І.Шейгал, А.М.Баранов) вживаються дефініції “суспільно-політичне мовлення” (Т.В.Юдина), “агітаційно-політичне мовлення” (О.П.Чудинов), “мова громадської думки” (П.М.Денисов), “політична мова” (О.І.Воробйова).

Зокрема, найбільш вузьке визначення політичного дискурсу в голландського лінгвіста Т. ван Дейка (Т.van Dijk). Він визнає, що політичний дискурс – це клас жанрів, обмежений соціальною сферою, а саме політикою. Урядові обговорення, парламентські дебати, партійні програми, промови політиків – це ті жанри, які відносяться до сфери політики. У цьому ракурсі політичний дискурс – це дискурс політиків. Обмежуючи політичний дискурс професійними рамками, діяльністю політиків, вчений наголошує, що політичний дискурс є також формою інституційного дискурсу. Це вказує на те, що дискурсами політиків вважають ті дискурси, які проголошуються в такому інституційному оточенні, як засідання уряду, сесія парламенту, з'їзд політичної партії. Він промовляється мовцем, який виконує роль професійного політика в інституційному оточенні. Отже, дискурс є політичним, коли він супроводжує політичний акт в політичному середовищі [5].

Щодо проявів мовної особистості в політичному дискурсі, то тут слід зосередитись на його когнітивній моделі.

На нашу думку, когнітивна модель політичного дискурсу повинна включати до свого складу:

- характеристику політичного діяча як мовної особистості;
- особливості когнітивно-мовленнєвих стратегій мовця.

Мовна особистість політичного діяча визначається орієнтацією на створення і сприйняття ним мовленнєвих витворів. Таке розуміння мовної особистості (Г.І.Богін, В.В.Виноградов, Ю.М.Караулов) дозволяє систематично розглядати процеси породження й сприйняття мовлення. Врахування особливостей мовленнєвої діяльності людини, яка володіє мовою, і специфіки різних аспектів тексту, який вона створює і сприймає, дозволяє зосередитись на визначенні завдань і змісті політичного дискурсу.

У цьому зв'язку важливою є методична модель мовної особистості Ю.М.Караулова, яка складається з трьох рівнів:

- вербально-семантичного (або структурно-семантичного);
- лінгвокогнітивного (або тезаурусного);
- мотиваційного [6:69].

Вербально-семантичний рівень розвитку мовної особистості передбачає опанування словникового запасу, навичок побудови й використання типових граматичних конструкцій. Він досягається в результаті навчання за зразками. Цей рівень вважають нульовим, але він є необхідною передумовою становлення і функціонування мовної особистості [6:36].

На думку Ю.М.Караулова, мовна особистість виникає тільки тоді, коли відбувається виявлення і встановлення ієрархії змістів і цінностей в її картині світу, в тезаурусі, тобто на лінгвокогнітивному рівні [6:36]. Саме на цьому рівні можливим є індивідуальний вибір мовних засобів, тематичне створення текстів, розуміння їх основної думки.

Наступний рівень мовної особистості – мотиваційний – передбачає виявлення і характеристику мотивів і цілей, які зумовлюють її розвиток і керують “текстотворенням”. На цьому рівні мовна особистість як об'єкт дослідження вже збігається з особистістю в самому

загальному, соціально-психологічному смислі. Максимальна активізація комунікативних потреб особистості, виконання різних комунікативних завдань, вибір і оцінка мовних засобів залежно від умов їх використання є характерними для цього рівня.

Отже, структура мовної особистості відображується і в схемі смислового сприйняття тексту, в породженні мовлення.

Розглядаючи політичного діяча як мовну особистість, треба враховувати його когнітивно-мовленнєві стратегії. В політичному дискурсі когнітивні стратегії є важливою характеристикою поведінки мовної особистості. Стратегії спілкування зумовлюють низку рішень мовця, вибір ним певних комунікативних дій і мовних засобів [7:37]. Стратегії спілкування співвідносяться з інтенціями комунікантів. При наявності інтенцій глобального характеру йдеться про внутрішні стратегії, притаманні дискурсу. Якщо в рамках одного й того ж типу дискурсу превалює досягнення окремих цілей, то тут йдеться вже або про локальні стратегії, або про комунікативні тактики.

Разом з Т. ван Дейком наголосимо на деяких когнітивно-мовленнєвих стратегіях, які використовуються політичними діячами [5]. Серед них на особливу увагу заслуговують узагальнення, наведення прикладу, поправка, посилення, очевидні поступки, повтор, контраст, пом'якшення, ухилення.

1. *Узагальнення*. Хід, який використовується для того, щоб показати, що інформація, яка щойно наведена або яка має бути наведеною, наприклад, випадок із життя, не є просто "випадковою". Таким чином підкріплюється можлива загальна думка. Характерним для цього ходу є використання таких типових виразів, як: "En tous les cas", "On le dit, on le répète", "Ніколи" і т.п.

Наприклад: "*En tous les cas, quelles que soient les raisons qui justifient cette évolution, il est certain que **jamais**, me semble-t-il, dans notre histoire, les relations entre l'Espagne et la France, **jamais**, n'ont été aussi chaleureuses et aussi dépourvues de nuages, et les quelques brumes qui peuvent encore subsister, j'en suis sûr, vont définitivement disparaître*" (Chirac 5.10.1999) 'У всіх випадках, якими не були б причини, що зумовили цю еволюцію, цілком достовірно, що ніколи, мені здається, в нашій історії, відносини між Іспанією та Францією не були такими теплими і безхмарними, а деякі неясності, які ще можуть існувати, скоро зовсім зникнуть, я в цьому впевнений'¹

2. *Наведення прикладу*. Конверсний хід, який показує, що загальна думка не є вигаданою, але базується на конкретних фактах (досвіді). Типові вирази: "On constate", "Voici", "On voit", "Par exemple".

Наприклад: "***On constate** que pour 9 millions d'ouvriers français, les conflits du travail, sous le régime précédent, entraînaient chaque année en moyenne, 7 millions de journées de grève, sous le régime actuel ce n'est plus qu'un million par an*" (Gaulle de 29.12.1961) 'Констатуємо, що для 9 мільйонів французьких робітників трудові конфлікти при колишньому режимі приводили кожного року в середньому до 7 мільйонів днів страйку, а при теперішньому режимі це не більше ніж один мільйон на рік'.

3. *Поправка*. Це формульна або риторична стратегія. Контроль за індивідуальним мовленням породжує припущення, що деяке формулювання є або референційно "хибним", або може привести до небажаної інтерпретації чи оцінки слухачем глибинних імплікацій чи асоціацій. Цей хід зазвичай є частиною стратегії загальної семантичної адекватності або стратегії позитивної самопрезентації.

Наприклад: "*Chacun peut **s'expliquer** – et **moi-même le premier** – que, dans l'esprit et le coeur de certains soldats, se soient fait jour naguère d'autres espoirs, voire l'illusion qu'à force de le vouloir on puisse faire que, dans le domaine ethnique et psychologique, les choses soient ce qu'on désire et le contraire de ce qu'elles sont*" (Gaulle de 23.11.1963) 'Кожен може об'яснитися, а я

¹ Переклад тут і далі наш

так перший, що в душі та серці деяких солдатів виникли в нещодавньому минулому інші надії або ілюзії, що за допомогою волі можна зробити так, щоб в етнічній та психологічній сфері стан справ був таким, яким його бажають і протилежний тому, який вже існує’.

4. *Посилення*. Формульна стратегія, націлена на кращий або більш ефективний контроль над увагою слухача (“притягнення уваги”), на покращення структурної організації релевантної інформації (наприклад, негативних предикатів) чи на підкреслення суб’єктивної макроінформації. Типові вирази: “C’est dommage que...”

“Je crois que c’est dommage. Le Niger, qui s’était engagé dans un processus démocratique au travers des élections locales que nous avons beaucoup encouragées, est retombé dans l’ornière que nous connaissons bien qui consiste, plutôt qu’attendre la prochaine élection pour changer le chef d’Etat qui ne donne pas satisfaction, à préférer recourir à des balles de 12,7 mm”. (Chirac 23.04.1999) ‘Мені жаль. Нігер, який включився в демократичний процес через місцеві вибори, які ми дуже підтримували, знов опинився на проторованій дорозі, де, і ми це добре знаємо, замість очікування наступних виборів для зміни голови держави, який не задовольняє, надають перевагу використанню куль діаметром 12,7 мм.’

5. *Очевидні поступки*. Хід, який дає можливість для умовного узагальнення навіть у випадку наведення протилежних прикладів, або хід, який дозволяє продемонструвати реальну або уявну терпимість або співчуття, тобто складові частини стратегії позитивної самопрезентації.

Наприклад: *“J’ai été ministre de l’Enseignement scolaire, je sais ce que l’Education nationale doit aux enseignants, je connais la difficulté de leur tâche à un moment où ils sont surtout en première ligne de la lutte pour la réussite scolaire des élèves et aujourd’hui ils souffrent souvent cruellement de la diminution par l’actuel gouvernement de droite des moyens qui sont donnés à l’Education nationale. Et je veux leur redire ici non seulement toute la confiance qui est la mienne mais aussi la façon dont nous aurons à réformer l’école”* (Royal 10.11.06) ‘Я була міністром з питань середньої освіти, я знаю, що міністерство державної освіти заборгувало викладачам, я знаю про труднощі їх справи в той час, коли вони знаходяться в перших рядах боротьби за успішність шкільної освіти, і сьогодні часто дуже страждають від зменшення фінансування з боку теперішнього правого уряду. Однак я хочу тут не тільки ще раз сказати про всю мою довіру до них, але й повторити те, яким чином ми повинні реформувати школу’.

6. *Повтор*. Формульний хід, функції якого близькі до посилення: при привернення уваги, структурування інформації, підкреслення суб’єктивних оцінок, більш значних тем і т.п.

Наприклад: *“Certes, l’alliance “atlantique” est absolument nécessaire. Certes, il serait bien utile que les grandes puissances de l’Occident concertent en permanence la politique qu’elles mènent en tous points de l’univers. Certes, il est indispensable qu’elles préparent ensemble l’action de leurs forces et, éventuellement, conjuguent leurs efforts de guerre”* (Gaulle de 23.11.1961) ‘Дійсно, “атлантичний” альянс є абсолютно необхідним. Дійсно, було б дуже корисним, щоб великі держави Заходу постійно узгоджували політику, яку вони проводять в усіх точках світу. Дійсно, необхідно, щоб вони разом готували операції своїх збройних сил, і, можливо, поєднували свої військові зусилля’.

7. *Контраст*. Хід, який має декілька когнітивних функцій:

- риторичну: привернення уваги до учасників через структурування інформації;
- семантичну: підкреслення позитивних і негативних оцінок людей, їх дій чи якостей шляхом протиставлення МІ-групи й ВОНИ-групи і всіх ситуацій, у яких спостерігається конфлікт інтересів.

Наприклад: *“...l’échange des décharges nucléaires stratégiques entre les deux camps – ces deux camps étant régis par deux Etats principaux – doit provoquer peut-être la mort de ces deux Etats-là...L’indétermination où nous sommes, nous autres Français, dans cette matière, d’autre part*

le fait que, si la bataille d'Allemagne... tournait mal, qu'elle ait été plus ou moins atomique..., il s'en suivrait... la destruction ou l'invasion de la France..., alors que nous sommes résolus, quoi qu'il arrive, à ne pas disparaître en tant qu'Etat et en tant que Nation" (Gaulle de 15.02.1963) '...взаємна розрядка стратегічних ядерних озброєнь між двома таборами, керованими двома основними державами, повинна, можливо, спровокувати кінець цих держав... Невизначеність, в якій знаходимося ми французи стосовно цього предмету, а з іншого боку той факт, що війна з Німеччиною закінчилася б погано, якщо вона була б хоч трохи атомною..., і вона спричинила б знищення або захоплення Франції, тоді як ми вирішили будь-що не зникнути як держава чи нація'.

8. *Пом'якшення.* Взагалі цей хід використовується задля самопрезентації, демонструючи розуміння і терпимість, а також "анулювання" оцінки чи узагальнення, які не можуть бути обґрунтовані. За його допомогою передбачається блокувати негативні висновки, як це зробив після серії шахтарських страйків генерал де Голль у своїй радіотелевізійній промові, призначеній для того, щоб нагадати французам про необхідність працювати і дотримуватись дисципліни:

"Pour être prospères, maîtres de nous-mêmes et puissants, nous Français, avons fait beaucoup. Il nous reste beaucoup à faire. Car le progrès exige l'effort. L'indépendance n'est pas pour rien. La sécurité coûte cher. C'est bien pourquoi l'Etat, qui a pour raison d'être de servir l'intérêt général, n'a pas le droit au laisser-aller... Actuellement, il est vrai notre pays est en plein essor. Tous les chiffres, tous les signes, démontrent, en particulier, que la condition des Français ne cesse d'améliorer. Le terme même de "rattrapage", souvent employé aujourd'hui est la meilleure preuve"(Gaulle de 19.04.1963) 'Щоб бути процвітаючими, хазяїнами самих себе і до того ж могутніми, ми, французи, багато зробили. Але нам залишається ще багато зробити. Оскільки прогрес вимагає зусиль. Незалежність не дається просто так. Безпека коштує дорого. Саме тому держава, метою якої є слугувати загальній справі, не має права на недбалість. Зараз дійсно наша країна на підйомі. Всі цифри, всі ознаки свідчать особливо про те, що умови французів без зупину покращуються. Навіть сам термін "надолужування", який часто вживається сьогодні, є найкращим доказом'.

9. *Ухилення.* Дійсно це набір різноманітних ходів, які входять до складу загальної стратегії ухилення. З когнітивної точки зору ухилення від розмови чи теми може вказувати на таке:

- релевантна інформація в моделі відсутня чи є неповною;
- з моделі можна витягти тільки нерелевантну або непридатну для передачі інформацію;
- в моделі є тільки негативний досвід, але він блокується загальним принципом, який забороняє погано відзиватися про інших людей чи інші групи людей.

Типовими виразами є "Я не знаю", "Я не хочу...", "Я не хочу говорити..."

Наприклад: *"Je ne veux pas aborder un sujet aussi important que celui de l'éducation de façon polémique"* (Royal 10.11.06) 'Добре, я не хочу розглядати в полеміці таку важливу тему, як тема освіти'.

Отже, перелічені вище аспекти, в особливості, характеристика політичного діяча і характеристика його комунікативно-когнітивних стратегій, являють собою реалізацію інтенцій самого мовця в політичному дискурсі і значною мірою характеризують його як мовну особистість.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Воркачев С.Г.* Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. // Филологические науки. – 2001. – №1. – С.64-72. 2. *Вайсгербер Й.Л.* Родной язык и формирование духа. / Перевод с нем. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1993. 3. *Воробьев В.В.* Языковая личность и национальная идея // Народное образование. – 1998. – №5. – С.25-30. 4. *Караулов Ю. Н.* Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. 5. *Dijk T.A.*

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Chirac Jacques*. Allocution prononcé par Monsieur Jacques Chirac Président de la République, le 5 octobre 1999. 2. *Chirac Jacques*. Allocution prononcé par Monsieur Jacques Chirac Président de la République, le 23 avril 1999. 3. *Gaulle de Charles*. Allocution prononcé par Monsieur Charles de Gaulle Président de la République, le 29 décembre 1961. 4. *Gaulle de Charles*. Allocution prononcé par Monsieur Charles de Gaulle Président de la République, le 23 novembre 1965. 5. *Gaulle de Charles*. Allocution prononcé par Monsieur Charles de Gaulle Président de la République, le 23 novembre 1961. 6. *Gaulle de Charles*. Allocution prononcé par Monsieur Charles de Gaulle Président de la République, le 19 avril 1963. 7. *Royal Ségolène*. Allocution prononcé par Ségolène Royal, le 10 novembre 2006. Interview sur FRANCE 3.

ГУЛІВЕЦЬ Н.О.

Донецький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ЕВОЛЮЦІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО БЛОКУ ПРИЙОМ ЇЖІ В ІСТОРІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (на матеріалі літературних джерел)

Теорії концептуального аналізу останнім часом приділяється особлива увага [див., напр., 1; 2; 3; 4; 5], зокрема, детально вивчаються структури представлення знань на прикладі фреймових моделей [див. також 6; 7; 8; 9; 10]. **Метою** даної роботи є вивчення елемента фреймової структури концепту ДОВІЛЛЯ – концептуального блоку (КБ) ПРИЙОМ ЇЖІ. Аналізу піддалися структуроутворюючі слоти, їхні взаємозв'язки і вербальне втілення. **Новизна й актуальність** роботи полягає в діяхронічному підході до дослідження, що дає можливість спростежити стадії розвитку даного КБ у процесі становлення норми англійської мови: у давньоанглійській (VII-XI століття), середньоанглійській (XII-XV століття) і ранньосередньовісній (XVI-XVII століття) періоди [11:7].

Обраний **об'єктом дослідження** концепт ДОВІЛЛЯ являє собою один з ключових концептів культури англословного суспільства і вербалізується в мові, відтворюючи всю накопичену даним мовним колективом інформацію. Вивчений ілюстративний матеріал дозволяє репрезентувати знання, втілене в концепті ДОВІЛЛЯ, у виді акціонального фрейму [2; 7:19] з основним навантаженням значення, що відтворює виконання дії/взаємодії між учасниками події: *Heo sette him on pelle Of wyn to drinke his fulle: Heo made him faire chere And tok him abute the swere* (Anon. 4); *The queyn furth on hyr wayis rade And sawffly come to the castell Quhar hyr folk war ressavyt weill And esyt weill with meyt and drynk* (Barbour); ... *then for Gallants, who otherwise perhaps would spend their money in drunkennesse, and lasciviousnesse doe find a great delight and delectation to see a play* (Anon. 8).

Як було зазначено вище, метою роботи є вивчення репрезентантів КБ ПРИЙОМ ЇЖІ для виявлення особливостей і закономірностей їх реалізації в історії англійської мови. З'ясувалося, що аналізовані історичні етапи в якості змістовних складових даного КБ мають наступні слоти: СУСПІЛЬНИЙ ЗАХІД, ВЖИВАННЯ СПИРТНИХ НАПОЇВ, ЇЖА, об'єднаний слот ВЖИВАННЯ СПИРТНИХ НАПОЇВ + ЇЖА і СТАН (ПРИДБАННЯ СТАНУ).

Так, у літературних джерелах давньоанглійського періоду КБ ПРИЙОМ ЇЖІ реалізується наступними номінативними одиницями:

Слот: **СУСПІЛЬНИЙ ЗАХІД**

➤ *simle (symle) / symble (symbol)* (feast, banquet)

- *sittan tó symble* (sit to feast) (Anon. 2);
- *ymb-sittan symbol* (sit round a banquet) (Anon. 2);

- *swefan æfter symle* (sleep after feasting) (Anon. 2);
- *Picgan symbol* (partake of feast) (Anon. 2);
- *ge-settan to symble* (set/sit down to feast) (Anon. 2), наприклад:

Site nú tó symle ond onsaél meoto / sigehrēð secgum swá þín sefa hwette. (Sit now to feast and untie your thoughts / of your glorious victories to the soldiers, as your heart urges) (Anon. 2).
Þá wæs saél ond maél / þæt tó healle gang Healfdenes sunu / wolde self cyning symbol picgan. (Then it was the time and occasion / that to the hall went Half-Dane's son; / the king himself wished to partake of the feast) (Anon. 2).

Тут, слот може уточнюватися вузлом ТАКИЙ:

- **symbol-wyn(n)** (joy of feasting, delightful feast)
 - *symbolwynne dréogan* (enjoy pleasure-banquet):

Gá nú tó setle symbolwynne dréoh / wiggeweorþað. (Go now to the bench, join in the pleasure-banquet, honoured by your battle) (Anon. 2).

- **fyllu** (fullness, feast)
 - *fylle gefægnian* (rejoice at the feast):

...bugon þá tó bence blaédágande / fylle gefaégon. they then sank down on the bench, the fame-bearers, / rejoicing at the feast (Anon. 2).

- **wist** (abundance, nourishment, feast)
 - *gān to wiste*:

...hu hine on geoguðe his goldwine / wenede to wiste (How is youth his lord (gold-friend) went to the feasting) (Anon. 10).

- **béor-sele** (beer-hall, banquet/feast hall)
 - *beon geador ætsomne on béor-sele* (gather together in the beer-hall):

Þá wæs Géatmægum geador ætsomne / on béorsele (Then the Geatish men were gathered together / in the beer-hall) (Anon. 2).

Існуючи неізолюванно, слот СУСПІЛЬНИЙ ЗАХІД межує зі слотами інших субфреймів, наприклад,

СУСПІЛЬНИЙ ЗАХІД ↔ ПАСИВНИЙ ВІДПОЧИНОК

...þaér his lichoma .../ swefep æfter symle... (...therehisbody.../sleepsafterfeasting) (Anon.2).

СЛОТ: **ВЖИВАННЯ СПИРТНИХ НАПОЇВ**

- **medu** (mead)
 - *Picgan medu* (accept, receive, eat):

'Ic ðæt maél geman þaér wé medu þegun / þonne wé gehéton ússum hláforde / in biorsele ðé ús ðás béagas geaf / þæt wé him ðá gúðgetawa gyldan woldon / gif him þyslicu þearf gelumpe, / helmas ond heard sweord ('I recall that time, where we partook of mead, / when we promised to our lord / in the beer-hall, he who gave us rings, / that we to him for the war-gear wished to repay, / if for him such a need arose, / with helmets and hard swords) (Anon. 2).

- **béor** (beer, strong drink)
 - *drincan béore* (drink beer) (Anon. 2);
 - *béor-Þegu* (beer-taking) (Anon. 2);
 - *béorsele (biorsele)* (beer-hall) (Anon. 2), наприклад:

Ful oft gebéotedon béore druncne / ofer ealowaége óretmecgas / þæt hie in béorsele bídan woldon / Grendles gúpe mid gryrum ecga (Full oft have vowed, having drunk beer, / over ale-flagons, battle-men, / that they in the beer-hall would await / Grendel's onslaught with vicious edges) (Anon. 2). *Gewát ðá néosian syþðan niht becóm / héān húses hú hit Hring-Dene / æfter béorþege gebún hæfdon (He then went to visit and see--when night came--/ the high house how it, the Ring-Danes / after the beer-feast, had occupied)* (Anon. 2).

СЛОТ: **СТАН**

➤ **wingal** [win (wine)+gāl (lustful)] (wanton with wine)

Forþon him gelyfed lyt, se þe ah lifes wyn / gebiden in burgum, bealosipa hwon, / wlonc ond wingal (Indeed he credits it little, the one who has the joys of life, / dwells in the city, far from terrible journey, / proud and wanton with wine) (Anon. 7).

Середньоанглійський період характеризується розширенням меж зони ПРИЙОМ ЇЖИ за рахунок появи нових слотів – ЇЖА й об'єднаного ЇЖА + УЖИВАННЯ СПИРТНИХ НАПОЇВ, а також доповнення слота СТАН відтінком ПРИДБАННЯ СТАНУ. У середньовічній літературі розглянутий КБ репрезентується таким способом:

Слот: **СУСПІЛЬНИЙ ЗАХІД**

➤ **feast**

- *holden a feast* (Anon. 5);
- *maken a great feast* (Anon. 5);
- *loue to go to feestes*:

She loueth to go to feestes, there to be nyse (Anon. 3).

➤ **revel**

- *holden rich revels with gay talk and jest* (Anon. 5).

➤ **brudale** (bridal feast)

- *comen from a brudale*:

He sede upon his tale, / "I come fram o brudale; / Ich was at o wedding / Of a maide Ryemhild (Anon. 4).

Особливість МЕ слота СУСПІЛЬНИЙ ЗАХІД складається в кількарізному вживанні уточнюючого вузла ТАКИЙ: *great, rich, with gay talk and jest*.

Слот: **ВЖИВАННЯ СПИРТНИХ НАПОЇВ** (у квадратних дужках зазначені уточнюючі вузли)

➤ **to drinke/drynken**

- *of wyn [ТАК] his fulle* (Anon. 4);
- *wyn [КОЛИ] at eve* (Langland);
- [ДЕ] *at diverse taverns* (Langland), наприклад:

Heo sette him on pelle / Of wyn to drinke his fulle (Anon. 4); *Glotonye he gaf hem ek and grete othes togire, / And al day to drynken at diverse taverns* (Langland).

➤ **a drink**

- *culit mouthis with [ТАКИЙ] comfortable drinks*:

Than culit thai thair mouthis with comfortable drinkis; / And carpit full cummerlik with cop going round (Dunbar).

➤ **wyne**

And sua gret haboundance of wyne / That the gud erle had doutyne (Barbour).

Слот ВЖИВАННЯ СПИРТНИХ НАПОЇВ може реалізовуватися в рамках текстового фрагмента. У цьому випадку співвіднесеність з даним слотом виражається за допомогою застосування номінативних одиниць, що належать лексико-семантичному полю (ЛСП) СПИРТНІ НАПОЇ. Так, наприклад, уживання лексем *cuppe, beverages* передає описувану ситуацію в наступному контексті: *There was laughynge and lourynge and "Lat go the cuppe!" / (Bargaynes and beverages bigonne to arise)* (Langland).

Слот ВЖИВАННЯ СПИРТНИХ НАПОЇВ: контейнер демонструє зв'язок ЩОСЬ-власник має ЩОСЬ-власне. Так, слот ВЖИВАННЯ СПИРТНИХ НАПОЇВ: контейнер має слот **СТАН (ПРИДБАННЯ СТАНУ)**: вміст:

- *be drunkyn*:

And sua gret haboundance of wyne / That the gud erle had doutyne / That off thar men suld drunkyn be (Barbour);

- *be dronden of the ber*:

Knichtes and squire / Alle dronken of the ber (Anon. 4).

- *to haue come dronken:*

... and the lord Ffaunhop willed Wawton to haue come dronken with him as he hadde Enderby seyeng to Wawton Pat he sholde be welcome for he yaf him drink which he hadde lesse cause to loue Panne (him) menyng be Enderby (Anon. 1).

➤ **drunkynnes**

- *maken in drunkynnes sum melle:*

That off thar men suld drunkyn be / And mak in drunkynnes sum melle (Barbour).

Приведений вище приклад демонструє наявність семантичних зв'язків між слотами субфреймів ПРИЙОМ ЇЖИ й АКТИВНИЙ ВІДПОЧИНОК, а саме (див. схема 1):

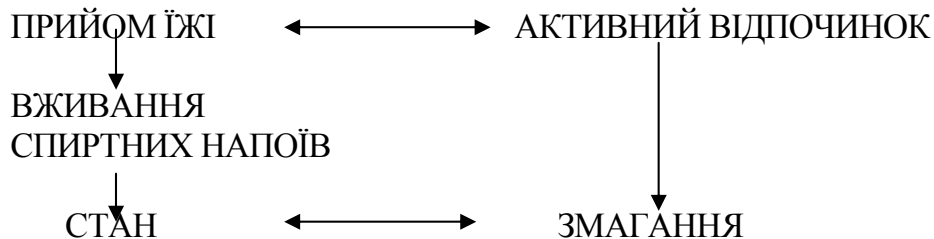

Схема 1.

Таким чином, взаємозв'язок лексем *drunkynnes* і *melle* (affray, contest, medley) сприяє подальшій активації міжфреймових зв'язків, розширюючи зону реалізації КБ ПРИЙОМ ЇЖИ.

СЛОТ: **ЇЖА**

➤ **diner/dynere**

- *be at diner:*

And the seide lordis that same Friday were at diner (Shillingford, 9);

- *maken diner [ДЕ]:*

And syt, I spacke wyth a sertyn man and acsyd hym if he herd owt sey why be dynere was mad att Norfolkys howse (Paston).

➤ **to dyne**

- *dyne [ДЕ] in your house [КОЛИ]:*

If it myght please yow, I wold be glad that she myght dyne in your howse on Thursday, for ther shold ye haue most secret talkyng (Paston).

➤ **table**

- *gon to table:*

Leve at hire he nam, / And in to halle cam: / The knightes yeden to table, / And Horn yede to stable (Anon. 4).

СЛОТ: **ЇЖА+ ВЖИВАННЯ СПИРТНИХ НАПОЇВ**

➤ **meit (mete) and drink**

- *esen (entertain) [ТАК] with meit and drink:*

Quhar hyr folk war ressavyt weill / And esyt weill with meit and drynk (Barbour).

- *refreissche [ТАК] with mete and drink:*

The Erle Patrik was Inglisman, / That gert with mete and drynk alsua / Refresche thaim weill (Barbour).

При розгляді лексико-семантичного складу даного слота відзначається його взаємозв'язок зі слотом СУСПІЛЬНИЙ ЗАХІД:

➤ **to eten and drinken**

- *[ТАК] togedir [ДЕ] (in Develyn):*

And the sonday folwyng they herd masse and ete and drank togedir in Develyn (Anon. 1).

- *[ТАК] with felesshep [ДЕ]:*

And for Goddes love lete your brothere and ye be ware how pat ye walken and wyth what felesshep ye etyn or drynkyn, and in what place; for it was seid here pleynty that your brothere was poysoned (Paston).

Літературні джерела середньоанглійського періоду також виявляють наступний межслотовий зв'язок:

СУСПІЛЬНИЙ ЗАХІД

ЇЖА

+ [ТАКИЙ] ОСОБИСТЕ СПІЛКУВАННЯ

А саме:

*revel + gay **talk** and jest* (Anon. 5);

*to dyne + to haue most secret **talking*** (Paston).

У результаті аналізу літератури ранненовоанглійського періоду було виявлено, що КБ ПРИЙНЯТТЯ ЇЖІ реалізується в трьох слотових конструкціях: СУСПІЛЬНИЙ ЗАХІД, ВЖИВАННЯ СПИРТНИХ НАПОЇВ і ЇЖА. Однак, структурна організація слотів відрізняється великим лексико-семантичним різноманіттям, збільшенням площин взаємодії зі слотами суміжних субфреймів і реалізується в наступних одиницях:

Слот: СУСПІЛЬНИЙ ЗАХІД

➤ *banquet*

- *rise from the banquet:*

The mistresse of your love, faire Marian, / Tels us your sodaine rising from the banquet / Was but a humor, which you meane to purge, / In some high Tragicke lines, or Comick jests (Munday).

➤ *feast/to feast*

- *come to [ТАКИЙ] the mock-spouse feast:*

To this end came I to the mock-spouse feast (Munday).

- *to hold [ТАКИЙ] an old accustom'd feast:*

This night I hold an old accustom'd feast, / Whereto I have invited many a guest / Such as I lave (Shakespeare 3).

- *to feast [СТІЛЬКИ] one night:*

But note again how well he could use the same art, which he reprehended, to serve his own humour: when bearing a secret grudge to Callisthenes, because he was against the new ceremony of his adoration, feasting one night where the same Callisthenes was at the table (Bacon).

- *begin feasting:*

At Hallowmas sla[u]ghter time, sone commeth in: / and than doth the husbände mans, feasting begin (Tusser).

Слот СУСПІЛЬНИЙ ЗАХІД розширюється за рахунок ЛСП ПРИВАТНИЙ ВІЗИТ:

➤ *supper*

- *come to supper [КУДИ]:*

A fair assembly, whither should they come? / Servant: Up. / Romeo: Whither? / Servant: To supper; to our house (Shakespeare 2).

- *expect some friends to supper:*

In the meane time George bespeaks great cheare to supper, saying, he expected some of his friends from London (Peele).

➤ *dinner*

- *come to dinner to him:*

... whither on a tyme, vnloked for, he came to dinner to him (Roper).

- *talk out your dinner:*

Why, Master Thorney, d'ye mean to talk out your dinner? the company attends your coming (Dekker et al.).

➤ **tea-table**

- the chat of the tea-table [ДЕ]:

Immediately she went to work to find instruments, and she had very little difficulty in the search, for telling her story in general to a couple of gossips in the neighbourhood, it was the chat of the tea-table all over that part of the town, and I met with it wherever I visited (Defoe).

СЛОТ: **ВЖИВАННЯ СПИРТНИХ НАПОЇВ**

➤ **to drink**

[ЩО]:

- drink more wine (Munday);
- drink [ТАКИЙ] Rhenish wine:

Men when they are idle, and know not what to do, saith one let vs goe to the Stilliard and drinke Rhenish wine (Nashe).

- drink olde wine (Nashe);
- drink of old sack:

Thou art so fat-witted with drinking of old sack (Shakespeare 1).

- drink somebody the sack:

...but the sack that thou hast drunk me would have bought me lights as good cheap at the dearest chandler's in Europe (Shakespeare 1).

- drink morning draught:

Mr. Hinshaw and Mr. Wiseman came to him to Islington to his House, from whence they went to drink their morning draught, Mr. Vowel said, There were enough to do the work still (Anon. 9).

[ТАК]:

- drink good:

Drinke good old man, I pre you drinke more wine (Munday).

- drink day and night:

Thus haue I spente al my good out right / Wyth playenge, wyth drinkynge day and night (Anon. 6).

➤ **a drink** (ЗВ'ЯЗОК ІЗ СУБФРЕЙМОМ **АМОРАЛЬНА ПОВЕДІНКА**)

- leave thy drink and thy whore:

Leave thy drink and thy whore, / And keep in-a-door (Shakespeare 3).

➤ **drunkenness** (ЗВ'ЯЗОК ІЗ СУБФРЕЙМОМ **СТАН**)

- spend money in drunkenness:

...then for Gallants, who otherwise perhaps would spend their money in drunkenness, and lasciviousnesse doe find a great delight and delectation to see a Play (Anon. 8).

ЛСП: **ЗАКЛАД**

- walk [КОЛИ] in the night betwixt tavern and tavern:

Thou hast saved me a thousand marks in links and torches, walking with thee in the night betwixt tavern and tavern (Shakespeare 1).

- go to the Tauerne:

...to the Tauerne they go, where after a little idle talke, George fell to the question about the thing you wot of (Peele)...

- goto an [ТАКИЙ] honest ale-house:

And now let's go to an honest ale-house, where we may have a cup of good barley wine, and sing "Old Rose," and all of us rejoyce together (Walton).

ЛСП **ЗАКЛАД** також може репрезентуватися за допомогою імені власного, наприклад:

- be merry at the three Pigeons:

but for the rest they are honest compleat men, leauing them to come to my honest George, who is now merry at the three Pigeons in Brainford (Peele).

- goe to the Stilliard (Nashe);
- retire to Paules:

I hearing of this cold comfort, tooke me leaue of him verie faintly, and like a carelesse malecontent that knew not which way to turne, retired me to Paules to seeke my dinner with Duke Humfrey (Nashe).

ЛСП: СПИРТНИЙ НАПІЙ

➤ **wine**

- be wel chafed with wine

But being once wel chafed with wine and imboldned by your absented maner of liuing, there was no matter their eares had euer heard of that grew not to be a subiect of their winie conference (Sidnei).

- have a cup of [ТАКИЙ] good barley wine (Walton);
- proffer (somebody) the wine (Peele);
- willingly accept the wine:

Comming to London, hee fell in company with a Cockatrice; which pleased his eye so well, that George fell aboording of her, and proffered her the wine: which my Croshabell willingly accepted (Peele).

➤ **beere**

- quench poetical thirst with small beere:

let them not once lick their lips at the Thespian bowle, but onely be glad (and thanke Apollo for it too) if hereafter (as hitherto they haue alwayes) they may quench their poetically thirst with small beere (Dekker).

СЛОТ: ЇЖА

➤ **dinner**

- [ТАКИЙ] sober dinner to be come and gone (Sidnei);
- seeke dinner (Nashe);
- seke diners:

With some folke on sundayes, their tables do reke: / and halfe the weke after, their diners to seke (Tusser).

- be set at dinner:

Being set at dinner, My Host, quoth George, how fals the Tide out for London? (9Peele).

➤ **supper**

- unbutton after supper:

...and unbuttoning thee after supper, and sleeping upon benches after noon, that thou hast forgotten to demand that truly which thou wouldest truly know (Shakespeare 1)...

- [ТАКИЙ] slender city suppers:

Should I diet three days at one of the slender city-suppers, you might send me to Barber-Surgeons' hall the fourth day, to hang up for an anatomy (Dekker et al.).

- be at supper:

...and in his way he tooke vp Wickham, where he sojourned that night: being at supper, accompanied with his Hostis, among other table-talk, they fell into discourse of Chirurgerie, of which my Hostis was a simple professour (Peele).

➤ **meat**

- meat and rest to be pleasant:

We have had a most pleasant day for fishing and talking, and are returned home both weary and hungry; and now meat and rest will be pleasant (Walton).

ЛСП ПРИВАТНИЙ ВІЗИТ, ЗАКЛАД і слот ЇЖА доповнюються одиницями ЛСП
ОСОБИСТЕ СПІЛКУВАННЯ: *the chat, to talk out, a little idle talke, table-talk, to fall into*

discourse, а зв'язок із субфреймом **ПАСИВНИЙ ВІДПОЧИНОК** відбивається одиницями *unbutton after supper* і *meat and rest to be pleasant*.

Проаналізовані літературні джерела давньоанглійського, середньоанглійського і ранньосередньовісного періодів розкривають етапи становлення і розвитку КБ ПРИЙОМ ЇЖИ. Так, слот СУСПІЛЬНИЙ ЗАХІД є характерним для всіх трьох аналізованих історичних етапів, при цьому в якості уточнюючого в давньоанглійському і середньоанглійському використовується вузол ТАКИЙ, а в ранньосередньовісному додається вузол СТИЛЬКИ; ЛСП ПРИВАТНИЙ ВІЗИТ розширює область реалізації КБ ПРИЙОМ ЇЖИ у ранньосередньовісному.

Найбільш чисельним на всіх етапах є представлений слот ВЖИВАННЯ СПИРТНИХ НАПОЇВ. Зі збільшенням кількості представників групи, зростає число уточнюючих вузлів: у середньоанглійському і ранньосередньовісному використовуються вузли ЩО, ТАКИЙ, ТАК, КОЛИ, ДЕ. ЛСП СПИРТНІ НАПОЇ (середньоанглійський, ранньосередньовісний) і ЗАКЛАД (ранньосередньовісний) доповнюють слот новими лексичними одиницями.

Слот ЇЖА знаходить своє втілення у середньоанглійському і ранньосередньовісному періодах. В останньому випадку слотова інформація уточнюється вузлом ТАКИЙ і доповнюється за рахунок ЛСП ОСОБИСТЕ СПІЛКУВАННЯ. У середньоанглійському використовується об'єднаний слот ЇЖА+ВЖИВАННЯ СПИРТНИХ НАПОЇВ, що виявляє зв'язок зі слотом СУСПІЛЬНИЙ ЗАХІД; при цьому і ЇЖА, і СУСПІЛЬНИЙ ЗАХІД зв'язані з ЛСП ОСОБИСТЕ СПІЛКУВАННЯ.

КБ ПРИЙОМ ЇЖИ не обмежується реалізацією в рамках власної структури, а пов'язаний зі слотами, що належать іншим субфреймам, таким, як АМОРАЛЬНА ПОВЕДІНКА (ранньосередньовісний), ПАСИВНИЙ ВІДПОЧИНОК (давньоанглійський, ранньосередньовісний), АКТИВНИЙ ВІДПОЧИНОК (середньоанглійський), СТАН (ПРИДБАННЯ СТАНУ) (давньоанглійський, середньоанглійський, ранньосередньовісний).

Таким чином, КБ ПРИЙОМ ЇЖИ розкривається на трьох досліджених історичних етапах як багатогранне мовне явище з чисельними складними внутрішніми і зовнішніми (міжфреймовими) зв'язками й уточнюючими вузлами. Перспективою подальшого дослідження представляється більш детальна розробка і вивчення структури і змісту вербалізації концепту ДОЗВІЛЛЯ в сучасній англійській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1.Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. – Воронеж: Издательство ВГУ, 1996. – 104с. 2.Жаботинская С.А. Геометрия смысла: концептуальные модели языка и фрактальные формы. Первая российская конференция по когнитивной науке. Казань, 11.10.2004. <http://www.ksu.ru/ss/cogsci04/science/index.htm> 3.Кубрякова Е.С. Что может дать лингвистика для исследования сознания? Первая российская конференция по когнитивной науке. Казань, 11.10.2004. <http://www.ksu.ru/ss/cogsci04/science/index.htm> 4.Попова З.Д., Стернин И.А. Понятие “концепт” в лингвистических исследованиях. – Воронеж: Воронежский государственный университет, 1999. – 30с. 5.Fauconnier G., Turner M. Conceptual integration networks. <http://www.wam.edu.umd.edu/~mturn/WWW/blending.html> 6.Жаботинская С.А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования // Лингвистичні студії. – Черкаси: Сіач, 1997. – Вип.2. – С.3-11. 7.Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов// Вісник Черкаського університету. Серія “Філологічні науки”. Черкаси: Сіач, 1999. – Вип.4. – С.12-25. 8.Framing the Issues: UC Berkeley professor George Lakoff tells how conservatives use language to dominate politics. By Bonnie Azab Powell, New Center, 27 October 2003. www.berkeley.edu 9.Lakoff G. Framing the Dems. How conservatives control political debate and how progressives can take it back, 9.01.03. www.prospect.org/authors/lakoff-g.html 10.Minsky M. A Framework for Representing Knowledge. <http://web.media.mit.edu/~minsky/papers/Frames/frames.html> 11.Чахоян Л.П., Иванова И.П., Беляева Т.М. История английского языка. Учебник. Хрестоматия. Словарь. - СПб.: Издательство «Лань», 2001. – 512с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Anonymous 1. An anthology of Chancery English. <http://etext.lib.virginia.edu/toc/modeng/public/AnoChan.html> 2.Anonymous 2.Beowulf. www.heorot.dk 3. Anonymous 3. Everyman. <http://etext.lib.virginia.edu/toc/modeng/public/AnoEver.html> 4. Anonymous 4. King Horn. <http://www.lib.rochester.edu/Camelot/teams/hornnts.htm> 5. Anonymous 5. Sir Gawain and the Green Knight. <http://etext.virginia.edu/mideng/browse.html> 6. Anonymous 6. Spare your good. www.darkwing.uoregon.edu/~rbear/ren.htm

7. Anonymous 7. The Seafarer www.anglo-saxons.net 8. Anonymous 8. The Stage-Players Complaint. <http://www.darkwing.uoregon.edu/~rbear/ren.htm> 9. Anonymous 9. The Triall of Mr. John Gerhard, Mr. Peter Vowell, and Sommerset Fox. <http://www.darkwing.uoregon.edu/~rbear/ren.htm> 10. Anonymous 10. The Wanderer www.anglo-saxons.net 11. Bacon F. The Advancement of Learning. <http://uoregon.edu/~rbear/adv.1.htm> 12. Barbour J. The Brus. <http://www.arts.gla.ac.uk/SESL/STELLA/STARN/poetry/BRUS/contents.htm> 13. Defoe D. Moll Flanders. <http://www.gutenberg.org/browse/authors/> 14. Dekker T. The Wonderfull yeare. 1603. <http://www.darkwing.uoregon.edu/~rbear/ren.htm> 15. Dekker T., Ford J., Rowley W. The witch of Edmonton. <http://www.luminarium.org/> 16. Dunbar W. The tretis of the twa mariit women and the wedo. <http://www.etext.virginia.edu/> 17. Langland W. The vision of Piers Plowman. <http://etext.lib.virginia.edu/toc/modeng/public/LanPier.html> 18. Munday A. The Downfall of Robert, Earle of Huntingdon. <http://www.lib.rochester.edu/camelot/rh/> 19. Nashe T. Pierce Penilesse, His Svpplication to the Diuell. <http://www.darkwing.uoregon.edu/> 20. Paston letters and papers of the fifteenth century. <http://etext.lib.virginia.edu/> 21. Peele G. Merrie conceited Jestes. <http://www.darkwing.upregon.edu/~rbear/ren.htm> 22. Roper W. The Lyfe of Sir Thomas Moore. http://www.hf.ntnu.no/engelsk/staff/johannesson/!oe/textx/eme/cop_txts.htm 23. Shakespeare W. 1. Henry IV. <http://www.darkwing.uoregon.edu/~rbear/ren.htm> 24. Shakespeare W. 2. Romeo and Juliet. Higher School Publishing House, Moscow, 1972. – 126 p. 25. Shakespeare W. 3. THE TRAGEDY OF KING LEAR. <http://www.gutenberg.org/> 26. Shillingford J. Letters and Papers of John Shillingford, Mayor of Exeter 1447 – 50. – Westminster: J.B. Nichols and sons, 1871. – 154 p. 27. Sidney, Sir Ph. The Covntesse of Pembrokes Arcadia. <http://www.darkwing.uoregon.edu/~rbear/ren.htm> 28. Tusser T. A hundreth good pointes of husbandrie. <http://www.uoregon.edu/~rbear/> 29. Walton I. The Compleat Angler. <http://www.gutenberg.org/browse/authors/>

ГУРБАНСЬКА С.О.

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

ЛЕКСИЧНА ЗАМІНА КОМПОНЕНТІВ СТІЙКИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ ЯК СПОСІБ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. У сучасній фразеологічній науці актуальним залишається вивчення таких проблем, як фразеологічне значення [1; 2], стійкість семантики і структури стійких висловлювань [3; 4], особливості функціонування стійких висловлювань у мові художніх творів [5; 6] та збереження їх образності при індивідуально-авторських видозмінах [3; 7].

Все частіше у дослідженнях з фразеології [8; 9] обґрунтовується думка про можливість змін компонентного складу стійких висловлювань, а у зв'язку з цим відкритим залишається питання збереження їх образного змісту. На разі виокремлюють два типи оказіональних видозмін стійких висловлювань, або так званих трансформацій: 1) семантико-контекстуальні та 2) структурно-семантичні [5:85].

Лексична заміна є одним із індивідуально-авторських способів оказіональних перетворень стійких висловлювань [3; 4; 5] і належить до структурно-семантичного типу трансформації [3; 4; 7; 10; 11 та інші]. Автори часто вдаються до лексичної заміни компонентів стійких висловлювань, пояснюючи це тим, що “подібні трансформації здійснюються порівняно легко, а можливих заміни існує чимало” [7:126]. Окрім того, такі оказіональні перетворення “не виходять за межі закономірного розвитку фразеологізмів” [там само: 129].

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Лексичну заміну розуміють [10:109] як “спосіб структурно-семантичної трансформації фразеологічної одиниці, який полягає в цілеспрямованій заміні одного, кількох чи усіх її компонентів функціонально схожими елементами”. При індивідуально-авторських видозмінах, на думку науковців [12:149], “помітною стає і смислова, і експресивна перебудова фразеологічної одиниці. Заміняючи компоненти, автор ніби дає нове життя відомій, з дещо втраченими художніми характеристиками фразеологічній одиниці, робить її об'єктом подвійної виразності... Звичній формулі з пригашеною від частого вживання образністю повертаються її художні достоїнства, експресивна підоснова, до деякої міри окремішність складників”.

У сучасній лінгвістиці базовою є думка про те, що “індивідуально-авторські новотвори не слід різко протиставляти нормативним одиницям хоча б тому, що вони здебільшого зумовлені мовною системою, створюються за тією чи іншою моделлю, а окремі з них перебувають на різних етапах (часто близьких) входження до узусу” [там само:147]. Слід враховувати нормативні варіанти стійких висловлювань (зафіксовані у словниках) з метою уникнення помилок при віднесенні певних стійких висловлювань до індивідуально-авторських, оскільки перебільшення факту авторської видозміни, пише В.Мокієнко [3:20], часто призводить до помилкових констатацій історичного характеру і є недооцінкою варіювання як властивості фразеологізмів.

Мета статті – виявити характерні особливості лексичної заміни як одного зі способів структурно-семантичної трансформації.

Наукові результати. Схильність фразеологізмів до різних типів трансформацій пояснюється тим, що компоненти, які входять до їх складу, не втрачають своїх лексемних властивостей, а беруть участь у творенні прямого значення мовного виразу. Останнє є основою для фразеологічного пересмислення [13:9]. Фразеологічні трансформації – це особливий спосіб інтенціональної реалізації фразеологізмів у мовленнєвому акті, при якому письменник змінює їх конституентний склад або інтегрує їх у контекст, спричинюючи у такий спосіб певні трансформації їх семантики [14:119].

При дослідженні індивідуально-авторських стійких висловлювань, яким властива лексична заміна їх компонентного складу, важливим виступає розрізнення варіантності узуальної – нормативної (мовної), яка фіксується словниками, та okazіональної – індивідуальної, яка є фактом мовлення [11:128]. Під фразеологічними варіантами розуміють “такі лексико-граматичні різновиди фразеологічної одиниці, які, маючи спільне загальне значення, допускають синонімічну заміну компонентного складу, видозаміну порядку або граматичних форм” [15:83-84]. Лексичні варіанти є типом фразеологічних варіантів, які “допускають заміну одного лексичного компонента фразеологізму іншими” [там само:84]. Виходячи з цього, лексичні зміни у мові художніх творів розглядаємо як такі субституції компонентів стійких висловлювань, що не зафіксовані у фразеографічних працях. Проте, беремо до уваги їх тісний зв’язок із традиційними варіантами загальнонародних стійких висловлювань, оскільки вони “зумовлені однією мовною системою і створюються за однаковими моделями” [4:85]. “Лексична заміна компонентів фразеологічних одиниць сприяє появі індивідуально-авторських новотворів, які з часом займуть відповідне місце у фразеологічних словниках” [там само:101]. “Те, що на певному етапі розвитку мови розглядається як okazіональна зміна, – на думку О.Куніна, – з плином часу стає нормативним” [16:69].

Нові конституенти, зауважує К.Мізін, “перебувають у семантичних відношеннях зі змістом тексту. При цьому, як правило, модифікації, пов’язані з текстом, є текстотвірними; вони дозволяють досягти більшої новизни, експресії виразу, а разом з тим більшого впливу на реципієнта” [5:89].

Лексична заміна компонентів фразеологічних одиниць, пише Л.Щербачук, “умотивовується контекстом і проводиться цілеспрямовано, з певною стилістичною метою: посилення виразності, актуалізації, оновлення фразеологізму; конкретизації, деталізації фразеологічної одиниці та всього висловлювання; індивідуалізації персонажа; відтворення атмосфери описуваного середовища” [4:101]. “Автор завжди враховує контекст, ситуацію, в якій вживається модифікована фразеологічна одиниця, тобто перетворення фразеологічної одиниці здійснюється цілеспрямовано і мотивується зображеною ситуацією в конкретному висловлюванні” [7:126-127]. Контекст (від лат. *contextus* – поєднання, зв’язок) розуміємо як фрагмент тексту, в якому вживається аналізована одиниця, та який необхідний для визначення її семантики [17:565].

Актуалізація значення фразеологічних одиниць у контексті, зазначає К.Мізін, “сприяє виявленню ледве вловимих семантичних відтінків цих одиниць. Такі відтінки з’являються лише у слововживанні, бо уявлення, викликане ізольованим словом (усталеним словосполученням), є лише проміжною ланкою, що в контексті набуває точніших контурів” [5:84].

Здебільшого субститути є експресивнішими, ніж замінювані компоненти, що зумовлюється художнім задумом автора [4; 10; 12]. Індивідуальна інтенція майстра слова полягає у прагненні зробити стійкі висловлювання семантично інформативнішими, що підпорядковується потребам контексту [5; 7]. Отже, використання митцем такого виду трансформації у художньому тексті умотивовується контекстом і завжди підпорядковане певній стилістичній меті – конкретизувати, увиразнити, надати більшої емоційності, експресивності стійким висловлюванням.

Заміни, на думку вчених, “робляться з метою 1) розгортання дії в потрібному плані, 2) індивідуалізації персонажа, 3) увиразнення мовної характеристики, 4) створення колориту гумору чи сатири, 5) відсвіження традиційних образів, 6) інтимізації викладу, 7) ефемізації зображуваного тощо” [12:150].

При аналізі стійких висловлювань будемо враховувати виявлені критерії заміни традиційного компонента на okazіональний: 1) субститут запрограмовується семантико-структурними параметрами фразеологічних одиниць; 2) обидва компоненти – традиційний і авторський – найчастіше слова однієї і тієї ж частини мови, хоч можлива і структурно невіпорядкована заміна; 3) у фразеологічних одиницях з парною, симетричною організацією – структурою складних речень, речень із відокремленими зворотами та ін. – варіюється звичайно друга частина (компоненти другої частини) [там само:149-150].

У художніх творах С.Моема зареєстровано лексичну заміну переважно одного з компонентів стійкого висловлювання. Зокрема це заміна словом вільного вжитку одного й того ж морфологічного класу. Простежимо це на прикладах.

1) іменником:

“*There are more cafes in Paris than one, at which to trifle away an idle hour*” (Maugham 2, 162). Завдяки лексичній заміні компонента *time*, вираженого іменником, традиційного стійкого висловлювання *idle away* (або *loiter away*, *squander*, *trifle away*, *waste*) *time* (або *one’s time*), *to* “марно, недоцільно витрачати час, марнувати, втрачати час, не робити нічого, байдики бити” [18:512] на слово вільного вжитку *hour* С.Моем послаблює негативне забарвлення всього висловлювання. Більш того, введення митцем до меж стійкого висловлювання інтерпозитивного прикметника *idle* сприяє наближенню фразеологічного значення до семантики іншого словникового стійкого висловлювання *take one’s pleasure, to* заст. “дістати насолоду, приємно провести час” [18:919], надаючи висловлюванню позитивного звучання.

“*Take my word for it, you are missing a good affair*” (Maugham 2, 115). Перше стійке висловлювання *take one’s word (for it), to* “прийняти чийось пропозицію, повірити комусь, піймати когось на слові” [18:917] вживається у традиційному значенні. Друге ж – *miss one’s cue, to* перен. “не скористатися нагодою, випадком” [18:670] (або *miss the bus, to* розм. “не скористатися нагодою” [18:671]) – зазнає лексичної заміни компонента *cue* (або *bus*), що виражений іменником, на слово того ж морфологічного класу – іменник *affair*. Поширення інтерпозитивним компонентом – прикметником *good* – також відіграє роль у розширенні фразеологічного значення, акцентуючи увагу на винятковості можливостей героя, унікальності нагоди.

“*They did everything they could to blot out all recollection of Arnold Jackson and yet were conscious that the story was as fresh in the public mind as when first the scandal burst upon a gaping world*” (Maugham 1, 55). Порівнюючи okazіональне стійке висловлювання *to blot out*

all recollection із традиційним *blot* (*one, something*) *out of one's memory, to* [тж. *to raze* (*one, something*) *from one's* (або *the*) *memory*] “викреслити з пам'яті (когось, щось)” [18:148], відмічаємо лексичну заміну іменникового компонента *memory* на слово вільного вжитку – іменник *recollection*. Така субституція увиразнює значення висловлювання. Зокрема, важливе значення автор надає поширенню інтерпозитивним елементом *all*, що вказує на неймовірні зусилля героїв у своєму прагненні стерти будь-які спогади про людину.

Вжите у контексті оказіональний фразеологізм *fresh in the public mind* слугує доповненням, своєрідною конкретизацією значення попереднього стійкого висловлювання. Мовно-стилістичний відбір узуального стійкого висловлювання *fresh in one's memory* (або *mind*) “що добре пам'ятається” [18:362] аргументується смисловим завданням контексту. Авторський фразеологізм у порівнянні із загальнонародним не зазнає лексичних змін, однак трансформується шляхом поширення інтерпозитивним елементом *public*, що пояснюємо прагненням митця забезпечити потрібне стильове забарвлення та більшу експресивність всього висловлювання.

Розгляньмо наступну фразеологічну одиницю. Традиційний іменниковий компонент *view* загальнонародного стійкого висловлювання *burst upon the* (або *one's*) *view, to* “раптом, несподівано з'явитися (у полі зору) несподівано стати перед очима” [18:178] замінюється письменником на слово вільного вжитку *world*. Ця заміна сприяє експресивізації, увиразненню висловлювання. Поширення інтерпозитивним елементом *gaping* прояснює мету авторської заміни і вдало доповнює значення висловлювання, надаючи йому іронічного забарвлення. Семантика модифікованого стійкого висловлювання асоціюється у читача із словниковим значенням фразеологізму *public eye, the* “суспільна увага (часто вжив. у зворотах *to be in the public eye, to come into the public eye*)” [18:772], проте воно суттєво експресивніше.

“I wondered how soon I could decently take my leave, and asked myself why on earth Mrs Strickland had allowed me to come” (Maugham 2, 38). Значення оказіоналізму *why on earth* у порівнянні із зафіксованим у словнику *why the blazes* (або *devil, dickens, hell*) (тж. *why in the devil; why in thunder*) “чому ж, хай йому біс” [18:1009] характеризує мовця як людину інтелігентну, культурну. У контексті стійке висловлювання *take one's leave (of), to* “прощатися, піти” [18:133] вживається у традиційному значенні.

“She changed the conversation as though it were a matter to which she attached no importance” (Maugham 2, 85). Субституцію компонента *subject* узуальної фразеологічної одиниці *change* (або *drop*) *the subject, to* “змінити розмову, змінити тему розмови” [18:212] на *conversation* пояснюємо прагненням автора підкреслити ставлення героїні до предмета мовлення, висвітлити ситуацію у всій її повноті. Введення другого стійкого висловлювання пояснюємо необхідністю прояснити значення першого. Автор майстерно відбирає загальнонародний фразеологізм *attach importance* (або *significance, weight*), *to* (тж. *to put importance on something*) “надавати чомусь значення” [18:51] і трансформує його згідно вимогам контексту. Поширюючи фразеологічну одиницю інтерпозитивним елементом *no*, автор досягає бажаного антонімічного ефекту.

2) дієсловом:

“He brought now unwelcome news” (Maugham 1, 14). Дієслівний компонент традиційного стійкого висловлювання *break the news* (або заст. *the intel ligence*) (*to one*), *to* “обережно повідомити якусь новину; підготувати до тяжкої звістки” [18:161] замінюється на слово вільного вжитку – дієслово *brought*. Незважаючи на субституцію, словникове значення не втрачає своїх експресивних характеристик, оскільки таку заміну письменник компенсує поширенням – інтерпозитивним прикметником *unwelcome*. У такому розумінні значення виразу *unwelcome news* прирівнюється до семантики узуального стійкого

висловлювання *Job's news* “печальні сумні новини; звістка про нещастя” [18:556]. Так, у автора okazіоналізм асоціюється із семантикою двох словникових стійких висловлювань.

“*She had a dramatic eagerness to see that she had achieved the desired effect*” (Maugham 1, 11). Лексична заміна дієслова *have* зафіксованого у словнику стійкого висловлювання *have effect, to* “1) мати або дати бажаний результат, наслідок; 2) справити враження” [18:466] на *had achieved* слугує ефекту розширення словникового значення, увиразненню висловлювання. Завдяки поширенню інтерпозитивним елементом *desired* значення okazіонального стійкого висловлювання уподібнюється до іншого словникового – *achieve* (або *attain, gain*) *one's end* (або *object*), *to* (тж. *to secure one's object*) “домогтися своєї мети, дійти свого, домогтися свого” [18:15] – і не поступається йому своїм експресивним забарвленням.

“*Every day I was up at dawn, clearing, planting, working on my house, and at night when I threw myself on my bed it was to sleep like a log till morning*” (Maugham 2, 276). Використання кількох стійких висловлювань в одному реченні умотивовується запланованим стилістичним забарвленням контекста. Перший okazіоналізм *was up at dawn* є наслідком такого типу трансформації, як аллюзія, асоціюючись у читача із словниковим стійким висловлюванням *get up* (або *rise*) *with the lark* (або *the sun*), *to* “дуже рано вставати, вставати з півнями” [18:390].

Другий фразеологізм *go to bed, to* “лягати спати, йти на бокову” [18:433] зазнає лексичної заміни дієслівного компонента *go* на дієслово *threw*, що є інтенсивнішим за своїм лексичним змістом. Окрім того, стійке висловлювання поширюється інтерпозитивними елементами – займенниками *myself* та *my*, які конкретизують висловлювання, проте суттєво не впливають на його значення.

Словникова фразеологічна одиниця *sleep like a log, to* “дуже міцно спати, спати мертвим сном, спати, як убитий, спати без задніх ніг” [18:864] вживається у традиційному значенні, однак у мові митця поширюється постпозитивними елементами *till morning*. Така авторська модифікація розширює словникове значення висловлювання.

“*He had an impression that he was weaving a net around the woman, carefully, systematically, and suddenly, when everything was ready, would pull the strings tight*” (Maugham 1, 31). Зафіксоване у словнику стійке висловлювання *spread one's nets for (one, something), to* “ставити тенета на (когось, щось)” [18:880] трансформується письменником шляхом заміни компонента *spread*, вираженого дієсловом, на слово вільного вжитку – дієслово *was weaving*. Поширювачі – постпозитивні обставини *carefully, systematically* – конкретизують висловлювання, висвітлюють хитрість персонажа, його підступність. Вони доповнюють прагнення автора зробити фразеологізм емоційнішим. Письменником дається негативна характеристика героєві, його дії засуджуються.

У контексті стійке висловлювання *pull the strings, to* “таємно впливати на хід справи (тж. *to pull the wires*)” [18:773] поширюється постпозитивною обставиною *tight*, розширюючи свої значеннєві можливості та набуваючи більшої експресивності та увиразнення. Компонент контекста *suddenly*, як елемент раптовості, посилює значення висловлювання.

“*At the door Mr Horn was standing in conversation with the quartermaster of the ship they had just arrived in and a second- class passenger whom Dr Macphail had seen several times on board*” (Maugham 1, 16). Використання субститута-дієслова *was standing* умотивовується контекстом і використовується з метою розгортання дії в потрібному плані, вказуючи на її тривалість та пристосовуючи значення загальнонародного стійкого висловлювання *have a conversation* (або *a talk, a chat, розм. a yarn*) (*with one*), *to* “поговорити, погомоніти, перекинутися словами (з кимсь)” [18: 456] до зображеної ситуації. Так актуалізується і конкретизується загальне значення стійкого висловлювання щодо певного моменту дії.

"*She was by this time a woman of hard on sixty, but she bore her years well, and no one would have taken her for more than fifty*" (Maugham 2, 300). У словнику зафіксовані такі стійкі висловлювання, як *wear one's years well, to* перен. "виглядати молодше своїх років" [18:996] та *bear one's age well, to* "виглядати на свої роки, виглядати молодшим за свої роки" [18:70], проте автор не задовольняється їх традиційним використанням. При порівнянні оказіонального стійкого висловлювання з першим узуальним відмічаємо лексичну заміну дієслова *wear* на *bore*, вираженого дієсловом. Проте, якщо порівняти авторське стійке висловлювання із іншим словниковим, то фіксуємо лексичну заміну іменникового компонента *age* на *years*, вираженого іменником. Така авторська субституція не вносить суттєвої зміни у смислове значення, є синонімічною, неяскравою. Та все ж, у такий спосіб розкривається індивідуальна манера письменника, його вплив на розбудову загальнонародної мови.

"*You've just got to be thankful if we get a bed to sleep on and a roof over our heads*" (Maugham 1, 14). Лексична заміна дієслівного компонента *have* (або *keep*) кодифікованого стійкого висловлювання *have* (або *keep*) *a roof above* (або *over*) *one's head, to* "мати оселю" [18:462] на слово вільного вжитку *get* є синонімічною і не спричинює суттєвих перетворень у семантиці виразу, однак яскраві компоненти контекста *a bed to sleep* роблять вагомий внесок в експресивізацію всього висловлювання, розширюючи таким чином його словникове значення.

"*One or two white men came and talked to them in undertones*" (Maugham 1, 47). Субституція дієслова *speak* узуального стійкого висловлювання *speak in undertones, to* "говорити півголосом, напівголосно" [18:876] на *talked to*, вираженого словом того ж морфологічного класу, здійснюється не як посилення експресивності висловлювання, а з метою розгортання дії в потрібному плані.

"*An incredible sound assaulted their ears*" (Maugham 1, 48). Ефект посилення експресивності значення загальнонародного стійкого висловлювання *grate* (або *jar*) *upon the ear, to* (тж. *to jar on one's ear; to offend the ear*) "різати, дратувати слух" [18:439] досягається завдяки лексичній заміні традиційного дієслівного компонента *grate* (або *jar, offend*) на слово вільного вжитку – дієслово *assaulted*. Авторський субститут вирізняється більшою інтенсивністю від традиційного компонента узуальної фразеологічної одиниці, є лексично інформативнішим, виразнішим. Завдяки цьому митцем досягається мета – конкретизувати висловлювання, прояснити його значення.

"*He told me with grim humour of the time he had spent acting as guide to Cockneys who wanted to see the night side of life in Paris; it was an occupation that appealed to his sardonic temper; and somehow or other he had acquired a wide acquaintance with the more disreputable quarters of the city*" (Maugham 2, 106). Традиційне стійке висловлювання *make acquaintance with one, to* (тж. *to make one's acquaintance; to make the acquaintance of one*) "познайомитися з кимсь" [18:631] розширює своє словникове значення завдяки заміні дієслівного компонента *make* на слово того ж морфологічного класу *had acquired*, набуваючи у такий спосіб новий семантичний відтінок та негативне забарвлення. Герой зображається автором як людина негідна. Поширення інтерпозитивним елементом *wide* посилює значення стійкого висловлювання.

3) прикметником:

"*Fixing the glasses on her nose she looked at the green island with a ruthless stare*" (Maugham 1, 11). Авторський підхід до перетворення загальнонародного стійкого висловлювання *stony stare* "кам'яний, важкий, байдужий, безтямний, холодний, похмурий, нерухомий погляд" [18:892] виявляється у лексичній заміні прикметникового компонента *stony* на слово того ж морфологічного класу *ruthless*. Як наслідок, відмічаємо передачу автором найтоншого відтінку значення, що зумовлюється його глибоким відчуттям

внутрішнього стану героя. Прикметник-субститут збігається зі стилістичним навантаженням стійкого висловлювання, характер емоційно-експресивного забарвлення слова-замінника подібний до словникового. Використаний митцем виражальний засіб правдиво передає чуттєво-емоційний стан персонажа.

"It's almost a hopeless task for the missionaries here" (Maugham 1, 11). Субституція враховує стилістичне навантаження контексту і виявляється у заміні прикметникового компонента *Sisyphean* традиційного стійкого висловлювання *a Sisyphean labour* (або *task*) "Сізіфова праця, марна робота [етим. міф.]" [18:579] на прикметник *hopeless*. Така трансформація визначає ставлення мовця до праці місіонерів, передає марність їх зусиль та безнадійність в очікуванні на результат. Обидва вирази – як узуальне, так і okazіональне – однаково експресивні, їх смисловий відтінок подібний. Таке перетворення стійкого висловлювання мотивується ситуацією, зображеною в контексті. Поширення препозитивним компонентом *almost* прояснює значення фразеологічної одиниці, все ж таки вказує на існування маленької надії на успіх.

Подібну заміну відмічаємо в реченні *"It has been an arduous task to get some kind of symmetry and at least the semblance of a pattern into a collection a large number of stories of such different lengths, placed in so many different countries, and of such different character; and at the same time to make it as easy as possible for the reader to read them"* (Maugham 1, 7-8). Субституція прикметникового компонента *Herculean* узуального стійкого висловлювання *Herculean labour, a* (тж. *a Herculean task; Herculean labours; a labour of Hercules*) "Геркулесова праця; виключно важка справа [етим. міф.]" [18:488] здійснюється словом вільного вжитку *arduous*.

У мові художніх творів С.Моема нами була виявлена лексична заміна компонентів стійких висловлювань словами, що належать до інших (різних) морфологічних класів.

"He must tell her the whole truth" (Maugham 1, 52). Автор влучно влітає okazіональне стійке висловлювання в мовну тканину художнього твору. Індивідуальна манера письменника розкривається завдяки трансформації загальнонародного виразу *bare* (або *cold, naked, plain, raw, rude, stark, unvarnished*) *truth, the* "чиста правда, неприкрашена істина (етим.лат. *nuda veritas*)" [18:62] шляхом субституції традиційного прикметникового компонента *bare* (або *cold, naked, plain, raw, rude, stark, unvarnished*) на слово вільного вжитку в ролі означального займенника *whole*. Така лексична заміна не спричинює суттєвих перетворень у семантиці виразу, проте посилює його значення.

"I guess Braunschmidt and Co. and Edward Barnard didn't see eye to eye on certain matters," he replied" (Maugham 1, 61). Митець замінює компоненти *with one* традиційного стійкого висловлювання *see eye to eye (with one), to* "зійтися у поглядах, поділяти погляди, цілком погоджуватися, бути одної думки (з кимсь)" [18:835] на слова вільного вжитку *on certain* (прикметник) *matters* (іменник). Така субституція в межах стійкого висловлювання здійснюється з метою надати більшої експресивності висловлюванню, увиразнити й підкреслити несхожість героїв у поглядах, їх суперечку навіть у звичних питаннях. Стійке висловлювання набуває антонімічного значення, що умотивовується контекстом. Семантика okazіонального фразеологізму наближається до семантики іншого словникового – *agree like cats and dogs* (або *like pickpockets in a fair; заст. like harp and harrow*), *to* "жити, як кішка з собакою, зовсім не мирити" [18:21].

У реченнях *"My poor child, what do you think is the good of it? You'll never move him"* (Maugham 1, 41) та *"He's obstinate, and when he's once made up his mind, nothing can move him"* (Maugham 1, 19) значення авторських стійких висловлювань стає більш приземленим у порівнянні зі словниковим. Компонент *heart*, виражений іменником, кодифікованого стійкого висловлювання *move* (або *stir, touch*) *one's heart, to* "зворушити когось" [18:676] замінюється на *him*, що належить до іншого морфологічного класу (займенник).

Антонімічне значення індивідуально-авторських фразеологізмів умотивовується ситуацією мовлення і досягається завдяки компонентам контекста *never* та *nothing*. Фразеологізм *make up one's mind, to* “прийняти рішення, вирішити, зважитися” [18:653] використовується автором у традиційному значенні.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Лексична заміна як один зі способів структурно-семантичної трансформації є субституцією одного, кількох або ж всіх компонентів стійкого висловлювання, використання якої зумовлюється потребою митців у створенні стилістичного ефекту, і яка здійснюється із врахуванням стилістичного навантаження контекста.

Значення трансформованих стійких висловлювань, незважаючи на лексичні заміни у їх компонентному складі, асоціюється із значенням традиційних стійких висловлювань, їх змістом та формою. Слід враховувати варіанти традиційних стійких висловлювань, щоб уникнути помилок при віднесенні стійких висловлювань, вживаних у мові художніх творів, до оказіонально змінених.

Згідно описаним прикладам індивідуально-авторського використання стійких висловлювань у художніх творах С.Моема відмічаємо, що замінювані компоненти узуальних стійких висловлювань і авторські компоненти-субститути належать як до одного, так і до різних морфологічних класів.

Завдяки лексичній трансформації уточнюється, увиразнюється й конкретизується значення стійких висловлювань, розширюються їх конотативні можливості, досягається задуманий автором вищий рівень їх експресивності та емоційності.

ЛІТЕРАТУРА

1.Алефиренко Н.Ф., Золотых Л.Г. Проблема фразеологического значения и смысла (в аспекте межуровневого взаимодействия). – Астрахань: Изд-во Астраханского гос. пед. ун-та, 2000. – 220с. 2.Мелерович А.М., Мокиенко В.М. Коммуникативный и номинативный аспекты фразеологического значения в тексте и словаре // Фразеологическое значение в языке и речи: Межвуз. сб. науч. тр. – Челябинск: Челябинский гос. пед. ин-т, 1988. – С.3-11. 3.Мокиенко В.М. Славянская фразеология. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высшая шк., 1989. – 287с. 4.Щербачук Л.Ф. Загальномовна та індивідуально-авторська фразеологія в художніх текстах (на матеріалі творів О. Гончара): Дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.01. – Сімферополь, 2000. – 211с. 5.Мізін К.І. Компаративна фразеологія. – Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2007. – 168с. 6.Супрун А.П. Семантичні перетворення фразеологічних одиниць та їх стилістичне призначення у тексті (на матеріалі поетичних творів М. Рильського) // Ономастика і апелятиви: Зб. наук. пр. / Під ред. В.О.Горпинича. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський держ. ун-т, 2001. – Вип.15. – С.153-164. 7.Супрун А.П. Семантико-стилістичні особливості фразеологічних одиниць (на матеріалі поетичних творів Максима Рильського): Дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.01. – Миколаїв, 1999. – 182с. 8.Давиденко Л.Б. Синтаксичні функції й структурно-семантичні модифікації фразеологічних одиниць: Дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.02. – К., 1992. – 159с. 9.Пташник С.Б. Структурно-семантичні особливості фразеологічних модифікацій та їхні функції в німецькомовному газетному тексті: Автореф. дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.04. – Львів, 2003. – 18с. 10.Білоноженко В.М., Гнатюк І.С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. – К.: Наукова думка, 1989. – 156с. 11.Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. – К.: Наукова думка, 1973. – 280с. 12.Ужченко В.Д., Авксентьев Л.Г. Українська фразеологія: Навч.посіб. – Х.: Основа, 1990. – 167с. 13.Козырева Л.Ф. Устойчивые фразы и контекст. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1983. – 120с. 14.Поміркована Н.І. Стійкі порівняння та співвідносні метафори з зоокомпонентом (на матеріалі фразеологізмів української та французької мов) // Вісник Київського нац. лінгв. ун-ту. – Серія Філологія. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2000. – Т. 3, №2. – С.119. 15.Авксентьев Л.Г. Сучасна українська мова. Фразеологія. – 2-е вид., доп. і перер. – Х.: Вища шк., 1988. – 134с. 16.Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. – М.: Высшая шк., 1986. – 336с. 17.Большой энциклопедический словарь / Сост.: А.М. Прохоров. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 1456с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Англо-украинский фразеологический словарь / Сост.: К.Т. Баранцев. – К.: Изд-во «Радянська школа», 1968. – 1052с. 2.Maugham W.S. 1. Collected Short Stories. – L.: Pan Books Ltd, 1975. – 476p. 3.Maugham W.S. 2. The Moon and Sixpence. – М.: Изд-во «АВС», – 260с.

FRASE NOMINAL CON VALOR DE ORACIÓN SIN VERBO EN EL ESPAÑOL COLOQUIAL

El estudio de cualquier expresión con valor de oración sin verbo sigue siendo actual en la gramática española ya que hasta hoy día no existe una opinión unánime de su naturaleza gramatical. De ésta se desprende la variedad de términos que se aplican a las unidades gramaticales de los siguientes tipos:

Una taza de café, por favor.
Menos por menos, más
Más arte en el Parlamento
Septiembre, punto y seguido
Una hora huyendo de la muerte
Italia o Alemania, rival en cuartos
De tal palo, tal astilla.
¡Formidable!
¡Pobre de mí!, etc.

Se suele denominarlas “frase nominal”, “oración nominal”, “oración simple con predicado no verbal”, etc. El núcleo de la frase nominal lo constituye o un sustantivo, o un adjetivo, o un adverbio con atributos de diversa índole. En su uso coloquial dichas frases nominales desempeñan el papel de un enunciado y acaso por eso haya recibido la designación de “oraciones nominales”. Durante mucho tiempo se ha considerado que las oraciones nominales en lenguas como la española se hallaban reducidas a los máximas y a los títulos:

Alegría callada, alegría apagada.
De infiltrados y terrores varios.

Y no se ha prestado la atención al uso recurrente de frases nominales con valor de oración sin verbo en el habla. Es de suponer que el habla las haya generado. En este caso no se trata de la elipsis, sino de la predicatividad implícita que se revela sólo en el texto o se apoya en éste, lo que se debe a que la oposición nombre / verbo subyace en la designación de “oraciones nominales”.

Incluso se llegó a decir que la oración nominal era una anomalía más o menos aislada. Nada más lejos de la realidad:

Plaza cuadrada, con su fuente
Sin una lágrima de agua.
Balcones de piedra y de hierro.
Tejados de teja dorada.
Vencejos de la primavera
Por el aire de la mañana (José Hierro).

La oración nominal bimembre aparece no como anomalía, sino como un hecho gramatical normal con un puesto muy concreto y determinado en la economía y estructura de la lengua:

Una taza de café, por favor.
¡Coño, Paco! ¡Tú por aquí!
Al centro y ligeros.

Es indudable la existencia de la frase nominal con valor de oración sin verbo de dos tipos: por emplear terminología tradicional, la de tipo predicativo y la de tipo atributivo. La de tipo predicativo será aquella que sobreentiende el verbo predicativo:

(Tráigame) una taza de café, por favor.
(Vamos) al centro y ligeros.

La de tipo atributivo será aquella que contiene un atributo de sujeto:

¡Hermosos aquellos días!

El regalo, espléndido.

Menuda ganga.

Lo cierto es que en las de tipo atributivo hay o puede haber concordancia de género y número entre el atributo y el sujeto. En tales casos sólo se puede presuponer un verbo copulativo. Aunque no siempre hay concordancia:

Aquellas oposiciones, de órdago a la grande.

La frase nominal de tipo predicativo será aquella que contiene un complemento que no sea atributivo, a la manera de las oraciones construidas con verbo no copulativo:

(Le doy) gracias por la atención.

Cada loco (anda) con su tema.

A base de lo arriba expuesto se puede clasificar frases nominales con valor de oración sin verbo del modo siguiente: atributivas y predicativas que a su vez pueden ser impersonales y no impersonales sintácticamente. Los tipos impersonales poseen sólo atributo o complemento respectivamente:

¡Formidable!

A Barajas

Mientras que los no impersonales constan de sujeto explícito y atributo o de sujeto y complemento:

¡Dichosos los ojos que te ven!

A la vejez, viruelas.

El atributo y el complemento son los predicados sintácticos. Pueden existir varios atributos, varios sujetos o varios complementos.

La predicatividad del atributo y del complemento hay que interpretarla como situacional, que quiere decir que la estructura gramatical de la frase nominal la determina y debido a la cual se puede revelarla. Así, la frase nominal adquiere el valor comunicativo através de sus constituyentes nominales ligadas implícitamente al predicado cero. Siendo las estructuras gramaticales sin verbo, frases nominales con valor de oración pueden constar del atributo o del complemento no atributivo igual que oraciones unimembres o pueden ser bimembres teniendo en su estructura sujeto y predicado.

Es de mucha importancia la pausa que atribuye el valor comunicativo a la frase nominal: suele aparecer entre los dos términos de la estructura bimembre y precisamente allí donde se colocaría el verbo de ir explícito, en la escritura se pone coma para separar atributivo y calificativo. Así, entre los valores de la pausa hay que incluir su capacidad para indicar la ausencia de un signo lingüístico.

Existe opinión de que frases nominales con valor de oración sin verbo no son frases gramaticalmente estructuradas, sino que representan un paso entre la expresión pregramatical y la oración plena. No pueden ser consideradas oraciones desde el punto de vista gramatical, es decir, formal, por no tener la estructura sujeto-predicado. Se bordea un terreno de mera deixis, de simples gestos, que nos situaría en un campo aún pregramatical. De otro lado, lo que se refiere al terreno sintáctico tanto el contexto lingüístico como el no lingüístico condicionan y hacen posible la organización de las secuencias con lo que cabe hablar del campo plenamente gramatical. La estructura sujeto-predicado, cuando se presenta, es propia del sintagma verbal, tenga o no categoría de oración. Sintagmas no verbales, en su mayoría frases nominales, pueden estar estructurados con la relación sujeto-predicado y pueden acceder a la categoría de oración aunque no haya sujeto. Los morfemas de persona y número no son exclusivamente verbales, son oracionales por lo que están presentes en toda oración aunque no haya verbo. El contexto lingüístico y, en su defecto, el extralingüístico conforman como oración secuencias de palabras, grupos sintagmáticos nominales, adjetivales o adverbiales. El Esbozo de la Real Academia dice que las estructuras gramaticales a

estudiar abundan especialmente en el habla coloquial. En los diálogos de una conversación, las respuestas y las réplicas, la alternancia de turnos entre los interlocutores, o entre narrador y personajes, constituyen contextos lingüísticos formados debido a las más variadas circunstancias pragmáticas y discursivas que pueden configurar como oraciones secuencias sin verbo.

Las estrategias discursivas dependen de las intenciones de los interlocutores y en este terreno la pausa puede ser más pertinente así como la entonación. No son infrecuentes en cualquier registro lingüístico las frases nominales exclamativas:

¡Qué guapa!

¡Cuánta tontería!

¡Qué individuo tan grosero!

Contextos apelativos propician la aparición de expresión como:

¡Fuera!

¡Maldito idiota!

Circunstancias exhortativo-desiderativas conforman formulas de cortesía:

Con Dios.

Muy buenos.

La interjección por sí misma y gracias al contexto lingüístico y al entorno extralingüístico pueden constituir una frase nominal con valor de oración sin verbo, con frecuencia acompañando a secuencias exclamativas:

¡Ah, qué alegría!

¡Jesús bendito, cuántas cucarachas!

La interjección es el enunciado más sencillo sin verbo, y en ocasiones puede acompañarse de otros elementos, formando entoces frases complejas del tipo:

¡Pobre de mí!

¡Ay de ellos!

¡Oh madre mía!

¡Caray con los nietecitos!

En suma, frases nominales con valor de oración sin verbo adquieren textual – o situacionalmente todos los rasgos del enunciado y se separan gramaticalmente de las oraciones elípticas que presuponen en el contexto lingüístico previo los elementos eliminados o consabidos (entre ellos el verbo). Son propias de refranes, clichés que pertenecen a cualquier registro lingüístico y demás estructuras formularias determinadas por circunstancias más bien extralingüísticas. Son más corrientes en el habla coloquial ya que ésta condiciona la variedad de los contextos lingüísticos y extralingüísticos para su funcionamiento. Lo expuesto en el artículo no es más que una pequeña muestra del potencial de la frase nominal con valor de oración sin verbo. Se verá muy perspective estudiar dicha estructura en el marco de sus posibilidades discursivas y pragmáticas así como investigar las circunstancias lingüísticas de llegar a ser ciertas fórmulas de lengua fosilizada.

ДАВИДЕНКО Г.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДИСКУРСИВНІ ОЗНАКИ НІМЕЦЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ

Дискурсивні дослідження належать до одних з провідних у сучасній лінгвістиці. Вчені вивчають питання взаємодії мови, людини, культури, зокрема, місце та роль людини в організації та здійсненні мовленнєвої дії, встановлюють та описують особливості мови як системного формального явища, її застосування у відповідності з нормами мовленнєвої поведінки, визначають специфіку мови як частини культури народу. **Актуальність** дослідження особливостей дискурсу німецької народної казки зумовлено вищеназваними факторами, а також потребою вивчення відображених у мові духовних складових буття

народу, який творив ці оповіді, усвідомлення його характеру та менталітету. Причиною нашого звернення до проблеми дискурсивних властивостей німецької народної казки є й те, що дане питання ще не було предметом спеціальної уваги з боку німецьких та українських лінгвістів.

У традиційному розумінні дискурс визначається як корпус текстів які відносяться до специфічної соціальної сфери, об'єднані спільною тематикою та спільними лінгвостилістичними особливостями та прагматичними характеристиками (серед яких виділяють такі параметри, як особисте – суспільне, інституційне (формальне) – неформальне, а також позиції (ролі, статуси тощо), властивості (стать, вік тощо), відношення (перевага, авторитет), функції (спеціаліст, керівник), конвенційні установки (правила, принципи, цінності) [1:21]. За даного підходу дискурс казки представлений двома різновидами – традиційним та сучасним, структурними одиницями яких є, відповідно, народна казка (*Volksmärchen*) та літературна казка (*Literaturmärchen*) [2:VII; 3:2ff.; 4:2].

У статті, що пропонується, **об'єктом** нашої уваги є німецька народна побутова казка (короткі оповідання усної народної творчості, зафіксовані братами Грімм зі збереженням оригінальної форми, змісту та звучання), **предметом** – її дискурсивні ознаки: *ситуативні* та *комунікативно-функціональні* [4:3ff.]. **Мета** такої спрямованості роботи полягає у семантико-когнітивному аналізі дискурсивних ознак німецької народної побутової казки як чинників, що характеризують її як продукт національної лінгвокультури. **Задача** статті полягає у встановленні: – тематичних ознак німецької побутової казки; – їхньої структурної, композиційної та інформаційної організації; – особливостей лексичного рівня казок даного типу.

“Дискурсивна ознака” є операційною одиницею, яка застосовується в теорії дискурсивних досліджень на позначення тієї риси типу дискурсу, яка індивідуалізує його у порівнянні з текстом та/або іншим типом дискурсу. Звичайно, ми не абсолютизуємо як саму операцію по встановленню дискурсивної ознаки, так і саму ознаку. Зазначені дискурсивні ознаки виявляють себе і в інших видів дискурсу. Проте дискурсивна ознака побутової німецької казки виявляє специфіку та індивідуальність, які в інших видах дискурсу мають інше формальне та семантико-когнітивне навантаження.

До дискурсивних ознак поруч з факторами комунікативної ситуації у вузькому смислі цього слова (до належать адресант і адресат, місце і час реалізації тексту, інтенція адресанта, функцію тексту, форму і засіб комунікації) ми підключаємо також фактори комунікативного фону, зокрема, соціальний контекст комунікації, статусно-рольові, соціально-демографічні та когнітивно-інтелектуальні характеристики адресанта і адресата. До внутрішньо текстових ознак ми включаємо тематику, зміст, композицію тексту, спосіб організації, лексико-граматичні форми, синтаксис та невербальні елементи.

На основі аналізу казок з позиції прагмалінгвістики, теорії дискурсу та лінгвістики тексту у статті виокремлюються дискурсивні ознаки. Поруч з цим встановлюється, що на дискурсивному рівні прагматичний потенціал цього жанру формується за допомогою вербальних і невербальних засобів експлікації факторів адресанта і адресата, місця та часу створення тексту, функції тексту, форми і засобу комунікації. При цьому форма і ступінь участі даних дискурсивних ознак у формуванні прагматичного потенціалу жанру “побутова казка” є різними.

До тематичних ознак побутових казок відносяться тематика та зміст тексту. Враховуючи особливості головного конфлікту в побутових казках, виділяємо серед них: – *соціально-антагоністичні* (“*Der goldene Vogel*”), що змальовують конфлікти між “бідними” та “багатими”; – *сатиричні*, які критикують різноманітні людські вади (“*Der gute Handel*”, у якій висміюється людська дурість), “*Von dem Fischer und seine Frau*”, що викриває жадібність, “*Der faule Heinz*”, “*Die faule Spinnerin*”, “*Die drei Faulen*”, де критикуються

лінощі; – *розважальні* (гумористичні) твори (*“Die drei Spinnerinnen“*), основною метою яких є створення комічного ефекту; – *дидактичні* (*“Der Räuber und seine Söhne“*, *“Die drei grünen Zweige“*), які знайомлять адресата з правилами поведінки в суспільстві вказують стратегії виходу зі скрутного становища. Особливу групу серед повчальних казок становлять *оповідання релігійної спрямованості* (*“Das junggeglühte Männlein“* або цикл з 10 казок, які брати Грімм назвали *“Kinderlegenden“*). Відповідно до цього, основними темами досліджуваних текстів є стосунки: – між членами однієї родини (батьками та дітьми, братами і сестрами, чоловіком та дружиною); – між різними соціальними, часто протилежними верствами населення (дурень і сільські люди (*“Der gute Handel“*), королева і розбійник (*“Der Räuber und seine Söhne“*), король та (бідний) селянин, повар, лісоруб, тощо (*“Die drei grünen Zweige“*, *“Die weiße Schlange“*). Головними дійовими особами у релігійних оповіданнях виступають люди і біблійні персонажі, а прагматична мета полягає у тому, щоб продемонструвати читачам/слухачам казки, що лише віра допомагає людині подолати труднощі, зрозуміти справжній сенс життя.

Зміст текстів вміщує ряд *тематичних блоків*, наявність і послідовність яких може варіюватися у кожному окремо узятим тексті: батьки і діти (*Väter und Kinder*), брат і сестра / брати і сестри (*Bruder und Schwester / Brüder und Schwestern*), чоловік та дружина (*Mann und Frau*), дівчина: королівна або простого роду, та її майбутній наречений/чоловік (*eine Jungfrau: Königstochter, Prinzessin / ein schönes, frommes, armes Mädchen und ihr werdender Gemahl: Jüngling / Königssohn / Prinz*), король / королева / королевич / королівна (*König / Königin / Königssohn / Königtochter*) та їхні піддані (селянин, слуга, страж / солдат – *Bauer, Diener, Knecht, Jäger, Wächter/Soldat*), бог / інший біблійний персонаж та проста людина (*Gott / Engel / Apostel und ein Mensch*).

Специфіка даних внутрішньотекстових ознак зумовлено наміром адресанта спонукати адресата до дії, передати йому власний досвід, застерегти, повчити, розрадити, розважити адресата, тощо. Відбір і спосіб викладу матеріалу у межах тематичного блока підпорядковані прагматичним цілям, тобто є засобом експлікації комунікативно-прагматичної настанови. Так, наприклад, форма наказового способу *“hör”* (*“слухай”*) виконує евокативну функцію у мовленнєвому акті і слугує для зосередження уваги адресата, для підкреслення важливості наступної інформації. Досить часто для інтенсифікації висловлення і збільшення його ілюкативної сили після названої форми використовують звертання, виражене іменником або особовим займенником *“du”*, вживання яких за звичайних обставин вважається недоцільним. Наприклад: *“Hör mich an,“ sprach das Mädchen, “wenn die Hexe kommt, wird sie dir allerlei auftragen...“*, *“Hör, kleiner Kerl,“ sprach er, “zieh wieder ab...“* (Grimm KH, 327).

Для визначення структурно-семантичних ознак текстів німецьких побутових казок була розглянута структурна, композиційна та інформаційна організація текстів. Тексти казок характеризуються такими структурно-семантичними компонентами, як *назва* та *формули* [5:14] казки (структурні кліше). Назва казки є її нерозкритим змістом і виконує, передусім, номінативну функцію і в концентрованій формі передає основну тему оповідання. У заголовку може бути вказано на предмет розповіді, її героя, зроблено натяк на наступні фабульні події. Серед складників змістової структури текстів, що виносяться в заголовок у побутових казках, переважна роль належить дійовим особам: *“Das Mädchen ohne Hände“*, *“Das tapfere Schneiderlein“*, *“Der Bauer und der Teufel“*. Формули казки – це, як правило, стійкі конструкції, які виконують функції композиційної організації і маркування тексту як казки [5:15]. Вони поділяються на ініціальні, медіальні та фінальні казкові формули. Кожний елемент виконує певні функції, які сприяють актуалізації комунікативно-прагматичної настанови тексту. Ініціальні формули казки виступають лінгвопрагматичним засобом реалізації казкового хронотопу, а отже, і засобом створення казкової картини світу. Виступаючи ядром експозиції, вони орієнтують адресата стосовно просторово-часової

організації твору, вводять в оповідання головних дійових осіб. Наприклад: *“In den alten Zeiten, wo das Wünschen noch geholfen hat, lebte ein König, dessen Töchter waren alle schön... Nahe bei dem Schlosse des Königs lag ein großer dunkler Wald, und in dem Walde unter einer alten Linde war ein Brunnen...”* (Grimm KH, 57). Фінальні формули вказують на завершення сюжетної ситуації, і, оскільки художній текст узагальнює, то тим чи іншим способом закінчується не якась одинична подія, а створена конструкція світу в цілому [6:164]. Вони є ритуалізованими та набагато численнішими і різноманітнішими, ніж ініціальні. Їх використання пояснюється бажанням казкаря підвести підсумок сюжету: *“...und sie lebten vergnügt bis an ihr seliges Ende.”* (Grimm KH, 44). Іноді побутові казки мають жартівливий кінець: *“Da kam eine Maus, // Das Märchen war aus.”* (Grimm KH, 52); *“Mein Märchen ist aus, // und geht vor Gustchen sein Haus.”* (Grimm KH, 78). Іноді кінцівка містить жартівливий відтінок, водночас переконуючи у правдивості історії: *“Wer's nicht glauben will, der gehe hin und frage selbst nach.”* (Grimm KH, 194); *“Wer's nicht glaubt, bezahlt einen Taler.”* (Grimm KH, 342).

Було встановлено також, що композиція корпусу тексту казки звичайно вкладається у схему з чотирьох взаємопов'язаних частин: експозиція, зав'язка, кульмінація і фінал / розв'язка сюжетної інтриги. Кожна частина, відповідно, виконує певні функції та реалізує відповідну комунікативно-прагматичну настанову. Експозиція виконує функції введення читача у світ оповідання, знайомить з місцем і часом дії, основними персонажами, визначає тематичну, інтенційну спрямованість на предметну сферу. Так, наприклад, із зачину казки *“Die Brautschau”* (Grimm KH, 27) ми дізнаємося, що головними героями є вівчар (*ein Hirt*) і три сестри (*drei Schwestern*), а тематична спрямованість – тяжкий вибір дружини (*der wollte gern heiraten; ihm wurde die Wahl schwer*). Перехід до зав'язки здійснюється за допомогою прислівника та введенням нового персонажа – “помічника”: *Da fragte er seine Mutter um Rat*. У зав'язці відбувається основний розвиток подій: мати дає пораду запросити усіх трьох сестер і подивитись, як вони ріжуть сир. Персонажам побутових казок властиві звичайні, побутові дії. Зав'язка має три частини: дії головного персонажа виконуються тричі, або три персонажа виконують одну дію: *die erste aber verschlang den Käs mit der Rinde; die zweite schnitt in der Hast die Rinde vom Käs ab, weil sie aber so hastig war, ließ sie noch viel Gutes daran und warf das mit weg; die dritte schälte ordentlich die Rinde ab, nicht zu viel und nicht zu wenig*. Кульмінація настає, коли вівчар розповів матері, як сестри різали сир, і мати порадила взяти у дружини третю сестру. А лексичним маркером виступає прислівник *Da*: *Der Hirt erzählte das alles seiner Mutter, da sprach sie: "Nimm die dritte zu deiner Frau."* В фінальній частині підводиться підсумок розвитку сюжету і розповідається про долю персонажів казки: *Das tat er und lebte zufrieden und glücklich mit ihr*.

Основною логіко-композиційною схемою організації інформації в текстах казок є інформаційна модель “проблема – вирішення проблеми”, яка призводить до руху казковий сюжет. Під час її реалізації у зав'язку виноситься певна конфліктна ситуація. Причина конфлікту у побутових казках тісно переплітається з темою оповідання і не може бути визначеною однозначно. Відповідно кульмінація та фінал казкового тексту містять інформацію про спосіб розв'язання певної задачі, на чому базуються дії казкових персонажів. Так, наприклад, у казці *“Des Herrn und des Teufels Getier”* (Grimm KH, 139) пояснюється, чому у кози куций хвіст. У зав'язку винесена наступна конфліктна ситуація: *“Gott der Herr hatte alle Tiere erschaffen und sich die Wölfe zu seinen Hunden auserwählet: bloß der Geiß hatte er vergessen. Da richtete sich der Teufel an, wollte auch schaffen und machte die Geiße mit feinen langen Schwänzen.”* А у фіналі міститься розв'язка конфлікту і пояснення: *“Da mußte er (der Teufel) sein Schuld fahren lassen, stach im Zorn allen übrigen Geißen die Augen aus und setzte ihnen seine eigenen ein. Darum haben alle Geißen Teufelsaugen und abgebissene Schwänze, und er nimmt gern ihre Gestalt an.”*

Інформаційна структура казкових текстів характеризується поетапним способом подачі інформації відповідно до прагматичної функції кожної зі структурно-композиційних частин даних текстів. Закономірності подачі інформації як в плані змісту, так і в плані її вираження визначаються сполученням основного та додаткового прагматичних намірів адресанта. Так, наприклад, казка "*Rotkäppchen*" розпочинається із ситуації спілкування між мамою та її дочкою: *Eines Tages sprach seine Mutter zu ihm: "Komm, Rotkäppchen, da hast du ein Stück Kuchen und eine Flasche Wein, bring das der Großmutter hinaus; sie ist krank und schwach und wird sich daran laben. Mach dich auf, bevor es heiß wird, und wenn du hinauskommst, so geh hübsch sitzsaam und lauf nicht vom Weg ab, sonst fällst du und zerbrichst das Glas, und die Großmutter hat nichts. Und wenn du in ihre Stube kommst, so vergiß nicht, guten Morgen zu sagen, und guck nicht erst in alle Ecken herum."* (Grimm A, 14). Основним прагматичним наміром адресанта (мами) є спонукати дочку виконати завдання. Для цього персонаж матері використовує такі мовленнєві акти: акт звернення "переходить" в інші акти (вони є непрямими): *komm* (прохання) *bring* (прохання) *sei* (настанови) *grüß* (прохання) *geh* (наказ) *lauf nicht vom Weg ab* (настанови) ... *fällst du und ...* (nonпередження-настанови) *dann hat ...* (констатація).

В дослідженні було встановлено, що вербальна експлікація комунікативно-прагматичної настанови текстів казкового дискурсу здійснюється з використанням відповідних лексичних, морфологічних і синтаксичних засобів. В основу дослідження прагматичних функцій лексичних засобів були покладені їх функціональна, системно-нормативна, формально-структурна, структурно-семантична й лексико-семантична ознаки.

Для виявлення особливостей лексичного рівня побутової німецької казки доцільно розділити лексичні одиниці на: 1) лексичні одиниці, що позначають предмети; 2) дії і стани; 3) дають якісні та оцінні характеристики. Особливу увагу привертає лексика, що позначає предмети окультуреної природи та яка характеризує текстового суб'єкта. Відповідно до цього можна виділити низку тематичних рядів: позначення архітектурних споруд (*Haus, Burg, Festung, Kirche, Palast, Turm*); космічні об'єкти (*Erde, Sonne, Mond*); одяг (від загальної характеристики, як, наприклад, *die königlichen Kleider, Bauernkleider, Sammetrock, Hut, Tuch, Halstuch, Handschuhe, Gürtel, Rock, Mantel, Pantoffeln*, до предметів одягу, характерних певним верстам населення: *ein Jäger in grünem Kleide, der grüne Rock; Wams, Reiterstiefeln, Husarenpelz, (Linnen)Kittel*), їжа (велетні – *Ochsen, Schweine, Schafe, Widder und Menschen* (дуже рідко і лише за проступки); люди – *Brot, Braten, Käse, Fisch, Öl, Salz, Früchten der Erde, Getreide, Rübe, Weizen, Korn, Obst, Äpfel, Beeren; Wein, Wasser; Trank und Speise, Mahlzeit, Kost*), побутове приладдя (*Löffel, Messer, Weinglas, Becher, Kessel, Krug, (Back)Ofen; Kisten und Kasten, Bügeleisen*), професії, соціальні групи (*Fürsten, Herrn, Kaufleute, Bauern, König, Diener, Knecht, Soldat, Unteroffizier, Fähnrich, General, Hauptmann, Dieb, Schütze, Jäger, Holzhacker, Grünrock, Stallmeister, Gärtner, Müller, Arzt, Priester, Schlosser, Bote, Töpfer, Reiter, Ritter, Wechsler, Schneider, Trommler*). У текстах німецьких народних побутових казок можна спостерігати лексику, пов'язану з теологічною тематикою, що вказує на відповідні моральні та етичні цінності та норми німецького суспільства (*Gott, Vaterunser, Gott den Herrn beten, Gottes Furcht, Gottes Gnade, Engel*, багатий синонімічний ряд пов'язаний з чортом: *Teufel, der Böse, der böse Geist, der Schwarze, der Unhold, Schornsteinfeger, Kohlenbrenner, Herr mit der roten Feder*).

Особливістю лексики німецької побутової казки є функціонування у текстах казок даного типу діалектизмів (деякі казки повністю зафіксовані на діалектах ("*Das Hausgesinde*", "*Dat Erdmänneken*", "*Dat Mäken von Brakel*", "*De beiden Künigeskinner*") та застарілих слів (*Geselle, Wechselbalg, blaue Bohnen; ward, gieng, hieng, theilten, that, Thal, Noth, Werth, Thür*).

При аналізі властивостей об'єктів, визначення емоційних станів, рис характеру, моральних та інтелектуальних ознак героїв народної німецької побутової казки були виявлені

наступні прикметники та прислівники: (1) властивості об'єктів та героїв: *arm, reich, groß, klein, alt, jung, golden, silbern, menschlich, freundlich, stattlich, fruchtbar, fremd, wild*; (2) визначення рис характеру: *fromm, mitleidig, ungeduldig, vergnügt, zart, tapfer, garstig, gut, schön, grob, scheu, hässlich, mitleidig*; (3) визначення емоційних станів: *höhnisch, wütend, verlassen, froh, selig, mühsam, ernsthaftig, hartherzig, traurig, böse, lustig, verdrießlich, glücklich, zornig*; (4) визначення моральних та інтелектуальних ознак: *gnädig, unschuldig, artig, edel, ohnfehlbar, gelernt, hässlich*.

Серед іменників були виявлені позначення об'єктів природи (*Apfelbaum, Wald*), побуту (*Haus, Hof, Kisten, Kasten*), соціальних аспектів (*Armut, Reichtum, Schätze*), трудових (*Mühle, Holz, Holzhacken*), моральних (*Gottesfurcht, Sünde*), понять і якостей істот (*Mann, Müller, Frau, Mensch, Teufel, Tochter, Müllerstochter, Mädchen*). Відповідно, дієслова поділяються на: ті, що позначають дії, явища, процеси об'єктів неживої або окультуреної природи (*sein, kommen, fallen, stehen...*), *та ті, що позначають дії, явища, процеси життєдіяльності одухотворених суб'єктів (geraten, gehen, holen, treten, sehen, leben...)*. Останні, у свою чергу, поділяються на дієслова, що позначають соціальну (*abholen, begegnen, erscheinen, hemmen, anreden...*), трудову діяльність суб'єкта (*kehren, machen, tun, bringen...*), що пов'язані з особистісною сферою (*quälen, versprechen, verheißten, verschreiben, denken, wissen, meinen, lachen, hören, erschrecken*). Традиційними дієсловами говоріння для народних німецьких побутових казок є дієслова *sprechen, sagen, reden, rufen, antworten*. Вони є стилістично нейтральними і вживаються для передачі як прямої, так і непрямой мови.

Отже, відповідно до поставлених задач статті можемо зробити такі **ВИСНОВКИ**. 1. З точки зору тематичних ознак німецькі побутові казки виступають у виді соціально-антагоністичних; розважальних (гумористичних); дидактичних та оповідань релігійної спрямованості. Основними темами текстів є стосунки: між членами однієї родини; різними соціальними верствами населення, між людьми та біблійними персонажами. Відповідно, варіюється і зміст текстів, який вміщує низку тематичних блоків: *Väter und Kinder* (батьки і діти), *Bruder und Schwester / Brüder und Schwestern* (брат і сестра / брати і сестри), *Mann und Frau* (чоловік та дружина), *eine Jungfrau und ihr werdender Gemahl* (дівчина та її майбутній чоловік), *König / Königin / Königsohn / Königtochter und Bauer, Diener, Knecht, Jäger, Wächter/Soldat...* (король / королева / королевич / королівна та їхні піддані (селянин, слуга, страж/солдат...), *Gott / Engel / Apostel und ein Mensch* (бог / інший біблійний персонаж та проста людина). 2. Встановлені такі структурно-семантичні компоненти текстів казок, як *назва* та *формули* (структурні кліше) казки (ініціальні, медіальні та фінальні). Композиція корпусу тексту казки звичайно вкладається у схему з чотирьох взаємопов'язаних частин: експозиція, зав'язка, кульмінація і фінал / розв'язка сюжетної інтриги. Основною логіко-композиційною схемою організації інформації в текстах казок є інформаційна модель "проблема – вирішення проблеми", яка призводить до руху казковий сюжет. Інформаційна структура казкових текстів характеризується поетапним способом подачі інформації відповідно до прагматичної функції кожної зі структурно-композиційних частин даних текстів. 3. Спостереження над лексичним складом казки у напрямку співвідношення значення лексем, що визнають специфіку дискурсу німецької казки з її темою, розвитком сюжету, діями персонажів, дозволило встановити конкретні лексико-семантичні ряди слів, які групуються у наступні семантичні опозиції: *Gut/Böse* (добро/зло), *Mensch/Umwelt* (людина/оточуючий світ), *Mann/Frau* (чоловік/жінка), *Eltern/Kinder* (батьки/діти).

ЛІТЕРАТУРА

1. Деїк Т.А. ван. Язык, познание, коммуникация. М., 1989. 2. Karlinger F. (Hg.): Wege der Märchenforschung. Darmstadt: Wiss. Buchges. 1973 (Wege der Forschung 255). 3. Lüthi M. Märchen. 8., durchges. u. erg. Aufl. Bearbeitet von Heinz Rölleke. Stuttgart: Metzler 2005 (Sammlung Metzler 16). 4. Neuhaus S. Märchen. Tübingen u. Basel: Francke 2005. 5. Кириллова О.Ю. Языковые особенности современной немецкой литературной сказки (проблема дискурса): Авт. дисс. ... канд. филол.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Grimm A – Aschenputtel und andere Märchen von Brüdern Grimm. – Bonn.: INTER NATIONES, 1990. – 128s.
2. Grimm KH – Hans-Jörg Uther (Hrsg.): Brüder Grimm: Kinder- und Hausmärchen. 2 Bände und ein Ergänzungsband. 2. vermehrte und verbesserte Auflage. Berlin 1819/1922. Reprint: Olms, Hildesheim 2004 (= Bd. 43-45 der Forschungsausgabe: Jacob – Wilhelm Grimm. Werke). – Mit Vorwort, Wörterverzeichnis, Typen- und Motivkonkordanz, Literaturverzeichnis und Register neu herausgegeben von H.-J.Uther.

ДАВИДЕНКО Н.В.

Національний медичний університет імені О.О.Богомольця

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ КАНОНІЧНОГО ПРАВА

(на матеріалі творів Станіслава Оріховського)

Під час вивчення історії розвитку церкви на різних етапах її існування важливим елементом дослідження є канонічне право християнської церкви (а згодом усіх її конфесій). Слід вказати, що тут термін “канонічне право” (*jus canonicum*) вживається у його ширшому значенні відносно до терміна “релігійне право” (*jus ecclesiasticum*), оскільки останнє за сукупністю норм для визначення релігійних відносин не збігається з правом канонічним, бо стосується виключно церкви як релігійного союзу, тобто регулює відносини й опікується справами виключно в межах церковної організації [1]. **Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями.** Для всебічного аналізу творів як релігійного, так і світського характеру необхідно долучати твори й середньовічних авторів: Яна Домбровського, Павла Кросненського (Павла Русина з Кросна), Юрія Дрогобича, Яна Щасного-Гербурта, Станіслава Оріховського та інших видатних мислителів, чий неоціненний вклад у справу соціального, культурного та суспільного поступу українського народу заслуговує детального висвітлення [2], [3], [4]. Їхні твори, та й постаті самих авторів протягом довгого періоду незаслужено оминалися істориками та літературознавцями. Досить часто проблема полягає у відсутності українського, російського, чи навіть польського перекладу (хоча слід зазначити значно більшу зацікавленість польських науковців цим питанням, а тому значно вагомішими є й результати різноаспектних досліджень). Велика кількість середньовічних латиномовних творів залишає безліч завдань для лінгвістів. Наприклад, досі не перекладеними українською мовою залишається основоположний твір головного ідеолога католицизму Фоми Аквінського “Основи богослов'я” [5], деякі твори Станіслава Оріховського та багато інших (значну кількість матеріалу становлять архівні матеріали, які, на щастя, вже зацікавили деяких сучасних українських дослідників [6]). Але, крім того, постає багато проблем методологічного й герменевтичного характеру. Твори, вже перекладені зі староруської, польської та латинської мов українською, часто можуть бути повністю сприйняті тільки фахівцями з цього питання, або, у кращому випадку, з дотичних до нього наук, оскільки деякі елементи канонічного права, особливості культу, історичні відомості, навіть сучасні реалії церковної організації незнайомі читачам без спеціальної освіти. А як же бути пересічному читачеві, не семінаристу, не історику, а просто людині, яка цікавиться історією власного народу, зокрема його вірувань, національною церквою, але не має відповідної освітньої підготовки? Окрім традиційної практики тлумачення через примітки та коментарі, постає необхідність систематизації та унормування перекладу окремих термінів, які за даних умов потребують або уточнення, або використання більш типової для української мови лексики. **Актуальність** досліджень у цій царині пов'язана із відсутністю відповідних наукових

розробок у теології, це стосується аналізу на матеріалі і світської, і релігійної літератури, а отже, необхідності ґрунтового семантичного дослідження термінів канонічного права, історичних та історико-правових термінів для створення внормованої, структурованої бази історичної термінології. Як приклад наведемо деякі помічені нами терміни у творах відомого українського гуманіста Станіслава Оріховського, творчість якого надзвичайно цікава тим, що автор виріс у змішаній православно-католицькій сім'ї та отримав базові знання у найбільших європейських університетах і, крім того, сам прийняв, хоча й примусово, священицький сан. Тож загальна ерудованість дозволяла йому досить вільно оперувати зокрема й поняттями та термінами з церковної практики та історії. **Метою** поданого дослідження є історико-семантичний аналіз термінів канонічного права в обраних творах Станіслава Оріховського. **Наукова новизна.** У статті вперше проаналізовано семантичні особливості перекладу обраних термінів канонічного права ("євхаристія", "схизма", "маєстат" тощо), термінів, що безпосередньо пов'язані із зазначеною тематикою (назви держав і народів у контексті релігійної приналежності їх представників тощо) на матеріалі творів видатного середньовічного мислителя Станіслава Оріховського. **Об'єктом** дослідження обрано такі твори Станіслава Оріховського: "Лист Петрові Гамрату від 1544 року" [7:567-575], "Лист до Яна Франциска Комендоні про самого себе" [7:575-587], "Лист до Павла Рамузія" [7:587-590], "Напучення польському королю Сигізмунду II Августу" [7:31-71]. Як **матеріал** для аналізу використовуємо латиномовне видання творів Станіслава Оріховського [8], порівнюючи його з єдиним на цей час україномовним перекладом, здійсненим Володимиром Литвиновим, сумлінним науковцем і талановитим лінгвістом [7]. Важко переоцінити значення виконаної перекладачем роботи, адже тільки завдяки йому твори Станіслава Оріховського стали доступні широкому загалу читачів і можливими стали розвідки з їх використанням, зокрема й такого скромного масштабу, як наша. **Предметом** аналізу у роботі є грецькі терміни канонічного права східного (грецького) обряду, вжиті у латинському тексті, побіжно розглянуто деякі терміни власне латинського походження, які мають безпосередній зв'язок з темою, що розглядається.

Станіслав Оріховський надзвичайно негативно ставився до так званої схизми (від гр. "розкол, розбрат") – розколу Вселенської християнської церкви. Але слід зауважити, що термін "схизматик" у розумінні Станіслава Оріховського не має того негативного значення, що характерне для польського світоглядного сприйняття. Для поляка схизматики – холопи, розкольники, що відокремилися від єдино "правильної" церкви, чим навіки зганьбили себе і спаплюжили саме поняття християнина своїм нерозумінням: "...Наконец предавалось анафеме все еретическое, все схизматическое, проклятое и отвергаемое" [9:173]. Для Станіслава Оріховського ж схизматик не обов'язково є холопом; це справді порушник віри, або точніше, усталених норм її сприйняття та вираження, але насамперед це – людина, що припустилася помилки, тому все можна залагодити з Божої волі й, звичайно, за умови спільних зусиль і бажання причини цієї "згуби" викоринити.

Станіслав Оріховський жив в епоху початку великих наукових та географічних відкриттів; у цей час здійснював свої відкриття Колумб, поширювалися світом ідеї Галілея і Коперніка. Зокрема, у зв'язку з розширенням географічних відомостей про землі поза межами Європи, у суспільстві з'явився потяг до пошуків "братів по вірі", які, на думку населення середньовічної Європи, неодмінно були серед більшості народів, які населяли нововідкриті землі. Можливо, не без впливу цих "модних" на той час тенденцій, Станіслав Оріховський, описуючи минулу велич християнської церкви, перераховує народи, які сповідували християнську віру: "проминаю вірменів, мовчу про медів, асирійців, єгиптян та індів, знаних як найдавніша колись сила церкви і слава..." [7:568]. У цьому випадку слід наголосити на тому, що йдеться не про весь народ, а про так звані "східні християнські церкви" або церкви східного обряду – церкви, що в різний час відділилися від різних

напрямів східного християнства і на сучасному етапі мають генетичний зв'язок з Римокатолицькою та православною церквами. Давні Східні церкви близькі до греко-православної традиції, зберігаючи свою традиційну обрядовість, церковну організацію та літургійну мову. Свого часу вони викоренилися серед національних меншин Візантійської імперії та Арабського халіфату. До східних церков належать зокрема вірменська (відома з XII ст.) та коптська (єгипетська) – і сьогодні нечисленна, але зауважимо, що завдяки використанню коптської мови у церковному вжитку науковці мають можливість більш повноцінно цю “мертву” мову досліджувати. Також Станіслав Оріховський говорить і про представників “давніх східних церков”, або “нехалкідонських церков”, послідовників несторіан і монофізитів, які, не погодившись із рішенням Ефеського (431 р.) та особливо Халкідонського (451р.) – звідси походить і назва “нехалкідонські” – Вселенських соборів, відділилися від Вселенської (ортодоксальної) церкви. Серед них згадано вірменську апостольську (вірмено-григоріанську), коптську (важлива історична роль полягає, зокрема, і в тому, що ця церква стала осередком етнічного самозбереження), асирійську (східну сирійську, перську), мідійську (перську) та індійську, або точніше, малабарську (маланкарську) сирійську (християн Св.Фоми) церкви [10:337-341].

Розглядаючи територію поширення монофізитства та несторіанства, читач не завжди може зрозуміти, зокрема, як слід перекладати назви держав, у яких вони існували, а відповідно й назви народів та народностей, що там проживали і формували названі церкви. Так, автор називає медами мідійців (або, за І.Дворецьким, “мідян” [11]), жителів Мідії, асирійцями – очевидно, жителів Ассирії, хоча у такому разі слід зазначити різницю між асирійцями та сирійцями, і з'ясувати, як же називалася їх церква: сирійською чи асирійською, і як коректніше перекладати ці назви українською мовою. Відповідно до пояснення, яке дав Архімандрит Никифор у своїй “Біблійній енциклопедії”, Ассирія згадується у Святому Письмі, а назва *ассирійський* часто використовується паралельно з назвами вавілоняни і халдеїв, а от сиріяни – це жителі держави зі столицею у Дамаску, яка межує з Ханаанською землею [12:67-68]. І саме там у I ст. з'являються християнські громади. Тому ми можемо припустити, що варто все ж вживати назву “сирійська” для уникнення різночитань, оскільки прикметник “ассирійський” вживається для позначення назви зовсім іншого народу. Сергій Головащенко вказує на те, що Ассирійська Церква Сходу одержала таку свою назву через те, що мала халдейську мову богослужіння та давній східно-сирійський (халдейський) обряд [10:340]. Ця церква називається також Східною Сирійською Церквою.

Незрозуміло, кого має на увазі Станіслав Оріховський під назвою “інди”, адже, наприклад, І.Дворецький у своєму словнику перекладає слово *Indi, orum (m)* як назву жителів Індії, індійців, індусів, а в широкому значенні – ефіопів або арабів [11:514]. З усіх наведених варіантів можемо назвати тільки одну зі сформованих на той час церков – ефіопську. За “Біблією енциклопедією”, в Індію християнство потрапило завдяки апостолу Святому Фомі Дідіму. Найпершою, вважається, була церква в Малабарі, хоча тут йдеться про індів, які підпорядковувалися сирійській церкві, оскільки рукоположення (важливий елемент обряду прийняття вищого церковного сану) відбувалося відповідно до її правил [12:297]. Сергій Головащенко також вказує на генетичний зв'язок між Сирійською, Ассирійською та Малабарською церквами [10:340-341]. Таким чином, у тексті Станіслава Оріховського за словом “інди” можна розуміти ефіопську церкву, а за словом “ассирійці” – сирійську. Це підкріплюється тим, що асирійці поставлені автором поряд із медами (мідійцями), а інди – поряд з єгиптянами. Тож постає закономірне питання про уточнення розуміння та сприйняття слова “інди” самим автором у спеціальних коментарях або примітках, адже надзвичайно високий рівень його освіти дозволяє нам припущення, що воно не могло бути вжито Станіславом Оріховським випадково. А якщо припустити його

бажання вжити слово більш загального значення, вказавши на індійців, нубійців та ефіопів одночасно, то виходять з контексту такого припущення вжиті поруч “ілірійці” й “греки”, “меди, асирійці та єгиптяни”, “сілезці”, “волохи”, “рутенці” і “мосхи” (синонім вживаного іншими авторами слова “московіти”). Останнє слово, на наш погляд, значно ускладнює сприйняття поданої інформації, адже, можливо, слід не тільки в словнику зазначити, що йдеться про підданих Московського царства, а й розшифрувати у самому тексті. Однак це побажання має сенс лише за умови, що текст орієнтований на широкий загаль читачів, які через брак спеціальних знань не можуть об’єднати згадані народи приналежністю до однієї церкви православного обряду. Відповідно до наведених даних вважаємо необхідним уточнення та фіксацію у відповідних довідкових та релігійно-історичних виданнях назви та території поширення, зокрема, сирійської (а не асирійської) та ефіопської церков.

Отже, можемо зазначити, що назви народів у творах різних історичних періодів потребують уточнення та систематизації, а в контексті нашої розвідки можемо вказати на специфіку перекладу назв держав і народів у творах релігійного змісту, адже йдеться передусім про більші або менші релігійні центри, які фіксуються дослідниками часто без урахування національної та громадянської приналежності членів церковної спільноти.

У “Листі Петрові Гамрату” читаємо: “На цьому ж соборі і частку євхаристичного хліба грекам, і дружину священникам, і келих грецькому народові було дозволено...” [7:570]. Найперше, на нашу думку, слід з’ясувати, що ж то за “євхаристичний хліб”. Євхаристія (з гр. “подяка, благодаріння”) – одне з центральних таїнств християнського культу. Виходячи з євангельської традиції, євхаристія, або причастя, символізує “спокутну жертву Христа у безкровній формі, а також причетність віруючих до цієї жертви і через це – до церкви в містичному сенсі, що є чудесним організмом – Тілом, головою якого є сам Христос” [13], [10:77]. За богословською формулою, причастя – євхаристія є “поновленням Голгофської жертви; досконалим виявом поклоніння Богові, благословенням Його і благодарінням Йому, євхаристія є жертвою і таїнством Тіла та Крові Христових” [10:77]. Сам ритуал причастя складається із споживання віруючими або членами церкви спеціально підготовлених хліба і вина, які, за церковним ученням, реально і містично перетворюються на Тіло і Кров Ісуса Христа. Але якщо в православній традиції і квасний хліб (проскура), і вино приймаються усіма вірними: і священниками, і мирянами, то в католицизмі – парафіянам дозволений тільки прісний хліб (облатка): причастя приймається “під одним видом”. Під “обома видами” (хлібом і вином) причащаються у католиків виключно священники. Ця традиція бере початок приблизно з XII ст. [10:160]. Вказуючи на таку відмінність в обрядах, Станіслав Оріховський наголошує на тому, що православ’я має деякі переваги над католицизмом, є в певній мірі більш відкритим, демократичним; тоді як католицька церква відходить від людей, є над ними; навіть у цьому обряді священник у такий спосіб підноситься над народом. При цьому Станіслав Оріховський, як справжній християнин, не критикує церковні устрої, він акцентує на своєму неприйнятті, своїй непримиренності щодо того грандіозного розмежування, яке поглиблюється у його час. Він стає свідком наслідків славнозвісного Єфеського собору – остаточної фіксації розділення двох гілок ортодоксального християнства, – але виступає як палкий прихильник їх об’єднання або унії, що зрештою таки відбудеться, але, звичайно, не в повній мірі і через багато років після його смерті. Таке пояснення прикладу, наведеного Станіславом Оріховським, потребує, безперечно, історичного коментарю та пояснення згідно норм, за якими відбуваються християнські обряди, але якщо видання не орієнтоване на істориків чи богословів, то ми хотіли б зауважити на тому, що для початку замість грецького слова “євхаристія”, можливо, доречніше буде все ж таки вживати зрозуміліший україномовним читачам термін “причастя”, а вже пояснення функцій і використання самого слова в тексті за необхідності наводити у кожному окремому випадку в додаткових коментарях.

Дискусійним здається нам також факт відсутності в тексті українського перекладу католицького догматичного додатку *filioque* (лат. “і від сина”), що є додатком до пункту Нікео-Константинопольського Символу Віри, в якому йшлося про сходження Святого Духа, і який означає, що Святий Дух сходить не лише від Бога-Отця, а й від Бога-Сина, тобто від Христа [10:151]. Цей пункт і досі вважається головним пунктом протистояння між католицизмом та православ'ям у догматичній та культовій сферах та є однією з найпринциповіших відмінностей між двома конфесіями. Вживання латиномовних термінів створює відчутні труднощі для усвідомлення інформації читачам, які не обізнані, хоча б побіжно, з латинською мовою. А це відповідно може призвести до деформації та неповноцінного сприйняття поданого у творі матеріалу.

Так само у дещо специфічному значенні вжитий Володимиром Литвиновим й інший термін, без змін транслітерований з латинської мови перекладачем, – “маєстат” (від лат. *majestas, atis* – велич, святість, гідність, авторитет), що вживається Станіславом Оріховським, зокрема, для висловлення величі, першості й сили папи у боротьбі за “чистоту віри”: “Я був у Польщі найзавзятішим оборонцем маєстату папи супроти єретиків...” [7:586]. В іншому випадку автор застосовує цей термін задля позначення величності, недосяжності, станової окремішності короля та його дещо перебільшено гонорового сприйняття свого положення: “Але мій маєстат не терпить, – скажеш, – щоб я підкорявся своїм підлеглим” [3:59]. Хоча значення цього слова в католицькому світі більш подібне до *honestas, atis (f)* (лат. повага, честь, порядність, доброчесність) [11], і в більшості випадків перекладається як „величність”.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Зваживши на сказане, можемо зазначити: ще немалих зусиль потребує переклад творів зокрема релігійної тематики, а, можливо, навіть ще важчим і важливішим є завдання дослідників у справі унормування, систематизації принципів та правил перекладу окремих термінів канонічного права, історичних та історико-правових термінів у цілому відповідно до історії розвитку понять, які вони позначають, та з урахуванням семантичних змін, які цей розвиток породжує. Заслугує уваги також питання різнобічного висвітлення понять, що вже стали набутком історії, та термінів, які використовуються для їх позначення, і які зазвичай вважаються архаїзмами. Тому й досягнуті вже **наукові результати**, а саме історико-семантичний аналіз окремих термінів канонічного права на матеріалі світських творів, є важливою складовою на шляху до створення внормованої, структурованої база історичної термінології (зокрема й релігійної тематики), існування якої значною мірою полегшуватиме здійснення повного різнобічного аналізу історичних процесів, який допомагає не тільки зрозуміти минуле, а й прогнозувати майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Суворов Н.С. Учебник церковного права / Под ред. и с предисловием В.А.Томсинова. М.: Изд-во «Зерцало», 2004. – 504с.
- 2.Крижанівський О.П. Історія церкви та релігійної думки в Україні. – К.: Либідь, 1994.
- 3.Литвинов Володимир. “Католицька Русь”: Історико-філософський нарис. – К.: Український центр духовної культури, 2005. – 276с.
- 4.Нудьга Г.А. Не бійся смерті: Повість-есе, історичний нарис. – К.: Рад. письменник, 1991. – 413с.
- 5.Кобів Й. Проблеми перекладу латиномовних церковних творів. // Міжнародний конгрес українців. – Х., 1996.
- 6.Яковенко Н.М. Українська шляхта з к. XIV до сер. XVII ст. (Волинь і Центральна Україна) / АН України. Ін-т укр. археології. Українська правнича фундація. – К.: Наук. Думка, 1993. – 414с.
- 7.Оріховський Станіслав. Твори. Пер. з латинської та старопольської В.Д.Литвинова. – К.:Дніпро, 2004. – 672с.
- 8.*Orichoviana. Opera inedita et epistulae Stanislai Orzechowski. 1543-1566.* – Стасовіае, 1891.
- 9.Костомаров М.И. Исторические произведения. Автобиография. / Составление и библиографический очерк В.А.Замлинского; Примечания И.О.Бутича. – К.: Изд-во при Киевском Университете: 1989. – 736с.
- 10.Головащенко Сергій. Історія християнства. – К.: Либідь, 1999. – 349с.
- 11.Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь. Около 50000 слов. Изд. 2-е, переработ. и доп. – М.: Русский язык, 1976. – 1096с.
- 12.Библиейская энциклопедия. – М.: «Терра» – «Тетта», 1991. – 902с.
- 13.Протоієрей Серафим Слобідський. Закон Божий. – К., 2005. – 655с.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ТЕОНІМНИМ ТА МІФОНІМНИМ КОМПОНЕНТАМИ

(на матеріалі англійської мови у зіставленні з українською)

Необхідність спеціального вивчення онімів як елементів лінгвокультури, що входять до складу лексики і фразеології певної мови, виникла на певному етапі розвитку лінгвістичних знань як закономірна потреба у заповненні лакун, що утворилися внаслідок ігнорування матеріалу власних імен під час опису мовних картин світу і семантичних полів. Вивчення фразеологічних одиниць з компонентами власних назв (ФОВН) видається цікавим, оскільки дана категорія лексики ще мало вивчена, особливо в плані семантичного аналізу та класифікації зазначених вище одиниць зі структурно-семантичного й порівняльно-історичного погляду. Услід за Л.В.Гнаповською ми вважаємо власні назви “кодами певної суми фонових знань, специфічними видами згорнутих національно-культурних текстів, що зберігають у своїй семантичній пам’яті культурно-історичні сюжети”, вписані у суспільну свідомість певного етносу.

Фразеологічні одиниці з власною назвою можуть характеризувати ситуацію в цілому, можуть характеризувати людину в тому чи іншому аспекті її діяльності, описувати поведінкові, ментальні, оцінні, соціальні, побутові та інші сфери людського існування. У сучасній лінгвістиці існують певні класифікації фразеологізмів: структурні, функціональні тощо. Аналіз застосованих у цих класифікаціях критеріїв переконує в необхідності застосування комплексного підходу і насамперед урахування семантично-функціонального та прагматичного аспекту, які у контексті фразеології тісно пов’язані з аспектом етнолінгвістичним, лінгвокультурологічним.

У пропонованій розвідці запропоновано структурно-семантичну класифікацію ФО з теонімним і міфонімним компонентами значення, виявлено основні фразео-тематичні групи цих одиниць у зіставляваних мовах.

Власне **актуальним** і недостатньо вивченим виявляється аналіз процесів розвитку фразеологічних одиниць з компонентами-онімами з погляду відображення в них національно-культурної специфіки і метафоризації вихідного вільносинтаксичного прототипу. В умовах значного використання фразеологічних одиниць англійської та української мов набуває актуальності дослідження їхніх семантичних особливостей. У статті зреалізовано такі **завдання**:

- виявити та описати фразеологічні одиниці з антропонімним компонентом з огляду на їхню культурно-семантичну мотивованість;
- простежити зв’язок між фразеологічними одиницями та когнітивними процесами їх концептуалізації;
- описати семантико-прагматичні особливості фразеологічних одиниць з теонімним і міфонімним компонентами значення в англійській та українській мовах;
- виокремити та згрупувати ФОВН за семантико-тематичною ознакою.

Ономастична фразеологія складає власне той пласт мовних одиниць, які інформують про своєрідний склад мислення, світосприйняття, історію та міфологію народу – носія певної мови. Попри значну кількість робіт з ономастичної фразеології російської (В.М.Мокієнко, Л.І.Степанова, Ю.А.Грушевська), української (Л.В.Литвин), англійської (С.М.Пак, С.І.Гарагуля), німецької (Ю.А.Фірсова) мов вивчення ФО з онімним компонентом

залишається поза увагою лінгвістів з огляду на їхнє функціонування в різних мовних картинах світу, зокрема, і як знаків фольклорної ономастики.

Існує загальна класифікація лексичних елементів з функцією індивідуалізації. Так, ейдоніми (особливі назви, власні імена, власні назви), поділяються на антропоніми (імена людей) та монадоніми (назви окремих об'єктів, фактів, явищ). В свою чергу, антропоніми поділяються на ідіоніми (власні імена людей) та койконіми (назви людських угруповань) [9:57]. Ефективність ужитку ФОКВН залежить від виконання наступних функцій: 1) диференціальної – власна назва-компонент ФО чітко відмежовує один об'єкт від іншого в низці однорідних предметів; 2) експресивної – ФО із зазначеним компонентом впливає на емоції та почуття, переконує реципієнта в значимості переданої інформації [2:5].

В ономастичний простір, як правило, входять: імена людей -антропоніми; географічні імена – топоніми; клички тварин – зооніми; власні імена окремих рослин – фітоніми; назви зон і частин всесвіту – космоніми; назви точок і відрізків часу – хрононіми; назви свят; назви різноманітних заходів, кампаній, військових дій; назви церков та монастирів; назви творів мистецтва, власні імена особливо цінних предметів матеріальної культури; назви стихійних лих; назви орденів та медалей; назви товарних знаків – знаки, що маркують товар і знаки сервісу; назви різних міфологічних реалій тощо [9:57].

Значна кількість ФО вміщує власні імена. Під впливом різних екстралінгвістичних і власне мовних факторів оніми у складі фразеологічних одиниць набувають додаткові значення або референтні конотації, які мають смисловий асоціативно-образний і емоційно-оцінний компоненти. З часом інформація про денотат перестає бути загальновідомою і навіть втрачається, що приводить до деєтіологізації онімів у складі ФО. Наприклад: *Sharon* – зневажливе звертання до дівчини-робітниці, яка не має смаку. До чоловіків аналогічно вживають ім'я *Kevin* [СНС:253].

За типом поширення ФО з компонентами власних назв поділяються на два великі розряди: інтралінгвальні, тобто такі, що побутують в одній мові, та інтерлінгвальні. Останні можна спостерігати не тільки в двох споріднених мовах, але навіть і в неспоріднених мовах. Серед них трапляються: 1) конотативні антропоніми 2) конотативні зооніми; 3) конотативні літературні антропоніми; 4) конотативні міфоантропоніми тощо [9:57].

Наголосимо, що до складу інтралінгвальних ФО залежності від сфери їхньої референції входять: 1) конотативні антропоніми з широким діапазоном вжитку; 2) конотативні антропоніми, вжиток яких територіально обмежений; 3) антропоніми, сфера вжитку яких – арго, жаргон; 4) конотативні біблійні; 5) конотативні зооніми; 6) конотативні літературні антропоніми; 7) конотативні літературні зооніми; 8) конотативні міфоантропоніми.

У пропонованій розвідці виокремлено чотири групи ФО з компонентами-антропонімами.

Фразеологічні одиниці з компонентами-іменами **біблійного походження**. Ім'я – це певний символ та кодовий знак людини. До складу англійських фразеологізмів увійшло багато імен, які пов'язані із релігійними подіями. Біблійні ФО беруть свій початок зі Старого Заповіту. Наприклад: *Abraham's bosom* [АУФС:13] – рай.

Ключовим словом-компонентом у ФО є ім'я першої людини, Адама. Наприклад: *Son of Adam* – чоловік [АУФС:872]; *to drink Adam's ale* [АУФС:63] – пити воду. Словосполучення *Adam's wine* може бути синонімом до словосполучення *Adam's ale*; *Adam's clay* (схильність до людських пристрастей); *Adam's apple* (кадик); *Adam's nature* (плоть); *Adam's race*(людство, рід людський) [АУФС:17]; *Not know someone from Adam* – не мати уявлення про когось, не знати в обличчя [СДІ:12]; у *костюмі Адама* [УРФС:145] – голий; *Адамово ребро* – жінка [УРФС:162]. Мотивація фразеологізмів, що мають біблійне походження, спирається загалом на християнство і ідеї Старого Заповіту. Панівна більшість цих фразем містить у своєму складі порівняльний компонент – *as*, який становить образ-еталон

численних компаративних і субстантивних зворотів. Антропонім Адам є складником численних фразових номінацій: *As old as Adam* [TTEM:416]; *Adam's apple* – Адамово яблуко [TTEM: 416], *The old Adam* “гріховна частина людини” [TTEM:416]; *Adam and Eve on a raft* “яєчня з двох яєць на тості” (цей біблійонім містить у собі семантику якісної подібності двох об’єктів) [TTEM:416]. Евфемістичне позначення чогось дуже гріховного здійснюється через образ змія, який ототожнюється з Сатаною: *The Old Serpent/Dragon/Great Dragon Satan, sin.* [TTEM:416].

До концепту “Гріх” можна віднести ФО *The mark of Cain* [Genesis iv 15] – клеймо, (мітка) Каїна [TTEM:416]. Ідея чогось старого, давнього представлена номінаціями *As old as Methuselah* [969 years old according to Genesis v 27:1620]/*Methusalem* (a common corruption) [TTEM:416], *Old as Abraham's mother* [1450] [TTEM:416]. Вираз *Hoїв ковчег* та його англійський відповідник *Noah's ark* [Nhp] розрізняються за значеннями: в українській мові він уживається на позначення якогось дуже переповненого приміщення, на відміну від англійської мови, де маємо значення “хмара певної форми” [TTEM:416].

Образ дружини Лота *Salt as Lot's wife(s backbone)* [Genesis xix 26] в обох мовах асоціюється зі станом остовпіння, заціпеніння [TTEM:416]. На позначення чогось дуже малого уживається фразеологізм *A place for Abraham to bury his wife* [Genesis xxiii] [TTEM:416]. Цікавими є також антропоніми у складі ФО на позначення, приміром, квітів, які ростуть на драбинках, – *Jacob's ladder* [Genesis xxviii] [TTEM:416]. Про щось дуже певне кажуть *As sure as God made Moses* [Exodus ii] [TTEM:417]. Окрім того, Мойсей є уособленням смиренності: *Meek as Moses* [Numbers xii:Dor] [TTEM:417]. Щось надлишкове називають *Benjamin's mess* [Genesis xliii], спираючись на такий біблійний мотив: Йосип надіслав своєму братові дуже велику частку, набагато більшу, ніж іншим [TTEM:417]. Образна характеристика чийхось дій чи вчинків, які залишаються непоміченими іншими, передбачає образ іншої біблійної тварини – віслюка *Balaam's ass*. За біблійними свідченнями, Вааламовий віслук міг бачити те, чого не бачив Ваалам [TTEM:417]. Факти, які ставлять під сумнів чиєсь пояснення, є сумнівними або передбачають альтернативу кодуються за допомогою виразу *Like the story of Pharaoh's daughter* [яка знайшла Моєсея в очеретяному кошику, Exodus ii] [TTEM:417].

Іншим ключовим словом-компонентом ФО є ім’я сина Адама, Каїна. Порівняймо: *Curse of Cain, the* – прокляття Каїна [АУФС:256]; *Raise Cain* – зчинити галас, скандал [ODEI:473]; *Raise Cain hell* – протестувати, застосовувати силу проти влади [ODEI:473].

Серед імен біблійного походження трапляється ім’я Авраама. Напр.: *Go to the bosom of Abraham, to = to sup with Pluto* – померти [АУФС:87].

До англійських фразеологізмів з компонентами-назвами біблійних імен належить також фразеологізм *to content oneself with Lot's temptation* [CDI:47] – задовольнити спокусу, отримати родючу землю.

З біблійним пророком Іоною асоціюють швидкоплинність життя. Наприклад: *Jonah's gourd* – щось, що швидко розквітає і швидко в’яне [АУФС:558].

Ім’я Йосипа увійшло в англійську мову зі значенням пошестей, пишного одягу: *Joseph's coat* – барвистий, багатий одяг [АУФС:558].

Ім’я Яків теж зазнало семантичних трансформацій. Воно є компонентом низки ФО. Порівняймо: *Jacob's ladder* – 1) сходи Іакова; 2) круті сходи; 3) мотузьяна драбина; 4) сніп сонячного проміння на фоні темних хмар; 5) синюха [АУФС:555]; *to walk Jacob's way* [АУФС:194], що означає “пройти дорогу до примирення”.

Наступним фразеологізмом, який виник на основі біблійних оповідань є фразеологізм *to have Joseph's dream* [АУФС:59] – мати віщий сон.

Ім’я царя Соломона також вживається у переносному значенні: *A Judgment of Solomon* – справедливе рішення складного, неоднозначного питання [ODEI:326]; *Is no Solomon, one* –

він і пороку не вигадас [АУФС:547]; *to be/become as wise as Solomon* [CDI:23] – бути розумною і справедливою людиною. В українській мові вживають слово Соломон зі значенням: 1. Мудрий правитель. 2. Мудрий суддя. *Соломонове рішення* – мудре рішення [9:321; УРФС:425].

Фразеологізм *to believe in Yelysei's miracles* [АУФС:25], що означає "вірити в неймовірне", виник на основі оповідей про Божого пророка Єлисея.

Зі Старим Заповітом пов'язане ім'я Ареда, біблійного пророка, який прожив 962 роки. *Аредами* називають старих людей, особливо брудних, сердитих, жадібних [9:54]. Існує кілька ФО з компонентом імені Аред. Порівняймо: *Аредів вік* – довге життя; *аредом брати* – брати наполегливістю, нахабством. *Аредом взяти* – пропасти марно; влаштувати безлад; *аредом піти* – бути не на користь [9:54].

Мафусаїл – в біблійній міфології – дід Ноя, патріарх, який прожив досить довге життя. 1. Людина похилого віку. *Мафусаїлів вік* – надзвичайно довге життя [9:233].

Значне місце серед компонентів ФО обіймають імена апостолів: Петра, Юди, Хоми тощо.

Ім'я Петра, одного з перших послідовників Ісуса Христа трапляється в складі ФО. Наприклад: *Peter's penny* – лепта св. Петра (щорічна подать до папської казни) [АУФС:748]; *For Pete's sake* – ради Бога (виражає гнів, досаду, здивування) [CDI:312]; *to be a doubting Peter* [CDI:31] – "бути недовірливим".

Ім'я Юди теж виступає компонентом ФО. Наприклад: *Judas hair* – руде волосся [АУФС:558]; *to get Judas kiss* [АУФС:45] – "зрадницький поцілунок". *Юда* – в Новому Завіті – один із апостолів, хто зрадив Христа за 30 срібних монет. Його ім'я набуло такі значення: 1. Зрадник. 2. Жадібна, скупа людина. 3. Сварливе слово, що виражає негативне ставлення до людини. *Юдин син* – Шпигун; *Юдин день* (арго акторів) – перший день відкриття сезону в театрі після літніх канікул [9:182].

Ім'я Хоми теж увійшло у фразеологічний склад англійської та української мов. Порівняймо: *A Doubting Thomas* – Хома невірний, скептик [CDI:422]; Хома невірний [УРФС:555].

Окрім апостолів, імена святих також виступають компонентами ФО. Наприклад: *Braid saint (saint) Katherine's tresses, to* – продівувати, залишитися старою дівою [АУФС:156].

Отже, біблійними є важливою складовою фонових знань реципієнтів.

Друга група охоплює фразеологізми з компонентами-назвами **міфологічних імен**. Як правило, такі сталі словосполучення черпають свою етимологію з історії Греції та з життя відомих героїв.

Перша підгрупа охоплює ФО на позначення людських якостей: Фразеологізм *to be as Pandora* [АУФС:29], що означає "бути підступною і злою людиною"; *Геркулес* має кілька значень: 1. Силач; 2. Худа Людина; 3. Герой. 4. Культурист [9:113]. Одним із найбільш вживаних фразеологізмів цієї групи з компонентом власного міфологічного імені є фразеологізм *to be an/one's Achilles' heel* [CDI:26], що означає "бути слабким, вразливим місцем". Ім'я Ахілла трапляється і в інших ФО, таких як: *Achilles' speart = the spear of Achilles* – щось, що ранило і зцілює [АУФС:15]. *Achilles' heel = the heel of Achilles – one's Achilles' heel* – ахілесова п'ята, уразливе, слабке місце [АУФС:15] [CDI:2].

Друга підгрупа охоплює низку ФО на позначення вчинків. Порівняймо: *Cut the Gordian knot (the knot)* – розрубати гордіїв вузол; розв'язати складну проблему застосуванням сили [АУФС:261]; *Fling (give, throw) a sop to Cerberus, to* – задобрити Цербера, дати хабара [АУФС:344]; *to get Hesperid's apple* [АУФС:36] – виконати важке завдання; *дійти до геркулесових стовбів* – досягти меж, дійти до края світу. *Довести до геркулесових стовбів* – довести до межі [9:115]; *The Midas touch* – перетворювати на золото все, до чого торкаєшся [CDI:261]; *to build Hercules' Pillars* [АУФС:28], що означає здійснити щось видатне,

досягнути чого-небудь; *Cleanse the Augean stable (stables)* – чистити авгієві стайні; виконувати якусь важку (занедбану) роботу [АУФС:220].

ФО третьої підгрупи називають:

1. Об'єкти. Серед ФО трапляються імена богів. Наприклад: *Bird of Jove, the* – орел [АУФС:136]; *Bird of Juno, the* – павич [АУФС:136]; *Bird of Minerva, the (the bird of night)* – сова [АУФС:136].

2. Стосунки: *Damon and Pythias, the* – Дамон і Піфіас, нерозлучні друзі [АУФС:263].

3. Зусилля: *Herculean labour, a = a Herculean task = Herculean labours = a labour of Hercules* – геркулесова праця, винятково важка праця [АУФС:488].

4. Явища: *Damocles' sword = the sword of Damocles* – нависла біда, небезпека, дамоклів меч [АУФС:263]; *to capture Diomed's horses* [АУФС:27] – наразитись на небезпеку. Ця ФО бере свій початок із подвигів Геракла, який доручив охорону коней своєму улюбленцеві Абдеру. Повернувшись на корабель, він відразу зрозумів свою помилку, оскільки дикі коні розірвали на шматки його друга.

5. Стандарти, межі, часові проміжки: *Bed of Procrustes, the (the Procruste's bed)* – прокрустове ложе; мірка під яку штучно підганяють явища та факти, перекручуючи їх [АУФС:83]. *Make fit the Procrustian bed, to* – втиснути у вузькі рамки [АУФС:642]; *Augustian age, the* – вік Августа, класичний, золотий вік літератури й мистецтва [АУФС:55]. В українській мові трапляється ФО за царя Гороха [УРФС:300]. Агіоніми, зазнавши переосмислення відтворюють певний темпоральний аспект: на Миколи та й ніколи; не до Петра, а до Різдва [УРФС:401].

6. Місця: *Davy Jones = Davy's locker = Jones' locker* – поховання в морі, морська безодня як могила (Davy Jones – злий дух моря, спотворене *Duffy Jonah* або *Duppy Jonah* – злий дух в уяві негрів Вест-Індії) [АУФС:265]; *Pillars of Hercules* – Гібралтарська протока [АУФС:750]; *Augean stable (stables)* – авгієві стайні, занедбане, занехаяне місце [АУФС:54]; *Авгієві стайні* [УРФС:564].

7. Владні повноваження. *To wear Ippolit's belt* [CDI:132] – мати владу.

8. Події: *Lucullean banquet* – Лукуллів бенкет; багате, щедre частування [АУФС:627].

9. Професії: *Son of Aesculapius* – лікар [АУФС:872]; *Son of Mars* – військовий [АУФС:872]; *Son of Neptune* – моряк [АУФС:872]; *Son of Vulcan* – коваль [АУФС:872].

Варто зазначити, що зазначені вище ФО є міфологемами, що вміщують значну інформацію, добре відому носіям мови.

Третя група охоплює фразеологізми з **компонентами-назвами історичних імен**. Ми згрупували ФО з компонентами-іменами за певними ознаками.

До першої підгрупи відносяться ФО з іменами, що походять з античних часів. Наприклад: *Fabian policy (tactics)* – обережна, вичікувальна політика у боротьбі з супротивником (за ім'ям римського полководця Фабія, прозваного “Повільником”) [АУФС:318]. Наступна ФО вміщує ім'я Лукулла: *The feast of Lucullus = feast of fat things* – лукуллів бенкет, за ім'ям старо римського багатія Лукулла, відомого своєю розкішшю [АУФС:329].

До цієї ж групи відносимо ще одну ФО *Cleopatra's needle* – “толка Клеопатри” (один з двох обелісків, які було перевезено в давні часи з Геліополя до Александрії. Зараз один з них стоїть на набережній Темзи в Лондоні, а другий – у Центральному парку Нью-Йорка) [АУФС:221].

З античністю перегукується ім'я Пірра. *A Pyrric victory* – перемога за будь-яку ціну (король Піррус завдав поразки римлянам в 279 році до н.е., але з величезними втратами) [ODEI:470].

До другої підгрупи відносяться ФО компоненти-імена яких походять з середніх віків Європейських країн, переважно Британії. Наприклад: *Hobson's choice* – примусовий вибір, або це або нічого (за ім'ям Гобсона, власника конюшні в Кембриджі в XVI столітті, який зобов'язував своїх клієнтів або брати крайнього до виходу коня або ж не брати ніякого) [АУФС:496].

Jack Ketch – кат, за ім'ям англійського ката XVII ст. [АУФС:555].

Наступні ФО походять з Британії. Порівняймо: *Jack (Tom)o' (of) Bedlam* – божевільна людина [АУФС:555]; *Jack the Ripper* – Джек-потрошитель (так називали убивцю жінок, який діяв у Лондоні 1888-1889 рр.) [АУФС:555]; *John Doe and Richard Roe* – позивач і відповідач на судовому процесі (їхні імена фігурують в англійському судочинстві першої половини XIX ст.) [АУФС:557]; *Mother Bunch* – ворожка (за ім'ям англ. ворожки XVI ст.) [АУФС:674]; *Sally Lunn* = *Sally Limn cake* – здобна булочка (за імям жінки-кондитера кінця XVIII ст.) [АУФС:827].

До ФО з компоненти-назви власних історичних імен належить ФО *Dine with Duke Humphrey, to* – заст. залишитися без обіду (вважають, що вираз виник від звичаю тих, хто не маючи можливості забезпечити себе обідом, прогулювалися біля гробниці герцога Хамфрі) [АУФС:277].

Інша ФО початково була ім'ям відомого актора, яке з часом почали асоціювати з жартами. Порівняймо: *Joe Miller* – заяложений дотеп, жарт (за імям актора Дж. Міллера, який видав в Англії першу збірку жартів) [АУФС:557].

Третя підгрупа вміщує ФО з компонентами-іменами, що походять з інших європейських країн. *Бонапартом* можуть назвати людину з завищеною самооцінкою, яка намагається подавити інших. Честолюбних диктаторів також називають Бонапартами [УРСФ:71]. *Дон-Жуан* – 1. Шукач чуттєвих насолод, гульвіса. 2. Людина, яка часто змінює свої професійні інтереси [9:128].

Підсумовуючи все вищезазначене, слід зазначити, що фразеологічні одиниці з компонентами власних назв-історизмів легко запам'ятовуються.

Четверта підгрупа охоплює фразеологізми з компонентами-назвами власних літературних імен. Як правило, такі сталі словосполучення черпають свою етимологію з сторінок літератури та з життя відомих героїв. Казки відіграють важливу роль у житті соціуму як джерело мудрості. Власні імена ФО походять з арабських казок, європейських казок, літератури радянського періоду, британської та американської літератури.

Ім'я Аладіна, який є персонажем арабських казок, набуло семантичного переосмислення, наприклад, *Alladin's cave* – місце повне скарбів (за мотивами арабських казок) [OGBAC : 9].

Іще одним персонажем, ім'я якого зберегли ФО, є Бармакид. Напр.: *Barmecide dinner (feast) = the Barmecide's dinner (feast)* – бенкет, на якому нічого їсти; уявне, позірне благодіяння, удаваний достаток (в одній з казок “Тисяча і однієї ночі” змальовується, як багатій Бармакид, запросивши бідняків пообідати з ним, наказав подавати пусті блюда) [АУФС:63].

Казки європейських народів. *Попелюшка* – ім'я персонажа французького письменника Шарля Перро (1628 - 1703). 1. Скромна, непомітна людина. 2. Щось неprestижно забуте. 3. Бідно одягнута людина. 4. Людина, обділена любов'ю [9:129]. *Бути в попелюшках* – бути в безчесті. *В становищі Попелюшки* – в безправному становищі. *В ролі Попелюшки* – в безправному становищі [9:148].

Tom Thumb – хлопчик-мізинчик (за ім'ям героя старої казки у віршах) [АУФС:957].

Punch and Judy chin – загострене підборіддя (за зовнішністю лялькових персонажів); *Punch and Judy man* – балаганник; *Punch voice* – пронизливий голос, голос як у Петрушки [АУФС:774].

У європейській літературі значне місце займає британська лі-ра. Пор.: *Dame Parlet* – 1) заст. курка (куріпка з “Кентерберійських оповідань” Дж.Чосера); 2) ірон. стара жінка [АУФС:262].

Шекспір. У низці ФО трапляються компоненти-імена, взяті з п’єс У.Шекспіра. Наприклад: *Cordelia’s gift* – тихий, ніжний жіночий голос (схожий на голос Корделії, героїні трагедії У. Шекспіра *King Lear*) [АУФС:245]. В українській мові також вживають імена персонажів творів У.Шекспіра. *Ромео* – персонаж драми В. Шекспіра “Ромео і Джульєтта” (1595 р.). 1. Закоханий шанувальник. *Ромео і Джульєтта* – персонажі драми В. Шекспіра “Ромео і Джульєтта” (1595 г.). 1. Закоханий і закохана [9:300].

John Barleycorn – пиво (з творів Р. Бернса) [АУФС:557].

Derby and Joan = Darby and Joan – нерозлучна стара пара, віддані один одному люди (за ім’ям героїв балади Г. Вудфолла, опублікованої у 1735) [АУФС:273].

Doctor Fell – людина, що викликає до себе антипатію (слова сатирика Т.Брауна (1666-1704), який написав про доктора Фелла, що увільнив його) [АУФС:281].

Doctor Jekyll and Mr. Hide = Dr. Jekyll and Mr. Hide – людина, що втілює в собі два начала, добро і зло (за ім’ям героя повісті Р.Стівенсона (1850-1894) [АУФС:282].

John Bull – англійська нація, типовий середній англієць (взято із п’єси Б.Шоу “Інший Острів Джона Була”, 1856-1950) [ODEI:325].

A Daniel come to judgment – хтось, хто приймає мудре рішення щодо якоїсь ситуації, що бентежить інших [ODEI:130] (*The Merchant of Venice*).

A King Charles’s head – нав’язлива ідея (вона маячила та ввижалася персонажу, містеру Діку в романі Ч.Діккенса “Дейвід Коперфільд”) [ODEI:334].

Mrs. Grundy – уособлення обмеженого, незадоволеного та критичного ставлення (взято з роману Т.Мортонна “*Speed the Plough*”) [ODEI:392].

A Mrs Mor – зневажливе ім’я прибиральниці будинку або офісу (за ім’ям персонажу із радіопередач ББС ІТМА “Світова війна 2”) [ODEI:392].

Peter Pan – доросла людина, яка веде себе як дитина (за назвою і головним персонажем пєси Дж.Баррі) [ODEI:454]; *To live in a Peter-Panery* – жити в уявному світі [ODEI:454].

Власна назва літературного походження стає посиланням в індивідуальній мовній картині світу, властивій сучасному мовцю. Так, у європейській літературі відомі твори М. Сервантеса та його персонажа, Дон-Кіхота. Під іменем *Дон-Кіхота* розуміють (головний персонаж роману М.Сервантеса “Хитромудрий ідальго Дон-Кихот Ламанчеський” (1605-1615)). 1. Благородний мрійник, чесна людина. 2. Наївний ідеаліст. Від імені Дон-Кіхота утворився така ФО як *Донкіхотство* – а) длагородство. б) розбіжність між мрією та дійсністю. в) бестолкова поведінка [9:129].

Американська лі-ра. *Father Knickerbocker* – амер. Нікербокер, так жартівливо називають Нью-Йорк, за імям героя гумористичної книги В.Ірвінга “*Knickerbocker’s History of New York*”. Нікербокер – голландське прізвище, яке часто зустрічалося серед перших поселенців [АУФС:328].

Варто зазначити, що існує значна кількість фразеологізмів з компонентами-назвами власне літературних імен, активне вживання яких збагачує мовний лексикон та виступає багатством культури.

Словам в психіці англійців та українців відповідають різні ментальні утворення. Подані вище імена якраз і є такими знаннями, які є спільними для певної лінгвокультурної спільноти. Вони функціонують як міфологеми.

Фразеологічні одиниці з компонентами власних назв є ефективним засобом утворення експресії, вияву авторської оцінки, індивідуального світосприйняття та виконують прагмалінгвістичну функцію в мові. Вони урізноманітнюють мову, роблять висловлення

нетривіальними. Їхній вжиток стимулює процес комунікації, дозволяє акцентувати увагу на необхідній інформації та активізує увагу комунікантів.

Перспектива подальших розвідок полягає у дослідженні прагмасемантичних, функціональних та когнітивних аспектів онімів у фольклорних текстах англійської та української мов – замовлянь, народних прикмет, сонників, вірувань.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гарагуля С.И.* Имя личное как культурно-историческая категория современного английского языка: Автореф. дис. ...канд. филол. наук. – М., 2000. – 19с. 2. *Грушевська Ю.А.* Власні назви в російському рекламному тексті: лінгвістичний і функціональний аспекти: Автореф. дис...канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 2005. – 19с. 3. *Кисельова О.В.* Онімні та відонімні okazіоналізми в англійській мові: Автореф. дис...канд. філол. наук. – Одеса, 2000. – 20с. 4. *Литвин Л.В.* Характеристична функція художніх імен // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2002. – Вип. № 8. – С.191-196. 5. *Личные имена в прошлом, настоящем, будущем. Проблемы антропонимики* / Под ред. В.А.Никонова. – М.: Наука, 1970. – 320с. 6. *Лосев А.Ф.* Философия имени. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 272с. 7. *Маслова В.А.* Лингвокультурология. – М.: «Академия», 2001. – 208с. 8. *Миронова В.М., Михайлова О.Г., Мелега И.П.* Антична література. – К.: Либідь, 2005. – 488с. 9. *Отин Е.С.* Коннотативные онимы и их производные в историко-этимологическом словаре русского языка // Вопросы языкознания. – 2003. – № 2. – С.55-71. 10. *Пак С.М.* Личное имя в лингвокультурном освещении // Вестник Московского Университета. – Серия 9. Филология. – №1. – 2004. – С.161-171. 11. *Степанов Ю.С.* Имя в теории культуры: неслучайность наименования // Имя, слово, словосочетание, предложение, текст. – Киев, 1993. – С.28-39. 12. *Телия В.Н.* Русская фразеология. Семантические, прагматические и лингвокультурологические аспекты. – М.: Наука, 1996. – 288с. 13. *Фірсова Ю.А.* Фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом у німецькій мові: лінгвокультурологічний аспект: Автореф. дис...канд. філол. наук. – Київ, 2002. – 19с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. АУС Англо-український словник: / Склад М.І. Балла. – К.: Освіта, 1996. – Т. 1. – 752 с. 2. АУС Англо-український словник / Склад М.І. Балла. – К.: Освіта, 1996. – Т.2. – 712с. 3. АУФС Баранцев К.Т. Англо-Український Фразеологічний Словник. – Київ: Вид-во “Радянська школа”, 1966. – 1052с. 4. АУС Гороть Є.І, Коцюк Л.М., Малімон Л.К., Павлюк А.Б. Англо-український словник. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 1700с. 5. СНС Грин Д. Словарь новых слов. – М.: Вече; Персей, 1996. – 352с. 6. СКЦИ Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен. – Донецк: ООО Юго-Восток, 2004. – 412с. 7. РФЛС Мокиенко В.М., Фелицина В.П. Русские фразеологизмы: Лингвострановедческий словарь / Под ред. Е.М. Верещагина, В.Г. Костомарова. – Москва: Русский язык, 1990. – 220с. 8. САЛИ Рыбакин А.И. Словарь английских личных имен. – М.: Сов. Энциклопедия, 1973. – 408с. 9. СДИ Руденко В.В. Chambers Dictionary of Idioms. – К.: Всеуито, 2002. – 475с. 10. УРФС Украинско-русский и русско-украинский фразеологический словарь / Под ред. И.С. Олейник, М.М. Сидоренко. – К.: Радянська школа, 1978. – 670с. 11. OGBAC Oxford Guide to British and American Culture / Ed. by Jonathan Crowther. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 600p. 12. GI Guide to Idiom / Edited by Kay Cullen, Penny Hands, Una McGovern, John Wright. – Edinburgh: Chambers Harrap Publishers Ltd, 2000. – 218p. 13. ODEI Cowie A.P., Mackin R., McCaig I.R. Oxford Dictionary of English Idioms. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 585p. 14. TTEM Wilkinson P.R. A Thesaurus of Traditional English Metaphors. – London; New York: Routledge, 1993. – 490p.

ЗВОНСЬКА Л.Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПЕРИФРАСТИЧНІ ЗВОРОТИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ФУТУРАЛЬНОСТІ У ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

Гіпотетичність обрисів майбутніх подій, двоїстість логічного й чуттєвого у підході до ідеї майбуття простежується в ході історичного розвитку перифрастичних засобів вираження футуральності. Поширеність вживання модальних перифраз у давні періоди мови у процесі розвитку має помітну тенденцію до заміни синтетичними формами у класичний період з відродженням аналітичної структури в післякласичний період. Аналогічні явища нестійкості модального та темпорального функціонального навантаження спостерігалися в більшості індоєвропейських мов [1:67]. Як зазначає М.П.Кочерган, тенденції переходу від синтетичної до аналітичної будови залишаються характерними і для сучасного балканського мовного союзу, куди входить і грецька мова [2:342]. Спільною структурно-типологічною ознакою мов

цього союзу є й описове (за допомогою модальних дієслів) утворення форм майбутнього часу.

Перифрастичні конструкції для вираження футуральності входять у функціонально-граматичну парадигму темпоральності давньогрецької мови в якості другого по кількісній значимості компонента – 23,6% / 20,6% / 22,1% за століттями відповідно з VII по V ст. [3:202].

Аналітичні конструкції для вираження футуральності не входять у граматичну парадигму дієслова, проте можуть розглядатися як повноправний функціонально-граматичний конститuent категорії темпоральності. Перифрастичні конструкції з семантикою майбуття переважно наділені модальними конотаціями, оскільки в якості особового дієслова аналітичної футуральної конструкції найчастіше виступають модальні дієслова. У перифразах з футуральною семантикою особові дієслівні форми стають носіями темпоральних і модальних ознак.

Показовим є той факт, що модальні дієслова в інфінітивних конструкціях на позначення майбуття стоять у формі презенса, що свідчить про тісне зрощення сфери теперішнього і майбутнього. Презенс модальних дієслів має широку темпоральну характеристику: витоки фізичного чи психічного стану, які констатуються презентною формою, є претеритальними, констатуються як результат у теперішньому, а позначувана ними дія скерована у майбутнє.

Вживання перифрастичних конструкцій для опису майбутньої ситуації найтісніше пов'язує два часових плани – теперішнього і майбутнього. Дієслово-предикат виступає, зазвичай, у формі теперішнього часу, оскільки ситуація, що планується для здійснення у майбутньому, тісно пов'язана з теперішнім, яке можна визначити як актуальне, дійсне, реальне теперішнє, що збігається з моментом мовлення. Саме в момент мовлення планується майбутня ситуація, формуються певні передумови її здійснення, відбувається певна “підготовка” до її реалізації.

У більшості індоєвропейських мов розвиток форм майбутнього часу мав спільні тенденції і базувався на лексико-граматичному ґрунті. Семантика таких слів мала значне емоційне навантаження бажання, заміреності, можливості тощо. Дослідження з історичної граматики латинської мови та романських мов підтверджують ці факти як для етапу становлення футуральних форм у класичній латині, так і для післякласичного періоду, коли граматичні форми майбутнього стали аналітичними, замінилися перифразами із модальними дієсловами *volo*, *habeo* [4:98; 5:72].

Значна роль граматикизації модальних компонентів в аналітичних зворотах на позначення майбутнього, лексична деетимологізація особових форм у їх складі дає привід деяким лінгвістам ставити під сумнів наявність у деяких мовах (зокрема, германських) майбутнього часу як окремої морфологічної категорії [6:306]. Інші дослідники спростовують цю тезу і доводять категоріальну повнозначність перифрастичного вираження майбутнього часу лексико-граматичними конструкціями [7:70].

Історичний шлях розвитку від аналітизму до синтетизму футуральних форм з подальшим поверненням до перифрастичної структури характерний і для албанської, болгарської, сербохорватської, перської та ін. мов [8:67]. Такі циклічні періодичні заміни аналітичних і синтетичних форм майбутнього часу впродовж історичного розвитку мови можна пояснити як двоїстою природою людської психіки у постійному коливанні поміж логічним та афективним, так і відображенням цієї особливості у мові разом із синтезом і дихотомією поміж темпоральним і модальним навантаженням категорії майбутнього часу.

Особливо яскраво проявилася граматична конкуренція поміж синтетичними і аналітичними формами футурума вже у післякласичний період, коли система морфологічних засобів для вираження майбутньої дії зазнала значних змін. Це пояснюється рядом причин,

не останнє місце серед яких займає втрата часо-кількісної характеристики голосних звуків, і, як наслідок цього, – фонетичний збіг форм майбутнього часу та умовного способу аориста, оскільки у вимові зникла різниця поміж -ει та -η, ο та ω.

Функціональне використання кон'юнктива та оптатива презенса або аориста, індикатива презенса на позначення проспективної дії, у футуральному значення також зумовили трансформації у цій системі. Ще іншим чинником розхитування темпоральної системи було розмаїття перифрастичних конструкцій для вираження майбутності, зокрема: ἔχω з інфінітивом аориста, ἔσομαι з дієприкметником теперішнього часу, ἔξομαι з інфінітивом аориста, μέλλω з інфінітивом презенса або аориста, θέλω з інфінітивом аориста, ὀφείλω з інфінітивом аориста [9:166].

У класичну епоху в поезії вживалися аналітичні форми із значенням майбутнього у складі футурума допоміжного дієслова εἶμι та дієприкметникових форм. Залежно від видового навантаження вживаними були дієприкметникові форми презенса (на позначення недоконаного виду), аориста (для передачі значення доконаного виду), перфекта (для реалізації семантики результативності), наприклад: ἔσται δεδorkώς νεογάμου νύμφης δίκην (Αἰ. Ἀγ. 1179) *він побачить (і зазнає) покарання за нову наречену*.

Футурального значення з певним модальним відтінком (заміреності, можливості, бажаності тощо) дії можуть набувати сполучення дієслова ἔχω з партиципialними (приклад 1) та інфінітивними (приклад 2) формами: 1) καὶ νῦν ἀδελφὰ τῶνδε κηρύξας ἔχω (Σοφ. Ἀντ. 192) *а зараз я повинен сповістити вам про двох братів*; 2) λέγει τις ἢ πράσσει τις ἢ ψέγειν ἔχει (Σοφ. Ἀντ. 689) *що хтось каже, робить або вважає осудливим*.

Перерозподіл функціонального навантаження поміж аналітичними формами з семантикою футурума та перфекта характерний для різних періодів розвитку грецької мови. Так, конструкція з дієсловом ἔχω та неозначеною формою дієслова, яка має футуральне значення, найбільш уживаною стає наприкінці елліністичної доби. У складі цієї перифрази вживається переважно інфінітив аориста, і зрідка – інфінітив презенса. Рідше зустрічається перифраза εἶχον з інфінітивом для вираження можливості чи умови на противагу класичній конструкції ἄν з оптативом. Перші приклади такого вживання датуються VI ст., а особливого поширення ця конструкція (ἔχω / εἶχον з інфінітивом аориста) набула у ранньосередньовічну добу, зате у пізньосередньовічні часи перейшла в систему перфекта та плюсквамперфекта й уступила місце іншій модальній конструкції [10:172-173, 193].

У значенні модального допоміжного дієслова θέλω у Гомера не зустрічається, але є приклади такого формально-граматичного значення θέλω в аналітичній конструкції для вираження майбутньої дії в Гесіода: οἱ ἐθέλουσι δικάσαι (Ἠσ. Εργ. 38) *які будуть судити*.

У Піндара та Геродота спостерігається граматикалізація θέλω, яка виражається у наданні йому морфологічних ознак майбутнього часу, що свідчить про виділення пріоритетів часового значення у цих формах:

ἐθέλησω fut. διορθῶσαι λόγον (Πινδ. Ὀλ. 7.20) *я хочу повести мову*;

εἰ δ' ἐθέλεσει fut. εἰς τὴν θυγατέρα αὐτὴν ἀναβῆναι ἢ τυραννίς (Ἠρ. 1.109) *якщо ж влада перейде до цієї царської доньки*; εἰ δὲ δὴ ἐθέλησει fut. τοὔτερον τῶν ἐτέων μὴν μακρότερον γίνεσθαι (Ἠρ. 1.32) *якщо кожен другий рік збільшити на місяць*.

Додатковою вказівкою на переважне наповнення таких футуральних форм семантикою майбутнього часу свідчить їх синтаксичний зміст, оскільки вони є предикатами протасису умовного періоду.

Модальне дієслово θέλω з інфінітивом, поєднання яких у класичну добу мало певний семантичний відтінок емпізи – вираження бажання з певним протиставленням до зобов'язання, – у пізніші часи набуло поширення у вживанні перифрастичних конструкцій на заміну звичного синтетичного футурума, але в ролі керуючого дієслова при підрядних реченнях мети.

В аналогічній ролі модального дієслова у класичну добу виступає також βούλομαι *хотіти, бажати* як у граматичних формах індикатива презенса (приклад 1), так і емфатично – у формах індикатива футурума (приклад 2,3): 1) ὁ κατήγορος βούλεται θανάτου σοι τιμᾶσθαι (Пл. Горґ. 463 E) *обвинувач хоче засудити тебе до смерті*; 2) ἕς τε τὸν φίλον τοσαῦθ' ὑπουργῶν ὠφελεῖν βουλήσομαι (Соф. Аї. 681) *я хочу як друг прислужитися тобі у цьому*; 3) τοσοῦτον οὖν σου τυγχάνειν βουλήσομαι (Евр. М. 259) *у тебе одного лише хочу попрохати*.

Таким же нетиповим елементом футуральної перифрази може виступати дієслово ἔρχομαι *приходити, приступати, мати намір*: οὐδ' ἐπελεύσομαι ἡρώων ἀρετάν (Іф. 3.15) *не помину доблесті героїв*. У Геродота можна зустріти аналітичну сполуку ἔρχομαι ἐρέων *я скажу* (Нр. 1.5; 4.99). Подібні перифрастичні конструкції із verba voluntatis в елліністичну добу збільшили склад лексики за рахунок δέομαι *потребувати*, χράομαι *воліти*, δύναμαι *могти*,

ὀφείλω *бути повинним*, але ці дієслова виступають у такій функції спорадично і значною мірою залежно від контексту. Дієслово руху на позначення майбутнього часу з'являється і в новогрецькій мові (πηγαίνω): будучи формальним компонентом перифрази, воно граматикалізується і підпадає морфологічному синкопуванню: кон'юнктив аориста (πάγω) перетворюється на πά.

Як майбутній час футурум логічно може називати не лише майбутню дію, що, зрештою, сприймається такою суб'єктом і може не відбутися взагалі ніколи, тому її цілком можна сприймати як намір. Для підкреслення заміреності дії у якості модального компонента надзвичайно поширеним було дієслово μέλλω *мати намір*: μέλλω ὑμᾶς διδάξειν (Пл. 'Ап. 21 В) *я маю намір вас навчати*. Поєднання μέλλω з інфінітивом часто рівнозначне виразам: ὑπάρχει ἐλπίδα *є надія, можна надіятись*, πρόκειται *очікується*, πρόκειται *годиться*: σύντεμνε τὰς ἀποκρίσεις, εἰ μέλλω σοὶ ἔπεσθαι *скажи коротко, чи можна мені тебе наслідувати*.

Порівняно з іншою модальною лексикою, дієслово μέλλω, на думку О.Семеренї, має рівноцінні можливості для передачі як суб'єктивної, так і об'єктивної модальності [11:364].

Перифраза із дієсловом μέλλω може позначати намір чи бажання мовця, які є проявом його волі, або ж означати передбачуване майбутнє, яке залежить не від волі суб'єкта, а від зовнішніх факторів. Якщо в першому випадку фразу μέλλω λέγειν можна перекласти *я маю намір (=хочу) говорити*, то у другому випадку слід перекладати *я маю (=мушу, мені випадає) говорити*.

Диференціювати волюнтативно активне чи пасивне значення потрібно за контекстом. С.І.Соболевський пропонував розрізняти семантичне навантаження перифраз, зважаючи на часову та станову характеристику інфінітивів, залежність від лексичного значення підмета, гіпотактичних конструкцій, до складу яких входить ця перифраза [12:254].

Форми теперішнього часу μέλλω мають модальне значення з темпоральною семантикою віднесеності дії до майбутнього. У Гомера така перифраза з імперфектом μέλλω позначає відносне майбутнє, перспективу у минулому: θήσειν γὰρ ἔτ' ἔμελλεν ἐπ' ἄλγεά τε στοχάς τε (В 39) *знову задумав був (Зевс) наслати біди і стогони*; καὶ δὴ μιν τάχ' ἔμελλε θοὰς ἐπὶ νῆας Ἀχαιῶν δώσειν (Ζ 52) *вже замишляв він доставити його до кораблів крутобоких ахейських*; εὖτ' ἄρ' ἔμελλε στρέψουσ' ἐκ χώρας (Ζ 515) *як тільки задумав він відійти*.

Із значенням відносного майбутнього вживані такі сполучення у Гесіода: ἀλλ' ὅτε δὴ Δί' ἔμελλε θεῶν πατέρ' ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν τέξεσθαι (Нс. Θ. 469) *але коли вона зібралася народити Зевса, батька богів і людей*; ὁ μιν τάχ' ἔμελλε βίη καὶ χερσὶ δαμάσσας τιμῆς ἐξελάειν (Нс. Θ. 490) *який невдовзі мав узяти верх руками і силою*.

У класичну добу перифраза з μέλλω набуває все більше семантичних модальних конотацій необхідності, належності, обов'язків. Особливо чітко такі семантичні відтінки виступають в ораторській прозі: ἵνα ἕκαστος σκοπήσῃ πρὸς αὐτὸν ὅτινα μέλλει πολίτην ποιήσεσθαι (Дем. 59.90) *щоб кожен уважно спостерігав, кого йому належить зробити громадянином*; μήδ' ὦν φασι μέλλειν πράξειν πλείω χάριν αὐτοῖς ἴστε, ἢ ὦν ἐποίησαν ὀργίζεσθε (Лис. 12.80) *ви не стільки маєте бути їм вдячними за те, що вони кажуть, що зроблять, як повинні гніватися на них за те, що вони вже зробили*.

Конструкція з μέλλω може вказувати на очікувану дію, передбачувану на думку третьої особи, тобто служити для передачі чужої думки: τοῦτοις ἀπιστῶσιν, οἷς μέλλουσι τὴν δικαιοσύνην παραδώσειν (Іс. 13.5) *тим недовірливим, яких вони мають намір навчити справедливості*.

Конструкція з μέλλω у формі історичного часу може позначати передбачуване майбутнє у минулому, здійснення якого насправді виявляється неможливим, тобто майбутнє ірреальне, майбутнє у минулому, яке не настало. У такому випадку граматичний компонент футуральної перифрази виступає у протасисі ірреального умовного періоду: καὶ γὰρ ἂν ἄθλιος ἦν, εἰ ἡμέλουν ὦν ἐρεῖν ἔμελλον (Дем. 21.191) *якщо б я віднісся із недбальством до того, що мав сказати*; εἰ ἦν ἡμῖν φίλος καὶ πάντα τάγαθὰ ἥμελλεν ἡμᾶς ποιήσειν (Дем. 23.194) *якщо б він став нашим другом і мав намір робити нам усіляке добро*.

Перифраза з μέλλω передає семантику майбутнього на позначення мети чи наслідку у власне таких підрядних реченнях, а також умовних та означальних реченнях з відтінком мети чи наслідку: πολλῶν δέονται λόγων, εἰ μέλλουσιν ἑτέραν μεταλήψεσθαι δόξαν (Іс. 15.196) *потрібно затратити чимало слів, якщо вони мають намір прославитися по-іншому*; ὑπεξαίρειν τούτους πάντας δεῖ τὸν τύραννον, εἰ μέλλει ἄρξειν (Пл. Пол. 567 В) *тиран повинен їх усіх знищувати, щоб панувати*.

При навантаженні різними модальними конотаціями перифрастичні звороти (з презентними чи футуральними особовими дієслівними формами) є носіями часових ознак, які розподіляються на сегменті футуральної площини, з'єднаному з презентною, оскільки репрезентують не майбутню дію, відмежовану від моменту теперішньої згадки про неї, а намір чи потенцію дії, які вихідним пунктом своєї реалізації мають точку відліку у теперішньому. Таким чином, синкретизм презентного й футурального часових планів із спільним сегментом з'єднано-футуральної сфери втілює свою лексико-морфологічну реалізацію у перифрастичних конструкціях, у яких невизначеність і віртуальність ситуації майбутнього відтворюються комбінаторикою лексичних і граматичних засобів.

Варто зауважити, що зв'язок презентного й футурального часових планів із спільним сегментом цих часових сфер, що особливо виразно проступає в перифрастичних конструкціях, вплине на аналітизм формотворення футуральних форм у наступні періоди розвитку грецької мови.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Тарасова Е.В. Время и темпоральность. – Харків: Основи, 1992.
- 2.Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2006.
- 3.Звонська Л.Л. Генеза парадигми темпоральності в давньогрецькій мові. – Київ: Вид. центр КНЛУ, 2005.
4. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2003.
- 5.Тронский И.М. Общеиндоевропейское языковое состояние. – М.-Л.: Наука, 1967.
- 6.Есперсен О. Философия грамматики. – М.: Изд-во иностранн. лит-ры, 1958.
- 7.Тарасова Е.В. Время и темпоральность. – Харків: Основи, 1992.
- 8.Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. – К.: Основи, 1998.
- 9.Звонська Л.Л. Історія грецької мови. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2005.
- 10.Звонська Л.Л. Історія грецької мови. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2005.
- 11.Szemerényi O. Greek μέλλω: A Historical and Comparative Study // American Journal of Philology. – 1951. – №72. – Р.346-368.
- 12.Соболевский С.И. Конструкция глагола μέλλειν у аттических ораторов // Филологическое обозрение. – 1899. – Т.17. – С.213-256.

ДИГЛОСІЯ ТА БІЛІНГВІЗМ ЯК РЕЗУЛЬТАТ КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У ПОЛІНАЦІОНАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

(на прикладі іспанського суспільства)

Актуальність дослідження полягає у безпосередньому впливі змін у сучасних соціальних процесах в полінаціональних суспільствах та відродження культурних традицій на форми мовних контактів між співіснуючими мовами. **Об'єктом** на даному етапі дослідження виступають *диглосія* та *білінгвізм* як найтиповіші форми мовних контактів між мовами Іспанії, форми та розвиток яких прямо залежать від відновлення культурної самосвідомості іспанських етнічних груп та нових соціально-культурних процесів в іспанському суспільстві.

І. Феномени “диглосії” та “білінгвізму”: історія питання та теоретичні засади

Феномени *диглосії* та *білінгвізму* останнім часом все більш набувають міждисциплінарного характеру у зв'язку із появою нових процесів у функціонуванні сучасного суспільства. Актуальні зміни в політиці держав відносно глобальних соціальних цінностей стимулюють формування нових правил та законів як у взаємовідносинах між різними суспільствами, так і у внутрішніх відносинах в межах конкретної суспільної одиниці. Особливого звучання ці тенденції набувають у системі полінаціональних суспільств – таких, як *іспанське*, – в якому співіснують та взаємодіють різні етнічні групи, що відрізняються власними картинами світу, стереотипами, світобаченням та, безумовно, мовами.

Загальна демократизація та глобалізація сучасного світу призвели до нового самосприйняття та активізації самосвідомості національних груп, що, у свою чергу, відобразилось на мовній політиці та системі взаємодія мов багатонаціональних суспільств. Відповідно до цього, попередня цільова тактика вживання мов багатонаціонального суспільства замінюється новою, що базується на принципах національної самосвідомості і, таким чином, впливає на форми та структуру мовних контактів.

Диглосія та *білінгвізм* як найбільш характерні форми мовних контактів у полінаціональних суспільствах стають не лише результатом історичних традицій, але й основними формами передачі сучасних культурних та соціальних трансформацій. Така тенденція детально простежується на прикладі іспанського суспільства, що історично говорить *іспанською* (*кастильською*) мовою як основною, та вживає *каталанську*, *галісійську* та *баскську* мови за внутрішніх групових етнічних умов відповідно. Вказані вище процеси призводять до зміни форм та методів *диглосії* і *білінгвізму* в іспанському суспільстві під впливом відродження культурних традицій та введення нових соціальних норм.

Переважна частина робіт з теорії *диглосії* та *білінгвізму*, що була розроблена у 50-х – 70-х роках ХХ ст. (У.Вайнрайх, Дж.Фішман, Н.Чомський тощо) слугували базою для подальших досліджень у сфері мовних контактів; це призвело, у свою чергу, до радикальної дивергенції між двома полюсами студій – теорія “версус” детального практичного аналізу вибіркового прикладів. Сучасні іспанські мовознавці (М.Сігуан, М.Єччеварія, Д.Каталан, А.Вісенте Самора, Фр.Морено тощо) широко розробили теоретичні постулати своїх попередників, представників американської та французької соціолінгвістичної шкіл, та зробили величезний внесок в аналіз синхронічної мовної ситуації Іспанії з точки зору соціальної лінгвістики. Проте, їхні праці дуже часто охоплюють, окрім теорії, лише

статистичні дані стосовно багатьох аспектів лінгвістичної політики в Іспанії, або ж наголошують на контакті конкретної мови із кастильською, не даючи загальної картини мовних контактів в цілому. Саме тому у статті ми спробуємо узагальнити дані широких досліджень вищевказаних вчених та зрезюмувати їхні висновки у більш загальне бачення актуальної мовної ситуації на Піренейському півострові.

Проблеми, що підіймаються у статті, походять із огляду основних досліджень з мовних контактів. Більшість праць з цієї теми ґрунтуються на детальному аналізі локальних зон мовних контактів або на надмірно широкому огляді теоретичних основ. Така ситуація не дає загальної характеристики феноменів в іспанському полілінгвальному суспільстві. Узагальнимо існуючі на даному етапі результати досліджень диглосії та білінгвізму та прослідкуємо появу та функціонування цих мовних феноментів в результаті соціальних процесів та культурних традицій суспільства.

Мета статті полягає у визначенні рівня впливу змін в культурних традиціях та соціальних факторів на форми диглосії і білінгвізму в Іспанії, для чого необхідно дати визначення понять диглосії та білінгвізму та встановити основи їхніх взаємозв'язку та взаємоіснування.

Лінгвістичні дослідження ХХ століття представлені різноплановими поглядами на ці концептуальні мовні феномени. Узагальнюючи різноманітні визначення, інтерпретуємо у даній роботі *диглосію* як альтернативне соціально стратифіковане вживання двох або більше варіантів мови або мов представниками однієї мовної спільноти у різних семіотико-культурних ситуаціях. Виходячи з того, що диглосія є соціально обумовленим явищем – оскільки застосування того чи іншого варіанту залежить від комунікативних цілей носіїв, – можемо припустити пряму залежність рівня домінування певного мовного варіанту над іншим (*мова А* як домінантна та *мова Б* як домінована) від культурної бази та динаміки соціальних процесів у мовному суспільстві. Важливим аспектом даного аналізу є також визначення того, які варіанти формують ситуацію диглосії: лише інтрасистематичні варіанти однієї мови чи не-інтрасистематичні мовні варіанти у вигляді різних мов та діалектів. *Чарльз Фергюсон*, що розробив поняття “диглосія”, введене у вжиток французьким елліністом *Жаном Псікарі*, наполягав на тому, що відношення диглосії існують саме на двох рівнях – діафазному та дістратному [6:325, 7:33-34]. Ця думка у подальшому була підтримана багатьма лінгвістами (*Х.Лопес Медіна, Дж.Фішман тощо*). Із цього виходить, що у полінаціональних суспільствах задля вираження на різних протиставлених рівнях – формальному / неформальному, офіційному / побутовому, “освіченому” / “неосвіченому”, міському / сільському тощо, – застосовуються не лише різні плани однієї мови (культурне мовлення / побутове мовлення/ аргі тощо), але й різні мови, що з огляду на історичні та політичні події, культурний розвиток та соціальні процеси набули конкретної семантичної цінності. Саме тому феномен диглосії розглядається паралельно із феноменом *білінгвізму* – здатності індивіда або мовної общини альтернативно застосовувати дві лінгвістичні системи із різними прагматичними цілями [2:41]. Варто звернути увагу на запропонований Джошуа Фішманом огляд співіснування диглосії та білінгвізму, що передбачає такі чотири контексти: 1) взаємоіснування диглосії та білінгвізму; 2) білінгвізм без диглосії; 3) диглосія без білінгвізму; 4) відсутність обох явищ [4:121]. Ці контексти, очевидно, формуються на основі природи суспільства та законів його функціонування.

Розглянемо далі розвиток диглосії та білінгвізму в якості явищ, що мотивуються у своїй еволюції розвитком культури кожної національної групи, з яких формується визначене суспільство, відносинами між групами, а також процесами у соціальному житті та сферах діяльності. Зміни у системі цінностей носіїв мови та мов провокують зміну одного контексту іншим [6:326], тому приклад іспанського суспільства як ніколи стає у нагоді через співіснування у його рамках чотирьох мовних общин.

Одночасно розглядаючи мову як первинний фактор в організації общин та груп (ця думка є базою макролінгвістичних досліджень, [9:12]) та соціальні процеси як есенційний фактор при впливі на мову (база мікросоціолінгвістичних досліджень, [9:12]), ми не можемо не пов'язати лінгвістичну компетенцію та властиві їй елементи із концептами культури. Мова, що є носієм певної культури за визначенням Мануеля Альваря [5:8], «володіє» цією культурою та картиною світу мови: відповідно, людина, що із легкістю говорить двома або більше мовами, «розподіляється» між двома культурами та двома світобаченнями [1:20]. Питання полягає у тому, яким чином носій мови формує власне ставлення до такого дуалізму. Людина самоідентифікується із тим суспільством, до якого вона належить: вона приймає ідентифікацію через ті причини, що обумовлюють мовні переваги. Ці ідіоматичні переваги у ситуації білінгвізму відображають не лише історію народу, до якого належить носій, але й специфічну історію власне людини, оскільки соціальність конфігурує свідомість індивіда [1:21]. Мова не лише ідентифікує індивіда як члена групи, вона також дає йому різні експресивні можливості: будь-яка мова відображає характерне світобачення певної культури [10:297]. Ця ідеї Гумбольдта та Гердера про відображення духу та культури історичної общини засобами мови призвела до розквіту лінгвістичного націоналізму, який, об'єднуючи мову, націю та культуру, спровокував «відродження» або ж прояв національної мовної ідентифікації у полінаціональних державах [10:300]. Це призвело до того, що мови, раніше вживані лише на усному та розмовному рівнях, набули статус мов культури та науки [10:300].

Додаючи до культурного аспекту аспект соціальний, варто відмітити, що останній є другою рухаючою силою білінгвізму та, як його слідства, диглосії: білінгви змушені звертатися до дистрибуції двох мов через потребу в соціальній комунікації, що не залежить від їхнього власного ставлення [6:326]. Таким чином, форми диглосії та білінгвізму формуються одночасно на суб'єктивній (культурній) та об'єктивній (соціальній) основах.

II. Іспанське мовне суспільство як приклад впливу нових тенденцій у культурних та соціальних процесах на форми мовних контактів диглосії та білінгвізму

Приклад Іспанії є одним з найбільш доцільних для обґрунтування еволюції диглосії та білінгвізму через радикальну різноманітність у лінгвістичному розвитку різномовних територій, що формують політичну карту цієї країни. Згідно перепису населення 1991 року [3:228], більше 40% населення сучасної Іспанії визнають існування власної мови паралельно із кастильською, надаючи їм статус коофіційних: це області *Каталонії, Валенсії, Балеарських островів, Галісії, Країни Басків та Наварри*. 20 років тому, згідно лінгвістичного опитування, проведеного Мікелем Сігуаном, власною мовою (під «власною» ми розуміємо внутрішні мови автономій) говорила така кількість представників вказаних автономних округів: 65% в Каталонії, 67% на Балеарських островах, 48% у Валенсії, 23% у Країні Басків, 12% у Наваррі і 90% у Галісії [3:229]. Безумовно, ці дані мають інші змінні на сучасному етапі, проте їх досить для того, щоб продемонструвати рівень володіння національними мовами в автономіях. Варто зробити невелику ремарку стосовно того, що надалі автономії Каталонія, Валенсія та Балеарські острови будуть характеризуватися під спільним поняттям каталанської мови (нагадаємо, що у Валенсії розмовляють локальним варіантом каталанської, а на островах – на одному з її діалектів), а Країна Басків та Наварра – під загальним поняттям баскського (беручи до уваги той факт, що в Наваррі баскська мова визнана коофіційною та функціонує лише на обмеженій північній території провінції).

Різні культурні традиції, світобачення, самоідентифікація каталонців, галісійців та басків є передумовами дивергенції у контактах “іспанська-каталанська”, “іспанська-галісійська” та “іспанська-баскська”. Безумовно, вищевказані фактори не могли не набути характеру вирішальних, особливо у випадку співпадіння із більш “штучними” екстралінгвістичними явищами, такими як політика держави та соціальні зміни.

Протягом тривалого часу, за рахунок зовнішніх факторів [7:39], складалося враження, що Іспанія є монолінгвальною країною, хоча, історично саме ця держава характеризувалася полілінгвізмом. Актуальна мовна реальність Іспанії представлена співіснуванням трьох романських мов (кастильської, галісійської та каталанської) та однієї передроманської, неіндоєвропейської мови (баскської, відомої під назвою “еускера”). Важливим фактором функціонування цих мов на рівні диглосії та білінгвізму є лінгвістична політика держави та окремо кожної автономії. Проте, не варто забувати про культурологічні передумови розвитку цих феноменів. Беручи за основу запропоновану Дж.Фішманом класифікацію співіснування диглосії та білінгвізму [4], говоримо у випадку Іспанії про ситуацію присутності обох феноменів – використання двох мов на диглосичному рівні та двох варіантів однієї мови за різних умов.

Питання полягає у тому, які ж рівні білінгвізму та диглосії існують на даному етапі у кожному із автономних округів та внаслідок яких факторів це сталося. Що превалює у мовній політиці в умовах високої соціально-культурної свідомості та в умовах менш розвинених: диглосія чи білінгвізм, та яка з їхніх форм? Чи відображають рівні лінгвістичної компетенції носіїв кожної провінції форму мовних контактів?

Виходячи із статистичних даних опитування 1998 року, під керівництвом *Мікеля Сігуана*, автора сучасних праць із мультилінгвізму та білінгвізму в Іспанії (Університет Барселони), показники володіння локальними мовами не співпадають із рівнем їхнього застосування: у Галісії – 89,2% носіїв галісійської, у Каталонії – 79,1% носіїв каталанської, у Країні Басків – 28,6% носіїв еускера [10:239], при тому, що в офіційних ситуаціях населення цих провінцій використовують рідну (локальну) мову в наступних пропорціях: 52%, 48%, 14% відповідно [10:241]. На основі наведених даних можна зробити висновок про те, що форма мовного контакту залежить від інших факторів, що визначаються вжитком основної мови. Цим *фактором* є ставлення до та оцінка мови її носіями, що формуються на основі таких трьох параметрів, введених у 1987 році у практику соціолінгвістичного аналізу *Росом, Кано та Уічі* [10:247]: *статус мови, демографія носіїв та інституційна підтримка*. Роздивимось кожен мову з точки зору цих параметрів. Безумовно, кастильська мова має високий статус, високий показник носіїв та максимальну підтримку з боку держави та адміністрації; каталанська мова характеризується наявністю високого/середнього статусу, середнім рівнем демографії та середньо-високим рівнем підтримки; галісійська мова характеризується низьким статусом та слабкою підтримкою за середнього рівня демографії; баскська мова має середній статус та середню підтримку за низького рівня демографії (дані з книги М. Сігуана, [10:247]).

Лінгвістична поведінка також має різні прояви в різних автономіях: так, в Каталонії практично половина населення вживає каталанську як в приватних, так і в публічних ситуаціях (банк, робота тощо), в Галісії та Країні Басків ці показники набагато нижчі [10:241]. Сьогодні можна говорити про існування білінгвізма індивідуального на території Каталонії, – не соціального, тому що відродження культури та самосвідомості каталонців підняли соціальний рівень каталанської мови практично до рівня кастильської, – та подвійної диглосії “кастильська-каталанська» та «мова А-мова Б”. В Галісії низький соціальний престиж галісійської мови спровокував ситуацію домінуючої диглосії: історична самоасоціація галісійців із Іспанією призвела до домінування кастильської мови як вищої та розглядання галісійської як периферійної. У випадку із Країною Басків мова йде про малорозповсюджений індивідуальний білінгвізм та безперечну диглосію: соціальна маргіналізація басків, важко подолаємі розбіжності між передроманською та романською культурами, та затягнений процес культурного становлення призвели до домінування кастильської як вищої з точки зору соціуму, та баскської – як нижчої та периферійної.

Очевидно, що в Іспанії присутній як соціальний білінгвізм в окремих зонах, так і індивідуальний білінгвізм, що не співпадає за локалізацією із соціальним (найяскравіший прояв індивідуального білінгвізму відзначається у Каталонії та Галісії, на противагу Країні Басків [9:52]). Соціальний білінгвізм в Іспанії проявляється на рівні тотального домінування всім населенням кастильської мови та факультативності вивчення каталанської, галісійської та баскської поза залежністю від регіону. Варто нагадати, що соціально престижна мова нав'язується більш сильною групою групам міноритарним у порівнянні із нею.

Таким чином, ми прослідкували процес безпосереднього впливу розвитку культури та її компонентів (самосвідомість, розвиток, освіта тощо), а також соціальних процесів (політичний та соціальний розвиток, рівень престижу тощо) на зміни у формах мовних контактів, що існують в мультілінгвальних суспільствах. Це, безумовно, дає можливість пояснити багато сучасних мовних процесів, що відбуваються не лише в Іспанії, але й в багатьох інших багатомовних суспільствах, зміни в яких все більше проявляються у процесі глобалізації. Безумовно, мовна ситуація в Іспанії все ще піддається модифікаціям, що мають пряму залежність від тих умов, що складаються сьогодні у світі, та в Іспанії зокрема.

Ключові концепти: диглосія, білінгвізм, культурна реальність, престиж, мовний контакт, соціальні процеси, самоідентифікація, локальна мова.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Alvar, Manuel, Echevarría, Maitena, García, Constantino, Marsá, Francisco.* El castellano actual en las comunidades bilingües de España. Junta de Castilla y León, Consejería de Educación y Cultura, 1986. – 104p.
2. *Bennani-Boukous-Bounfour-Cheng-Formentelli-Hassoun-Khatibi-Kilito-Meddeb-Todorov.* Du bilinguisme. Denoel, 1985, Paris. – 242p.
3. *Etxebarria Arostegui, Maitena.* El bilingüismo en el Estado Español. Ediciones FBV, S.L., Bilbao, 1995. – 495p.
4. *Fishman, Joshua.* Sociología del lenguaje. Ediciones Cátedra, S.A., 1988. Madrid. – 265p.
5. *García Mouton, Pilar.* Lenguas y dialectos de España. Cuadernos de lengua española. Arco Libros, S.L., 2002. – 62p.
6. *Martín Vide, Carlos (ed.).* Elementos de lingüística. Ediciones OCTAEDRO, S.L., Barcelona, 1996. – p.476.
7. *Medina López, Javier.* Lenguas en contacto. Cuadernos de lengua española. ARCO/LIBROS, S.L., 1997. – 72p.
8. *Moreno Fernández, Francisco.* Historia social de las lenguas de España. Editorial Ariel, S.A., Barcelona, 2005. – 287p.
9. *Romaine, Suzanne.* El lenguaje de la sociedad. Una introducción a la sociolingüística. Editorial Ariel, S.A., 1996. – 271p.
10. *Siguan Miquel.* Bilingüismo y lenguas en contacto. Alianza Editorial, S.A., Madrid, 2001. – 368p.

ІЗОТОВА Н.П.

Київський національний лінгвістичний університет

РОЛЬ ЗАГОЛОВКУ ЯК СИЛЬНОЇ ПОЗИЦІЇ В АКТУАЛІЗАЦІЇ КЛЮЧОВОГО КОНЦЕПТУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

(на матеріалі англomовних біографічних романів ХХ століття)

Особлива увага дослідників, що приділяється сьогодні процесам сприйняття та розуміння художнього тексту, зумовлює пошук та аналіз тих опорних елементів або орієнтирів, які б вказували на “вбудовану в текст програму його інтерпретації” [1:208]. Погляд на художній твір не лише як на форму передачі авторського замислу, але, перш за все, як на джерело інформації для читача [2:28] є підґрунтям для визначення заголовку однією з сильних позицій художнього твору, адже він “повідомляє у сконцентрованому вигляді інформацію про зміст тексту” [3:59]. Властивість сильних позицій “зосереджувати в собі певний смисл, що слугує для підтримання основного змісту твору” [4:107], окреслює їх особливу роль у з’ясування відповідності між інформацією, яка закладена у заголовку, та власне текстовою інформацією.

Заголовок вже неодноразово був предметом лінгвістичних досліджень. Основна увага вчених приділялася передусім розкриттю структурно-семантичних [5] та образних особливостей заголовків [6], а також встановленню їхніх функцій у текстах різних жанрів [4; 7; 8]. Проте не до кінця висвітленими залишаються питання щодо ролі заголовків в актуалізації смислових складників художніх творів, зокрема, ключових концептів, тобто

таких, що віддзеркалюють його основну ідею [9:80]. Все це зумовлює **актуальність** нашої статті, а також окреслює її мету та завдання. **Метою** цієї розвідки є встановлення ролі заголовку в актуалізації ключового концепту художнього твору. Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- визначити основні функції заголовків у художніх творах;
- встановити роль заголовків в актуалізації ключового текстового концепту в англомовних біографічних романах, що є матеріалом дослідження;
- з'ясувати відповідності між ключовими концептуальними схемами, що закладені у заголовках романів, та їх реалізацією в межах усього художнього твору.

Матеріалом статті слугують англомовні біографічні романи ХХ століття. Жанрова специфіка цих творів полягає у тому, що вони зображують життя видатних особистостей – скульпторів, художників, поетів, які досягли великих успіхів у творчій сфері, пройшовши складний та тернистий шлях до слави. Зазначена жанротвірна ознака є підставою для визначення ключовим у таких романах концепту **ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ДО СЛАВИ**.

Заголовок літературного твору володіє великим інформаційним зарядом, що орієнтує читача на сприйняття текстової інформації і сприяє її подальшому осмисленню. Зазвичай до основних функцій заголовків вчені відносять номінативну та прогнозуючу або проспективну [5:5; 7:52; 8:49]. Заголовок характеризується подвійною референційною співвіднесеністю з текстом: він, з одного боку, надає тексту назву, а з іншого, вказує на тему, ідею, замисел художнього тексту.

Прогнозуюча функція заголовків художнього твору полягає в тому, що вони виконують роль текстових орієнтирів або смислових віх, що спрямовують подальший процес сприйняття та розуміння твору. Між текстом і заголовком, таким чином, встановлюється проспективно-ретроспективний зв'язок, що зумовлює семантичну подвійність заголовку [5:11]: заголовок передає певну інформацію до ознайомлення читача з текстом, яка під час читання й ретроспективного осмислення художнього твору збагачується новими смислами, що надають заголовку семантичної багатозначності. Саме тому, І.Р.Гальперін метафорично представляє заголовок у вигляді закрученої пружини, що розкриває свої можливості в процесі розгортання текстової інформації [9:133].

Разом із тим, заголовок може слугувати маркером жанрових особливостей художнього твору. Наприклад, жанротвірна ознака біографічного роману – розповідь про людину, яка досягла слави, визнання – вже закладена в заголовок роману Д.Брейдера “The Master Painter” (Майстер). У результаті компонентного аналізу першого складника назви: “*master – someone who is very skilled at a particular job, especially a job that involves working with your hands*” (LDCE, 1012) – (професіонал у певній сфері) доходимо висновку, що головним героєм цього роману є людина, яка займається чимось професійно і досягає великих успіхів у цій сфері. Сфера уточнюється другим елементом заголовку – словом painter (художник). Отже, головний герой біографічного роману “The Master Painter” – художник, який є майстром своєї справи, а сам роман є розповіддю про його життєвий та творчий шлях. Заголовки романів Д.Вайсса “I, Rembrandt” та П.Акройда “The Last Testament of Oscar Wilde” містять у своєму складі прізвища відомих творчих особистостей – Рембрандта та О.Уальда – і, таким чином, вказують на біографічне спрямування подальшої розповіді.

Окрім зазначених функцій заголовку, особливо слід наголосити на його здатності актуалізувати ключовий концепт художнього твору [9:133; 10:101], адже в самій семантичній структурі заголовку вже закладені семи, за допомогою яких втілюються важливі смислові елементи художнього тексту, зокрема, його ключовий концепт. Тому для встановлення ролі заголовку в актуалізації ключового концепту художнього твору необхідно визначити відповідності між змістом концепту, що закладений у заголовок твору, та його текстовим

наповненням. Для цього представимо заголовок у вигляді певної концептуальної схеми, яка, реалізуючись у межах всього твору, набуває нових смислів та відтінків.

Так, ключовою концептуальною схемою роману І.Стоуна *“The Agony and the Ecstasy”* (Муки та радощі) є: ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ДО СЛАВИ Є ШЛЯХ ВІД СТРАЖДАНЬ ДО РАДОЩІВ, що реалізується в заголовку роману за допомогою слів *agony* та *ecstasy*. Перший елемент назви, іменник *agony* (муки), визначається як: 1) *“very severe pain”* – (нестримний біль); 2) *“very sad, difficult or unpleasant experience”* – (надзвичайно сумний, складний або неприємний досвід) (LDCE, 30). Продовжуючи словниковий аналіз компонентів у дефініції цієї лексеми, встановлюємо, що *“experience”* (досвід) розглядається як *“process of gaining knowledge or skill by doing or seeing things”* (LDCE, 548) – (процес емпіричного здобуття знань чи навичок). Водночас лексема *“agony”* містить у своїй структурі семи *“pain”* (біль), *“excitable state”* (збуджений стан), *“suffering”* (страждання) (RTEWP, 263), що висвітлюють додаткові характеристики такого досвіду. Отже, *“agony”* – це процес здобуття майстерності, який супроводжується болем, збудженим станом, стражданнями.

Іменник *ecstasy* означає *“feeling of extreme happiness”* (LDCE, 500) – (відчуття надзвичайного щастя). Лексема *“feeling”* містить семи *“sensation”* (відчуття), *“impression”* (враження) (RTEWP, 507), які надають підстави характеризувати *“ecstasy”* як певний стан, результат, на відміну від процесу. Наявність у семантичній структурі лексеми *‘ecstasy’* таких сем, як *“mental or spiritual pleasure”* (душевне або духовне задоволення), *“delight”* (насолюда), *“happiness”* (щастя), *“joy”* (радість) (RTEWP, 221), є підґрунтям для розуміння екстазу як такого стану людини, коли вона переживає задоволення, насолоду, щастя, радість у найвищій мірі. Отже, ШЛЯХ ДО СЛАВИ, який проходить головний герой роману, відомий італійський скульптор, Мікеланджело, є, з одного боку, болісним, сповненим стражданнями, а з іншого, радісним, сповненим задоволеннями, захопленнями і т.д. Схематично реалізацію ключової концептуальної схеми ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ДО СЛАВИ Є ШЛЯХ ВІД СТРАЖДАНЬ ДО РАДОЩІВ у заголовку цього роману можна зобразити так:

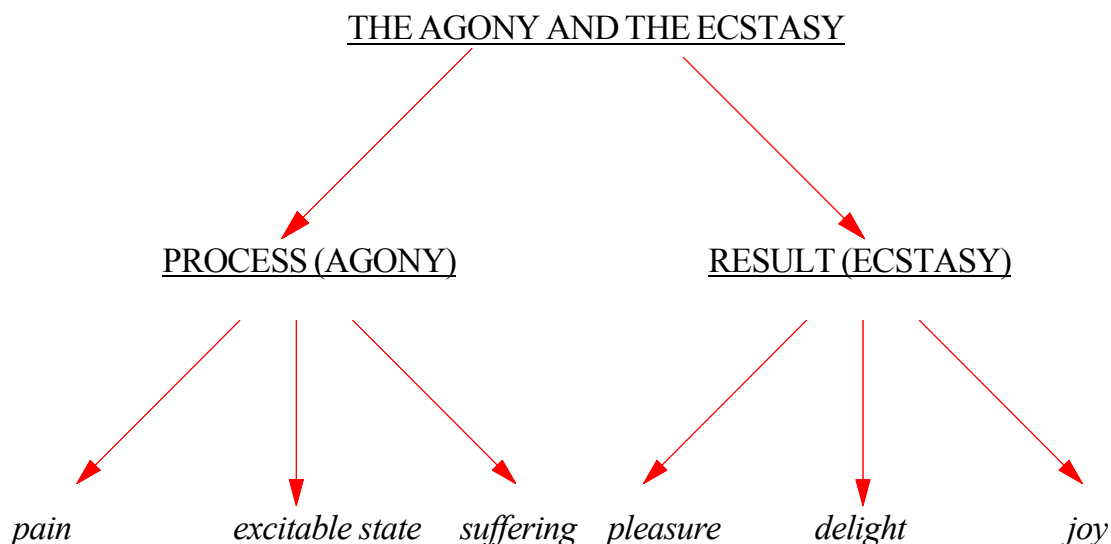

Рис. 1. Реалізація ключової концептуальної схеми ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ДО СЛАВИ Є ШЛЯХ ВІД СТРАЖДАНЬ ДО РАДОЩІВ у заголовку роману І.Стоуна *“The Agony and the Ecstasy”*

Порівняймо, яким чином зазначена концептуальна схема реалізується в межах усього біографічного роману. Для цього виокремлюємо тематичні фрагменти, які описують роботу Мікеланджело над скульптурою. Наприклад,

“Art for me is a torment grievous when it goes bad, ecstatic when it goes well; but always it possesses me. When I have finished with a day of work I am at husk. Everything inside of me is now inside of marble or the fresco. That is why I have nothing to give elsewhere” (AE, 480).

Поданий уривок містить роздуми Мікеланджело про свій творчий шлях: у разі невдач, він сповнений стражданнями митця (*a torment grievous when it goes bad*), творчі злети та перемоги супроводжуються радістю та задоволенням (*ecstatic when it goes well*). Але в кожному разі бажання творити повністю оволодіває митцем (*but always it possesses me*), забираючи його сили та думки (*I have nothing to give elsewhere*). Отже, творчий процес постає як контрастне чергування станів головного героя – від страждань до задоволення.

У наступному уривку, як і в заголовку, відбувається реалізація ключової концептуальної схеми: ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ДО СЛАВИ Є ШЛЯХ ВІД СТРАЖДАНЬ ДО РАДОЩІВ. Порівняємо,

“The force to create them must come from within himself, It would take days, weeks, months of demonical energy to imbue each individual character with an authentic anatomy, mind, spirit and soul, an irradiation of strength so monumental and outpouring that few men on the earth below could match them for power. Each one had to be pushed out of his artistic womb, pushed out by his own articulate frenzied force. He must gather within himself his galvanic might; his burgeoning seed must be generated each day anew within his vitals, hurtled into space, projecting on to the ceiling, giving life everlasting” (AE, 480).

Народження кожної нової скульптури – це довготривалий, складний процес, який супроводжується вибухом демонічної (*demonical energy*), шокуючої енергії митця (*galvanic might*) і наповненням нею своїх робіт. Він ніби виштовхує кожне наступне творіння з глибин свого творчого єства (*each one had to be pushed out of his artistic womb*), надаючи їм безсмертя. Після закінчення роботи над будь-якою скульптурою, Мікеланджело відчуває себе повністю виснаженим, але щасливим, наприклад, *“... the St. Proculus was finished. Michelangelo and Aldovrandi stood before the figure. Michelangelo ran his hand caressingly over the high polish. He was exhausted, but happy with it”* (AE, 244).

Тенденцію до реалізації ключової концептуальної схеми, закладеної в заголовку, в контекстах художнього твору, спостерігаємо і в іншому романі цього ж автора “The Passionate Journey” (Пристрасна подорож). Ключовою концептуальною схемою тут є: ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ДО СЛАВИ Є ПРИСТРАСНА ПОДОРОЖ.

Зазначена концептуальна схема актуалізується у заголовку за допомогою словосполучення *the passionate journey*. Осмислення творчого шляху до слави як подорожі передається словом *journey*. Лексема “*journey*” визначається, по-перше, як “*a time spent traveling from one place to another*” (LDCE, 873) – (певний час, що витрачається на подорож з одного місця у інше), по-друге – як “*a long and often difficult process by which someone or something changes and develops*” [там само] – (складний процес, за допомогою якого хтось або щось змінюється чи розвивається). Таким чином, творчість розглядається як довгий, складний процес певних змін та розвитку.

Водночас прикметник *passionate* висвітлює додаткові ознаки творчого шляху головного героя роману, художника Джона Ноубла, а саме, шлях сповнений почуттями, пристрасною та хвилюваннями. Підставою для цього є наявність у лексемі “*passionate*” таких складників, як “*fervent*” (палкий), “*excitable*” (збуджений), “*loving*” (люблячий), “*irascible*” (нестримний) (RTEWP, 1030).

Порівняймо, яким чином співвідноситься реалізація цієї концептуальної схеми в заголовку та в межах усього роману. Наприклад,

“Painters, working in a group, were like: they went on long, hard-driven and abstemious voyages on canvas, leading monastic lives, taking their joy from the work’s progress and the companionship of the painters about them. Then, when the voyage was terminated, the ship brought home safely, the herd delivered to the railhead, the group of paintings completed, the turned their backs on their work in satiation, bellowed loudly for their girls, took them to the cafes for food and drink, danced through the night and returned to their cells for the climax of their carousal” (PJ, 118).

У наведеному тематичному фрагменті, як і в заголовку, творчість уподібнюється подорожі. Концепт ПОДОРОЖ реалізується тут за допомогою іменника *voyages* (подорожі), але далі відбувається розширення цього образу. З одного боку, висвітлюються такі ж самі характеристики творчого шляху, що і в заголовку: процес руху та розвитку упродовж певного часу, оскільки компонентами лексеми “*voyage*” є семи “*movement*”, “*time*” (LDCE, 1847), що наявні також і в лексемі “*journey*”, яка актуалізує цей концепт у заголовку роману. Крім того, прикметники *long, hard-driven, abstemious* характеризують знову цю подорож як довгу, складну, сповнену труднощами та нестатками. Таким чином, творчий шлях супроводжується пристрасстю, проте художники з усіх сил намагаються стримати її, ведучи чернецький спосіб життя (*leading monastic lives*). Але, ця пристрась вибухає з новою силою після закінчення подорожі (*the voyage was terminated*), тобто після завершення роботи (*the group of paintings completed*).

Проте *voyage* означає не просто подорож, а подорож на кораблі (“*a long journey in a ship*”) (LDCE, 1847). Таким чином, відбувається актуалізація іншого образного компоненту цього концепту: ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ДО СЛАВИ Є ПОДОРОЖ КОРАБЛЕМ, що надає йому нових смислів.

У наступному уривку з цього роману відкривається новий погляд на творчий процес. Це досягається за допомогою актуалізації іншого образного компоненту в структурі концепту ШЛЯХ ДО СЛАВИ: ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ДО СЛАВИ Є ПРОХОДЖЕННЯ ЛАБІРИНТІВ. Порівняємо,

“Through how many years and how many stages and how many dark labyrinths must he stumble and blindly grope before he could reach the fullness of expression, the excellence of technique” (PJ, 112).

У цьому фрагменті, так само як і в заголовку, творчість розглядається як довготривалий процес, сповнений пристрасей (*how many years, how many stages and how many dark labyrinths must he stumble and blindly grope*). Наявність у семантичній структурі лексеми “*labyrinth*” сем “*complexity*” (заплутаність) та “*difficult*” (складний) (RTEWP, 938) характеризує творчість як діяльність, що пов’язана з вирішенням складних і заплутаних завдань. Отже, незважаючи на те, що зміст досліджуваного концепту в цьому фрагменті порівняно із заголовком збагачується додатковими смислами, проте ключова концептуальна схема залишається незмінною: ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ДО СЛАВИ Є ПРИСТРАСНА ПОДОРОЖ.

Таким чином, заголовок художнього тексту виконує низку функцій: номінативну, прогнозуючу, він вказувати на жанр художнього твору, а також актуалізує його ключовий концепт. Слід зазначити, що у художньому тексті відбувається реалізація безлічі концептуальних схем, оскільки його невід’ємною характеристикою є “множинність смислів” [11:39], проте існують базові, вузлові концептуальні схеми, які, з одного боку, віддзеркалюють специфіку жанру, а з іншого, відбивають особливості індивідуально-авторської картини світу. Проведене дослідження показало, що однією з особливих рис біографічних романів є властивість заголовку містити в сконцентрованому вигляді ключову концептуальну схему усього роману, яка під час розгортання художнього твору набуває додаткових характеристик, збагачуючи тим самим зміст ключового концепту.

Перспективним, на нашу думку, є більш детальне вивчення ключових концептів біографічних романів, що передбачає встановлення співвідношення між понятійним, образним та асоціативним компонентами у їх структурі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Воробійова О.П.* Когнітивний аспект зіставної семантики художнього тексту // Проблеми романо-германської філології: Матеріали міжнарод. наук. конференції “Міжмовні та міжлітературні контакти: теорія і практика”. – Ужгород: Закарпаття, 2000. – С.208-211. 2. *Арнольд И.В.* Стилистика. Современный английский язык. – 6-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 384 с. 3. *Лукин В.А.* Художественный текст. основы лингвистической теории и элементы анализа. – М.: Изд-во “Ось-89”, 1999. – 192с. 4. *Кагановська О.М.* Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя). – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292с. 5. *Чекенева Т.А.* Семантика и функционирование названий художественных произведений: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1983. – 25с. 6. *Грицюк Л.Б.* Образно-семантичний підхід до класифікації заголовків // Мовознавство. – № 2. – 1992. – С.51-56. 7. *Тураева З.Я.* Лингвистика текста. (Текст: структура и семантика). – М.: Просвещение, 1986. – 126с. 8. *Корытная М.Л.* Роль заголовка и ключевых слов в понимании художественного текста: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – Тверь, 1996. – 190с. 9. *Кухаренко В.А.* Інтерпретація тексту. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 272с. 10. *Гальперин И.Р.* Текст как объект лингвистического исследования. Изд. 2-е. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 144с. 11. *Воробьёва О.П.* Семантическое пространство художественного текста: интерпретация мира или мир интерпретаций? // Категоризация мира: пространство и время: Материалы науч. конф. – М.: Диалог-МГУ, 1997. – С.39-40.

ДОВІДНИКИ

1. LDCE (2005). *Longman Dictionary of Contemporary English*: Forth ed. – L., N.Y.: Longman, 2005. – 1950 p.
2. RTEWP (2005) *Roget's Thesaurus of English Words and Phrases*. – L., N.Y.: Longman, 2005. – 254 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Ackroyd P.* The Last Testament of Oscar Wilde. – L.: Penguin Books, 1993. – 185p. 2. *Braider D.* The Master Painter. A Novel Based on the Life of El Greco. – L.: The Bodly Head, 1968. – 279p. 3. *Stone I.* The Agony and the Ecstasy. A Biographical Novel of Michelangelo. – L.: Collins Clear-Type Press, 1961. – 704 p. (AE). 4. *Stone I.* The Passionate Journey. – N.Y.: New American Library, 1969. – 287p. (PJ). 10. *Weiss D. I.* Rembrandt: A Novel. – N.Y.: St. Martin's Press, 1979. – 342p.

ІСАКОВА Ю.П.

Київський національний лінгвістичний університет

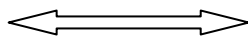
ІНФІНІТИВНІ ПЕРИФРАЗИ В ІТАЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

З категорією аспектуальності в обох мовах тісно пов'язані морфолого-словотвірні категорії дієслівних родів. За визначенням українських мовознавців [1:235], [2:218], [3:202], під родами дієслівної дії слід розуміти розподіл та реалізацію дії у часі, що ґрунтується на семантичній опозиції цілісності / нецілісності дій, станів і процесів. В італійській мові категорія родів дієслівної дії, що складає у свою чергу категорію аспектуальності, виражається двома шляхами: лексичними засобами та перифразами з неособовими формами дієслова. В українській мові, де категорія виду граматично оформлена, можливі три способи вираження категорії родів дієслівної дії: словотвірні засоби, лексичні та перифрази з неособовими формами дієслова. У схемі 1.1. наведені можливі шляхи вираження родів дієслівної дії в обох мовах. Так, спільними для італійської та української мов є лексичні засоби вираження аспекту / виду. Перифрази з неособовими формами дієслова в італійській мові виконують не тільки аспектуальну функцію, але й відтворюють словотвірні засоби вираження категорії аспектуальності, непридатні для даної мови.

ІТАЛІЙСЬКА МОВА

Лексичні засоби

Перифрази з неособовими
формами дієслова

УКРАЇНСЬКА МОВА

Лексичні засоби

{ Перифрази з неособовими
формами дієслова
Словотвірні засоби

Схема 1.1. Вираження РДД в італійській та українській мовах

Актуальність статті зумовлена зорієнтованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення особливостей мовної концептуалізації знань та необхідністю виявлення спільних ті відмінних рис функціонування мовних категорій у неспоріднених мовах, таких, як італійська та українська. В обох мовах інфінітив розглядається як “міжчастиномовна форма, що позбавлена чітких морфологічних характеристик. Отже, з погляду синтаксичної деривації, інфінітив є іменниково-дієслівним перехідним утворенням, своєрідність якого становить різний спосіб закріпленості за іменниковою і дієслівною сферами” [1:120]. **Метою статті** є дослідити аспектуальні властивості інфінітива в італійській та українській мовах. Зазначена мета передбачає **завдання** – класифікувати перифрази з інфінітивом за принципом розподілу дії у часі та виділити спільні та різні риси вираження аспектуального контексту із зазначеною неособовою формою дієслова. **Об’єктом статті** слугує категорія аспектуальності в італійській та українській мовах. **Предметом статті** виступають інфінітивні перифрази на позначення минулої дії, що триває (процесної), та результативної дії. **Наукова новизна статті** полягає в тому, що в ній уперше проводиться зіставний аналіз інфінітивних перифраз у різноструктурних мовах, таких, як італійська та українська.

В італійській та українській мовах інфінітив позбавлений категорії часу, але завдяки опорному дієслову він може виражати перфектний / імперфектний аспект в італійській мові та доконаний / недоконаний вид в українській. Під опорним дієсловом розуміємо аналітично-синтаксичну морфему, за допомогою якої інфінітив здійснює у реченні формально-синтаксичні дієслівні функції присудка. Так, в обох мовах інфінітив імперфектного аспекти та недоконаного виду є свого роду нейтральною формою у вираженні часової співвіднесеності. Оскільки інфінітив не має флексійних засобів для реалізації свого синтаксичного призначення, лише опорне дієслово впливає на утворення інфінітивом перфектного аспекти та доконаного виду:

Mi piaceva dipingere. → *Мені подобалось малювати.*

Mi è piaciuto dipingere. → *Мені сподобалось малювати.*

В італійській мові інфінітив перфектного аспекти утворюється від інфінітива допоміжного дієслова *avere* / *essere* та дієприслівника змістового дієслова: *scrivere* – *aver scritto*. В українській мові утворення інфінітиву доконаного виду відбувається синтетичним шляхом за допомогою афіксів, наголоса, чергуванням голосних: *писати* – *написати*, *склікати*-*скликáти*, *забрати* – *забирати*.

Як зазначає Золотова Г.О. [4:256], синтагматика дієслова дозволяє виявити свої властивості в інфінітиві через фазисний характер процесу (мовна констатація моментів початку та кінця, припинення дії – і між ними – її тривалість), а також встановлює “внутрішньосинтаксичний” модальний зв’язок між суб’єктом і дією, що виражає можливість, бажання та необхідність виконання дії. Виражаються такі зв’язки за допомогою несамотійних, допоміжних дієслів та лексичних засобів. Оскільки інфінітив в обох мовах є нейтральною формою вираження часової характеристики, вираження аспектуальних властивостей відбувається за рахунок дієслівних перифраз. За Васильєвою-Шведе О.К. [5:204], під терміном “дієслівна перифраза з неособовою формою дієслова” слід розуміти сполучення службового дієслова в його конотативному значенні та однієї з неособових форм дієслова, поєднаних за допомогою прийменникового компонента або без нього. Маємо відразу зазначити, що не завжди перифрази в італійській мові збігаються із перифразами в українській.

Для виділення семантичних властивостей дієслівних перифраз в обох мовах ми виділили п’ять базових аспектуальних типів перифраз з інфінітивом: *перифрази наміру дії*, *прогресивної*, *абітуативної*, *резолютивної дії та фазові перифрази*. Концептуальна схема акціонального фрейму з урахуванням зазначених перифраз виглядатиме таким чином:

ХТОСЬ / агенс виконував / виконав ЩОСЬ ТОДІ (темпоратив) ТАК (лексичне вираження) і ТАК (дієслівна перифраза):

Рис. 1.1. Модель акціонального фрейму вираження РДД в італійській та українській мові

Під перифразами **наміру дії** ми розуміємо спланованість / неспланованість реалізації дії, бажання / небажання агенса виконувати її. За семантикою дієслова є неграничними та волятивними: *desiderare + infinito*, *volere + infinito*, *aver voglia + infinito*, *ambire + infinito*, *bramare + infinito*, *aspirare + infinito*, *sognare + infinito*, *smaniare + infinito*, *anelare + infinito*, *agognare + infinito*, *appetire + infinito*, *concupire + infinito*, *struggersi + infinito*, *mirare + infinito*, *spasimare + infinito*, *vagheggiare + infinito*, *non fare altro che + infinito*, *essere intento a + infinito*, *aver intenzione di + infinito*, *intendere + infinito*, *essere pronto a + infinito* / *бажати, прагнути, жадати, палати бажанням, кортіти, виявляти бажання (охоту), хотіти, воліти, багнути, не робити іншого крім, мати намір, думати, збиратися, мати на думці, бути готовим, ладним + інфінітив*. В обох мовах для вираження тривалого наміру, що мав агенс, уживається імперфектний аспект в італійській мові та недоконаний вид в українській. В італійській мові актуальність дії на момент мовлення підкреслюється перфектним аспектом, який виражає бажання у минулому, яке все ще триває на теперішній момент: “*Era, mio padre, sempre pronto a invitare a cena o a pranzo la gente...*” (Ginzburg, 71); “*Баба виглядала всцєклою і напруженою, готовою атакувати*” (Дереш, 60).

Перифрази **прогресивної дії** мають характеристики статичної, не тривалої дії, тому ця прогресивна перифраза не вживається із дієсловами руху. Дієслова мають подовжену семантику дії, яку агенс виконував тривалий час. В італійській мові вживаються такі перифрази: *stare a + infinito*, *essere dietro a + infinito*. В українській мові прогресивність передається семантикою статичних дієслів та дієслів на позначення суб’єкта / об’єкта у просторі, серед яких зазначимо: *чекати, сидіти, лежати, стояти, тримати* та словотвірним шляхом за допомогою префікса *про-*: *прочекати, простояти*. В обох мовах тривалість

реалізації дії може підкреслюватися такими маркерами часу: *tutto il giorno / увесь день, dalle tre alle cinque / з 3 до 5, per molte ore / протягом багатьох годин*. При вказівці точних часових меж реалізації дії в італійській та українській мові вживається перфектний аспект та доконаний вид. При вираженні тривалої дії без зазначення початку та кінця реалізації в обох мовах уживається імперфектний аспект та недоконаний вид: “*Non stavo a ripetere i suoi ragionamenti, anche perché non li ricordavo*” (Moravia, 27); “*Поліція протримала мене до десятої дня, аж поки не з’явилася ця чудодійна пара – він і вона*” (Андрухович, 35).

Перифрази **абітуативної дії** виражають дію, що відбувалася у минулому постійно і тривала певний період, тому дієслова є перехідними, мають неграничну природу і вживаються в імперфектному аспекті та недоконаному виді для позначення дії, що відбувалася постійно у минулому. Вживання перфектного аспекту та доконаного виду виражає набуття агенсом певної звички, якої він раніше не мав. Зазначаємо такі абітуативні перифрази: *solere + infinito, essere solito + infinito, essere uso + infinito, avere l’abitudine di + infinito, essere abituato a + infinito, prendere l’abitudine di + infinito, avvezzare a + infinito, assuefare a + infinito* / *звикнути, призвичаїтися, стати звичкою, мати звичку + інфінітив*: “*Già dalla prima estate avevo preso l’abitudine di passare i mesi più caldi assieme alla bambina sulla riviera adriatica*” (Tamara, 150).

Резолютивні перифрази вживаються з неперехідними дієсловами, що передають емотивно-експресивний відтінок реалізованої дії, яка досягла своєї межі через певний відрізок часу. Йдеться про позитивний результат, який урешті-решт відбувся, або про негативний відтінок дії, що тривала у минулому і нарешті скінчилася. Серед таких дієслів в обох мовах зазначимо такі граничні дієслова миттєвої дії: *ammalarsi / захворіти, sbagliare(si) / помилитися, morire / вмерти, incoraggiarsi / зневіритися, perdere / програти*. В обох мовах семантику резолютивних перифраз можуть підкреслювати маркери циклічності виконання дії: *finalmente, alla fine, dopo tutto, infine* / урешті-решт, урешті, у кінці кінців. В італійській мові виділяємо такі резолютивні перифрази: *finire per + infinito, venire fatto di + infinito, venire a + infinito, andare a + infinito, finire col + infinito, riuscire a + infinito*. В українській мові семантика резолютивної дії передається дієсловами доконаного виду у конструкціях: *закінчити тим, що, напевні (у кінці кінців) + дієслово доконаного виду*. Оскільки йдеться про результативне виконання дії, що на часовій осі досягла своєї реалізації, в обох мовах вживається перфектний аспект та доконаний вид: “*Finimmo col conoscere poi anche il loro padre, che era piccolo, grasso e con una grande barba bianca...*” (Ginzburg, 73); “*Аж раптом незружина в’язка тиша немовби роздерлася навпіл, і дець у вербах пролунав тонкий жалібний і протяжний крик...*” (Кононович, 9).

Фазові перифрази за принципом розподілу дії у часі можна представити таким чином:

ДІЯ					
наближається до реалізації	починається	триває	повторюється	реалізується	закінчується

Схема 1.2. Фазовий розподіл дії у часі

■ дія, що **наближається до реалізації** виражається тривалими неграничними дієсловами, які інтерпретують її, як ту, що тільки-но входить у фазу реалізації. В обох мовах дієслівні перифрази є такими: *stare per + infinito, essere per + infinito, fare per + infinito, essere intento a + infinito, essere in procinto di + infinito, accingersi a + infinito, essere sul punto di + infinito, essere disposto a + infinito, proporsi di + infinito* / *збиратися, мати намір + інфінітив*. В українській мові фазу наближення дії можуть передавати частки: *ось-ось, ось, от, тільки-но, так-от, як-от + граничне дієслово*. В обох мовах зазначена перифраза вживається у імперфектному аспекті та недоконаному виді: “*Adesso quasi mi vergogno di ciò che stavo per dire*” (Moravia, 256); “*Ада вже збиралась мовити щось уципливе, однак звідусюди заграли сурми, і все надовкіл затихло*” (Андрухович, 68).

■ перифрази **початку дії** можуть виражатися в обох мовах за допомогою дієслівних перифраз: *(in)cominciare a + infinito, iniziare a + infinito, avviare a + infinito, esordire a + infinito, imbastire a + infinito, impostare a + infinito, imprendere a + infinito, inaugurare a + infinito, intavolare a + infinito, intraprendere a + infinito, sbottare a + infinito, prendere a + infinito, darsi a + infinito, allacciare a + infinito, accingersi a + infinito, principiare a + infinito, attaccare a + infinito, porsi a + infinito, mettersi a + infinito* / *почати, розпочати, заходитися, узятися, ніти + інфінітив*. В обох мовах з перифразами початку дії вживаються імперфектний / перфектний аспекти та недоконаний / доконаний види з граничними дієсловами: “...e ogni volta che vedeva l’Adele Rasetti si metteva a leggere manuali di scienze” (Ginzburg, 52); “По дорозі в мене заграли веселі весняні мелодії” (Дереш, 59).

■ перифрази **тривалої дії** виражають “серединність” реалізації дії без зазначення часових меж початку та кінця. Дієслова мають пролонговану семантику, є неграничними та вживаються в обох мовах в імперфектному аспекті та недоконаному виді: *continuare a + infinito, seguire a + infinito, proseguire a + infinito, persistere a + infinito, procedere a + infinito* / *продовжувати, тривати + інфінітив*: “La donna continuava a suonare, piegandosi su di lui con la sua chitarra” (Ginzburg, 45). “Я продовжував щодня відпрацьовувати удари, яких мене навчив Василь...” (Дереш, 84).

■ перифрази **повторюваної дії** виражають повторювання дії або навмисне наполягання на її реалізації. В італійській мові повторна реалізація дії передається перифразою *tornare a + infinito*, або за допомогою префікса **ri-**, що надає дії реверсної семантики [6: 321]: *ritornare, ripassare, rivenire*. В українській мові повторюваність дії виражається обставиною способу дії “знову” у конструкції: *знову, знову-таки, ще раз + граничне дієслово*: *Marcovaldo tornò a uscire con la sua sega, e andò sull’autostrada* (Calvino, 33); *Після Тренто за кермо знову взявся доктор урології* (Андрухович, 32).

■ перифрази **результативної дії** виражають кінцевий період реалізації дії, що досягла своєї часової межі. За семантикою дієслова в обох мовах є граничними і позначають результативну дію, тому вживаються у перфектному аспекті та доконаному виді. В італійській мові виділяємо такі перифрази: *andare a + infinito, venire a + infinito, arrivare a + infinito*. Українська мова передає результативну дію через префікси доконаного виду: *за-, у-, про-*: *andare a finire – закінчити; venire a sapere – узнати; arrivare a leggere – прочитати*: “Alle otto e mezzo Giovanni venne a sapere che doveva essere in ufficio” (Cerami, 21); “Ой, баба Віра багато кому встигла сказати „все, що думала” (Дереш, 59).

■ перифрази **кінця дії**. Фінітивний РДД в обох мовах виражається через перифрази з інфінітивом: *finire di + infinito, terminare di + infinito, cessare di + infinito, smettere di + infinito, lasciare di + infinito* / *закінчити, завершити, припинити, кинути, покинути + інфінітив*. В українській мові додатково-інфінітивний РДД виражається за допомогою префіксів: *до-, при-, пере-*: *догратися, перехвилюватися*. Семантика дієслів в обох мовах передбачає результативність та граничність дії: “Mentre finiva di cuocersi, ho chiesto a Illaria se voleva le penne o i fusili” (Tamara, 91).

У статті аналізується п’ять основних типів аспектуальних перифраз з інфінітивом на позначення імперфектного / перфектного аспекту в італійській мові та недоконаного / доконаного виду в українській за функцією вираження ними аспектуального контексту. Встановлено межі різних станів розгортання дії у часі та їх різноманіття у системі дієслівних перифраз. Проаналізований нами матеріал свідчить, що зіставний метод у вивченні категорії аспектуальності на прикладах різноструктурних мов таких, як італійської та української, дозволяє інтерпретувати традиційно відомі факти у новому ракурсі, виявляючи тим самим нові схожості та розбіжності між обома мовами. Саме в такому типологічному напрямку вбачаємо **перспективність подальшого дослідження** категорії аспектуальності в італійській та українській мовах, оскільки однією з проблем сучасної науки є природа встановлення

поняттєвої сторони мовних категорій та характер процесу відображення пізнавального змісту в мовній одиниці.

ЛІТЕРАТУРА

1.Золотова Г.А.Коммуникативные аспекты русского синтаксиса, М.: Едиториал УРСС, 2003. – 367с. 2.Борисенко Н.С. Проблема граматичної омонімії у сучасному мовознавстві. // Науковий вісник Волинського державного ун-ту ім. Лесі Українки, №4, Філологічні науки, 2007, С.7-10. 3.Renzi L. Grande grammatica italiana di consultazione. – Bologna: il Mulino, 2001. – 958р.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Ginzburg N. Lessico familiare. – Roma: La biblioteca di Repubblica, 2003. – 222р. 2.Moravia A. Nuovi racconti romani. – Milano: I Grandi Tascabili, 1998. – 510р. 3.Андрухович Ю. Перверзія. – Л.: ВНТЛ-Класика, 2004. – 304с. 4.Tamara S. Va' dove ti porta il cuore. – Milano: I Grandi Romanzi Italiani, 2003. – 187р. 5.Кононович Л. Тема для медитації. – Л.: Кальварія, 2006. – 240с. 6.Дереш Л. Намір! – К.: ПП Дуліби, 2006. – 296с. 7.Calvino I. Marcovaldo. – Roma: La biblioteca di Repubblica, 2003. – 147р. 8.Cerami V. Un borghese piccolo piccolo. – Milano: I Grandi Romanzi Italiani, 2003. – 143р.

КАЛАМАЖ М.А.

Опольський університет (Opole, Polska)

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЧИСЛІВНИКІВ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

(на матеріалі художніх текстів)

Пропонована розвідка спирається на положення праць в галузі лексичної та квантитативної семантики, когнітології, прагматики, у яких увагу зацентровано на осмисленні значень лексичних одиниць, їхніх синтагматичних і парадигматичних відносинах. Характеристики числівників розглянуто з точки зору сучасного функціонального підходу.

Метою статті є: виявити та описати функціональні особливості числівників; простежити зв'язок між числівниками, їхньою прагматичною спрямованістю та когнітивними процесами, спрямованими на пізнання світу; з'ясувати функціонально-семантичні особливості числівників англійської мови на матеріалі художніх текстів.; виокремити функціональні особливості числівників на позначення точної та неточної кількості.

Однією з важливих мовних категорій, що відбивають людський досвід є категорія кількості яку Аристотель визначає як те, що ділиться на складові частини. Будь-яка кількість є множиною, якщо вона злічувана, і величиною, якщо вона підлягає вимірюванню [3:164]. Розвиваючи точку зору Аристотеля, В.З.Панфілов розглядає кількість як кількісну визначеність в об'єктивній дійсності, яка виступає, з одного боку, як дискретна, перервна кількість, а з іншого боку – як недискретну, неперервну кількість. Першу категорію визначають за допомогою рахунку, другу – шляхом вимірювання [11:227]. Із визначення стає зрозумілим, що в план змісту категорії кількості входить поняття множини (дискретна кількість) і поняття величини (недискретна кількість). Категорія кількості, як і будь-яка інша мисленнєва категорія, природно, знаходить відбиток в мові. Варто зазначити, що усі види та форми матерії мають кількісні характеристики. Логічна та лінгвістична категорії кількості є найбільш універсальними категоріями, коли мова йде про кількісні характеристики буття.

Слід зазначити, що в останні роки двадцятого і на початку двадцять першого століття, мовна категорія кількості привернула увагу багатьох вчених і отримала висвітлення в низці робіт. С.А.Жаботинська досліджувала когнітивні та номінативні аспекти числівників та їхній категоріальний статус [див. дет., 4, 5], С.О.Швачко вивчала дискурсивні та прагматично-когнітивні характеристики числівників [14,15,16], О.С.Кубрякова проаналізувала частини мови з точки зору ономазіології [7] та когнітивного підходу [8], Л.Д.Чеснокова розглядала категорію кількості і способи її вираження в російській мові [13], у працях В.В.Акуленко проведено дослідження категорії кількості в сучасних європейських мовах [1], О.А.Аргуткіна

вивчала концептуально-семантичні та функціональні аспекти мікросистеми “число” [2]. Незважаючи на дослідження науковців, числівники залишають простір для дослідження з урахуванням сучасних підходів.

Основним засобом вираження категорії кількості справедливо визнають числівник. Числівник виражає всією сукупністю слів конкретну систему лічби. Кожним окремим числівником він називає елемент цієї системи – окремі числові поняття (число, кількість предметів, їхній порядок при лічбі – їхнє місце в цьому ряду) [13:21]. Числівники є необхідною частиною словника будь-якої мови, а отже, і англійської.

Із розвитком сучасної англійської мови, виникає потреба подальшого осмислення явища числівників, їхніх функцій і семантики. У мовознавстві існують різні підходи до трактування їхнього місця у системі мови. Відомо, що числівник є самостійною частиною мови. Проте не всі сучасні англійські граматики виділяють їх в окрему частину мови. С.А.Жаботинська визначила місце числівників не тільки в контексті класифікації слів за частинами мови, але і в контексті дескриптивних і генеративних досліджень, чим практично вирішила всі проблеми, пов’язані з функціональними, концептуальними, лексико-граматичними особливостями цього класу [4]. Згідно з типологією частин мови, кількісні числівники належать до базових видів і статичних типів частин мови, а порядкові числівники до детермінуючих видів та лімітуючих типів частин мови [див. дет., 6:64].

Вагоме місце числівників серед інших частин мови зумовлено їхньою регулярною співвіднесеністю з натуральним рядом чисел, використанням їх в прямій і опосередкованій лічбі, здатністю до заміщення нумеральних слів, їхнім використанням для вираження точних і неточних числових характеристик. Характер реалізованої кількості залежить від дистрибуції числівників, їхнього вербального контексту.

Дослідження вжитку числівників та їхніх функціональних характеристик у художніх текстах свідчить про те, що вони мають широкий спектр функціонального використання. Функція в дискурсі, тобто повідомленні, з точки зору лінгвістичного аналізу є реалізацією прихованих в мовній одиниці потенцій, її семантичних, морфологічних, синтаксичних, прагматичних і, нарешті, семіотичних показників. Багато які з них знаходяться в латентному стані і здатні до реалізації тільки в ході комунікації. Власне в ході аналізу повідомлення (твору) ми виокремлюємо та вивчаємо семантичні, стилістичні, морфологічні, синтаксичні, диференційні, демаркаційні, дейктичні, вторинні, кульмінативні, номінативні, сигніфікативні, знакові та інші функції. Насправді, всі ці функції тісно взаємодіють одна з однією і реально сприяють адекватності процесу комунікації, тобто успішності каналу зв’язку між комунікантами [9:94].

Числівники виконують низку функцій у художніх творах.

Числівники поєднуються з іменниками. У таких словосполученнях вони, традиційно, виконують функцію означення. Порівняймо: *first children, a second child, the first time*.

The porter brought them coffee and sandwiches without being asked, and for the first time in his life Dr. Christian found himself enjoying the sensations of travel (A Creed For The Third Millennium, 1986, p.112).

Слід зазначити, що числівники, як і решта частин мови, зазнають процесу функціональної переорієнтації. Вони виконують функцію іменника, набуваючи його синтаксичних та морфологічних ознак.

Undoubtedly he should see James before encountering Mrs. Patti Fane and her other Pat-Pat, so Dr. Christian elected to go up one floor and cross via the bridge to 1045, thus avoiding the waiting room (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 7). У поданому реченні числівник 1045 вжито на позначення адреси, номеру будинку в якому працював головний персонаж. Цю думку підтверджує наступне речення.

And it was here, sitting in a three-quarter circle about a round palest-pink lacquer coffee table, that the full effect of the first floor of 1045 Oak Street could truly be appreciated (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 18).

Функціональні характеристики іншої частини мови можуть підсилювати морфологічні ознаки. На використання числівника у ролі іменника вказує означений артикль *the*. Наприклад:

I am the one with the real mother experience (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 6).

Наше дослідження свідчить, що в художніх текстах англійської мови виокремлюються такі типи вираження неточного числа: Adv + N; Adj + Num; N + Num; negation + Num; negation + Num + N.

На актуалізацію числового значення суттєвий вплив здійснюють прислівники, що доповнюють числову інформацію. Апроксимація може бути виражена прислівником та пост позиційним числівником. Серед прислівників трапляються такі слова: *barely, some, approximately, about, in the vicinity, round, or so, perhaps* тощо. Наприклад:

Joshua Christian remembered his father only vaguely, for he had perished when Joshua was barely four years old, and Joshua was never sure at that whether he actually did remember (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 5). Прислівник *barely* виконує функцію уточнення, оскільки він конкретизує значення існуючого числівника *four*.

He was also a formidable data analyst whom Dr. Carriol had stolen from Health, Education and Welfare some ten years before, and like his colleagues Abraham and Hemingway, he loved working for Judith Carriol (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 52). Прислівник *some* актуалізує числове значення числівника *ten*, який знаходиться у пост позиції. Даний прислівник виконує функцію апроксимації. У поєднанні з числівником він не фокусує увагу читача, яку автор намагається привернути до характеристики персонажа, поданий на початку речення.

При інвертованому порядку слів в нумеральних словосполученнях першим іде іменник, за ним – числівник, який приєднується до визначального слова за допомогою сполучника. За таких умов репрезентативність компонентів нумерального словосполучення носить індивідуальний характер в конкретних мовних системах. В англійській мові стабільним компонентом N + Num виступає числівник *two* [14:297], з яким поєднується іменник в однині. Порівняймо: *a word or two; a day or two; a week or two; a month or two*.

Maestro Steinfeld got up to leave the dining room, nodding regally to this and that acquaintance, and pausing for a word or two with his television colleague from Detroit (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 88).

One or two weeks should do it (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 202). У поданих реченнях числівники поєднуються за допомогою сполучника *or*.

Значення апроксимації виражається навіть в умовах заперечного речення, в якому вживають нумеральне словосполучення *neg + Num*. Наприклад:

However, be thankful for small mercies, she told herself wryly; at least he wasn't one of those people who made sure their audience listened properly (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 88). У наведеному реченні вжито дієслово в Past Indefinite, заперечну частку *not* та числівник.

Not ten minutes after Dr. Christian had made his bus booking and his motel booking, Dr. Carriol was in the process of getting herself from Washington to Hartford (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 91). Нумеральне словосполучення складається з заперечної частки *not*, числівника та іменника (*neg + Num + N*).

В заперечних нумеральних словосполученнях, таких як *not ten minutes, wasn't one, no one* тощо, числівники позначають верхню межу кількісної категорії. А співвіднесення

заперечної частки *not* з присудком створює зворотній ефект, що сприяє семантизації точності. Порівняймо:

I am going to see his wife in their home tomorrow, but again I can't stay with her twenty-four hours a day, and anyway, neither of them is really in need of my professional services (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 168).

I don't want one square inch of either building unmonitored, and I want twenty-four-hour surveillance (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 141).

Питальні речення, що містять нумеральний компонент, також виступають частиною комплексу квантитативної семантики. Наприклад:

A million copies in hardback and at least five million in paperback (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 190). Використовуючи питальні речення, автор виражає сумнів, припущення, здогад відносно згаданих кількісних характеристик. Це речення містить елемент невпевненості.

Нумеральні сполучення малого порядку також трапляються в художніх текстах. Незначна квантитативна різниця числівників (*one or two; two or three*) зумовлює мотивацію лексикалізованих одиниць зі значенням *декілька, трішки*. Наприклад:

It is also a Tantalus situation, where most of us living – the average age of all Americans is now up beyond forty – can look back to kinder days, days when we chafed and caviled at restrictions on our liberty so minor by comparison that we would all happily give an arm or two for the chance to go back to then (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 258).

At least twice a week Dr. Carriol would receive word from Atticus that two or three more towns have been added to their agenda (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 273).

Апроксимація може бути виражена за рахунок прийменника *over*, який вказує на збільшення числових показників:

At the moment rainfall was sufficient, but it had been over twenty years since there had been an annual precipitation higher than the old average; mostly it was at least slightly lower than the old average, in its turn was dropping (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 178).

Числівники також використовують для вираження точних числових характеристик. Унаслідок проведеного дослідження нам вдалося виявити, що в художніх текстах англійської мови виокремлюються такі типи вираження точного числа: *prep + Adj + Num; prep + Num; Num + conj + Num + N; Num + conj + Num*.

Підсилюють функцію числівників інші частини мови, серед яких типово виокремлюють прикметники та кількісні займенники. Емфатична функція особливо очевидна у тих випадках, коли трапляється використання таких слів: *much-needed, clear-cut* тощо. Порівняймо:

A kea in the lock, and then he was inside the makeshift cubicle which added a much-needed second area of insulation against the inclement world (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 4). Значення порядкового числівника *second* підсилено словосполученням кількісного займенника *much* та прикметника *needed*. Таке поєднання надає думці виразності та притягує увагу читача, що особливо важливо для художньої прози та публіцистики.

Also, she had emerged as our clear-cut number-one choice (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 47). Словосполучення *clear-cut* виконує функцію уточнення.

Поєднуючись з прикметниками, прийменники також сприяють реалізації числових ознак. Категорія апроксимації може бути виражена такими словосполученнями: *in her middle sixties; in her late forties; middle thirties; nearly eight months etc.* Наприклад:

She ought by rights to have been a little dumpy woman in her middle sixties, wrinkled of face and thick of ankle... (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 4).

Harold Magnus possessed two sons and two daughters; but Tibor Reece, in his late forties, had not married until his middle thirties and therefore possessed only one child (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 164).

Прийменники, поєднуючись з числівниками, сприяють реалізації числових ознак. Найчастіше серед них трапляються такі прийменники, як: *for; about; after; past; around; to; at*. Наприклад:

Well, I for one think that's great (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 119). Senator Hillier was over and done with, an easy subject for one in her Washington position to get to meet without a meeting seeming odd (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 90).

They fed us soup and showed us a first-release movie and then let us go home again about five (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 152).

At twelve she had begun to find part-time work and she continued to work all through her high school years; she kept herself clean, virtuous and healthy, and because she could spur her body to work as hard as her mind, she kept whatever work she found for as long as she wanted to keep it (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 158).

Значення точної кількості в художніх текстах англійської мови може виражатися шляхом використання числівників, поєднаних за допомогою сполучників або без них. Наприклад:

I note that your first and second selections were both Jewish (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 152). У наведеному реченні порядкові числівники поєднані сполучником *and*.

Числівники можуть поєднуватися за допомогою сполучника *to*.

Two to one, Millie (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 46).

У питальних реченнях також зустрічаються числівники, що доповнюють мовний комплекс квантитативної семантики точних числових характеристик.

But can I ask you one thing? (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 175).

With this one, no sweat, he said, and meant it (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 190).

Повторення є характерним засобом вираження предметної кількості на синтаксичному рівні, наприклад:

This time the show's usual sponsors were accommodated in three long commercial breaks, one at the very beginning of the show, one between Dr. Christian's solo speech and the question-and-answer period, and the last at the end of the show (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 269).

He told no one, he showed no one, he sought no medical aid (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 329). Повторення допомагає виявити основні кількісні семи свого онтологічного виду, а саме: повторення числівників – чисельність.

Мовна категорія апроксимації зумовлена довільністю мовного знака, його залежністю від об'єктивної дійсності і структури мови, а також від прагматичних інтенцій носіїв мови. Прагматичний аспект вживання чисел щільно пов'язаний з комунікативною установкою мовця, що співвідноситься з функціонально-стилістичними особливостями числівника [2:5].

Поєднання кількох числівників сприяє реалізації прагматичної функції числівників у художньому дискурсі. Порівняймо:

And though he was thirty-two, she was still four months short of her forty-eighth birthday (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 5). Три числівника, вжиті в одному реченні, несуть значне семантичне навантаження і виконують експресивну функцію та функцію підсилення.

Один і той самий числівник використовують із конкретною стилістичною і прагматичною метою. Повтор числівників в одному реченні має на меті підсилити висловлення, виконує атрактивну, еmfатичну та експресивну функцію. Порівняймо:

Oh, that we're moving from phase one to phase two right on schedule, and that phase one went very much according to expectation (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 73).

Активне використання кількох числівників в одному реченні свідчить про потужне смислове навантаження. Таке незвичне семантичне поєднання покликане оживити мовлення персонажів та конкретизувати комунікативну ситуацію. Порівняймо:

That of the nine selected for phase two investigation, seven are men and two are women (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 73).

One candidate has two children, SCB second-child approval, of course (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 73).

Only two are unmarried, one man and one woman (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 73). Використання декількох числівників спрямовано на виконання функції уточнення конкретизації комунікативної ситуації.

Ми вбачаємо реалізацію прагматичної функції у використанні кількох числівників. Вони створюють ефект стилістичного напруження. Порівняймо:

One week became two, two became three, and three became four; a month on the road, and still Dr. Christian went from strength to strength, apparently capable, thought Dr. Carriol with tired horror, of going on forever (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 274). Чергування числівників у реченні передає психологічне напруження ситуації.

Числівники у художньому дискурсі можуть бути лаконічними, тобто виконувати кумулятивну функцію. Такими прикладами можуть слугувати називні речення. Наприклад:

Of course he knew Tibor Reece far better than she did; until last week her only meeting with the President had been on that momentous day early in February of 2027, when he had been in office for three years and was looking forward to being reelected in November of 2028. Five years (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 177).

Mother, a sixth-generation American of Irish Catholic background. Aged twenty-seven (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 47).

Реальне використання одиниць номінації в художньому дискурсі припускає зміну їхньої семантичної структури, а також лексичну зміну, включаючи зміну денотативного, сигніфікативного і прагматичного аспектів значення, як і системних аспектів, що приводить до функціональної переорієнтації номінативного елементу. Серед лексичних змін, які тісно пов'язані з семантичними, слід відзначити синоніми, що є такими тільки завдяки контексту. Порівняймо:

So she took Dr. Carriol into 1045 instead, put both their suitcases down in the back stairwell, and ushered her soberly through the inner door (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 107).

У даному реченні числівник *1045* виконує функцію іменника і контекст речення цілком зрозумілий читачеві. Під зазначеним числівником розуміється будинок на вулиці Оук, за номером 1045.

Функціональний підхід до вивчення числівників висвітлює основне призначення цих стилістичних засобів, які виконують низку функцій, серед яких ключова належить комунікативній. Числівники мають чітку прагматичну спрямованість. Ми вбачаємо прагматичну спрямованість числівників у виконанні ними таких функцій як номінативна, комунікативна, експресивна, впливу, когнітивна, оцінна, прагматична тощо. Номінативна функція виявляється у поповненні словникового складу мови новими словами та називанні предметів і явищ дійсності.

Когнітивно-прагматична функція виявляється в функціональній переорієнтації числівників. Функціональна переорієнтація як явище досить складне охоплює і переорієнтацію одиниць лексичного рівня, який об'єднує значну кількість повнозначних одиниць номінації. Одиниці цієї підгрупи, в свою чергу, поділяються на групи з урахуванням їхніх функціональних характеристик. Однією з основних моделей функціональної

переорієнтації виступає модель: числівник – іменник, числівник – дієслово: *twenty-five (n.); to sixty-eight (v.); two and right (n.)* [9:254]. Однією з моделей функціональної переорієнтації різнорівневих мовних одиниць є стійкі номінативно-когнітивні комплекси: *first-mover (n.)* [12:285].

Категорія оцінки тісно пов'язана з поняттям числа. Аналіз характеру семантики кількості в аспекті категорії оцінки і прагматики дає змогу констатувати, що використання ідеї кількості у мовному мисленні відрізняється від функціонування цього поняття у математичному мисленні; специфічність семантики кількості не виявляється у співвідношенні з числом [2:6].

Прагматична функція виявляється у використанні числівників з нетиповими для них характеристиками. Так числівник *secondary* зустрічається у художніх текстах у ролі дієслова. Він володіє ознаками дієслова як частини мови. Порівняймо:

He was one of them yet not of them; still a serving member of the armed forces with the rank of master sergeant, he had been seconded to the President's helicopter fleet three years before (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 304). Слово *second* по формі співпадає з числівником, проте володіє всіма ознаками дієслова, семантичними та морфологічними.

Цілком імовірно, що числівник *second* утворився шляхом конверсії, тобто переходу однієї частини мови в іншу. Наприклад: *second (num.)* → *second (v.)*. Моделлю словотвору у даному випадку є модель *Num. → V.*

Інколи взаємодія числівників з іншими лексичними одиницями призводить до зниження частотності її вжитку. Існує два види такої негативної взаємодії: 1) витіснення числівником відповідної одиниці; 2) витіснення одним числівником іншого з активної зони синонімічного ряду в пасивну. Розглянемо детальніше зазначені вище явища.

У ході розвитку мови такі числівники як: *one, two* поступилися місцем іншим словам. Їм на зміну прийшли іменники, що заповнили лакуни у системі мови. Такі слова як: *single, both, the only, a couple, twin* стали повноправними заміниками-синонімами числівників. В англійській мові існує значна кількість лексичних засобів вираження числа: іменники (*a dozen, pair, a century*), прикметники (*single, double, tripartite, bipartisan*), займенники (*both, I, he, she, it, myself, himself*), прислівники (*once, twice, thrice*), дієслова (*to single out, to ten, to double, to treble*), числівники (*one, two, three, four*), прийменники (*between*), неозначений артикль. З надлишком виражено в англійській мові ідею одиничності та двоїстості [15:290]. Наприклад:

Thank God one of them has finally managed to stand outside successfully enough to see the group for what it is (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 22).

He did wear his Dr. Denton's, and a pair of hand-knitted socks (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 33).

Однак, чим частіше вживається числівник, тим швидше він втрачає свої якості, новизну, і відповідно, потребує нової заміни. Наприклад:

Proud as if the man had been his own son, he revealed in the twin feelings of self-vindication and his candidate's vindication (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 307). Слово *twin* у наведеному прикладі виступає прикметником. Воно є повноцінним заміником числівника *two*, оскільки є точнішим з семантичної точки зору. На нашу думку воно виконує функцію уточнення, конкретизації.

The President nodded to both of them, a signal that the meeting was over (A Creed For The Third Millennium, 1986, p. 274). Вжите словосполучення *both of them* конкретизує комунікативну ситуацію. Воно точніше виражає думку у порівнянні з числівником *two*.

Поява нового слова завжди приводить до помітних зрушень в лексичній системі, що виявляється у взаємодії числівників з іншими одиницями мови. Передусім, слід визнати, що числівники сприяють появі синонімів. Замість числівників і нумеральних словосполучень

письменники використовують еквіваленти-синоніми. У художніх текстах трапляється використання слів, синонімічних числівникам. Використання еквівалентів, семантично тотожних, приводить до поповнення вже існуючого в мові синонімічного ряду. Наприклад: *two = both of them = a pair of = a couple = the twin* (*A Creed For The Third Millennium*, 1986, p. 274). Наведені синоніми виконують прагматичну, номінативну та когнітивну функцію.

Would it be possible for you to come to Washington for a couple of days? (*A Creed For The Third Millennium*, 1986, p. 213). Значення апроксимації виражено словосполученням *a couple of*, яке заміняє числівники *два/три*.

Письменники використовують еквіваленти, семантично тотожні будь-якому об'єкту або предмету. Наприклад: *bond = one; children = ones*.

When anyone else asked him that question he fenced, but Mama and he had been joint heads of the family for nearly thirty years, and on his side the bond between them was a mature one (*A Creed For The Third Millennium*, 1986, p. 213). Числівник *one* виконує функцію іменника, оскільки набув його морфологічних ознак.

Слід зазначити, що числівники мають суттєвий словотвірний потенціал, тобто виконують функцію словотворення. А кожна нова лексична одиниця може спричинити появу наступних новотворів. Аналіз словотвірних моделей дозволяє простежити процес та принципи формування нових понять у суспільстві, тому що словотвір, забезпечуючи процес комунікації, відіграє важливу роль у класифікаційно-пізнавальній діяльності людини і є одним з основних засобів поповнення словникового складу мови [8:267]. Словотвір пов'язаний із комунікативною діяльністю індивіда [10:414].

Нові назви, народжені для того, щоб відобразити нові поняття, формуються на рівні слова у вигляді похідних одиниць [7:50]. Словотвір виступає одним із основних шляхів розширення функціонального складу мови і пов'язаний із мовленнєвою діяльністю [9:272], передачею знаннями про світ, структуруванням елементів навколишнього світу, виділених і опанованих суб'єктом мовлення.

Числівники є ґрунтом для появи інших лексичних одиниць. Зокрема числівник *один* є основою для появи значної кількості нових слів. Серед існуючих складних числівників можна виокремити кілька типових словотвірних моделей, серед яких привертають увагу суфіксальні моделі утворення похідних від числівника *one*:

1. *num. + -er* → *n.* Напр.: *oner* (*АУС, Том 2: 48*).
2. *num. + -ness* → *n.* Напр.: *oneness* (*АУС, Том 2: 48*).
3. *num. + -self* → *n.* Напр.: *oneself* (*АУС, Том 2: 48*).

Питання словотвору є досить складним і потребує окремого розгляду в наступних публікаціях. Воно заслуговує подальшого аналізу з точки зору когнітивного, прагматичного і загалом функціонального підходу до опису зазначеного явища.

Таким чином, мовний комплекс числового змісту вирізняється гетерогенністю складу, спільністю семантичної ознаки точного числа, що лежить в основі категорії кількості. Реалізація числівниками значення точного числа в умовах синтагматики є контекстуально зумовленим явищем. Дистантні та часові фактори здійснюють значний вплив на пізнання кількісних характеристик об'єкта. Набутий соціальний досвід коректує чуттєвий бік пізнання категорії кількості, а правильність відображення перевіряється практикою. Оцінні уявлення про квантитативність знаходять свій відбиток в мовних одиницях, зокрема, числівниках.

В словесному знаку, який співвідноситься з кількістю, знаходять відбиток одиниці власне мовної системи та ознаки квантитативної реальності – відношення двох об'єктів, що відповідно спрямовані на внутрішній бік самої системи і на зовнішній світ, що втілений в словесному знаку. Кількісні відносини знаходять своє втілення в мовних одиницях. Різна категоризація навколишнього світу мовними засобами (числівниками) визначена природою

досліджуваного об'єкта, лінгвістичними факторами, суб'єктно-об'єктними співвідношеннями.

Понятійна референція числівників, їхня нумеральність визначає домінантне становище цих слів в арсеналі мовних засобів точної квантитативної семантики, спільним для яких є когнітивна спрямованість та іманентні властивості мовної структури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акуленко В.В. Категория количества в современных европейских языках. – К.: Наукова думка, 1990. – 284с.
2. Аргуткіна О.А. Концептуально-семантичний і функціональний аспекти мікросистеми “число”: Автореф.дис. ...канд.філол.наук. – Харків, 2001. – 19с.
3. Аристотель. Метафизика // Соч. в 4-х томах. – Т.1. – М.: Наука, 1975. – 385с.
4. Жаботинская С.А. Когнитивные и номинативные аспекты класса числительных (на материале современного английского языка). – М.: ИЯ РАН, 1992. – 216с.
5. Жаботинская С.А. Числительные современного английского языка (К вопросу о категориальном статусе): Дис. ...д-ра. филол. наук. – К., 1982. – 208с.
6. Кошечая И.Г., Дубовский Ю.А. Сравнительная типология английского и русского языков. – Мн.: Высшая школа, 1980. – 270с.
7. Кубрякова Е.С. Части речи в ономазиологическом освещении. – М.: Наука, 1978. – 115с.
8. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: Институт языкознания РАН, 1997. – 326с.
9. Левицкий А.Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка. – Киев: “АСА”, 1998. – 362с.
10. Левицкий А.Э. Особенности реализации лексического значения слова в высказывании // С любовью к языку: Сб. науч. трудов. – М.-Воронеж: ИЯ РАН, 2002. – С.412-419.
11. Панфилов В.З. Гносеологические аспекты философских проблем языкознания. – М.: Наука, 1982. – 243с.
12. Худолій А.О. Функціональні зміни у мові американської публіцистики кінця ХХ – початку ХХІ століття. – Острого: Вид-во НаУОА, 2006. – 384с.
13. Чеснокова Л.Д. Категория количества и способы ее выражения в современном русском языке. – Таганрог: Изд-во ТГУ, 1992. – 485с.
14. Швачко С.А. Языковые средства выражения количества // Функциональная лингвистика. Язык. Человек. Власть. Материалы конференции. / Таврический национальный университет им. В.И.Вернадского, Симферополь, 2001. – С.296-298.
15. Швачко С.А. Лингвистическая природа нумеральных знаков // Проблемы семантики слова, речения та тексту. – Вип.№7. // К.: Видавничий центр КНЛУ, 2001. – С.286-291.
16. Швачко С.О. Дискурсивні характеристики числівників сучасної англійської мови // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / Під загальн. ред. Шевченко І.С. – Харків: Константа, 2005. – С.181-197.
17. Grice H.P. “Logic and Conversation” // Cole P., Morgan J.L., eds. Syntax and Semantics 3: Speech Acts. – New York: Academic Press, 1975. – P.42-58.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

McCullough Colleen. A Creed for the Third Millennium. – N. Y.: Harper and Row Publishers, 1985. – 458с.

КАМІНСЬКИЙ Ю.І.

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

РЕКОНСТРУКЦІЯ-ВСТАВКА СЛОВА АБО СПОЛУКИ ЯК РІЗНОВИД ЛЕКСИЧНОЇ ДЕКОМПРЕСІЇ АНГЛІЙСЬКОГО РЕЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Випадки збільшення текстового масиву при перекладі розглядалися такими зарубіжними та вітчизняними науковцями як Я.Рецкер, А.Федоров, Є.Найда, К.Сухенко, М.Зеліков та іншими [1-4]. У вітчизняному ж перекладознавстві найповніше висвітлення як проблеми доцільності-недоцільності декомпресії англійських універбів, так і явища збільшення в цілому у кількісному відношенні знаків ТП у порівнянні з оригінальним текстом завдячуємо працям В.Карабана [5-7]. Проте, як показують наші лінгвістичні розвідки, проблема появи декомпресованих одиниць лексичного і синтаксичного рівнів, а особливо виявлення причин і механізмів декомпресемної реалізації міжмовної міжрівневої асиметричності в англо-українському перекладі, не знайшло належного відображення в науковій думці. Саме тому в даній статті ми ставимо на меті звернутися до випадків лексичної декомпресії-реконструкції “випущених” англійських лексем, що і виступає **предметом** нашого дослідження. **Об'єктом**, таким, чином автоматично стає власне явище декомпресії вищезазначеного виду, а **метою** – як виявлення основних випадків даної

декомпресії в англо-українському перекладі, так і визначення деяких причин лексичної асиметрії лінгвістичних засобів англійської та української мов.

В нашому розумінні, в основі **відновлення, реконструкції, появи** слова чи словосполучки у вторинному тексті за умови їх відсутності в оригінальному текстовому масиві лежить явище, присутнє в будь-якій мові, яке, проте, в різних мовах виявляється неоднорідно. Якщо “граматичні моделі з пропущеним компонентом відображають загальну тенденцію щодо компресії висловлювання, пов’язаної з виявленням закону мовної економії або принципу найменшого зусилля” [4:25], що, на наш погляд, можна протиставити явищу декомпресії, то йдеться, звісно, про еліпсис, який є одним з найрозповсюдженіших видів синтаксичної компресії. При загальній тенденції до стислості в англійському синтаксисі спостерігається часте вживання еліптичних конструкцій, поясненням чого може в загальному смислі виступати закон економії будь-якої людської діяльності, а щодо висловлювання – закон економії лінгвістичних зусиль, що, в свою чергу, виявляється за допомогою засобів мовленнєвої конденсації, напр.: *Policy – Insurance Policy; Empties – Empty bottles*.

Отже, еліптичними виступають такі сполучки чи речення, в яких уявлення про неназваний член речення (або його частини) встановлюється з їх власного змісту і будови, і насамперед зі значення та форм синтаксично-залежних членів [8:515]. Не слід забувати також, що “еліптичні речення – це формально неповні, але семантично повні конструкції” [9:205].

Звісно, перекладач міг би зберігати еліптичність у вторинному тексті, проте, на практиці помічаємо часті випадки відновлення випущеного елемента – саме вони і виступають предметом нашої уваги, адже реконструкція вищезазначених елементів призводить до збільшення кількості лексем у вторинному тексті на лінійному рівні.

Цілком природно, постає питання щодо причин даної реконструкції. Можливо, справа полягає знову ж таки у наявності лінгвокультурологічних відмінностей носіїв мови та іноземних реципієнтів, останнім з яких навіть пресупозиція певної ситуації може виявлятися в іншому, можливо, навіть у дещо спотвореному вигляді?

Звісно, якщо автор розраховує на мислячого реципієнта, то він свідомо лишає чимало невисказаного, імпліцитного, даючи йому лише натяки. На наш погляд, проте, еліптичність тексту, що програмує кілька його інтерпретацій, зовсім не повинна означати перекладацьку сваволю – мова лише про *деяку* свободу тлумачення текстового змісту.

Стосовно однієї мови питань не виникає. Зісталення ТО і ТП змушує нас говорити про випадки так званого “нульового” виявлення певного елемента речення (або ж групи його елементів), які, свідомо (перекладачем), або ж завдяки виявленню закону економії мовленнєвих засобів, зазнають упущення в тексті оригіналу, а при перекладі, відповідно, відновлюються або реконструюються:

But he has been most pleasant (11:65). Але він дуже приємний співрозмовник (12:50).

Другим різновидом даного типу, на наш погляд, є **додавання** елемента (елементів), відсутнього у першотворі, що, знову ж таки, відбувається з декількох причин, які нижче ми спробуємо висвітлити...

Грецька лексема “ellipsis”, що означає “пропуск” в сучасній українській лінгвістиці дала появу повних лексичних синонімів-дуплетів “еліпс” та “еліпсис”. Якби предметом нашого дослідження виступав фонетико-графічний мовний рівень, ми зазначили б, що другий з вищевказаних варіантів (“еліпсис”) у порівнянні з першим є не що інше, як виявлення явища декомпресії на вищевказаному рівні, а точніше – її вибірковою декомпресемою [10:108].

Враховуючи той факт, що еліпс (англ. *ellipsis, gapping, deletion*) виступає характерною особливістю монологічної та діалогічної комунікації (а текст, і художній насамперед,

поєднує ці види мовлення), вважаємо за доцільне саме дане явище покласти в основу “реконструйованих” декомпресем. Тобто, згідно авторського уявлення, даний тип притаманний перш за все художньому дискурсу, а в серйозних лексикографічних працях він не може навіть фігурувати.

І еліптичні текстові масиви в цілому, і еліптичні конструкції зокрема виступають ефективним засобом компресії висловлювання, що виникає як результат доцільності компактного мовлення. І хоча теорія еліпсу, популярна до 50-х рр. минулого століття, практично була відкинута і забута майже до початку 80-х, бо неповне висловлювання вважалося неповноцінним і не мало права на існування, адже традиційні граматики того часу сприймали еліптичні форми просто як своєрідне порушення норм мови [4:70], численні сучасні розвідки даного феномену на лексичному (Силин 1973, Schwabe 1994, Steedman 1990, Wilder 1995) і синтаксичному (Приходько 2000, Сковородніков 1973, Klein 1993, Ortner 1997) мовних рівнях у лінгвістиці не знайшло однозначного трактування даного явища, хоча принаймні на разі ні в кого не виникає сумнівів щодо його важливості та необхідності.

Дихотомії повноти – неповноти, завершеності – незавершеності речення і в паратаксії, і в гіпотаксії, як і виділення системно-структурного – okazіонального, текстуального – ситуативного еліптичного висловлювання, які розглядають дослідники еліпсису, часто вступаючи у протиріччя один з одним, не стосується даної праці, адже, в нашому розумінні, розгляд вищезазначеного явища у світлі асиметричної декомпресії слід проводити виключно з урахуванням тих двох основних випадків, коли при перекладі еліпсис не зберігається (1) або не може зберігатися (2).

В нашій статті еліптичні і неповні речення, таким чином, прирівнюються, акцент ставиться нами на протиставленні знову ж таки регулярної і опціональної (нерегулярної, авторської) декомпресії, що проявляється в українському реченні як наслідок незбереження синтаксичної еліптичності англійського речення. Графічно зобразити декомпресію даного типу можна за допомогою наступної схеми:

Лексико-синтаксичне порушення ЕЛІПСУ в українському перекладі:

Відновлення, реконструкція --- Додавання, поява

1) регулярні декомпресеми 2) нерегулярні декомпресеми

Якщо ж еліпсис виявляється як невираженість певних мовленнєвих одиниць за умови наявності загальної для комунікантів ситуації, зовнішнього або внутрішнього контексту, пресупозиції, що полягає насамперед в існуванні спільних для комунікантів знань, світогляду, фактів (тобто тезаурусу, який виступає основою взаємопорозуміння в процесі мовленнєвої діяльності співрозмовників) і навіть ерудиції, то за умов наявності неспівпадінь при передачі засобами української мови еліптичних конструкцій, вважаємо за доцільне зупинитися на аналізі випадків цих неспівпадінь, не заглиблюючись, проте, в дану проблему і лишаючи детальне її дослідження для майбутніх лінгвістичних розвідок.

Будь-які еліптичні вирази (*Credite – Letter of Credit*), безумовно, є більш динамічними, ніж повні, однак, автор чи перекладач може вживати подібні еліптичні конструкції лише тоді, коли зміст і структуру пропущеного елемента легко можна відтворити з контексту ситуації, тому ми й не сприймаємо еліпсис як примітивне відкидання певних частин речення, а еліптичні конструкції в цілому за характером опущених елементів вважаємо за доцільне поділяти (услід за А.Сковородніковим) на відновлювані при перекладі, важковідновлювані і невідновлювані. Перші, таким чином, на наш погляд, залежатимуть насамперед від особистості та ідеостилію перекладача (інакше кажучи, зумовлені, як вже зазначалося, індивідуальними та лінгвокультурологічними чинниками), другі ж – насамперед від кваліфікації, досвіду та “діапазону” перекладацького тезаурусу та “фонових знань” реципієнтів, а треті, на наш погляд, здебільшого не потребують декомпресії, виступаючи

тими стилістичними засобами, що вимагають повного відтворення у ТП в оригінальному вигляді, виступаючи дієвим засобом впливу на конкретного або ж потенційного реципієнта. Третій із зазначених випадків еліптичного висловлювання допоможе читачу включити образне мислення (чого, можливо, й намагався досягти автор ТП) і з урахуванням, наприклад, широкого контексту наприкінці твору визначити ступінь своєї “здогадливості”.

Отже, еліптичні висловлювання третього типу, як ми вияснили, не слід декомпресувати – це, як правило, порушує адекватність перекладу, і в разі її появи у вторинному тексті справді можна говорити про абсолютно зайву надлишковість, зумовлену непрофесійністю перекладача, і яку, на наш погляд, справедливо слід визначати (як це не було б важко) як різновид перекладацьких помилок, існування яких є недопустимим, але які, проте, є невід’ємною складовою роботи навіть найдосвідченіших практикуючих фахівців з перекладу.

Декомпресія еліпсу другого виду є *можливою* (чи навіть *необхідною*) у разі, коли досвідчений перекладач і (або) редактор, керуючись можливістю невідповідності, наприклад, рівня освіченості аудиторії, намагається “зблизити” світи автора і читача шляхом внесення додаткової інформації, як правило, у вигляді коментарів чи додаткових елементів-вставок. Прикладом даного типу може слугувати той випадок, коли перекладач ніби “выводить” з глибинної структури повідомлення інформацію щодо, скажімо, часової належності певного повідомлення, аби відтворити “дух епохи” і “занурити” читача в певну історичну атмосферу, і часто саме обставини часу допомагають йому в цьому:

Think of these things in 1925 – Was there a risqué page in Puritan history? (13:216). Подумайте сьогодні, в 1925 році, про такі речі. Чи не було в історії пуританства якоїсь двозначної сторінки? (14: 466).

Справді, важко не погодитись з необхідністю введення даної обставини, коли від автора сучасних читачів відділяє майже сотня років.

Іноколи ж подібні “часові маркери” виводяться автором з вузького контексту, але йдеться про відновлення, як правило, малозначимих елементів, які не є стопроцентно релевантними і не спотворюють авторський задум.

“I don’t want to work any more, but I should like you to stay a bit if you have any time.” (15:11). – Сьогодні я більше не працюватиму, але хотів би ще посидіти з тобою, якщо в тебе є час. (16:8).

Подібною ілюстрацією виступає і досить часте авторське пояснення обставини місця, декомпресія якої може знову ж таки бути зумовленою об’єктивними причинами, якщо перекладач раніше в контексті “опустив” вказівку на дану обставину і вимушений ввести її “через” певний “текстовий масив”, або ж причинами суб’єктивними:

For there on the lawn, holding a trombone was Jack Schmidt who sat across from him in school... (17:859). На лужку перед будинком стояв із тромбоном у руках Джек Шмідт – вони сиділи в школі на сусідніх партах... (18:538).

До суб’єктивної авторської декомпресії нульових елементів англійського речення відносимо і випадки відновлення повної словосполуки, хоча “компресованих” відповідників в українській мові існує, і навіть чимало:

Let it not be supposed by the enemies of the “system”, that, during the period of his solitary incarceration, Oliver was denied the benefit of exercise, the pleasure of society, or the advantages of religious consolation (19:44). Та хай вороги цієї “системи” не думають, що під час свого самотнього ув’язнення Олівер був позбавлений добродійного впливу фізичних вправ, спілкування з товаришами чи духовної розради (20: 33).

Можливе використання “вправ” замість “фізичних вправ”, безумовно, належить до випадків невмотивованої авторської декомпресії, яку, проте, як ми зазначали раніше,

гадаємо, не слід сприймати за жорстке порушення не тільки змісту, але й смислу ТО. Подібне лексико-синтаксичне “відтворення” спостерігається і в наступному прикладі:

For a week after the commission of the impious and profane offence of asking for more, Oliver remained a close prisoner in the dark and solitary room to which he had been consigned by the wisdom and mercy of the board (19:44). Цілий тиждень після того, як Олівер Твіст учинив свій блюзнірський і ганебний злочин – попросив дати ще каші, – його, згідно з мудрою і милосердною ухвалою ради, тримали під замком у темному карцері (20:32).

Звісно, відновлюватись автором вторинного тексту може не обов’язково обставина – подібний підхід може стосуватися будь-якого члена речення, наприклад, додатка:

It had been June, hot (21: 9). Стояв гарячий червневий день (22:314).

До **регулярної** (що часто зустрічається і є зазвичай вмотивованою) декомпресії нульових лексем ми відносимо насамперед випадки, зумовлені синтаксичними відмінностями англійського та українського речення. Насамперед вважаємо за доцільне виділити варіанти появи займенників будь-якого виду (особових, присвійних...) в ТП:

It was late next morning when Oliver awoke, from a sound, long sleep (19:100). Від свого тривалого міцного сну Олівер прокинувся пізно вранці (20:74).

“Of course,” he said, “you’re a new neighbour, aren’t you?” (23:13). – Ви, певно, наша нова сусідка? (24:198).

- поява додаткового вказівного займенника при номіналізації займенника:

Mr Dashwood had wished for it more for the sake of his wife and daughters than for himself... (25:4). Не так для себе, як для своєї жінки та дочок хотів мати містер Дешвуд цей маєток... (26:4).

- поява особового займенника, інколи навіть зайвого:

The old Gentleman died; his will was read, and like almost every other will, gave as much disappointment as pleasure (25:4). І ось старий джентельмен помер; зачитали його заповіт; і, як усякий інший заповіт, він спричинився і до задоволення, і до розчарування (26:4).

До регулярного виду декомпресем даного типу належатимуть і англійські еліптичні висловлювання, побудовані згідно норм англійського речення за допомогою допоміжного дієслова, які можна позиціонувати як неповні репліки:

He was surprised. “Why should you be?” “So many people are. Afraid of firemen, I mean” (23:14). – А чого мене боятися? – здивувався він. – Багато хто боїться вас. Я маю на увазі, боїться пожежників (24:199).

(*Слід зазначити, проте, що в даній праці не розглядається можливість декомпресії артикля і допоміжних дієслів, адже артикль в нашому розумінні може декомпресуватися, якщо він стилістично значимий, а в останньому випадку відсутність предикативу дає можливість говорити про декомпресему в укр. перекладі). Аналізуючи попереднє речення, ми вимушені вкотре вказати на можливість побудови даного висловлювання і за допомогою еліптичного українського речення: – А чого?... Чого б це?... Слід, проте, враховувати можливу наявність контекстуальних маркерів експресивності або експресивно забарвленої лексики (1) чи просто «уявної» експресивності, яку суб’єктивно «відчуває перекладач» (2, 3), що призводить до появи різноманітних інтенсифікаторів:

1. *She glanced quickly over. “Why are you laughing?” “I don’t know.” He started to laugh again and stopped* (23:15). Дівчина швидко поглянула на нього. – Чого ви смієтесь? – Не знаю. – Він знову засміявся, та зненацька замовк. – А що? (24:200).

2. *“You are an odd one,” he said looking at her* (23:15). – Ви таки справді трохи дивна, – промовив Монтег, глянувши на неї (24:200).

3. *“No, you don’t,” she said, in awe* (23:13). – Атож, не можна, – мовила вона з якимось острахом (24:198).

Таким чином, дослідження випадків “реконструйованих декомпресем” (термін *наш*) дає, вважаємо, нам право стверджувати, що в основі декомпресії вищезазначеного типу лежить явище елісиса, а сам рівень можна розбити на два підрівні:

- 1) відновлення (реконструкція) елементу, що є наявний в глибинній структурі висловлювання, проте, випущений у перекладі, але відтворений перекладачем;
- 2) вставка елементу, який знову ж таки існує (або може існувати) в глибинній структурі, проте, не стільки відновлюється, скільки з’являється у ТП як необхідний атрибут, характерний і притаманний саме українському реченню, виступаючи невід’ємною його частиною.

Саме ж відновлення перекладачем випущених автором мовних елементів можливо звести до трьох основних випадків:

- Декомпресія-відновлення, зумовлена прагматичними чинниками;
- Декомпресія-відновлення, спричинена особливостями мови-реципієнта;
- Декомпресемне відновлення “для краси” (особливо, коли мова стосується художнього тексту), тобто т. зв. “мальовнича декомпресія” (термін *наш*);
- Суб’єктивне авторське декомпресемне відновлення вилучених автором елементів.

Будувати чи ні еліптичне висловлювання, таким чином, у більшості випадків залежатиме від інтенцій мовця, і фактор перекладацького суб’єктивізму вкотре можна виділити як, якщо не основний, то принаймні (і однозначно) як домінанту появи декомпресованого англійського тексту при його знаково-смысловій передачі засобами української мови. Гадаємо, подальші лінгвістичні розвідки дадуть змогу висвітлити особливості явища декомпресії у повнішому вигляді, що, в свою чергу, дасть можливість практичного втілення результатів цих досліджень не тільки (і не стільки) в теорії перекладу та порівняльного мовознавства, а насамперед в “живому” англо-українському перекладі, що й визначається нами як **актуальність** даної праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комиссаров В.М., Рецкер Я.И., Тархов В.И. Пособие по переводу с английского языка на русский // Часть 1. Лексико-фразеологические основы перевода. – М.: Из-во лит-ры на ин. языках, 1960. – 176с. 2. Федоров А.В. Введение в теорию перевода. – М.: Из-во лит-ры на ин. языках. – 1958. – 376с. 3. Сухенко К.М. О декомпрессии научного текста при переводе // Теория и практика перевода: Респ. міжвід. наук. зб. – К.: Вища школа, 1980. – Вип.4. – С.38-45. 4. Зеликов М.В. Компрессия как фактор структуры и функционирования иберороманских языков. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2005. – 448с. 5. Карабан В.И. Перцептивные импликации грамматики текста // Психолонгвистическая и лингвистическая природа текста и особенности его восприятия. – К.: Вища школа. – 1979. – С.75-91. 6. Карабан В.И. Посібник-довідник з перекладу англ. наукової технічної літератури на укр. мову. Част. I (Грам. труднощі). – Київ: Політична думка, 1997. – 300с. 7. Карабан В.И. Прагмалогіка у мовознавстві // Синтаксис, семантика і прагматика мовних одиниць. Збірник наукових праць. – К.: НМКВО, 1992. – С.64-69. 8. Сучасна українська літературна мова / за заг. редакцією Білодіда І. – К.: Синтаксис. – К.: Наук. думка, 1972. – 515с. 9. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 365с., С.205. 10. Камінський Ю.І. Кількісний показник декомпресії англійських монолексем в англо-українському перекладі // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. – К.: Знання України. – С.107-109.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

11. Oscar Wild. The picture of Dorian Gray. – К.: Знання, 2006. – 293с. 12. Оскар Вайлд. Портрет Доріана Грея / Пер. з англ. та прим. Р. Доценка. – К.: Школа, 2003. – 255с. 13. Hemingway E. Banal story / Men without women. N-Y: Sun-Rise Edition. Vol. 3, 1927. – PP.214-217. 14. Хемінгуей Е. Банальна історія / Твори в 4х томах. Том 1/ Пер. з англ. – К.: Дніпро, 1979. – С.465-466. 15. Voynich E. L. The gadfly. – Kiev: Dnipro publishers, 1974. – 364р. 16. Войнич Е. Л. Овід. – К.: Молодь, 1979. – 256с. 17. Bradbury Ray. Farewell summer [pp. 858-863] // The stories of Ray Bradbury. – N. Y.: Alfred A. Knoph, 1980. – 884р. 18. Бредбері Рей. Прощай, літо! [536-543] // Марсіанські хроніки. Повісті. Оповідання: Пер. з англ. – К.: Дніпро, 1988. – 590с. 19. Dickens Charles. The adventures of Oliver Twist. – М.: Foreign languages Publishing House, 1955. – 552р. 20. Діккенс Чарльз. Пригоди Олівера Твіста / Пер. з англ. – К.: Дніпро, 1987. – 423с. 21. Updike John. The Centaur. – N. Y.: Fawcett publications, 1978. – 222р. 22. Андайк Джон. Кентавр. Ферма. – К.: Дніпро, 1988. – 448с. 23. Bradbury Ray. Fahrenheit 451. – London, Toronto, Sydney, New York: Granada Publishing, 1980. – 158р. 24. Бредбері Рей. 451 за Фаренгейтом [С.195-324] // Марсіанські хроніки. Повісті. Оповідання: Пер. з англ. – К.: Дніпро, 1988. – 590с. 25. Austen Jane. Sense and Sensibility. – London: David Campbell Publishers Ltd, 1992. – 368р. 26. Остен Джейн. Чуття і чутливість: Пер. з англ. – Х.: Фоліо, 2005. – 319с.

Т.С.ЕЛІОТ І Д.ЛОДЖ – СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕРТЕКТУАЛЬНОЇ ІРОНІЇ

Інтертекстуальна іронія – ефект, що виникає при зіткненні двох (чи й більше) контекстів, які містять спільний елемент – фразу, уривок, сюжетну лінію тощо – віднедавна перебуває в центрі уваги літературознавців і лінгвістів, семіотиків і текстологів. Тим часом перекладознавство лише підступається до розгляду цього явища, і це зумовлює **актуальність** нашого дослідження. **Мета** статті – проаналізувати стратегії та прийоми, що дають змогу максимально повно відтворити в цільовому тексті всі коди, які виникають від взаємодії прецедентного тексту і тексту, який перекладається.

Матеріалом дослідження є роман сучасного англійського письменника Д.Лоджа *Small World*, який можна вважати зразком надзвичайно майстерного поєднання різнорівневих засобів створення інтертекстуальної іронії, від прямої цитати до мегаконтексту. Один із творів, до яких Д.Лодж найактивніше звертається як до прецедентних текстів, – це *Безплідна земля* Т.С.Еліота. Розгляньмо цю алюзію у такому уривкові.

Герой на ім'я Персі МакКаріґл у пошуках коханої приїздить до Лозанни і з подивом бачить, що на вулицях повно людей, одягнених ошатно і по-старомодному. Схоже, до міста повернулася мода початку двадцятих років: на жінках – обтислі жакети й довгі спідниці, на чоловіках – піджаки з маленькими лацканами, вузькі штани й жилетки. Від столиків вуличних кафе доноситься багатомовний гомін, що змішується із репліками перехожих; і Персі, який прислухається, сподіваючись почути знайомий голос, здається, наче це він навімання крутить регулятор потужного радіо, натрапляючи то на одну іноземну станцію, то на іншу. *“Bin gar keine Russin, stamm’ aus Litauen, echt deutsch... Et O ces voix d’enfants, chantant dans la coupole! ... Poi s’ascose nel foco che gli affina...”* Хоч він майже не знає іноземних мов, ці уривки розмов дивним чином видаються йому знайомими, так само як і слова пісні, що долинає з відчиненого вікна у виконанні оперного тенора:

*Frisch weht der Wind
Der Heimat zu
Mein Irisch Kind
Wo weilest du? (Lodge:497)*

Усе це – цитати з поеми Т.С.Еліота *Безплідна земля*, яку той закінчив писати у Лозанні, про що сказано в цьому ж розділі устами іншого героя (*“As you undoubtedly know, Eliot composed the first draft of The Waste Land here while recovering from a nervous breakdown in the winter of 1921–2”* (Lodge:499)). У місті відбувається вуличний театр, але Персі дізнається про це лише згодом; наразі ж він лише здивовано роззирається і нічого не розуміє. У тексті немає приміток із перекладом іншомовних цитат чи якихось інших пояснень. У самій *Безплідній землі* ці уривки теж не перекладі англійською, причому всі вони, крім першого, водночас є цитатами з інших творів (сонету П.Верлена *Парсіфаль*, *Божественної комедії* Данте і опери Вагнера *Трістан та Ізоolda* відповідно), Т.С.Еліот зазначає лише їхні джерела у примітках після тексту (Eliot:80–86).

Як же перекладати ці “закодовані” (термін Н.А.Фатеевої [1:69]) цитати українською? Передусім, зауважмо: попри іншомовні фрази, що, очевидно, не зрозумілі більшості читачів оригіналу, цей текст когерентний уже на поверхні: герой чує уривки чужих розмов іноземними мовами, яких не розуміє. У будь-якому великому європейському місті сьогодні перехожі спілкуються багатьма мовами, і в цьому немає нічого дивного. Отже, якщо в українському перекладі залишити їх теж без пояснення, то цільовий текст буде цілком

когерентний, так само як і оригінал. Зазначмо, що в західноєвропейській перекладацькій практиці саме така стратегія найпоширеніша.

Важливо, що *Безплідна земля* Т.С.Еліота перекладена українською (Еліот). І.Драч, на відміну від Т.С.Еліота, подає переклад цих цитат у примітках після тексту, тому, як варіант, можна розглядати таку стратегію: подати переклад цитат у примітках внизу сторінки. Так, зокрема, вчинила перекладачка цього твору російською мовою (Лодж:335). Проте навряд чи від цього описана ситуація стає зрозумілішою: в українському перекладі *Безплідної землі* ці уривки звучать так: *Я не росіянка, я з Литви – справжня німкеня* (Еліот:173), *О ці дитячі голоси, що співають під куполом!* (Еліот:175), *І зник в очисного вогню лавині* (Еліот:177) та

*Свіжо вітер віє
В краї батьківщині,
Дитя моє ірландське,
Де ж ти нині?* (Еліот:173)

Бачимо, що попри зрозумілу мову, читачеві, не знайомому з твором Т.С.Еліота, суть чужих розмов анітрохи не стає зрозумілішою. Єдине, що дає переклад, – то це допомагає відчувати дещо інший стиль цих цитат, який виказує їх як “чуже слово”. Проте, з іншого боку, перекладознавці, здебільшого, сходяться на думці, що примітки внизу сторінки у художньому творі небажані – вони відволікають читача, порушують динаміку сюжету. Тому є сенс узагалі не зберігати в українському перекладі зазначених цитат іноземними мовами, а перекласти їх у самому тексті твору, додавши, наприклад, що герой чує німецькою те-то, французькою те-то, італійською те-то – або й нічого не додаючи, оскільки у творі й так сказано, що це неначе звучать різні *іноземні* радіостанції. До того ж, читач, що здатний розпізнати ці цитати, не потребує такого уточнення, а читачеві, який їх ніколи не чув, воно однаково нічого не прояснить.

Ефект, що виникає в результаті такого “закодованого” цитування – а отже й іронічного зіставлення двох контекстів – на нашу думку, зумовлюється радше не порівнянням конкретних ситуацій у цих двох творах, а передусім накладанням на загальну мінорну тональність поеми *Безплідна земля* легковажно-грайливого стилю роману *Small World*. Зазначмо, що *Безплідну землю* взагалі навряд чи правомірно розглядати як послідовність “ситуацій”. Ця поема – своєрідний колаж із цитат та алюзій на міфи, сакральні тексти, інші літературні твори тощо. Як пише, зокрема, С.Павличко, “міфи в тлумаченні Т.С.Еліота живуть новим життям, розвиваються у не передбачені первісним каноном структури. Вони взаємонакладаються, переплітаються, інтерферуються. Середньовічний міф про пошуки Грааля зливається з легендами про Христа, а разом і з міфами Давньої Греції, Єгипту, Індії. У свою чергу, на це нашаровуються інші, літературні лейтмотиви поеми, серед яких найважливіші – з “Бурі” Шекспіра, “Божественної комедії” Данте, п’єс англійських драматургів елизаветинської доби – Вебстера, Кіда, Мідлтона. З цього плетива хрестоматійних і зовсім маловідомих образів Еліот витворює свій міф – про хаос сучасного життя, вульгарність цивілізації і прогресу, про духовну деградацію людини, про девальвацію її почуттів, про занепад культури й крах філософії гуманізму. У цьому апокаліптичному, по суті, міфі існують дві безперечні константи – безплідна, спустошена земля як символ природи й людського духу, та впертий пошук відродження, попри всю його неможливість у безплідній землі” [2:11-12]. Отже, зважаючи на характер *Безплідної землі*, ми не інтерпретуватимемо кожної алюзії окремо як зіставлення двох конкретних епізодів у двох творах, а лише розглянемо способи їх відтворення в перекладі, пам’ятаючи про їхню спільну функцію – створювати інтертекстуальну іронію через зіткнення двох загальних контекстів.

Тепер повернімося до нашого вуличного театру. Персі зупиняється під вікном, щоб послухати пісню і чує, як десь на сусідніх вулицях годинник відбиває дев’яту “*with a dead*

sound on the final stroke” (Lodge:497), хоч його власний годинник показує вже двадцять п’ять на десяту. Це теж алюзія на *Безплідну землю*, у якій читаємо:

...*Saint Mary Woolnoth kept the hours*

With a dead sound on the final stroke of nine (Eliot:65).

У примітках Т.С.Еліот подає такий коментар до цих рядків: “*A phenomenon, which I have often noticed*” [Eliot:81]. І. Драч перекладає ці рядки так:

Сент Мері Вулнос години відмірює,

З мертвим звуком на дев’ятім останнім ударі (Еліот:72)

і подає ширший коментар: Див: “*І темрява стала по цілій землі аж до години дев’ятої*” (Єванг. Від Луки, XXIII, 44). Дев’ята година – година смерті Христа (Еліот:174). Тобто, перекладач вирішив, що українському читачеві складніше, ніж англійському, розпізнати алюзію на Біблію.

Отже, “*with a dead sound on the final stroke*” у *Small World* належить перекласти як „з мертвим звуком на останнім ударі”. Очевидно, що для українських читачів *Small World* ця біблійна алюзія теж буде здебільшого непізнана, тож є сенс удатися до стратегії І. Драча – подати пояснення після тексту.

Далі повз Персі проходять чоловік із жінкою попід руку і він чує уривок розмови: “*And when we were children, staying at the archduke, my cousin’s, he took me out on a sled, and I was frightened*” (Lodge:497). Це теж точна цитата з *Безплідної землі*, яка в українському перекладі І. Драча звучить так: “*Дитиною гостила я в ерцгерцога, мого кузена. Він брав мене на саночки, а я тремтіла з ляку*” (Еліот:70).

Якийсь молодик дає Персі візитівку: *Madame Sosostris, Clairvoyante. Horoscope and Tarot. The Wisest Woman in Europe* (Lodge:497). У *Безплідній землі* читаємо:

Madame Sosostris, famous clairvoyante,

Had a bad cold, nevertheless

Is known to be the wisest woman in Europe,

With a wicked pack of cards (Eliot:64).

І Драч переклав ці рядки так:

Мадам Созостріс, уславлена ясновидиця,

Мала сильний нежить, незважаючи на те,

Що мала славу наймудрішої жінки в Європі

З колодою карт зловісних (Еліот:71).

Отже, зазначену алюзію у *Small World* можна перекласти так: *Мадам Созостріс. Ясновидиця. Гороскоп і Таро. Наймудріша жінка в Європі.*

Персі раптом чує, як хтось гукає: “*Stetson!*” і бачить перед собою чоловіка в офіцерській уніформі часів Першої Світової війни, який голосно звертається до нього: “*You were with me in the ships at Mylae! That corpse you planted last year in your garden, has it begun to sprout?*” (Lodge:498). У *Безплідній землі* читаємо:

There I saw one I knew, and stopped him, crying: ‘Stetson!’

‘You were with me in the ships at Mylae!’

‘That corpse you planted last year in your garden,

‘Has it begun to sprout? Will it bloom this year?’ (Eliot:65)

В українському перекладі:

Зустрів тут знайомого. Спинивсь він на окрик мій: „Стетсоне”!

Ми ж були з тобою у флоті під Мілами!

Той труп, що ти закопував у садку ще торік,

Чи вже він покільчився? Чи завітне весною? (Еліот:72)

і примітка: Міли – місце морської битви римлян з карфагенцями 206 р. до н. е. (Еліот:174), якої в оригіналі немає. Перекладач знову вирішив компенсувати брак фонових знань у цільової аудиторії

Трохи пізніше Персі натрапляє на неонову вивіску: *English Pub*. На дверях висить оголошення: *Beer at 1922 prices tonight, 8–10*. Усередині повно відвідувачів, і що кілька хвилин хтось хрипло вигукує: “*HURRY UP PLEASE IT’S TIME!*” (Lodge:498). У *Безплідній землі* ці слова теж написані прописними літерами і повторюються п’ять разів (Eliot:68-69), причому саме ці слова мають дати читачеві зрозуміти, що розмови, серед яких вони звучать, відбуваються в лондонському пабі. І. Драч перекладає цей вислів двома способами – спершу як “*ПОКВАПСЯ, ВЖЕ ПОРА*” (Еліот:74), коли він належить одній із відвідувачок пабу, і “*МЕРЩІЙ БУДЬ ЛАСКА ВЖЕ ПОРА*” (Еліот:75), коли їх буцімто промовляють кельнери – і подає після тексту такий коментар (якого в оригіналі теж немає): “*Будь ласка, пора*” – так кельнери повідомляють, що бар зачиняється (Еліот:175). Зрозуміло, що в *Small World* треба процитувати другий варіант І.Драча “*МЕРЩІЙ БУДЬ ЛАСКА ВЖЕ ПОРА*”, оскільки ці слова періодично долинають саме з англійського пабу.

Нарешті Персі зустрічає знайомого і радісно вигукує: “*Професор Тардьє!*”, але той хитає головою і, усміхаючись, каже: “*Negotiant de Smyrne. Goutez la merchandise, je vous prie*” (“Гендляр зі Смирни. Скуштуйте, будьте ласкаві, мого товару”) (Lodge:498) і простягає йому на долоні кілька родзинок. Перекладу цієї фрази англійською мовою немає.

У *Безплідній землі* читаємо:

Mr. Eugenides, the Smyrna merchant

Unshaven, with a pocket full of currants...

Asked me in demotic French... (Eliot:71).

Очевидно, що в українському перекладі *Small World* ці слова доцільно або відразу перекласти українською, спираючись на переклад І.Драча:

Пан Евгенідес, гендляр зі Смирни,

Неголений, з повними кишенями родзинок (Еліот:77),

або ж залишити їх французькою і подати переклад із поясненням аж у коментарі після тексту.

За мить професор Тардьє пояснює Персі, що в Лозанні відбувається вулична постановка поеми Т.С.Еліота *Безплідна земля*, і для “наївного” (вислів У.Еко [3:220] читача це пояснення рівноцінне примітці із зазначенням джерела цитат.

Бачимо, що цей уривок *Small World* – яскравий приклад подвійного кодування: його можна читати і “наївним” способом, не впізнаючи алюзій, і “свідомо”, насолоджуючись інтертекстуальною іронією, яка виникає від порівняння двох контекстів – містично-трагічного контексту *Безплідної землі* і грайливо-легковажного контексту *Small World* – які до того ж, спираються на ту саму “структурну основу” – легенду про Короля-Рибалку. Зрозуміло, що в українському перекладі важливо зберегти обидва рівні прочитання. Тому доцільно перекладати цитати й алюзії на *Безплідну землю*, спираючись на український переклад цього твору, нічого додатково не пояснюючи в примітках внизу сторінки, щоб залишити можливість “наївного” прочитання. Непідготовлений читач, як і герой роману, може спочатку дещо збентежитись, не розуміючи, що ж насправді відбувається, однак він, мабуть, збагне, що у всьому цьому щось криється, а пізніше одержить пояснення, хоч, не знаючи контексту *Безплідної землі*, навряд чи відчує іронію. Ідеальний читач відчуватиме насолоду від упізнавання алюзій і смакуватиме іронію повною мірою.

Тепер перекладачеві залишається лише одне – з’ясувати, який відсоток цільової аудиторії насправді має шанс відчитати другий код, а це можливо дізнатися тільки за допомогою спеціального опитування. Те, що *Безплідна земля* перекладена українською, аж ніяк не означає автоматично, що українська аудиторія (чи її переважна більшість) знайома з

цим твором. Зокрема, опитування серед магістрів спеціальності англійська філологія і переклад засвідчило, що навіть цій категорії потенційних українських читачів цей твір зовсім не знайомий. Пояснюється це, мабуть, по-перше, тим, що цей твір не входить до курсу зарубіжної літератури в українських університетах, а по-друге, його складністю для розуміння, адже Т.С.Еліот “писав і хотів писати для обраних” [4:6]. Можна припустити, що значній частці читачів оригіналу контекст цього твору теж не відомий, позаяк Т.С.Еліот, як уже було зазначено, аж ніяк не належить до популярних авторів, однак відсоток тих, хто хоча б побіжно знайомий з *Безплідною землею*, серед британської аудиторії безумовно вищий, оскільки цей твір входить до навчальної програми британських шкіл і університетів.

Якщо додаткові опитування підтвердять, що переважній більшості української аудиторії другий код недоступний, то в українському перекладі *Small World* доцільно подати після тексту розширений коментар, який допоможе читачам зрозуміти інтертекстуальну іронію. Така стратегія, з одного боку, залишатиме можливість і “наївного”, і “інтертекстуально-свідомого” прочитання, а з іншого, дасть можливість непідготовленому читачеві дізнатися хоча б постфактум про всі коди, закладені у твір.

ЛІТЕРАТУРА

1.Денисова Г. В мире интертекста: язык, память, перевод / Предисловие С.Гардзонио; Предисловие Ю.Н. Караулова. – М.: Азбуковник, 2003. – 298с. 2.Павличко С. Поезія Томаса Стерна Еліота. Передмова до: Еліот Т.С. Вибране. / З англ. / Упоряд. та передм. С.Павличко. – К.: Дніпро, 1990. – С.3-25. 3.Еко У. Intertextual Irony and Levels of Reading. In: On Literature. London: Vintage Books, 2006. – P.212–235. 4.Засурский Я. Элиот Т.С., поэт бесплодной земли. Предисловие к: Элиот Т.С. Бесплодная земля. / Пер. с англ. А.Сергеева. – М.: Прогресс, 1971. – С.3-16.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Lodge D. Trilogy. Changing Places. Small World. Nice Work. – London: Penguin Books, 1990. – 897р. 2.Eliot T.S. The Waste Land. In: Eliot T. S. Collected Poems 1909–1962. London: Faber and Faber Limited, 1975. – P.61–86. 3.Еліот Т.С. Безплідна земля. / Пер. з англ. І.Драч. У: Еліот Т.С. Вибране. / З англ. / Упоряд. та передм. С. Павличко. – К.: Дніпро, 1990. – С.69-83, 173-177. 4.Лодж Д. Мир тесен: Академический роман /Пер. с англ. О.Макаровой. – М.: Издательство Независимая Газета, 2004. – 432с.

КАЧМАР О.В.

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

КОРОТКИЙ ОПИС ДЕРИВАТИВ ВЛАСНИХ ІМЕН, ВИЯВЛЕНИХ У TLFi

Лексичний склад кожної мови збагачується, як відомо, трьома основними шляхами – морфологічним, семантичним та запозиченнями. **Предметом** цієї статті є деривати – складова частина морфологічного шляху, а точніше опис дериватів власних імен, виявлених у TLFi (Trésor de la langue française informatisé), які і становлять **об’єкт** нашого дослідження. **Метою** статті є виявлення категорій дериватів власних імен та їх співвідношення. Для досягнення поставленої **мети** слід виконати такі завдання: виявити найбільш продуктивні суфікси, притаманні вищевказаним дериватам, визначити їх метонімічний та метафоричний зв’язок з основами.

Napoléonien, staliniste, chiraquien... Численні деривати від власних імен зустрічаємо у мові. Однак коли описують значення цих дериватів постає проблема, оскільки в багатьох підходах, як логічних так і лінгвістичних власні імена (далі ВІ) розглядаються як позбавленні значення чи принаймні наділені мінімальним значенням, вираженим предикатом деномінації.

Мовознавці, при розгляді ВІ з лексичної точки зору не настільки цікавляться їхньою дериваційною здатністю. Лише в деяких роботах науковців зустрічаємо певні міркування, стосовно їхньої морфологічної здатності (Clarival, 1967; Molino, 1982; Lecomte – Hilmy, 1989; Jonasson, 1994). В них стверджується, що морфологічна продуктивність ВІ надто

слабка, на що вказує Моліно: “Власні імена мають мінімальну можливість морфологічної продуктивності (дериваційна морфологія). ... Власні імена, здається, мають, менше ніж власні назви, можливостей приєднувати до себе префікси, суфікси чи слова, щоб породжувати деривати чи складні слова ... Здається, що левова частка власних імен мало чи взагалі непродуктивна в цій галузі” [1:10].

Нечисленні деривати представлені як особливі випадки. Тільки но з’являється особливе значення, як от “*donjuanesque, donjuaniser, donjuanisme, donquichottisme, herculéen ou tartu(f)ferie*” [2:34], вважають, що ВІ, які є їх основами “стають власними назвами” [1:10]. Якщо не брати до уваги окремі випадки, можна вважати, що деривація від ВІ виняткова і не стосується загалу ВІ: “Для більшості “звичайних” ВІ, таких як Paul, Pierre, Fean-Jacques, Mireille, Dubois, Martin, Sejeune і т.п., які не асоціюються ні з важливими політичними постатями, ні зі знаменитими письменниками чи митцями, ні з міфологічними чи літературними персонажами, уособлюючи людський образ, не знаходимо дериватів” [2:34].

Пошуки дериватів від ВІ у такому словнику як TLFi (Trésor de la langue française informatisé) вказують на протилежне: була виявлена їх велика кількість, особливо суфіксальних. Ці деривати виявляють певне розмаїття основ, на яких вони побудовані, а також і те, що стосується семантичних відношень між основою і дериватом.

Проведене нами дослідження даних TLFi повністю суперечать думкам лінгвістів, викладених вище, оскільки воно дозволяє швидко укласти перелік об’ємом в тисячу дериватів ВІ, побудованих з 32-ма різними суфіксами.

Однак всі вони не фігурують як заголовні слова в словниковій статті. Навпаки лексикографічний статус цих дериватів мінливий. Деякі з них є ключовими словами словникової статті, як от BOUDONISTE, LIMOGES, ARLEQUINADE.

Проте в більшості випадків, дериват є другорядним заголовним словом словникової статті, основним якої може бути чи то відповідний суфікс (як *goncourable*, що знаходимо в статті –ABLE –IBLE –UBLE) чи то інший дериват (*vietnamiser* і *vietnamisation* в статті VIETNAMIEN).

Трапляються і випадки, коли якийсь дериват в TLFi зустрічається, так би мовити, випадково для ілюстрації зовсім іншого терміну. Цікавим свідченням цього може бути дериват *dékrouchévisation* у статті DÉDOUANER.

Ce film fut pratiquement mis à l’index par Krouchtchev.

Dédouané par la dékrouchtchévisation, il marque une étape importante dans le lent dégel soviétique. (L’Express, 13 sept. 1965)

Нерідкими є і випадки коли дериват наведений як підзаголовне слово може фігурувати і в середині прикладу. У заголовному слові –ISSIME знаходимо три деривати ВІ *béjartissime, godardissime* і *josephissime*. Три наступні приклади, можуть слугувати схемою побудови дериватів, яку можна застосувати до будь-яких ВІ.

“Maurice Béjart met en scène «La Tentation de Saint Antoine» de Flaubert [...]. Le spectacle en tout cas s’annonce béjartissime (L’Express, 6 mars 1967, p.100)”.

“Pierrot le Fou: 1965. Il y a le ciel, le soleil et la mer, Karina et Belmondo. Un Godard “godardissime” (L’Express, 15 févr. 1971, p.6)”.

“Malheureusement, Joseph a été intolérable, ou, pour mieux dire, josephissime. Il y a des jours tels, où il semble être la proie du démon joséphique (DUHAMEL, Maîtres, 1937, p.46)”.

Розгляд цих даних дозволив також виявити категорійний розподіл дериватів ВІ: за кількістю суфіксів вони є основами, головним чином, власних назв (16 суфіксів, серед яких –**erie**, –**isme**), іноді з переходом через дієслівну категорію (для дериватів на –**age** та –**(is)ation**). Іншу значну категорію становлять прикметники (15 суфіксів, серед яких –**ard** та –**esque**), також з ймовірним переходом через дієслівну категорію (суфікс –**able**), а в деяких випадках можлива навіть номіналізація (*gauliste* > *un gauliste*); і накінець знаходимо дієслова

з суфіксом **-iser**. Однак за чисельністю дериватів саме прикметники складають найважливішу, з довгим списком, категорію так званих “етнічних” дериватів назв місцевостей чи їх жителів. Але тут слід відзначити суттєву різницю продуктивності: суфікси **-ais/-ois, -ien, -iste** чітко вказують на подібність з BI, тоді як рідко можна натрапити на інші суфікси (**-ité, -ol, -aire**) у даній ролі.

Деривати BI, виявлені у TLFi. Проведене нами дослідження на базі даних TLFi дало змогу зробити висновки, що суфікси **-ais/-ois, -an, -eau** та **-on** використовуються лише для формування BI жителів тієї чи іншої місцевості. Інші ж суфікси можуть утворювати BI жителів та/або імена: **-ain** головно використовується для назв жителів (*africain, toulousain*), але також спроможний давати і такі деривати як *dominicain, élisabéthain, franciscain, olivétain*; **-al** – *povençal*, але і *marial*; **-in**, приєднуючись до BI утворює етнічні прикметники, але його можна виявити і в інших словах: *bénédictin, bernardin, jacobin, manuëlin, ursuline*.

Три оціночних суфікси можуть продукувати різноманітні деривати: **-ette**, окрім імен, дає *catherinette* та *botticellinette*; **-ot(te)** продукує імена, назви жителів (*solognot*) та іменники – *marengotte, marotte*; накінець – **-ard** продукує, в певних пропорціях, назви жителів та прикметники – *bondieusard, (anti)dreyfusard, cyrard, napoléonard, philippard, polognard, sorbonnard*.

Серед дериватів, утворених за допомогою інших суфіксів, можна виявити і наступні: **-age** (*ampérage, turlupinage*), **-erie** (*jacquerie, micheletterie*), **-isme** ((*le*) *taylorisme, (un)rousseauisme*), зустрічаємо навіть і досить рідкісні суфікси, як у словах *zinnia, napoléonide, vulcanales* чи *sternbergite*, і навіть такі дивні деривати як *bouddheité* та *cicéronage*.

Прикметникові деривати. Прикметникові деривати, які становлять біля половини дериватів, окрім жителів та імен, не піддаються традиційному поділу на якісні та відносні. Новоутворення з суфіксом **-issime** чітко якісні, з **-al**, навпаки, - відносні. Але ці два суфікси швидше винятки, ніж правило. Для суфіксів

-esque, -ien, -ique та **-iste** структура радше відносна, але легко може перетворюватись в якісну. Деривати з суфіксами **-ien** та **-iste** можуть одночасно розглядатись в двох категоріях. Наприклад, якщо *une victime stalinienne* це *сталінська жертва* то *une avenue stalinienne* (сталінський проспект), але не в тому значенні, що він носить його ім'я, а проспект, який нагадує, з точки зору архітектури, атмосфери і т.п епоху Сталіна. Теж саме стосується і прикметника *poujadiste*. У словосполученні *le programme poujadiste* він відносний, тоді як у *l'épiciier poujadiste* він якісний. Суфікс

-esque менш полівалентний, хоча зберігає можливість вживання і як відномний (у першому з наведених нижче прикладів, і виступає швидше в ролі якісного у другому):

*Je m'étonne qu'ils [Louis Martin et Henry Béranger] aient essayé, comme auteur et rapporteur, de nous faire tomber dans cette proposition **panthéonesque** [le transfert de Diderot].* (BARRÈS, Maîtres, 1923, p.175)

*Rien n'était plus **rembranesque** que cette silhouette de jeune fille, toute dans l'ombre, la plus gracieuse tache qui puisse être faite sur un fond tout de feu et de lumière.* (GONCOURT, Journal, 1862, p. 1083).

Накінець **-ique** може утворювати прикметники, як правило, якісні. Наприклад: *Tu es de plus en plus machiavélique*.

Іменникові та дієслівні деривати. Іменникові та дієслівні деривати відносно малочислені, порівняно з прикметниковими та досить неоднорідні.

Вирізняється перш за все група дериватів побудованих з використанням так званих «вчених» суфіксів і які відносяться до тієї чи іншої термінології. Тут знаходимо новоутворення, які стосуються природничих наук, садівництва (суфікс **-ia**), фізики (суфікси **-ite** та **-ium**), хімії (суфікс **-ol**). Такі деривати як: назви рослин (*bégonia, magnolia*), гірських

порід (*berkélium, einsteinium*), металів (*sternbergite*) легко можна зрозуміти, не вдаючись до референта ВІ, який складає його основу.

В інших випадках можна виявити “вчені” суфікси в новоутвореннях пов’язаних з античністю, літературою чи релігією (**-ade, -ales, -ide**) – *bacchanales, noachides*. З цими суфіксами можуть утворюватись деривати і за аналогією. Так утворені, за зразком *Iiade, noachides* та сучасні деривати: *Henriade, napoléonide, mariales*; в такий спосіб суфікс **-ite**, в його медичному значенні, дозволяє утворювати забавні слова, де проявляються надмірний смак, захоплення, свого роду магія, по відношенню до прізвища основи: *baudelairite, napoléonite*.

Метонімічний зв’язок чітко проявляється у багатьох випадках, а також і метафоричний, який очевидний у дієслівних дериватах: *bovaryser* не означає “перетворюватись у мадам Боварі” а “поводитись як мадам Боварі”, те ж саме і *cicéroniser* не означає “ставати Ціцероном”, а “говорити як Ціцерон”.

Висновок. Отже, аналіз даних TLFi дозволив виявити велику кількість дериватів від ВІ і особливо їх розмаїття. Неоднорідність корпусу даних вдається в певній мірі пояснити завдяки появі низки теоретичних праць, присвячених ВІ, та все ж залишається чимало новоутворень, яких важко вписати в звичні дериваційні схеми тих чи інших суфіксів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Molino J.* «Le nom propre dans la langue» *Langages* 66, 1982. – P.5-20. 2. *Jonasson K.* Le Nom propre. Constructions et interprétations, Louvain-la-Neuve: Duculot, 1994. 3. *Clarival B.* “Essai sur le statut linguistique du nom propre”, *Cahiers de lexicologie* 11, 1967. – P.24-44. 4. *Lecomte-Hilmy A.* “Du statut linguistique des noms propres dans cinq dictionnaires français”, *Cahiers de lexicologie* 54, 1989. – P.7-32. 5. <http://atilf.atilf.fr/tlf.htm>

КОЛОМІЄЦЬ Л.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВІД НЕОРОМАНТИЧНОЇ ДО НЕОБУКВАЛІСТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПОЕТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Метою даної публікації є простежити типологічний (і почасти генетичний) зв’язок між романтичною, неоромантичною, формалістичною і необуквалістичною концепціями поетичного перекладу з перспективи їх діалектичної взаємодії та розвитку. Основну увагу приділено висвітленню неоромантичних поглядів Вальтера Беньяміна та їх ролі у формуванні сьогоденної необуквалістичної парадигми. **Об’єктом** нашого дослідження є методологічні підходи до перекладу Вальтера Беньяміна, Ігоря Костецького та Мерілін Гаддіс Роуз як знакових теоретиків відповідно неоромантичної (1920-ті рр.), формалістичної (1950-60-ті рр.) і необуквалістичної (1990-2000 рр.) концепцій.

Англомовний термін *neoliteralism* (необуквалізм) належить Мерілін Гаддіс Роуз, за спостереженнями якої, вперше висловленими 1993 року на з’їзді Асоціації американських перекладачів, у теорії та практиці художнього перекладу відбувається формування певних засад *нового, ускладненого буквалізму*, який дослідниця запропонувала назвати “необуквалізмом”. На думку М.Г.Роуз, естетичні норми (риторика) необуквалізму 1990-х рр. розвивалися в напрямку, накресленому неоромантиком Вальтером Беньяміном (1892-1940) у його програмній статті “Завдання перекладача” (“The Task of the Translator”, 1923). Роуз наголошує, що не лише такі авторитетні теоретики перекладу, як Лоренс Венуті в статті “Невидимість перекладача” (“The Translator’s Invisibility”, 1986) та передмові до збірника своїх праць “Переосмислюючи переклад” (“Rethinking Translation”, 1992), де він обґрунтовує “видимий” переклад-очуження, чи форенізує переклад, а все більше й більше перекладачів академічного напрямку свідомо й рішуче відходять від наполегливої праці над дослівним перекладом і схиляються до того, що М.Г.Роуз називає *необуквалістичним*

проектом, під яким вона розуміє “перекладання з метою привнесення до тексту цільової мови тієї “міжпорогової мови” (interliminal language), яку читачі-білінгви прочитують між французькими рядками Бодлера і рядками його перекладачів (переклад наш. – Л.К.)” [1:267].

Свою концепцію необуквалізму М.Г.Роуз виводить із неоромантичної й символістської за своїм характером концепції “універсальної мови” (universal language) Вальтера Беньяміна, якого прихильники концепції необуквалізму вважають одним з найвидатніших мислителів ХХ ст. Культурософські й літературно-критичні думки В. Беньяміна, в свою чергу, стали безпосереднім розвитком ідеї романтиків про месіанську роль перекладу.

Цілеспрямовано дослідженням семантичних можливостей слів, вилучених зі своїх звичних асоціативних рядів і поставлених у нові контексти, займалися на поч. ХХ ст. імажисти (тут доречно пригадати сформульований Езрою Паундом принцип логопоєї, чи «танок інтелекту серед слів»: імажистський принцип використання слів не лише за їх прямим значенням, а в грі з контекстом, у якій випробовуються відомі й створюються нові узгодження слів з іншими словами, тоді як очікування читачів зустріти слово в його звичному супутньому оточенні зумисно не виправдовуються).

Актуалізація неоромантичної концепції поетичного перекладу наприкінці ХХ ст. як предтечі необуквалізму зумовлена розбудовою теорії тексту, зокрема, посиленням уваги до однієї з його істотних характеристик – ущільнення вербального складу, чи явища компресії. Компресія мовної форми є особливістю художньої мови взагалі, однак для поетичної мови це найважливіша її ознака. Справедливо сказати, що мислення в поетичному тексті здійснюється у міжслів’ї, міжрядді та післярядді. Відтак саме для поетичного перекладу з особливою гостротою постає філософсько-психологічна проблема апперцепційності будь-якого розуміння тексту. Неоромантична концепція перекладу, викладена В.Беньяміном, наскрізь перейнята цим прихованим інтуїтивним відчуттям, що наше розуміння чужого мовлення неминуче апперцепційне, визначаючись не лише зовнішнім мовним подразником, але й усім нашим внутрішнім і зовнішнім досвідом (як і саме “чуже мовлення”, цей мовний потік, в якому словам присвоюються “чужі” значення: довільні й миттєві, продиктовані індивідуальним досвідом мовця). Однак, якщо В.Беньяміна не на жарт лякала перспектива необмеженої суб’єктивізації перекладацького письма, порятунок від якої він намагався знайти в оперті на глибші мовні (конотативні) значення, то для етнопоетів (хвиля послідовників школи креативного перекладу Е.Паунда) теза про апперцепційність читацького досвіду (хоч вона й не виголошувалася ними прямо) послужила “законною” підставою для поетичної модернізації й натуралізації давніх та екзотичних текстів.

Нижче ми ретельно прочитаємо програмну статтю Вальтера Беньяміна “Завдання перекладача”, яка є передмовою до його власного перекладу поетичного циклу Шарля Бодлера “Паризькі картини”. Вона надовго стала одним із ключових текстів у розвитку сучасних уявлень про природу й завдання перекладу. Хоч ідеї В.Беньяміна стали широко відомими лише помертню, коли в Німеччині спершу вийшов двотомник його літературно-критичних статей та есе (під назвою *Schriften*, 1955), а згодом – двотомник листування (під назвою *Briefe*, 1966). Нині його визнано одним із найважливіших літературних критиків своєї доби. Сам Беньямін порівнював літературного критика з алхіміком, який досліджує загадку “живого вогню” художнього твору, що є тією правдою, яка продовжує його життя крізь час і якій історична відстань тільки додає сили, і відводив йому роль спостерігача й інтерпретатора такого історичного процесу, результатом якого виявляються “магічні перетворення” найвартісніших елементів реального в сяюче, міцне золото правди (термін Ганни Арендт – упорядника й автора передмови до англomовного видання вибраних літературно-критичних статей В. Беньяміна) [2].

У Беньяміна поетичний переклад зображений доволі виразно, хоч і нерідко суперечливо: як вертикальний рух до первинного стану поетичної мови оригіналу, повернення їй свого роду інтерпретаційної незайманості й емоційної зворушливості. Так, відстоюючи свободу перекладача, Беньямін начебто парадоксальним чином пропагує при цьому буквалістичність. Однак ця парадоксальність позиції знімається на рівні Беньямінового розуміння механізму перекладацької творчості. Передусім – про що прямо в нього не йдеться, але що стає очевидним при викладі ним своєї концепції, – письмо (як непрозорий означник, чи означник означника), графічна форма оприсутнення поетичної мови в першотворі для перекладача виявляється (й повинна бути!) первиннішою за індивідуальне поетичне мовлення (множинні приписування значень, чи випадкові означування) як у самому оригіналі, так і в ході його перекладу. В цім ключі В.Беньямін переосмислює для поетичного перекладу традиційні поняття “свободи” і “вірності”.

Переклад, за В.Беньяміном, – це спосіб оприявлення міжмовної гармонії. Вважаючи поетичний переклад передусім філософією мови й розташовуючи його на півдорозі між поезією й наукою, він вбачає в поетичному перекладі шлях до істини. В цьому розумінні для Беньяміна переклад не є “мистецтвом”, як не є ним і філософія. В перекладі “самі мови гармонізуються, доповнюють одна одну й примиряються в своїх способах сигніфікації. Якщо така річ, як мова істини існує – безконфліктна й навіть безмовна скарбниця найвищої істини, до якої прагне всяка думка, – тоді ця мова істини і є істинною мовою. Ця мова, пророкування та опис якої складає єдину досконалу мету, яку може ставити перед собою філософ, захована в концентрованому вигляді в перекладах. Як не існує музи філософії, так не існує й музи перекладу. ...Проте існує *філософський теній, який характеризується устремлінням до цієї мови, що являє себе в перекладах* (переклад і курсив наш. – Л.К.)” [3:78].

Поняття “вільний переклад” використовується тут у розумінні свободи перекладача від диктату *значення/смыслу* над образністю першотвору. В.Беньямін вживає ці поняття як взаємозамінні, а по суті він виступає проти диктату одних текстових смислів, які служать телеологічному завданню твору, над іншими, які не актуалізуються цим завданням, залишаючись, так би мовити, в підневільному становищі. Принаймні, за В.Беньяміном, точна передача *значення* не повинна бути єдиною метою так званого “буквального” перекладу (якщо ж перекласти термінологію В.Беньяміна засобами сучасної терміносистеми, то під терміном “значення” явно прочитуватиметься швейцарівський термін “текстовий зміст”, який охоплює *тільки ті текстові смисли, які явно актуалізовані змістом твору*). За концепцією В.Беньяміна, справжньою метою поетичного перекладу є розкриття первинної енергетики (внутрішньої образності й “гармонії”) слова. За нашим спостереженням, тут йдеться про виявлення маргіналізованих порівняно з явними текстовими значеннями прихованих образних значень слова, тобто мікротекстових значень, які *мисляться тільки через образ і невіддільні від відчуття*. І в цьому сенсі (а не в сенсі точної передачі поверхневих значень першотвору) В.Беньямін виправдовував, вважаючи доцільною, буквалістичність.

Так цей парадоксальний мислитель неначе вивертає навиворіт традиційні поняття про вірний і вільний переклад. І на їх зворотньому боці йому відкривається раптова спорідненість цих на позір антагоністичних методів перекладу. Традиційне, поверхове тлумачення понять вірності й вільності сформувало уявлення про них як про такі, що перебувають у постійному конфлікті між собою. Якщо ж запитати, вслід за В.Беньяміном, що реально здатна зробити вірність для передачі значення, то виявиться, що “вірність у перекладі окремих слів майже ніколи не здатна повністю відтворити значення, яке вони мають в оригіналі. Оскільки *смысл* у його поетичній сигніфікації не обмежується значенням, а походить із конотацій, що передаються словом, обранням, щоб виразити це значення. Ми стверджуємо, що слова мають емоційні конотації (переклад і курсив наш. – Л.К.)” [3:79].

Отож, за В.Беньяміном, буквалістична передача синтаксису цілком спростовує тезу про вірність у відтворенні значення й становить собою безпосередню загрозу для зрозумілості. Самоочевидно, що вірність у відтворенні форми перешкоджає передачі смислу. Таким чином, буквалістичність не може насправді спиратися на прагнення втримати значення, якому далеко краще прислуговуються якраз ті перекладачі, котрі користуються (необмеженою) свободою (їх В.Беньямін вважає “поганими” перекладачами), а не ті перекладачі, котрих можна доволі умовно назвати буквалістами (саме останні, за В.Беньяміном, служать літературі й мові). Необхідно, таким чином, щоб вимога буквалістичності, що її висуває В.Беньямін (виправдання якої для нього очевидне, хоч “законні підстави” й не цілком ясні), розумілась у ширшому, багатовимірному контексті.

Це контекст, у якому означуване (символізоване) саме виступає означником (символізуючим). Завдання перекладача – в означуваному (сигніфікаті) роздивитись інше означуване (спосіб сигніфікації: образно-асоціативний зміст). Означуване як означник – це і є “спосіб інтенції” оригіналу (в терміносистемі Вальтера Беньяміна), чи простіше: його емоційні конотації. Питання важливості проникнення в сферу мислення не реченням, а образом, – сферу *думки в допороговому стані відчуття*, – згодом з українських теоретиків та практиків перекладу піднімав Ігор Костецький, коли аргументував свій метод перекладу Шекспірових сонетів [4].

Відтак і перекладність Вальтер Беньямін також розуміє навиворіт: що вищий рівень складності поетичної мови першотвору, то більше він залишається перекладним. І навпаки, що нижча якість і винятковість його поетичної мови, ширший ступінь його інформативності (користуючись термінологією В.Григор'єва, що *белетристичніший* першотвір [5]), то менш плідним полем для перекладу він стає, аж поки крайнє переважання змісту не зробить переклад цілком неможливим (ідеться, звичайно ж, не про неможливість перекладу взагалі, а про неможливість застосування в перекладі описаного В.Беньяміном методу *буквалістичної вільності*).

На необхідність для поета звертання до внутрішньої форми слова – до первинної гармонії й джерела метафоричності тексту – вказував і В.Григор'єв [5]. В.Беньямін вбачав завдання поета-перекладача в оприявненні, омовленні внутрішньої гармонії двох мов, вважаючи, що цим завданням має бути відмова від передачі смислового змісту твору (додамо: за В. Лершером, це відмова від застосування т.зв. «лексемних рівнянь» [6]) і проникнення у внутрішню образну гармонію поетичного словосполучування. Найважливішим у концепції поетичного перекладу В.Беньяміна є висвітлення *поетичної мови* оригіналу як складної знакової (символічної) системи; наслідування ж, чи імітація, *поетичного мовлення* як ритмо-звукової структури відходить на задній план.

Теза про необхідність якнайтіснішої синтактико-стилістичної прив'язки перекладу до оригіналу актуалізується в працях багатьох провідних філософів мови II-ї пол. XXст. Так, Х. Ортега-і-Гассет (називаючи переклад “версією” й пов'язуючи успіх німецькомовних видань та перевидань своїх творів з умінням перекладача *доводити граматичну витривалість цільової мови до її меж*, щоб точно передати те, що не є німецьким у *способі висловлювання автора*) закликає перекладачів розширювати можливості своєї мови до екстрему зрозумілості – з тим, щоб способи висловлювання, характерні для автора, який перекладається, немовби вганялись у цільову мову. “Необхідно, щоб перекладаючи, ми намагалися покинути свою мову й наблизитись до іншої – а не навпаки, як це зазвичай трапляється (переклад наш. – Л.К.)”, – нагадує він добре відому, але відкинуту часом, перекладацьку концепцію раннього німецького романтизму [7:112].

Однак синтаксичний формалізм у прозовому перекладі й дослівність у перекладі поетичному мають цілком відмінні мотиви. В першому випадку – це дотримання семантичної й стилістичної точності перекладу (користуючись термінологією В.Беньяміна,

це вірність “інтенціям” оригіналу); а в другому випадку (враховуючи особливості поетичного письма як своєрідного скоропису, чи аббревіатури висловлювань) – це ре-креація конотативно-емоційних словесно-образних ядер першотвору (в термінології В.Беньяміна: вірність “способам інтенції” оригіналу). Але в своїй кінцевій меті обидві концепції необуквалізму (прозового й поетичного) співпадають, прагнучи до розширення семантико-стилістичного (прозовий необуквалізм) чи образно-асоціативного (поетичний необуквалізм) *регістру цільової мови*.

За В.Беньяміном, характер взаємозв'язку між змістом і мовою в оригіналі та перекладі цілком різний. Якщо в оригіналі зміст і мова являють собою певну єдність, то мова перекладу виявляється неминуче “завеликою” для змісту першотвору, вона огортає його, так і залишаючись неприпасованою до змісту, оскільки своїм живим креативним потенціалом, своїми власними емоційними конотаціями вона значно пересилує конотації оригіналу. Отож, предметом поета-перекладача, мета якого кардинально відрізняється від мети оригінального автора, є передусім не проблематика, а *мова* першотвору в її застиглій графічній формі у світлі емоційних конотацій слова. Відтак процес перекладацької творчості, в якому буквалістичність і вільність нерозривні, є процесом ідеації емоційних конотацій двох мов, індивідуалізованих у поетичній мові автора й реалізованих через метапоетичне письмо перекладача (хоч поетичні конотації можуть стандартизуватися (конотативний елемент поетизмів), проте вони залишаються, головним чином, okazіоналізмами, за рахунок яких і розвивається *поетична мова*).

Як і буквалізм, необуквалізм зосереджений на якомога точнішому привнесенні в мову перекладу мовних особливостей першотвору. Але якщо метою буквалізму є *запобігання псевдоінтерпретації* першотвору, особливо якщо це видатна літературна пам'ятка, то необуквалізм має за мету створення нового естетичного ефекту від сприйняття одивненого, проте впізнаваного, класичного літературного тексту. Необуквалістичний переклад вже не є ні нагадуванням добре відомого й через це “затертого” першотвору, ні його майстерною інтерпретацією засобами сучасної розвинутої поетичної мови. Це ніби *нове наближення до невисловленого поетичного, оновлення оригіналу шляхом створення нових мовних форм цільовою мовою*, чи, за В.Беньяміном, осягнення діалектичного руху мови крізь час.

Таким чином, необуквалістичний проект спрямований на відновлення первісного стану, первісної гостроти поетичного відчуття. Між наївною, як багатьом видаватиметься сьогодні, вірою романтиків у “трансценденцію чужого” шляхом буквальної передачі синтаксичної конструкції оригіналу і теорією та практикою необуквалізму існує прямий генетичний зв'язок. Потреба в дослівності й буквалізмі як методах поетичного перекладу, які в цільовому тексті надають перевагу окремим словам над синтаксичною впорядкованістю й унормованістю фрази, виникає циклічно; вона споріднена з внутрішньою потребою національної літератури в “теніальному маренні”: *трансценденції божественного шляхом очуднення поетичної мови*. Очуднення в перекладі шляхом очуження, чи форенізації (дослівного віддавання чи то прямих мовних значень лексичних одиниць чи то їх образного змісту – внутрішньої форми – в певному словоряді й буквалістичного наслідування синтаксичних структур), найчастіше зазнають класичні літературні твори з метою повернення їм їхньої первинної новизни й свіжості сприйняття, на яку вони заслуговують.

Під необуквалістичним розуміється переклад, який загалом надає перевагу слову (з його образним ядром і здатністю продукувати парадигматичні образно-асоціативні значення) над синтаксисом (лінійно-формульною семантикою), семантичному аспектові тексту над його комунікативною функцією, “ревелиційності” перекладу, здатності виявляти прихований поетичний потенціал в оригінальному тексті й розкривати його в перекладі – над легкістю й природністю сприйняття перекладного тексту як основних критеріїв якості перекладу. Це дає підстави стверджувати, що в основі необуквалістичного проекту міститься мовний

експеримент, спрямований на відновлення поетичної сили оригіналу, рекреацію його поетичності, оскільки оригінал з плином часу зазнає змін: слова застарівають, змінюючи своє значення, авторський стиль письменника втрачає свіжість. Мова-сприймач теж “старіє”, зазнаючи всіх тих змін, що й мова-джерело, оскільки мова – це частина сукупного процесу життя. Місіонерська ж роль необуквалістичного перекладу в діалектичному русі мови крізь час полягає в тім, що можна назвати *археологічним деконструюванням*: спостереженням над процесом становлення обох мов – мови-джерела і мови-сприймача. При цьому перекладність розглядається не на рівні передачі поверхневих структур (добору перекладацьких еквівалентів), а тлумачиться чи як перенесення божественного доторку поетичного в нову мовно-культурну трансформацію (романтичний буквалізм), чи як привнесення до тексту цільовою мовою “міжпорогової мови” (interliminal language), яка збагачує й посилює поетичне відчуття (стереоскопічне читання, необуквалізм). Таким чином, необуквалізм виявляється водночас і пошуком нової експресивності цільової мови, спробою розширити її виражальні можливості. Так, на думку М.Г.Роуз, необуквалізм передбачає стереоскопічне читання, тобто читання, що просувається вперед-назад між вихідними текстами та одним чи декількома цільовими текстами і, в свою чергу, неможливе без залучення до нього перекладів.

За М.Г.Роуз, ідеальний проект необуквалістичного перекладу збігається в своїх завданнях з ідеальним проектом літературно-критичного дослідження: “Найкраща літературна критика, гадаю, – це та, яка розкриває, чи, як сказали б послідовники Гайдеггера, прояснює, потім “перекладає” в Бен'яміновому розумінні цього слова (я вживаю термін “вербалізує”) міжпорогове багатство, щоб у кінцевому підсумку показати гармонію чи, навпаки, дисгармонію між текстами. І, нарешті, вказує на гармонію чи неузгодженість між текстами. Ця критика, в якій переплітатимуться зворотно-поступальним зв'язком різноманітні вагомні соціоісторичні, біографічні та психологічні фактори, дасть нам повніше, досконаліше розуміння тексту, яке, проте, ніколи не буде вичерпним. Назвати ж такий підхід можна будь-яким модним “ізмом” (переклад наш. – Л.К.)” [8:54].

Загалом, напрям розвитку необуквалістичного проекту полягає, по-перше, в деїдіоматизації мови оригіналу; по-друге, в її оновленні в перекладі завдяки деконструкції поетичної ідіоматики цільової мови: створенні в мові перекладу нових та активізації периферійних семантичних валентностей слів. Отож, у процесі необуквалістичного перекладу усталена фразеологія та семантика мови-рецептора піддається трансформаційному випробуванню, повертаючись до стадії свого формування, а сам переклад загрожує розсипатися на черепки неприпасованих одне до одного слів і беззмстовних висловів, якщо перекладач виявиться недостатньо вправним винахідником або ж йому забракне чуття міри.

Перед необуквалістом стоїть завдання не просто дослівного чи буквалістичного перекладу, а ще й перекладу трансформаційного, першочерговим завданням якого є деконструювання та оновлення поетичної ідіоматики цільової мови, а кінцевою метою – відновлення поетичної сили оригіналу мовою перекладу, тобто створення “*поетично еквівалентного*” перекладу в Бен'яміновому розумінні цього поняття, взятому на озброєння теоретиками необуквалізму на чолі з М.Г.Роуз. Все це завдяки активізації потенційних ресурсів цільової мови шляхом стилізації, архаїзації, неологізації текстових одиниць і єдностей та використання прийому очуднення цільового поетичного дискурсу: незвичний синтаксис, непрогнозована ідіоматика, відсутність характерних для сучасної перекладачеві цільової літературної полісистеми поетизмів та готових поетичних еквівалентів. Нагадаймо, що під еквівалентним перекладом В.Бен'ямін розумів виявлення поетичної вібрації всередині кожної мови, або ж вихід мови за її видимі, усталені та звичні межі. Відтак у процесі рекреації першоджерела цільовою мовою відбувається поетичне оновлення і самої цільової мови.

Для ясності зауважмо, що в контексті теорії необуквалізму *поетична еквівалентність* джерельного і цільового текстів – це не метафізичне обґрунтування “чистої поезії” як прояву “чистої мови”, відлуння якої присутнє в кожній мові, та пошуків її там, куди не сягає гул емпіричних мов (романтичний месіанізм). Поетична еквівалентність, з погляду теоретиків необуквалізму, встановлюється не *поза*, а *між* емпіричними мовами й можлива лише в “міжпороговому просторі значення, алюзії та звуку” (an interliminal space of meaning, allusion and sound): “...Художні тексти будуть повнішими, якщо їх читати разом з перекладами, незалежно від етапу розвитку літератури та літературних норм, які не завжди дозволяють це робити. Взяті разом з перекладами, вони вільно облямовуватимуть міжпороговий простір значення, алюзії та звуку (переклад наш. – Л.К.)” [8:73]. Таким чином, необуквалістичний проект зорієнтований на вербалізацію міжзнакового, чи “міжпорогового”, простору. Міжпороговий простір – це “простір, у якому ми думаємо”, коли здійснюємо *стереоскопічне читання*. Саме стереоскопічне читання уможлиблює для нас осягнення міжпорогового простору внутрішнім чуттям та доходження висновку про нього логічним шляхом [8:90].

У найзагальнішому сенсі під стереоскопічним читанням розуміється використання тексту джерельною мовою паралельно з його перекладами в процесі вивчення чи викладання цього тексту. Стереоскопічне читання просувається вперед-назад між вихідними текстами та одним чи декількома цільовими текстами і неможливе без залучення до нього перекладів. На думку теоретиків необуквалізму, *ідея стереоскопічного читання має лягти в основу методології сучасного літературознавства*. Адже, за процитованою вгорі думкою М.Г.Роуз, художні тексти будуть повнішими, якщо їх читати разом з їхніми перекладами, незалежно від стадії розвитку літератури та літературних норм.

Найкращою ж літературною критикою М.Г.Роуз вважає (за її власним висловом) ту, яка розкриває, чи прояснює, а потім “перекладає” у Беньяміновому розумінні цього слова (!), чи “вербалізує”, міжпорогове багатство, щоб у кінцевому підсумку показати гармонію чи, навпаки, дисгармонію між текстами, – критику, в якій переплітатимуться зворотно-поступальним зв’язком різноманітні істотні соціоісторичні, біографічні та психологічні фактори, і яка дасть дослідникові повніше, досконаліше розуміння тексту, що, проте, ніколи не буде вичерпним [8:54].

Якщо не зіставляти між собою першотвір і переклади, котрі завдячують йому своїм існуванням, тоді літературознавці ризикують розгубити багато “дарів”, які можна знайти в першотворі, – слушно стверджує М.Г.Роуз. За її образною думкою, кожна фраза, кожне речення, кожний параграф має свої межі, які є швидше порогом, аніж бар’єром. Ідеться про межі тексту першотвору й межі його відповідників у перекладі. Кожну межу можна перетнути, й місце переходу служить не тільки порогом, але і входом. Тут напрошується паралель із думкою В.Беньяміна про “буквалістичність” як “аркаду” крізь стіну між мовами [9:80].

А між “порогами”, міркує далі дослідниця, розташовується “*міжпороговий текст*”. Він не вербалізований, але його можна виповісти. Ця міжпороговість (міжтекстуальність) є справжнім подарунком, який художній переклад підносить читачам, – вважає М.Г.Роуз. І разом з тим, це найцінніше з того, що теорія перекладу в широкому сенсі – як концептуалізація того, що таке переклад і яка його роль, – привносить до літературної критики [8:5].

Доказом актуальності ідеї стереоскопічного читання, висунутої необуквалістами й узятої на озброєння літературною критикою, служать самі сучасні літературні твори, які стають все більш *інтертекстуальними*, відкритими для інкорпорування фрагментів чужих текстів, непрямого цитування та алюзивності. Витоки цього явища – в реформаторстві модерністів. Так, епічна поема “Кантос” (*The Cantos*) найбільшого поета-реформатора ХХ ст. Езри Паунда (1885-1972), що є яскравим прикладом оригінального тексту, який містить у

собі численні переклади, перекази, алюзії та цитати з *інших текстів*, а відтак – і вагомим аргументом на користь стереоскопічного читання. Її ускладнений дискурс дістав назву “Roundspeech” (паундомовлення): “інтер- (та інтра-) текстуальність, що зводить з розуму” [10:39].

Орієнтуючись на поетичну мову першотвору в її взаємодії з цільовою мовою в “міжпороговому просторі”, необуквалістичний переклад спрямовуватиметься на вербалізацію міжзнакового простору (за В.Беньяміном: розкриття прихованого поетичного потенціалу в мові; а за М.І.Роуз: створення міжпорогового тексту). Відтак необуквалістичний проект невіддільний у своєму теоретичному обґрунтуванні від неоромантичного ідеалізму й теорії деконструкції, вбачаючи своїм першочерговим завданням відновлення первісного стану, первісної гостроти поетичного відчуження.

Між формалізмом Ігоря Костецького й необуквалістичним проектом, що склався наприкінці ХХ ст., простежується концептуально-методологічний зв'язок, який, зокрема, простежується на матеріалі перекладу Ігорем Костецьким фрагментів з епічної поеми “Кантос” [11]. Е.Паунд прагне створити дистанцію до поетичного слова засобами стилістичного нашарування лексичних одиниць, віддалених у часі та просторі, омонімії, стрибків у тематичній і семантичній структурах. Відтак перекладач його поетичних творів, особливо ж поеми “Кантос”, має впоратися з надзвичайно складним завданням. Він опиняється перед майже незрозумілим текстом вихідної мови. переклад І.Костецьким цієї поеми, яка була продовженням практики імаїзму, передусім, ґрунтується на засадах логопоеї: новому методі використання мови. В процесі перекладу цей метод може бути збережений завдяки підборів часткових еквівалентних відповідників, на що натякав Е.Паунд, висловлюючи міркування про *неперекладність* логопоеї: стан думки, який нею передається, можна перефразувати, при цьому перекладач, встановивши характер думки автора, може спробувати знайти “похідне слово чи еквівалент” [12:25].

Поетичний метод логопоеї Ігор Костецький стисло називає “мистецтвом автономного слова” [13:127]. Цей прийом можна назвати зміщенням з синтагматичного на парадигматичний рівень, чим у стиль перекладу закладається критика семантично прозорої нарації. Тож в основі хитромудрої *логопоеї* лежить добре відомий І.Костецькому завдяки формалістам прийом “очуднення звичного”: оновлення поетичного мовлення шляхом конкретизації, зосередженості на незвичній деталі, й цим самим – створення ефекту відчуження, *форенізації* словесного образу; а також – шляхом створення семантичної дистанції до слова за допомогою сусідства різностильових, різномовних шарів лексики та комбінування слів у незвичних, нетрадиційних словосполученнях.

Вимагаючи *стереоскопічного, інтертекстуального прочитання*, поема “Кантос”, яка значною мірою складається з алюзій, цитувань та перекладів інших текстів, у *самій собі містить величезний міжпороговий простір значення, алюзії та звуку*, а її переклад, точніше, поетична думка перекладача, ще більше нарощує його масиви. Тому переклад подібного тексту, відкритого для інкорпорування фрагментів інших текстів, непрямого цитування та алюзивності, щоб не відірватися від першотвору, повинен бути скрупульозно точним в образних деталях і водночас – зарядженим поетичним потенціалом оригіналу, наближатися до його *способу інтенції* в Беньяміновому розумінні, намагаючись вловити приховану гармонію (чи дисгармонію), добратися до того, що не піддається перекладові, вербалізувати *міжпорогове багатство*, в якому переплелися між собою біографічні, історичні, соціальні, психологічні та інші фактори, вичерпне розуміння котрих у принципі неможливе.

Експеримент Е.Паунда з очищення мови поезії від конвенційності, норми, готових поетизмів, паралізуючої, задушливої традиції заперечує саму ідею еквівалентних відповідників, чи за В.Лершером [6], “лексемних рівнянь” як перекладацьких рішень. Поетичний дискурс Е.Паунда спрямовує на створення такого *еквівалентного* перекладу, який

наближається до розуміння еквівалентності теоретиками необуквалізму як *поетичної* еквівалентності, а еквівалентного перекладу – як *поетично еквівалентного*: завдяки активізації потенційних ресурсів цільової мови шляхом стилізації, архаїзації, неологізації текстових одиниць і єдностей та використання прийому очуднення цільового поетичного дискурсу (незвичний синтаксис, непрогнозована ідіоматика, відмова від традиційних поетизмів). Розширення меж поетичного вислову в оригіналі вимагає відповідного розширення меж поетичного вислову в перекладі. Тут на допомогу І.Костецькому приходить формалістичний принцип очуднення, що своєю стратегічною метою виявився суголосним з перекладацьким проектом, який пізніше одержав назву “необуквалізм” і розуміється нині не як утопічна романтична ідея, а як *радикальна трансформація цільової поетичної мови*, розширення її виражальних можливостей.

У найширшому формулюванні домінантою необуквалістичного перекладу, за М.Г.Роуз, є мова першотвору в “міжпороговому просторі значення, алюзії та звуку”. За цими словами – *значення, алюзія та звук* – послідовно прочитуються Паундові “три кити” нової поетичної мови: *фанопоея* (образна конкретика словесних побудов), *логопоея* (алюзивний стан думки) та *мелопоея* (особлива ритмомелодика). Сам же “міжпороговий простір” активізується завдяки іманентній присутності в кожній мові поетичного потенціалу, чи “способу інтенції” (термін В.Беньяміна). В ідеалі необуквалістичний переклад прагне до глибинного розкриття поетичного потенціалу мови першотвору в мові перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1.Rose, Marilyn Gaddis. Foreignizing or Domesticating: Debating Norms Goes With the Territory // Keystones of Communication: Proceedings of the 34th Annual Conference of the American Translators Association. – Medford, N.J.: Learned Information, 1993. – P.265-271. 2.Arendt, Hannah. Introduction / Benjamin W. Illuminations: Essays and Reflections. Edited and with an Introduction by Hannah Arendt. – New York: Schocken Books, 1988. – P.1-55. 3.Benjamin, Walter. The Task of the Translator: Translated by Harry Zohn / Rainer Schulte and John Biguenet (eds.). Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derrida – Chicago and London: The University of Chicago Press, 1992. – P.71-82. 4.Шекспір, Вільям. Сонети: Пер. з англ. Ігоря Костецького. – Мюнхен: На горі, 1958. – 254с. 5.Григорьев В.П. Поэтика слова. На материале русской советской поэзии. – М.: Наука, 1979. – 343с. 6.Lörscher, Wolfgang. Translation Performance, Translation Process, and Translation Strategies: A Psycholinguistic Investigation. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1991. – 307p. 7.Ortega y Gasset, José. The Misery and the Splendor of Translation // Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derrida. – Chicago & London: The University of Chicago Press, 1992. – P.93-112. 8.Rose, Marilyn Gaddis. Translation and Literary Criticism: Translation as Analysis. – Manchester: St. Jerome Publishing, 1997. – 101p. 9.Benjamin, Walter. The Task of the Translator: An Introduction to the Translation of Baudelaire's *Tableaux parisiens* / Benjamin W. Illuminations: Essays and Reflections: Edited and with an Introduction by Hannah Arendt; Translated by Harry Zohn. – New York: Schocken Books, 1969 (reprinted 1988). – P.69-82. 10.Coyle, Michael. Ezra Pound, Popular Genres, and the Discourse of Culture. – University Park: The Pennsylvania State University, 1995. – 256p. 11.Павнд, Езра. Вибраний. Том I. Поезія. Есей. Канто: Пер. з англ., статті та загальна редакція Ігоря Костецького. – Мюнхен: На горі, 1960. – 344с. 12.Pound, Ezra. Literary Essays. Edited with an Introduction by T. S. Eliot. – New York: New Directions Publishing Corporation, A New Directions Book, 1968 (first paperback printing). – Tenth printing. – 464p. 13.Костецький, Ігор. Як читати Канто / Павнд, Езра. Вибраний. Том I. Поезія. Есей. Канто: Пер. з англ., статті та загальна редакція Ігоря Костецького. – Мюнхен: На горі, 1960. – С.123-129.

КОНОНОВА Д.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ РЕАЛІЗАЦІЇ КАУЗАЦІЇ У НЕФОРМАЛЬНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЯХ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ

Поняття “каузації” відомо з античних часів. Спочатку воно з’явилося у філософії та логіці, а потім в лінгвістиці, фізиці, психології, економіці, юридичних науках. Каузативність в лінгвістичному розумінні відповідає філософській і логічній категорії причинності [1:7]. В основу причинності, у свою чергу, покладена категорія причини, яку ще з античних часів досліджував Аристотель. Наприклад, в одному з філософських трактатів Аристотель говорить про те, що будь-яка мудрість починається із здивування.

Якщо здивування, за словами Аристотеля, бере початок від незнання причини явищ, то воно не зникає і тоді, коли ми розкриваємо найближчу причину явища, її фізичну причину, *causa efficiens* (Тимирязев 1986, 261). Слід зазначити, що з античних часів латинська мова зафіксувала цілу низку атрибутивних мовних одиниць, які відображають багатогранність переважно філософського поняття “причинність”: *causa active/causa efficiens*, (діюча причина), *causa aequat effecta* (причина, яка є адекватною наслідкам), *causa causarum* (причини причин), *causa finalis* (кінцева причина), *causa formalis* (формальна причина), *causa occasionalis* (випадкова причина), *causa materialis* (матеріальна причина), *causa prima/causa sui* (перша причина), *causa sufficiens* (достатня причина), *causa proxima* (найближча причина), *causa remota* (віддалена причина). Ці одиниці є прикладом універсальної інтертекстуальності, оскільки широко використовуються у різномовних дискурсах і, як правило, не викликають труднощів перекладу або інтерпретації, наприклад:

Есть общий юридический принцип: causa proxima, non remota. Эта causa proxima есть влияние одного мозгового центра на другой, независимо от того, чем вызвано раздражение этого центра.

(Крылов 1956, 426)

Філософські категорії “причина” і “наслідок” відбивають об’єктивно існуючі причинно-наслідкові зв’язки об’єктивного світу, які мають універсальний характер. На думку Г.А.Свєчнікова поняття причинності є складним явищем, яке не можна трактувати однозначно. З одного боку, специфіка причинності характеризується тим, що причина і наслідок знаходяться у необхідних і тому однозначних відносинах: одна і та ж причина при однакових умовах спричинює один і той же наслідок, тобто конкретні умови викликають певні явища. З іншого боку, причинність не можна ототожнювати лише із сукупністю умов та обставин, в яких з’являються наслідки. Зв’язок причини і наслідку не може бути однозначним: він складний та багатогранний. Один наслідок може бути викликаний багатьма причинами одразу, а одна причина може спричинювати багато наслідків [3:30]. Тому процес вербалізації каузативних відносин є складним гетерогенним мовним явищем, який потребує теоретичного осмислення і комплексного лінгвістичного дослідження.

Каузація в реальних контекстах функціонування реалізується за допомогою корпусу одиниць різних мовних рівнів (слова, словосполучення, речення). Лінгвістичний аналіз функціонування мовних одиниць, які реалізують смислові відносини каузації в комунікативних ситуаціях мовленнєвого спілкування був би не повним без урахування гендерних аспектів мовленнєвого спілкування, оскільки статєва приналежність впливає на вербальну поведінку комунікантів, а також на вибір комунікативних тактик і стратегій в процесі реалізації каузації.

Презентація статей у мові є одним із напрямків мовно-гендерних досліджень. Увагу до цього аспекту приділяють представниці феміністської лінгвістики. Вони вказують на те, що жінка й чоловік представлені в мові неоднаково: чоловік зображений головним і важливішим у мові, а жінка – менш вагомою за чоловіка. Дослідниці також вказують на те, що мова часто відбиває світ з “чоловічої” позиції, в той час коли жінка залишається “невидимою” в мові. Це явище дістало назву гендерних упереджень мовного сексизму. Мовний сексизм – це дискримінація за статтю в мові. Цей термін частіше використовують стосовно жінок, проте мовний сексизм може бути спрямованим також на чоловіків. Однак жінки стають жертвами мовного сексизму набагато частіше за чоловіків.

Сексизм може існувати в мові як на рівні слова, вислову, речення, так і на рівні всього дискурсу. Найпоширенішими прикладами мовного сексизму є гендерні стереотипи асиметрії у використанні паралельних висловів стосовно чоловіків і жінок, а також “невидимість” жінок у мові.

Безперечно, жінки й чоловіки неоднаково зображені в різних мовах світу, так само як неоднаковим є їхнє становище в різних країнах. Проте численні дослідження на матеріалі різних мов виявили наявність спільних рис зображення статей, які Енн Павелз узагальнила в книзі “Жінки, що змінюють мову” (1998). Зазначимо де-які з них:

- Зображення чоловіка як норми, а жінки – як відхилення від неї, прикладом чого є використання так званих родових іменників, що начебто означають і чоловіка, й жінку водночас, проте форма яких збігається з формою граматичного чоловічого роду.

- Внаслідок цього жінка робиться “невидимою” в мові. У тих випадках, коли вона стає “видимою”, її видимість має асиметричний характер: жінку часто роблять “видимою” лише для того, щоб підкреслити її “відхилення” від норми, тобто чоловіка.

- Лексичні та граматичні форми жіночого роду залежать і часто утворюються від форм чоловічого роду.

- Мовне зображення жінок і чоловіків має стереотипний характер: жінок переважно зображують як емоційних, а чоловіків – як раціональних істот.

Мовно-гендерні дослідження зосереджують головну увагу не стільки на проявах гендеру, скільки на механізмах його відтворення. Уявлення про те, що взаємовідношення між статями, які стосуються їх поведінкових норм і стереотипів визначені насамперед соціально. Іншими словами, уявлення про гендер як соціальний конструкт ґрунтується на запереченні біологічного детермінізму. Прихильники теорії соціального конструктивізму критикують позаісторизм та есенціалізм (сутісну незмінність) у тому, що стосується статі, стверджуючи натомість, що будь-яке “чоловіче” чи “жіноче” твориться в різних контекстах, сповнене різного досвіду та змісту.

Отже, гендер – це системна категорія соціального порядку, що постійно відтворюється в структурах свідомості, діях та взаємодіях. Опозиція чоловіче: жіноче набуває форми особливих стереотипних уявлень, створюючи гендерні стереотипи або ж стереотипи фемінінності / маскулінності, які фіксуються на рівні ідеологічної, релігійно-філософської та повсякденної свідомості та відображаються у мовленні

Дослідження, які присвячені гендерним аспектам мовленнєвої комунікації свідчать про те, що мова і мовленнєва поведінка жінок відрізняється від мови і мовленнєвої поведінки чоловіків. Наприклад, жінки частіше використовують модальні дієслова в минулому часі ніж чоловіки, оскільки дієслова у формі минулого часу вважаються менш категоричними засобами вираження модальності ніж дієслова у теперішньому часі і сприяють додержанню принципу кооперації та принципу ввічливості в процесі спілкування. Тому жінки віддають перевагу таким конструкціям як: “*Mightn’t it be the case that...?*”; “*Would the relationship be so good?*”, “*Could you be punctual...?*” etc. (GAD 1988, 31). Частотні характеристики використання модальних дієслів в мові чоловіків і жінок істотно відрізняються. Наприклад, чоловіки надають перевагу більш категоричному сап, а жінки менш категоричному тау. Частотний аналіз використання модальних дієслів to be і to have показав, що жінки вживають ці дієслова в два рази частіше ніж чоловіки. [6:57]. З метою надання мові більш ввічливого характеру переважно жінки використовують засоби так званої подвійної модальності: “модальне дієслово + прислівник”: *I was wondering if you could possibly just do me a small favour; If you couldn’t mind*. Крім того, в мовленні жінок значно частіше присутні слова і вирази, що виражають нижчий ступінь впевненості, посилення на власну суб’єктивну думку, яка не претендує на об’єктивну: *probably, possibly, I think, I suppose, you see, sort of, to seem, to my mind, on my humble opinion etc.*

Виконуючи функцію модифікаторів ілокутивної сили висловлювання, такі слова та стереотипні вирази знижують категоричність висловлювання та можуть послаблювати каузативний ефект, тобто вплив на адресата з метою зміни його переконань у бажаному для каузатора напрямку. Дж.Коетс в роботі “Чоловіки, жінки і мова” [5] наводить дані щодо відмінностей у використанні наступних висловів серед жінок та чоловіків: *I mean* (жін. – 11; чол. – 20), *well* (жін. – 65; чол. – 45), *just* (жін. – 57; чол. – 48), *I think* (жін. – 36; чол. – 10). Хоча такі одиниці виконують супутню функцію (коментують, забезпечують логічний зв’язок, вказують ракурс сприйняття повідомлення тощо), вони є складовою комунікативної ситуації каузації і тому потребують лінгвістичного дослідження.

У сучасній комунікативній лінгвістиці поняття дискурс розуміється як тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників спілкування та має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів. Отже, дискурс є складним комунікативним феноменом. Останніми роками став очевидним факт існування типових комунікативних ситуацій, що дозволяє представити різновиди дискурсу та набори комунікативних ситуацій, які з ними співвідносяться, як комунікативний континуум [4:27]. У комунікативному континуумі можна виділити формальні та неформальні комунікативні ситуації діалогічного та монологічного мовлення, в яких спостерігається вербальна та невербальна реалізація каузативних відносин. Ці комунікативні ситуації співвідносяться з різними типами дискурсу. Наприклад, у корпоративному дискурсі можна виділити формальні комунікативні ситуації з конфігурацією “начальник-підлеглий”, “бізнес-партнер – бізнес-партнер” та неформальну комунікативну ситуацію з конфігурацією “співробітник-співробітник”. У юридичному дискурсі можна виділити формальну ситуацію з конфігурацією “юристконсульт-клієнт”. У судовому дискурсі, який є різновидом юридичного дискурсу, можна виділити формальні ситуації з конфігурацією “слідчий-свідок”, “слідчий-підозрюваний”. Промова адвоката або прокурора на засіданні суду також може бути яскравим прикладом реалізації каузації у монологічному мовленні.

Каузація виступає різновидом мовленнєво-мисленнєвої дії комунікантів, яка пов’язана з осмисленням і презентацією світу мовцем каузатором) та осмисленням мовної картини світу адресанта-каузатора адресатом-слухачем. Каузація представляє собою різновид відношень, які характеризуються агентивністю, тобто активністю мовця-каузатора, що є важливим для аргументації як способу мовленнєвого впливу на адресата. Тому існує діалектичний зв’язок між каузацією та аргументацією, тобто зв’язок з логічною побудовою повідомлень, що сприяє створенню бажаного комунікативного ефекту. Когерентність мовленнєвих актів дискурсу зумовлена ментальними станами комунікантів. Динаміка міркувань каузатора залежить від динаміки ментальних станів реципієнта. Сучасні дослідження динаміки каузації свідчать про те, що найбільш ефективними моделями каузативних структур є такі, в яких комуніканти розміщені в динамічному і мульти-агентивному середовищі. Каузація як комунікативна стратегія представляє собою наведення низки підстав для обґрунтування фактів, які повідомляються. Як комунікативна стратегія каузація виконує когезивну функцію, оскільки поєднує фрагменти комунікативної ситуації у єдине ціле. Вона спрямована на зміну переконань адресата у бажаному для каузатора напрямку. Тому головна комунікативна мета каузатора – це досягнення бажаного ментального стану реципієнта, успішність каузації визначається ступенем впливу на адресата.

Каузація може бути підготовленою та спонтанною. Підготовлена каузація відрізняється логічною послідовністю викладення аргументів, примушує комунікантів зважено оцінювати докази та аргументи відповідно до критеріїв релевантності і достатності,

ретельно відбирати мовні засоби реалізації каузативних зв'язків, дотримуватися принципу ввічливості та кооперації. У ситуації спонтанної каузації мовцю не завжди вдається додержуватися логічної послідовності викладу доказів та аргументів, оскільки він знаходиться в режимі реального часу (on-line). Успішність спонтанної каузації певною мірою залежить від переконливості каузатора в істинності своїх аргументів, від його соціального статусу, авторитету, а також від вміння логічно мислити, говорити та переконувати.

Мовно-гендерні дослідження мовленнєвої комунікації свідчать, що вербальна поведінка жінок у комунікативних ситуаціях каузації відрізняється від вербальної поведінки чоловіків. Розглянемо неформальні комунікативні ситуації спонтанної та підготовленої каузації, в яких каузаторами виступають чоловіки та жінки.

Elle sits in front of Paulette, dejected. Not even bothering manicure.

PAULETTE (upset): *You can't go home!*

ELLE: *What's the point of staying? All people see when they look at me is blonde hair and big boobs. No one's ever going to take me seriously. The people at law school don't, Warner doesn't – I don't even think my parents take me seriously. They wanted me to grow up and become a Victoria's Secret model who marries a rock star. Now, for the first time, it seemed like someone expected me to do something better with my life than wear underwear for a living. But I was kidding myself. Donovan didn't see me as a lawyer. He saw me as a piece of ass.*

ELLE): *Just like everyone else. It turns out, I am a joke*

She stands up.

ELLE (continuing) *The hell with law school. I just came to say goodbye.*

[7]

Наведений приклад ілюструє інвертований порядок каузації, при якому причинно-наслідкові відносини мають смисловий зміст пояснення. Тобто спочатку подається наслідок, кінцевий результат, а потім подаються причини, які призвели до такого результату. Дана каузативна ситуація є прикладом неформальної комунікативної ситуації, оскільки це розмова між подругами. Каузатором у даній ситуації виступає молода жінка, яка знаходиться у стані емоційного хвилювання, а саме роздратування, відчаю через те, що вона ображена невідповідним ставленням до неї рідних та знайомих людей. За формою це діалог, але по суті це монологічне мовлення, яке є відповіддю на одну єдину репліку партнера по комунікації. Це підготовлена каузація, оскільки аргументи, які наводить каузатор є результатом попередніх спостережень і міркувань. З іншого боку, у даній комунікативній ситуації присутні елементи спонтанної каузації, оскільки аргументи, які наводить каузатор спровоковані категорично-імперативною реплікою партнера по комунікації: *You can't go home!*

Невипадково інвертована каузативна ситуація починається з риторичного питання *What's the point of staying?*, яке містить в собі відповідь. Риторичне питання *What's the point of staying?* є експресивним, емоційно-забарвленим та стилістично маркованим граматичним синонімом експресивно і стилістично нейтральної фрази *There is no point of staying*. Використання риторичного питання свідчить про те, що каузатор знаходиться у стані емоційного хвилювання і передає напруження та емоційний накал комунікативної ситуації в цілому. Прагматична або комунікативна мета риторичного питання є не отримання інформації, а акцентування уваги на факті повідомлення. Використання інтерогативної форми висловлювання у транспозиції, тобто не у первинному, а у вторинному значенні забезпечує досягнення цієї комунікативної мети. Експресивне забарвлення каузативної ситуації забезпечує використання таких елементів як багаторазовий повтор негативної конструкції *don't, didn't, doesn't*, модальні частки *even, ever*, метафоричне порівняння з персоніфікацією *as a piece of ass*, персоніфікація *I am a joke* використання форми

продовженого часу у транспозиції у сполученні з рефлексивним займенником *I was kidding myself*, а також використання нецензурної лексики *the hell with law school*. Даний приклад каузативної ситуації також ілюструє прагматичну багатозначність лексичної одиниці *just*, яка виконує функцію модифікатора прагматичної сили висловлювання. У висловлюванні *Just like everyone else* лексична одиниця *just* підвищує категоричність висловлювання і модифікує прагматичну силу висловлювання в бік її збільшення. У висловлюванні *I just came to say goodbye* та ж сама лексична одиниця послаблює ілюкутивну або прагматичну силу висловлювання і знижує його категоричність. Розгортання каузативної ситуації відбувається поступово без будь-яких непередбачених мовних ходів: експозиція, кульмінація і розв'язка. Така велика кількість мовних одиниць, які виражають емоційно-психологічний стан людини у відносно короткому уривку є більш характерним для мови жінки, оскільки, як правило, жінки більш за чоловіків зосереджені на своїх внутрішніх переживаннях. Вони більш чутливі до образ, байдужості, зради; дуже боляче переживають відсутність розуміння, співчуття любові з боку оточуючих людей. На відміну від мови жінок, мова чоловіків у аналогічній неформальній каузативній ситуації є більш спокійною, виваженою, майже позбавленою емоційно забарвлених елементів, які додають експресії, наприклад:

There is a little talk of photo shoots between editors of a magazine.

Rob: *I have no idea where matters stand for most of November's layouts and I now have to do things the hard way. Lydia has to visit each editor with her mock-up and her map and talk one-on-one in order to sort it all out. But nobody cares.*

Jhon: *Why nobody cares?*

Rob: *You see, Lydia is a nice enough managing editor and she gets the job done, but she never goes to bat for you. She's not one of those managers who goes to the boss and stands up for "her people". She's a kowtowing minion. She's a yes gal with a limited vocabulary. When you work three nights straight until two in the morning because Jane decides at six o'clock that she hates the whole issue, don't expect anything. Don't expect a raise. Don't expect comp time. Don't expect a dashed-off, handwritten note saying thank you. Don't expect Lydia to remind your editor in chief that six o'clock isn't the time to start tearing up layouts. Just don't expect a thing.*

[8:45]

Наведений уривок (розмова між колегами) є прикладом неформальної каузативної ситуації корпоративного дискурсу, в якій каузатором виступає чоловік. Цей приклад також ілюструє інвертований порядок підготовленої з елементами спонтанної каузації, при якому причинно-наслідкові відносини мають смисловий зміст пояснення: відповідь на запитання. Тобто спочатку подається наслідок, кінцевий результат, а потім подаються причини, які пояснюють що саме призвело до такого результату. Розгортання каузативної ситуації здійснюється за аналогічною схемою: експозиція-кульмінація-розв'язка. Однак, найвища кульмінаційна точка даної каузативної ситуації знаходиться в кінці: *Just don't expect a thing*. Лексична одиниця *just* підсилює ілюкутивну силу останнього висловлювання, а також каузативній ситуації в цілому. Каузатор виражає своє незадоволення манерою працювати своєї співробітниці. Поруч з позитивною характеристикою *Lydia is a nice enough managing editor and she gets the job done...* він надає перевагу негативній характеристиці: *She's a kowtowing minion. She's a yes gal with a limited vocabulary*. Каузатор також знаходиться у стані емоційного хвилювання, але його вербальна поведінка є досить стриманою. Багаторазовий повтор негативної імперативної конструкції *don't expect* є майже єдиним експресивним мовним засобом переконання – пояснення.

Отже, як показує аналіз мовного матеріалу, вербальна поведінка жінок та чоловіків у аналогічних неформальних комунікативних ситуаціях каузації характеризується певними відмінностями. На відміну від емоційно забарвленої, напруженої, експресивної, динамічної

та імпульсивної мови жінок, мова чоловіків є більш стриманою, виваженою, спокійною, стилістично нейтральною, хоча і не позбавлено певної експресії, іронії та сарказму. Спостереження за вербальною поведінкою жінок та чоловіків у аналогічних комунікативних ситуаціях підтверджує загальновідомий стереотип про те що чоловіки є більш раціональними істотами, а жінки є більш залежними від впливу емоцій. Гендерні аспекти реалізації каузації потребують подальшого вивчення на матеріалі різних типів сучасного англомовного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1.Перминов В.Я. Проблема причинности в философии и естествознании. – М., 1979. – 320с. 2.Словарь латинских крылатых слов. М., 1986. – 953с. 3.Свечников Г.А. Категория причинности в физике. – М., 1961. – 244с. 4.Белога А.Д. Лінгвістичні перспективи і прогнози у 21 столітті//Лінгвістика ХХІ століття, 2006, С.23-27. 5.Coates J. Women, men, and language. London, 1986. – 210p. 6.Labov W. Sociolinguistic patterns. Philadelphia, 1978. – 123 p. 7.Legally Blond// Internetweb; <http://www.google.com/movies/tapescripts>. 8.Lynn Messina Fashionistas, 2003.

КОПИЛЬНА О.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АЛЮЗІЯ ЯК ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

Явище алюзії досліджувалося в різних аспектах у лінгвістиці, стилістиці, риторичній, поетичній, лінгвокраїнознавстві, ономастиці, прагматиці, теорії комунікації, інформації, семіотиці, літературознавстві, культурології та інших наукових напрямках, кожний із яких виробив власні підходи до його опису, власну термінологію та обрав найбільш прийнятне визначення для його сфери розвідок. Різні теорії алюзії та численні визначення свідчать про багатоплановість і складність цього явища.

Хоча існують численні дослідження алюзії у філологічному аспекті (Р.Альтер, І.В.Арнольд, З.Бен-Порат, Р.Брауер, Дж.Веллінгз, І.В.Гюббенет, А.Г.Мамаєва, Л.А.Машкова, К.Перрі, Л.В.Полубіченко, У.Торнтон, М.Д.Тухареллі, А.А.Тютенко, Н.О.Фатєєва, І.С.Христенко та інші), де це явище розглядалося багатоаспектно, особливо як один з параметрів інтертекстуальності, його ще мало вивчено в перекладацькому аспекті. Серед напрацювань у цьому напрямку вагомими є дослідження Л.Венути, В.С.Виноградова, С.Влахова, Г.В.Денисової, У.Еко, В.Н.Комісарова, А.Поповича, П.Торопа, С.Флоріна, О.І.Чередниченка, О.Д.Швейцера, що розробили теоретичні моделі і підходи до відтворення алюзії. Певних аспектів перекладу алюзії торкалися у своїх працях Л.В.Грек, Д.І.Єрмолович, О.А.Іванов, Т.Є.Некряч, О.К.Смирнов. Ця проблема тісно пов'язана з поняттям інтеркультуральності у світі, яка вимагає від перекладача пошуку більш широких можливостей перекладу, пов'язаних з наявністю культурних відмінностей. Кожний художній твір ставить свої естетичні і поетичні завдання, кожний автор вживає алюзії в унікальному середовищі, що, відповідно, вимагає індивідуального підходу до відтворення їх у перекладі.

На сучасному етапі алюзія вивчається здебільшого у двох напрямках: або з позиції стилістичних прийомів, або в контексті проблеми інтертекстуальності і прецедентних текстів. У першому аспекті алюзія розглядається як натяк/посилання на певний факт, явище, особу чи подію, що вважаються відомими. Поряд із цими численними дослідженнями з'являються розвідки, у яких вона розглядається багатоаспектно, робиться спроба застосування комплексного підходу до цього явища і побудови загальної теорії алюзії [1; 2]. Алюзія розглядається як “посилання через відповідний знак (що може належати до будь-якої семіотичної системи) на певний культурний денотат” [2:6], що супроводжується прирошенням змісту тексту, в якому вона використовується. Елемент першоджерела у складі алюзії є її репрезентантом – структурним елементом, що вказує на текст-джерело і передає

його зміст, а саме першоджерело – денотатом [1]. Алюзія як вказівка на претекст ускладнює свою семантичну структуру – акумулює смисл, узятий із претексту. З позицій інтертекстуальності алюзія постає як один з її виявів, а саме інтертекстом – елементом існуючого тексту, що включається в новий текст і слугує посиланням на текст-джерело. Вона є формальним виразником інтертекстуального зв'язку між текстом, що містить алюзію, та текстом-джерелом і тим самим – засобом створення міжтекстових зв'язків [3; 4; 5]. Алюзія виступає способом апеляції до претекстів, прецедентних феноменів, створюється на їхній основі, а останні актуалізуються різними способами в алюзіях. Очевидно, що алюзія як форма вияву інтертекстуальності і алюзія як стилістичний прийом становлять те саме поняття і мають подібні ознаки: її існування передбачає наявність денотата, на який робиться посилання, присутність репрезентанта як елемента цього денотата (маркер алюзії), вона характеризується зв'язком з денотатом, референційністю стосовно свого джерела, базується на спільних фонових знаннях адресанта та адресата, має смислоутворюючу функцію в новому тексті, тобто збагачує і ускладнює його смисл. *Алюзія є одним з виявів інтертекстуальності, що в лаконічній формі розкриває суттєві параметри авторського задуму і потребує при перекладі врахування прироцнення змісту тексту і ступеня відомості претексту в цільовій культурі.* Вона цілеспрямовано використовується для прироцнення змісту тексту та досягнення певного комунікативного ефекту. Кожний автор обирає з великого корпусу претекстів той елемент, який сприяє найповнішому втіленню всіх нюансів задуму з метою скорочення його шляху до читача. Алюзія потребує уваги в перекладі, оскільки від відображення її внутрішніх художніх ресурсів залежить правильне розкриття авторського задуму.

Для розуміння ролі авторської алюзії перекладачем необхідні такі етапи її актуалізації: виявлення алюзії в тексті, ідентифікація і активізація її джерела, визначення функцій алюзії. При відтворенні алюзії в перекладі до цих етапів додається найскладніший етап пошуку адекватного відповідника алюзії в тексті перекладу. Уже розроблені труднощі перекладу алюзивних власних назв [6], такі як ідентифікація і декодування алюзії, ступінь відомості в мові перекладу, зміна її конотацій у діяхронії, доцільно застосовувати стосовно алюзії загалом і додати такі чинники, як характер самої алюзії, її полігенетичність, її питома вага в художній тканині твору: значущість у розкритті авторської інтенції, концентрація, частотність уживання і позиція в тексті, а також чинник реципієнта і різні типи деформації алюзій. Від цих чинників залежить вибір способу відтворення алюзій для збереження тих стилістичних функцій, які вони виконують у вихідному тексті (характерологічна, експресивна, символічна, комічна тощо). Різні категорії алюзій створюють різні типи проблем при відтворенні їх у перекладі, вимагаючи пошуків індивідуальних, ситуативних шляхів їх вирішення. Загальні підходи до відтворення алюзії – очуження та одомашнення (Л.Венуті, Г.Денисова, У.Еко, І.Клюканов, А.Попович та ін.) – втілюються на практиці в різних прийомах.

У тексті художнього твору алюзії представлені алюзивними висловами та алюзивними власними назвами. Основною умовою реалізації механізму алюзії є відомість її джерела, його включеність у вертикальний контекст учасників міжкультурної комунікації. У цьому разі алюзії можуть бути виявлені представником іншої культури і створити відповідну систему асоціацій. Складність відтворення алюзії полягає в повній або частковій втраті її впізнаваності в цільовій культурі, що може стати на заваді розуміння авторської інтенції.

При перекладі алюзії передусім доводиться долати екстралінгвальні труднощі. Від них залежить вибір способу відтворення алюзії для збереження тих стилістичних функцій, які вони виконують у вихідному тексті. Перекладацькі стратегії визначаються в кожному конкретному випадку залежно від перекладацької ситуації. Основними критеріями добору засобів перекладу виступають такі параметри комунікативної ситуації: ступінь відомості

алюзії у культурі реципієнта, домінантна стилістична функція алюзії, характер/тип самої алюзії, характер тексту, питома вага в художній тканині твору.

За критерієм відомості алюзій у країні мови оригіналу та в країні мови перекладу пропонуємо виділити алюзії, які: 1) рівноцінно сприймаються і розуміються як у культурі оригіналу, так і в культурі перекладу; 2) зрозумілі в культурі оригіналу, але не в культурі перекладу; 3) уже не розуміються в повному обсязі в культурі оригіналу та взагалі невідомі в культурі перекладу; 4) маловідомі в культурі оригіналу і невідомі в культурі перекладу; 5) хронологічно обмежені/ необмежені. Перекладачеві потрібно враховувати те, що текст перекладу перебуває на культурно-історичній і просторово-часовій відстані від тексту оригіналу: нерідко неможливе повне розуміння текстів культури навіть у межах нації, особливо якщо вони створені кілька століть тому, оскільки культура, досвід реципієнтів того часу істотно відрізняються від сучасних знань, культури, відбувається процес забування реципієнтом культурного фонду своєї власної культури. Що віддаленіший певний історичний період (часово віддалені алюзії), то розмитішими є асоціації алюзій.

Процес сприйняття алюзії вимагає читацької активності і підготовленості. Адекватність і глибина сприйняття залежать від досвіду і обсягу фонових знань реципієнта. Наділення алюзії смислом і його розгадування завжди суб'єктивовані авторським і читацьким баченням. Конкретні особистості відрізнятимуться за своїм життєвим досвідом, культурним багажем, різним рівнем освіти, загальний обсяг сприйнятої ними інформації та їхні реакції матимуть індивідуальні риси. Передбачити всі межі можливості сприйняття читачів, усі варіанти реакції перекладач не може. Тому неможливо визначити чіткі критерії відомості алюзій. Основним мірилом для перекладача є передусім його власне сприйняття оригіналу, оскільки він сам виступає первинним реципієнтом. Художню літературу розраховано на масового читача, на когнітивну базу якого і орієнтується перекладач. При перекладі враховується “усереднене” сприйняття мовного колективу, типовий, “середній носій” мови (що засвоїв програму середньої школи), хоча цей середній рівень є хронологічно обумовленим.

Ідентифікація та адекватне декодування смислу алюзії залежить від загальної ерудиції та інтелектуальності перекладача, його фонових знань: від уміння відчутти присутність алюзії в тексті, знання джерела алюзії та змісту, який вона передає. Перед перекладачем постає завдання розв'язання проблеми атрибуції, тобто співвіднесення її з текстом-джерелом (оскільки саме нерозв'язання проблем атрибуції нерідко призводить до неправильного її відтворення), а також виявлення її функції в тексті оригіналу, визначення її маркованості/немаркованості, експліцитності / імпліцитності (ступінь її імпліцитності), точності/трансформації, тобто розуміння всіх зв'язків між текстом-джерелом і новим текстом.

Загалом, переклад „інтернаціональних” алюзій, що належать до загальнолюдського культурного фонду, не викликає особливих труднощів. Вони відомі читачу вихідного тексту і тексту перекладу, і тому зберігаються у перекладі. Це, як правило, алюзії на відомі твори класичної літератури, античну міфологію, Біблію, визначні історичні події. Роботу перекладача полегшує спільний “культурний фон”: вивчення історії і культури окремих народів, проникнення однієї культури в іншу, їх взаємовплив та запозичення.

Якщо натяк на відомий факт чи ситуацію не сприймається читачем/перекладачем, авторська підказка пропадає, то додаткові асоціації, засновані на цьому джерелі, втрачаються. Постає проблема різниці “фонових знань” (екстралінгвальної інформації) автора та читача. Адресат перекладу, якому бракує необхідної культурно-історичної інформації, не може самотійно “розшифрувати” натяк, доповнивши самотійно текст імпліцитним змістом, а відправник розраховує, що адресат доповнить частину змісту, якої не дістає, почерпнувши її зі свого загальнокультурного багажу. У цьому йому має допомогти

перекладач, “оскільки суспільне призначення перекладу саме і полягає в тому, щоб створити для адресата перекладу рівні з адресатом оригіналу можливості для смислової інтерпретації тексту” [7:201]. Цю обставину (диференціал попередніх інформаційних запасів) перекладач має враховувати і вносити необхідні пояснення [7]. Основне завдання перекладача при відтворенні алюзії – урахувати “прозорість” асоціативних зв’язків, зберегти асоціативний фон, щоб забезпечити впізнаваність алюзії реципієнтом, що має викликати в нього необхідні асоціації, або компенсувати втрати асоціативного фону. У перекладі потрібно якомога повніше передати весь комплекс асоціацій, які викликає алюзія в читача оригіналу.

Перекладач передбачає потенційний комунікативний ефект алюзії, і в разі потреби адаптує її смисл до середнього рівня читача мови перекладу, щоб текст перекладу досяг межі “доступності”. З другого боку, цей процес обумовлено індивідуальними властивостями перекладача як творчої особистості, тому, звичайно, виникає елемент вибіркової інформації і суб’єктивності реконструкції. Перекладач, який з огляду на взяті на себе роль культурного посередника, самостійно визначає кількість і міру перекладацьких трансформацій.

Вибір перекладацьких стратегій залежатиме від наявності в культурі перекладу першоджерела алюзії, ступеня його розповсюдженості. Так, для правильного відтворення літературної алюзії в перекладі необхідна наявність перекладу джерела алюзії у цільовій культурі. На жаль, через відомі ідеологічні причини багато творів світової літератури ще не перекладено українською мовою. Дещо обмежена обізнаність українців, а надто середнього та старшого віку, з реаліями англо-американської культури, випадіння певних блоків класичної освіти з системи освіти в Україні (Біблія, філософські та наукові праці), проблема з доступом до довідкової літератури – все це створює додаткові труднощі для перекладача. Відтворення багатьох алюзій у повному обсязі (форма – зміст) потребує додаткових зусиль, а іноді залучення гіпертекстуальних елементів.

Особливі труднощі для перекладу викликають неочевидні, приховані, деформовані алюзії. Перекладачеві необхідно виявити таку приховану чи деформовану алюзію, встановити її повну, вихідну форму, визначити спосіб деформації, що був застосований: усічення, опущення, додавання, заміна компонентів, зміна граматичних або структурних характеристик, перифраз, оказіональні зміни чи комбінація зазначених прийомів.

Впливає на переклад і питома вага алюзії в художній тканині твору, її позиція в тексті. Алюзія може функціонувати як тематично значимий елемент художнього твору – домінантна алюзія, що в стислій формі вводить домінантну, ключову тему твору і розміщується в таких композиційно важливих пунктах твору, сильних позиціях [3], як заголовок, зачин, кінцівка, і фрагментарний елемент художнього твору – алюзія локальної дії, яка не організує смисловий зміст художнього твору, а лише сприяє його розвитку на обмеженому відрізку тексту.

Перекладач повинен постійно працювати над поглибленням і розширенням своєї ерудиції, щоб не лише впізнавати алюзію в оригінальному тексті, але й знаходити в контексті своєї культури ті адекватні відповідники, які здатні викликати необхідні асоціації, задумані автором. Перекладач має розвивати компетентність у вертикальному контексті [8], що включає алюзивну компетентність. Про необхідність підвищення цієї компетентності, розширення загальної ерудиції студентів-перекладачів, зокрема в галузі історії і художньої літератури свідчить дослідження, проведене на перекладацькому відділенні Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка. З метою виявлення ступеня їх обізнаності з претекстами, які актуалізуються через алюзії, з художніх творів ХХ ст., було проведено вибіркове опитування студентів IV–V курсів перекладацького відділення (50 студентів), які прослухали курс зарубіжної літератури, переклали достатню кількість різножанрових текстів, і яких можна вважати підготовленою аудиторією. Результати дослідження можна представити у діаграмі.

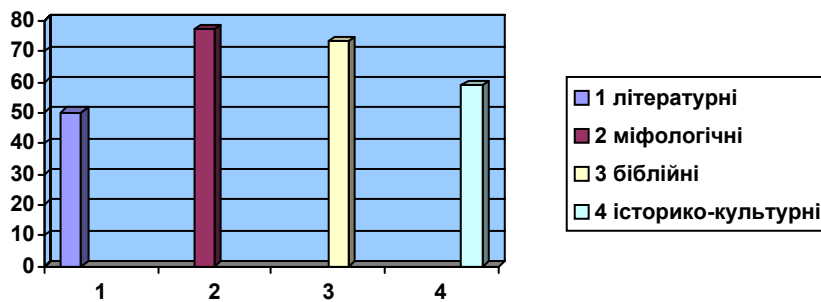

Рис.1. Відсоток розуміння респондентами різних видів аллюзій

Правильний вибір стратегії безпосередньо залежить від вміння перекладача проникнути у найтонші нюанси форми і змісту літературно-художнього тексту. Хоча певні втрати інформації і заміна асоціацій неминучі в перекладі, потрібно намагатися зберегти той самий обсяг екстралінгвальної інформації, передавати аллюзію адекватно, зберігаючи її прагматичний смисл. Щоразу потрібно знаходити оптимальне рішення для актуалізації авторського підтексту в тексті перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1.Евсеев А.С. Основы теории аллюзии (на материале русского языка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Ун-тет дружбы народов им. Патриса Лумумбы. – М., 1990. – 15с. 2.Тютенко А.А. Структура і функції аллюзії в пресі Німеччини, Австрії та Швейцарії. Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харківськ. нац. ун-т. – Харків, 2000. – 20с. 3.Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999. – 444с. 4.Козицкая Е.А. Цитатное слово в газетном заголовке и рекламном тексте. –Тверь: Твер. гос. ун-тет, 2001. – 83с. 5.Фатеева Н.А. Контрапункт интертекстуальности или интертекст в мире текстов. – М.: Агар, 2000. – 280с. 6.Смирнов О.К. Имена собственные в художественной литературе и специфика их перевода: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Одес. гос. ун-т. – Одесса, 1991. – 16с. 7.Латышев Л.К. Технология перевода. — М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001.— 280с. 8.Гюббенет И.В. Основы филологической интерпретации литературно-художественного текста. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 205с. 9.Денисова Г.В. В мире интертекста: язык, память, перевод. – М.: Азбуковник, 2003. – 298с.

КОСТИК О.І., ЯРЕМЕНКО Ю.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИКО-СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНИХ СЛІВ І СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У сучасній англійській мові, у його мовній сфері спостерігається паралелізм уживання таких мовних одиниць, як складне слово і словосполучення. У багатьох випадках той чи інший автор у тому самому або схожому контексті при описі якого-небудь явища, особи або предмета вживає або складне слово, або словосполучення, або обидва утворення одночасно. (Мова йде про складні слова і словосполучення, схожих між собою за своїми семантико-структурними особливостями, а в ряді випадків і за лексичним значенням.) Наприклад: 1. *It's a five-minute walk from the hotel to the beach. – It takes five minutes to walk from the hotel to the beach.* 2. *He was stocky, broad-shouldered, but strong enough for his age. – Round, broad shoulders had Jo, big hands and feet, a fly-away look to her clothes ...* 3. *A middle-aged, well-dressed Negro, valise in hand, had entered the hotel. She affected elegance, covered a natural stupidity by drooping her eyelids, dressed well and according to the mode.* 4. *His weary, pale-blue eyes remained fixed on your face, but so empty of expression were they, that was not discomfort. A regular snow maiden, with blue eyes and yellow hair curling on her shoulders.*

Багато складних слів, як відомо, по своїй значеннєвій структурі і взаємовідношенню компонентів являють собою своєрідні синтаксичні утворення, “синтаксичні” слова, близькі за семантико-структурними відносинами складових їх частин” [1].

Однак взаємини компонентів складного слова не можна розглядати як синтаксичні в загальноприйнятому змісті цього слова. Такі взаємини виявляються в складному слові лише в порівнянні із синтаксичними відносинами слів – членів відповідних їм словосполучень. Тому мова може йти лише про семантико-структурну подібність, а не про тотожність структур порівнюваних утворень.

Крім структурної близькості, ці утворення подібні і по ознаці значеннєвої сполучуваності їхніх частин – слів у словосполученні і компонентів у складному слові.

Про близьку подібність складного слова і словосполучення в сучасній англійській мові свідчить і той факт, що в деяких складних словах перший компонент – якісний прикметник (прислівник) – може змінюватися граматично. Наприклад: *In his heart he knew that the chap was taller and stronger and better-looking and better-dressed than he was.*

У наведеному прикладі прикметники – перший компонент складного слова better – має граматичну форму порівняльного ступеня, точно так само, як і окремі слова – прикметники taller і stronger.

Близькість аналізованих слів і словосполучень підтверджується ще і тією обставиною, що утворення багатьох складних слів здійснюється на базі словосполучень. Словотворча модель складного слова наповняється не окремими словами, а сполученнями слів, зв'язаних між собою значеннєвою сполучуваністю, тобто при утворенні багатьох складних слів використовується словосполучення, а не слово. Крім цього, структурні взаємини компонентів складного слова і слів – членів словосполучення, як ми уже відзначали вище, подібні між собою, що також підтверджує зазначену словотворчу особливість аналізованих складних слів. Аналіз загального змісту тих чи інших утворень говорить про те, що між ними в цьому плані немає істотного розходження. Для вираження будь-якої думки речення як зі складними словами, так і зі словосполученнями мають у цілому однаковий загальний зміст, вони розрізняються лише окремими значеннєвими і стилістичними нюансами. Так, наприклад, наступні речення можна було б перефразувати, вживши словосполучення.

1. *But when the entrenched misery of an area nearly as large as the United States is consistently blamed on five million people in a shoebox-size country (a country the size of a shoebox).* 2. *Brian was impressed with the useful know-how of his much-travelled cousin (who travelled much).* 3. *Once-in-a lifetime holiday (the holiday of a lifetime).* 4. *This old man, through misfortune, became a thinker and advice-giver (a giver of advice).*

Однак, певна значеннєва різниця між складним словом і словосполученням все-таки існує, але ця різниця не чисто лексичного плану, про яке ми говорили вище, а скоріше лексико-граматичного, тобто складне слово – це якась частина мови: прикметник, іменник, прислівник – із властивими цій частині мови ознаками, у той час як словосполучення – це сполучення слів, що відносяться до різних частин мови, причому пануюче слово словосполучення може бути віднесене до зовсім іншої частини мови, ніж аналогічне складне слово.

Складні слова виступають у реченні як єдине лексико-граматичне ціле. Воно оформляється в таке єдине ціле різними граматичними засобами, у тому числі словотворчими афіксами. Наприклад, слова *left-handedness, late-comer, fair-haired, highbrowism, sweetheartship, single-handedly, open-airish* оформляються в єдине ціле за допомогою словотворчих суфіксів -ness, -er, -ed, -ism, -ship, -ly, -ish.

Говорячи про відмінність складних слів від аналогічних їм словосполучень, необхідно відзначити ще одну обставину. У ході розвитку семантики складного слова в нього може з'явитися значення, відсутнє в аналогічному йому словосполученні. Крім того, складне слово

не завжди і не у всіх випадках співвідноситься зі словосполученням і тому воно не завжди має еквівалент у виді словосполучення. *In the quiet, quaintly-named streets, in town-mead and market place, in the lord's mill beside the stream, in the bell that swung out its summons to the crowded borough-mote, in merchant-gild and church-gild and craft-gild, lay the life of Englishmen who were doing more than knight and baron to make England what she is...*

Так, складне слово може бути утворено не від словосполучення, а від іншого складного слова і з ним воно буде співвідноситися: *First-person-account* (оцінка від першої особи), *a man-sized job* (чоловіча робота), *first-hand report* (доповідь з перших вуст), *man-to-man talk* (відверта розмова), *travel-based tourism* (подорож на далекі відстані), *long-standing agreement* (довгострокова угода), *tourist-handly trail maps* (компактна дорожня туристична карта), *snowsuit-bundled children* (діти, одягнені в зимові комбінезони), *high-pitch whirl* (надто швидка їзда), *stoplight-free main artery* (головна траса без світлофорів), *face-to-face courses* (заняття в класі), *snowfall-related accidents* (нещасні випадки, пов'язані зі сніговими завалами), *thrill-seeking person* (людина, яка постійно шукає пригод), *distance-education courses* (дистанційний курс навчання), *high-attitude planting* (виращування культур у високогірних районах), *solar-charged iron* (праска, що працює від сонячної батареї).

Нарешті, багато складних слів вживаються в мові, а еквівалентні їм словосполучення, хоча й існують, але в мові, як правило, не вживаються. До таких складних слів відносяться, наприклад, *sleeping-pills*, *shaving-cream*, *ash-blonde*, *rain-proof*, *bus-stop*, *post-office*, *shipbuilding* (adj), *hand-made*, *home-made* і т.д. а також слова, що позначають:

age (вік) – *a hundred-year-old building*
length (довжину) – *a thirty-kilometre radius*
price (ціну) – *an eighty-five dollar ticket*
weight (вагу) – *a seven-kilo sac*
volume (об'єм) – *a two-litre car*
duration (тривалість) – *a two-hour trip*
depth (глибину) – *a five-metre hole*
time (час) – *a ten-minute talk*
area (площу) – *a sixty-acre park*

Це звичайно слова, що устоялися в мові, що міцно увійшли в його словниковий склад. Дані категорії складних слів виключаються з нашого дослідження, тому що їм немає рівнозначних еквівалентів – словосполучень, уживаних у мові. Але з іншого боку, без них не можна обійтися тільки з тієї причини, що ніщо не передає так стисло, лаконічно зміст, як вони. Наприклад: *a newly-wed couple* (молодята), *a world-famous brand* (відома марка в світі), *an easy-going atmosphere* (дружня атмосфера), *a much-travelled woman* (жінка, яка багато подорожує).

Отже, розглянувши еквівалентність складних слів і словосполучень з погляду їхнього загального значення, семантичної структури їхніх частин (компонентів і слів), їхньої лексичної сполучуваності, граматичних властивостей і почасти утворення, перейдемо до вживання їх у мові.

Досліджувані утворення по своєму загальному значенню розділяються на атрибутивні, з одного боку, і на предикативні – з іншого.

Атрибутивні словосполучення, як відзначає О.І.Смирницький [2], є утворення, у яких зв'язок дуже тісний в порівнянні з іншими видами словосполучень. Атрибутивні словосполучення в силу цього виступають у реченні як якісь цілісні одиниці, що певною мірою зближає їх зі складними словами.

Найбільш розповсюдженим типом складних слів, є наступні слова *blue-eyed*, *warm-hearted*, *soft-hearted*, *well-bred*, *ill-bred*, *light-minded* яким відповідають словосполучення типу *with blue eyes*, *with soft, warm heart*, *with light mind*. (Через обмеженість обсягу статті ми не

розглядаємо інші різновиди складних слів цього типу – *big-sized, dark-coated* – і еквівалентні їм словосполучення з прийменником *of* – *of a big size* – і з прийменником *in* – *in a dark coat*.) Слова цього типу позначають найчастіше зовнішні і внутрішні ознаки людини: його зовнішній вигляд, колір очей, волосся, розмір, форму тіла і його частин, риси його характеру і т.д., а також такі ознаки, як колір, розмір, форму різних інших предметів. Наприклад: 1. *Good-looking, always well-bred, composed, with his perfectly formal manners he marked out in public.* 2. *Elizabeth – or Beth, as every one called her – was a rosy, smooth-haired, bright-eyed girl of thirteen, with a shy manner, a timid voice, and a peaceful expression, which was seldom disturbed.* 3. *Wonderfully handsome, with frank eyes, crisp, golden hair.* У семантико-структурному плані слова на зразок *blue-eyed* і словосполучення на зразок *with blue eyes* дуже близькі одне до одного. Компоненти складного слова *blue, eye* і слова – члени словосполучення *blue, eyes* – за змістом ідентичні. Словотворчий суфікс *-(e)d* за своєю граматичною функцією відповідає прийменникові *with* [3]. Прийменник *with* зв'язує іменник з означенням (*with frank eyes, with a shy manner*).

Таку ж граматичну функцію має і суфікс *-(e)d* (крім інших його функцій). Він також зв'язує іменник (*a girl*) і означення *bright-eyed* (*a bright-eyed girl*). Подібна значеннєва і структурно-семантична близькість порівнюваних утворень сприяє їхньому використанню в мові для позначення тієї самої ознаки. Аналізований тип складних прикметників дуже продуктивний: у мові спостерігається постійне утворення нових слів, причому багато з них носять потенційний характер (порівн., наприклад: *big-boned, runny-nosed, serious-faced, dry-eyed*).

Порівняно легке утворення в мові складних слів цього типу, висока їхня продуктивність у значній мірі зближують порівнювані утворення. У різних авторів ми знайдемо чимало прикладів майже рівнобіжного вживання складного слова й аналогічного йому словосполучення: *Matilda was a tall, thin, graceful, fair girl, with a rather large nose. She did not look her best, so thin, so large-nosed.*

Однак вживання в мові аналізованих утворень має свої закономірності. Складне слово вживається для позначення ознаки, що ніби співіснує з його носієм – людиною або предметом. Ця ознака не виділяється, не відокремлюється, а утворює єдине ціле зі своїм носієм. Наприклад: *On the stroke of midnight a man entered. He was wearing a black tail-coat and no mask. Big, horn-rimmed dark glasses were covering a large part of his face.*

У наведеному реченні вживання складних прикметників диктується потребою позначення ознаки (чорний, довгий плащ) і людини – його носія – як єдиного цілого. Ознака не відокремлюється від людини. Ознака *horn-rimmed* обов'язкова для предмета *glasses*, тому що без нього ми не будемо знати, яка різновид предмета мається на увазі. Тому тут для позначення ознаки вживається складне слово, а не словосполучення.

У тих же випадках, коли виникає потреба виділити ознаку, звернути на неї особливу увагу (виокремити її), уживається не складне слово, а словосполучення. Наприклад: *Tall, spare, with narrow shoulders, something of a stoop. Tall, slim, with his eyes so blue, his smooth skin was like ivory – perfect type of the young Englishman.*

У даних реченнях ознаки людей, позначені словосполученнями *with his eyes so blue, tall, spare, with narrow shoulders* відокремлюються від їхніх носіїв: вони є важливими для характеристики людини (предмета), на них звертається особлива увага. Подібна виділеність ознаки, відділення його від носія, видна особливо ясно в наступному прикладі: *Margaret, the eldest of the four, was sixteen, and very pretty, being plump and with large eyes, plenty of soft brown hair, a sweet mouth, and white hands, of which she was rather vain. She had a decided mouth, a comical nose, and sharp grey eyes, which appeared to see everything, and were by turns fierce, funny, or thoughtful.*

Ознака *very pretty* поряд з іншими ознаками – *being plump and with large eyes, plenty of soft brown hair, a sweet mouth, and white hands* – виділена при описі дівчини й існує наче самостійно. У ряді випадків подібна ознака є істотним для характеристики його носія. Це ознака, за якою ми довідуємося про людину або предмет. У другому реченні підрядне речення *which appeared to see everything, and were by turns fierce, funny, or thoughtful* розкриває і доповнює зміст ознаки вираженої словосполученням *a decided mouth, a comical nose, and sharp grey eyes*.

Як указувалося вище, відокремлення ознаки, відділення його від предмета найбільше адекватно виражається словосполученням. Останнє являє собою найчастіше іменник. Іменник, як відомо, у своїй основній функції позначає предмет, предметність, а як додаткову функцію воно може позначати ознаку. При позначенні ознаки таким словосполученням на перший план висувається предметний характер ознаки, тому що тут позначається насамперед сам предмет. По зауваженню А.А.Потебні, “іменник, як атрибут, вносить у думку рису своєї колишньої самостійності” [4]. У силу цього ознака, позначена словосполученням, виступає як щось самостійне, відособлене, таке словосполучення менш залежне від обумовленого йому слова, що також сприяє виділенню ознаки, що виступає як існуюча самостійно. Аналізовані складні прикметники в переважній більшості випадків являють собою двочленне утворення. 1. *They had both known her when she was a child and they were long-legged boys*. 2. *Fifteen-year-old Jo was very tall, thin and brown, and reminded one of a colt, for she never seemed to know what to do with her long legs, which were very much in her way*. Аналогічні словосполучення, на відміну від складних слів, можуть бути багаточленними, тобто мати у своєму складі кілька слів, словосполучень і навіть речень – означень до іменника, що є головним словом словосполучення. Таким чином, при позначенні декількох ознак предмета ці ознаки не можуть бути виражені складним словом і виражаються тільки словосполученнями. Наприклад: 1. *The daughter, too, got up, leaning against the piano, a slight figure, with bushy, dark, short hair*. 2. *Garroway was a tall thin man with a lean ascetic face, grey hair which left a small round spot like a tonsure*.

В першому реченні слово *hair* має три означення *bushy, dark, short*. У другому реченні означенням до слова *hair* є підрядне речення *grey hair which left a small round spot like a tonsure*.

Виділення ознаки і відповідне позначення його словосполученням може здійснюватися й іншим шляхом, а саме за допомогою конструкцій з дієсловом *to have*. Наприклад: *He had a high-pitched but slightly husky voice, and I imagined that its characteristic tone would probably be querulous*.

Вживання словосполучень має на меті виділення ознаки; крім цього, ознака розглядається в часі через дієслово *to have*. Ознаки описуваних людей мають місце у певний період часу. Цим словосполученням аналогічні наступні складні слова: *brown-moustached, fair-skinned, fine-featured, blue-eyed, straight-nosed* і т.д.

Іншим типом словосполучень, що мають аналогічні їм складні слова, є предикативні словосполучення типу *to look old, young, pale*. Ці словосполучення близькі за структурою присудкові, тобто вони складаються з дієслова, що виконує роль дієслова-зв'язки (*to look*), і предикативної частини – прикметника, – кваліфікуючий підмет. 1. *Edgar, with his height, had looked wonderfully distinguished; he had a natural dignity and the assured air of a man who had been accustomed to the obedience of others*. 2. *With his smiling wonderfully-looked mouth and the good-humoured mockery of his grey eyes, a person who was easy to get on with. You never had to pretend with him*.

Різниця у вживанні в мові даних предикативних словосполучень і аналогічних їм складних слів виходить із самої природи аналізованих утворень. У предикативних словосполученнях ознака, що виражається предикатом – прикметником, носить яскраво

виражений часовий характер: він існує у певний період часу, носій ознаки має його лише на якийсь (або в якийсь) період часу. Наприклад: *For a moment Raymond looked pale and grave, then he continued to speak.*

У цьому реченні часовий характер ознаки, вираженого предикативними словосполученнями (*looked pale and grave*), виявляється в тимчасовій формі дієслова *look*: він ужитий у часі Past Simple. Крім чисто граматичного способу вираження часу, тимчасовий характер ознаки може підкреслюватися ще й іншими способами: ситуацією, тими умовами, у яких протікає дія, вказівкою на специфіку місця дії, що сприяє створенню тимчасового характеру ознаки (*for a moment*).

Однак уживання складного слова, а не предикативного словосполучення говорить про те, що ця ознака все-таки постійно є присутня у даних людей. Вживання в мові складного прикметника, що позначає цю ознаку, свідчить насамперед про постійний характер даної ознаки, оскільки тут відсутнє вказівка на час. Наприклад: 1. *Your uncle Soames is a match for everybody. He's a very clever man, and good-looking, and wealthy, and most considerate and careful, and not at all old, considering everything.* 2. *She also noticed that he was smooth-shaven, good-looking and young, but nothing more.*

Складний прикметник *good-looking* виражає ознаку, властиву людині (або предметові) більш-менш постійно.

Отже, аналіз вживання в мові складних слів і аналогічних їм словосполучень показує, що ці утворення, незважаючи на велику значеннєву близькість одне до одного, проте відрізняються при вживанні в мові.

ЛІТЕРАТУРА

1.Никошкова Е.В. Співвідносність складних слів і словосполучень (на матеріалі сучасної англійської мови). – Учений. зап. МГПИИЯ ім. М.Тореза, 1969, т.52). 2.Смирницкий А.И. Синтаксис англійської мови. М., 1957. 3.Смирницкий А.И. Лексикологія англійської мови. М., 1956. – С.118. 4.Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. М., 1958, т.I-II. 5.Раєвська Н.М. Present-Day English Syntax. Київ-1970. – 179с. 6.Ilyish B. The Structure of Modern English. Ленинград, 1971. – 366с.

КРЕМЗИКОВА С.Ю.

Донецький національний університет

РИТУАЛІЗОВАНІ СИТУАЦІЇ “ОПЛАКУВАННЯ” ТА ЇХ ВЕРБАЛІЗАЦІЯ В СТАРОФРАНЦУЗЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Одним із ритуалів середньовічної Франції був ритуал оплакування загиблих та померлих. Ситуації оплакування загиблих воїнів в епічному дискурсі включають мовленнєві дії, які виражаються дієсловами звуку, і немовленнєві акти, що відбивають внутрішнє життя людини та визначаються дієсловами емоції (психічного чи фізичного стану). Дієслова емоції вказують на моральні та психологічні процеси, яких зазнає суб'єкт, і які характеризуються особливостями мовної поведінки. Відмічено, що дієслова емоції можуть бути поділені на два класи: емоційні стани та емоційні відношення. Ядро тематичного класу дієслів емоції становлять, на думку вчених, не тільки дієслова психічного стану, а й дієслова психічного впливу [1:276]. Дієслова емоції відзначаються регулярною багатозначністю. Зокрема одним з них притаманне вторинне ментальне значення, іншим – семантичний зсув – від емоції до мовленнєвої дії.

Головними елементами ситуації оплакування є дія емоційного відношення до загиблих, яку висловлює суб'єкт емоції, емоційний стан та його причина. Деякі лінгвісти співвідносять систему понять “причина-емоція” з парою “стимул-реакція”, інші розглядають

причину як об'єкт емоційного стану. У випадку включення об'єкта до структури ситуації йдеться не тільки про емоційний, а й про інтенціональний предикат, який реалізується у вигляді дескрипції, що виникає на основі оцінки [2:56]. Зважаючи на особливості семантичної структури дієслів, розмежовуються ситуації вербалізовані дієсловами *“regretter”*/оплакувати, *“pleindre”*/жалкувати та ситуації, що розгортаються навколо дієслів *“crier”*/кричати, *“plurer”*/плакати. Наприклад: *“Quant ennuié sunt de **plurer** Sil comencent a **regrater**”* (Saint Gilles, Greimas). Наведений приклад свідчить про зв'язок внутрішньої емоції, емоційного стану та емоційного відношення, який демонструє ознаки тотожності та відмінності.

У діяльнісних ситуаціях оплакування загиблих воїнів товаришами їх емоційне відношення визначається дієсловами, що включають потенційні семи "мовлення" (*“тужити за...”, “жалкувати”*) та семи "оцінки" (*“шкодувати за ...”/“признавати цінність...”*): – *“regretter”* / оплакувати, жалкувати, уболювати. Форми таких дієслів функціонують у старофранцузьких епічних поемах та виступають в якості ядерного елемента ситуації, що розгортається. Наприклад, в «Пісні про Роланда» зустрічаємо *“regreter v/ оплакувати, жалкувати/ regretent (1) 1512 regreter (2) 2025, 2885 regrette (1) 1609” Rol.); – “pleindre”/шкодувати, жалкувати, оплакувати /, “plaignre v pleigne (2) 834, 2914 pleignent (2) 2695, 3719 pleignet (2) 915, 2250 pleindre (2) 1694, 2314 pleinst (1) 2342 pleint (1) 2896” Rol.)* та інші.

Елементами ситуації оплакування виступають й обставини, реалізацію яких обумовлено інтегрованими до семантичної структури дієслів емоційного відношення семами способу та ступеню інтенсивності дії. Обставини, як учасники ситуації, характеризують вербальну дію, вказують на силу звуку (*вголос, тихо, ледь чути*): *“Mult **dulcement** a regretter le prist: “Sire cumpaign, tant mar fustes hardiz!” [Rol. 2026-2027]; “Il les **regrette dulcement**, en oiant” [Asprem. II, 10549]*, а також вказують на якісну емоційну характеристику, силу почуття (*“par feid”, “par amur”, “dulcement”, “forment”* (з любов'ю, з вірою, з ніжністю, сильно тощо): *“Carles le pleint par feid e par amur: “Ami Rollant, Deus metet t'anme en flors, En pareis, entre les glorijs!” [Rol.2897-2899]; “Forment le pleignet a la lei de sa tere” [Rol.2251].*

Фізичний прояв емоційного стану відбивається численними формами дієслів *“plurer”/“плакати”, “горювати”, “причитати”* (наприклад, у «Пісні про Роланда» їх – 38: *“**plor**er v plorer (1) 349 ploret (1) 2942 plur (1) 2914 plurant (1) 2838 plurent (7) 1446, 2414, 2419, 2694, 3119, 3719, 3879 plurer (3) 2216, 2855, 3626 plurerent (1) 3867 pluret (9) 1404, 1852, 2021, 2576, 2594, 3642, 3709, 3722, 3998 plurrunt (1) 1748 plurt (13) 773, 822, 825, 841, 1813, 1835, 2192, 2380, 2418, 2516, 2872, 2907, 3363”.* [Rol.]); *“se pasmer”* /“непритомніти”, (*pasmer v (15) pasmee (1) 3721 pasment (4) 1348, 2415, 2421, 2931 pasmer (1) 2221 pasmet (9) 1987, 1988, 2030, 2219, 2269, 2272, 2574, 2879, 2890;* похідними іменниками стану – *“pasmaison” sf / “непритомність” pasmeisuns (5) 2035, 2232, 2591, 2880, 2891” [Rol.]*).

Взаємозв'язок дії та стану представлено в епічному дискурсі достатньо розгалуженим словотвірним рядом, який підкреслює етапи переходу дії у стан шляхом трансформації категоріальної ознаки: дія/процес, що визначається вихідним дієсловом *“se pasmer”* (непритомніти), замінюється перифразою з дієприкметниковою формою *“choire pasmet»* (впасти непритомним), а потім похідним іменником стану як результату дії *“pasmeisun”* (непритомність). Номіналізуючи дію, похідний іменник *“pasmeisun”*, як будь-який вторинний іменник, виступає в ролі семантичного еквіваленту цілого висловлення [3:50]. Наприклад: *“Li quens Rollant, quant il veit mort ses pers, E Oliver, qu'il tant poeit amer, Tendrer en out, cumencet a **plurer**.” [Rol.2216-2218]; “Voeillet o nun, a tere **chet pasmet**.” [Rol.2220]; “Li quens Rollant revient de **pasmeisuns**: Sur piez se drecet, mais il ad grant **dulur**.” [Rol.2233-2234].* Ситуації оплакування включають епізоди інактивності емоційного стану людини, що, як і інші внутрішні стани, не контролюється суб'єктом. В процесі переходу від емоційного стану до мовленнєвого акту (звернення до інших осіб, до загиблого, до вищих сил) суб'єкт набуває

активності і відновлює контроль над дією. Порівняємо: “*A icest mot se pasmet li marchis sur sun ceval qu’en cleimet Veillantif.*” [Rol. 2031-2032] та “*Ainz que Rollant se seit aperceut, De pasmeisuns guariz ne revenuz, Mult grant damage li est apareut: Morz sunt Franceis, tuz les i ad perdu*” [Rol. 2035-2038]. “*E si reclaimet Rollant qu’il li aiut:* “*E! gentilz quens, vaillanz hom, u ies tu?*” [Rol.]. В ситуації контрольованості дії дієслова емоційного стану корелюють з дієсловами перцепції – зорового та слухового сприйняття “*apercevoir*”/“*замітати*”, “*oir*”/“*чути, почути*”; ментальної дії “*aparoir*”/“*показатися*”; мовленнєвої дії “*reclaimet*”/“*волати*”, “*скричати*”.

В епічному дискурсі ситуація оплакування воїнів відповідає встановленому ритуалу, включає прославлення їхніх перемог, перелік їхніх прекрасних рис та діянь. За ними уболюють тихо, жалкують з ніжністю (*regretter doulcement*), плачуть стримано за відважними лицарями, що здійснили героїчні вчинки, звертаються до них з речами, присвячують їм промови, славлять їхні подвиги: “*Mult doulcement a regretter le prist: “Sire cumpaign, tant mar fustes hardiz! Ensemble avum estet e anz e dis; Nem fesis mal ne jo nel te forsis!”* [Rol.2026-2029]; “*Forment le pleignet a la lei de sa tere: “E! gentilz hom, chevaler de bon aire, Hoi te cumant al Glorius celeste!”* [Rol.2251-2253]. В епізодах, коли суб’єктом ситуації оплакування виступають жінки, прояви емоційного стану включають інтенсивні фізичні дії: вони рвуть на собі одяг, волосся тощо. Однак поряд з лементом та криками, висловленням жалю до себе, надається оцінка діянням героїчної особи, що загинула, підкреслюється непоправність втрати героя-воїна для міста, країни, суспільства: “*E Bramimunde le pluret, la reïne, Trait ses chevells, si se cleimet caitive, A l’altre mot mult haltement s’escriet: “E! Sarraguce, cum ies oi desguarnie Del gentil rei ki t’aveit en baillie!”* [Rol.2598-2599].

В ситуації оплакування воїнів загиблих у битві, яка вербалізується в епічному дискурсі переважно дієсловами “*regretter*”, “*plaindre*”, “*reclamer*”, суб’єктом дії виступає побратим, товариш, соратник, нерідко колективний суб’єкт (воїни, соратники). Натомість у випадку, коли ключовими дієсловами виступають “*plorer*” та “*crier*” (голосно плакати, кричати), суб’єктом дії оплакування виступає жінка (в епічному різновиді дискурсу), або жінки й простолюдини (в куртуазному різновиді). Порівняємо дві ситуації оплакування в епічному різновиді художнього дискурсу, суб’єктами яких виступають воїн та жінка: “*Guardet a la tere, veit sun nevold gesir. Tant doulcement a regretter le prist*” [Rol.2886-2887], а також “*Dedevant lui sa muiller, Bramimunde, Pluret e criet, mult forment se doluset,*” [Rol.2576-2577].

При збереженні загальної структури (і в епічному, і в куртуазному сценарії оплакування присутніми є елементи емоційного стану, фізичного прояву емоційного стану суб’єкта дії: плач, лемент, втрата свідомості), ситуація оплакування в куртуазному різновиді художнього дискурсу старофранцузького періоду набуває дещо інших складових. Так в ролі прототипового виступає дієслово “*crier*”/ кричати, валентність якого зумовлює інший характер учасників ситуації, зокрема суб’єкта дії та обставин.

У куртуазному романі, оплакуючи загиблих, люди голосно кричать, плачуть: “*Por se crioit a haute voiz*” [Yvain,83f1139]; жінки рвуть на собі волосся, заламують руки, розривають одяг, час від часу втрачають свідомість: “*Se comançoit a dessirier Et ses chevols a detrenchier; Ses mains detuert et ront ses dras, Si se repasme a chascun pas,*” [Yvain,83f1139]. Реакція тих, хто оплакує вбитих під час поєдинку лицарів, є менш стриманою: зовнішній прояв почуттів, внутрішніх емоцій є більш явним, екзальтованим, ніж у ситуації оплакування загиблих у битві з ворогами воїнів. Замість визнання величчя діянь загиблого та значущості його подвигу для загальної справи, як це робиться в ситуаціях оплакування, притаманних епічному різновиду художнього дискурсу, в ритуалах, відображених у куртуазному романі, акцентується увага на суто особистих переживаннях втрати, (на що вказують численні присвійні прикметники “*ses chevols*”, “*Ses mains*”, “*ses dras*”, а також дієслова зі зворотнім займенником – “*Se comançoit*”, “*se repasme*”).

Функціонування ряду дієслів із семантикою інтенсивної дії (нерідко з негативним відтінком – фізичної дії, спрямованої на нанесення собі пошкодження, шляхом порушення цілісності частин тіла чи одягу – “*detranchier*”/виривати, “*dessirier*”/, “*detordre*”/заламувати) передає напруження ситуації, яке підсилюється вторинним дієсловом зміни стану. Утворене за допомогою префікса-інтенсифікатора *re* – дієслово “*se repasmer*”, чи його перифраза “*recheoir pasmee*”, вказує на повторну дію “втрати свідомості”, і тим самим зводить прояв внутрішньої емоції з найвищого ступеню напруження до елементарної регулярної дії, знижуючи його ефект.

В художньому дискурсі, зокрема куртуазному різновиді, спостерігається гіперболізація прояву емоцій (почуття горя) до повної їх нейтралізації: горюють, кричать та плачуть, аж до втрати свідомості, до бажання покінчити з своїм життям: “*Et ses genz environ lui criënt, Que par po de duel ne s'ocient;*” [Yvain, 83b 964]; “*Mes de duel feire estoit si fole Qu' a po qu' ele ne s' ocioit.*”; [Yvain, 83f 1139]; “*A la foiee, si crioit Si haut com ele pooit plus, Et recheoit pasmee jus.*” [Yvain, 83f 1139].

Вербалізація ситуації оплакування в різних дискурсах старофранцузького періоду відбиває певні аспекти ритуалу, що впливає на склад її учасників. Модель діяльнісної ситуації відбиває семантичну структуру дієслова, у визначенні якої домінує синтагматичний компонент [Загнітко 2006:88]. Наприклад, у фольклорному різновиді художнього дискурсу, поетичних списках, ситуація оплакування, що розгортається навколо дієслова *crier* включає професійного плакальника, що змінює склад її учасників і надає даній ситуації зовсім іншого звучання. Суб'єкт виконує дію професійно, тому інші учасники діяльнісної ситуації, зокрема обставини, достатньо банальні й не несуть додаткового емоційного навантаження: “*Quant mort i a homme ne fame, Crier orrez: proiez por s'ame, A la sonete par ces rues.*” [Les Crieries de Paris].

Висловлюється думка, що ритуальні дії не мають мети, вони мають смисл, але такі дії виконуються інтенціонально. Метою (сміслом) ритуалу може бути як зовнішня зміна реальності, яка оточує суб'єкт і об'єкт дії, (наприклад, у ситуаціях коронування чи посвячення у лицарі), так і внутрішня зміна психічного стану людини-об'єкта дії (ситуації хрещення та благословення), чи суб'єкта дії (ситуації оплакування). Серед ритуалізованих діяльнісних ситуацій, типових для епічного та куртуазного різновидів художнього дискурсу, спостерігаються такі, що спрямовані на досягнення мети – “*baptisier*”/“хрестити”, “*benëir*”/“благословити”, “*adober*”/“посвятити у лицарі”, “*coroner*”/“коронувати” і такі, що мають смисл, серед останніх особливе місце посідає ситуація оплакування. В епічному різновиді художнього дискурсу, коли суб'єктом дії оплакування загиблих воїнів виступає лицар, вона розгортається навколо дієслова “*regreter*”, яке актуалізує імпліцитні дані про учасників ситуації, (зокрема, одну з обставин дії) – спосіб дії, який виражено дієприслівником “*dulcement*”/тихо, ніжно. В куртуазному романі та міській ліриці ситуація відбивається дієсловом “*crier*”, яке реалізує потенційні семи “*haltement*”/ “голосно”, “гучно”, тому учасниками ситуації є обставини способу дії, які вказують на високу силу звуку “*haut*”/“голосно”, “*a haute voiz*”/“вголос” тощо.

Ключові слова ритуалізованих ситуацій вступають у різного типу відношення, формуючи мережі слів: дериваційні, тематичні, синонімічні, антонімічні, омонімічні, паронімічні. Вони мають активну й широку валентність і групують навколо себе семантично та системно співвіднесені з ними слова, словотвірні утворення, що називають певних учасників: опрідметнений процес, ознаку дії, виконавця дії, місце дії та ін.

В епічному та куртуазному різновидах художнього дискурсу представлення ритуалізованої діяльнісної ситуації (хрещення, благословення, коронування тощо) відбувається: 1) за допомогою дієслова, морфемно-семантичний устрій якого вказує на певне синтаксичне оточення (актанти) та відбиває структуру мовленнєвого акту: мовець, адресат,

предмет мовлення; 2) за участю іменників-дериватів, зокрема імен дії, які відтворюють дієслівну семантику як вторинну, відбиваючи план реальності, в якому корелюють опредметнені стани, ситуації та процеси; 3) шляхом використання перифраз.

Відмічено, що іменники, мотивовані дієсловами, зберігають те чи інше число ознак, притаманних дієслову. Перш за все, це такі ознаки, як широка сполучуваність з іншими розрядами слів та властивість управляти додатками, домінувати над ними [5:73-74; 5:110-111]. З іншого боку, звертається увага на те, що віддієслівні імена представляють собою “гібриди”, які інтегрують дієслівні та іменні способи конструювання діяльнісної ситуації, що розгортається [6:327-328]. Дослідники вказують на те, що номіналізації традиційно відносяться до фонові частини дискурсу, водночас вони підтверджують їхню спроможність акцентувати увагу на тому чи іншому аспекті ситуації, властивість не тільки утворювати, а й фіксувати на певному відрізку дискурсу певний погляд на референтну ситуацію.

Ритуалізовані мовленнєві дії, об’єктом яких може бути опис церемоній прийняття присяги, посвячення в лицарі, хрещення, благословення, оплакування тощо, демонструють зв’язок з людським фактором і на комунікативному рівні характеризуються такими ознаками як перформативність, інтенціональність, конвенціальність. Стверджується, що дієслово суб’єктно-об’єктного типу не тільки називає дію, замкнену в ньому, але й визначає відношення, зв’язок між предметами та особами, між суб’єктом та об’єктом дії [7:136]. У випадку, коли об’єктом дії є інший суб’єкт, дієслівна лексема означає не тільки процес, стан, дію, але й поняття впливу будь-кого на кого-небудь, сприйняття кимось такої дії. Вагомою вважається і роль особи, наміром якої є визвати до реальності певну ситуацію. Діяльнісні ситуації з дієсловами “*regretter*”, “*plaindre*”, “*plurer*”, “*crier*” / *оплакувати загиблих, жалкувати, плакати, кричати* /, складаються з низки простих дій, які є багатофазовими, і частково конвенціальних мовленнєвих актів. Ситуація відповідає схемі відношення: *емоція – думка – слово*.

В епізодах оплакування (зокрема оплакування лицарями своїх загиблих товаришів), спостерігається відхилення від вимог соціальної ролі виконавця дії і на перший план виступає особистість. В деяких дискурсах, зокрема в міському фольклорі, ситуації оплакування включають ритуалізовані мовленнєві акти, закріплені в певному дискурсі не на рівні особистостей, а на рівні позицій, діяльнісних ролей, які реалізуються спеціальними виконавцями. В таких випадках ситуація поведінки набуває зовсім іншого вигляду: *слово – дія*. Переважно такі конвенціальні акти здійснюють тільки виконавці певних соціальних ролей, що обумовлює їх знеособлений характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Падучева Е.В. Динамические модели в семантике лексики. – М.: Языки славянской культуры, 2004. 2. Вольф Е.М. Эмоциональные состояния и их представление в языке // Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов. – М.: Наука, 1989. – С.55-75. 3. Вихованець І.Р. Прихована валентність і морфемна структура дієслова // Лінгвістичні студії. Зб.наук. праць. Випуск 3. – Донецьк: ДонДУ, 1997. – С.13-16. 4. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис. – Донецьк, 2001. 5. Ажеж К. Человек говорящий. Вклад лингвистики в гуманитарные науки. Пер. с франц. – М.: УРСС, 2003. 6. Ирисханова О.К. Лингвокреативные основания теории номинализации. – Дисс. докт. филол. наук. – М.: МГЛУ, 2005. 7. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков. – М.: Наука, 1974.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *La Chanson de Roland* (éditée par G. Moignet, 2e édition revue et corrigée). – Paris: Bordas, 1971. 2. *La Chanson d’Aspremont*. Chanson de geste du XII-e siècle. Texte du manuscrit de Wellaton Hall édité par Louis Brandin. T.I. – Paris, 1923; – T.II. 3. *Chrétien de Troyes*. Le Chevalier au Lion. (Edition du texte par P.Sala, effectuée par P.Servet). – Paris: Honoré Champion, 1996. 4. *Guillaume de la Villeneuve*, Les Crieries de Paris. Ms. Paris, B.N. fr. 837, f. 246.

ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ФОКУСУВАННЯ ТА РЕФОКУСУВАННЯ В АНАЛІТИЧНИХ СТАТТЯХ АМЕРИКАНСЬКИХ ГАЗЕТ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

Основне призначення заперечень здебільшого вбачають у представленні стану справ, альтернативного до позначеного стверджувальними висловленнями [1:40; 2:251; 3:1028; 4:960]. У межах логіко-граматичного підходу така позиція пояснюється здатністю заперечення вказувати на відношення контрадикції [5:4-5], тобто виключення одного змісту іншим [6:458]. Згідно з психологічною концепцією, запропонованою Е.Бенвеністом, заперечення є сигналом витіснення інформації [7:124]. Розвиток його ідей знаходимо в сучасних когнітивних дослідженнях, які розглядають заперечення як засіб витіснення (suppression) або збереження (retention) інформації. Прихильники гіпотези витіснення вважають, що заперечні одиниці деактивують інформацію, яка знаходиться у сфері їхньої дії, переміщуючи увагу читача зі стану справ, позначеного одиницями, з якими вони сполучаються, на протилежний [8; 9; 10; 11:1057]. Одночасно теорія збереження інформації вважає, що заперечення перешкоджає витісненню значення, яке знаходиться у сфері його дії, внаслідок утримання на ньому уваги читача [12:4; 13:233; 14:991-992].

Операції збереження та витіснення інформації покладені в основу реалізації запереченнями функцій фокусування і рефокусування в тексті, які залишаються не з'ясованими, що зумовлює **актуальність** цієї статті. Для пояснення функцій фокусування та рефокусування використовуємо образ-схеми, оскільки ці структури моделюють досвід взаємодії людини з навколишнім середовищем [16:xiv; 18:28], створюючи підґрунтя для формування її поглядів на світ [19:312]. Ці елементарні, повторювані, динамічні доконцептуальні структури формуються під впливом сенсомоторного досвіду людини та слугують основою для творення більш складних образів свідомості [15:105; 16:xiv, xix; 17:250]. Фокусування і рефокусування здійснюються за участю силових образ-схеми, які формуються внаслідок взаємодії людини з навколишнім середовищем і складаються з трьох компонентів: джерела, цілі та вектора [16:42].

Фокусування – це виведення одного з ракурсів ситуації у центр поля сприйняття [20:122] за рахунок співвіднесення референтів із джерелом або ціллю образ-схем, вектор яких позначений запереченнями. **Рефокусування** виявляється в усуненні джерела або цілі однієї, з двох протиставлених образ-схем, активованої одиницями, з якими сполучаються заперечення, натомість співвіднесенні об'єктів, позначених підметом або додатком, з відповідними компонентами іншої. **Метою** цієї статті є виявлення лінгвокогнітивних механізмів реалізації запереченнями функцій фокусування і рефокусування в аналітичних статтях американських газет, починаючи з заголовка, оскільки він, як сильна позиція тексту [21:23], виступає засобом орієнтування читача в медіа-дискурсі [22:134].

Аналітичні статті подають колективний погляд редакції або індивідуальну авторську точку зору відомого політика, експерта, економіста на проблему [23:20; 24:91; 25:120; 26:29]. Композиційно-сміслова структура аналітичних текстів представлена двома рівнями організації: формальним і змістовим. У формальному плані аналітичний текст складається із заголовка, вступної, основної та заключної частин [27:279], а його змістовий аспект представлений такими обов'язковими елементами, як постановка проблеми, аргументація і формулювання позиції [28:21]. Спрямованість аналітичних газетних текстів на формування суспільної думки [29:4-5; 30:15; 31:150-151] шляхом переконання, тобто навмисної спроби

змінити уявлення або установки за допомогою інформації та аргументів [32:663], визначає реалізацію запереченнями функцій фокусування і рефокусування.

Функція фокусування реалізується запереченнями в заголовку і тексті аналітичної статті з метою концентрації уваги читача на актуальній проблемі, тобто соціально-політичній ситуації, яка потребує висвітлення або вирішення. Рефокусування здійснюється запереченнями в заголовку і в тексті з метою представлення точки зору, протилежної до позначеної одиницями, з якими вони сполучаються, і зміни існуючих суспільних уявлень. Функція фокусування притаманна імпліцитним запереченням, які в своїй концептуальній структурі мають негативну сему [33:34] і відзначаються невідповідністю між значенням і формою [34:373; 35:52]. Імпліцитні заперечення фокусують увагу читача на сформованій, давно існуючій проблемі, оскільки відбивають збереження пов'язаного з нею досвіду за рахунок співвіднесення референтів з джерелом або ціллю сил.

Функція фокусування на проблемі здійснюється імпліцитними запереченнями зі значенням відсутності (*without*), нездатності (*failure, failing, losing*) і перешкоди (*obstacles, denying, halting, blocking, deterring, delay*). Заперечення *without* із семантикою 'вказати, що щось не відбувається, коли щось інше відбувається' [CCELD:1678] фокусує увагу читача на проблемах завдяки вираженню відсутності наслідково-причинових відношень між референтами, напр., *Malaria pills without profit* (The NYT 5.03.2007). У наведеному заголовку заперечення *without* фокусує на відсутності причиново-наслідкових відношень між поширенням ліків від малярії (*Malaria pills*) й прибутком (*profit*) і привертає увагу читача до тексту про перші успішні кроки на шляху до вирішення проблеми виробництва дешевих медикаментів для бідних країн.

Значення нездатності виражають заперечення *failure, failing, losing* тощо, оскільки у їхній семантичній структурі поєднанням сем *not*, 'success' [LDOCE:562, 898] активується образ-схема ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, яка репрезентує втрату об'єктом здатності до дії [22:37]. Заперечення зі значенням нездатності концентрують увагу читача на неуспішності суспільної, політичної, військової діяльності організацій і таким чином вказують на проблеми, які потребують вирішення, напр., *Washington's energy failure* (The WP 18.09.2006, A17). У наведеному прикладі на неуспішності енергетичної політики Вашингтона (*Washington's energy*) фокусує заперечення *failure*, оскільки співвідносить її з ціллю ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ.

Значенням перешкоди передають заперечні одиниці *obstacles, denying, halting, blocking, deterring, delay* тощо завдяки активації у їхній семантичній структурі образ-схеми ПЕРЕШКОДА, утвореної силовим вектором, який зупиняється або змінює траєкторію руху внаслідок зіткнення з перепорою [16:46]. Заперечення цієї групи утримують увагу читача на ситуаціях, які виникають внаслідок блокування одними суспільними інститутами дій інших, напр., *America's Indians face obstacles at the ballot box* (The INT 22.06.2004, 9). У наведеному прикладі заперечення *obstacles* фокусує увагу читача на давно існуючому порушенні виборчих прав індіанців Америки за рахунок співвіднесення корінного населення цієї країни, позначеного підметом *America's Indians*, з ціллю ПЕРЕШКОДИ. Відсутність вказівки на джерело зумовлює звернення читача до тексту.

У складі директивних заголовків на запропонованому редакцією або автором способі вирішення проблеми фокусують заперечення *ban, reject*, які поєднують значення примусу з комунікативною перешкодою й представляють заклик-примушення заборонити певну діяльність або відмовитися від неї, напр., *Ban torture. Period.* (The INT 17-18.12.2005, 8). У наведеному прикладі заперечення *ban* закликає читачів виступити за заборону тортур (*torture*).

Заперечення, які реалізують функцію фокусування в заголовках, визначають розгортання текстів за схемами збереження, домінування і збереження – виключення фокуса,

які визначають структуру аналітичної статті. Зупинимось більш детально на схемі **збереження фокуса**, яка визначає структуру аналітичних текстів з двома протилежними за змістом тезами, представленими заголовком і вступом, і аргументами, які доводять точку зору редакції або автора, спростовуючи позицію представників суспільства. Заперечення розгортають текст за схемою збереження фокуса, якщо заголовок зосереджує увагу читача на позиції автора, а заперечні аргументи закріплюють основний фокус, встановлений в заголовку. Продемонструємо реалізацію запереченнями функції фокусування на прикладі статті під одним із проаналізованих вище заголовків *Malaria pills without profit* (The NYT 5.03.2007).

Встановлений у заголовку *Malaria pills without profit* за допомогою заперечення *without* фокус відсутності причиново-наслідкових відношень між ліками від малярії (*Malaria pills*) й прибутком (*profit*) закріплюється, на фоні представленої вступом протилежної точки зору, заперечними аргументами, відображеними одиницями *cheap, no, not*: 1) *The big pharmaceutical companies are rightly criticized for concentrating on the development and marketing of drugs that sell for high prices.* (2) *So it came as especially welcome news last week that Paris-based Sanofi-Aventis, the world's fourth-largest drug company, will soon introduce a cheap and easy-to-use pill to combat malaria in sub-Saharan Africa.* (3) *Sanofi will make no profit on sales to public health agencies and international institutions.* (4) *The company has agreed not to seek a patent on the one-pill formulation.*

На фоні встановлених вступом причиново-наслідкових відношень між ліками і прибутком (*marketing of drugs that sell for high prices*), на утримання яких спрямовують свої зусилля фармацевтичні компанії, доводиться їх відсутність у ході виробництва препаратів від малярії одним із великих підприємств. Заперечні аргументи, виражені одиницями *cheap* зі значенням 'не дорогий' [LDOCE:250], *will make no profit, not to seek a patent* в основній і заключній частинах тексту (абзаци 2, 3, 4), вказують на безприбуткове виробництво медикаментів однією з фармацевтичних компаній (*Sanofi, the company*) і таким чином закріплюють заявлений заголовком фокус відсутності причиново-наслідкових відношень між ліками і прибутком з метою залучення інших підприємств до застосування запропонованого підходу.

Функцію рефокусування реалізують експліцитні заперечення, які є негативними за значенням і формою [36:5, 37:5; 38:250] і вказують на усунення відношень між явищами, а також джерела або цілі образ-схем, активованих предикативними одиницями або твірними основами. Передумовою рефокусування є встановлення фокуса на співвіднесенні об'єктів, здатності/нездатності, перешкоді/усуненні перешкоди за допомогою одиниць (*is, support, save, get, accomplish, tolerant, let, delay*) з відповідним значенням, які сполучаються із запереченнями. Підвидами рефокусування є зміна фокуса з відношень між об'єктами на їхню відсутність, зі здатності на нездатність, з перешкоди на її усунення і навпаки.

Рефокусування на **відсутність відношень** між суспільними явищами відображає заперечення *not*, сполучаючись з іменниками на позначення об'єктів (*migration, property, race* тощо) і зв'язкою *is*, яка вказує на співвіднесення двох об'єктів. Наприклад, у заголовку *The IMF is not the property of the rich* (The ІНТ 16.03.2004, 6) заперечення *not* рефокусує увагу читача на відсутність відношень належності, встановлених предикативною одиницею *is*, між Міжнародним Валютним Фондом, позначеним підметом *the IMF*, і власністю багатих країн, вираженою додатком *the property of the rich*.

Про зміщення фокуса зі **здатності** гарантувати безпеку, позначеної одиницями *accomplished, save, pay, get, probable, winner* тощо, на **нездатність** сигналізують заперечення *not, no, un-, im-*. При сполученні з одиницями *save, pay, get, winner* тощо заперечення *not, no* вказують на втрату здатності гарантувати безпеку, відбиваючи виникнення проблем, напр., *Not supporting our troops* (The NYT 15.02.2007). У наведеному заголовку заперечення *not*

рефокусує представлення військ (*troops*) як цілі ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, позначеного предикативною одиницею *supporting*, на ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, що вказує на нездатність гарантувати безпеку.

Заперечні префікси *un-*, *im-* внаслідок сполучення з твірними основами *accomplished*, *protected*, *probable*, *paid* рефокусують зі здатності на нездатність з метою повідомлення читача про невирішеність проблеми, напр., *Chemical plants, still unprotected* (The NYT 25.09.2006). У наведеному заголовку, сполучаючись з твірною основою *protected*, яка має семи 'keep', 'safe' [CCELD:1154], префікс *un-* рефокусує увагу читача на нездатність гарантувати безпеку, відбиту похідною одиницею *unprotected*. Прислівник *still* вказує на актуальність проблеми, привертаючи увагу читача до тексту.

Рефокусування з **нездатності** на **здатність** з метою повідомлення про успішне вирішення проблеми здійснюється сполученням заперечень *not*, *no* з одиницями *go off*, *losers* тощо, напр., *An election with no losers* (The NYT 7.01.2007). У наведеному прикладі заперечення *no* вказує на неспіввіднесення жодного з конкуруючих кандидатів з ціллю нездатності, позначеної іменником *losers*, що переконує у позитивних наслідках виборів для всіх учасників, відбиваючи незвичну ситуацію безпрограшності, яка викликає у читачів здивування і спонукає звернутися до тексту.

Заперечення *not*, яке набуває значення **примушення** у складі директивних заголовків, внаслідок сполучення з дієсловом *give up*, що має семи 'cannot', 'solve' [CCELD:614], відбиває рефокусування з неможливості вирішити проблему на можливість, тобто виражає заклик до неназваного адресата дотримуватися обраного підходу, напр., *Don't give up on Russia* (The WP 17.11.2006, A25). У наведеному заголовку заперечна наказова форма *don't* відбиває рефокусування з нездатності вирішити проблему відносин з Росією на здатність, оскільки спонукає адресата не виступати джерелом ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, активованого дієсловом *give up*, ціль позначається додатком *Russia*.

Зміна фокуса з **перешкоди**, позначеної одиницею *delay*, на її **усунення** здійснюється за допомогою заперечення *no*, яке у структурах *No + NP* набуває значення протидії [CCELD:973] і вказує на звернений до неназваних організацій заклик не блокувати певну діяльність, напр., *No more delays for Kosovo* (The NYT 17.11.2006). У наведеному заголовку одиниця *delays* виводить у фокус уваги читача тимчасову перешкоду на шляху вирішення проблем Косова (*for Kosovo*). За допомогою заперечення *no* редакція спонукає незазначений суспільний інститут не виступати більше джерелом ПЕРЕШКОДИ й змінює фокус на її усунення, яке означає відкриття шляху для вирішення проблем, пов'язаних з Косовим.

Рефокусування з **усунення перешкоди** на **перешкоду** здійснюють заперечні одиниці *intolerant*, *intolerance* з метою повідомлення про існування в Європі проблеми нетерпимості, напр., *Secular, and still intolerant* (The ІНТ 17-18.12.2005, 8). У наведеному заголовку префікс *in-* рефокусує увагу читача на позначену похідним прикметником *intolerant* ПЕРЕШКОДУ, як вияв релігійної нетерпимості у світській (*secular*) Європі, і таким чином спонукає звернутися до тексту за роз'ясненням.

Для відображення зверненого до аудиторії заклику попередити можливі загрозливі наслідки діяльності людства, рефокусування з усунення перешкоди на перешкоду реалізується сполученням заперечення *not* у значенні примушення з дієсловом *let* з семами 'allow', 'happen' [CCELD:830] в директивних заголовках, напр., *Don't let oil harm global prosperity* (The ІНТ 25.11.2005, 6). У наведеному заголовку заперечна наказова форма *don't* з дієсловом *let* відбиває рефокусування з УСУНЕННЯ ПЕРЕШКОДИ на ПЕРЕШКОДУ і таким чином вказує на звернення до організацій, зазначених в тексті, попередити загрозу, яку становлять для процвітання світової економіки (*global prosperity*) операції на нафтовому ринку.

Заперечення, які в заголовках реалізують функцію рефокусування, розгортають тексти за схемами стійкого, нестійкого та альтернативного рефокусування. Вони відбивають постійність або непостійність втілення функції рефокусування в тексті, від якого залежить ознайомлення аудиторії з характером змін в суспільстві, їх важливістю, визначеністю, а також формування уявлень адресата. Розглянемо схему **стійкого рефокусування**, яка визначає структуру аналітичних статей з двома протилежними тезами, представленими заголовком і вступом або основною частиною, й аргументами, які спростовують позицію представників суспільства. У ході розгортання тексту за цією схемою заперечення виконують функцію рефокусування в заголовку, вступному та заключному аргументах і доводять необхідність зміни фокуса в основних аргументах.

Продемонструємо, як заперечення здійснюють рефокусування на прикладі аналітичної статті під заголовком *No place for cluster bombs* (The NYT 26.08.2006). У наведеному заголовку рефокусування з використання кластерних бомб, позначеного словосполученням *place for cluster bombs*, на їхню заборону реалізується запереченням *no*, яке, включаючись у структуру *No+NP*, вказує на заклик до країн, які не зазначаються, блокувати застосування вибухівки. У першій частині (абзаци 1, 2) тексту під заголовком *No place for cluster bombs* встановлюється фокус використання кластерних бомб і формулюється позиція автора, який виступає за заборону вибухівки. Розгортання тексту за схемою стійкого рефокусування забезпечується включенням заперечень в другу частину цієї аналітичної статті. Заперечення *never, not* конкретизують зміну фокуса застосування кластерних бомб, встановленого в заголовку словосполученням *place for cluster bombs* і в першій частині тексту висловленням *Israel used American-made cluster munitions in populated areas*, на заборону використовувати вибухівку у вступному і заключному аргументах, а одиниці *not, nor* обґрунтовують необхідність рефокусування в основних аргументах: (3) *But they should never be used in populated areas.* (4) *Some of the bomblets fail to explode on impact.* (5) *But in the heat of the combat, those rules are not always followed. Nor are United States forces as careful as they should be.* (8) *Attacking guerrilla or terrorist sanctuaries in populated areas is not a mission that calls for cluster weapons, and the United States should not be supplying them.*

Відний аргумент (абзац 3), відображений запереченням *never* з предикативною одиницею *should be used*, вказує на рефокусування з використання бомб на заселених територіях (*in populated areas*) на їхню заборону і таким чином конкретизує зміст заголовка. Основні аргументи, виражені запереченнями *fail, not followed, nor* (абзаци 4, 5), вказують на нездатність країн, зокрема США (*United States*), гарантувати безпеку для населення під час використання кластерної зброї, що доводить необхідність рефокусування на заборону. Заключний аргумент, виражений часткою *not* з предикативною одиницею *is*, вказує на неспіввіднесення вибухівки (*a mission that calls for cluster weapons*) з заселеними територіями (*attacking guerrilla or terrorist sanctuaries in populated areas*) і підводить до підсумкового рефокусування на запровадження заборони стосовно постачання кластерної зброї, яке відображається запереченням *not* з предикатом *should be supplying them*.

Таким чином, в аналітичних статтях заперечення реалізують функції фокусування і рефокусування змісту, який знаходиться у сфері дії цих одиниць. Функція фокусування реалізується імпліцитними запереченнями, які вказують на відсутність причиново-наслідкових відношень між об'єктами, а також співвіднесення останніх з джерелом або ціллю нездатності і перешкоди з метою концентрування уваги читача на представлений в заголовку і тексті аналітичної статті ситуації. Рефокусування реалізується експліцитними запереченнями, які вказують на усунення співвіднесення об'єктів між собою, а також з джерелом або ціллю здатності, нездатності, перешкоди й усунення перешкоди з метою зміщення уваги читача на протилежну точку зору і модифікації існуючих уявлень. У наших подальших дослідженнях ми маємо на меті продовжити виявлення інших схем фокусування і

рефокусування в аналітичних статтях і встановлення їхнього впливу на композиційно-сміслову структуру тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Чикурова М.Ф.* Логико-семантические основы синтаксических построений (на материале английского языка). – Тула: Тульск. пед. ин-т, 1980. 2. *Gabbay D., Moravcsik J.* Negation and Denial // *Studies in Formal Semantics: Intentionality, Temporality, Negation.* – North-Holland Publishing Company, 1978. – P.251-265. 3. *Hasson U., Glucksberg S.* Does understanding negation entail affirmation? An examination of negated metaphors // *Journal of Pragmatics.* – 2006. – Vol.38, №7. – P.1015-1032. 4. *Kaup B.* Negation and its impact on the accessibility of text information // *Memory & Cognition.* – 2001. – Vol.29, №7. – P.960-967. 5. *Jespersen O.* Negation in English and Other Languages // *Selected Writings of Otto Jespersen.* – London: George Allen & Unwin Ltd, 1917. – P.3-151. 6. *Prior A.N.* Negation // *Encyclopedia of Philosophy.* – Vol. 5. – N.Y.; London: Collier Macmillan Limited, 1967. – P.458-463. 7. *Бенвенист Э.* Общая лингвистика: Пер. с фр. – М.: Наука, 1974. 8. *Kaup B., Zwaan R.A.* Effects of negation and situational presence on the accessibility of text information. – 2003. – <http://giora.o-f.com/NegationSeminar/negation.kaupzwaan.doc>. 9. *Lea R.B., Mulligan E.J.* The effects of negation on deductive inferences. – 2002. – <http://giora.o-f.com/NegationSeminar/Lea-Runninghead.doc>. 10. *MacDonald M.C., Just M.A.* Changes in activation levels with negation // *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition.* – 1989. – Vol.15, №4. – P.633-642. – <http://giora.o-f.com/NegationSeminar/McDonaldnegation.McDonald&Just.89.pdf>. 11. *Paradis C., Willners C.* Antonymy and negation – The boundedness hypothesis // *Journal of Pragmatics.* – 2006. – Vol.38, №7. – P.1051-1080. 12. *Giora R., Fein O., Ganzi J., Levi N., Sabah H.* On negation as mitigation: the case of negative irony // *Discourse Processes.* – 2003. – <http://giora.o-f.com/NegationSeminar/negated irony revised2.final revision APA.doc>. 13. *Giora R., Balaban N., Fein O., Alkabets I.* Negation as positivity in disguise // *Figurative Language Comprehension: Social and Cultural Influences.* – Hillsdale: Erlbaum, 2005. – P.233-258. 14. *Giora R.* Anything negative can do affirmative can do just as well, except for some metaphors // *Journal of Pragmatics.* – 2006. – Vol.38, №7. – P.981-1014. 15. *Hampe B.* When down is not bad and up not good enough: A usage-based assessment of the plus-minus parameter in image schema theory // *Cognitive Linguistics.* – 2005. – Vol.16, №1. – P.81-112. 16. *Johnson M.* The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason. – Chicago; L.: The Univ. of Chicago Press, 1987. 17. *Johnson M., Lakoff G.* Why cognitive linguistics requires embodied realism // *Cognitive Linguistics.* – 2002. – Vol.13, №3. – P.245-263. 18. *Turner M.* The Literary Mind. The Origins of Thought and Language. – N.Y.; Oxford: Oxford Univ. Press, 1998. – 187p. 19. *Fundamentals of Human Communication: Social Science in Everyday Life.* – Boston; N.Y.: McGraw-Hill, 2005. 20. *Langacker R.W.* Foundations of Cognitive Grammar. – Stanford: Stanford Univ. Press, 1987. – Vol.1.: Theoretical Prerequisites. 21. *Арнольд И.В.* Значение сильной позиции для интерпретации художественного текста // *Иностранные языки в школе.* – 1978. – № 4. – С.23-31. 22. *Потопенко С.І.* Мовна особистість у просторі медійного дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу). – К.: Вид. центр КНЛУ, 2004. 23. *Добросклонская Т.Г.* Теория и методы медиа лингвистики (на материале английского языка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. ун-т им. М.В.Ломоносова. – Москва, 2000. 24. *Кузнецов В.Г.* Функциональные стили современного французского языка (публицистический и научный). – М.: Высшая школа, 1991. 25. *Тертычный А.А.* Жанры периодической печати. – М.: Аспект Пресс, 2000. 26. *Юрковская Е.А.* Функционально-прагматические и концептуальные аспекты идиом в дискурсе редакторской статьи: на материале американской и британской прессы: Дис. ... канд. филол. наук. – Иркутск, 2001. 27. *Bolivar A.* The structure of newspaper editorials // *Advances in written text analysis.* – L.: Routledge, 1994. – P.276-294. 28. *Hasan A., Esmat B.* The Generic Integrity of Newspaper Editorials: A Systemic Functional Perspective // *Asian English Foreign Language Journal.* – 2004. – Vol.6, №1. – http://www.asian-efl-journal.com/Sept_04?ha&.pdf. 29. *Анисимова Г.А.* Лингвистические характеристики публицистического текста (на материале аналитических статей современной британской прессы): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ун-т. – Москва, 1998. 30. *Артемова Л.В.* Особливості жанру аналітичної статті (на матеріалі текстів іспанської преси) // *Проблеми семантики слова, речення та тексту.* – Вип.7. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2001. – С.15-17. 31. *Ганотченко Н.С.* Загальні характеристики та особливості комунікативної ситуації текстів преси // *Вісник Київського лінгвістичного університету. Сер. Філологія.* – 2003. – Т.6, №1. – С.149-153. 32. *Кун Д.* Основы психологии. Все тайны поведения человека. – СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2005. 33. *Lewandowska-Tomaszczyk B.* Depth of Negation. A Cognitive Semantic Study. – Łódź: Łódź Univ. Press, 1996. 34. *Есперсен О.* Философия грамматики. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1958. 35. *Кислякова Л.І.* Дієслова з імпліцитним значенням заперечення в сучасній німецькій мові // *Іноземна філологія.* – Вип. 82. – 1986. – С.52-57. 36. *Амиров А.Т.* Имплицитное отрицание в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т иностр. языков им. М.Тореза. – Москва, 1981. 37. *Паславская А.И.* Эксплицитное и имплицитное отрицание в немецком языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Львовск. гос. ун-т им. И.Франка. – Львов, 1990. 38. *Klima E.* Negation in English // *The Structure of Language.* – Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ, 1964. – P.246-323.

ДОВІДНИКИ

1. *LDOCE* (2005). Longman Dictionary of Contemporary English: 4th ed. – Harlow: Longman, 2005. 2. *CCELD* (1989). Collins Cobuild English Language Dictionary. – London and Glasgow: Collins, 1989.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *The International Herald Tribune* 16.03.2004; 22.06.2004; 25.11.2005; 17-18.12.2005. 2. *The New York Times* 26.08.2006. – <http://www.nytimes.com/2006/08/26/opinion/26sat11.html>; 25.09.2006. – <http://www.nytimes.com/2006/09/25/opinion/25mon1.html>; 17.11.2006. – <http://www.nytimes.com/2006/11/17/opinion/17fri14.html>; 20.12.2006. – <http://www.nytimes.com/2006/12/20/opinion/20wed3.html>; 7.01.2007; 15.02.2007; 5.03.2007. – <http://www.nytimes.com/2007/03/05/opinion/05mon3.html>. 3. *The Washington Post* 18.09.2006; 17.11.2006.

КАТАЛОГ ЕМОЦІЙНИХ ЗНАЧЕНЬ НОМІНАЦІЙ ВИРАЗІВ ОБЛИЧЧЯ В ДИСКУРСІ

Сучасний стан розвитку лінгвістики характеризується посиленням інтересом до механізмів відображення емоцій та почуттів у мові (Гладько С.В; Гнезділова Я.В., Филимонова О.Е.) і в мовленні (Баженова И.С., Приходько Г.І.), до функціонування окремих невербальних компонентів комунікації як знаків емоцій (Крейдлин Г.Е., Серякова І.І.), маркерів емоційно-оцінного ставлення людей один до одного (Жельвис В.И., Ягубова М.А.) та засобів урегулювання стосунків мовців у процесі комунікативної взаємодії (Лабунская В.А., Bull Р.). Проте дотепер в англомовному дискурсі не було здійснено комплексного лінгвістичного дослідження номінацій обличчя людини, що є місцем симптоматичного вираження почуттів, внутрішнього стану, міжособистісних стосунків (Солощук Л.В., Ekman Р.), та лицьових експресій безпосередньо пов'язаних з невербальною концептуалізацією емоцій [1:165].

Актуальність обраної теми зумовлена спрямованістю сучасної лінгвістики на вивчення особливостей мовленнєвої поведінки мовців крізь призму їхніх емоційних станів, прагматичних намірів та комунікативних потреб. Недостатнє висвітлення проблем, пов'язаних з немовною концептуалізацією емоцій, зумовлює необхідність здійснення аналізу невербального компонента комунікації “вираз обличчя” з позицій емотіології.

Мета роботи полягає у виявленні розмаїтості емоційних значень номінацій лицьових експресій в англомовному художньому дискурсі.

Об'єктом вивчення виступає невербальний компонент комунікації “вираз обличчя” у семантичному просторі сучасного англомовного художнього дискурсу.

Предмет дослідження становлять емоційні значення номінацій мімічних експресій у сучасному англомовному художньому дискурсі.

Матеріалом слугували тексти англомовних авторів II половини XX-XXI сторіч, а також результати досліджень лицьових експресій в різних галузях знань.

Обличчя як канал невербальної комунікації є провідним і дуже складним засобом спілкування, здатним передавати емоційний та змістовний підтекст усних повідомлень, інформувати про цілі комунікативного партнера, його істинні почуття та прагматичні наміри, виступати регулятором емоційного фону розмови [2:14]. Ще до початку інтеракції по зовнішньому вигляду співрозмовника можна визначити, в якій емоційній тональності буде відбуватися діалог. Такі твердження яскраво засвідчують семіотичний характер цього невербального компонента [3:43].

Проблема вираження емоцій на обличчі та передачі внутрішнього стану комунікантів вже давно виступає об'єктом активних досліджень різних галузей знань (Р.Ekman, С.Izard, D.Matsumoto). На нашу думку, звернення до дослідницької бази ряду суміжних гуманітарних та природничих дисциплін сприятиме більш глибокому проникненню в лінгвістичну суть феномену виразу обличчя.

Так, роль саме лицьових експресій у підсиленні комунікативно-інтенційної сили репліки була помічена ще Ч.Дарвіном, який підкреслював, що міміка і жести додають живості та енергії словам, які ми промовляємо, віддзеркалюють думки та наміри інших людей точніше, ніж слова, тому що їм майже непритаманна нещирість [4:60]. У ході емпіричних досліджень було виявлено, що лицьові м'язи, необхідні для виразу емоцій, формуються в період між п'ятнадцятим і вісімнадцятим тижнями ембріогенеза, а зміни експресій обличчя можна спостерігати на двадцятому тижні ембріонального розвитку. Вже через дев'ять хвилин після народження дитина здатна впізнавати стимули, які лише

схематично нагадують лице [5:144]. Якщо у віці від двох до п'яти місяців проявляється особливий вроджений механізм – вид будь-якого обличчя викликає у немовляти усмішку, то через декілька місяців погляд на обличчя іншої людини, що раніше так тішило дитину, стає головним контекстом переживання сорому [6:360-361]. Приблизно в кінці першого року життя у дітей починає розвиватися здатність до контролю над експресивною мімікою, яка частково обумовлена розвитком мозку, особливо тими його механізмами, які дозволяють дитині стримувати активність лицьових м'язів, а частково є результатом навчання й соціалізації [6:250-251].

Існуючі підходи до розуміння зв'язків між лицьовими експресіями та емоціями прийнято розділяти на дві групи. До *першої* належать підходи, в яких перевага надається біогенетичним факторам формування однозначних зв'язків між експресивним знаком та емоцією і робиться висновок про універсальність експресивних кодів. Представники цього підходу стверджують, що експресивна поведінка людей досить легко декодується незалежно від віку, статі й культурної приналежності. Основним об'єктом даної групи досліджень протягом усього двадцятого століття були вирази обличчя та їхній зв'язок з такими базовими емоціями, як страждання, здивування, відраза, увага, радість, страх, захоплення. Більш того, на думку прихильників цієї гіпотези, обличчя є джерелом справжньої інформації про емоції, що відчуває людина, у той час як тіло показує, як людина намагається “подолати” емоції, що опанували нею. Зазначається, що не існує специфічних рухів тіла, які могли б завжди служити стереотипними сигналами гніву або страху, тоді як цілком точно можна виділити значущі рухи м'язів обличчя та їх комбінації, специфічні для кожної емоції [7:388-390]. Головний висновок цього напрямку полягає в тому, що лицьова експресія є універсальною й динамічною [8:158].

До *другої* групи робіт, в яких розглядається проблема взаємозв'язку експресії й станів людини, належать ті, в яких спростовується дія універсальних способів вираження емоцій, а іноді й заперечується сам факт їхнього існування. Представники даного напрямку вважають, що зв'язки між експресією та психічними станами мають соціокультурну, соціально-психологічну природу. Експресія не лише розкриває внутрішній світ людини, але є суттєвим засобом його маскування. В процесі соціальної, культурної фіксації форм вираження, способів прояву внутрішнього у зонішньому накопичуються конвенційні експресивні коди, віднесені до певних ситуацій спілкування. Без таких цілеспрямовано вживаних експресивних масок важко уявити процес соціалізації та входження особистості в культуру.

Окрім питання про формування конвенційних експресивних масок широко вивчаються також культурні відмінності вираження почуттів, а також способи демонстрування стосунків та станів. Природа виразу обличчя тісно пов'язана з культурними чинниками. Це зумовлюється тим, що при аналізі цього невербального компонента береться до уваги особистість комуніканта, зокрема його соціальний і культурний статуси, ролі тощо. Американські психологи П.Екман, Д.Мацумото та К.Ізард, спираючись на великий дослідницький матеріал, переконливо доводять, що шість базових емоцій на обличчі розпізнаються незалежно від культурної приналежності інтерпретатора. Пропонується розділяти експресивні коди обличчя на *універсальні* та *культурно-обумовлені* елементи. Універсальними визнаються взаємозв'язки між проявом мускулатури обличчя та окремими емоціями (радість, смуток, гнів, страх, здивування, відраза, зацікавлення), а культурні відмінності виявляються в оцінці стимулів, причин, які розглядаються як детермінанти певних емоцій, в правилах контролювання експресивної поведінки, в соціальних ситуаціях вираження емоцій (В.С.Агеев, С.Л.Рубинштейн, В.Н.Панферов, Р.Екман, W.Friesen) [8:158-160] та можуть передбачати:

• *інтенсифікацію* емоцій, що є характерним для вираження смутку представниками деяких культур Середземномор'я, які поводять себе так, неначе знаходяться в стані екзальтації і майже не контролюють себе;

• *деінтенсифікацію* емоцій, типову для естонців, ісландців, яким невластиві прояви люті чи шаленої радості;

• *контекстну заборону* на певні емоційні експресії;

• *маскування* однієї емоції іншою, чим часто користуються японці, яким притаманно посміхатися, щоб не демонструвати співбесіднику смуток, відразу чи огиду [1:170-171].

Таким чином, залежно від моральних цінностей, які лежать в основі конкретного культурного соціуму, стимули емоцій різняться як за інтенсивністю, так і за своєю суттю, що відповідним чином відображається в їхньому вияві в процесі комунікації.

Вважається, що вивчення виразів обличчя почалося з Вудворта, який запропонував першу по-справжньому дієву систему класифікації мімічних виразів окремих емоцій. Він показав, що все різноманіття експресивної міміки можна категоризувати за допомогою лінійної шкали, що передбачає наступні шість ступенів: 1) любов, радість, щастя; 2) здивування; 3) страх, страждання; 4) гнів, рішучість; 5) відраза; 6) презирство. В теорії емоцій К. Ізарда мімічні комплекси відіграють центральну роль, визначаючи сааме специфіку емоцій. Глибоке дослідження експресивної міміки, проведене Осгудом, дозволило сформулювати три виміри експресії, які він інтерпретував в термінах семантичних змін лінгвістичних сигналів, а саме задоволення, активності й контролю, довівши, що вони відповідають його семантичним вимірам оцінки, активності й сили [6:47-49]. Об'єднані дослідницькі зусилля П.Екмана та його колег привели до створення оригінальної системи кодування лицьових виразів FAST (Facial Action Coding System), яка дозволяє звести зміни на обличчі в результаті роботи м'язів у систему одиниць дії, тим самим уможлиблюючи розпізнавання й синтез складних і тонких виразів, що не отримали стереотипного мовного позначення, наприклад *горе і радість, любов і страх* та ін. [9:74].

Лице вважається важливою по'єднувальною ланкою між емоціями і соціальними контактами. З одного боку, спонтанні емоції виявляються на обличчі відповідно до своїх власних законів і правил; з іншого – з допомогою обличчя можна передавати свідомі, “навмисні” соціальні повідомлення. Обличчя, зокрема, може “ділитися інформацією” про численні ознаки обману (мікровирази, змазані вирази, моргання, сльози, асиметрія, надмірна тривалість і невчасність мімічної реакції, а також фальшиві усмішки) [10:78]. Саме на вираз обличчя інтуїтивно, навіть механічно, насамперед звертають увагу мовці, причому найбільш характерним це є для тих, хто належить до ядерної зони дискурсивного оточення, що яскраво виявляється в ситуаціях, які потребують напруженої діяльності для адекватного декодування реплік і розв'язання спільних проблем [11:160]. Провідною ланкою неконтрольованої міміки були названі очі й брови, а свідомої – положення рота, губ, щік. Не випадково у світовій літературі широко відомий афоризм: очі відображають вроджені якості, а губи – те, ким стала людина [12:177].

Той факт, що інформативність мімічної картини у цілому перевищує окремо взяті ділянки обличчя, є загальновизнаним. Проте, важливість зони очей та рота в емоційній комунікації підтверджується низкою досліджень, під час яких вивчалась здатність до розпізнавання різноманітних лицьових експресій за фотографіями, та підкріплюється “емоїконами” чи “смайліками”, що графічно позначають емоцію, лише вказуючи на ці дві ділянки, наприклад “:)” – “радість, щастя”, “:(” – “сум, невдоволення”, “>: – <” – “злість”.

Проведений аналіз мовного матеріалу показує, що вербалізація лицьових експресій у художньому тексті, як правило, відбувається:

1) за основною номінативною моделлю **Adj + Nface**, де Nface – центральна індивідуальна константа, представлена мовними одиницями *face, facial expression, look*, що модифікуються

індивідною змінною **Adj**, репрезентованою різноманітними лексичними індикаторами, які конкретизують емоції та почуття (*embarrassed, furious, curious* та ін.). Оскільки створення виразу обличчя вимагає залучення практично всіх його м'язів, тому для опису регулярним є залучення декількох індивідних змінних одночасно [11:167]. Зауважимо: якщо лицьова експресія виступає знаком емоції презирства і передається в мові за допомогою лексеми “*sneer*”, назва емоції для точного розкриття значення кінеми не є обов'язковою, оскільки емотивна ознака ніби “запакована” в семантику лексеми “*sneer*”.

2) за рахунок “поринання” в певний емотивний контекст [13:46].

Аналіз номінативного аспекту позначення виразів обличчя підтверджує дані спеціальних досліджень і показує, що лицьова експресія, як одна з основних психофізичних реакцій людини, може виступати знаком кожної фундаментальної емоції. Проілюструємо цю думку наступними прикладами, розподіливши їх за ступенями лінійної шкали Вудворта [6:47]:

• **задоволення – радість – щастя:** “*Christina looked into her mother's eyes, her own shining with joy*” (Bradford, 299); “*Audra took Christina's hand and her bright blue eyes were radiant with happiness*” (Bradford, 526);

• **здивування – збентеження:** “*LeVecque explained with a grimace of embarrassment*” (Blauner, 202); “*Her voice trails off into silence as she reaches the kitchen door, and her whole face sags in astonishment*” (Kinsella, 103) “*Nathaniel's face jolts in surprise*” (Kinsella, 261);

• **страх – журба – смуток:** “*A look of excruciating pain mingled with overwhelming sorrow settled on her face and eyes, dark with hurt, filled with sudden tears*” (Bradford, 405); “*‘Left early?’ As she peers at me, Freya's expression changes to one of horror*” (Kinsella, 40); “*As she looks at me she has the same shell-shocked expression of awe that she had yesterday, as though I'm a priceless work of art which has suddenly pitched up in her kitchen*” (Kinsella, 369);

• **злість:** “*Vincent demanded furiously, his green eyes blazing, an angry flush spreading up from his neck into his face*” (Bradford, 199); “*Nellie's face was red with anger*” (Jonker, 57); “*I can see the shock on Melissa's face. She looks as outraged as if Trish has slapped her*” (Kinsella, 286);

• **відраза:** “*I'm on spring break this week,*” he said, as if reading my suspicious mind, which, I've been told, isn't that difficult to do: *my overarching eyebrow, generalized look of disgust are usually dead give-away*” (Zigman, 21); “*Martin put on his 'disgusted' face*” (Zephaniah, 31);

• **презирство:** “*And in one final act of defiance he let his eyes move slowly, eloquently, up and down the figure before him as his mouth lengthened in a pure contemptuous sneer*” (Krantz, 575);

• **зацікавленість – збудження:** “*Her young face suddenly became gloriously alive, lost its petulant look, and all of her rebelliousness seemed to fall away from her. Her dark eyes shone*” (Bradford, 518); “*Her face lit up like Las Vegas at midnight*” (Kauffman, 181).

У певних ситуаціях спілкування лицьова експресія є необхідним чинником, і її відсутність може служити показником, як правило, негативного емоційного стану суб'єкта комунікації. Ця думка чітко прослідковується у наведеному фрагменті:

“*I don't know how you can work in this shambles, Samantha.*” Ketterman's voice is thin and sarcastic, and *his face entirely without humour.*

“*At least everything's to hand!*” I attempt a little laugh, but *Ketterman looks stony*” (Kinsella, 21).

Зауваження Кетермана щодо безладу на робочому місці його підлеглої розуміється як серйозне саме з огляду на номінації невербальних компонентів “голос” (“*thin and sarcastic*”) та “вираз обличчя” (“*his face entirely without humour*”). Негативна оцінка, що міститься в характеристиці експресії, а точніше її відсутності на лиці адресанта маркує аксіологічне ставлення носія кінеми до комунікативної ситуації та співрозмовника. В свою чергу це спонукає адресата відбутися жартом, підкріплюючи цей мовленнєвий акт іншим

невербальним компонентом (*"attempt a little laugh"*), з метою налагодити інтеракцію, направити її у сприятливе русло. Безрезультатність цих спроб засвідчує нерухомий, кам'яний вигляд адресанта (*"looks stony"*), який визначає загальну аксіологічну спрямованість ситуації мовлення.

Чисельні лексичні одиниці, що описують невиразні обличчя (*unexpressive, immobile, wooden, stone, frozen, blank* та ін.) передбачають, що "нормальне" лице повинно бути виразним, жвавим, живим, а якщо воно не є таким, це само по собі є поганим знаком. Іноді для налагодження розмови та встановлення контакту достатньо лише, щоб воно трохи "потеплішало":

"I'm pleased to meet you, Professor Douglass," says Helen, extending her hand. His frosty expression thaws a degree or two" (Lodge, 55).

Аналіз мовного матеріалу підтверджує положення, що невербальний знак "вираз обличчя" може брати участь у передачі амбівалентності (та поліінформативності) емоцій як у поєднанні з іншими невербальними компонентами, так і самотійно. Вивчаючи численні "подвійні послання", Г.Бейтсон прийшов до наступного висновку: якщо комунікатор при цьому жодним чином не маркує альтернативу, якій надається перевага, реципієнт опиняється в ситуації комунікативного парадокса, що викликає ріст внутрішньої напруги та невизначеності [14]. Проілюструємо можливості передачі одночасно двох різних базових емоцій певними лицьовими кінетичними формами:

"Ruth?" Tothero's facial attitude toward her is timid and forced (Апдайк, 67);

"It's too late. I can see all the people in the group turning to look at me with identical expressions of embarrassed horror" (Kinsella, 326).

Контамінацію номінації виразу обличчя з іншими вербальними і невербальними засобами (паралінгвістичними, кінесичними) проаналізуємо на наступному прикладі:

"His face broke into a sheepish grin. Fred backed away shaking his head. "You know, Dr.Sca'petta, I don't never go inside that box! Uh-Uh" (Kauffman, 30).

У наведеному фрагменті комбінація "страх, сором, каяття" передається цілим комплексом мовленнєвих і немовленнєвих сигналів: боягузлива усмішка, "відступ" назад, хитання головою на знак незгоди, мовленнєве підкріплення страху, що відчувається (відмова від запропонованої дії), – *"I don't never go inside that box!"*, невиразне бормотіння – емоційний вигук *"Uh-Uh"*, що передає збентеження і сором, які відчуває персонаж за виявлену легкодухість. Важливим зауваженням у цьому контексті, на нашу думку, є те, що амбівалентність людської природи виявляється на обличчі не лише через емоційні експресії. Так, номінація мімічного виразу в наступному уривку, що також розуміється нами як поліінформативна, тому що вербалізує сильне бажання героїні як повихвалитися, так і зберегти все у таємниці, дає вичерпну відповідь про її комунікативні наміри:

"She's itching to tell me more. I can see the urge to show off and the urge to remain discreet fighting it out on her face" (Kinsella, 211).

У деяких ситуаціях детальний опис лицьових експресій може виявитися зайвим. Так, у наступному прикладі відсутність лексичних індикаторів емоцій та почуттів повною мірою компенсується за рахунок поринання читача в емоційний контекст:

"No, it's not what I mean," I say patiently. "I'm a housekeeper. I make beds. I cook meals. I'm a domestic." For about sixty seconds nobody moves. God, I wish I had a camera. Their faces" (Kinsella, 344).

Словосполучення *"Their faces"*, яке у даному фрагменті дискурсу вербалізує здивовані, збентежені, навіть шоковані обличчя колег героїні, є красномовнішим за прикметники, що зазвичай виступають невід'ємними складниками номінацій-дескрипцій подібних станів. Вдало створений авторкою емоційний контекст є вказівкою на відсутність будь-яких рухів з боку оточуючих (*"For about sixty seconds nobody moves"*), що в даній ситуації

інтерпретується як проксемічний жестовий знак [Крейдлин: 186] негативної оцінки, підкріплюється вживанням умовного способу (“*I wish I had a camera*”), що в свою чергу додає йому експресивної конотації.

Вираження різних емоційних значень за допомогою номінацій невербального компонента “вираз обличчя” корелює з індивідуальними і соціальними характеристиками комунікантів. Специфічною рисою даного невербального знака є його амбівалентність. Здійснений у статті аналіз вербалізацій емоційних експресій відкриває **перспективи** подальших досліджень, які можуть бути пов’язані із вивченням специфіки семантичної організації номінативного поля “вираз обличчя” в англомовному художньому дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1.Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык. – М.: Новое литературное обозрение, 2002. – 592с. 2.Мельник А.А. Язык жестов. – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2003. – 448с. 3.Красных В.В. Основы психолінгвістики и теории коммуникации: Курс лекций. –М.: ИТДК “Тнозис”, 2003. – 280с. 4.Дарвин Ч. О выражении эмоций у человека и животных. – СПб.: Питер, 2001. – 384с. 5.Трусов В.П. Выражение эмоций на лице (по материалам работ П.Экмана) // Вопросы психологии. – 1982. – №3. – С.144-147. 6.Изард К. Э. Психология эмоций / Перев. с англ. – СПб.: Питер, 2006. – 464с. 7.Екман П. Facial Expression and Emotion // American Psychologist. –1993, Vol.48, №4. – Р.384 – 392. 8.Социальная психология личности в вопросах и ответах: Учеб. пособие / Под ред. Проф. В.А.Лабунской. – М.: Гардарики, 1999. – 397с. 9.Серякова І.І. Магія невербальної комунікації. Навч. посібник. – К.: Вид. Центр КНЛУ, 2004. – 95с. 10.Екман П. Психология лжи / Пер. с англ. Н.Исупова, Н.Мальгина, Н.Миронов, О.Терехова. – СПб.: Питер, 2001. – 272с.: ил. – (Серия “Мастера психологии”). 11.Соловчук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі. – Харків: Константа, 2006. – 300с. 12.Куприянов В.В., Стовичек Г.В. Лицо человека: анатомия, мимика. – М.: Медицина, 1988. – 269с. 13.Янова О.А. Номінативно-комунікативний аспект позначення усмішки як компонента невербальної поведінки (на матеріалі сучасної англійської мови): Дис. . . . канд. філол. наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Київський національний лінгвістичний університет, Київ, 2002. – 190с. 14.Бейтсон Г. Экология разума. Избранные статьи по антропологии, психиатрии и эпистемологии./ Пер. с англ. – М.: Смысл, 2000. – 476с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Андайк Д. Кролик, беги: Книга для чтения на английском языке. – СПб.: Антология, КАРО, 2005. – 352с. 2..Blauner P. Man of the Hour. – N.Y.: Warner Books, 2000. – 475p. 3..Bradford S. Act of Will. – L.: Penguin Books, 1996. – 520p 4..Jonker J. Last Tram to Lime Street. – L.: Headline, 1996. – 469p. 5..Kauffman D. The Three Musketeers: Born to Be Wild. – N.Y.: Bantam Books, 1995. – 211p. 6..Kinsella S. The Undomestic Goddess. – L.: Black Swan, 2006. – 416p. 7..Krantz J. Dazzie. – L.: Bantam Books, 1991. – 576p. 8..Lodge D. Thinks . . . – London: Secker & Warburg, 2001.–342p. 9..Zephaniah B. Face. – L.: Bloomsbury Publishing Plc, 1999. – 208p. 10.Zigman L. Her. – The Random House Group Ltd., 2003. – 290p.

КУЗЬМЕНКО Ю.Г.

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

ПОНЯТТЯ СЕНСОРНО-ЧУТТЄВОЇ СФЕРИ В РІЗНИХ НАУКОВИХ ПАРАДИГМАХ

Постановка проблеми в загальному вигляді, її актуальність. Дотримуючись когнітивного підходу до опису психіки людини, науковці [В.В.Жуковська, О.С.Кубрякова та ін.] розглядають людину як певну систему, яка обробляє символи при рішенні своїх задач. На підставі цього можна уявити найважливішу межу індивідуальності людини – її сенсорну організацію.

Сенсорно-чуттєва сфера людини найбільш тісно пов'язана з роботою її підсвідомості [3, 4]. Одним із виявів сенсорно-чуттєвої сфери є емоції, які людина переживає щодня, проте зрідка їх усвідомлює. Переживання і пізнання, на думку К.-Г.Юнга, не є тотожними, а тому переживання емоцій не дає ключ до їх управління, а лише пізнання дозволяє ними управляти [4]. П.Анохін зазначав, що “якби люди були позбавлені емоцій, то вони не мали б можливості встановити суто людські стосунки” [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття сенсорно-чуттєвої сфери вивчається в різних науках, зокрема у психології [О.Р.Лурія, К.-Г.Юнг.], філософії

[Аристотель, К.Лейбниц, Г.Гегель], медицині [П.К.Анохін, Г.А.Іванічев], психолінгвістиці [О.О.Леонтьев], когнітивній лінгвістиці [В.В.Жуковська, О.С.Кубрякова] тощо.

В античній філософії емоції розглядалися як особливий тип пізнання, а стан задоволення або страждання пов'язували з уявленням про майбутнє благо або нещастя [Аристотель та ін.] [6]. Схожі погляди за своїм психологічним інтелектуалізмом були розвинені у філософії Нового часу, особливо Г.Лейбніцем та Г.Гегелем [12, 7]. Протилежна характеристика емоції заснована на визнанні існування самостійної спроможності відчуття, яка не ототожнюється із процесами пізнання й волі [І.Кант] [13].

Засновники теорії емоцій Є.В.Джемс і К.-Г.Ланге вважали їх інформатором психіки про стан організму в певній ситуації. Але ця теорія не пояснює, навіщо людині емоції і які фізіологічні зміни в організмі вона переживає як різні емоції. Однією зі спроб подолати недоліки теорії Джемса-Ланге були активаційні теорії, автори яких [К.-Г.Юнг та ін.] стверджували, що “емоції викликають тривогу в організмі і мобілізують вищі відділи мозку на відповідну до ситуації діяльність” [4]. Аналізуючи емоційні стани людини, К.Ізард виокремив “фундаментальні емоції”, до яких зарахував інтерес (як емоція), радість, здивування, страждання, гнів, страх, сором та ін. Вищим продуктом розвитку емоцій людини є стійкі почуття до предметів, що відповідають її вищим потребам. Вони виникають за наявності певного рівня інтелекту і є продуктом суспільного впливу. Почуття виконують функції, необхідні для суспільного життя людини, її пристосування до суспільного середовища і його змін [10].

Велике значення в конкретно-науковому вивченні емоції мала робота Ч.Дарвіна “Вираження емоцій у людини й тварин” (1972), де підкреслена пристосувальна роль супровідні емоції виразних рухів [11]. У процесі еволюції, на думку Ч.Дарвіна, емоції виникли як засіб, що дає змогу живим організмам визначати біологічну значущість зовнішніх впливів і внутрішніх станів. Через емоції виявляється оцінне ставлення суб'єкта до наявних або можливих ситуацій, до своєї діяльності і поведінки [там само].

Близькою до поглядів Ч.Дарвіна є вищезгадана периферична теорія емоцій У.Джемса і К.Г.Ланге, відповідно до якої виникнення емоцій зумовлене певними змінами в діяльності внутрішніх органів і руховій сфері. Незважаючи на серйозну критику, різні варіанти цієї теорії мали значення до 20 – 40-х рр. ХХ ст., коли У.Кеннон, Ф.Бард та ін. показали, що емоційні стани можуть бути пояснені специфічною активністю Центральної нервової системи [3].

Мета статті - уточнити поняття сенсорно-чуттєвої сфери в різних наукових парадигмах. **Об'єкт** становлять висновки науковців з проблем емоцій та емоційних досвідів людини. **Предметом** статті є огляд позицій учених щодо поняття сенсорно-чуттєвої сфери в різних наукових парадигмах.

Завдання статті:

- визначити і описати сучасні наукові підходи до розуміння сенсорно-чуттєвої сфери;
- охарактеризувати вербальні можливості людини для вираження її сенсорно-чуттєвого стану.

Наукові результати. Дослідження емоцій та емоційних станів, що проводяться в сучасній психолінгвістиці, сягають праць лінгвістів ХІХ століття [В.фон Гумбольдт, О.О.Потебня, І. О.Бодуен де Куртене].

У світлі сучасного міждисциплінарного антропоцентричного підходу до розгляду емоцій акцентується поліпарадигмальна інтеграція лінгвістичного [Жуковська 2006, Кубрякова 2000], когнітивного [Кубрякова 2000, Болдырев 2002] та психологічного [Лурия 1998, Шульдин 1986] аспектів їх вивчення, передусім у напрямках опису матеріалізації світогляду мовця, його свідомості, мислення у мові [Н.Д.Арутюнова, М.М.Болдырев, О.С.Кубрякова, Е.Оchs, В.Schiffelin та ін.]. Насамперед когнітивно-лінгвістичний підхід

[Караулов 1999, Шаховский 1987] зумовлюється когнітивною природою емоцій. Як стверджує В.І.Шаховський, “емоція та когніція утворюють цілісну систему, що уможлиблює їх реалізацію у мові емоцій як функціонально-адаптивної когнітивно-мовної системи”. В основі цієї системи лежить взаємодія емоції з ментальними репрезентаціями як особливими станами нервово-перцепційної системи мовця [22, 23].

У традиційній емотіології, на відміну від фокусу аналізу мовного вираження емоцій, що послуговується термінами “емотив”, “експресив”, “афектив” тощо [Ю.Караулов, В.І.Шаховський], цей підхід робить наголос на ментальних засадах мовного вираження емоцій. Внаслідок цього з'явилася потреба запропонувати термін афект, який, слідом за E.Ochs та B.Schiffelin, розуміємо як емоцію, відображену мовною свідомістю та виражену мовними засобами [21]. Тим самим знімається термінологічна невизначеність. При цьому розуміння афекту відрізняється від його більш вузького тлумачення в психології [24] як психофізіологічного феномену, що активізує нейронні, когнітивні та моторні процеси.

Механізм афективної реалізації, що характеризує зв'язок між когнітивною та мовною структурами вираження емоцій, Ю.Ю.Шамаєва розподіляє на три етапи: 1) мотиваційно-емоційний – структурування первинного сенсорного процесу у форматі афективно-когнітивної одиниці; 2) смислотвірний – семантична фіксація афективних смислів (перетворення емоційної реакції у смислову структуру відповідно до мотиву та комунікативного наміру мовця); 3) формулюючий – лексико-граматичне оформлення асоціативно-смислової структури, що виникла на першому етапі з подальшим набуттям останньою лінгвоєпістемологічних (як результат вербальної формалізації) рис. Отож, смислогенеруюча суть афективних процесів, які протікають на базі взаємодії емоції, когніції та мови, полягає в тому, що вони є різновидом складної антиципаційно-асоціативної лінгвокреативної діяльності [25].

Людські емоції та почуття найяскравіше виражають духовні запити та прагнення людини, її ставлення до дійсності. К.Ушинський писав, що “ні слова, ні думки, навіть вчинки наші не виражають так ясно нас самих і наше ставлення до світу, як наші почування” [26]. Характерною особливістю емоцій є те, що вони цілковито захоплюють особистість. Здійснюючи майже блискавичну інтеграцію, тобто об'єднання в ціле всіх функцій організму, емоції сигналізують про корисні або шкідливі впливи на організм, завдяки чому мають універсальне значення для життя організму. Охоплюючи всі різновиди переживань людини, – від глибоко травмуючих страждань до високих форм радості та соціального відчуття життя, емоції стають як позитивним чинником у життєдіяльності, підносячи активність організму, так і негативним, пригнічуючи всі його функції [24].

Особливість емоцій, як підкреслює А.Н.Леонтьєв, полягає ще й у тому, що вони не є психічним відбиттям самої предметної дійсності, а виконують роль внутрішніх сигналів, що відбивають “...оцінне особистісне ставлення суб'єкта до складних або можливих ситуацій, до своєї діяльності й до своїх проявів у них” [27]. Наявність у людини тих або інших потреб надає предметам і впливам зовнішнього миру емоційного забарвлення “...порушується їхня рівність перед суб'єктом” [28]. Саме в цьому криється специфіка емоцій як форми “...переживання відповідності або невідповідності предметів й явищ дійсності потребам людей і вимогам суспільства” [29].

Найважливішою формою виразу емоцій у людини, вважає Я.Рейковський, є мова. Слова з одним і тим же наочним змістом можуть передавати різні емоції (наприклад, “лицо” – “личико” – “морда”). Вираження емоцій за допомогою слів може мати дві різні форми. Так, емоції можуть виявлятися в емоційному забарвленні мови та бути описом емоцій як таких. В першому випадку мова пістривить виразами, оборотами, фразами, що мають так зване емоційне навантаження. Під емоційним навантаженням розуміють [30] ті властивості слів, завдяки яким вони виражають і викликають емоції. В другому випадку, людина, охоча

виразити свій емоційний стан або повідомити про нього іншому, може зробити це просто за допомогою ретельного опису своїх переживань [там само].

Переважання у людини вербального вираження емоцій, на думку Ч.Дарвіна, І.І.Гохмана, пов'язане з особливим значенням членороздільної мови як засобу знакової репрезентації світу [11, 31]. Мова є такою формою віддзеркалення дійсності, стверджує Я.Рейковський, яка надає людині найбільш ефективні можливості для орієнтації в навколишньому його середовищі. Перш за все це можливість схоплювати суть речей – робити узагальнення, абстракції, проводити різні види аналізу і синтезу. Ця форма адекватна також і для орієнтації відносно власної особи. Це пов'язано з тим, що знакова репрезентація формується не тільки на основі даних, що поступають ззовні, але також на основі даних, що надходять від змін в центральній нервовій системі. Одним з істотних джерел цих змін є розвиток емоційного процесу, який може реєструватися, зокрема, у формі словесних знаків і завдяки цьому бути особливим джерелом досвіду, який людина може враховувати і використовувати при розробці свідомої і цілеспрямованої програми діяльності [30].

Когнітивний підхід до вивчення емоцій людини, пише Т.В.Парасюк, дає змогу трактувати їх як відображення структур людської свідомості, мислення, пізнання [32]. Дії людини в емоційному стані на мовному рівні виражаються різними граматичними класами слів, але найчастіше дієсловами. Дослідники довели [Ю.Ю.Шамаєва, В.В.Жуковська, Т.В.Парасюк], що дієслова на позначення емоційних станів, співвідносяться з певними блоками знань – фреймами, семантичний тип предиката (категоріальне значення) – зі структурою відповідного фрейма і типом референції його обов'язкових актантів, а неіндивідуальна сполучуваність емотивних дієслів є співвідною з семантичним типом предиката. Фрейм, що позначає ситуацію “емоційний стан”, об'єднує всі можливі ознаки цього стану, варіанти поведінки його носія і має таку трикомпонентну структуру: суб'єкт (Sub), власне емоційний стан, причина (Caus)/ об'єкт (Obj) [32].

У зв'язку з цим вважаємо, що дієслово як стилістично й семантично об'ємна категорія має широкі можливості для вираження емоцій. “Емоції нерозривно пов'язані з суб'єктом, що їх відчуває, і об'єктом, що їх викликає” [23].

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Підсумовуючи, зазначимо, що зі становленням когнітивно-функціональної парадигми в сучасному гуманітарному пізнанні фокус дослідницького інтересу стрімко переміщується в напрям міждисциплінарного наукового пошуку. Відповідно до цього важливе місце серед актуальних проблем сучасної лінгвістики займає вивчення емоційного досвіду у мовних стереотипах різного характеру. Емоції та емоційні стани людини можуть виражатись як мовними, так і немовними засобами. Необхідність розуміння природи, структури та механізмів вираження емоцій та емоційних станів визнається сьогодні представниками майже усіх наукових напрямків, пов'язаних так чи інакше з вивченням людської діяльності.

Англійські дієслова на позначення емоційного стану людини в аспекті кластеризації їх за конкретними тематичними групами становлять перспективу подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жуковська В.В. Лексико-семантичні та граматичні характеристики англійського дієслова у художньому тексті: лінгвостатистичний аспект (на матеріалі популярних політичних романів): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний ун-т. – К., 2006.
2. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Институт языкознания РАН. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 555с.
3. Анохин П.К. Биология и нейрофизиология условного рефлекса. – М.: Медицина, 1968. – 540с.
4. Юнг К.-Г. Сознание и бессознательное. – СПб.: Университетская книга, 1997. – 544с.
5. Лурия А.Р. Язык и сознание. – Ростов н/Д: Феникс, 1998. – 416с.
6. Аристотель. О душе // Соч.: В 4 т. – М., 1983. – Т.1. – С.18-122.
7. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук: В 3 т. – М., 1974. Т.1: Наука логики. – С.123-480. 11. – 23с.
8. Иваничев Г.А. Сенсорное и рефлексорное взаимодействие в механизмах акупунктуры. – М., 2003.
9. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. 3. изд. – М.: Смысл, СПб.: Лань, 2003. – 286с.
10. Изард К.Э. Психология эмоций / А.Татлыбаева (пер.с англ.). – СПб.; М.; Нижний Новгород...: Питер, 2002. – 460с.
11. Дарвин Ч. Выражение эмоций у человека и животных. Соч., Т.5. – М., 1953. – С.681-923.
12. Фишер Кун. История новой философии. Готфрид Вильгельм Лейбниц: его жизнь,

сочинения и учение: Пер. с нем./ РАН; Институт научной информации по общественным наукам. – М.: АСТ, 2005. – 734с.

13. Кант И. Критика чистого разума // Соч.: В 6 т. – М., 1964. – Т.3. – С.118-541.

14. Гумбольдт Вильгельм фон. Избранные труды по языкознанию: Пер.с нем. – 2.изд. – М.: Прогресс, 2000. – 398с.

15. Потебня А.А. Собрание трудов; Мысль и язык. – М.: Лабиринт, 1999. – 300с.

16. Бодуэн де Куртене И.А. Избранные труды по общему языкознанию. – М., 1963а. – Т.1.

17. Бодуэн де Куртене И.А. Избранные труды по общему языкознанию. – М., 1963б. – Т.2.

18. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р.Державина, 2002. – 123с.

19. Шульдин П.П. Национальная психология: структура, сущность, социальная роль. – Горький, 1986. – 78с.

20. Арутюнова Н.Д. Дискурс: Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – 685с.

21. Ochs E., Schiffelin B. Language has a heart // Text. – 1989. – V.9, №1.

22. Караулов Ю.Н. Активная грамматика и ассоциативно-вербальная сеть. – М.: РАН, 1999. – 180с.

23. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж: Изд-во Воронежск. ун-та, 1987. – 192с.

24. Максименко С.Д. Загальна психологія. – Київ, 2004 – 272с.

25. Шамаева Ю.Ю. Когнітивна структура концепту "радість" (на матеріалі англійської мови): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2004.

26. Ушинский К.Д. Собр. соч. – М., 1950. – Т.8. 30. 31. – 20с.

27. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Смысл; Издательский центр "Академия", 2004. – 346с.

28. Виллюнас В.К. Психология развития мотивации: Современные и классические исследования. Научные данные и жизненные примеры. – СПб.: Речь, 2006. – 458с.

29. Благондеждина Л.В. Емоції й почуття // Психологія / Під ред. А.А.Смирнова й ін. М.1956.

30. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций. – М., 1979.

31. Гохман И.И. Современные проблемы и новые методы в антропологии. – Л., 1980.

32. Парасюк Т.В. Функціонально-ономасіологічний аналіз дієслів на позначення емоційних станів у сучасній українській літературній мові: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2005.

KORBOZEROVA N.M.

Universidad Nacional Tarás Shevchenko de Kyiv

CORRELACIÓN ENTRE EL ENUNCIADO, EL SINTAGMA Y EL GRUPO SINTAGMÁTICO

El modelo básico de oración está limitado por el código lingüístico y por el modo de pensar de un socio a pesar de los modelos y formas posibles de los comunicados de una lengua que son ilimitados y, en consecuencia, es indefinido el número de las oraciones supuestas [1; 2; 3].

La tradicional división de las oraciones en simples y compuestas, las cuales se subdividen en las coordinadas y subordinadas, es un simple recurso metodológico. La oración modelo básica se realiza en su forma esencial y pura llamada normativamente la oración simple de la cual la oración compuesta es una mera proyección. Tradicionalmente, la división de las oraciones en las simples y compuestas yace en la presencia de uno o más verbos-predicados.

En la vida cotidiana, al expresarnos, nos valemos de unas secuencias de signos delimitadas por pausas, la longitud entre las cuales depende de la intensidad de la persona que habla. Dichas secuencias, o enunciados, se caracterizan por una curva de entonación y son un mensaje suficiente en cada situación o contexto. Según la gramática tradicional, la oración simple se compone de una serie de sintagmas que son enunciados núcleos mínimo posibles que son capaces de recibir un signo entonativo y de servir de comunicación. Tomando en consideración este postulado y siguiendo la teoría tradicional occidental [1], en la lengua española son sintagmas los verbos, los sustantivos, los pronombres personales tónicos, los adjetivos, los adverbios y las interjecciones. En cambio, los artículos, los pronombres átonos, las preposiciones y las conjunciones no lo son y representan por sí mismo sólo los signos dependientes.

Al verbo se subordinan todos los sintagmas nominales, sea sustantivos, sea adjetivos, sea adverbios. Algunos adverbios como *más* o *muy* dependen de otros adverbios o de adjetivos, mientras que el adjetivo se subordina al sustantivo, p. ej.: *El niño más pequeño se puso a llorar muy de prisa*. Este juego de relaciones, que definen las categorías de sintagmas, puede ser alterado por los transpositores. En este caso los verbos u oraciones pueden adjetivarse, sustantivarse o adverbializarse mediante relativos o conjunciones subordinativas. Los sustantivos pueden equipararse al adverbio o al adjetivo mediante preposición; los adjetivos pueden sustantivarse con el artículo y demostrativos o adverbializarse inmovilizándose morfológicamente; los adverbios pueden equipararse a adjetivos.

Dos o más sintagmas forman grupo sintagmático cuando unitariamente desempeñan una función. El grupo puede estar internamente coordinado o unido por yuxtaposición, y su categoría será igual a la de cada sintagma componente. Cuando dos o más oraciones se relacionan de este modo, el grupo resultante es una oración compuesta. También puede estar trabado por subordinación, y su categoría equivaldrá a la del término principal o nuclear. Cuando una oración se relaciona con otra mediante subordinación, el grupo resultante es una oración compleja.

En fin, menos frecuentemente, el grupo puede estar unificado por solidaridad, y su categoría suele ser distinta de la los sintagmas componentes.

Según varios científicos, la oración no es más que una clase de sintagma o sea el verbo personal, o grupo sintagmático, aunque especial por contener y expresar una predicación [4; 5]. Así, los siguientes mensajes pueden ser respuesta a la pregunta: *¿Qué ocurre?: El tren // El tren va a llegar // El tren va a llegar a la Estación // El tren va a llegar a la Estación de Atocha // El tren va a llegar a la Estación de Atocha al andén número 3 // El tren va a llegar a la Estación de Atocha al andén número 3 dentro de 2 minutos*. Su amplitud o complejidad dependerá de lo mucho o poco que de antemano conozcan los interlocutores acerca de la situación. Pero en todos ellos hay una oración y una predicación elemental expresada en el sintagma verbal común *El tren va a llegar*. Las restantes unidades en rigor son prescindibles, adyacentes o complementos, y únicamente especifican al núcleo imprescindible en la medida en que las informaciones dadas por la situación resulten insuficientes para la perfecta comunicación. De modo que *el tren* y *va a llegar* son mensajes constituidos por el núcleo oracional, mientras que los restantes son grupos sintagmáticos u oracionales más o menos complejos.

Así que, en español, la más sencilla de las oraciones viene dada por un verbo en forma personal, conjugado: *escribo, ¿vienes?, avisad, fumaremos, etc.* Pues, en definitiva, lo que constituye la oración mínima es la unión de un lexema verbal y los morfemas que van variando en su conjugación: *modo, tiempo, aspecto, anterioridad, persona, número*.

Los morfemas de modo expresan la seguridad del hablante ante lo referido como real por el verbo y la oración, o bien su duda o probabilidad, o bien lo expresan como ficción en una predicación no autónoma. En el primer caso se emplea el modo indicativo, en el segundo – el potencial y en el tercero – el subjuntivo. También el imperativo constituye un modo, pero con él el hablante no expresa el grado de realidad, sino que pretende del interlocutor la realización, anulación, modificación o mantenimiento de lo que se expresa. La función del imperativo no es la representativa sino la apelativa. Así, la oración *Callad* es absurda si vosotros no habláis. El subjuntivo siempre implica la transposición y subordinación de su oración frente al modo de la apelación, que la rechaza en tanto que indicativo y potencial ni la implica ni la rechaza.

Además, desde la perspectiva subjetiva del hablante, los morfemas de tiempo sitúan lo expresado por el lexema verbal y el resto de la oración, refiriéndolo como algo de lo que ya no participa y que no le afecta psicológicamente (se emplea cualquier pretérito), sea muy reciente o todavía no haya sucedido.

Los morfemas de aspecto aluden a la duración o cantidad temporal de lo expresado por el verbo, indicando su continuidad (se emplea en este caso el imperfecto) o su conclusión (se emplea en este caso el perfecto simple). Indica lo mismo el morfema de anterioridad de las formas compuestas, frente a las formas simples correspondientes. Sobre la base de este valor aspectual, las formas compuestas llegan a caracterizar como anterior lo designado por el verbo, aunque esta anterioridad inmediata lo es respecto de las formas simples, lo del acto de comunicación.

En cualquier caso los morfemas verbales actualizan o realizan, en la mayoría de los casos, lo expresado por el lexema verbal y lo preparan para que pueda referirse a la realidad. De otras palabras, hacen posible la predicación. Por carecer de esos morfemas, el infinitivo, el gerundio y el participio no forman oración, aunque conserven íntegro el lexema verbal y se comporten en algunos aspectos como verbos. De todos modos, dentro de una sola y misma oración hay unidades

subordinadas que se mantienen fuera del alcance de los morfemas verbales y de la predicación principal, expresándose por contraste como predicaciones secundarias.

Por formar con los verbales un solo significado expresado en un único significante es por lo que es obligada en el verbo conjugado la presencia de los morfemas subjetivos o sujeto morfológico, que también tienen valor mostrativo o deíctico, pues denotan o se refieren a entes individualizados y existenciales presentes en la situación.

Efectivamente, los tres miembros de la categoría morfológica de persona se definen, sobre la base de la primera, como denotados, respectivamente, del hablante, del oyente y de cualquier otro ente de fuera de la comunicación. Por expresarse a la vez que los morfemas verbales, el sujeto morfológico es un componente suficiente y necesario para constituir oración.

En cambio, los morfemas objetivos o referentes personales (pronombres personales) átonos, aunque forman unidad fónica y funcional con el sintagma verbal, sólo con algunos verbos son necesarios, y se expresan en un significante propio, no común al de los demás morfemas verbales. En el núcleo verbal representan a las unidades en función de complemento directo o indirecto, así como la de atributo. Cada núcleo verbal puede incorporar uno de acusativo, p.ej.: *Te diré, o de atributo*, p.ej.: *Lo está, o uno de dativo*, p.ej.: *Hablame, o bien dos, uno dativo y otro acusativo*, p.ej.: *Digamelo*, o de dativo y atributo, p.ej.: *Me lo parece*, o incluso tres a la vez, uno de acusativo y dos de dativo, p.ej.: *Tráigatelo*. Mientras que los morfemas objetivos, p.ej.: *lo, las, le*, nunca coinciden con el sujeto morfológico.

En suma, el valor de los morfemas verbales básicamente depende del emisor, del que habla: es un valor egocéntrico en todos ellos, y de carácter mostrativo en los de perspectiva y, solo secundariamente, en los de aspecto.

LITERATURA

1. *González Calvo J.M.* La oración simple. – Madrid: Arco/ Libros, 1993. 2. *Martínez J.A.* Funciones, categorías y transposición. – Madrid: Istmo, 1994. 3. *Martínez J.A.* Cuestiones marginadas de gramática española. – Madrid: Istmo, 1994. 4. *R.A.E.* Esbozo de una nueva gramática de la lengua española. – Madrid: Espasa-Calpe, 1977. 5. *Seco M.* Gramática esencial del español. – Madrid: Espasa-Calpe, 1989.

ЛЕВІНСЬКА О.О.

Київський національний лінгвістичний університет

ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ

Художній текст, прозовий або віршований, представляє собою явище мистецтва слова. Е своїй формальній та змістовій структурі він поєднує цілий комплекс аспектів, серед яких присутні психологічний, соціальний інтелектуальний, мовний, комунікативний. Завдяки слову встановлюється мовленнєвий акт між автором і читачем, тому вчені такий зв'язок називають мовленнєво-словесним, який неможливо розглядати поза лінгвістикою. **Мета** даної статті передбачає демонстрацію різних підходів до вивчення поетичної мови в історичній ретроспективі. Розгляд поетичної мови в даному ракурсі стане у пригоді для подальшого нашого дисертаційного дослідження. Спираючись на теорії великих вчених, ми зможемо використовувати їх для вивчення віршованих текстів на іспанській мові, що були створені в XV-XVI століттях, зокрема вивчити структуру, семантику та прагматику складних речень.

Ми вважаємо, що поетична мова представляє собою особливий приклад існування мови взагалі. Вона характеризується тим, що будь-який елемент її рівня (фонетичного, лексичного, морфо-синтаксичного) намагається набути семантичної вмотивованості для задоволення естетичної або, за словами Р.Якобсона, поетичної функції мови. В.П.Григорьев в книзі “Поэтика слова” визначає поетичну мову як “мову з установкою на творчість, а

оскільки будь-яка творчість підлягає естетичній оцінці, то це мова з установкою на естетично значиму творчість” [16].

Відомо, що протягом багатьох століть поетична мова представляла інтерес для науковців. Її вивчення розпочалось ще в часи Аристотеля, який в своїй роботі “Поетика” поряд із судженнями про мистецтво зробив змогу розкрити закономірності вживання стилістичних фігур в поетичних творах. Крім того, він надав певні настанови щодо лінгвістичної організації творів різних жанрів, а саме епосу і трагедії. Цікавим є той факт, що при аналізі поетичних творів увага автора не зосереджувалась на внутрішній формі мовлення, лише на зовнішній (фігури мовлення, ритміка). Навіть якщо автор вдавався до вивчення семантики слова поетичного тексту та категорій поетичного мовлення, він оминав семантичні зміни слова, словосполучень, а приділяв увагу структурі та моделі поетичних творів загалом.

Вітчизняна наука радянського і пострадянського простору також має багату традицію вивчення поетичної мови, що відбилась у працях О.А.Потебні, А.Х.Востокова, В.П.Григорьєва, І.І.Ковтунової тощо. Хоча було зроблено багато відкриттів в цій області, на даний момент сучасні науковці дотримуються такої думки, що мова поезії досліджена не в повному обсязі і не досить рівномірно.

Вчені поєднують в судженнях, що важливими та визначальними інтегрованими частинами структури віршованого тексту виступають мовні елементи, серед яких ритмічна, фонічна, своєрідна синтаксична і семантична організація тексту, які складають композиційну побудову віршованого твору і надають багатогранність поетичної задумки автора.

Поняття *поетичної мови* було введено Олександром Афанасійовичем Потебнею: “З двох станів думки, що виражаються в слові з живим, і в слові із забутим уявленням, в області складнішого словесного (що відбувається за допомогою слова) мислення, виникає поезія і проза” [8:11].

Поділяючи мову на дві категорії, образну і необразну, виходячи із того, що художній текст для Потебні – це образний текст, а “символізм мови може бути дефініційований його поетичністю; проте забуття внутрішньої форми здається нам прозаїчністю слова” [8:13]. Таким чином, слово для науковця було представлено як “творчий акт мовлення, а не як комунікативна одиниця” [7:19]. Вчений вважав, що образ створюється за рахунок актуалізації внутрішньої форми.

Образне значення слова може бути розкритим лише в контексті твору, де його зміст набуває пластичності, варіативності уявлень за умови поєднання старих і нових уявлень. Цей процес підштовхує слово до наповнення новим змістом, а завдяки цьому створюється новий образ. В тексті образ і внутрішня форма відіграють першу роль, тому що через них пізнається значення, думка, ідея, а втративши її, слово втрачає свою образність. Існують інші судження щодо поетичного образу. Наприклад, В.Б.Шкловський доводить, що рівняння *образність* = *поетичність* не завжди і майже ніколи не є тотожними, тому що в поетичному тексті можливе використання слів в непрямому їх значенні, при цьому поетичний образ може і не бути відтвореним. В свою чергу, слова, що вживаються в прямому значенні і не мають на меті відтворити образ можуть складати поетичний твір.

Ш.Баллі стверджує, що “мова завжди відчуває потребу в образах..., самі образи створені для того, щоб служити природною функцією мови. ...нові образи безупинно і повсякчасно виникають лише тому, що необхідно замінити старі...”, тому “було б глибокою помилкою вважати, що образна мова – насамперед плід естетичних потреб нашого розуму і що до неї вдаються тоді, коли прагнуть повити свою думку в привабливу форму” [12:239].

Розглядаючи поетичне слово як самодостатню реальність по відношенню до буденної мови, варто звернутися до концепцій М.Хайдеггера та Г.-Г.Гадамера про онтологічну природу поетичного тексту. М.Хайдеггер визначає поняття поезії як “сон, ніж дійсність, радше гра

словами, ніч велич дії. Вона є самою безневинністю і не тягне за собою жодних наслідків. Бо що ж може бути безпечнішим, ніж самі слова? Поезія... творить у царині мови, мова є її матеріалом” [13:147].

Представники СВІМ (спілка по вивченню поетичної мови), які досліджували створення поетичних текстів, дотримувались думки, що поняття домінанти вважається прийомом і засобом, що підкорює собі всі інші ознаки поетичного тексту. Своїми роботами вони зробили великий внесок в розробку проблем поетичної мови, досліджуючи кордони та взаємовідносини стилістики, лінгвістики і поетики, зокрема ряду питань, що стосуються поетичного синтаксису, семантики і фонетики. Р.Якобсон, Ю.Н.Тиньянов, Л.В.Шенгелі, В.М.Жирмунський, які належали до згаданої вище школи, розглядали текст з точки зору формалізму, тобто кожен з них приділяв увагу не комплексному аналізу поетичної мови, а одній із сторін вивчення поетичної мови.

Роман Якобсон наголошував, що “поетика – це лінгвістичне дослідження поетичної функції вербальних повідомлень в цілому і в поезії зокрема” [14:81]. Таку точку зору вчений пояснював тим, що однією із функцій мови є поетична, яка направлена на повідомлення, а не на форму. Вчений вважав значущим в поетичних текстах категорії звуку і значення, які складають двоєдність поетики. У праці “Звук і значення” для пояснення своєї теорії вибрав відомий вірш Едгара По “Ворон” та рефрен “Ніколи” (“Nevermore”) і встановив, що слово як і будь-який інший мовний знак має двохсторонню сутність: з однієї сторони звук представляє матеріальну сторону, а смисл – його змістову. Така єдність виражає єдність означуючого та означального, тому що звук і значення пов’язані між собою дуже тісно завдяки тому, що звуковий ланцюг постає матеріальною основою для значення [9:31].

Ян Мукаржовський, представник Празького лінгвістичного гуртка, підтримував ідею СВІМ, проте виокремлював поняття літературної мови і поетичної. Таке розмежування вчений пояснював тим, що про поетичну мову неможливо говорити як про різновид літературної, хоча цим не заперечував тісний зв’язок між ними. Поетична мова таким чином виконує функцію складової частини системи мови, як одна з функціональних мов і відповідно входить до національної мови. Він вважав, що літературна мова є базисом для поетичної. При чому в останній він виділяв навмисне порушення автором норми на семантичному та синтаксичному рівнях з естетичних міркувань.

Московський лінгвістичний гурток, що був створений в 1914 році студентами історично-філологічного факультету Московського університету поставив за головну мету дослідити проблеми лінгвістики, метрики і фольклору, що було оговорено в статуті, схваленому Російською академією наук і отримав підтримку Ф.Е.Корша (1843-1915), спеціаліста зі славістики і класичних і східних мов, який поділяв думку щодо вивчення проблем віршоскладення та усної народної творчості. Завдяки роботі науковців у 1919 стало можливим стверджувати, що наука про віршоскладення Росії залишила позаду дослідження західних вчених, а саме у вивченні зв’язку віршової просодії з мовою, звуку зі змістом, ритміки і мелодії із синтаксисом.

Сучасні віхи дослідження лінгвістів щодо поетичного тексту торкаються лінгвопоетики, яку розробляв В.П.Григор’єв в своїй праці “Поетика слова”. На його думку “лінгвопоетика – це наука про засоби образності поетичної мови, одним із завдань якої постає опис віршованих ідіолектів. Це філологічна дисципліна, що досліджує поетику мови” [3:58].

Я.І.Гін в своїй монографії “Поэтика грамматического рода” (1992) говорить, що завдання лінгвістичної поетики полягає у створенні “поетики лексики, поетики синтаксису, поетики фонології і поетики граматичних категорій” [1:11].

Наприкінці ХХ та на початку ХХІ століть сучасні вчені видають багаточисленні роботи, присвячені філологічному аналізу художніх текстів. Такий аналіз за думкою

Николіної “узагальнює і синтелізує дані лінгвістичного, лінгвостилістичного та літературознавчого аналізів” [6:21]. Тому, лінгвопоетика, як асимільований напрям у лінгвістиці й поезиці, набула повноцінності.

Одна із останніх дисертацій з поетичного тексту була виконана Казариним Ю.В. у 2001 році. Основною думкою стало те, що “поетична мова є унікальною функціонально-естетичною системою, де існують і функціонують порівневі мовні одиниці поетичної мови: фоносемантичні явища, одиниці лексичного і синтаксичного рівней, поряд з якими дискурсні одиниці поетичного тексту, графіка, дикція, ритм, внутрішній жест” [4:129-185].

Таким чином, розглянувши різні теорії та точки зору на природу поетичної мови, можна зробити висновок, що поетична мова представляє собою систему знаків зі всіма мовними характеристиками та закономірностями, які складають і виражаються в поетичному мовленні.

Відомо, що поетична система творів володіє певною сукупністю закономірностей і є абстрактною системою, що виражається в поетичному мовленні. Якщо провести паралель між національною мовою і мовою поетичною, стане наявним їх значущі елементи, які не працюють кожний окремо, а лише в комплексі, таким чином формується багаторівнева система, при цьому залишається різна наповненість кожного з рівнів.

Якщо виходити з останнього судження, варто розпочати вивчення питання поетичної мови з фонетичного рівня, а саме ритму і звуку, які входять як до національної, так і поетичної мови. У ХХ столітті багато вчених займалися вивченням фонетичної системи мови, серед них С.Д.Балухатий, який у своїй статті 1922 року “К вопросу об определении ритма в поэзии” розробив проблему ритму в мовленні та поезії, Ян Мукаржовський надає значущості інтонації, тембру, темпу, паузації і ритму у віршованих творах. Ю.Н.Тиньянов вважає конструктивним фактором вірша ритм як чинник: єдності віршованого ряду, його тісноти, динамізації мовленнєвого матеріалу, сукцесивності, тобто послідовності, мовленнєвого матеріалу в поезії.

Потебня поєднує граматичні питання синтаксису із формами свідомості і мислення людини. Розглядаючи різні форми слова (слово-речення і частина мови) вчений висуває два основних принципи вивчення синтаксичних явищ: історична мінливість синтаксичних категорій, відповідно принцип історизму при аналізі синтаксичної системи мови; принцип “структурної взаємопов’язаності” всіх граматичних категорій – слова, частини мови, члена речення. Тим самим він підкреслив співвідношення і зв’язок частини мови і члена речення і став першим, хто ввів у російське мовознавство принцип системності синтаксису, структурної єдності і співвіднесеності всіх елементів речення. Синтаксична структура поезії, представляє собою внутрішнє співвідношення між синтаксисом як таким та ритмікою поетичного тексту. Ми вважаємо, що для підтримання меж и жанровості поетичного тексту ритм відіграє важливу роль, проте вивчення синтаксису поетичного твору можлива і за умовами певного відокремлення від ритму.

Відомо, що синтаксичний рівень організації поетичної мови представляє собою складні внутрішньорівневу і міжрівневу системи, які взаємодіють між собою як в поетичній системі мови загалом, так і в поетичному тексті. Таким чином, специфіка індивідуального поетичного стилю, школи, або жанру твору найчіткіше проявляється в синтаксисі речень. Підтвердженням цього є специфічна структура тексту, добір конструкцій, їх розташування та об’єднання в складне ціле, які відображають своєрідність синтаксичної системи текстів окремого поета, прозаїка, сукупності жанрових текстів або текстів, що створені письменниками різних літературних шкіл.

Синтаксис поетичної мови не може бути тотожним буденній мові, на якій ми розмовляємо в житті. Навіть, якщо іноді порядок слів співпадає, в основі поетичної мови

лежить ритміко-інтонаційна структура, яка “відбивається на її синтаксичній структурі і впливає на семантику і функції синтаксичних засобів мови в поетичних творах” [5:14].

Відомо декілька підходів до опису поетичного синтаксису. Одним із них вважається аналіз мовних одиниць, які яскраво виражають емоційність та експресію що вважається, що на синтаксичному рівні яскраво проявляється експресивне забарвлення мови на рівня синтаксичної синонімії, коли одну і ту ж ідею в простому двоскладному речення можливо підсилити за допомогою емоційно-забарвленою конструкцією. Звідси, мовні одиниці можна розподілити їх на декілька типів:

- 1) мовні одиниці, які сам по собі є експресивними і будуть надавати таке забарвлення реченню, серед них: окличні, спонукальні речення, еліптичні, риторичні запитання, інверсії тощо;
- 2) конструкції, що набувають експресивності лише в поетичному творі: анафора, синтаксичний паралелізм.

Скребньов Ю.М. запропонував інший аналіз поетичних текстів, який полягає у розгляді твору з точки зору двох аспектів – парадигматичного і синтагматичного, іншими словами – стилістики одиниць і стилістики послідовностей. Якщо відштовхуватись від того, що парадигматика – це тип зв’язків у мовній системі, які встановлюються на підставі варіативності, подібності, протилежності, похідності, включення, субкатегоризації мовних одиниць і включають їхнє одночасне уживання в певній позиції, то парадигматика за теорією вченого представляє стилістику одиниць, яка розкриває, що “стилістичною значимістю може володіти мовна одиниця як така, що не відноситься до її контекстуального оточення, що лише може бути співвіднесена з паралельними їй одиницями в парадигматичному аспекті” [11:78].

Відповідно до рівней мови парадигматику дослідник розподіляє на парадигматичні фонетику, морфологію, лексикологію, семасіологію та синтаксис і “розглядається як сукупність варіантів – перетворень певної позиційної схеми речення (Н.Шведова, Г.Золотова, З.Попова), як ряд структурно розбіжних, але семантично тотожних синтаксичних конструкцій” [10:442-443].

Отже парадигматичний синтаксис за Скребньовим вивчає набір існуючих в мові паралельних форм речень та їх стилістичну цінність. Таким чином речення може бути нейтральним і специфічним, де нейтральна структура речення – елементарна двоскладна модель, а відхилення від нейтральної моделі несе стилістичну значущість [11:109-115]. Ці відхилення з точки зору кількісної оцінки складу речення виявляють, по-перше, відсутність, нестачу елементів, що є обов’язковими для нейтральної моделі речення (еліipsis, усічення, номінативні речення, безсполучниковий зв’язок), надлишковість необов’язкових елементів (повтори), по-друге, з точки зору порядку слів – інверсію, по-третє, різноманітні відхилення, такі як синтаксичне переосмислення. Стилiстична значимість речення досягається не за рахунок мовної одиниці, а фактом появи, співвіднесеністю в тексті цієї одиниці з іншою [11:78]. Ця думка лягла в основу “стилiстики послiдовностей” або синтагматичної стилістики, яка розглядає мову через різні її рівні. З синтаксичної точки зору речення розглядається як не окремий елемент, а послідовність речень, які представляють певний ланцюг і складають текст, таким чином виявляють стилістичні функції спільної (сумісної) зустрічаємості форм речень [11:40].

ЛІТЕРАТУРА

1. Гин Я.И. Поэтика грамматического рода. – Петрозаводск: Карельский пед. институт, 1992. 2. Головач У.В. Етномовний компонент поетичного тексту давньогрецької трагедії як перекладознавча проблема (на матеріалі давньогрецьких трагедій та їхніх українських перекладів): автореф.дис. ...канд.філол.наук. – Київ, 2003. 3. Григорьев В.П. Поэтика слова. – М., 1979. 4. Казарин Ю.В. Поэтический текст как уникальная функционально-эстетическая система // Текст. Структура и семантика: Доклады VIII междунар. конф. Т.1. – М., 2001. 5. Ковтунова И.И. Поэтический синтаксис. – М.: Наука, 1986. 6. Николина Н.А. Филологический анализ текста / Н.А.Николина. – М.: Академия, 2003. 7. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике: В 4-х т. – М.: Просвещение, 1968. – Т.3. 8. Потебня А.А. Теоретическая поэтика. – М.:

Высшая школа, 1990. 9. Роман Якобсон. Избранные работы. М.: Прогресс, 1985. 10. Селиванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. 11. Скребнев Ю.М. Очерк теории стилистики. Горький, 1975. 12. Фослер К. Позитивизм и идеализм в языкознании // В.Звегинцев. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях. В 2-х ч. 2-е изд., доп. – М.: Учпедгиз, 1960. – Ч.1. 13. Чабаненко В. Основи мовної експресії. – К.: Вища школа, 1984. 14. Якобсон Р. Работы по поэтике. – М.: Наука, 1987. 15. <http://www.tspu.edu.ua/subjects/809/11/lec.htm>. 16. <http://www.krugosvet.ru/articles/76/1007660/1007660a1.htm>

ЛУКАШЕНКО Н.Г.

Київський національний лінгвістичний університет

ОСОБЛИВІ ГРАФІЧНІ ЗНАКИ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ: СМАЙЛИКИ, ЕМОТИКОНИ ТА @

(на матеріалі іспаномовних форумів з проблематики родинних стосунків)

Постановка проблеми у її загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Природна потреба людей звернутися за порадою та попросити допомоги у всіх одразу, самому почути благання про допомогу й відгукнутися задовольняється **форумами**, які розташовані в мережі Інтернет ісп. *foro* [1:131], іноді зустрічається слово-запозичення з лат. *forum*. Для розрізнення звичайних форумів від тих, що знаходяться в мережі Інтернет, у нашій роботі вживаємо слово Інтернет-форуми. Їх також часто називають конференціями [2; 3].

Термін “форум” запозичено з історії Давнього Риму, де він позначав головну міську площу – центр економічного і політичного життя [4:335]. Частіше за все під поняттям “форум” розуміють масові збори для обговорення нагального питання [5:5032].

Інтернет-форуми орієнтуються на пряму участь, зворотній зв'язок, інтеракцію [6:72], надають унікальну можливість будь-якому її учасникові отримати необхідну йому інформацію, знімають просторові бар'єри, слугують налагодженню наукових та просто людських контактів, прискорюють розповсюдження досвіду й знань. Основними комунікантами є відвідувачі того чи іншого сайту. Інтернет-форумами користується публіка, яку цікавить не тільки факти, викладені в статті чи науковій праці, а й думка інших небайдужих до певної проблематики комунікантів [7:308]. Це новий вид форуму, де люди можуть обговорювати ті питання, які їх хвилюють [8:76].

Інтернет-форуми з проблематики родинних стосунків характеризуються зміною повідомлень двох (діалог) чи кількох (полілог) комунікантів і безпосереднім зв'язком повідомлень із ситуацією. Тому для відтворення ситуації комуніканти часто вдаються до особливих графічних засобів у повідомленнях – смайликів, емотиконів та @, з'ясування основних функцій яких становить **актуальність** проведеного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні дослідження Інтернет-дискурсу проводяться в кількох напрямках. У прикладній лінгвістиці виникла нова дисципліна – нетлінгвістика (*Netlinguistics*), призначенням якої стало мовне забезпечення мережі взагалі й інформаційно-пошукової системи зокрема [9]. В теоретичному мовознавстві вивчають різні аспекти Інтернет-дискурсу, який прирівнюють до гіпертексту [10;11]. Значну увагу приділено дослідженню Інтернет-дискурсу з позицій комунікативно-прагматичного підходу. Так, у іспаністиці виник напрям “кіберпрагматика” (*Ciberpragmática*) [12], що пояснює особливості етикету та ввічливості в мережі [13]. Аналізується успішність спілкування та комунікативні невдачі віртуальної комунікації [14].

Матеріалом дослідження слугували електронні тексти форумів із зазначеної проблематики. Тексти дібрано методом суцільної вибірки з 8 сайтів мережі Інтернет за 2000 – 2006 роки: www.terra.es, www.wanadoo.es, www.abc.es, www.hola.com, www.ya.com, www.univision.com, www.telepolis.com, www.ciudadfutura.com

Кодування інформації відбувається завдяки наявності особливих графічних знаків – @, смайликів і емотиконів, що в нашій статті є **об’єктом** аналізу.

Метою роботи є аналіз функцій особливих графічних знаків: смайликів, емотиконів та @, що компенсують відсутність візуального й слухового каналів передачі інформації.

Наукові результати. Тенденція до максимальної компресії інформації й емоційна насиченість текстів виявляється у використанні особливих графічних засобів – смайликів, емотиконів та @. Вони використовуються для того, щоб компенсувати відсутність візуального й слухового каналів передачі інформації та надати іспаномовному Інтернет-форуму рис усного мовлення.

Смайлики та емотикони. Спілкуючись в Інтернет-форумах із проблематики родинних стосунків, ми не бачимо виразу обличчя, не чуємо інтонації та не відчуваємо емоційного стану співбесідника, що викликає необхідність використовувати смайлики. Їхній зв’язок за написанням ґрунтується на психофізіологічних механізмах синестезії (зв’язок між враженнями, що надходять від різних органів чуття) й кінеміки (мимовільних рухів м’язів, що супроводжують емоції й почуття). Декілька років тому для прочитання адресат повинен був нахилити голову на 90° ліворуч, тоді можна побачити стилізований портрет виразу обличчя людини. Їх розташовують після висловлення, до якого вони належать. Іноді вони можуть замінити репліку. Найчастіше у Інтернет-форумі вживаються зазначені смайлики, їхнє пояснення ми знаходимо у іспанському словнику [15] (див. табл. 1):

Таблиця 1

Уживання смайликів у Інтернет-форумах

:->	sonrisa marcada
X-D	muerto/de la risa
}:->	sonrisa maligna
:-1	sonrisa forzada
;- (	el usuario está llorando
:!-(	otro modo de indicar que está llorando
:~)	el usuario llora de felicidad
:-	serio, indiferente
:-P	disgusto, repulsión o burla o mordiendo la lengua
-P	disgusto o repulsión fuerte
X-(	suicidio
:)	el usuario no tiene nariz, chiste, broma, alegría, buena onda, o es un niño o se porta así
-O	Bostezando
:-8	hablar sin parar
:-?	pensativo y/o con dudas [15].

Рідковжуваними (у 14 повідомленнях) іспаномовних Інтернет-форумах є зазначені нижче смайлики:

(-:	el usuario es zurdo
B-)	el usuario tiene lentes
%-)	el usuario lleva seis horas frente al monitor
-I	profundamente dormido
#-)	de fiesta por la noche
:-#	censurado
:-X	censurado, callado
:-9	relamiéndose

:~{}	sonriente con bigote
:~i	fumando
:~j	fumando y sonriente
:*(	nariz aplastada
:*)	borracho
:-!	metió la pata hablando
B:-)	con las gafas de sol en el pelo [15].

Також у форумах вживаються емотикони, тобто невеликі малюнки, що вставляються в текст для вираження емоцій [16]. Емотикони відповідають смайликам, найбільш вживані приклади в Інтернет-форумах (у 50 повідомленнях) наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Уживання емотиконів та їх відповідність смайликам

Емотикон	Смайлик	Значення
	:~)	sonrisa, alegría
	:-D	risa
	:-P~	el usuario está babeando
	:-(	tristeza
	0:-)	el usuario es un santo, o una buena persona
	;)	guiño
	::)	flirteando
	:-/	confundido
	:x	Te quiero
	:P	sacando la lengua
	=((	corazón roto [15; 16].

Наведемо приклад вживання смайликів в Інтернет-форумі з проблематики родинних стосунків.

Llegar al 2003 para esto :-/ (JACKCOUSTEA 06/01/03 12:18).

:-/ :-/ (MARLA-40) (308).

Особливий графічний знак – смайлик на позначення суму :-/ (відбиває емоційний стан адресанта з ніком JACKCOUSTEA. Комуникантові не подобається починати Новий 2003 рік з обговорення одвічних проблем, адже партнерські стосунки не завжди утверджуються в родині, тому багато чоловіків намагаються захопити владну позицію в сім'ї. Інший адресант із псевдонімом MARLA-40 підтверджує серйозність тону спілкування за допомогою дублювання зазначеного смайлика. Наші підрахунки показують, що 85% Інтернет-форумів характеризуються емоційною насиченістю, про що свідчить використання великої кількості смайликів та емотиконів, що передають емоційний і психофізичний стан учасників.

Вживання знака @. Цей знак отримав різні назви: англійською мовою – *at*, іспанською – *arroba*, українською – “комерційне а”, “ед”, “песик”, “собачка”, “мавпа” використовується учасниками іспаномовних Інтернет-форумів із проблематики родинних стосунків для уникнення вживання закінчення іменників, займенників, прикметників чоловічого роду в множині на позначення осіб обох статей та при написанні електронної адреси.

Це запозичення англійської аббревіатури прийменника *at* [15], існує в іспанській мові у вигляді ще одного значення слова з арабської *arroba*, що передає міру ваги 11,502 кг, також позначає міру рідини в залежності від регіону та продукту або речовини, до якої воно застосовується, а умовним позначенням цієї міри є @, запозичена інформатикою [15;

16] та використовується в Інтернет-комунікації, де є обов'язковим елементом для написання електронної адреси, наприклад: xavier_28@yahoo.com. Регіонально цей знак називають *mono/monito* [15].

[...] *Hay muchos detalles que no puedo explicarlos por la red si quieres que hablemos más íntimamente mi correo es xavier_28@yahoo.com y si no nos vemos por la red* (1).

До того ж ми вважаємо, що аналізований знак вживається в Інтернет-форумах із проблематики родинних стосунків для подолання в мові чоловічого домінування. Дискримінація, якої традиційно в світі зазнавали жінки, має багато виявів, одним із яких є саме мова. Остання є системою комунікації, яку створено людиною за образом і подобою, тому в суспільствах, де встановлюється соціальна статеві різниця, існують структурні розходження між тим, як говорять жінки й чоловіки, а мова, створена народом, збирає та передає різний світогляд жінок і чоловіків [17:9]. Явище мовного сексизму (*sexismo lingüístico*) полягає в дослідженні мови з метою виявлення асиметрій у її системі, спрямованих проти жінок [18].

Йдеться про патріархальні стереотипи, зафіксовані в мові, що нав'язують його носіям певну картину світу, в якій жінкам відведено другорядна роль. Іспанська мова надає перевагу формам чоловічого роду в множині на позначення осіб обох статей. Щодо Інтернет-форумів, то учасники уникають уживання чоловічого роду в множині на позначення осіб обох статей – чоловічої й жіночої, при цьому використовують знак @, наприклад:

Hola a tod@s Soy nueva por aquí[...] (2).

Ми можемо зробити **висновок**, що смайлики та емотикони є особливими графічними знаками, які використовуються в Інтернет-комунікації для передачі емоційного й психофізичного стану учасника, його міміки, почуттів та уточнення тону спілкування (серйозного чи гумористичного тощо). Також у мові Інтернет-форумів відбито соціальні зміни в Іспанії внаслідок поширення теорії фемінізму. Характерним є вживання іконічного знака @ в Інтернет-дискурсі (в 42% текстів повідомлень) для позначення електронної адреси та для уникнення явища мовного сексизму.

Перспективними напрямками розвитку дослідження можуть бути опис структурних та функціональних особливостей смайликів інших жанрів Інтернет-дискурсу та інших видів форумів, а також його порівняння на матеріалі не лише іспанської, але й інших мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. *El pequeño Larousse ilustrado*. – Barcelona: Spes Editorial, S.L., 2005.
2. Грей А. *Интернет*. – М.: Олимп, Астрель, АСТ, 2002.
3. Потапова Р.К. Речь: коммуникация, информация, кибернетика. – 2-е изд. – М.: Едиториал УРСС, 2001.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Русский язык, 1987. – 750с.
5. *Diccionario enciclopédico Espasa*. – Madrid: Espasa-Calpe, S.A., 1989. – Т.6.
6. Раишкофф Д. Медиавирус. Как поп-культура тайно воздействует на ваше сознание. – М.: Ультра. Культура, 2003.
7. Леонтьев В.П. Новейшая энциклопедия Интернет. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003.
8. Рогозин К.И., Рогозина И.В., Стриженко А.А. Парадоксы Интернет-коммуникации // Интерпретация коммуникационного процесса: межпредметный подход. – Барнаул, 2001. – С.114-121.
9. Posteguillo S. Netlinguistics: an analytical framework to analyse Language, Discourse and Ideology in Internet. – Castelló de la Plana: Publicaciones de la Universitat Jaume I, D.L., 2003.
10. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику: Учебное пособие. – М.: Едиториал УРСС, 2001.
11. Дедова О.В. Лингвистическая концепция гипертекста: основные понятия и терминологическая парадигма // Вестник МГУ. – Серия 9. Филология. – 2001. – №4. – С.22-35.
12. Yus F. Ciberpragmática. – Barcelona: Ariel, 2001.
13. Crystal D. El lenguaje e Internet. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
14. Столярова М.О. Етикет у віртуальній англomовній комунікації (на матеріалі чатлайнових сесій): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2005.
15. *Glosario de Informática e Internet*. – 2000. – <http://glosario.panamacom.com>
16. Словарь компьютерных терминов <http://www.wikiznание.ru/ru-wz/index.php>
17. Calero Fernández M.A. Sexismo lingüístico. Análisis y propuestas ante la discriminación sexual en el lenguaje. – Madrid: Narcea, S.A. de ediciones, 1999.
18. Кирпилина А.В. Феминистская критика языка // Словарь гендерных терминов. – 2004. – <http://www.owl.ru/gender/172.htm#1>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Menfis 15/12/04 MAÑANA SERA OTRO DIA
<http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?IDcategoria=3&IDconversacion=56879&IDforo=185&nivel=2&idcanal=87>
2. Mujeres
<http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?IDcategoria=3&IDconversacion=23658&IDforo=185&nivel=2&idcanal=87>
3. Una flor cortada es algo muerte
<http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?IDcategoria=3&IDconversacion=36522&IDforo=187&nivel=2&idcanal=87>
4. Ella duda si dejarme por la distancia <http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?foroconv=187/2256&nivel=2>

МАРИНЕНКО П.І.

Київський національний лінгвістичний університет

УТВОРЕННЯ НОВИХ ДІЄСЛІВ ТА ВІДДІЄСЛІВНИХ ІМЕННИКІВ У ТЕКСТАХ СУЧАСНОЇ ІСПАНСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ

Лексичні новотвори як продукт лінгвокреативної діяльності людини завжди викликали інтерес лінгвістів як в українському мовознавстві, так і в зарубіжному. Останнім часом дослідження новотворів набуває осмислення за допомогою новітніх підходів до їхнього вивчення, в яких простежуються закономірності створення й функціонування нових лексичних одиниць, тенденції розвитку словникового складу, процеси номінації нових реалій, опис комунікативних механізмів, вплив суспільства на мову й навпаки. За останнє десятиліття на матеріалі германських мов було здійснено роботи, присвячені проблемам поповнення словникового складу, в яких нове слово вивчалось в світлі когнітивізму, функціоналізму, соціолінгвістики, комунікативної прагматики. Неологізми в слов'янських мовах простудійовано під комунікативно-прагматичним кутом. Вивчення неологізмів на матеріалі сучасних романських мов проводилося лише в контексті французької мови. Відсутність відповідних розвідок на матеріалі іспанської мови визначило **актуальність** обраної теми, яка зумовлена спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення інноваційних процесів і явищ у лексиці іспанської мови. **Метою** статті є визначення тенденцій збагачення словникового складу та динаміки словотвірної системи сучасної іспанської мови шляхом аналізу структури дієслівних і віддієслівних новотворів на матеріалі іспанської преси піренейського мовного простору кінця XX – початку XXI століть. **Об'єктом** стали дієслівні та віддієслівні новотвори в обсязі, які було виокремлено в результаті суцільної вибірки з сучасної іспанської преси з 1993 до 2005 року (газети *El País*, *El Mundo*, *La Vanguardia*, *ABC*, *El Norte de Castilla* та журнали *Muy Interesante*, *Quo*, *Qué me dices* та ін.) і з корпусу на основі преси сучасної іспанської мови Базис даних Іспанської Королівської Академії (*Corpus de Referencia del Español Actual de la Real Academia Española*). Головним критерієм відбору новотворів стало те, що ці нові слова не зареєстровано у XXI виданні Словника іспанської мови Королівської Академії, але зафіксовано як неологізми в провідних словниках: CLAVE. Diccionario de uso del español actual (Madrid: SM, 1996 та 2003), Diccionario de neologismos de la lengua española (Barcelona: Larousse, 1998), Diccionario de voces de uso actual (Madrid: Arco/Libros, 1994).

Неологія – один із головних показників життєздатності мови – процес утворення нових елементів у лексиці окремої мови, її морфосемантичний специфічний код, який підтримує процес поновлення різних зон словника. Різниця між неологією і неологізмами полягає в опозиції між процесом та продуктом. Таким чином, неологізми є результатом мовних змін, а саме – інновацією на лексичному рівні. Неологізм є також родовим поняттям для новотвору, оскільки останній являє собою нову лексичну одиницю, яка відрізняється новизною форми, де відомі в мовній системі морфеми виступають у незвичних до цього часу поєднаннях.

Процеси утворення дієслів властиві всім романським мовам, втім іспанська є найбагатшою серед решти щодо морфологічних схем, продуктивності та легкості їх утворення [9:4685]. Ми підтримуємо думку Н.Ф.Клименко та відносимо до дієслівних суфіксів ті, які творять дієслова і їхні форми [3:85; 4:245; 5:33]. Дієслівний суфікс -AR (від лат. *-are*) утворює дієслова від іменникових і прикметникових основ. Висока продуктивність суфікса пояснюється його нейтральним значенням, про що говорив іспанський лінгвіст Х.Пена, підкреслюючи те, що категорія дієслів на *-a-* семантично нейтральна, тому що вона не наділяє похідне дієслово певним значенням [12:233]. Основа, від якої утворюється дієслово, складає його основне значення, виділяючи різні семантичні відношення між похідним та вихідним: а) агентивні: *buitrear*, *parasitar*; б) інструментальні: *andamiar*, *baremar*, *testar*; *Para intentar vehicular la desaparición del imperio soviético, la independencia de las repúblicas bálticas [...] la comunidad internacional decidió potenciar la Conferencia sobre CSCE* (La Vanguardia, 23/06/1994); в) виконана реалія, в якій задіяний агент: *comentariar*, *experienciar*; *En el bullicio del futuro moribundo, grupos de especie diversísima pugnan por apropiarse de términos que permitan bocetar un futuro ofertable* (La Vanguardia, 22/03/1994); д) виконана реалія, в якій агент спрямовує дію на інший об'єкт: *caricaturar*, *infraccionar*, *policionar*; [...] *se critica el retraso de los servicios de telefonía a través de las redes de cable, aunque Telefónica podrá ofertar estos servicios desde el primer momento* (La Vanguardia, 02/02/1995); е) локативний: *basamentar*, *kilometrar*, *vivenciar*. Новотвори від прикметникових основ зі значенням “приходити до стану” складають незначну кількість: *pasivar*, *positivar*, *toxicar*. Під час приєднання афікса до основи відбуваються такі формативні процеси: а) заміна: *fوسفatar* ← *fوسفato*, *merengar* ← *merengue*; б) додавання: *cohesionar* ← *cohesión*, *hormigonar* ← *hormigón*; в) конверсія: *aperturar* ← *apertura*, *vitaminar* ← *vitamina*.

Іншим продуктивним суфіксом є -EAR (від лат. *-idiare*). Навколо цього суфікса точиться полеміка щодо його співвідносності з суфіксом *-ar*, які вважають аломорфами. На помилковість цього твердження наголошує українська вчена В.С.Данилич, пояснюючи, що їх вибір не є фонетично суворо детермінованим, і в численних випадках вони приєднуються до однієї основи, що сприяє збільшенню кількості паронімів [2:20]. Специфікою суфікса *-ear* є його здатність приєднуватися до основ іменників, прикметників і дієслів. Значну групу дієслів, утворених від прикметникових основ, становлять слова, що мають значення “тривалої ситуації, повторення процесів”, і, одночасно, виражають аспектну модальність “звичності, повсякденності” з негативним відтінком для характеристики якостей людини: *pendonear*, *gamberrear*, *pringonear*; *La Red de redes ofrece un inabarcable caudal de información al trotamundos devorador de millas y al viajero virtual más sosegado, aquel que prefiere racanear sentado en el salón de su casa* (El Mundo, 13/04/1997). Дієслова, утворені від іменникових основ, позначають “повторюваність та звичайність” дії, яка, на думку Х.Пена, є процесом виконання послідовної серії дій, що складають мінімальні процеси і відображають завершені малі внутрішні [12:235]: *campeonear*, *chapucear*, *candidatear*; *Eric Douglas fue arrestado el domingo en el aeropuerto de Los Angeles por molestar al pasaje y asaltar a uno de los asistentes del vuelo en el que volvía de Nueva York, manosear a una de las azafatas* (La Vanguardia, 02/08/1995); *El presidente de la Generalidad ya intentó en anteriores ocasiones "puentear" al PP de Cataluña para llevar adelante su nueva ley del catalán [...]* (ABC, 12/11/1997). У позначенні повторюваності суфікс *-ear* конкурує з префіксом *re-*, який є рівнозначним конструкції *volver + infinitivo* (*releer* = *volver a leer*), тим часом як слова, утворені за допомогою суфікса *-ear*, неможливо замінити цією конструкцією, оскільки вони матимуть інше значення: *martillear* “постукувати” ≠ *volver a martillear* “знову постукувати”. *Ligotear* (*ligar* + *-ot-* + *-ear*), *lametear* (*lamer*), *sobotear* (*sobar*) – неологізми, утворені приєднанням до дієслівних основ інтерфікса та суфікса. Деякі вчені вважають цей тип утворення оцінним тому, що не змінюється граматична категорія основи, тим часом як відбувається оцінка дії, яка здебільшого набуває

негативного значення [8:61; 10:132; 12:274]. Ми вважаємо цю словотвірну модель семантично нейтральною, оскільки центральна сема цього форманта “повторюваність, частотність” присутня в усіх прикладах.

Латинський суфікс -IFICAR (від *-facere*) може приєднуватися до іменникових і прикметникових основ. Хоча в іспанській мові існують численні дієслова з цим афіксом, на сьогоднішньому етапі він переходить до периферії словотвірних процесів. Більша частина слів із цим суфіксом, що існують у мові, є запозиченнями з латини від XV століття, що, в свою чергу, представляли не деривацію, а словоскладання в технічній сфері, оскільки афікс походить від латинського дієслова *facere* “робити” [9:4697; 12:260]. Основне значення суфікса “результат, причина” простежується в новотворах: *cronificar, fluidificar, masificar; El Gobierno vasco quiere que el encuentro entre Rato e Ibarretxe sirva para escenificar el acuerdo* (El País, 08/05/1997).

Суфікс -IZAR (від лат. *-itiare*), приєднуючись до іменникових та прикметникових основ, утворює дієслова, що виражають каузативну дію [7:117]. Дієслово-неологізм вимагає присутності, навіть імпліцитно, прямого додатку вираженого дієсловом: *rentabilizar algo → hacer rentable algo, solemnizar algo / a alguien → causar solemnidad*. Значення каузативності притаманне, насамперед, новотворам від прикметникових основ, оскільки вони не комбінуються з дієсловом *estar*. Лише тоді, коли утворилося дієслово на *-izar*, а потім – дієприкметник, основа слова може сполучатися з *estar*, набуваючи значення каузативності та пасивності: **estar catalán → catalán → catalanizar → estar catalanizado*. Поява значної кількості неологізмів за короткий термін пояснюється: 1) специфікою значення суфікса; 2) вживанням нових слів на *-izar* у науково-технічній сфері, що розвивається та потребує позначення нових реалій; і в мові політиків, які використовують цей суфікс для подовження слів у прагматичних цілях; 3) специфікою комбінування афікса, який надає перевагу основам із грецької мови на *-ma, -sis* та прикметникам на *-aico, -al, -able, -ico, -ano* [12:249]: *problematizar, digitalizar, enigmatizar, viabilizar; Yo ya pagué un precio por ser el primero en denunciar el rearme ideológico: el precio de sufrir una política que buscaba precarizar y fragilizar la dirección de UGT* (La Vanguardia, 02/05/1995). Проте не всі слова, утворені від іменникових основ, виражають каузативність. Вони можуть позначати також інструментальність дії: *vitaminizar, oscarizar, calendarizar*; результат дії: *guionizar, conflictualizar, jibarizar*; агентивність дії: *monitorizar, parametrizar*; локативність дії: *containerizar; Contará también con aportaciones anteriores a los sesenta que servirán para contextualizar el eje de los fondos del museo* (La Vanguardia, 02/10/1995). Якщо розподілити слова за сферою вжитку, то утворюються дві групи: слова технічної сфери (*acustizar, criogenizar, expertizar, hidrolizar*) і суспільно-політична лексика: *autentizar, hegemonizar, laicolizar; En la jornada de ayer la directiva de Peñarol firmó un nuevo contrato con la firma de productos lácteos Parmalat, que volverá a sponsorizar su camiseta* (El Mundo, 15/01/1997), де відокремлюється підгрупа, що позначає процес націоналізації певної місцевості: *balcanizar, orientalizar*.

Регресивна деривація. Чільне місце в словотвірних процесах сучасної іспанської мови посідає явище регресивної деривації, що належить до процесів утворення віддієслівних іменників [7:200], яке також називають невластивою суфіксацією [8:60]. Замість збільшення слова відбувається протилежна дія: фонологічне скорочення основи, до якої додається -A / -E / -O. Ці голосні називають голосним суфіксом [11:148] або морфологічним оформлювачем [1:124]. У сучасній іспанській мові появу неологізмів, утворених цим способом словотворення (1,4%) ініціюють ЗМІ. З метою встановлення власного стилю, економії часу та простору, виникають нові слова, утворені регресивною деривацією, для заміни синонімічних слів на *-ción, -dura, -miento*.

Найменш продуктивною голосною, що додається до усиченої дієслівної основи, є -A: *busca (el), escucha, espicha, machaca*. В свою чергу, -E є продуктивною кінцевою голосною,

яка утворює неологізми від дієслівних основ І-ої дієвідміни. За останній час збільшилася кількість слів на -Е, чому сприяла наявність у мові адаптованих запозичень із кінцевою -е (*detalle, acorde*) [6:258]. Ці новотвори позначають результат дії основи дієслова. Так, *chute* “удар” позначає результат дієслова *chutar* “бити по м’ячу”. Більша кількість новотворів належить до розмовно-побутового мовлення та молодіжного жаргону: *alucine, cuelgue, tringue, vacile; No soy masoquista, es mi curre, me pagan por esto* (El Mundo, 04/05/1994); *Para la tercera generación de la familia "esto es de flipe", según confiesa Daniel, un adolescente [...]* (El Mundo, 15/08/1995). Іншу групу складають слова спортивної лексики: *achique, toque, desmarque; Como si inconsciente y colectivamente no tuviéramos real interés por ningún tipo de descarte* (La Vanguardia, 25/01/1994). До останньої групи входять слова спеціалізованого технічного узусу: *degüelle, derrumbe, descoque, implante*.

Найпродуктивнішою кінцевою голосною, що приєднується до дієслівної основи в сучасній іспанській мові, є -О. Це пояснюється здатністю форманта -о приєднуватися до основ, що походять від дієслів на -ear (*buitrear* → *buitreo*). Значна кількість неологізмів-дієслів на -ear у іспанській мові зумовлює появу саме цього типу регресивної деривації. Слова молодіжного сленгу складають значну групу новотворів: *copeo, fumeteo, ligoteo, mariconeo, pelotilleo, puteo; Yo quería un final convencional de género, acabar con un baile bonito, pero dejar algo de mosqueo* (El Mundo, 15/02/1996). Друга група представлена словами з галузі інформатики: *cliqueo, escaneo, formateo, tecleto; Otro de los casos más frecuentes de pirateo es el de las empresas que con una sola licencia instalan el programa en varios ordenadores* (El Mundo, 30/03/1997). Окрема група слів позначає явища політичного та повсякденного життя: *escaqueo, famoseo, manipuleo, tiburoneo, ninguneo, pasteo; El opio forma parte de la cultura y la farmacopea laosiana, pero la falta de carreteras en condiciones ha servido para contener el mercadeo de la droga en el interior del país [...]* (La Vanguardia, 02/03/1995). Слід звернути увагу на неологізми, утворені від власних назв: *marujeo* “поведінка домогосподарки”; *rodrigueo* “поведінка чоловіка, що залишається вдома, коли його родина їде у відпустку”. Незначну групу слів становлять терміни з технічним значенням: *cacharreo, zanjeo, zigzagüeo*. Формант -о сполучується також із дієсловами І-ої дієвідміни: *currar* → *curro, acojonar* → *acojono, acoplar* → *acoplo, acúmlar* → *acúmulo, currelar* → *currelo*.

Отже, дієслова і віддієслівні неологізми текстів сучасної преси піренейського простору характеризують сучасну іспанську мову збільшенням кількості рис аглютинативності та зростанням експресивності, що зумовлено впливом лінгвальних і екстралінгвальних факторів.

Перспективним представляється подальше дослідження дієслівних та віддієслівних неологізмів латиноамериканського варіанту, їхню семантику, структуру та функціонування у латиноамериканській пресі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Очерки по словообразованию в современном испанском языке. – М.: Издательство АН СССР, 1961.
2. Данилич В.С. Семантика и структура паронимов испанского языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05 / Киевск. гос. ун-т имени Тараса Шевченка. – К., 1983.
3. Клименко Н.Ф. Система аффиксального словотворения современной украинской мовы. – К.: Наукова думка, 1973.
4. Клименко Н.Ф. Як народжується слово. – К.: Радянська школа, 1991.
5. Клименко Н.Ф. Основи морфеміки сучасної української мови. – К.: Київський університет ім. Т.Шевченка, 1998.
6. Степанов Г.В. К проблеме языкового варьирования. – М.: Наука, 1979.
7. Almela Pérez R. Procedimientos de formación de palabras en español. – Barcelona: Ariel, 1999.
8. Alvar Ezquerro M. La formación de palabras en español. – Madrid: Arco Libros, 1995.
9. Gramática descriptiva de la lengua española / Dirigida por Ignacio Bosque Muñoz y Violeta Demonte Barreto. – Madrid: Espasa, 2000.
10. Lang M.F. Formación de palabras en español: morfología derivativa productiva en el léxico moderno. – Madrid: Cátedra, 1992.
11. Miranda J.A. La formación de palabras en español. – Salamanca: Ediciones Colegio de España, 1994.
12. Pena J. La formación de verbos en español: la sufijación verbal // La formación de palabras / Soledad Valera (ed.). – Madrid: Taurus Universitaria, 1993. – P.217-281.

КОГНІТИВНА СТРУКТУРА РЕЧЕННЯ УСТАЛЕНОЇ КОНСТРУКЦІЇ З ПРЕТЕРИТАЛЬНИМ КОН'ЮНКТИВОМ

Об'єктом дослідження у статті виступає група усталених конструкцій сучасної німецької мови, які характеризуються претеритальним кон'юнктивом як спільною формальною ознакою, “вибірковістю” останнього щодо сполучення з іншими словоформами, високим ступенем їхньої взаємодії у межах речення. Йдеться про конструкції типу ... *es wäre* ...; ... *wie wäre es mit* ...; ... *da wären wir* ...; ... *(ich) hätte (gern)* ...; ... *ich würde* ... + *Inf. I* і відповідні речення: *Es wäre gut*; *Wie wäre es mit einem Spaziergang?* *Da wären wir am Ziel* ...; *Ich hätte eine Frage* ...; *Ich würde es anders tun* [3].

Мета дослідження полягає у вивченні когнітивної структури даного типу речення, зокрема, інтерпретації “розумової роботи” адресанта під час організації речення-висловлення, введення його у процес комунікації та адресата – під час прийняття цього речення. **Новизна** та **актуальність** постановки питання зумовлено, насамперед, тим, що проблема когнітивної функції мови знаходиться у руслі сучасних лінгвістичних студій, по-друге, автори праць з німецького кон'юнктива досліджували, як правило, іреальні структурно-семантичні типи речень або речення непрямої мови, у той час як когнітивний аспект речень усталеної конструкції з претеритальним кон'юнктивом залишався поза їхньої уваги [див., напр.: 6; 8; 4; 7; 2]. З теоретичної точки зору вивчення когнітивно-прагматичних властивостей мовленнєвих формул з претеритальним кон'юнктивом є подальшим кроком усвідомлення функціонування німецького кон'юнктива як граматичної форми та як одного з видів модуса (Modus). Спостереження проводилося на матеріалі мови персонажів з творів сучасної німецької художньої літератури.

Речення в аспекті когнітивної лінгвістики розглядається як інструмент за допомогою якого здійснюються розумові операції пізнання об'єктивної дійсності. Речення як одиниця мови та мовлення виступає засобом сприйняття, обробки, зберігання, “репрезентації” (представлення) інформації. У цьому плані воно відбиває “роботу думки”, яка включає конкретні процеси: з боку адресанта – це пошук можливостей реалізації задуманого, оцінка ситуації спілкування, вибір потрібного знаку (відповідно до мотивів, цілі, бажання, можливостей тощо), введення цього знаку у висловлення, а з боку адресата – сприйняття висловлення, його обробка з урахуванням мовного, ситуативного / загального контекстів, встановлення змісту (*Inhalt*), смислу (*Sinn*), відповідна реакція тощо. У науковому дослідженні для відображення процесів “роботи думки” застосовується тактичний засіб “інтерпретації”, який спрямований на розкриття (пояснення) організації висловлення та його сприйняття. Інтерпретація охоплює всі дії, що пов'язані з мовою. Якщо мова є інструментом побудови думки, предметом інтерпретації стають різноаспектні одиниці мови. У випадку, коли об'єктом сприйняття є мовлення, предметом інтерпретації стає саме мовлення. У філології інтерпретація мовлення людини – це вид когніції, безпосереднім об'єктом якої є продукт мовленнєвої діяльності [1:27, 30]. Інтерпретація ставить за мету дати відповіді на запитання: *Як, коли і чому* індивід з усього багатства мови вибирає саме „ці” її засоби? *Які* стратегія та тактика адресанта? *Які* мовленнєві дії здійснюються при цьому? *Чи* ефективні вони? *Яка* реакція адресата на почуте? *У чому* може полягати причина неефективності мовленнєвої дії? По мірі відповіді на ці запитання можуть з'являтися інші, які також пов'язані із розкриттям поведінки учасників мовленнєвої взаємодії

Структура речення усталеної конструкції з претеритальним кон'юнктивом є одним з численних системних засобів когніції – пізнання окремих картин ситуації взаємодії. На початковому етапі йдеться про загальну оцінку такої ситуації: її зовнішні контури (у тому

числі умови, в яких відбувається взаємодія), учасників ситуації спілкування, предмета, сприяючих факторів реалізації бажаного тощо. Підґрунтям оцінки слугує компетенція адресанта та адресата, де провідне місце займає фактор життєвого досвіду. Наступний етап – вибір мовної одиниці та мовленнєвої формули. Він ґрунтується на конвенційному характері мови як об’єктивному чиннику (мовець оперує вже існуючими стандартизованими мовними одиницями); суб’єктивний чинник виявляє себе у тому, що мовець свідомо обирає саме ту формулу, яка, на його переконання, має привести до бажаного ефекту. Наприклад, дві паралельні структури *Es ist interessant ...* та *Es wäre interessant ...* є мовленнєвими формулами, які застосовані в даному випадку для констатації якісного боку предмета, дії або явища. Відповідно, мета етапу вибору мовної одиниці та мовленнєвої формули полягає в тому, щоб обрати саме таку конструкцію, яка б привела адресанта до бажаного ефекту. Сам процес вибору також спирається на чинник “життєвого досвіду” (як складову загальної оцінки ситуації). Якщо мовець бажає надати констатації нейтральний характер, то він вживає індикативну модель. У випадку, коли він має намір надати вислову *ввічливий* малюнок (при цьому стратегічна мета може бути різною), він обирає модель з присудком у кон’юнктиві. Порівняйте: ... *da wären wir am Ziel* → ... *da sind wir am Ziel*; *Wie wäre es mit einem Spaziergang?* → *Wie ist es mit einem Spaziergang?*

У когнітивному вимірі конструкція з претеритальним кон’юнктивом є результатом людської практики в ситуаціях з ефективною взаємодією. У якості прикладу однією з картин такої взаємодії (“ефект дзеркала”) може виступати “ситуація ввічливості” – як відносно реальна можливість здійснення задуманого. *“Höflichkeit garantiert Ihnen ERFOLG”* – *“Ввічливість гарантує Вам успіх”* / *“Höflichkeit führt zum Erfolg”* – *“Ввічливість веде до успіху”* – такими правилами керуються ті, які зацікавлені у досягненні взаєморозуміння та реалізації бажаного [9:98]. Власний мовленнєвий досвід людина застосовує на практиці, вживаючи такі стандартизовані когнітивні утворення, які сприяють реалізації бажаного. Модель з кон’юнктивом пройшла часові етапи організації та становлення у межах мови як формальної системи, етапи обробки та усвідомлення в мовленні, перетворилася в ефективну формулу із визначеною мотивацією, прогнозованими позитивними імпульсами та відповідною реактивною дією.

Своєрідність ситуації із застосуванням речень усталеної конструкції з претеритальним кон’юнктивом полягає також в тому, що тут: а) відсутня проблема щодо визначення об’єкту бажаного – він чітко окреслений та легко сприймається тими, хто бере участь у взаємодії; б) сама ситуація характеризується як типова, стандартна; в) адресант легко знаходить мовну одиницю і формує мовленнєву формулу, яка адекватна ситуації взаємодії. Наприклад, для *ввічливої констатації* факту завершеності дії існує мовленнєва модель *Es wäre alles, vвічливого прохання* – модель *Würden Sie bitte ... (sagen /... anrufen / ... begleiten)* *ввічливого наміру* що-небудь купити / про що-небудь запитати – модель (варіанти), за допомогою яких людина звертається до адресата: *ich hätte es gern kaufen* / *Ich hätte gern eine Frage*. *Ввічливе твердження* щодо якісної сторони дії / предмета / явища передбачає вживання моделі *Es wäre ... (interessant / gefährlich / sehenswert)*, *ввічливий сумнів* – моделі *Und das wäre er gewesen?*, а *ввічлива пропозиція* – модель *Wir müssten ihn (einladen)* або модель *Wie wäre es mit einer Partie Tennis?*

Можливість застосування та сприйняття зазначених мовленнєвих утворень передбачає належний ступінь підготовки учасників взаємодії та їхньої пізнавальної активності. Ці компоненти більшою мірою спрямовані на відображення складових прагматики речення. Когнітивна структура речення як мовної одиниці відбиває той вектор розумової “роботи” адресанта, що включає побудову думки з послідувальною її реалізацією: вихідна структурно-семантична модель (напр.: *es wäre ...*; *ich hätte ...*; *wir müssten ...*) наповнюється тими лексемами, словоформами, вибір яких визначатиме те, що „має на увазі” адресант (напр.: *Es*

wäre heute gefährlich / Es wäre für mich anziehend / Es wäre heute bestimmt anziehend; Ich hätte gern diese braune Schuhe / Ich hätte gern Sie gesprochen ; Ihr müsstet ihn noch einmal sprechen / Ihr müsstet ihn heute noch einmal sprechen / Ihr müsstet noch einmal kommen). Важливу роль тут грають досвід і вміння адресанта сформулювати і виразити інтенційний блок висловлення та формат викладу мовленнєвої дії. Для адресата відображення ситуації пов'язується зі встановлення смислового каркасу речення-висловлення. Для цього адресат повинен також мати життєвий досвід і необхідну мовну та мовленнєву компетенцію. Відповідно до цього відображення як когнітивна структура включає процеси пам'яті, мислення, відчуття, уяви, словесної форми вираження думки. Названі складові функціонують в єдності, при цьому одна (або дві) з них займає (займають) провідну позицію. Наприклад, оцінюючи (аналізуючи та усвідомлюючи) ситуацію спілкування, суб'єкт співвідносить існуючу ситуацію (процес *мислення*) з подібною ситуацією та аналогічним станом речей у минулому (процес *порівняння*) і проєцирує задумане на майбутнє (процес *уяви*), яке співвідноситься з мотивами та цілями. У мовному аспекті ці процеси зводяться до вибору тієї форми, лексична та граматична семантика якої співвідноситься із семами “*можливість*” та “*теперішнє*” / “*майбутнє*”. У якості ілюстрації процесу, що зумовлює породження німецького речення усталеної конструкції з претеритальним кон'юнктивом, наведемо структурно-семантичну модель ... *es wäre* Зазначимо, що одна і та сама мовленнєва формула вживається для вираження різного іллокутивного значення, проте коло таких значень є обмеженим. Це стосується також інтенційної спрямованості усталених структур з претеритальним кон'юнктивом. Досить часто вживання речення-моделі *Es wäre schön* пов'язується із наміром у *ввічливій* формі *констатувати* якісний бік дії, процесу. Для адресата важливо встановити смисл, який заключний у реченні. Йдеться, насамперед, про ціль та мотиви автора висловлення та вид мовленнєвої дії. Наприклад, в тексті 1 *ввічлива констатація* (оцінка поведінки співрозмовника) – це *ввічливе погодження* з думкою співрозмовника, за якою неважко зрозуміти *бажання* мовця висловити партнерові по спілкуванню *позитивне ставлення* до його почуттів і *відповісти* йому *взаємністю*:

(1) “Du hast keinen Bruder!” sagtest du, als wir am Abend an der Expressobar saßen. Es klang wie ein Verhör. – “Nein”, sagte ich leise.

“Du hast überhaupt keine Geschwister.” – “Nein.”

“Und ich sah dich zum ersten Mal in eurem Garten...” [...] – “Ich sah dich noch einige Male mehr.”

“Ist das nicht seltsam?” – “Seltsam? Wieso?”

“Es ist, als hätten wir aufeinander gewartet.” – “Aufeinander gewartet seit wann?”

“Ich weiß, es klingt banal, was ich nun meine...” – “Schon immer?”

“Schon immer.” – “*Es wäre sehr schön.*” (I.Karasek. Frühe Erfahrung, S. 107)

У наступному тексті (2) *ввічливою констатацією* барон Фалькенштайн дає зрозуміти, що він *задоволений* ситуацією, яка складається для нього: *задоволення є бажанням* здійснити прогулянку з фрейлейн Фербах і одночасно прихованим вираженням *особливого почуття до фрейлейн* (дівчина сподобалася барону з першого погляду; погодження на прогулянку могло би стати для нього *можливістю висловити* їй *свої почуття*.);

(2): “Ich (барон Фалькенштайн – О.М.) bin erst gestern angekommen, Fräulein Ferbach. Ich habe kaum etwas von Capri gesehen. Raten Sie mir, was darf ich nicht versäumen?”

“Ach, es ist alles sehenswert.”

“*Es wäre nett, hätte ich Begleitung für meine Ausflüge.*”

(E. Anders. Bis daß der Tod uns scheidet, S.256)

У тексті 3 *ввічлива оцінка* фрау Цише пропозиції Вернера Хольта засвідчує *позитивне ставлення* жінки до ідеї, провести декілька днів у горах; вона *погоджується* з цим планом.

Враховуючи загальний контекст, можна стверджувати, що за *ввічливим* супроводженням *погодження* приховані інтимні почуття молодої жінки до вісімнадцятилітнього солдата (вірогідно, ці слова можна інтерпретувати: *я кохаю тебе і готова їхати з тобою*).

(3) *Sie* (фрау Цише – О.М.) *hörte sich Urlaubspläne an und überlegte lange. “Es wäre schön”, sagte sie. Ich kenne einen Ort im Bayrischen Wald ... [...] .* (D.Noll. Die Abenteuer des Werner Holt, S.266)

Особливість когнітивної структури зазначених типів речень полягає й в тому, що вони вказують на результат процесу пізнання (оцінки ситуації спілкування): вираження *почуття підтримки* (текст 1), *ввічливого бажання* (2), *прихованого інтимного почуття* (3). Цей процес виявляє себе у виді *мислення* (співставлення ситуацій на основі життєвої практики), *пам'яті* (у виді результатів цієї практики), *уяви* (можлива ситуація в найближчій перспективі, яка є бажаною), *сприйняття*, *встановлення смислу*.

Когнітивні етапи, які активізуються у свідомості мовця при побудові смислу німецького речення усталеної конструкції з претеритальним кон'юнктивом, можна представити у виді алгоритму. Перший крок мовця – це загальна оцінка реальної ситуації спілкування: диференціація та порівняння її з аналогічною ситуацією у минулому, а також із ситуацією, яка запланована. Цей крок здійснюється завдяки процесам мислення та уяви у вигляді образів. Мовець, здійснюючи такий аналіз, прогнозує умови нової ситуації. Наступний крок – це репрезентація стратегічного плану мовця, реалізація якого здійснюється вербальними та / або невербальними діями, що у кінцевому рахунку формує кінцеву ілюкутивну дію та перлюкутивний ефект. У прикладі 4 перший етап – оцінка реальної ситуації – експлікується дієсловом *überlegen* (укр.: *обдумувати, розмишляти*). У даному випадку – це крок жінки, який ґрунтується на життєвому досвіді. Природне жіноче почуття призводить до глибокої оцінки пропозиції В. Хольта (другий етап): *ввічливе погодження* фрау Цише поїхати разом із В. Хольтом на відпочинок за межі міста змінюється на *категоричне заперечення* (*Nein ... Es geht nicht!*), а також реченнями, смисл яких прогнозує умови нової, можливої, ситуації, яка є не бажаною як для неї, так і для В.Хольта:

(4) *Sie hörte sich Urlaubspläne an und überlegte lange. “Es wäre schön”, sagte sie. Ich kenne einen Ort im Bayrischen Wald ... Nein ... Es geht nicht! Du hast Urlaub, fährst nicht nach Hause, und gleichzeitig verreise ich, Ziel unbekannt ... Das muß ja auffallen!“*

(D.Noll. Die Abenteuer des Werner Holt, S.266)

Процеси пам'яті, відчуття / сприйняття виконують часові та порівняльні операції. Вони надають мовцю можливість зіставити ситуацію у минулому із ситуацією у теперішньому, в межах якої відбувається реальне спілкування. Отже, ці процеси визначають часову референцію, зокрема, віднесеність реальної подій з минулим, а далі – із майбутнім.

У **висновках** зазначимо, що структура речення усталеної конструкції з претеритальним кон'юнктивом є ефективним інструментом пізнання конкретної ситуації спілкування. Усталені структури (речення) після етапів організації та становлення, частотного вживання та усвідомлення у межах мови як засобу комунікації перетворилися в ефективні формули мовленнєвої поведінки із визначеною мотивацією, прогнозованими позитивними імпульсами та відповідним відтінком перлюкутивного акту.

Для адресанта процес пізнання починається з етапу загальної оцінки ситуації спілкування, далі він “переходить” до вибору конкретної мовної одиниці та мовленнєвої формули. Чинники лінгвального та нелінгвального планів створюють умови для відображення задуманого. Для адресата процес відображення нової для нього ситуації відбувається у виді сприйняття почутого (написаного) та розуміння смислу (задуму адресанта). Етапи взаємодії ґрунтуються на конвенційному характері мови як об'єктивному чиннику (учасники акту оперують існуючими стандартизованими мовленнєвими формулами), на загальній та мовній компетенції адресанта та адресата як суб'єктивного чинника. Для адресанта суб'єктивний

чинник виявляє себе у тому, що він свідомо і відповідно до цілі обирає саме ту формулу, яка, на його думку, має привести до бажаного ефекту, а для адресата – його вмінні розпізнати когнітивно-прагматичне навантаження цієї формули.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дем'янков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода // Вопросы языкознания, №4, 1994. – С.17-33. 2. Козловский В.В. Предложения с конъюнктивом (структура, семантика, прагматика): Монография. – Черновцы: Рута, 1997. – 281с. 3. Марунько О.А. Структура та семантика речень усталеної конструкції з кон'юнктивом (на матеріалі сучасної німецької мови) // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – Випуск 15. Книга 2. – К.: Вид. Дім Дмитра Бурого, 2004. – С.39-42. 4. Марунько О.А. Тактика структурно-семантичного моделювання німецького речення усталеної конструкції з претеритальним кон'юнктивом // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – Випуск 16. Книга 1. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2005. – С.277-281. 5. Марунько О.А. Кількісний ряд конструкцій усталеної форми з претеритальним кон'юнктивом (на матеріалі сучасної німецької мови) // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – Випуск 21. Частина 2. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2006. – С.206-211. 6. Bausch K.-H. Modalität und Konjunktivgebrauch in der gesprochenen deutschen Standardsprache. – Max Hueber Verlag München, 1979. – 272S. 7. Engel U. Deutsche Grammatik. – 2., verbesserte Auflage. Julius Groos Verlag. – Heidelberg, 1991. – 888S. 8. Flämig W. Zum Konjunktiv in der deutschen Sprache der Gegenwart. – Berlin, 1959. – 188S. 9. Helbig G., Buscha J. Deutsche Grammatik: Ein Lehrbuch für den Ausländerunterricht. Langenscheidtverlag – Enzyklopädie Leipzig – Berlin – München – Wien – Zürich – New York, 1993. – 736S. 10. Jäger S. Der Konjunktiv in der deutschen Sprache der Gegenwart. – Max Hueber Verlag, München/ Düsseldorf, 1971. – 438S. 11. Züst H. Zum Gebrauch des Konjunktivs in Briefen. – In: Europaeische Hochschulschriften: Reihe 1 (1977) – Berlin/Frankfurt, 1977. – 351S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Anders E. Bis daß der Tod uns scheidet. Falter-Verlag Viersen, 1989. 2. Karasek I. Frühere Erfahrung. In: Liebe in unserer Zeit. – Gütersloh, 1961. 3. Noll D. Die Abenteuer des Werner Holt. Roman. – Berlin u. Weimar, 1975.

МОКРА О.М.

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОЗНАКИ ТА ПРАГМАТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ПРИСЛІВ'ІВ ІЗ СЕМОЮ ЗАПЕРЕЧЕННЯ

Так і ні, істинність і хибність є тими двома величинами, між якими обертається переважна більшість висловлень. Заперечення завжди має пресупозицію – стверджувальний корелят [1:71; 2:45]. Стверджувальні та заперечні висловлення тісно пов'язані між собою і є рівноправними. Певна інформативна вторинність заперечних речень щодо стверджувальних, більший час, потрібний для їхнього сприйняття, не вважаються підставою для знецінення їх важливої, а інколи й вирішальної ролі в пізнавальному процесі [3:4; 4:44]. Більше того, на відміну від твердження, яке подає інформацію занадто банально, енциклопедично, заперечне речення завжди привертає увагу своєю незвичною формою, інтригує адресата, примушує шукати відповідь, зачаровує моментом очікування на цю відповідь [5:120]:

La France n'a pas trois capitales.

Tu sais, ton mari ne te trahit pas.

Заперечним висловлюванням притаманний парадоксальний, шокуючий зміст. Так, рекламний слоган:

Sans beurre, la vie n'a pas de sel

відрізняється від свого стверджувального корелята:

Avec du beurre, la vie a du sel

не лише наявністю заперечного форманта, а, передусім, стилістично і прагматично.

Метою статті є аналіз структури, семантики та прагматики афоризмів із заперечним формантом. Об'єктом дослідження виступають прислів'я, сентенції та максими, залучені із словника М.Малу [6].

Заперечне речення спростовує істинність попереднього твердження і свідчить про суперечність предикатів двох суджень [4:20]:

Un seul Dieu suffit; un seul ami ne suffit pas (Maloux: 22).

Прагматично існує два різновиди заперечних висловлень: дескриптивні та полемічні. Модальні значення, структурні ознаки подібних конструкцій неодноразово були предметом розгляду мовознавців [7; 8; 9]. Наголосимо, що прислів'я, короткі влучні вислови є невичерпним джерелом дескриптивного заперечення, рушійною силою якого є відсутність попереднього твердження, дотичного до заперечення, велика інформативна цінність, функціонування у форматі описів, монологів, деколи у діалогічному спілкуванні.

Завдяки лаконічній формі, оригінальній та довершеній структурі прислів'я та сентенції виконують орнаментальну функцію висловлювання. Ці мовні одиниці всебічно відтворюють різні сторони життя народу і актуалізують певні комунікативні наміри: таврують ганебне, висміюють вади, вчать, наставляють людей, возвеличують духовні цінності.

Щодо комунікативних особливостей заперечних висловлювань, то доцільно зазначити, що вони не утворюють окремого, специфічного мовленнєвого акту, а вважаються різновидами тверджень, або асерцій [10:24-25]. Згідно з положенням О.Дюкро, комунікативно-інтенційним змістом асертивного висловлення є констатація, прогнозування, судження про певні стани речей [7:97]. У твердженні мовець просить адресата мати судження *P*. Відтак, з огляду на операційну природу негації, у заперечному висловленні адресата просять відхилити судження *P* і погодитися з судженням $\sim P$. Зміст заперечного висловлення:

Une hirondelle ne fait pas le printemps

передається перифрастичним зворотом:

Je vous demande de tenir pour vrai qu'une hirondelle ne fait pas le printemps.

Тут стверджується істинність заперечного висловлення, а не хибність афіративного:

**Je vous demande de tenir pour faux qu'une hirondelle fait le printemps.*

(Знак * позначає неприйнятні конструкції).

Прислів'я виконують інформативну функцію і утворюють репрезентативні мовленнєві акти. Такі параметри, як семантичний зміст, характер модальності, значення істинності дають підстави для того, щоб вважати заперечні висловлювання інформативними та асертивними.

Майже третина крилатих висловів має статус інформативів, семантичним змістом яких є повідомлення про конкретну подію чи стан речей:

Le chat miauleur n'attrape pas de souris (Maloux: 60).

Асертиви, головним призначенням яких є ствердження, подання загальновідомих істин, складають 42% від усього загалу досліджуваних прислів'їв та сентенцій:

Il n'est pas bon que l'homme soit seul (Maloux: 79);

Структурно-семантичними показниками інформативів виступають фактивні предикати, асертивних тверджень – предикати з епістемічною модальністю: *ne pas devoir*, *ne (pas) pouvoir* лише у теперішньому часі. Прислів'я-асертиви широко послуговуються безособовими формами *il ne faut pas*, *il n'est pas*, *il n'y a pas*, неозначеними займенниками *tout*, *chacun*, *personne*, *rien*, *nul*, займенником-підметом *on*:

Tous nous ne pouvons pas tout (Maloux: 39).

On ne badine pas avec l'amour (Maloux: 27).

Для інформативів властива об'єктивна модальність, відсутність власної оцінки з боку мовця. Ледве чи можна розпочати їх з висловів: *à mon avis*, *selon moi* тощо. Натомість прислів'я-асертиви допускають подібні трансформації, більше того, до їх складу входить широкий спектр оцінних прикметників: *bon*, *excellent*, *fondamental*, які впроваджують суб'єктивну модальність і експліцитно або імпліцитно відбивають думку та погляд мовця:

Nul ne peut être heureux sans ami, ni sûr de son ami sans être malheureux (Maloux: 23).

Асертиви-прислів'я зазвичай містять певну інформацію, а інформативи не завжди утворюють загальноновживані твердження.

Іншим чинником опозиції інформативів та асертивів є поняття істинності. Репрезентативи зобов'язують мовця нести відповідальність за істинність висловлювання,

гарантувати вірність викладеного судження. Якщо факт, який описується в інформативному висловлюванні, відповідає дійсності, то воно є істинним, якщо не відповідає — хибним.

Нагадаємо, що у французькій мові прислів'я із семою заперечення кваліфікуються негативними полярними елементами. Інтерпретація та дистрибуція подібних мовних одиниць залежить від сфери дії іншого заперечного засобу.

Для негативних полярних елементів характерним є дефіцит семантики, який зумовлює неможливість їх автономного вживання і, як наслідок, потребу у відповідному контексті. Тож предикатне заперечення є умовою для реалізації досліджуваних фразем. За відсутності заперечного контексту висловлення стає неприйнятним. Пор:

*L'absent **ne** sera **pas** héritier* (Maloux: 1).

* *L'absent sera héritier.*

Таким чином, прислів'я-асертиви із заперечним компонентом є завжди істинними. Зміст подібних суджень є загальноновизнаним, справедливим, перевіреним життєвим досвідом. Інколи досить важко віднайти референт заперечного крилатого вислову, оскільки спростовується прагматична пресупозиція. Вона стосується знань та переконань учасників мовленнєвого акту і є радше похідною від ситуації, від умов спілкування, ніж від семантики висловлювання [11: 427-429].

Так, речення:

Il n'a pas levé le petit doigt

ґрунтується не на пресупозиції:

On s'attend à ce qu'il lève le petit doigt,

а на смисловому еквіваленті ідіоматичного вислову:

On s'attend à ce qu'il fasse un effort quelconque.

Серед асертивних сентенцій кожна дев'ята (5%) є відносним твердженням, яке передає думку, погляд, переконання конкретної особистості. Структурно це складнопідрядні конструкції з перформативними предикатами *promettre, ordonner, léguer* тощо у головному реченні:

*Je **ne** tiens **pas** à l'ami qui mord du bec tout en couvrant de l'aile* (Maloux: 20).

Звісно, що прислів'я, які вважаються народною мудрістю, виконують важливіші, ніж інформативна, функції: вони нагадують, закликають до дії, застерігають, піддають критиці вчинки, надають поради тощо. У 60-65% перелічені функції є алюзивними, такими, що випливають із банальної констатації. Так, твердження:

*Les dieux **n'**écoutent **pas** les vœux indolents* (Maloux: 13)

закликає до активних дій, тому що Господь допомагає лише працьовитим людям.

25% прислів'їв та сентенцій мають статус директивів і реалізують наказ або пораду:

***Ne** vendez **pas** la peau de l'ours avant de l'avoir tué* (Maloux: 35).

3% директивів мають вигляд питальних речень із заперечним змістом:

*Qui **ne** sait compatir aux maux qu'il a soufferts?* (Maloux: 516).

Такі конструкції є риторичними запитаннями, які привертають увагу, збільшують емоційний тон мовлення, посилюють прагматичний ефект висловлювання. Жодної відповіді на них не очікується, заперечення є формальним. Це один з різновидів наближеного до заперечного контексту, який реалізується через піддавання сумніву конкретного процесу або події.

Зіставлення структури риторичного та простого запитання свідчить про їх майже формальну тотожність:

*Qui **ne** s'accroche à la vie? ≠ Qui **ne** s'accroche **pas** à la vie?*

*Qui **n'a** fait de bêtises? ≠ Qui **n'a** **jamais** fait de bêtises?*

Але структурна схожість конструкцій не призводить до їх змістовної адекватності. Розбіжність криється в змісті пресупозицій: у простому запитанні мовець припускає:

*Il se peut qu'il y a **quelqu'un** qui **ne s'accroche pas** à la vie.*

*Il se peut qu'il y a **quelqu'un** qui **n'ait jamais** fait de bêtises.*

На противагу цьому, в риторичному запитанні очікують на позитивну відповідь:

*Il **n'y a personne** qui **ne s'accroche pas** à la vie.*

*Il **n'y a personne** qui **n'ait jamais** fait de bêtises.*

Таким чином, незначна, на перший погляд структурна відмінність: наявність оператора заперечення *pas*, чинить значні розбіжності в інтерпретації змісту запитань.

Залишається дискусійним питання щодо надання подібним питальним конструкціям статусу непрямих мовленнєвих актів [12:361]. На нашу думку, такі заперечні запитання є засобом впливу на аудиторію в цілому або на одного із співрозмовників. Вони сприяють успішності ситуації переконання та заохочення співрозмовника до певного вчинку.

Отже, встановлено, що до класу прислів'їв із заперечним формантом входять асертивні та інформативні висловлювання, які мають специфічну структуру, різняться відтінками семантичного значення, виконують різне комунікативне навантаження у спілкуванні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуревич В.В. Актуальное членение предложения в его разных проявлениях // Вопросы языкознания. – 2004. – №3. – С.69-88.
2. Callebaut B. La négation en français contemporain (une analyse pragmatique et discursive). – Brussel: Paleis des Academien, 1991. – 193p.
3. Бродский И.Н. Отрицательные высказывания. – Л.: Изд-во Ленинградского университета. – 1973. – 103с.
4. Паславська А.Й. Заперечення як мовна універсалія: принципи, параметри, функціонування. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім.Івана Франка, 2005 – 290с.
5. Sorin S. Le transphrastique. – P.: PUF, 1990.
6. Maloux M. Dictionnaire des proverbes, sentences et maximes. – P.: Larousse, 1961. – 628p.
7. Ducrot O. Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique. – Paris: Hermann, 1972.
8. Nölke H. Ne...pas: négation descriptive ou polémique//Langue française. – Paris, 1992. – №94. – P.48-67.
9. Мокра О.М. Прагматико-типологічні ознаки заперечення (на матеріалі експліцитних заперечних висловлень французької мови) // Вісник Львівського університету. – Серія іноземні мови. – 2005. – Випуск 12. – С.184-192.
10. Muller C. La négation en français. Genève, Droz. – 1991. – 470p.
11. Столнейкер Р.С. Прагматика // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.16. – М.: Прогресс, 1985. – С.419-438.
12. Конрад Р. Вопросительные предложения как косвенные речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.16. – М.: Прогресс, 1985. – С.349-383.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Maloux M. Dictionnaire des proverbes, sentences et maximes. – P.: Larousse, 1961.

МОРЕНЕЦЬ І.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИЧНІ ОСНОВИ СУФІКСАЛЬНОГО СЛОВОТВОРУ ДІЄСЛІВ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

В іспанській, як і в інших романських мовах, шляхом деривативного словотворення можна створити різні типи дієслів з розмаїтими рисами і відтінками аспектуальності, транзитивності, афективності. Створення різних видів дієслів можливе завдяки тому, що процес деривації об'єднує дві різні одиниці: з одного боку, це – іменники і прикметники, що є твірними елементами, та з іншого – різні суфікси, що приєднуються до них. Кожен з цих елементів вносить свої власні риси, а поєднання їх є саме тим, що визначає тип дієслова – результата деривації. Нашою метою є віднайти, проаналізувати та пояснити механізм взаємодії рис та особливостей цих двох елементів, задіяних в процес деривації, а також пояснити результати цього процесу. Саме ці взаємодії ми називаємо семантичними засадами деривації.

Утворення дієслів шляхом циркумфіксації за участю голосного основи *-i-* та префікса не є продуктивним в сучасній іспанській мові хоча й трапляються поодинокі випадки, що можуть розглядатися як циркумфіксальні дієслова, утворені за допомогою *-i-* та префікса: *dulce, endulcir; guerra, aguerir; negro, denegrir; pavor, despavorir; verde, enverdir*. Незначна продуктивність цих утворень виносить їх за систему іспанського словотворення дієслів, тому ми їх тут розглядати не будемо.

Увага цієї статті буде зосереджена на вивченні деривації дієслів за допомогою суфіксації і циркумфіксації. Циркумфіксального утворення дієслів ми торкнемося тут, оскільки це процес, в якому бере участь також суфікс, хоча в ньому беруть участь тільки префікси *a-* та *en-*, на що вірно вказує Х.Пена: “Що стосується циркумфіксації, в якій виступають тільки префікси *a-* і *en-*, тут голосний основи *a-* і суфікс *-es-* (*e*) при деривації чергуються між собою або одночасно з префіксацією; решта ж суфіксів діє автономно, тобто участі в циркумфлексії не бере, а отже в корпус фактичного матеріалу дослідження ми включили тільки дієслова, утворені шляхом циркумфіксації за допомогою котрогось із цих двох префіксів. Як дієслова, утворені суфіксацією, так і утворені циркумфіксально, розглядатимуться разом, оскільки значеннєві властивості і суфіксальних, і циркумфіксальних за допомогою суфіксів *a-* і *en-* є схожими.

В утворенні дієслів, шляхом суфіксації в іспанській мові вживаються суфікси *-e* (*a*)-, *-iz-* (*a*)-, *-ific-*(*a*)-, *-es-*(*e*)-, відповідно до кореневих голосних (*-a-*, *-e-* та *-i-*), єдиною голосною дієслівної основи, що вживається автономно для утворення дієслів, є *-a*.

Тематичний голосний *-e-* з’являється тільки в похідних дієсловах з суфіксом *-es-*(*e*), а суфікс *-i-* не є продуктивним афіксом ні сам по собі, ні в поєднанні з іншим суфіксом. До чотирьох суфіксів, що вживаються для утворення дієслів, можна додати і голосний дієслівної основи *-a-*, хоча, як побачимо згодом, цей тип суфіксації викликає деякі сумніви щодо його природи і функції, на які необхідно відповісти до того, як приступити до вивчення семантичних засад процесу утворення дієслів.

Тематичний голосний *-a-* як деривативний афікс.

Визнати єдиним процес утворення дієслів за допомогою додавання суфіксів *-e* (*a*)-, *-iz-* (*a*)-, *-ific-*(*a*)-, *-es-*(*e*)-, як це роблять Д.Л.Хеммонд [2] і М.Ф.Ланг [3], означає заперечити існування широкого процесу утворення дієслів, що проявляє велику продуктивність в сучасній іспанській мові і який не вдається до жодного з чотирьох названих вище суфіксів; ми маємо тут на увазі ті утворення, в яких єдиним суфіксом, що використовується, є голосний дієслівної основи *-a-*:

а) *abanico* → *abanic-a-*(*r*)

vacío/a → *vaci-a-*(*r*)

б) *almidón* → *almidon-a-*(*r*)

azul → *azul-a-*(*r*)

в) *ficha* → *fich-a-*(*r*)

lija → *lij-a-*(*r*).

В усіх цих прикладах дієслово утворюється процесом деривації, що бере за основу, яка належить до вищої категорії, відмінної від дієслова, і утворює едукт (результат словотвору), що належить до категорії “дієслово”. При розгляді цього типу деривацій ми повинні розв’язати дві основні задачі. По-перше, нам потрібно визначити тип чи типи деривативних процесів, залучених до утворення цих дієслів і, по-друге, визначити природу і властивості голосного дієслівної основи. До цього часу лінгвісти не дали єдиної відповіді на жодне з цих питань, а дотримувалися різних, у багатьох випадках протилежних, точок зору.

Х.Пена [1:231-232], використовуючи приклади, схожі на наведені вище, стверджує, що в названих трьох типах наявні ще й інші типи деривативних процесів. В прикладах групи (а) маємо процес заміни, в групі (б) – процес додавання, а в третій (в) – процес конверсії. На думку Х.Пени, в групах (а) і (б) голосний дієслівної основи замінює сегмент або додається до неї, щоб утворити нову дієслівну основу, тоді як в групі (в) голосний основи дієслова і кінцевий голосний основи є омонімами, а тому й немає різниці між значеннями основи та едукта, а отже тут маємо процес конверсії.

На нашу думку, процес, задіяний в цих утвореннях міняється залежно від того, вважаємо ми голосний дієслівної основи *-a-* деривативною морфемою чи флексивною.

Якщо ми вважаємо цей голосний деривативною морфемою, то не виникає проблем у трактуванні прикладів (б): в них наявний процес додавання. У випадках (а) деривація відбувається, скоріше за все, процесом заміщення, якщо ми вважаємо тематичний голосний іменника чи прикметника деривативною морфемою, або ж процесом додавання, якщо матимемо названі голосні за флективні. У випадках (в) маємо процес конверсії, якщо вважатимемо тематичний голосний іменника деривативним, чи процесом додавання, якщо матимемо цей голосний за морфему флективну.

Якщо ж ми вважаємо голосний основи флективною морфемою, тип процесу, застосований для утворення цих дієслів, змінюється, оскільки названий голосний не може спричинити зміну категорії. У цьому випадку процес, яким утворюються всі ці дієслова, був би процесом конверсії.

[*abanic*]-]S → [*abanic*]-]V

[*vaci*]-]A → [*vaci*]-]V

[*almidón*]-]S → [*almidon*]-]V

[*azul*]-]A → [*azul*]-]V

[*fich*]-]S → [*fich*]-]V

[*lij*]-]S → [*lij*]-]V

Французька дослідниця Д.Корбен [4:124-129], вивчаючи деривацію у французькій мові, дотримується останньої з наведених вище думок: голосний основи (вона говорить про морфему інфінітиву) є для цієї авторки флективною морфемою, відмовляючи суфіксові інфінітиву у деривативній здатності з огляду на такі докази.

Передусім вона відзначає, що була взята форма інфінітива як едукта деривативного правила, тому що ця форма першою наводиться в словниках. Однак ця форма була вибрана умовно, можна було б обрати і першу особу однини теперішнього часу індикатива, як це робиться в латинських словниках. Відмітимо однак, що якщо погодитися з авторкою, необхідно з'ясувати, чому ми не можемо взяти суфікс інфінітива як едукт морфологічного процесу утворення дієслів. Едукт даного процесу включає тільки голосний основи, голосний, що утримується у всій флективній парадигмі, хоча і в багатьох випадках може зникати з поверхневої флективної форми згідно з правилами пристосування. Едуктом процесу, що утворює дієслово від *martillo* є *martill-a-* а не *martill-a-r*, голосний основи зберігається у всій флексії: *martill-a-mos*, *martill-á-bamos* etc., хоча в деяких випадках і зникає відповідно до того чи іншого правила пристосування: **martill-a-o* → *martillo*, **martill-a-e* → *martillé*.

Другим аргументом, який наводить авторка, є те, що суфікс інфінітива ніколи не з'являється перед деривативним суфіксом, а завжди після нього, як це буває з флективними морфемами. Якщо вірно те, що суфікс інфінітиву *-r* ніколи не з'являється перед деривативною морфемою, оскільки він є флективною морфемою, так не стається з голосним основи, який з'являється перед деривативними морфемами:

capt-a-(r) → *capt-a-ción*

part-i-(r) → *part-i-ción*

card-a-(r) → *card-a-dor*

com-e-(r) → *com-e-dor*

І останній аргумент полягає в тому, що проблема ускладнюється у випадках з суфіксацією за допомогою оцінних дієслівних морфем. У цих випадках необхідно було б запропонувати для дискусії: чи дієслівні оцінні суфікси є інфіксами, чи це усічення голосного основи, після якого додається оціночний суфікс з голосним основи (наприклад французькі суфікси *-oter*, *-asser*, *-oyer*, etc.). Проти цього усічення виступає Д.Корбен [4:127], оскільки в ньому не ідентифікується усічений голосний основи (*tap-er*), а доданий він оцінним суфіксом (*tap-oter*), що чітко показує незалежність суфікса *-ot-* на противагу *-er*, що чітко виявляється простим дистрибутивним аналізом:

tap-er → *tap-ons*

tapot-er → *tapot-ons*

Крім цього, вона припускає усічення фінальної частини оцінного суфікса перед деривативними і флективними морфемами, оскільки йдеться про усічення сегмента суфікса.

Відмінну від позиції Д.Корбен займає С.Скалізе [4:164; 5:63-64, 220], який вважає, що суфікс інфінітива є деривативним суфіксом, здатним утворювати дієслова від недієслівних основ, хоча й автор не надає жодного доказу для обґрунтування такого ствердження.

Подібне до вирішення проблеми С.Скалізе пропонує Варела Ортега [6:95-96], для якого голосний основи є частиною лексемної структури дієслівної основи, що може використовуватися у деривативних цілях. Як випадки деривативного використання голосного основи він наводить приклад парасинтетичних утворень і віддієслівних форм таких як *cant-a-ble*, *pon-i-ble*.

Як бачимо, існує не єдине вирішення проблем, поставлених на початку нашої статті: визначення типу деривативного процесу, що утворює ці дієслова та природи голосного основи. У більшості випадків тип деривативного процесу, визнаний творцем цих дієслів, залежить від природи, властивий голосному основи.

Що ми намагатимемося з'ясувати тут, це те, чи голосний основи *-a-* має або може мати властивості, притаманні деривативним морфемам. У випадку, коли відповідь на це запитання була б стверджувальною, можемо сказати, що в дієслівних утвореннях іспанської мови типу *martillo* → *martill-a-r*, *auténtico* → *auténtic-a-(r)*, etc., маємо процес додавання, а при негативній відповіді – в цих випадках маємо деривативний процес конверсії.

Афікси можуть бути деривативними, коли вони створюють нові основи і флективними, якщо створюють слова тієї ж основи або актуалізують основи, щоб їх можна було ввести до синтаксичної конструкції. Ця різниця викликає цілу низку формальних і семантичних розбіжностей, які висловили різні автори і деякими з яких ми скористаємося, щоб з'ясувати статус, що відповідає голосному *-a-* дієслівної основи у морфологічних компонентах іспанської мови.

Флективні морфеми в слові є периферійними відносно деривативних [5:120-122; 4:6; 6:70-72]. Нормальною послідовністю слідування морфем є: ТЕМА+DER+FLEX, а не ТЕМА+FLEX+DER. Цей принцип вимагає, щоб деривативні морфеми, на противагу флективним, зберігалися у всій деривативній серії. Голосний основи зберігається в багатьох наступних дериваціях, що виникають на основі похідного дієслова:

[camin(o)]S → *[camin-a-]V* → *[camin-a-nte]S*

[cimient(o)]S → *[ciment-a-]V* → *[ciment-a-ción]S*

Зберігання голосного основи свідчать про те, що він не зміг бути застосованим відповідно до флективного правила, оскільки ці правила ще не застосовувались в момент деривації. Якщо б голосний основи був флективною морфемою, його б не торкнувся деривативний процес, який додає суфікс до вербальної основи, як і жодного з флективних суфіксів – часу, способу дії, числа і особи дієслівної парадигми. Цей факт наводить нас на думку, що голосний основи є частиною лексемної структури дієслівної основи, що служить основою як для нових деривативних процесів, так і для різних флективних процесів, що створюють різні форми дієслівної парадигми.

В цьому смислі голосний дієслівної основи поводить себе інакше, ніж тематичний голосний іменників і прикметників, оскільки останній завжди зникає в наступних дериваціях, що беруть за основу іменник чи прикметник:

cas-(a) → *cas-er-(o/a)*

sord-(o/a) → *sord-er-(a)*

bab-(a) → *bab-os-(o/a)* → *bab-os-ada*

Якщо процеси дієслівного словотворення типу *abanic(o) → abanic-a-(r)*, *almidón → almidon-a-(r)*, *lij(a) → lij-a-(r)* вважаються дериваціями, здійсненими шляхом конверсії, можна встановити дві форми деривації цих дієслів залежно від природи, що визнається за голосним дієслівної основи *-a*.

Якщо голосний основи вважати деривативним афіксом, постануть дві морфологічні операції – конверсія і додавання голосного основи в єдиному правилі деривації. Ця пропозиція порушує Гіпотезу Бінарного Розгалуження (ГБР), яка вимагає, що одне правило може приєднувати тільки один-єдиний афікс: “вся ГБР приєднує щоразу один афікс” [5:167]. Ця гіпотеза була запропонована по відношенню до афіксації, але її можна розширити і сформулювати для всіх типів процесів: кожне правило може діяти щоразу тільки для одного-єдиного типу процесу.

Коли ж заперечити, що в словотворенні може існувати потрібна структура із застосуванням двох афіксів, застосування двох процесів також передбачає потрібну структуру; таким чином в цих випадках існувала б структура типу основа + конверсія + афіксація голосного основи:

$$\begin{aligned} [abanic-(o)]S &\rightarrow [abanic-]V + [-a] \\ [almidón]S &\rightarrow [almidon]V + [-a] \\ [lij-(a)]S &\rightarrow [lij-]V + [-a] \end{aligned}$$

Якщо вважати даний голосний флективною морфемою, в наступних дериваціях на основі дієслівної основи флективної морфеми голосний основи зберігся б. Збереження флективної морфеми в дериваціях означає, що було застосовано скоріше флективне, а не деривативне правило, а звідси і неприйнятний порядок морфологічних компонентів структури:

$$\begin{aligned} abanic-(o) &\rightarrow abani-a-(r) \rightarrow abanic-a-dor \\ almidón &\rightarrow almido-a-(r) \rightarrow almido-a-do \\ lij-(a) &\rightarrow lij-a-(r) \rightarrow lij-a-dura \end{aligned}$$

З огляду на те, що обидві можливості аналізу, які походять від розгляду цих процесів як процесів конверсії, суперечать основним принципам морфологічних компонентів, ми повинні відкинути можливість розглядати попередні деривації як такі, що відбулися шляхом конверсії.

До цього ми заперечували, що деривативні процеси, що нас цікавлять, є процесами конверсії і вважали, що голосний основи має властивості притаманні деривативним морфемам і що він зберігається в дериваціях, що беруть за основу дієслівну основу. Таким чином, рівно ж як голосному основи не можна відмовити в тому, що він володіє деякими властивостями, притаманними деривативним елементам, не можна також заперечити те, що він має властивості притаманні флективним морфемам. Голосний основи використовується, щоб залучити дієслова до різних дієслівних парадигм, риза, що є властивою флективним, а не деривативним морфемам. [6: 69-70; 5: 63-68].

Л. Гільбер [7:157] вичерпно розглядає те, що він називає деривативними парадигмами. Грунтуючись на асоціативних відношеннях, він пропонує існування парадигм, що утворюються на спільній основі: “ми повинні уточнити цілу низку термінів, що групуються на спільній основі і порядок, в якому вона (ця основа) встановлюється”.

Голосний основи бере участь в деяких деривативних парадигмах:

$$[ambiente]S \rightarrow [ambient-a-]V \rightarrow [ambient-a-ción]S$$

Деривативні парадигми дуже відрізняються від флективних. В деривативних відношеннях встановлюється між різними основами, тоді як у флективних встановлюється зв'язок між різними словами однієї і тієї ж основи.

“Різниця, полягає у відношеннях флективних парадигм всередині лексичних одиниць і деривативними відношеннями парадигм цих лексичних одиниць” [8:57].

Таким чином основа входить до двох типів парадигм – деривативної та флективної. У другому випадку дієслівна основа приписується іншій парадигмі, залежно від наявній в ній голосного основи. Отже, як і де Бур [8:56], ми можемо визначити флективну парадигму так:

“Парадигма – це низка форм слова, класифікованих відповідно до певних вимірів, забезпечена значенням для кожної з цих форм (або флективних категорій)”.

Голосний основи не належить жодній спеціальній одиниці флективної парадигми, а присутній у всіх, і не вносить ніякого граматичного змісту до флективного слова, а що вносить такий зміст, так це морфеми часу, способу дії, особи та числа. В цьому сенсі знову проявляється різна поведінка голосного основи по відношенню до тематичних голосних іменників та прикметників. Тематичний голосний іменника та прикметника належить до якоїсь однієї одиниці флективної парадигми: *-(o)* в *niñ-(o)* з’являється в одній з одиниць парадигми, до якої належить *niñ-(o)*:

	<u>чол.</u>	<u>жін.</u>
одн.	<i>o</i>	<i>a</i>
множ.	<i>s</i>	

Голосний основи не належить жодній одиниці вербальної флективної парадигми. Єдине, що робить голосний основи, так це вказує на парадигму, до якої належить дієслово, визначаючи флективні морфеми, котрі необхідно додати до основи для того, щоб дане дієслово могло бути включено до синтаксичної конструкції. Голосний основи має відголоски і в флексії, але він не поводить себе так само, як флективна морфема, що належить до одиниць флективної парадигми.

Флективні морфеми, на противагу деривативним, є повністю продуктивними [5:132; 4:5-6]. Це передбачає, що до кожного слова, що належить до певної флективної парадигми, можна застосувати усі флективні морфеми, які притаманні цій парадигмі, проте до основи, що належить певній лексичній категорії, не можна застосувати всі деривативні морфеми, що застосовуються до цієї визначеної лексичної категорії. Цей факт відсилає нас до різниці, що існує між деривативними і флективними правилами: деривативні можуть знову використовуватися, а флективні – ні [5:131]. З цього виводяться два наслідки: по-перше, до певної деривативної основи можна застосувати якесь інше нове правило деривації і, по-друге, те ж саме правило деривації може бути неодноразово використане у всій деривативній серії, якщо тільки обидві ці форми не знаходяться в безпосередній близькості, по сусідству. На цей час нас більше цікавить другий наслідок, оскільки, як побачимо, правило, що додає голосний, основи, може бути застосовано двічі у одній і тій же деривативній серії:

ces-a-(r) → ces-a-miento → ces-a-ment-a-(r)
cas-a-(r) → cas-a-miento → cas-a-ment-a-(r)
parl-a-(r) → parl-a-mento → parl-a-ment-a-(r)
regl-a-(r) → regl-a-mento → regl-a-ment-a-(r)

Отже, видається, що голосний теми має деякі риси властиві деривативним морфемам, які віддаляють їх від флективних. Можливість застосувати їх більше одного разу – одна з цих рис, якої б у неї було, коли б вона була повністю флективною морфемою.

Вважаємо, що вже було надано достатньо доказів, щоб відхилити аналіз деривації типу *lij-(a)-*, *fich-(a)-*, як утворення, створені шляхом морфологічних процесів конверсії. Встановлено також, що голосний основи має деякі риси властиві деривативним, а не флективним морфемам.

Голосний основи *-a-* вживається як в деривативних, так і флективних цілях. Вжитий як флективна морфема, голосний основи *-a-* приєднує дієслово до флективної парадигми не додаючи жодного типу граматичного значення, ні проявляючи приналежності до жодної спеціальної одиниці даної парадигми, на відміну від решти флективних дієслівних морфем. Ужитий як деривативна морфема, він спричиняє зміну категорії слова – основи і служить для утворення дієслів від недієслівних основ.

В силу своєї деривативної природи, лексичні дієслівні вихідні форми, що входять до лексику, повинні мати голосний основи, оскільки кожна морфологічна операція, що відбувається з цими формами як основами, завжди враховуватиме даний голосний. Ми не змогли б утворити *com-e-dor* від *com-e-(r)*, коли б не знали, що голосний основи *com-* є *-e*, а не *-a-* чи *-i-*, і дані про це повинні бути закладені в саму вихідну форму. Згідно зі сказаним, основами *andar*, *comer*, *venir* є не *and-*, *com-*, *ven-*, а *anda-*, *come-*, *veni-*. Так само деривативні дієслівні суфікси *-iz*, *-ific*, *-e* та *-ec* у своїй вихідній лексичній формі повинні мати свою голосну основи, а отже їх формою є *-iza*, *-ifica*, *-ea* та *-ece*. Безумнівно, що на протигагу таким дієсловам як *and-a-(r)*, *com-e-(r)* чи *part-i-(r)*, в яких голосний повинен бути усвідомленим, як і в інших дієсловах, наприклад *anal-iz-a-(r)*, *sapon-ific-a-(r)*, *flor-ec-e-(r)*, в яких голосний основи відомий, тому що він визначений суфіксом дієслова. У випадку з дієслівними суфіксами, голосні теми звичайно ж повинні бути усвідомленими, оскільки ніщо нам не вказує, що голосним суфіксів *-iz*, *-ific*, *-e* та *-ec* повинен бути *-a-*, а не *-e-* чи *-i-*, а голосним *-ec-* повинен бути *-e-*, а не *-a-*.

На основі викладеного вище цілком правомірно запитати: “Яка все ж таки роль голосного основи у дієслівних основах?” Ключ до відповіді на це питання в тому, як ми розглядатимемо утворення дієслів за допомогою голосної дієслівної основи *-a*, що є не маркованим елементом при деривації дієслів і може утворювати дієслова з будь-яким значенням, вираженням рештою суфіксів. Маючи на увазі цей факт, ми можемо зробити висновок, що функцією голосного основи є винятково міняти на дієслово категорію словотвірної основи. Значення похідного дієслова залежатиме від рис і властивостей деривативної основи.

Однак в такому разі, якою ж є функція дієслівних суфіксів *-iz*, *-ific*, *-e* та *-ec*? Якщо зміна категорії спричинена голосним основи, ми не можемо приписувати дану зміну цим суфіксам. Якщо голосний основи утворює дієслова зі всіма можливими типами значень, і ці суфікси утворюють їх з одним чи кількома певними значеннями, можемо зробити висновок, що функцією названих суфіксів є скерувати значення похідного дієслова в певному напрямку. Таким чином, функція суфіксів *-iz*, *-ific*, *-e* та *-ec* є обмеження значення похідних дієслів. Як ми вже вказали, якщо ми додаємо до голосного основи один з цих суфіксів, то цим ми обмежимо деякі зі значень цієї основи. Наприклад, якщо до голосного основи ми додамо морфему *-e-*, то обмежимо аспектуальне або ітеративне значення дієслова, а у випадку додавання суфікса *-iz-*, обмежимо значення зміни стану або причинності.

Як підсумок стверджуємо: голосна основи – це морфема, що має властивості як флексивних, так і деривативних морфем. Як деривативна морфема вона вживається для утворення дієслів, в яких немаркований елемент деривації і суфікси *-iz*, *-ific*, *-e* та *-ec* служать для обмеження та уточнення значень похідних дієслів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Pena J.* Sobre los modelos de descripción morfológica, *Verba* // 17. – P.5-75. 2. *Hammond D.L.* Word formation in generative grammar // *Spanish derivational morphology*, Georgetown University, UMI, 1978. 3. *Lang M.F.* Spanish word formation: productive derivational morphology in the modern lexis. – Nueva York: Croom Helm, 1990. 4. *Corbin D.* Morphologie derivationnelle et structuration du lexique. – Tübingen: Max Niemeyer, 1987. 5. *Scalise S.* Morfologia lessicale. – Padua: 1984. 6. *Varela Ortega S.* Fundamentos de morfología. Madrid, Síntesis, 1990. 7. *Guilbert L.* La créativité lexicale. – Paris: Larousse, 1975. 8. *Minne Gerben de Boer.* The inflection of the italian verb: a generative account // *Journal of Italian Linguistics*, 1981.

МОСЕЙЧУК О.М.

Житомирський державний університет імені І.Франка

КОНОТАТИВНА СКЛАДОВА У СЕМАНТИЦІ ОДНОСЛІВНИХ ІДИОМ

Сучасна лінгвістика виділяє у структурі значення два плани – денотативний і конотативний. Під денотативним значенням розуміється не окремо взятий предмет, а типове уявлення про нього, тобто клас об’єктів об’єднаний загальними властивостями цих об’єктів.

Об'єктом нашого дослідження є однослівні ідіоми (ОІ) у сучасній англійській мові. Предмет дослідження складає конотативний блок у семантиці ОІ. **Актуальним** виявляється вивчення конотації ОІ з урахуванням здобутків сучасної лінгвістичної теорії як одиниць мови, так і під час їх реалізації у дискурсі.

Незважаючи на розбіжності у термінах для позначення денотативної складової значення (іноді її називають когнітивною, пізнавальною, інтелектуальною, референційною, сигматичною [1:20-21]), цей компонент є “вихідним у знаковому відношенні, тому що без нього одиниця мови не може реалізувати знакову функцію, тобто здійснити референцію до немовної дійсності” [2:111]. Будь-яка додаткова до денотативного значення інформація вважається конотативною.

Конотація як складний лінгво-психологічний феномен, відіграє вирішальну роль у процесі міжособистісного спілкування, оскільки вона здатна керувати комунікацією, порушувати її або сприяти їй [3:32].

Оскільки обсяг і природу конотації ще й досі остаточно не визначено, це явище залишається одним із відкритих, проблемних питань сучасної лінгвістики. У широкому сенсі конотацією може бути будь-який компонент, який доповнює предметно-понятійний зміст мовної одиниці і надає їй можливість виконувати експресивну функцію на підставі емпіричних, культурно-історичних, світоглядних знань мовців, емоційного або ціннісного відношення мовця до позначуваного або на підставі стилістичних реєстрів, що характеризують умови мовлення, сферу мовної діяльності, суспільні відносини співрозмовників тощо. У вузькому сенсі конотація є компонентом значення мовної одиниці (що виконує вторинну для неї номінативну функцію), який доповнює її об'єктивне значення асоціативно-образним уявленням про позначувану реалію на підставі усвідомлення внутрішньої форми найменування (тобто на підставі ознак, що співвідносяться з буквального змістом тропа, який умотивував переосмислення цієї одиниці) [4:236].

З точки зору чистої знаковості та номінативності однослівна ідіоматика є явищем, можливо, надлишковим, але вкрай необхідним для мови. Конотативне навантаження семантики ОІ визначає їх призначення виконувати експресивну функцію. Звісно, це не означає, що ОІ взагалі нездатні до функціонування у якості номінативних одиниць. Специфіка ОІ полягає в усуненні номінативної функції на периферію через те, що їх домінуючою функцією є експресія. Таким чином, номінативні якості ідіоматичних одиниць розчиняються в експресивних і підкоряються їм [5:45-46].

М.В.Нікітін підкреслює, що предметний простір прагматично (конотативно) навантажених слів є досить невизначеним, а референційні межі – розмиті. Головним у них є не те, що позначається, а його емоційно-оцінна кваліфікація, вираження суб'єктивного відношення до нього. Цей процес пояснюється вихолощуванням когнітивного (денотативного) компонента значення. Деградує у когнітивному плані, певна група слів опиняється належною до конкретних часових рамок. Як приклад, автор наводить “прагма-слова” російської мови з молодіжного сленгу: *балдеть, балдеж, обалденный, кайф, кайфовый, клевый, клево, крутой, потрясный* тощо. “Інтелектуальна (денотативна) складова у таких словах є настільки слабкою і функціонально пригніченою, що вона ледве утримує слова від розповзання зі своїх аморфних референційних рамок. Прагматична інфляція призводить слово до когнітивного паралічу” [1:59].

Слід зазначити розбіжність і схожість у термінах “конотативний” і “прагматичний”. Вслід за А.П.Мартинюк, ми вважаємо, що поняття конотативної інформації вужче за поняття інформації прагматичної. “Прагматична інформація виходить за межі структури значення одиниці мови, долучаючи до дискурсивної дії різноманітні характеристики психологічного контексту дискурсу... Разом з тим зрозуміло, що прагматична інформація тісно пов'язана з конотативною: усі конотативні смисли прагматично навантажені...” [2:112]. Таким чином,

поняття прагматики і конотації близькі до поняття конотації у широкому та вузькому сенсі відповідно.

Конотативний знак є вбудованим у денотативний знак. Конотативні смисли здатні характеризувати сам денотат, або ж виражають ставлення суб'єкта мовлення до позначуваного, розкривають комунікативну ситуацію, вказують на тип дискурсу тощо. Всі денотативні значення надаються в експліцитній формі, у той час як конотативні значення тяжіють до імпліцитності та належать до сфери вторинних смислових ефектів. Оскільки конотативні смисли є сугестивними, невизначеними і розпливчатыми, їх декодування передбачає значну долю суб'єктивності. У реальній наявності таких смислів можна бути впевненим лише у випадку їх явної надмірності [6:282-283].

Суб'єктивна мовленнєва природа конотації протиставляється об'єктивному змісту мовних одиниць, який є спрямованим на когнітивну функцію мови. Суб'єктивність конотації проявляється у можливості протилежної інтерпретації, позначеної одним і тим самим словом [4:236]. Порівняймо конотацію слова *bastard* у висловлюваннях *You're such a lazy **bastard**!* та *Buddy! I haven't seen you for years! I'm happy to meet you again, **bastard**!* В обидва випадках *bastard* є емоційно забарвленим і стилістично маркованим, але у першому висловлюванні підкреслюється негативне ставлення суб'єкта дискурсу до позначуваного, а в другому – позитивне. Семантичне протиріччя між денотативним і конотативним планами значення у співвідношенні з контекстом дискурсу створює певний гумористичний ефект.

Суб'єктивна (особиста) конотація може переходити до розряду об'єктивної (колективної) в результаті “повторення мислекомунікативної події, що залишає у свідомості індивіда слід, який полегшує ментальну обробку повторних подій ” [Морозова:116]. Як наслідок, певна конотативна інформація, зафіксована у колективній свідомості, набуває мовного статусу і заноситься до лексикографічних джерел. Наприклад: *bastard* 2 spoken informal not polite a man who you think is very lucky or very unlucky – often used humorously: *He's gone straight to the top, the lucky bastard. The poor bastard fell off his horse* [8].

Конотації втілюють прийняту в мовному колективі та закріплену в культурі цього суспільства оцінку позначуваного словом предмета або факту дійсності і відображають культурні традиції. На відміну від інших видів прагматичної інформації, ставлення і погляд на позначуване належить мовцю не як окремій особистості, а як представнику мовної спільноти [9].

Отже, більшість з існуючих визначень конотації або її окремих типів вказують на такі істотні ознаки як: 1) додатковість до денотативного аспекту значення; 2) другорядність по відношенню до денотації; 3) інтерпретативний характер (інтерпретація денотативного або квазиденотативного (образно умотивованого) аспектів значення у категоріях культури); 4) гетерогенність і гетерофункціональність її складових у вираженні оцінки, емоційності, експресивності; 5) імпліцитність як засіб вираження; 6) стратифікаційна нелокалізованість (наявність конотативної потенції мовних одиниць); 7) дискурсивний характер комунікативної значущості; 8) варіативність під впливом соціокультурних факторів; 9) динамізм, обумовлений змінами всередині лінгвокультурної спільноти або умовами конкретної комунікативної ситуації [3:32].

Ще одним з видів додаткової, імплікативної інформації є асоціація. Якщо конотація актуалізується незалежно від мовного та позамовного контексту дискурсу, то асоціація є менш передбачуваною, більш різноманітною, залежить від контексту і не входить до значення лексичної одиниці. “Скоріше, вона (асоціація) відбиває стереотипізовані знання й уявлення про об'єкт немовної дійсності, на який указує лексичне значення. При цьому, асоціативні ознаки завжди пов'язані з конотативними: і ті й інші детерміновані інтенціоналом лексичного значення” [2:115].

В.І.Говердовський визначає конотацію як мовленнєві характеристики слова і виділяє 14 типів конотацій: евфемістичність, посилення, жаргоністичність, пейоративність, меліоративність, розмовну і книжну конотації, іншомовність, діалектність, новизна, термінологічність, архаїчність, ідеологічність і культурологічність [10:16]. В.М.Євтушенко вказує на можливість утворення дихотомічної системи і розмежовує тини конотацій за присутністю в них первісного емоційно-стилістичного забарвлення на неафективні типи (регіональність, час, термінологічність, іншомовність, розмовність, культура та ідеологічність) і афективні (пейоративність, меліоративність, іронічність, евфемістичність) [11:203].

Явище однослівної ідіоматики тісно пов'язане з власне конотативно-афективним аспектом значення – використання ідіоматичних одиниць відбувається з метою конкретного і емоційно-образного визначення предметів і явищ, а також з метою впливу на емоційний стан і поведінку реципієнта. Актуальність досліджень у сфері прагматики значення зумовлена “недостатньо розробленою методикою відображення у словниках мовленнєвих характеристик слова” [10:19 - 20].

Конотативні ознаки містять у собі емоційний, оцінний, інтенсивно-експресивний і стилістичний компоненти. Емоційний компонент конотації слова відбиває факт емоційного переживання суб'єктом певного явища дійсності (*honey* – сонечко, *chuck* – дитинко, *sweet* – любий (у звертанні)).

Оцінний компонент ОІ, як правило, пов'язаний з емоційним, полягає у вираженні схвальної/несхвальної оцінки предмета мовлення (*feather-brain* – поверхнева, легковажна людина, *knockout* – хтось / щось дуже привабливий (-ве) або успішне, яскраве, *nought* – непотріб, “порожнє місце” (про людину)). Інтенсивно-експресивний компонент конотації відбиває ступінь прояву дії, ознаки (*rip-off* – щось, що коштує безпідставно дорого, здирництво). Стилiстичний компонент конотації слова пов'язаний із приналежністю словесної одиниці до певної сфери або ситуації спілкування в певний період розвитку мови (*Frog* – розмовне, зневажливе, заборонено для вживання (француз)).

До конотації примикає образний компонент як узагальнений, чуттєво-наочний образ предмета, позначеного знаком. Залежно від того, який компонент конотації виступає на перший план, серед ОІ можна виділити образотворчі ОІ, що не мають (або втратили) первинної номінативної бази і не є семантичними похідними сучасної номінативної лексики (*bugaboo* – жах, страховище, страхопуд; *ballyhoo* – метушня, *doohickey* – штукovina, штукенція; *boo-boo* – дурна, безглузда помилка, ляпсус; *hoity-toity* – галас, безлад; *helter-skelter* – безлад, метушня; безладно, аби як) і образно-експресивні слова, або метафоричні і метонімічні номінації, що, переважно, є предметом нашого дослідження.

До конотації метафоричних номінацій, поряд з емоційністю, оцінкою, інтенсивністю-екстенсивністю й стилістичною віднесеністю, входить явно виражена образність: *swine* – з емоцією несхвальності, негативною оцінкою про дуже грубу і неприємну людину, образ якої асоціюється з образом і поведінкою свині; *lamb* – з емоцією ніжності та позитивною оцінкою про слабку і незахищену людину, образ якої асоціюється з образом ягня.

Слід зазначити, що у деяких випадках денотативна віднесеність образно-експресивних слів виявляється досить широкою, і в процесі мовного вживання семи емоції та оцінки можуть набувати різного вираження. Порівн.: *fox* – а) з емоцією несхвалення й негативною оцінкою про хитру людину (*He was a sly old fox*); б) з емоцією схвалення й позитивною оцінкою про сексуально привабливу жінку (*She's such a fox!*).

Отже, конотативна, або асоціативна, ознака пов'язана з прямим непохідним (первинним) значенням слова. Конотації утворюють імплікаціонал первинного значення. Так, до імплікаціоналу первинного значення ОІ *dinosaur* входять конотації “стародавній” і “непридатність до сучасних умов”.

У змістовному плані технологія опису значення в сучасних дослідженнях припускає виділення макрокомпонентів значення слова, що відбивають структуру значення за типами переданої інформації. Виділяються такі макрокомпоненти як денотативний (предметно-понятійна або чисто понятійна інформація про позамовну дійсність), конотативний (ставлення мовця до предмета номінації у формі емоції та оцінки), функціонально-стилістичний (характеристика належності слова до того або іншого функціонального різновиду мови), граматичний, емпіричний (узагальнене чуттєво-наочне уявлення про предмет). Останній спостерігається в словах конкретної семантики.

В.М.Телія виділяє сім зон, або блоків, схематично представлених у вигляді упорядкованого набору макрокомпонентів, кожний з яких має свою структуру: 1) **граматичний** макрокомпонент, що залежить від мовної компетенції на двох рівнях – поверхневому (формальному) і глибинному (полісемія й омонімія); 2) **денотативний**, або власне дескриптивний, макрокомпонент, що співвідносить позначаюче з класом позначуваних і залежить від семантичної компетенції, але без долучення суб'єктивного фактора, тому такий макрокомпонент можна визначити як об'єктивний зміст значення; 3) **оцінний** макрокомпонент, що також залежить від семантичної компетенції, оскільки судження про цінність пов'язані із ціннісною картиною світу; поняття поверхнево- і глибинно-семантичної реалізації конкретизуються тут швидше за все як загальнооцінний і окремооцінний змісти; 4) **мотиваційний** макрокомпонент, що також є залежним від семантичної компетенції, оскільки він має справу з асоціативними механізмами мислення; глибина реалізації досягається тут співвіднесенням з першоджерелом, а поверхнєва реалізація – з самим “тілом” знака; 5) **емотивний** макрокомпонент, що вказує на почуття-ставлення суб'єкта до позначуваної реалії (у площині схвалення / несхвалення), глибинною реалізацією цього макрокомпонента можна вважати зміст, що виражається предикатами типу несхвалення, презирство, осудження тощо, або схвалення, захоплення тощо, які, у вигляді позначок супроводжують номінацію у словниках; поверхнєва ж реалізація не має власного вираження, якщо не вважати таким вираженням сполучення емотивного макрокомпонента з мотиваційним, зокрема – так звану “внутрішню” і “зовнішню” форми номінації; 6) **стилістичний** макрокомпонент нібито оформлює (разом із граматичним компонентом) знак у цілому, співвідноситься як з семантичною компетенцією (оскільки цей макрокомпонент містить інформацію про соціальні ролі, сферу та умови спілкування), так і власне з прагматичною компетенцією, якщо під останньою розуміти цілі з якими мова використовується, а також знання про доречність / недоречність ведення мовної гри; у цьому макроконтексті також можна виділити два рівні реалізації – поверхнєвий, що співвідноситься з самою формою знака, коли вона сигналізує про його належність до того або іншого функціонально-стилістичного шару, і глибинний, що співвідноситься вже із соціальними параметрами мовлення. [12:40-41].

Стосовно до нашого матеріалу – явища однослівної ідіоматики, яке у більшості випадків представлено метафоричною / метонімічною номінацією – відзначимо, що воно реалізує всі представлені макрокомпоненти: граматичний (метафорична номінація має певні граматичні характеристики); денотативний (її значення співвідноситься з денотатом як прямого, так і переносного вживання); оцінний (метафора взагалі виконує характеризуючу функцію, тобто в першу чергу пов'язана з оцінкою реалії, характерні риси якої вона висвітлює); мотиваційний (метафора заснована на асоціаціях); емотивний (метафора виражає певні почуття й апелює до них); стилістичний (поява метафори в тексті є стилістичним засобом і, відповідно, маркером).

Залежно від типу значення, на перший план висувається певний макрокомпонент. Так, у мовних метафорах на перший план виходить денотативна ознака, а в ОІ, виділення мотиваційної ознаки яких ускладнено, на перший план виходить конотативна ознака

вихідного слова, перетворена в процесі метафоризації в певну ознаку метафори: *animal, swine, cow, doormat, butterfly, chicken, barfly* тощо.

Таким чином, дифузність денотативних і конотативних ознак слова являє собою фактор, що стимулює розвиток метафоричного значення – переходу від вихідного, прямого значення слова до метафоричного.

Отже, на базі конотативного значення, суб'єкт дискурсу виражає своє ставлення до позначуваного (денотативної інформації), до інших учасників дискурсу і “спричиняє регулятивний вплив на інших суб'єктів дискурсу й сам стає об'єктом регулятивного впливу” [2:111].

Аналіз конотаційного аспекту слова поруч з денотативним допоможе краще зрозуміти онтологію значення. Подальше системне вивчення явища конотації сприяє дослідженням у сферах оптимізації засобів мовленнєвого впливу, лексикографії, теорії та практики перекладу, вивчення процесів породження слова та його сприйняття, визначення шляхів перетворення оказіональних індивідуальних в об'єктивні, суспільно значущі [13].

ЛІТЕРАТУРА

1. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. – М.: Высшая школа, 1988. – 168с.
2. Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англомовному дискурсі. – Харків: Константа, 2004. – 292с.
3. Быкова О.И. Лингвокультурологический подход к исследованию этноконнотации // Вестник ВГУ, Серия лингвистика и межкультурная коммуникация, 2001. – №2. – С.32-38.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н.Ярцева, – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – 685с.
5. Проблемы фразеологической семантики / А.К.Бирих, С.С.Волков, Н.М.Кабанова, М.Ю.Котова, В.М.Мокиенко, Т.Г.Никитина, Е.И.Селиверстова, Л.И.Степанова. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1996. – 172с.
6. Косиков Г.К. Идеология. Коннотация. Текст (по поводу книги Р.Барта “S/Z”) // Барт Р. S/Z / Перевод Г.К.Косикова и В.П.Мурат. Общая редакция, вступит. статья Г.К.Косикова. – М.: Ad Marginem, 1994. – С.277-302.
7. Морозова Е.И. Проблема значения в свете современных семантических теорий // Вісник ХНУ №635. – Харків: Константа. – 2004. – С.114-117.
8. Longman Dictionary of Contemporary English: Longman Group Ltd, 1995. – 1668р.
9. Электронная энциклопедия Кругосвет // www.krugosvet.ru/articles/82/1008276/Literature.html
10. Говердовский В.И. Методические аспекты коннотации // Вісник Харківського державного університету. – 1998. – №406. – С.16-20.
11. Євтушенко В.М. Дихотомічна система типів конотації // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2000. – №500. – С.203-207.
12. Телия В.Н. Экспрессивность как проявление субъективного фактора в языке и прагматике. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц // Человеческий фактор в языке: языковые механизмы экспрессивности. – Москва: Наука, 1991. – С.40-56.
13. Говердовский В.И. История понятия коннотации // Электронная библиотека отдела автоматизации НБ ТНУ / <http://lib.crimea.edu/avt.lan/student/lex/goverd.html>

МОСЕНКІС Ю.Л., СИНІШИН Р.І., ПЕРЕВЕРЗЄВ Д.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕМАНТИЧНИХ ВІДПОВІДНОСТЕЙ У СПОРІДНЕНИЙ ЛЕКСИЦІ

(на матеріалі алтайських мов у порівнянні з індоєвропейськими)

Незважаючи на наявність низки праць (Є.Д.Поливанов, Г.І.Рамстедт, М.О.Баскаков, М.О.Сиром'ятников, Р.Е.Міллер, Со Чон Пом, С.А.Старостін та ін.), присвячених генетичним зв'язкам між окремими алтайськими мовами, семантичний бік досліджень привертав і привертає дуже мало уваги, оскільки перелічені автори зосереджуються майже виключно на лексичному, фонетичному та граматичному аспектах порівняльно-історичного вивчення споріднених мов. Сказаним визначається актуальність лінгвістичного студіювання семантичного аспекту зіставлень спорідненої лексики мов алтайської родини.

Метою дослідження виступає семантика лексичних одиниць, що є спорідненими у різних алтайських мовах. Об'єктом дослідження є споріднена питома лексика алтайських мов, а предметом – спільне і відмінне у значенні спорідненої лексики, семантичні зміни, “розщеплення” та перенесення значення. Матеріал дослідження – основний словниковий фонд (базисна лексика) тюркських, корейської та японської мов.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше показано не тільки лексичні, фонетичні та морфологічні кореляції між мовами алтайської родини, але й семантичні відношення між спорідненими лексичними одиницями названої мовної родини.

Як відомо, нині завдяки працям перелічених вище лінгвістів-алтаїстів алтайська мовна родина як окреме генеалогічне об'єднання мов визначена у складі п'яти гілок (груп, підродин) споріднених мов – тюркської (турецька, азербайджанська, узбецька, киргизька, казахська, каракалпакська тощо і дещо осібна чуваська), монгольської (старописемна монгольська, що виступає зафіксованою прамовою групи, а також бурятська, калмицька та ін.), тунгусо-маньчжурської (євенська, євенкійська, оротська та ін.), корейської та японської (разом із мовою островів Окінава – рюкю). Дискусійним залишається питання про зв'язки з переліченими мовами мови нівхів (праці Є.А.Крейновича, В.З.Панфілова) і окремих родин мов американських індіанців.

Протягом доволі тривалої історії дослідження алтайської родини мов генетична спільність континентальних алтайських мов (тюркських, монгольських і тунгусо-маньчжурських) загалом не викликала істотних сумнівів, хоча деякі дослідники, визнаючи численні спільні явища на різних мовних рівнях, намагалися (без особливого успіху) інтерпретувати їх як результати давніх тривалих контактів, а не спорідненості й походження від спільної прамови (детальніше див. праці Б.О.Серебренникова, А.М.Щербака). Навпаки, генеалогічний зв'язок із континентальними алтайськими мовами двох інших мов – корейської та японської – зазвичай викликав численні дискусії й не раз викликав сумніви. Причина цього полягала передусім у тому, що корейська й японська мови, рано відділившись від інших алтайських, зазнали на Корейському півострові та Японських островах істотного субстратного впливу (з боку відповідно палеоазійських мов чукотсько-камчатського типу і австронезійських мов полінезійського типу). Тривала й глибока взаємодія з субстратними мовами призвела до істотних змін у лексиці, фонетиці та морфології алтайської основи корейської та японської мов, що й призвело до утворення двох названих мов як окремих, помітно відмінних від інших алтайських. Природно, що помітних змін зазнавала й семантика, наслідком чого стала поява подекуди істотних семантичних розбіжностей між спорідненою лексикою корейської та японської мов з одного боку і континентальних алтайських мов з другого.

Яскравим прикладом може слугувати парадигма назв основних кольорів (чорного, білого та червоного) у японській мові з одного боку і тюркських мовах з другого боку, тобто у найбільш віддалених (територіально і генетично) мовах алтайського ареалу:

протояп. **aka-* “червоний” < “світлий” – пратюрк. **ak* “білий”;

потояп. **sirua-* “білий” – пратюрк. **sāryg* “білий” > “жовтий”;

протояп. **kurua-* “чорний” – пратюрк. **kara* “чорний”.

На жаль, далеко не в кожному конкретному випадку можна більш або менш чітко визначити первісне значення наведених та інших назв кольорів. Назва чорного кольору є найстабільнішою з перелічених (і взагалі з усіх назв кольорів) і спільною для мов різних родин (окрім наведених пор. також індоєвропейське **kers-* “чорний”, що разом із алтайськими формами зводиться В.М.Ілліч-Світичем до надродинної “ностратичної” праформи, а також індоєвропейське **veker-* “вечір”, айнське *ukuran* “вечір”, полінезійське *kerekere* “чорний”, сюди ж також дуже поширений у мовах різних родин корінь *kur* зі значеннями “чорний”, “курява”, “дим”, “темрява”). Стабільність розглянутої назви чорного кольору така висока, що ще в XIX ст. за яскраве свідчення тюрксько-японської мовної спорідненості було визнане складне слово, що тюркських і японській мовах має дуже близьке звучання й тотожне значення “чорна гора”: тюркськ. *kara-dag* – японськ. *kuro-dake*.

На відміну від розглянутого вище, назви інших кольорів, згідно з порівняльно-історичними дослідженнями на матеріалі мов різних родин, виявляються відносно новішими

й менш стабільними семантично. Наприклад, тюркському *saryg* “жовтий” і японському *shiroi* “білий” відповідає праслов’янське **sěrbъ* “сірий” із деякими позаслов’янськими індоєвропейськими паралелями.

Численні приклади показових семантичних змін серед назв кольорів знаходимо й в індоєвропейських мовах. Так, добре відомо, що сучасні форми *жовтий* і *зелений* сягають того самого праіндоєвропейського кореня **gel-* (котрий мав, як вважають, більш загальне значення “яскравий” і зрештою пов’язаний зі звуко-символічним звукосполученням *gl* на позначення блиску), з яким співвідносна й назва *золота*. Зазнали змін і назви інших кольорів. Наприклад, *голубий* первісно, в період Київської Русі, означало “кольору голуба”, тобто “сірий” (специфіці назв кольорів у давньоруській мові та їхній відмінності від відповідних назв у сучасних східнослов’янських мовах присвячені дослідження В.В.Колесова).

Однак семантичні відмінності у генетично близькій лексиці споріднених мов, зокрема алтайських, далеко не обмежуються назвами кольорів. Так, цікавим прикладом може виступати відповідність тюркського *kut* “щастя” корейському *kus* (написання зберігає давню вимову, тоді як сучасна вимова [kut]) “шаманський обряд” і японському *kuse* “звичай”. Додаткову інформацію про первісну семантику цього архаїчного кореня з помітним магіко-міфологічним значенням дає залучення матеріалу інших мов, зокрема давньосхідних (хатське *kudu* “душа”, еламське *kiyen* “магічна, божественна сила”), а також індоєвропейських (давньогрецьке *kydos* “магічна сила, щастя”, детальніше значення останнього терміна досліджене Е.Бенвеністом). Вивчення кожного з наведених термінів у типових контекстах їхнього вживання у відповідних мовах показує, що найдавніше значення наведеного кореня, спільного для різних мовних родин, – “божественна сила”, та, котру людина може набувати або втрачати (за давніми уявленнями – завдяки магічному народженню або спеціальним чаклунським діям, за пізнішим світоглядом – з волі богів). Відмінність сприйняття магічної сили відповідає відомим двом етапам розвитку світоглядної думки – магічному (коли людина, а особливо шаман, маг, жрець вважає себе потужною на рівні духів і божеств і намагається впливати на них чаклунською силою) і релігійному (коли людина і навіть священник розглядає себе як істоту, набагато нижчу і слабшу за божественних істот і просить їх, а не вимагає). Пізніше така магічна сила усвідомлюється як душа або щастя, або ж, нарешті, значення зміщується і стосується вже зовнішньої форми обряду (як у наведеному вище японському прикладі), а не його сутності. Семантичний зв’язок лексем зі значеннями “шаманський обряд” і “душа” у контексті етнографічних свідчень про архаїчну шаманську магію (зокрема сибірську, корейську та японську) уявляється досить прозоро: основний зміст шаманського обряду – це, у більшості випадків, проводження душі померлого на той світ або повернення душі хворого з того світу з метою магічного сприяння його одужанню (див. праці Дж.Дж.Фрезера, М.Еліаде, С.О.Токарева та ін.).

Нерідко спостерігаються випадки, коли слова основного лексичного фонду, що репрезентують різні мовні родини, мають загалом незначні семантичні відмінності, однак при тому їхні значення й не є абсолютно тотожними, наприклад: латинське *aqua* “вода” (з індоєвропейськими паралелями) – догрецьке субстратне *okeanos* “океан” (первісне значення, зафіксоване, зокрема, текстами Гомера, – міфологічна ріка, що оббігає навколо заселеної землі) – грузинське *zghwa* “море” (з картвельськими паралелями) – адигейське *kua* “дощ” (із західнокавказькими паралелями) – японське *kawa* “річка” тощо. Бачимо, що відмінності в семантиці не настільки далекі, щоби перешкоджати зіставленню фонетично близьких слів.

Винятково корисним прикладом для розгляду семантичного розвитку слова зі зміщеннями його значення є етимологічна відповідність тюркського *kat* “шаман” (звідси запозичення *камлати* “здійснювати шаманський обряд”), давньояпонського *kami* / *kami* “бог” і айнського *kamiu* “бог”, “ведмідь”. У низки давніх племен Далекого Сходу ведмідь виступав в ролі тотема народу або правлячого роду (найвідоміший міф оповідає про

народження засновника давньокорейської держави Стародавній Чосон від бога, що зійшов з неба, і ведмедиці, що перетворилася на жінку). Айнська мова, пов'язана з надзвичайно давньою культурою Японських островів, зберегла архаїчне синкретичне значення слова – конкретне “ведмідь” (як тотем) і більш узагальнене “бог” (пор. так зване “ведмеже свято” – ритуальне вбивання спеціально вигодуваного священного ведмеда – в айнів та інших народів Північної Азії). У японській же мові назви бога і ведмеда репрезентовані двома різними, хоч і спільнокореневими словами – *kami* “бог” і *kuma* “ведмідь”. У сучасній корейській мові збереглася лише відповідна назва ведмеда (*kom*), тоді як назва споріднена божества існувала в давньокорейській мові, але нині не вживається.

Варто розглянути й промовистий приклад спорідненості форм із більш загальним значенням із формами з більш конкретною семантикою, як-от: давньоаяпонськ. *igam-/iugam-* “викривлятися, вигинатися” – турецьк. *ighil-* “бути зігнутим, гнутися” – індонезійськ. *iga* “ребро” [1:37]. Сюди ж можна додати назви ярма в індоєвропейських мовах (слов'янськ. *уго*, латинськ. *iugum*) і в картвельських мовах (грузинськ. *ugheli*). Бачимо, що загальне дієслівне значення (“гнутися, бути зігнутим”) конкретизується в назвах певних предметів вигнутої форми (“ребро”, “ярмо”).

М.О.Сиром'ятников, досліджуючи паралелі давньоаяпонської мови з іншими алтайськими, звертає увагу на випадки, коли давньоаяпонське слово за формою ближче до одного континентального алтайського, а семантикою – до спорідненого з ним іншого:

давньоаяпонськ. *kōkōrō* “серце” – тюрк. *kōküiz* “груди” (фонетично особливо близьки до японського слова виявляється ногайське *коькирек*) і тюрк. *kōñül* “серце”, “бажання” [1:51]. Ясно, що у тюркських мовах маємо спеціалізацію (“розщеплення”) одного кореня як у фонетичному плані (“архетипна” форма **kokur*), так і в семантичному (первісне значення слід реконструювати як “дифузне” – “серце, груди”, пор. індоєвропейське **kerd-* “серце”, грузинське *m-kerd-i* “груди”).

Цікавими й цінними як для формально-звукової, так і для семантичної сторони етимології є встановлені попарні відповідності на зразок таких:

давньоаяпонськ. *na* “овочі” – корейськ. *nal-* “сирий”;

давньоаяпонськ. *nata-* “сирий” – корейськ. *natul* “овочі” [1:50].

При дослідженні семантичних відмінностей споріднених лексем у мовах різних родин слід урахувати:

по-перше, тезу Л.Леві-Брюля щодо конкретності архаїчного мислення й критичні коментарі О.О.Леонтьєва до цієї тези;

по-друге, міркування М.Я.Марра щодо “дифузності”, “синкретичності” семантики давніх слів-коренів, що певною мірою підтверджується реконструкціями праіндоєвропейських форм на зразок досвіду А.Вальде і В.Покорного;

по-третє, обґрунтований О.С.Мельничуком принцип допущення подекуди досить істотних семантичних відмінностей споріднених коренів у мовах різних родин (що підтверджується мовним матеріалом у межах однієї родини мов і навіть однієї мови, класичний приклад – споріднені форми *бик* і *бджола*).

Таким чином, бачимо, що чим ширшим є залучуваний до порівняльної історичної дослідження матеріал, чим далі він виходить за межі однієї мовної родини, тим точніше ми можемо уявити не тільки давню форму (реконструйовану праформу) конкретного слова (кореня), а й його давню семантику, простежити напрямки семантичної еволюції в кожній досліджуваній мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сиром'ятников Н.А. Древнеяпонский язык. – М., 2002.

РОЛЬ ДЕТЕРМІНАТИВІВ У ПРЕДСТАВЛЕННІ ЗЛОЧИНЦІВ І ЖЕРТВ В АНГЛОМОВНИХ ГАЗЕТНИХ НОВИНАХ

Основне призначення детермінативів англійської мови вбачають в ідентифікації і диференціації предметів і явищ, пов'язаних з мовленнєвою ситуацією [1:58]. З позицій комунікативного підходу детермінативи розглядають як дейктичні засоби орієнтації мовлення, тобто співвіднесення висловлень з відповідними об'єктами і суб'єктами комунікативної ситуації [2:1; 3:18; 4:1]. Когнітивні властивості детермінативів пов'язують з відображенням знань, накопичених мовцем і адресатом внаслідок попередньої діяльності або комунікації [5:5-40; 6:55-65].

На разі відсутні вичерпні дані про роль детермінативів у представленні компонентів ситуацій, чим зумовлене наше звернення до виявлення їхніх функцій у відображенні ситуації скоєння злочину, що й визначає актуальність цієї розвідки. **Мета** статті полягає у виявленні особливостей вживання детермінативів на різних етапах розгортання газетних повідомлень про злочинця як людину, котра виконує певні антисоціальні дії (someone who has committed a crime [7:158]), та жертву як людину, яка постраждала від дій злочинця або внаслідок нещасного випадку, стихійних лих (someone who has suffered of violence, illness, or bad luck [7:706]). Аналізуючи функції детермінативів у газетних повідомленнях, ми враховуємо, що при сприйнятті ситуації або тексту конкретної тематики у свідомості читача відбувається акт мислення [8:6], який полягає у співвіднесенні описуваних подій або явищ з відповідним фреймом як сіткою, яка складається із верхніх і нижніх рівнів, заповнених слотами [9:7-8], призначеними для представлення знань про світ. Фрейм дозволяє представити ситуацію як динамічне, а не статичне явище з набором незмінних характеристик [10:e-ref].

При читанні газетного тексту про правопорушення відбувається активація фрейму ЗЛОЧИН, у структурі якого виділяємо слоти ЗЛОЧИНЕЦЬ та ЖЕРТВА, а також слоти МІСЦЕ ЗЛОЧИНУ, ВИД ЗЛОЧИНУ та ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ, оскільки відповідні номінативні одиниці найбільш часто вживаються в газетному дискурсі. Слоти ЗЛОЧИНЕЦЬ і ЖЕРТВА розглядаємо як модифікацію слота ДЕХТО фрейму ОСОБИ [11:226-227] внаслідок представлення людини через здійснення нею певної дії, спрямованої проти іншої особи.

Газетний текст має чітку структуру, в якій розподіл інформації визначається стратегіями та тактиками [12:131]. Стратегію розглядають як схему логічної організації дискурсу, яка зумовлює вибір адекватної форми його реалізації з урахуванням соціального контексту [13:102] для досягнення його учасниками кооперативного результату [14:172]. Комунікативну тактику визначають як одну або кілька мовленнєвих дій мовця, які сприяють реалізації вибраної стратегічної лінії [15:33-35; 16:57]. Очевидно, що стратегії являють собою деяку узагальнену схему, яка відбиває процеси розумової діяльності при обробці дискурсу у всій сукупності елементів його структур, а тому ми їх визначаємо як дискурсивно-когнітивні. Їхня спрямованість на активацію конкретних концептуальних структур адресата зумовлює певну організацію дискурсу та його текстів, а також вибір і розподіл мовних одиниць [17:265-266], зокрема, детермінативів.

Дискурсивно-когнітивні стратегії активують слоти фрейму і обумовлюють вибір номінативних одиниць на їхнє позначення, а тактики визначають вживання детермінативів з іменними фразами. Аналіз газетних текстів новин про злочини дозволив виділити наступні дискурсивно-когнітивні стратегії представлення злочинців і жертв в аспекті значення та функцій номінативних одиниць: інтродуктивну і диференціації суспільного статусу. Першу стратегію пов'язуємо з композицією тексту, а другу – зі змістом.

Інтродуктивна стратегія передбачає поетапне представлення злочинця, його професійної діяльності, злочинних дій у заголовку, вступному абзаці та основних блоках газетної статті. Ця стратегія реалізується тактиками індивідуалізації, узагальнення, уточнення, ототожнення, виділення, надходження інформації від стороннього спостерігача та реляційної тактики.

Розглянемо реалізацію вказаних тактик на матеріалі аналізованих текстів.

Тактика індивідуалізації передбачає ідентифікацію злочинця як індивіда через використання власних назв. Ця тактика характерна для позначення злочинців і рідше зустрічається для представлення жертви. Наприклад, у назві газетного повідомлення *Former Aide Says Pinochet and a Son Dealt in Drugs* [The New York Times 11.07.06] спостерігаємо використання одномісного антропоніма *Pinochet*, який вказує на те, що злочинець – відома людина. Тактика надходження інформації від сторонньої особи (*Former Aide Says*) зумовлює використання неозначеного словосполучення *a son* у заголовку. У вступному абзаці тактика уточнення більш точно вказує на референт, позначений неозначеною дескрипцією, а реляційна тактика зумовлює використання присвійного займенника у словосполученні, яке вказує на родинні зв'язки – *one of his sons*. Створення образу Піночета як злочинця починається ототожненням його з диктатором, після чого презентується його професійна діяльність через реляційну тактику, яка визначає використання присвійних займенників та власних назв у присвійному відмінку для оформлення іменних словосполучень на позначення його терміну перебування при владі, напр., *He also accused General Pinochet of embezzling money from secret government accounts that the dictator controlled during his 17 years in power, which ended in 1990*, і представлення його протизаконних дій, напр., *According to General Contrera's account, the cocaine was processed with General Pinochet's authorization at a Chilean Army chemical plant... General Pinochet's son Marco Antonio and one of his business partners then arranged for the drugs to be transported to Europe and the United States*. Тактика ототожнення зумовлює вживання означених дескрипцій (*the dictator, the disgraced dictator*), які співвідносяться з власним ім'ям *Pinochet*, представленим у заголовку і вказують на ту саму особу як основний стержень тексту, напр., *Gen. Augusto Pinochet's former intelligence chief, now one of his bitterest enemies, has implicated the disgraced dictator and one of his sons in a cocaine manufacturing and smuggling scheme*.

Стратегія диференціації суспільного статусу злочинця та жертви характеризується використанням у заголовку безартиклевого загального іменника або фрази на позначення заняття людини, яка скоїла злочин, напр., *Employee of Army Engineers Is Accused of Accepting Bribes* [The New York Times 21.03.06] або людини, яка постраждала, напр., *F.B.I. Agent Killed at Bank In New Jersey* [The New York Times, 6.04.07, p.1A, 5B]. Ця стратегія характерна для газетних новин про посадові правопорушення або про загибель людей при виконанні службових обов'язків. Відсутність артикля у заголовку пояснюємо типовістю інформації, представленої іменними фразами *Employee of Army Engineers, F.B.I. Agent*. Тактика узагальненої презентації злочинця і жертви зумовлює використання у вступному абзаці неозначених словосполучень для представлення за професією злочинця, напр., *A member of the United States Army Corps of Engineers was arrested Friday at the Atlanta airport after a sting operation and is accused of accepting thousands of dollars in bribes from a Kuwaiti rental agent* [The New York Times 21.03.06], та жертви, напр., *A veteran F.B.I. agent on a bank robbery detail was fatally wounded yesterday morning, apparently when another agent's weapon accidentally discharged during a confrontation with three gunmen outside a bank in central New Jersey, the authorities said* [The New York Times, 6.04.07, p.1A, 5B].

Тактика конкретизації зумовлює вживання в основному блоці означеної дескрипції на позначення злочинця через зазначення власної назви компанії, де він працював, напр., *The Corps of Engineers employee is a 62-year-old civilian named Gheevarghese Pappen* [The New

York Times 21.03.06], а тактика індивідуалізації визначає використання антропоніма на позначення жертви, напр., ... *a statement by the F.B.I. said that the agent, Barry Lee Bush, 52, of the bureau's Newark office "may have been fatally wounded as a result of the accidental discharge of another agent's weapon during a dynamic arrest situation"* [The New York Times, 6.04.07, p.1A, 5B]. Тактика презентації додаткових характеристик визначає вживання означеного артикля при оформленні іменних словосполучень, які представляють жертву в аспекті професійних та родинних зв'язків, якщо презентується статус людини в сім'ї, без зображення її відношень з іншими членами родини, напр., *In the 99-year history of the Federal Bureau of Investigation, Mr.Bush, who was married and the father of two grown children, was the 51st agent killed in the line of duty and the first to be fatally shot in ten years* [The New York Times, 6.04.07, p.1A, 5B]. Як бачимо, означений артикль представляє загиблого чоловіка як батька двох дорослих дітей, тобто відтворено його родинні зв'язки, та як п'ятдесят першого агента Федеральної служби розслідувань, який загинув при виконанні службових обов'язків та як першого, котрого застрелили за останні десять років.

Тактика узагальнення визначає вживання неозначеної дескрипції при представленні походження злочинця, тобто як людини певної національності, після його ідентифікації за професією тактикою конкретизації, напр., *Mr.Pappen, a naturalized American who was returning to his home in Savannah, Ga., when he was arrested, is accused of accepting \$ 45.000 on bribes* [The New York Times 21.03.06]. Реляційна тактика визначає використання присвійного займенника, який відображає відношення власності, і оформлює іменник на позначення місця проживання – *his home*, тому що відображається дія людини, а саме повернення додому, по відношенню до об'єкта власності.

На відміну від презентації злочинців, представлення жертви у заголовку може здійснюватися загальними іменниками або неозначеною дескрипцією, які представляють її як таку (*victim*), без визначення її професії, напр., *Funeral held for last victim of Ariz. snipers* [The USA Today, 7.08.06., 3], *A Crime Victim Is Missing From a Criminal Justice Graduation* [The New York Times 6.07.06]. Безартиклевий спосіб представлення жертви у заголовку (*last victim*) зумовлено тим, що увага концентрується на події – *Funeral*, а використання неозначеного артикля (*A Crime Victim*) пояснюємо акцентуванням жертви. Безартиклевий іменник або неозначена іменна фраза на позначення жертви з назв повідомлень співвідносяться у вступних абзацах з власним ім'ям згідно з тактикою індивідуалізації, яка має на меті встановлення особи: *Robin Blasnek became the final victim in the killing spree* [The USA Today, 7.08.06., 3]. У наведеному прикладі тактика послідовного представлення подій зумовлює вживання означеного артикля, який оформлює словосполучення *the final victim* вступного абзацу при представленні жертви як кінцевої точки відліку у низці вбивств. Після її ідентифікації власним ім'ям та означеним словосполученням у вступному абзаці, тактика ретроспективної презентації визначає використання неозначеного артикля при оформленні іменних фраз на позначення жертви у різні періоди її життя і при повідомленні про її заняття в певний час в основному блоці повідомлення: *Sandra Blasnek recalled the time when a young Robin threw rocks at cars. ...As an adult, Robin struggled with leaving her parent's home to live in a group home in Tempe. She then became more independent, landing a job as an administrative assistant.*

Якщо безартиклевий загальний іменник заголовка презентує високий статус злочинця, то його ідентифікація здійснюється у вступному абзаці тактиками індивідуалізації та конкретизації, які зумовлюють вживання антропоніма та означеної дескрипції відповідно. Так, у вступному абзаці тексту під заголовком *Principal of Hampton Bays High School Is Accused of Making Lewd Calls* [The New York Times 10.02.06., p. B6] злочинець ідентифікується двомісним антропонімом *Frank Vetro* та означеною прикладкою *the new principal*, яка відбиває його статус: [1] *At the start of the academic year, Frank Vetro, the new*

principal of the high school, posted a letter to parents and students on the school's Web site. Очевидно, що злочинець, якого звинувачують у здійсненні непристойних дзвінків, має високий статус, обіймаючи посаду директора – *Principal*, тому у вступному абзаці він ідентифікується двомісним антропонімом *Frank Vetro* та означеною прикладкою, яка позначає його положення в суспільстві.

Відповідно до стратегії диференціації суспільного статусу заповнення слоту ЗЛОЧИНЕЦЬ здійснюється у заголовку за допомогою присвійного відмінка у випадку зазначення місця або об'єкта діяльності, напр., *In Indicting Boat's Captain, U.S. Tries to Send a Message* [The New York Times 06.02.06]. У назві тексту іменна фраза *Boat's Captain* активує слот ПРОФЕСІЯ, презентуючи особу як злочинця у певній сфері діяльності. Відсутність артикля пояснюємо тим, що ідентифікація злочинця в заголовку здійснюється присвійним відмінком іменника *boat*, який вказує на місце роботи. Про офіційне звинувачення капітана свідчить означення *indicting*, [4:337]. У вступному абзаці, який повідомляє про подію, не надаючи інформації про її учасників, тактика виділення злочинця визначає вживання означених дескрипцій *the skipper* та *the captain*, які ідентифікують злочинця в аспекті професії після позначення місця роботи – корабля – означеним артиклем, тобто відбувається виділення людини на фоні об'єкта діяльності, напр., *...it took just two breakers to sink the 38-foot charter vessel Sydney Mae II here last September, throwing the captain and four other people into the icy surf. ...the Justice Department invoked a rarely used 154-year-old statute and indicted the skipper of the Sydney Mae II, Richard J. Oba, on three counts of seaman's manslaughter.* Після повідомлення у вступному блоці про обвинувачення капітана у вбивстві трьох людей тактика уточнення професійних характеристик злочинця зумовлює вживання неозначеного артикля при оформленні іменника *captain* з постпозитивним означенням *with 30 years of experience from Alaska to California*, яке презентує професійні якості злочинця: *Mr. Oba, 58, a captain with 30 years of experience from Alaska to California, acted negligently by repeatedly ignoring warnings from the Coast Guard to back away from an area.* В основній частині повідомлення при представленні інформації про людей, які працювали на капітана, реляційна тактика визначає використання присвійних займенників, які вказують на професійні зв'язки злочинця та інших людей, котрі загинули. Тактика кількісної презентації при відтворенні передісторії спричиняє використання квантифікаторів, які вказують на число колег, підлеглих, презентуючи їх кількісні характеристики. Виокремлення одного з підлеглих капітана – бухгалтера – словосполученням з присвійним займенником *his bookkeeper* зумовлене їхніми різними статусами та обов'язками у порівнянні з іншими робітниками – *three paying customers*. Використання квантифікатора *three*, а не присвійного займенника, для позначення інших трьох членів судна пояснюємо їхнім тимчасовим статусом підлеглих капітана, тому що вони працювали не постійно і, таким чином, не пов'язані тривалими професійними зв'язками: *On Sept. 19, the Sydney Mae II took off with the captain, his bookkeeper and three paying customers to troll for tuna.*

Тактика кількісної презентації передбачає позначення злочинців у заголовках іменниками у множині або числівниками. Вона взаємодіє з тактиками об'єднаної або синусоїдальної презентації правопорушників. Тактика об'єднання лежить в основі композиції газетних новин про злочини з числівником у заголовку і полягає у зображенні злочинців як цілої або однорідної групи, неподільної в процесі розгортання тексту, тому що особи не встановлені і не диференціюються, напр., *2 Italian agents, Italy Arrests 2.* У заголовках і вступних абзацах числівники вживаються окремо або у складі словосполучень, напр., *Two officials with the Italian intelligence agency were arrested Wednesday in the kidnapping of a radical Egyptian cleric here in 2003* [The New York Times 6.07.06]. Партитивна тактика зумовлює використання числівників для позначення злочинців в наступних абзацах газетної статті при повідомленні про їх протизаконні дії, але вже у поєднанні з означеним артиклем,

тому що особи, котрі скоїли злочин, представлені як частина цілого (*the Military Intelligence and Security Service*), напр., *The arrest of the two members of the Military Intelligence and Security Service ... was the first official acknowledgement that Italian agents were involved in a case that prosecutors have called a violation of Italian sovereignty* [The New York Times 6.07.06]. Тактика кількісної презентації злочинців при розгортанні цього повідомлення змінюється тактикою індивідуалізації та статусної презентації, які характеризуються використанням антропонімів та означених дескрипцій відповідно, при повідомленні про планування злочину та викрадення духовної особи, яке здійснили агенти італійської розвідувальної служби, напр., *The official said the Italian intelligence agents – Marco Mancini, the current head of military counterespionage, and his predecessor at the time of the abduction, – Gustavo Pignero – helped plan and carry out the abduction* [The New York Times 6.07.06].

Синусоїдальна тактика представлення групи злочинців передбачає членування їх кількості у вступному абзаці з наступним об'єднанням в основному блоці тексту, що зумовлене послідовністю представлення інформації про них – спочатку як об'єданого цілого, а потім окремо про кожного. Наприклад, у заголовку *Agents Arrest 3 in Plot to Sell Coca-Cola Secrets to Pepsi Co* [The New York Times, 6.07.06] слот ЗЛОЧИНЕЦЬ заповнюється числівником 3. У вступному абзаці група лиходіїв, представлена у заголовку як одне ціле, поділяється на дві нерівні частини – одну особу (*an employee of the Coca-Cola Company*) та двох (*two others*). Такий спосіб їх позначення пояснюємо відмінностями в їхній професійній діяльності, статусі й ролі у здійсненні злочину: неозначена дескрипція *an employee* виділяє злочинця, котрий займав відповідальну посаду у компанії, а два інших (*two others*) не були зв'язані з нею жодним чином: *Federal agents have arrested and charged an employee of the Coca-Cola Company and two others with stealing trade secrets and wire fraud* [The New York Times, 6.07.06]. Для повідомлення про результати розслідування злочину в основному блоці використана тактика індивідуалізації, яка зумовлює позначення злочинців антропонімами: *Using a cellphone number provided by Dirk, investigators were able to trace a web of calls that led them to Ibrahim Dimson, 30, of the Bronx; Edmund Duhaney, 43, of Decatur, Ga.; and Joya Williams, 41, of Nocros, Ga. Ms.Williams is listed in the criminal complaint as an executive administrative assistant at Coca-Cola. ... Mr.Dimson then met with Mr.Duhaney and they drove to Mr.Duhaney's house in Decatur, the complaint said* [The New York Times, 6.07.06]. При підведенні підсумків розслідування група злочинців знову розглядається як одне ціле, внаслідок чого позначається означеним словосполученням: *It is unclear what personal relationship, if any, may exist among the three co-conspirators. The three were taken into custody* [The New York Times, 6.07.06].

Крім числівників та іменників у множині, тактика кількісної презентації злочинців визначає вживання в заголовках іменників з семою числа, наприклад *pair*, який позначає більшу єдність людей і при розгортанні тексту послідовно співвідноситься з числівником *two* та означеними іменниками, відображаючи представлення інформації від загального до більш конкретного. Наприклад, безартиклевий іменник *pair* у заголовку *Pair sought in 9 fires at churches in Alabama* [USA Today, 10.02.06, 4A] позначає двох злочинців і співвідноситься у вступному абзаці з іменною фразою, оформленою квантифікатором *two white men* при повідомленні про розшук двох чоловіків, які підозрюються у злочині: *Authorities are searching for two white men in connection with nine suspected arsons at rural churches in central Alabama* [USA Today, 10.02.06, 4A].

Представлення злочинців і жертв не завжди починається із заголовків. Назви газетних повідомлень можуть описувати наслідки злочинів або їхні різновиди. У таких випадках презентація злочинця та жертви розпочинається у вступному абзаці. Наприклад, у заголовку *Military examines Iraq murders* [The International Herald Tribune 7.08.2006] іменник у множині *murders* позначає вбивство, а множина іменника вказує на їхню чисельність. При

повідомленні про вбивства та зґвалтування, здійснені американськими військовими в Іраку, у вступному абзаці тактика кількісної презентації пояснює використання іменника в множині на позначення злочинців без зазначення їх точної кількості, тому що увага концентрується на їхніх діях і жертвах, а не на них самих: *American soldiers raped and murdered a 14-year-old Iraqi girl and murdered her sister and parents*. Тактика узагальненої презентації у наведеному прикладі зумовлює позначення жертви неозначеною дескрипцією *a 14-year-old Iraqi girl*. Використання тактики узагальненої презентації злочинця зумовлює вживання неозначених дескрипцій в різних виданнях при повідомленні про одну й ту саму подію, напр., та ...*when he found the naked and burned body of a 14-year-old girl allegedly raped and murdered by American soldiers this tear* [The USA Today 7.08.06., 2A]. Відмінності у представленні жертв в основних блоках повідомлень різних видань зумовлені дотриманням морально-етичних норм, які не допускають іменування постраждалих. Так, при представленні жертви видання *International Herald Tribune* вживає означену фразу *the medic said he found the naked and burned body of the girl, with a bullet hole under an eye*, [International Herald Tribune 7.08.06, 5], а *The USA Today* – власну назву згідно зі стратегією індивідуалізації: *five US soldiers must stand trial in the rape-slaying of Abeer Qassim al-Jahabi and the killing of her parents and sister* [The USA Today 7.08.06., 2A].

Представлення злочинців у цих повідомленнях відбувається від загального до індивідуального, чим пояснюється послідовність використання іменників у множині, квантифікаторів та власних назв: *American soldiers, five American soldiers, James Barker, Jesse Spielman, Paul Cortez, The fifth soldier – Anthony Yribe*. При інформуванні читачів про початок судової справи щодо обвинувачення п'яти американських солдат в основному блоці газетного повідомлення видання *International Herald Tribune* з метою представлення точного числа злочинців реалізується тактика кількісної презентації і зумовлює використання квантифікатора *five*: *The hearing which is expected to continue for several days, is the latest chapter in the American military's prosecution of the case involving five American soldiers who are accused of involvement in the March 12 rape and murder of the girl and the murder of her family in the town of Mahmudiya, south of Baghdad* [International Herald Tribune 7.08.06, 5], а у статті, опублікованій в *The USA Today* вживається квантифікатор *four*: *Four soldiers – Sgt. Paul Cortez, James Barker, Pfc. Jesse Spielman and Pfc. Bryan Howard – have been accused of rape and murder and could face the death penalty* [The USA Today 7.08.06., 2A]. Відмінність у використанні квантифікаторів зумовлено тим, що у першому випадку презентація американських військових розпочинається з вступного абзацу, а в другому – з основного блока. При повідомленні про пред'явлення звинувачень військовим, злочинці ідентифікуються двомісними антропонімами (*James Barker, Jesse Spielman, Paul Cortez, Anthony Yribe*) в повідомленнях обох видань, що є відображенням тактики індивідуалізації, реалізація якої зумовлена надходженням офіційної інформації про початок судової справи проти осіб, котрі скоїли злочин. Виокремлення одного з військових (*the fifth soldier, a fifth*) зумовлено тим, що за результатами розслідування він не брав участі у скоєнні злочину, і як, наслідок, має інші звинувачення: *Specialists James Barker, Private First Class Jesse Spielman, Private First Class Bryan Howard and Sergeant Paul Cortez have been accused of rape, murder and arson. The fifth soldier in the hearing, Sergeant Anthony Yribe, is accused of dereliction of duty for not reporting the crime* [International Herald Tribune 7.08.06, 5]; *A fifth, Sgt. Anthony Yribe, is accused of failing to report the attack but it is not alleged to have been a participant* [The USA Today 7.08.06., 2A].

Отже, презентація злочинців та жертв в газетних новинах здійснюється згідно зі стратегіями інтродукції та диференціації суспільного статусу. Інтродуктивна стратегія спрямована на введення злочинця і жертви в текст повідомлення та розподіл інформації про них в заголовках, вступному та основному блоках. Стратегія диференціації суспільного

статусу характерна для представлення злочинців і жертв в текстах про злочини, котрі пов'язані з професійною діяльністю. Тактика індивідуалізації визначає початкове використання власних назв для позначення злочинців в заголовку, а жертв – у вступному абзаці. Спільними для представлення злочинця і жертви є тактики узагальненої презентації і реляційна. Перша зумовлює використання неозначеного артикля при повідомленні про їхню професію, професійні якості, походження, національність. Друга відповідає за презентацію жертви і злочинця в аспекті родинних, професійних зв'язків та відношення власності і визначає використання присвійних займенників. Тактики ототожнення, конкретизації, виділення, партитивної та синусоїдальної презентації передбачають вживання означеного артикля на позначення злочинців при зазначенні їхнього статусу або представленні як частини групи. Ці тактики взаємодіють з тактикою індивідуалізації, яка зумовлює використання власних назв. Тактики уточнення характеристик злочинця, надходження інформації від стороннього спостерігача визначають вживання неозначеного артикля з метою представлення злочинця з позиції оточуючих, а тактика кількісної презентації характеризується використанням іменників у множині та квантифікаторів для позначення точного числа злочинців. Подальше дослідження детермінативів передбачає вивчення їх ролі у газетних новинах про політиків.

ЛІТЕРАТУРА

1.Кирвалидзе Н. Г. Прагматический аспект дейктических средств языка (на материале современного английского языка) // Филологические науки. – 1988. – №6. – С.58-64. 2.Ахметова С.Г. Синтактика и прагматика английского артикля: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук / 10.02.04. – М.; 1989. 3.Воротников Ю.Л. Местоимения как “языковые категоризаторы” // Филологические науки. – 2001. – №5. – С.42-48. 4.Тереженко Е.В. Английский артикль в прагматическом освещении: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1985. 5.Арутюнова Н.Д. Лингвистические проблемы референции // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 13: Логика и лингвистика (Проблемы референции). – М. Прогресс, 1982. – С.5-40. 6.Стросон П.Ф. О референции // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 13: Логика и лингвистика (Проблемы референции). – М.: Радуга, 1982. – С.55-84. 7. Cambridge Learner's Dictionary. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 8.Барба Л.В. Лінгвокогнітивні особливості текстової ситуації злочин-відповідальність у різних функціональних стилях сучасної англійської мови: Автореф. дис. канд. філол. наук / 10.02.04. – Одеса, 1999. 9.Минский М. Фреймы для представления знаний. – М.: Энергия, 1979. 10.Головченко А.И. О понятии Фрейда в современной лингвистике <http://pn.pglu.ru/index.php?module=subjects&func=viewpage&pageid=184>. 11.Мосієнко О.В. Роль детермінативів у представленні людини в англомовних газетних новинах // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип.11. – К.: КНЛУ, 2007. – С.226-231. 12.Дейк Т.А. ван Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. 13.Проценко О. Вплив мовної компетенції на розгортання комунікативної стратегії позитивного само представлення мовця // Мовні і концептуальні картини світу. – 2004. – Вип.11, книга 2. – С.102-105. 14.Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: Брама, 2004. 15.Верецагин Е.М. Коммуникативные тактики как поле взаимодействия языка и культуры // Русский язык и современность. Проблемы и перспективы развития русистики. – Ч.1. – М., 1991. – С.32-43. 16.Труфанова И.В. О разграничении понятий: речевой акт, речевой жанр, речевая стратегия, речевая тактика // Филологические науки. – №3. – 2001. – С.57-64. 17.Потапенко С.І. Композиція англомовних друкованих новин: роль когнітивно-дискурсивних стратегій // Проблеми семантики, прагматики і когнітивної лінгвістики. – Вип.10 – Київ, 2006. – С.265-271.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.The New York Times 10.02.06; 6.02.06; 11.07.06; 21.03.06; 6.07.06; 6.04.07. 2.The USA Today 7.08.06; 10.02.06. 3.The International Herald Tribune 7.08.06.

MALIKOVA O.V.

Kyiv Taras Shevchenko university

THE DISTRIBUTIONAL VALENCE OF THE WORD “CAUSE” IN MODERN ENGLISH

The establishment of constructional syntagmatic relations is conditioned by the valent properties of the units entering into the syntagmatic relation. The **valence** of notional units is their potential ability to get into syntagmatic relations and to pattern with the units of appropriate types. The character of valency is predetermined by the semantic specialization and by the semantic

completeness of the unit. These characteristics are evidently diametric: the more specialized a notional element is the less valent it is. It seems true because the internally specialized units have poor environment. But it does not mean that semantically specialized notional units are devoid of any valency, they can pattern with extensions which are optional.

The theory of valence stems from the study of combining properties of language units. French structuralist, L.Teniere, was the first who introduced the term "valence" in linguistics borrowing it from chemistry. Originally, the term "valence" was used only in reference to combining capabilities of the verb. Later on, the functions of the term became more extended, and now linguists believe the term "valence" to be applicable to a wide circle of morphological units. L.Teniere granted the verb with the central role in the sentence, while the rest of sentence parts were thought to be subordinated to the verb. This was the peculiar feature of his theory. However, the set of verbal valence was reduced by L.Teniere to the subject and the object which he called **actants**. Meanwhile, various types of adverbial modifiers, called **circostants**, were excluded from the verbal valence set. This interpretation of verbal valence stems from the semantic analysis according to which any action requires a certain number of participants who, on the sentence level, may be represented either objects or as subject. According to L.Teniere, neither of adverbial elements is conditioned by verbal semantics and, therefore, does not enter the set of verbal valence.

Later on, this approach was revised, and some types of adverbial modifier required by verbal semantics, have been included in the verbal valence set, defining the number of actants has given the possibility to classify verbs in accordance with the number of required participants and, thus, define types of word combinations formed by verbs. The theory, put forward by L. Teniere, has been elaborated by many contemporary linguists and has occupied its place in modern linguistics. Further development of the theory has led to some changes in the meaning of the term "valence" which has followed many other linguistic terms and acquired many meanings.

The primary meaning of the term did not differ from "combination". This interpretation of the term is supported by many researchers. Recently, however, there has been a tendency to narrow down the meaning of valence, i.e. to apply it either only to denote the potential combinability of language units or to denote speech realization of these capabilities. Neither of the suggested interpretations of valence has become established in linguistics, which is quite natural, since the limitations bring about unnecessary complications in its use. However, the tendency to use the term "valence" to refer to potential qualities of language units has gained great popularity. Therefore, it seems justified to use the term "valence" to denote both potential qualities of language units (language level) and to denote peculiarities of combinability in speech.

Syntagmatic valencies can be of categorial, subcategorial and individual character. The elements of the same categorial valency contain the **classemes** in their semantic structure, i. e. the general semantic characteristics of the class. The classemes are the semantic features of higher order. They regulate the realization of the categorial valencies of notional units. The semantic combinability of thematic lexeme-classes depends, to a great extent, upon the compatibility/incompatibility of objective phenomena.

Since the valence of linguistic units is their potential ability to contract syntagmatic relations, it should be actualized in speech. This takes place in speech communication whenever linguistic units occur in actual speech units (utterances). The actualization of valence is achieved through the concrete combinability of linguistic units in quite concrete cases of their occurrence in speech units. The realization and actualization of the valence properties pertaining to units and classes of units are conditioned by several factors among which the semantic compatibility of combining elements is of primary regulating significance. This concerns not only the compatibility of denotative semantics of nominative units themselves but also the compatibility in semantics and function. It follows that the actualization of valence is regulated, in all respects, by contextual conditions, by the distributional conditions in particular. The notion of "distribution" seems indispensable to the notion of "valence"

because it is nothing but the condition for the actualization of the latter. Distribution is a factor of linguistic context, it implies the position of an element and its combinability with other elements in this or that particular context. The conditions of extralingual contexts are not qualified as distributional conditions. The distribution of a linguistic element favours the actualization of its combining potential. Under the influence of distribution the interaction of semantic features of combining units goes in full accord with the regularities of their combinational relationships.

Lets regard the actualization of the potential meanings inherent in the word **cause** in concrete distributional conditions of its occurrence. This word is one of the classical examples of lexical units of causative semantics. The semantic volume of the word **cause** is rather extent. Cassel Concise English Dictionary (1995) gives the following definition: noun: something that produces or contributes to an effect; (Phil) the condition or aggregate of circumstances and conditions that is invariably accompanied or immediately followed by a certain effect; the person or other agent bringing about something; the reason or motive that justifies some act or mental state; a ground of action; a side or party; a movement, agitation, principle or propaganda; a matter in dispute; (Law) the grounds for an action; a suit, an action; verb: to act as an agent in producing; to effect; to produce; to make or induce to do. Merriam-Webster's Dictionary of Synonyms (1984) gives the following characteristics: cause is applicable to an agent as a circumstance, condition, event, or force that contributes to the production of an effect or to any combination as of circumstances, conditions or events that inevitably or necessarily brings about a result, e.g.:

One of the causes of the French Revolution was the bankruptcy of the government.

Every effect must have an adequate cause. (academic)

What was the cause of this outbreak? (news)

Water and soil pollution are the root causes of mortality in the tropics. (news)

The word cause is sometimes used of personal agent whose activities are instrumental in bearing consequences or of the motive which prompts one to action, e.g.:

He is the cause of all our troubles.

He claimed to have just cause for his attack.

This word is also a bright example of conversion, one of the most productive word-forming pattern in English. The semantics of the noun *cause* in the subject and object positions, if any, appears diagnostic for the identification of the meanings of the verb *to cause*:

A

(1) *What was the cause of the accident?*

(2) *The root cause of the crime problem is poverty.*

(3) *There is no cause for alarm.*

(4) *I've got no cause for complaint- I'm doing all right.*

(5) *God know he's got good cause to be relieved.*

(6) *Many people are worried about the economy, and with good cause.*

(7) *How many of them are sympathetic to her lifelong devotion to the cause of women's rights.*

B (1) *Heavy traffic causes long delays on the freeway.*

(2) *A dog ran into the road, causing the cyclist to swerve.*

(3) *The constant changes of policy have caused a great deal of uncertainty in the workforce.*

(4) *I'm sorry; I didn't mean to cause offence.*

The above examples illustrate that element "cause" occurs in different functional positions and assumes different grammatical forms. The actualization of its categorial, subcategorial and individual meanings, lexical or grammatical, is predetermined by the distribution of this element. Its valence properties are also actualized under the influence of distributional factors of the context.

Distribution is the matter of speech, it is describable in terms of positions and in terms of positional classes (distributional classes) of fillers for these positions.

Therefore, the distribution of an element is given by the distributional formula which is the contextual pattern of the environment characteristic of the concrete occurrence of a linguistic unit. For procedural purposes the element whose distribution is under analysis remains unsymbolized in order that the concrete environment of a concrete element should be outlined and patterned. The contextual positions in the environment of the unit under consideration are identified as function-slots which can be filled with the elements of the appropriate fillers-class. Each positional slot of the pattern should be symbolized accordingly. For this purpose conventional symbology is commonly used.

Noun/verb *cause* also illustrates the lack of clear boundaries between polysemy and homonymy in English. Some linguists treat the noun/verb *cause* and similar cases as homonyms: e.g. noun/interjection *fiddlesticks*; conjunction/particle *but*, adverb/interjection *why* etc. Some others, on the other way, claim that these cases can be treated as polysemy, i.e. words-constituents serve as certain parts of speech which are actualized in various syntactic positions. This position is shared by the majority of western representatives of traditional approach. In native linguistic tradition the opposite position dominates. This phenomenon is qualified as homonymy within the wordstock. Polysemy is much more characteristic of the English vocabulary as compared with other European languages, due to the monosyllabic character of English and the predominance of root words. For instance, should one treat the italicized words in the following sentences as one and the same part of speech or homonyms:

- (1) *I'm sorry; I didn't mean to cause offence.*
- (2) *There is no cause for alarm.*

Considering conversion in different parts of speech, Randolph Quirk and his colleagues extend the notion of conversion to reclassification of secondary word classes within one part of speech. This phenomenon is also called transposition. By secondary word classes we mean lexico-grammatical classes, that is subsets within parts of speech that differ in meaning and functions. For instance, countable and uncountable nouns, gradable and non-gradable adjectives, lexical and auxiliary verbs etc. Thus, mass nouns and abstract nouns are converted into countable nouns with the meanings "a unit of N", "a kind of N": *two coffees, three milks, different oils, company's moneys* etc. We share a more traditional approach and treat transposition within one part of speech as resulting in lexico-semantic variation of one and the same word, not as coining a new one.

We considered the external valence of the word "cause". In a similar way the distribution of the constituting morphemes within the morphological structure of the word *cause* predetermines the realization and actualization of its valence properties which are sometimes qualified as "internal valency" of the word. The meanings of affixes are actualized in accordance with the nature of the stems they are appended to. The suffixes "-al", "-able",

"-ative", "-less" are productive adjective-forming suffixes in English. "Cause-stem" adjectives with different semantic meanings can be derived with the help of these suffixes: (a) **causal** – a relationship etc that exist between two or more events or situations, where one causes the other to happen, e.g. There is a causal relationship between unemployment and crime; (b) **causative** – acting as the cause of something, effective as a cause, expressing cause e.g.: *The causative factors of the accident are clear-cut. Causative verbs express an action that causes something to happen or to be;* (c) **causable** - having ability to cause something: *This is a causable event. Repercussions are likely to come soon;* (d) **causeless** – having no cause or agent, e.g.: *Your suspicions are causeless.*

With the help of noun-forming suffixes "-ty", "-tion", "-ist", "-ism" "cause-stem" nouns of different internal value can be coined: (a) **causality** – the relationship between a cause and the effect that it has, e.g. There is no causality between these two events. (b) **causation** – the act/action of

causing something to happen or exist, connection between cause and effect, the theory that there is a cause for everything, e.g. The causation between his arrival and her death has been proved. (fiction); (c) **causationism** – the doctrine that all things are due to the agency of causal force, e.g.: *Causationism is not popular in Europe any more*. (d) **causationist/causer** – a person who creates causes or makes something happen, e.g. *He has a reputation of great trouble causationist*. With the help of adverb-forming suffix “-ly” adverbs of different internal valence can be coined: **causatively, causelessly, causally**, e.g.: *He treated her causelessly cruel and rude. He was speaking causatively and conceivably to her (fiction)*.

The word **cause** is widely used as an element of attributive word combination, e.g., **efficient cause** (the power immediately producing an effect); **final cause**, *causa finalis* (the end or aim, esp. the ultimate object of the universe; end in view, teleology; provocation, last straw, straw that broke the camel’s back, match in the powder barrel, butterfly effect or strange attraction or sensitive dependence on initial conditions; planetary/astrological influence); **first cause** – (the Creator). Due to their idiomatic nature, these attributive phrases are widely used metaphorically as emotionally colored and stylistically marked linguistic units to make written and/or oral communication more expressive and, hence, more effective, e.g.: (1) *This project was the efficient cause of our company’s success*. (2) *God is the first cause of everything*. (3) *The final cause to hurt her feelings was his letter full of lies*.

Thus, the analysis of the distributional valence and conditions in which linguistic elements occur is essential for the identification of their class-membership and for the identification of their functions in relation to other elements of the context. It also helps to reveal semantic and functional potential of linguistic elements and provide the effective use in verbal communication.

REFERENCES

1. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A University Grammar of English. – M.: Высшая школа, 1982. – 392с.
2. Longman Dictionary of Contemporary English.- Longman Group Ltd, 2000.
3. Merriam-webster’s Dictionary of Synonyms. – Springfield, Massachusetts, U.S.A.
4. Cassel Concise English Dictionary. – London, 1995.

НИКОНОВА В.Г.

Дніпропетровський університет економіки та права

АРХІТЕКТОНІКА КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ ТРАГІЧНОГО В ПОЕТИЦІ ШЕКСПІРА

У зв’язку з розвитком когнітології, яка досліджує концептуалізацію реальності людською свідомістю й оформлення результатів концептуалізації в мовні знаки, набуває особливої актуальності проблема мови й мислення. Новий науковий напрям цікавить уже не мова як така, а свідомість її носіїв і глибинні структури цієї свідомості. Когнітологи мають на меті розробку основних моделей репрезентації знань, серед яких виділяються *фрейми* [1; 2], *фреймові мережі* [3], *прототипи* [4], *пропозиціональні структури* [5], *сценарії*, *ментальні простори* [6], *образ-схеми концептів* [7], *ментальні моделі* [8], *інтегративні простори*, або *бленди* [9]. У когнітивних дослідженнях художньої семантики поряд з *концептами* як мінімальними «пакетами» інформації, матеріалізованими в одиницях мови й мовлення, істотну роль відіграють *асоціативно-сміслові* (в іншій термінології – *асоціативно-образні, семантичні, смислові*) *поля*, які трактуються як засіб відбиття специфіки авторського ідіостилу, як спосіб відтворення концептуальної картини світу письменника [10]. Розкриваючи з позицій когнітивної парадигми картину світу, якою вона постає у трагедіях Шекспіра, уявляємо її як сукупність художніх концептів, з яких, “як з мозаїчної полотна, складається світорозуміння носія мови” [11:17]. Упорядковане об’єднання і системна взаємодія всіх художніх концептів трагічного, виявлених у результаті

поетико-когнітивного аналізу трагедій Шекспіра [12:23-36], утворює *концептуальний простір трагічного*, який вважається нами своєрідною формою репрезентації знань.

Мета цієї статті – представити структурну організацію концептуального простору трагічного, матеріалізованого у п'єсах Шекспіра, як гармонійне сполучення художніх концептів у єдиному цілому. Зазначена мета вимагає вирішення таких **завдань**: 1) визначити ті смислові компоненти художніх концептів, між якими здійснюється взаємодія у концептуальному просторі трагічного; 2) охарактеризувати вектори взаємодії між визначеними смисловими компонентами художніх концептів; 3) надати типологію векторів міжпольової взаємодії художніх концептів у концептуальному просторі трагічного у вертикальному плані. **Матеріалом** дослідження слугують ключові художні концепти трагічного ЖИТТЯ, СМЕРТЬ, КОХАННЯ, ЄСТВО ЛЮДИНИ, ДОЛЯ [12:248-249].

Як вже доведено у наших попередніх дослідженнях, художній концепт, матеріалізований у трагедіях Шекспіра, є ієрархічною системою, кожний рівень якої (предметно-почуттєвий шар, образно-асоціативний шар, смисловий шар) – теж система із своєю власною структурою: фреймова структура, набір концептуальних метафор, асоціативно-смислове поле відповідно [12:250-328]. Останній рівень, смисловий шар, структурований у вигляді асоціативно-смислового поля (АСП), входить у семантичний простір трагічного, зумовлюючи його структурну організацію. Компоненти АСП – ядерні смислові атрибути-домінанти і периферійні смислові атрибути онтологічного, узуального й індивідуально-авторського сегментів [13] – взаємодіють як у горизонтальному плані, коли має місце перетинання або суміжність АСП концептів у кожному з чотирьох сегментів (ядерному, онтологічному, узуальному й індивідуально-авторському), так і у вертикальному плані, коли зазначені сегменти пов'язані між собою різними смисловими зв'язками. Вертикальні й горизонтальні зв'язки зумовлюють складну структуру концептуального простору трагічного, яку можна представити у вигляді горизонтального і вертикального перетину.

Предметом цієї статті є вектори міжпольової взаємодії у концептуальному просторі трагічного в п'єсах Шекспіра у вертикальному плані, що передбачає визначення смислових зв'язків між горизонтальними сегментами простору трагічного: ядерним, онтологічним, узуальним та індивідуально-авторським.

Типологію векторів вертикальних зв'язків утворено за такими критеріями, як: тип міжпольової взаємодії, довжина вектора, конфігурація (топология) вектора, напрямок вектора.

За **типом міжпольової взаємодії**, тобто типом смислового зв'язку між тематичними мікрополями [12:321] як компонентами горизонтальних сегментів концептуального простору трагічного, вирізняємо еквівалентний, опозиційний, екстенсивний вектори.

Еквівалентний вектор поєднує такі тематичні мікрополя, між якими – парадигматичні відношення еквівалентності, а саме:

- ідентичності, коли назви тематичних ідентифікаторів (головних компонентів, навколо яких консолідуються мікрополя [12:321]) співпадають, наприклад, між “рух” (ЖИТТЯ, ЄСТВО ЛЮДИНИ, ДОЛЯ) в узуальному сегменті і “рух” (КОХАННЯ) в індивідуально-авторському. Еквівалентний вектор ідентичності поєднує такі горизонтальні сегменти: онтологічний та індивідуально-авторський – “творіння” (ЖИТТЯ):“творіння” (КОХАННЯ, ЄСТВО ЛЮДИНИ, ДОЛЯ); узуальний та індивідуально-авторський – “невідомість” (СМЕРТЬ):“невідомість” (ЖИТТЯ, КОХАННЯ, ЄСТВО ЛЮДИНИ, ДОЛЯ); “обмеженість у часі й у просторі” (ЖИТТЯ, КОХАННЯ, ДОЛЯ):“обмеженість у часі й у просторі” (ЄСТВО ЛЮДИНИ); “нестійкість” (ЖИТТЯ, ДОЛЯ):“нестійкість” (КОХАННЯ, ЄСТВО ЛЮДИНИ); “духовність” (ЄСТВО ЛЮДИНИ):“духовність” (ЖИТТЯ, КОХАННЯ, ДОЛЯ);

- тотожності (синонімія), коли назви тематичних ідентифікаторів або атрибутів-домінантів виражають синонімічні поняття різними словами, як, наприклад, *припинення*::“кінець” і *руйнування*::“згубність” в ядерному й онтологічному сегментах АСП художнього концепту СМЕРТЬ;

- конкретизації/специфікації (гіперо-гіпонімія), коли поняття, названі тематичними ідентифікаторами або атрибутами-домінантами, співвідносяться як рід/вид, частина/ціле. Еквівалентний вектор гіперо-гіпонімії існує між смисловими компонентами (атрибутами-домінантами й ідентифікаторами тематичних мікрополів) горизонтальних сегментів концептуального простору трагічного, наведеними у табл. 1.

Таблиця 1

*Еквівалентний (гіперо-гіпонімічний) вектор міжпольової взаємодії
у вертикальному перетині*

Ядерний	Онтологічний	Узуальний	Індивідуально-авторський
<i>Живий організм</i> (ЄСТВО ЛЮДИНИ)	“Творіння” (ЖИТТЯ)		
<i>Почуття</i> (КОХАННЯ)			“Страждання” (ЖИТТЯ, ДОЛЯ, КОХАННЯ)
		“Примусове видалення” (СМЕРТЬ)	“Негативні дії” (КОХАННЯ, ДОЛЯ)
		“Енергійність” (ЖИТТЯ, КОХАННЯ, ДОЛЯ ЄСТВО ЛЮДИНИ)	“Позитивні риси” (КОХАННЯ, ДОЛЯ)

Опозиційний вектор поєднує такі тематичні мікрополя, між якими – парадигматичні відношення опозиції (антонімії), а саме:

- протиріччя, тобто відношення протиставлення між поняттями, які взаємно заперечують одне одного, наприклад, *прихильність* (КОХАННЯ) на ядерному сегменті та “ворожість” (ЖИТТЯ, КОХАННЯ, ЄСТВО ЛЮДИНИ, ДОЛЯ) на індивідуально-авторському; *визначеність* (ДОЛЯ) на ядерному і “невідомість” (СМЕРТЬ) на узуальному;

- протилежності, тобто відношення між протилежними поняттями, між якими немає антагоністичної опозиції; опозиційним вектором протилежності є: “обмеженість у часі й у просторі” (ЖИТТЯ, КОХАННЯ, ДОЛЯ)::“вічність” (СМЕРТЬ), “спокій” (СМЕРТЬ)::“страждання” (КОХАННЯ ЖИТТЯ ДОЛЯ) на узуальному й індивідуально-авторському сегментах відповідно;

- несумісності, тобто відношення виключення, а не протиріччя/ протилежності, наприклад, між *припинення* (СМЕРТЬ) на ядерному сегменті та “рух” (ЖИТТЯ, ЄСТВО ЛЮДИНИ, ДОЛЯ) на узуальному; “згубність” (СМЕРТЬ) на онтологічному сегменті та “беззахисність” (КОХАННЯ, ЄСТВО ЛЮДИНИ) на індивідуально-авторському.

Екстенсивний вектор встановлює єдність між такими мікрополлями горизонтальних сегментів концептуального простору трагічного, котрі кількісно доповнюють один одного додатковими смислами і між якими існують відношення ознака/річ (атрибутивність), причина/наслідок (причиново-наслідкові), дія/ результат (результативні) тощо, приклади яких наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Семантичні різновиди екстенсивного вектора міжпольової взаємодії
у вертикальному перетині

Тип семантичних відношень	Ядерний	Онтологічний	Узуальний	Індивідуально-авторський
Відношення атрибутивності	Суспільна істота (єство людини)		“Духовність” (єство людини)	
	Живий організм (єство людини)			“Нестійкість” (єство людини, кохання)
	Живий організм (єство людини)		“Рух” (життя, єство людини)	
	Живий організм (єство людини)		“Нестійкість” (життя, єство людини)	
	Вища сила (доля)			“Не контрольованість” (доля)
		“Творіння” (життя)	“Обмеженість у часі й у просторі” (життя, доля, кохання)	
		“Творіння” (життя)	“Нестійкість” (життя, доля)	
		“Творіння” (життя)	“Невідомість” (СМЕРТЬ)	
		“Творіння” (життя)		“Нікчемність” (життя)
		“Творіння” (життя)		“Цінність” (життя)
Відношення результату			“Невідомість” (СМЕРТЬ)	“Неконтрольованість” (доля)
			“Нестійкість” (життя, доля)	“Обмеженість у часі й у просторі” (єство людини)
		“Кінець” (СМЕРТЬ)	“Обмеженість у часі й у просторі” (життя, доля, кохання)	
Причиново-наслідкові відношення		“Кінець” (СМЕРТЬ)		“Нестійкість” (кохання, єство людини)
	Руйнування (СМЕРТЬ)		“Нестійкість” (життя, доля)	
			“Обмеженість у часі й у просторі” (життя, доля, кохання)	“Нестійкість” (кохання, єство людини)

Виконуючи функцію встановлення типу семантичного зв'язку між тематичними мікрополлями, еквівалентний, опозиційний та екстенсивний вектори міжпольової взаємодії визначають логіку смислового розвитку в горизонтальних сегментах концептуального

простору трагічного.

За **довжиною вектора**, тобто за кількістю горизонтальних рівнів концептуального простору трагічного, поєднаних вектором міжпольової взаємодії (двох, трьох чи всіх чотирьох), виділяємо дворівневий, трирівневий і наскрізний вектори (рис. 1).

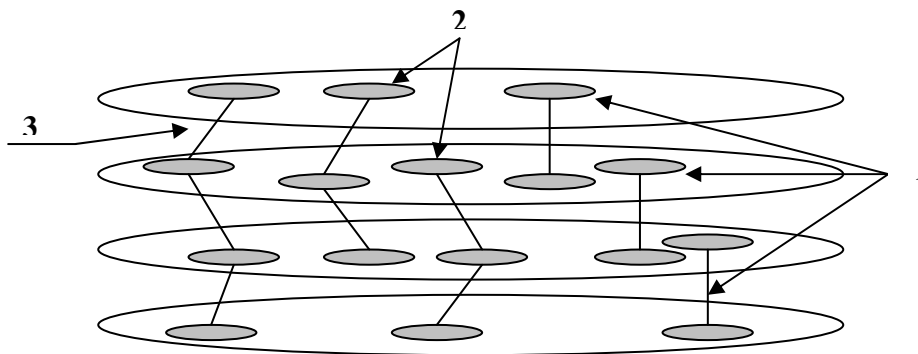

Рис. 1. Типи векторів міжпольової взаємодії за їхньою довжиною

1 – дворівневий вектор; 2 – трирівневий вектор; 3 – наскрізний вектор

Дворівневий вектор поєднує тільки два суміжних рівня, які не мають семантичних зв'язків з іншими мікрополями. Наприклад, на ядерному й онтологічному сегментах асоціативно-сислового поля художнього концепту СМЕРТЬ – дворівневий еквівалентний вектор тотожності руйнування::“згубність”; на онтологічному й узуальному рівнях – дворівневий екстенсивний вектор результативності “обмеженість у часі й у просторі” (ЖИТТЯ, ДОЛЯ, КОХАННЯ):: “кінець” (СМЕРТЬ); узуальний та індивідуально-авторський рівні поєднуються:

- дворівневим еквівалентним вектором ідентичності – “рух” (ЖИТТЯ, ЄСТВО ЛЮДИНИ, ДОЛЯ)::“рух” (КОХАННЯ); “невідомість” (СМЕРТЬ)::“невідомість” (ЖИТТЯ, КОХАННЯ, ЄСТВО ЛЮДИНИ, ДОЛЯ); “обмеженість у часі й у просторі” (ЖИТТЯ, КОХАННЯ, ДОЛЯ)::“обмеженість у часі й у просторі” (ЄСТВО ЛЮДИНИ); “духовність” (ЄСТВО ЛЮДИНИ)::“духовність” (ЖИТТЯ, КОХАННЯ, ДОЛЯ);

- дворівневим еквівалентним вектором гіперо-гіпонімії – “примусове видалення” (СМЕРТЬ)::“негативні дії” (КОХАННЯ, ДОЛЯ), “енергійність” (ЖИТТЯ, КОХАННЯ, ДОЛЯ ЄСТВО ЛЮДИНИ)::“позитивні риси” (КОХАННЯ, ДОЛЯ);

- дворівневим опозиційним вектором протилежності – “обмеженість у часі й у просторі” (ЖИТТЯ, КОХАННЯ, ДОЛЯ)::“вічність” (СМЕРТЬ), “спокій” (СМЕРТЬ)::“страждання” (КОХАННЯ ЖИТТЯ ДОЛЯ);

- дворівневим екстенсивним вектором результативності – “невідомість” (СМЕРТЬ)::“неконтрольованість” (ДОЛЯ).

За **трирівневим вектором** відбувається смислова взаємодія між тематичними мікрополями, розташованими на трьох суміжних горизонтальних сегментах концептуального простору трагічного.

Трирівневий вектор існує у двох різновидах.

1) Поєднання ядерного, онтологічного й узуального рівнів, наприклад:

- еквівалентний вектор тотожності припинення::“кінець” поєднує ядерний та онтологічний сегменти АСП художнього концепту СМЕРТЬ, далі – екстенсивний вектор результативності “кінець”::“обмеженість у часі й у просторі” (ЖИТТЯ, ДОЛЯ, КОХАННЯ) завершує смисловий розвиток міжпольової взаємодії на узуальному рівні. Зміст цього смислового розвитку можна передати такою пропозицією: у результаті обмеженості життя, долі й кохання у часі й просторі настає їхній кінець/припинення;

- еквівалентний вектор гіперо-гіпонімії живий організм (ЄСТВО ЛЮДИНИ)::

“творіння” (ЖИТТЯ), поєднуючи ядерний та онтологічний сегменти, розвивається в екстенсивний вектор атрибутивності “творіння” (ЖИТТЯ)::“невідомість” (СМЕРТЬ) на узуальному рівні. Основний смисл цього розвитку можна виразити такою пропозицією: творіння, а саме живий організм, характеризується невизначеністю/невідомістю.

2) Поєднання онтологічного, узуального й індивідуально-авторського рівнів: екстенсивний вектор атрибутивності “творіння” (ЖИТТЯ)::“обмеженість у часі й у просторі” (ЖИТТЯ, ДОЛЯ, КОХАННЯ) між онтологічним і узуальним рівнями + екстенсивний вектор причини/наслідку “обмеженість у часі й у просторі” (ЖИТТЯ, ДОЛЯ, КОХАННЯ)::“нестійкість” (КОХАННЯ, ЄСТВО ЛЮДИНИ) між узуальним та індивідуально-авторським рівнями утворюють такий смисл: будь-яке творіння обмежене у часі й у просторі, оскільки є неміцним/нестійким.

Наскрізний вектор демонструє взаємодію всіх чотирьох горизонтальних рівнів концептуального простору трагічного і утворюється сукупністю кількох (трьох і більше) векторів. Наприклад, еквівалентний вектор гіперо-гіпонімії *живий організм* (ЄСТВО ЛЮДИНИ)::“творіння” (ЖИТТЯ) на ядерному й онтологічному рівнях + екстенсивний вектор атрибутивності “творіння” (ЖИТТЯ)::“нестійкість” (ЖИТТЯ, ДОЛЯ) на онтологічному й узуальному рівнях + еквівалентний вектор ідентичності “нестійкість” (ЖИТТЯ, ДОЛЯ)::“нестійкість” (КОХАННЯ, ЄСТВО ЛЮДИНИ) на узуальному й індивідуально-авторському рівнях + екстенсивний вектор результативності “нестійкість” (ЖИТТЯ, ДОЛЯ)::“обмеженість у часі й у просторі” (ЄСТВО ЛЮДИНИ) на узуальному й індивідуально-авторському рівнях уможливають виведення такого смислу: творіння, а саме живий організм, а також життя/доля, людина й кохання, характеризуються неміцністю/нестійкістю, а тому – обмежені у часі й у просторі.

Визначаючи кількість горизонтальних рівнів концептуального простору трагічного, поєднуваних у процесі смислового розвитку, дворівневий, тривірневий і наскрізний вектори виявляють обсяг міжпольової взаємодії у вертикальному плані.

За **конфігурацією (топологією) вектора**, тобто за кількістю тематичних мікрополів, розташованих на будь-яких двох горизонтальних рівнях концептуального простору трагічного і поєднуваних вектором міжпольової взаємодії одночасно, виділяємо однолінійний, дволінійний, зонтичний і віялоподібний вектори (рис. 2).

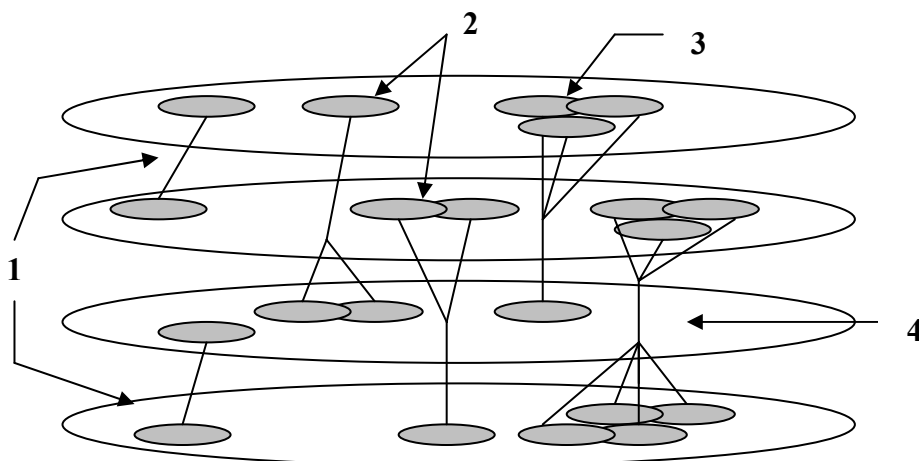

Рис. 2. Типи векторів міжпольової взаємодії за їхньою конфігурацією

1 – однолінійний вектор; 2 – дволінійний вектор; 3 – зонтичний вектор;
4 – віялоподібний вектор

Однолінійний вектор одночасно поєднує два тематичних мікрополя (1 + 1), які належать до різних (суміжних або несуміжних) горизонтальних рівнів концептуального

простору трагічного, наприклад, в ядерному й онтологічному сегментах еквівалентний вектор тотожності *припинення* (СМЕРТЬ)::“кінець” (СМЕРТЬ) і *руйнування* (СМЕРТЬ)::“згубність” (СМЕРТЬ); еквівалентний вектор гіперо-гіпонімії *живий організм* (ЄСТВО ЛЮДИНИ)::“творіння” (ЖИТТЯ); в онтологічному й узуальному сегментах екстенсивний вектор атрибутивності “творіння” (ЖИТТЯ)::“невідомість” (СМЕРТЬ).

Дволінійний вектор поєднує три тематичних мікрополя (1 + 2), які належать до різних (суміжних або несуміжних) горизонтальних рівнів концептуального простору трагічного, наприклад, екстенсивний вектор причини/наслідку *руйнування* (СМЕРТЬ)::“нестійкість” (ЖИТТЯ, ДОЛЯ) поєднує атрибут-домінанту *руйнування* з ядерного сегмента АСП художнього концепту СМЕРТЬ і два мікрополя “нестійкість” з узуальних сегментів асоціативно-сміслових полів художніх концептів КОХАННЯ та ЄСТВО ЛЮДИНИ.

Зонтичний вектор поєднує чотири і більше тематичних мікрополів (1 + 3<), які належать до різних (суміжних або несуміжних) горизонтальних рівнів концептуального простору трагічного, тобто одне мікрополе на одному горизонтальному рівні взаємодіє з трьома і більше мікрополлями на іншому, що нагадує парасольку (зонтик). Наприклад, еквівалентний вектор гіперо-гіпонімії *почуття* (КОХАННЯ)::“страждання” (ЖИТТЯ, ДОЛЯ, КОХАННЯ) – на ядерному та індивідуально-авторському рівнях; екстенсивний вектор атрибутивності “творіння” (ЖИТТЯ)::“обмеженість у часі й у просторі” (ЖИТТЯ, ДОЛЯ, КОХАННЯ) – на онтологічному й узуальному рівнях.

Віялоподібний вектор поєднує щонайменше два (та більше) смислових елемента на одному рівні з двома (чи більше) – на другому ($2 < + 2 <$), які належать до різних (суміжних або несуміжних) горизонтальних рівнів концептуального простору трагічного, що нагадує віяло. Наприклад, на узуальному й індивідуально-авторському рівнях екстенсивний вектор причини/наслідку “обмеженість у часі й у просторі” (ЖИТТЯ, ДОЛЯ, КОХАННЯ)::“нестійкість” (КОХАННЯ, ЄСТВО ЛЮДИНИ) поєднує п'ять мікрополів, а еквівалентний вектор гіперо-гіпонімії “енергійність” (ЖИТТЯ, КОХАННЯ, ДОЛЯ ЄСТВО ЛЮДИНИ)::“позитивні риси” (КОХАННЯ, ДОЛЯ) – шість.

Виявляючи кількість смислових компонентів (тематичних мікрополів) на одному горизонтальному рівні концептуального простору трагічного, з якими одночасно поєднаний смисловий компонент на другому горизонтальному рівні, однолінійний, дволінійний, зонтичний і віялоподібний вектори визначають обсяг міжпольової взаємодії у горизонтальному плані.

За **напрямком поєднання** смислових компонентів концептуального простору трагічного (атрибутів-домінантів і тематичних мікрополів) у вертикальному плані виділяємо односпрямований (прямий/зворотний) різноспрямований і взаємний вектори (рис. 3).

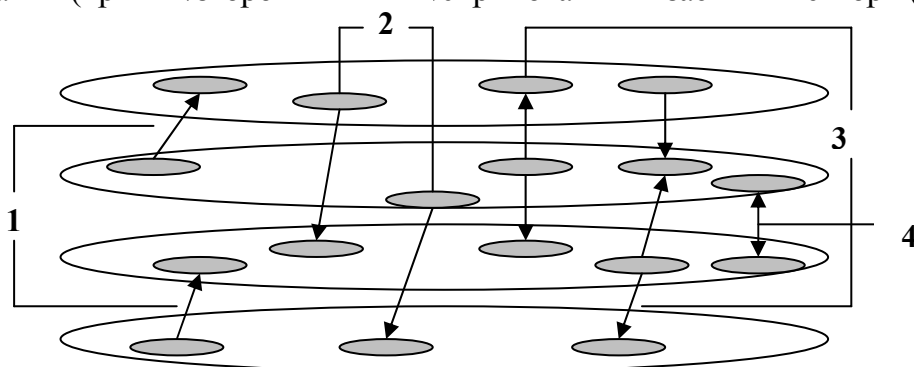

Рис. 3. Типи векторів за напрямком міжпольової взаємодії

- 1 – односпрямований прямий вектор; 2 – односпрямований зворотній вектор;
3 – різноспрямований вектор; 4 – індиферентний вектор

Односпрямований вектор поєднує два чи більше мікрополя, які містяться на різних горизонтальних рівнях, в одному напрямку: знизу нагору ($\uparrow$) – від нижчого, ядерного рівня до вищого, індивідуально-авторського (односпрямований прямий), чи зверху донизу ($\downarrow$), від вищого до нижчого (односпрямований зворотний). Наприклад, екстенсивний вектор атрибутивності *суспільна істота* (ЄСТВО ЛЮДИНИ): “духовність” (ЄСТВО ЛЮДИНИ) – між ядерним і узуальним рівнями є односпрямованим прямим, а екстенсивний вектор результативності “нестійкість” (КОХАННЯ, ЄСТВО ЛЮДИНИ): “кінець” (СМЕРТЬ) між індивідуально-авторським і онтологічним – односпрямований зворотний.

Різнострамований вектор – це комбінація двох і більше односпрямованих векторів ($\uparrow + \downarrow$), які прямо (низ – верх) чи зворотно (верх – низ) поєднують тематичні мікрополя горизонтальних рівнів концептуального простору трагічного. Прикладом різнострамованого вектору може слугувати наскрізний вектор “творіння” (ЖИТТЯ): *живий організм* (ЄСТВО ЛЮДИНИ): “нестійкість” (КОХАННЯ, ЄСТВО ЛЮДИНИ) “обмеженість у часі й у просторі” (ЖИТТЯ, КОХАННЯ, ДОЛЯ), прямування якого показано на рис. 4.

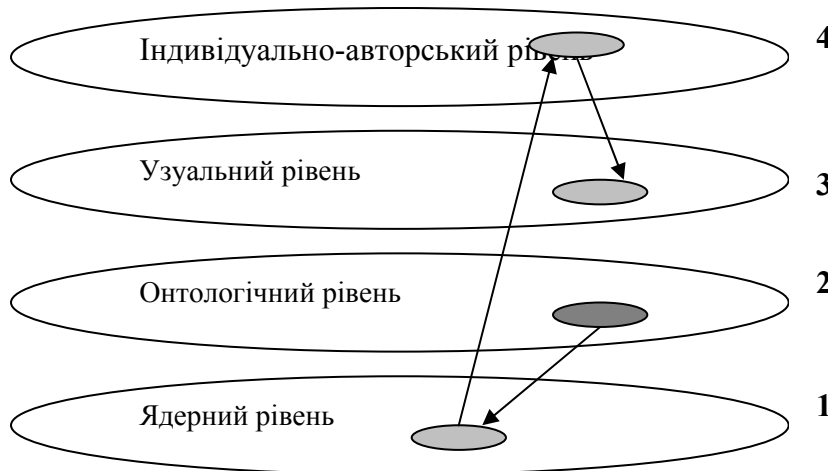

Рис. 4. Поєднання горизонтальних рівнів концептуального простору трагічного різнострамованим наскрізним вектором

1 – *живий організм* (ЄСТВО ЛЮДИНИ); 2 – “творіння” (ЖИТТЯ); 3 – “нестійкість” (КОХАННЯ, ЄСТВО ЛЮДИНИ); 4 – “обмеженість у часі й у просторі” (ЖИТТЯ, КОХАННЯ, ДОЛЯ)

Взаємний вектор ($\updownarrow$) здійснює поєднання таких смислових компонентів концептуального простору трагічного, які є рівносильними за своїми значеннями (синонімія, антонімія, гіперо-гіпонімія), тому не може бути визначений початок або кінець напрямку їхньої міжпольової взаємодії. Взаємними векторами вважаємо еквівалентний вектор ідентичності, наприклад, “духовність” (ЄСТВО ЛЮДИНИ): “духовність” (ЖИТТЯ, КОХАННЯ, ДОЛЯ), еквівалентний вектор тотожності, наприклад, *припинення* (СМЕРТЬ): “кінець” (СМЕРТЬ), еквівалентний вектор специфікації, наприклад, *почуття* (КОХАННЯ): “страждання” (ЖИТТЯ, ДОЛЯ, КОХАННЯ), опозиційний вектор протиріччя, наприклад, *прихильність* (КОХАННЯ): “ворожість” (ЖИТТЯ, КОХАННЯ, ЄСТВО ЛЮДИНИ, ДОЛЯ), опозиційний вектор протилежності, наприклад, “спокій” (СМЕРТЬ): “страждання” (КОХАННЯ ЖИТТЯ ДОЛЯ), опозиційний вектор несумісності, наприклад, “згубність” (СМЕРТЬ): “беззахисність” (КОХАННЯ, ЄСТВО ЛЮДИНИ).

Демонструючи напрямок вертикального поєднання смислових компонентів концептуального простору трагічного, розташованих на різних горизонтальних рівнях, односпрямований прямий/зворотний, різнострамований і взаємний вектори визначають складність характеру міжпольової взаємодії.

Проведене дослідження показало, що смислова структура концептуального простору трагічного ґрунтується на надзвичайно складних і багатоаспектних зв'язках і відношеннях між тематичними мікрополлями у вертикальному плані. Система векторів вертикальних зв'язків: еквівалентний, опозиційний та екстенсивний (за типом міжпольової взаємодії); дворівневий, трирівневий і наскрізний (за довжиною вектора); однолінійний, дволінійний, зонтичний і віялоподібний (за конфігурацією); односпрямований прямий/зворотний, різноспрямований і взаємний (за напрямком поєднання смислових компонентів) сприяють глибшому розумінню загальних системних закономірностей концептуального простору трагічного у цілому.

Специфіка індивідуально-авторського світобачення Шекспіра, відбитого у його трагедіях, найбільш повно виявляється у когнітивній моделі трагічного, побудова якої – подальша перспектива наукового пошуку.

ЛІТЕРАТУРА

1.Минский М. Фреймы для представления знаний: Пер. с англ. – М.: Энергия, 1979. 2.Филмор Ч. Фреймы и семантика понимания // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23. Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс, 1988. – С.52-92. 3.Скргз Г. Семантические сети как модели памяти // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 12. Прикладная лингвистика. – М.: Прогресс, 1983. – С.228-271. 4.Rosch E. Cognitive representations of semantic categories // Journal of Experimental Psychology: General. – 1975. – № 104. – P.192-233. 5.Langacker R. Cognitive grammar // Handbook of Pragmatics. – Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins. 1995. – P.105-111. 6.Fauconnier G. Mental Spaces: Aspects of Meaning. Construction in Natural Language. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1994. 7.Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By.– Chicago; L.: The University of Chicago Press, 1980. 8.Johnson-Laird Ph.N. Mental Models: Towards a Cognitive Science of Language, Inference and Consciousness. – Cambridge (Mass.): Cambridge University Press, 1983. 9.Fauconnier G., Turner M. The Way We Think. Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. – New York: Basic Books, 2002. 10.Болотнова Н.С. Об изучении ассоциативно-смысловых полей слов в художественном тексте // Русистика: Лингвистическая парадигма конца XX века: Сб. ст. в честь проф. С.Г. Ильенко. – СПб: Мысль, 1998. – С.242-247. 11.Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: Учеб. пособие. – Минск: ТетраСистем, 2004. 12.Ніконова В.Г. Трагедійна картина світу в поезії Шекспіра: Монографія. – Д.: Вид-во ДУЕП, 2007. 13.Ніконова В.Г. Взаємодія художніх концептів у концептуальному просторі трагічного: вектори міжпольових зв'язків (на матеріалі п'єс Шекспіра) // Наук. Вісник каф-ри ЮНЕСКО Київського нац. лінгвістичного ун-ту LINGUAPAX. – VIII: Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ. – Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2007 (у друці).

НОВОХАТСЬКА Н.В.

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

ДЕФІНІЦІЙ ПОНЯТЬ РОЗМОВНИЙ СТИЛЬ, РОЗМОВНЕ МОВЛЕННЯ І РОЗМОВНА КОНСТРУКЦІЯ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Сучасна лінгвістична наука зорієнтована на вивчення як нових напрямів, пов'язаних зі зміною наукової парадигми, так і традиційних, започаткованих класиками мовознавчої думки (І.Бодуен де Куртене, В. фон Гумбольдт, Потебня О.О., Ф. де Соссюр, Виноградов В.В.), передусім крізь призму переосмислених позицій щодо їхньої вичерпаності. Таким аспектом вивчення у сучасній лінгвістиці загалом є поняття розмовності, розмовного стилю, розмовного мовлення, розмовних конструкцій тощо.

Мета статті – визначити поняття розмовний стиль, розмовне мовлення і розмовна конструкція в сучасній лінгвістиці та проаналізувати їх характерні особливості.

Завдання статті:

- виявити специфіку підходів до розуміння понять розмовний стиль, розмовне мовлення і розмовна конструкція в сучасній лінгвістиці;
- охарактеризувати співвідношення розмовного стилю, розмовного мовлення і розмовних конструкцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення розмовного мовлення активно розпочалося в 20-х роках ХХ століття з робіт Якубинського Л.П. та Пешковського А.М., яке з 50 – 80-х років продовжили розвивати Сиротиніна О.Б., Скребнев Ю.М., Земська О.А., Лаптева О.О. В 90-тих роках ХХ і на початку ХХІ століття спостерігається підвищена увага дослідників до вивчення розмовних конструкцій у різних стилях мови і мовлення (див. праці Акімової Г.М., Бузарова В.В., Бацевича Ф.С., Девкіна В.Д., D.Tannen, M. Short) переважно у структурно-семантичному та функціональному аспектах.

Наукові результати. Однією із найскладніших проблем в мовознавстві є виявлення суперечностей у співвідношенні розмовного мовлення та розмовного стилю [Пономарів О.Д., Земська О.А., Гальперін І.Р.], сутність яких полягає в тому, що на даний момент у сучасній лінгвістиці не існує єдиного підходу до розуміння понять розмовне мовлення і розмовний стиль, а також не визначено їх місце у системі літературної мови. Одні лінгвісти [Скребнев Ю.М., Пономарів О.Д.] розглядають розмовне мовлення як функціональний стиль літературної мови. Наприклад, на думку Пономаріва О.Д., розмовне мовлення є найдавнішим стилем будь-якої літературної мови [1:17]. Це означає, що дослідник ототожнює поняття розмовного мовлення і розмовного стилю. Інші [Земська О.А., Гальперін І.Р.] – доводять, що поняття розмовне мовлення ширше за поняття розмовний стиль, оскільки воно протиставляється літературній мові, в межах якої відбувається розподіл на функціональні стилі.

Прихильники третьої позиції [Сиротиніна О.Б.] зазначають, що розмовне мовлення вужче за поняття розмовний стиль, оскільки розмовне мовлення виступає в усній формі, а розмовний стиль може виявляти себе не лише в усній, а й в писемній формі. Одночасно розмовний стиль реалізується у розмовному мовленні, а тому розмовний стиль є вужчим за поняття “розмовне мовлення”.

Також не всі дослідники є одноставними у визначенні розмовного стилю. Зокрема, В.В.Виноградов [2], М.Н.Кожина [3], А.Н.Васильєва [4] відносять розмовний стиль до функціональних стилів мови, тим часом як інші [І.Р.Гальперін [5], О.А.Земська [6]] вважають, що вивчення розмовного мовлення в аспекті функціонального стилю є неправомірним. Так, під поняттям стиль Виноградов В.В. [2:19] розуміє “суспільно усвідомлену і функціонально зумовлену, внутрішньо поєднану сукупність прийомів вживання, відбору і поєднання засобів мовленнєвого спілкування у сфері будь-якої загальнонародної мови, що співвідноситься з іншими подібними засобами вираження, які слугують для інших цілей, виконують інші функції у мовленнєвій суспільній практиці даного народу”. Учений [2:19-21] виділяє п’ять стилів відповідно до різних функцій: *розмовний стиль* (комунікативно-побутова функція), що поділяється на два типи: *повсякденно-побутовий* та *повсякденно-діловий*; науково-діловий (науково-комунікативна функція), газетно- або журнально-публіцистичний (агітаційно-комунікативна функція), офіційно-канцелярський або офіційно-документальний, художньо-зображувальний [2:19-21]. Окрім того, Виноградов В.В. виокремлює стилі на основі таких трьох основних функцій мови, як спілкування, повідомлення і впливу: повсякденно-побутовий стиль (функція спілкування), повсякденно-діловий, офіційно-документальний і науковий (функція повідомлення), публіцистичний і художньо-белетристичний (функція впливу) [2:21].

На те, що розмовне мовлення пов’язане з побутом, вказують ряд авторів [Виноградов В.В., Кожина М.Н., Москвін В.П., Васильєва А.Н.]. Зокрема, Виноградов В.В. різновидами розмовного мовлення вважає *повсякденно-побутовий* та *повсякденно-діловий стиль* [2:19-21]. Цю позицію підтримує також Кожина М.Н., ототожнюючи розмовне мовлення із побутовою сферою використання [3:71-75]. У *розмовно-побутовому* стилі авторка відмежовує усне і писемне (здебільшого епістолярне) мовлення. Йдеться про діалогічну форму мовлення (запитально-відповідну систему, двоголосий або багатоголосий

діалог із коротких реплік), бесіди на різні теми, монологічне мовлення (розповідь про певні події). Серед функціональних різновидів літературної мови, що використовується для усного неофіційного, тобто побутового спілкування, виокремлює розмовний стиль Москвін В.П. Завдяки останній характеристиці, цей стиль дослідник називає *розмовно-побутовим*, під яким розуміє лише літературну форму розмовного мовлення [7:37]. Такого ж підходу дотримується А.Н.Васильєва, при цьому зазначаючи, що для сучасної функціональної стилістики властиві три основні власне-комунікативні стилі (науковий, газетно-публіцистичний, *розмовний*) і якісно інший власне-комунікативний стиль, *художнє мовлення*. Три власне-комунікативні стилі перебувають між собою в ієрархічних відношеннях за принципом супідпорядкування. Художнє мовлення, на думку А.Н.Васильєвої [4:7] “є системою вищого рівня і співвідноситься із сукупністю власне-комунікативних стилів, але за принципом взаємопідпорядкування. Це пояснюється тим, що, з однієї сторони, власне-комунікативні стилі об’єктивні й диктують свої умови художньому мовленню, що їх відтворює; з іншої – художнє мовлення відтворює власне-комунікативні стилі не цілком адекватно і не механічно, а синтезуючи їх у новій функціональній якості (естетичній), яка відображується у формально-структурному плані” [4:7]. До прибічників теорії взаємозв’язку розмовного стилю і побутового спілкування належить Бацевич Ф.С., який доводить, що *розмовний стиль* вживається у щоденному спілкуванні й віддзеркалює побутовий тип мислення [8:194].

Про тісний зв’язок побутового мовлення із розмовним стилем писав свого часу Мороховський О.М. Утім, його позиція є дещо відмінною від позиції Виноградова В.В., Кожини М.Н., Васильєвої А.Н., які ототожнюють розмовний стиль із побутом. На відміну від них, Мороховський О.М. протиставляє художню (поетичну) і нехудожню (практичну, побутову) мову. Нехудожній тип мови, вважає учений, може бути як усним, так і писемним. Підвидом нехудожнього усного типу мови є фамільярно-розмовний стиль, а нехудожнього письмового типу –літературно-розмовний. Літературно-розмовний стиль базується переважно на нехудожньому письмовому типі мови, але може включати структури художнього письмового й усного типів мовлення, вживаючись у формальних ситуаціях при рівному і нерівному рольовому статусі комунікантів. Фамільярно-розмовний стиль оснований на нехудожньому типі мови, включає структури художнього усного типу мови і вживається при рівному рольовому статусі комунікантів [9:244-245]. З цього випливає висновок, що Мороховський О.М. розглядає розмовний стиль як підвид побутового типу мови, виділяючи функціональні типи мови: книжну мову і розмовне мовлення.

Розмовне мовлення Скребнев Ю.М. пов’язує із суб’єктивними і об’єктивними факторами. З точки зору суб’єкта, розмовне мовлення – спонтанне, непередбачене. З об’єктивних факторів найбільш важливими є дві умови: побутове спілкування здійснює безпосереднє спілкування людей і має переважно діалогічний характер [10:7]. Риси, притаманні розмовному мовленню, знаходять своє відображення не лише в семантиці, а й в структурі його специфічних конститuentів. Неофіційність, невимушеність спілкування дозволяють скоротити висловлення, використати лише ті частини речення, які вкрай необхідні для розуміння змісту [11:35]. Розмовне мовлення, на думку Скребнева Ю.М., має певний ряд особливостей, стилістичних рис, що мають бути відображені у його специфічних конструкціях, серед яких він називає такі [10:3]:

- очевидну недбалість граматичного оформлення;
- загальний уривчастий характер;
- лаконізм, викликаний невживанням службових слів;
- нетрадиційний порядок членів речення.

Розмовне мовлення повинно відповідати трьом параметрам: відносинам, установці та обставинам. Параметр неофіційних відносин передбачає відсутність офіційних стосунків між

мовцями, установки – відсутність установки на повідомлення, що має офіційний характер, обставин – відсутність умов, що порушують неофіційність ситуації. Саме неофіційність відносин між учасниками мовлення виокремлює розмовне мовлення від кодифікованої літературної мови [6:10-11].

Опонентами прихильників розмовного стилю є, як уже згадувалося, Гальперін І.Р. та Земська О.А. Так, Гальперін І.Р. не виокремлює розмовний стиль і досліджує лише художній, публіцистичний, газетний та стилі наукової прози й офіційних документів. Він зазначає, що “функціональні стилі є результатом розвитку письмового різновиду мови” [5:33], при цьому стверджує, що розмовне мовлення також має притаманні йому стилі. До функціональних стилів розмовного мовлення Гальперін І.Р. відносить фольклор, оскільки “йому притаманна певна ціль при вираженні фактів та ідей, тому він характеризується навмисно обраними мовленнєвими засобами” [5:33]. Це означає, що учений протиставляє розмовне мовлення і мову як окремі системи.

Цю думку поділяє Земська О.А., зазначаючи, що розмовне мовлення не є функціональним стилем, оскільки воно протиставляється кодифікованій літературній мові. Вона розуміє розмовне мовлення як непідготовлене мовлення носіїв літературної мови, що виявляється в умовах безпосереднього спілкування при неофіційних відносинах між ними і відсутності установки на повідомлення, яке має офіційний характер [6:5]. Дослідниця називає ряд суттєвих відмінностей між розмовним мовленням та функціональним стилем і описує розмовне мовлення як самодостатню систему, в якій немає місця функціональним стилям мови. Розмовне мовлення і кодифікована літературна мова, на думку Земської О.А., протиставляються як різні мовні системи, що функціонують в одному і тому ж мовному колективі. Вибір між ними залежить від екстралінгвістичних факторів, а саме специфічних умов ситуації [6:23]. Отож, розмовне мовлення протиставляється не певному стилю, а всій кодифікованій літературній мові, в межах якої існує диференціація функціональних стилів. Жоден із членів протиставлення розмовного мовлення не може бути прирівняним до компонента іншого члена (до одного із функціональних стилів кодифікованої літературної мови), тому розгляд розмовного мовлення як функціонального стилю неправомірний [6:17-21].

Помірковану позицію щодо цієї дискусії має Сиротиніна О.Б., досліджуючи розмовне мовлення як різновид літературної мови, що використовується в умовах безпосереднього, персонального, як правило, неофіційного спілкування. Неофіційність відносин – обов’язкова умова розмовного стилю з його тематичною обмеженістю (побутове спілкування), байдужістю до форми і виду мовлення (не лише усне побутове спілкування, а й побутові листи, щоденникові записи). Розмовний стиль може реалізуватися у розмовному мовленні, але не повинен ототожнюватися з ним. Розмовне мовлення, пише Сиротиніна О.Б., використовується для характеристики мовлення при безпосередньому неофіційному спілкуванні, в якому найбільш чітко виявляється комунікативна функція мови [12:16]. Розвиваючи ідею взаємозв’язку розмовного мовлення і розмовного стилю, Сиротиніна О.Б. виділяє *розмовне мовлення, літературно-розмовне мовлення і розмовний стиль*, який реалізується у розмовному мовленні, але з ним не тотожний. Дослідниця встановлює, що поняття „розмовне мовлення” вужче за поняття “розмовний стиль” (розмовне мовлення можливе лише в усній формі мовлення, а розмовний стиль байдужий до форми) і ширше, оскільки розмовне мовлення не завжди є реалізацією лише розмовного стилю літературної мови (воно може бути і нелітературним) [12:16]. Розмовне мовлення – це не просто усна форма розмовного стилю: воно є коректним і до діалектів, і до просторіччя, і до жаргону, оскільки все це – безпосереднє спілкування [12:29-33].

Однодумцем цього підходу є Москвін В.П., який виділяє дві форми існування розмовного мовлення по відношенню до норми: нелітературну (просторіччя, жаргони,

діалекти) і літературну. Розмовним стилем дослідник вважає лише літературну форму розмовного мовлення [13:558]. Проте, позиція Москвіна В.П. і Сиротиніної О.Б. суперечить поглядам Земської О.А., яка називає терміном “розмовне мовлення” непідготовлене мовлення носіїв літературної мови [6:17] і стверджує, що саме однорідність мовного колективу дозволяє вивчати єдину мовну систему [6:6]. Вона вважає, що побутове мовлення, просторіччя і діалекти належать до усного мовлення, а мовлення носіїв літературної мови – до розмовного мовлення. Отже, розмовне мовлення і усне мовлення, за Земською О.А., – це різні мовні системи [6:5-7].

При дослідженні розмовного мовлення як окремої системи, протиставленої кодифікованій літературній мові, О.А.Земська виділяє притаманну їй систему норм. У розмовному мовленні існує поняття правильного/неправильного. Важливим критерієм для встановлення нормативності тих чи інших явищ розмовного мовлення є їх відтворення у мовленні багатьох людей, що володіють літературною мовою [6:26-28].

Підсумовуючи вищевикладене, слід констатувати той факт, що розмовне мовлення має широке й вузьке тлумачення. У широкому розумінні розмовне мовлення – це:

- стилістично однорідна функціональна система, що протиставляється книжному мовленню як некодифікована і кодифікована форми літературної мови [17:328];
- особливий мовленнєвий стиль [10:6];
- різновид усного літературного мовлення [18:407], що застосовується в повсякденному побутовому спілкуванні носіїв певної мови [19:521] і виконує функцію спілкування та впливу [18:407].

У вузькому значенні, до розмовного мовленням відносять:

- невимушене мовлення носіїв літературної мови [6:5];
- вживання мови у всіх її фонологічних, лексичних, синтаксичних, просодичних, ритмічних різновидах [20:9];
- мова щоденного спілкування, що передусім вживається у неофіційних ситуаціях [21:12].

Не є усталеним і однозначно витлумаченим даний термін в англomовній літературі. Для його характеристики вживають такі терміни, як *the spoken language* (Galperin), *the spoken variety of language* (The Oxford Dictionary), *the speech* (Mick Short), *the language of conversation* (Deborah Tannen). Всі ці терміни перекладаються українською мовою як *розмовне мовлення*.

Розмовне мовлення реалізується на різних мовних рівнях, проте його характерні риси найбільш чітко відображені на лексичному та синтаксичному рівнях. В рамках даної роботи дослідницький інтерес становлять саме одиниці та конструкції синтаксису розмовного мовлення, що визначаються як:

- 1) синтаксичні структури, які характеризуються лаконізмом, стислістю і відносною простотою [10:7]
- 2) “особливі конструкції ” розмовного мовлення, тобто притаманні лише йому [12:109]
- 3) організовані форми побудови усного мовлення [14:17]
- 4) роздільне лінійне представлення тісно синтаксично-спаяних членів у зв’язку з завданням актуалізації висловлення [15:68]
- 5) конструкції, типові для діалогу, що є його нормою [16:45]

Продовжуючи міркування в цьому напрямку, приходимо до такої думки: розмовна конструкція – певна організована форма побудови усного мовлення, певна граматична структура розмовного мовлення, що відображає його характерні риси і виступає в аспекті актуалізації висловлення.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Виходячи із широкого та вузького розуміння дослідниками дефініцій поняття розмовне мовлення, його можна визначити як

мовлення носіїв літературної мови, що характеризується некодифікованістю, спонтанністю, безпосередністю спілкування, невимушеністю, лінійним характером, загальнонародністю, діалогічністю, і слугує для повсякденного спілкування, тобто виконує комунікативну функцію.

Огляд позицій учених щодо співвідношення розмовного мовлення, просторіччя, жаргону та діалекту дає підстави зробити такі узагальнення: просторіччя, жаргон та діалект належать до нелітературної форми розмовного мовлення. Розмовне мовлення є співвідносним з поняттям розмовного стилю за такою ієрархією: на першому етапі свого виникнення розмовні одиниці і розмовні конструкції є надбанням розмовного мовлення. Одиниці і конструкції розмовного мовлення, що належать до його літературної форми, відображаються у діалогах, монологів, полілогах розмовного стилю в художніх текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови: Підручник. – 3-тє вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248с. 2. Виноградов В.В. Проблемы русской стилистики. – М.: Высш. школа, 1981. – 320с. 3. Кожина М.Н. Стилистика русского языка: Учебник для студентов пед. Институты по специальности №2101 “Рус. язык и литература”. – 2-е издание., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1983. – 223с. 4. Васильева А.Н. Разговорная речь как функциональный стиль// Вопросы стилистики в преподавании русского языка иностранцам. Сборник статей под ред. А.Н.Васильевой. – М.: Изд. Московского университета, 1972. – 150с. 5. Гальперин И.Р. Стилистика английского языка. Учебник. – 3-е изд. – М.: Высш. школа, 1981. – 334с. 6. Земская Е.А. Русская разговорная речь. – М.: Изд. Наука, 1973. – 485с. 7. Москвин В.Н. Разговорный стиль как система// Научно-популярный журнал Российской академии наук Русская речь №4. – М., Наука, 2005. – С.37-48. 8. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики: Підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344с. 9. Стилистика английского языка: Учебник/ А.Н.Мороховский, О.П.Воробьева, Н.И.Лихошерст, З.В.Тимошенко. – К.: Выща шк., 1991. – 272с. 10. Скребнев Ю.М. Типичные конструкции синтаксиса английской разговорной речи: Пособие для учителей. – Уфа, 1962. – 37с. 11. Трофимова Э.А. Структурные особенности английской разговорной речи. Учебное пособие для преподавателей, аспирантов и студентов старших курсов факультетов иностранных языков. – Ростов-на-Дону, 1972. – 100с. 12. Сиротинина О.Б. Современная разговорная речь и ее особенности. Учебн. пособие для студентов пед. институты по специальности «Русский язык и литература». М., Просвещение, 1974. – 144с. 13. Москвин В.П. Стилистика русского языка. Теоретический курс/ В.П. Москвин. – Изд. 4-е, перераб. и доп. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 630. 14. Виноградов В.В. Стилистика, теория поэтической речи, поэтика. – М.: Изд. АН СССР, 1963. – 256 с. 15. Лантеева О.А. Русский разговорный синтаксис. – М.: Изд. Наука, 1976. – 400с. 16. Девкин В.Д. Диалог. Немецкая разговорная речь в сопоставлении с русской: Учеб. пособие (для ин-тов и фак-тов иностр.языков). – М.: Высш. школа, 1981. – 160с. 17. Справочник лингвистических терминов./ Сост.: Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. – М.: Просвещение, 1976г. – 544с. 18. Лингвистический энциклопедический словарь / Научн.-ред. совет изд-ва “Сов. энцикл.”, Ин-т языкознания АН СССР; Гл. ред В.Н.Ярцева. – М.: Сов. Энцикл., 1990. – 682с. 19. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – 716с. 20. Tannen Deborah. Conversational style: Analyzing Talk Among Friends. – ABLEX PUBLISHING, Georgetown University, 1984. – 189p. 21. Бузаров В.В. Основы синтаксиса английской разговорной речи: Учебное пособие для студентов педагогических институты и университетов по специальности «иностраннй язык». – М.: Крон-Пресс, 1998. – 366с.

ОНИЩЕНКО Ю.К.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОВНО-СТИЛІСТИЧНІ ТРУДНОЩІ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ У СФЕРІ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Об’єктом цього аналізу виступають українські переклади, що здійснюються у сфері програмного забезпечення, та об’єднуються загальним терміном – локалізація програмного забезпечення. У звуженому значенні під локалізацією розуміється переклад та адаптація програмного продукту відповідно до конкретних вимог цільової культури.

Метою цього дослідження є огляд та аналіз мовно-стилістичних труднощів, які доводиться вирішувати перекладачам під час здійснення перекладу текстових елементів інтерфейсу комп’ютерних програм з англійської мови українською. Для вирішення поставленої мети формулюються такі **завдання**:

- виявлення типових труднощів мовно-стилістичного характеру у локалізації програмного забезпечення українською мовою;

- аналіз виявлених труднощів та пропозиції щодо їх вирішення.

Від якості локалізації великою мірою залежить успішність просування програмного продукту на національному ринку. Ретельна розробка інтерфейсу користувача з урахуванням особливостей психології вихідної аудиторії, дотриманням комп'ютерної грамотності, загального освітнього рівня, мовного багажу та культурних традицій може бути зведена нанівець внаслідок неякісної локалізації. Існує велика кількість як об'єктивних, так і суб'єктивних причин, за якими локалізована версія програмного забезпечення може виявитися значно гіршою оригіналу. (Хоч в деяких випадках вірним є і протилежне, коли локалізація дозволяє виправити помилки оригіналу). Більшість труднощів, що можуть виникати у процесі локалізації, можна умовно розділити за наступними аспектами:

- технічні труднощі;
- лінгвістичні труднощі;
- культурологічні труднощі;
- організаційні труднощі [3].

У рамках даного аналізу головним об'єктом є проблеми *лінгвістичного характеру*. Лінгвістичні труднощі, що можуть виникати в процесі локалізації, часто є невідомими традиційним перекладачам. Одною з таких проблем є відсутність контексту. Під час перекладу зв'язних текстів з англійської мови на українську узгодження родів, відмінків та чисел не викликає ніяких ускладнень. В той же час у комп'ютерних програмах такі елементи, як діагностичні повідомлення, назви вікон та зміст (наповнення) текстових рядків часто утворюються динамічно із заздалегідь заданих словосполучень та фрагментів речень, які можуть зберігатися у окремих файлах, а відтак подаватися для перекладу нарізно та без чітко встановлених зв'язків. Відтак на першому етапі роботи з текстом перекладач може не вгадати у якому контексті буде застосоване те чи інше слово, речення чи частина повідомлення.

Крім того, численними є випадки, коли у програмі один і той же термін може перекладатися українською мовою по-різному (*picture* – *малюнок, зображення та кадр*; *line* – *лінія та рядок*; *display* – *екран/дисплей та показати/ відобразити*), а контекст відсутній або недостатній, внаслідок чого локалізатору доводиться покладатися тільки на власну інтуїцію та ретельне тестування перекладеної версії програмного забезпечення.

Саме тому важливу роль у локалізації текстових елементів комп'ютерних програм є підтримання постійного зв'язку і діалогу із розробником. Адже у випадку коли всі текстові елементи програми, що підлягають перекладу, відокремлюються від програмного коду та зберігаються у окремому документі, достатньо важко передбачити контекст, у якому функціонує цей елемент тексту та за яких умов, цей його можна відтворити у самій програмі.

Аналітичний уклад англійської мови, синтетичність української та розбіжності, які зумовлюються різницею між ними, але не створюють особливих труднощів під час здійснення перекладу в інших типах дискурсу, особливо даються взнаки у локалізації програмного забезпечення. Це насамперед стосується перекладу фрагментів динамічних повідомлень, які в більшості випадків являють собою розірвані речення, що генеруються ("збираються") програмою автоматично відповідно до виконуваної функції (контексту). Даний контекст в більшості випадків є невідомим для перекладача, так само як і невідомими залишається варіативність комбінацій таких повідомлень, де, наприклад, один і той самий присудок може підставлятися до різних підметів, які можуть бути вираженими іменниками різного роду, числа тощо, в залежності від чого відповідно повинна змінюватися і форма присудка. Так, під час локалізації окремих словосполучень чи еліптичних структур необхідно пам'ятати, що в українській мові присудок може залежати не тільки від числа, але і від роду підмета:

(1)

<i>document</i> → <i>was updated</i>	<i>документ</i> → <i>поновлено</i>
<i>documents</i> → <i>were updated</i>	<i>документи</i> → <i>поновлено</i>

(2)

<i>document</i> → <i>was deleted</i>	<i>документ</i> → <i>вилучено</i>
<i>library</i> → <i>was deleted</i>	<i>бібліотека</i> → <i>вилучена</i>

У групі відповідників (1) наводиться приклад варіативності частин одного повідомлення, що не створює труднощів у перекладі в умовах окремого представлення підметів та присудків у тексті оригіналу. На відміну від цього у групі відповідників (2) присудок в українській мові залежить від граматичної форми підмета, що вимагає уточнення появи (функціонування) такого повідомлення в програмі перед здійсненням перекладу з метою уникнення у локалізованій версії перекладів на кшталт «*бібліотека вилучено*».

Крім того, слід бути уважним під час перекладу словосполучень із числівниками, які часто представлені у тексті динамічними змінними символами, що підставляються автоматично під час роботи з програмою. В англійській мові виділяються дві граматичні форми іменника, що залежать від зміни його числа, – однина та множина (1 page printed, X pages printed), в той час як в українській мові можливі варіанти (надрукована 1 сторінка, надруковано 2 сторінки, надруковано 5 сторінок). В таких випадках доводиться вдаватися до різного роду трансформацій (надруковано X стор.), якою в даному випадку є скорочення, що функціонує у якості генералізації.

У прикладах, що наводяться нижче, демонструється, якими фрагментами може подаватися до перекладу повідомлення, яке під час роботи із програмним забезпеченням динамічно генерується у одне речення:

(3)

<i>PasswordPolicy.PasswordMustBeAtLeast=</i> <i>Password must contain at least:</i>	<i>PasswordPolicy.PasswordMustBeAtLeast=</i> <i>Passwort muss mindestens:</i>
<i>PasswordPolicy.characters=</i> <i>Characters</i>	<i>PasswordPolicy.characters=</i> <i>Zeichen sein</i>

(4)

<i>PasswordPolicy.AccountWillLockOutAfter</i> <i>=Account locks after:</i>	<i>PasswordPolicy.AccountWillLockOutAfter</i> <i>=</i> <i>Облікову картку буде заблоковано після:</i>
<i>PasswordPolicy.invalidLogonAttempts=</i> <i>failed login attempts</i>	<i>PasswordPolicy.invalidLogonAttempts=</i> <i>недійсних(і) спроб(у) входу до системи</i>

У групі відповідників (3) наводиться приклад “розбитого”, фрагментарного представлення одного речення, що описує функціональність певного поля вікна програми. Очевидно, що саме поле розміщується у місці “розриву” речення, відповідно до чого необхідно реорганізувати його переклад з метою збереження змісту обох частин речення та у відповідності до правил граматики мови перекладу (у цьому випадку – німецької), що зумовлює необхідність обов’язкового перенесення другої частини складеного дієслівного присудка у кінець речення. Завданням перекладача під час роботи із такими “розбитими” повідомленнями є правильне розпізнання їх частин та відповідне відтворення змісту оригіналу в обох частинах відповідно до правил граматики та синтаксису мови перекладу.

У прикладі (4) наводиться текстовий елемент інтерфейсу програми, який очевидно додається до поля із числовим значенням. Беручи до уваги варіативність граматичних форм числівників в українській мові, у перекладі застосовується подвійне представлення, яке максимально узгоджуватиметься зі змінною величиною у вікні програми.

Разом із граматико-синтаксичними труднощами, що виникають в процесі локалізації програмного забезпечення, особливої уваги заслуговує питання адекватності підбору перекладних відповідників для *термінології*, що застосовується у програмному забезпеченні. Проблема адекватності є загалом актуальною і для традиційного технічного перекладу. Однак схильність існуючих українських локалізацій комп'ютерних програм до надмірного використання “навколокомп'ютерної” лексики, запозиченої у якості транслітерацій та кальок, зумовлює необхідність здійснення окремого дослідження перекладу термінів програмного забезпечення у рамках перекладу текстів науково-технічного жанру. Адже на сьогоднішній день навіть такому гіганту, як компанія “Майкрософт” і досі не вдалося запропонувати належний стандарт перекладу власної термінології українською мовою.

Нестійкість та розмаїття загальної комп'ютерної термінології також ускладнюється надлишком “фірмової термінології”, тобто термінів, підібраних та створених самими компаніями. В більшості випадків до перекладу текстових елементів програмного інтерфейсу слід підходити творчо, уникаючи дослівного перекладу назв та команд. Перед тим, як остаточно вибрати перекладний відповідник, необхідно перевірити значення чи функцію того елементу програми, назва якого перекладається, та використати ту мовну одиницю, яка найточніше описуватиме задану функцію в мові перекладу; при цьому часто підбір відповідника до певного терміна, не залежно від сфери його застосування, доводиться здійснювати не за словниковим значенням, а у відповідності до певного усталеного ідіолекту (індивідуального авторського стилю) тої чи іншої компанії – розробника програмного продукту.

Необхідно дотримуватися послідовності у використанні перекладної термінології у межах одного програмного продукту та між різними продуктами одного виробника.

Крім того, під час підбору термінологічних відповідників у мові перекладу необхідно слідкувати за тим, щоб вони відповідали термінології операційної системи, в якій буде застосовуватися дане програмне забезпечення, так щоб назви подібних команд не отримували різного перекладу.

В англійському термінотворенні у сфері ПЗ існує своя специфіка, яку часто недооцінюють носії української мови. Для англomовного читача більшість науково-технічних термінів – це переосмислені слова загальноживаної лексики, в той час як в Україні історично склалося, що рідні прості слова сприймаються у якості термінів менш охоче.

Причина існування такого явища термінологічної та концептуальної лакуни досить проста, а саме – нерівномірний розвиток певних областей науки та технологій у різних мовно-культурних регіонах. Проте наявність лакуни не можна вважати однозначно негативним явищем. Внаслідок об'єктивної відсутності достатньої кількості відповідників англomовним термінам у сфері програмного забезпечення, за рахунок запозичень в українську мову входить цілий ряд добре визначених, точних понять, не обтяжених зв'язками з множинною кількістю значень, які ці поняття можуть отримувати у вихідній мові. Такий процес розширення лексичного складу мови перекладу очевидно є природнім та неминучим, хоча деякі дослідники розцінюють його як засмічення української мови. Так, В.Д. Радчук [2] у своїй статті висловлює думку про те, що внаслідок активного вторгнення варваризмів відбувається “не поповнення мови, а заміна, не розвиток, а поступове витіснення”. З іншого боку, можна припустити, що запозичення нових значень в процесі перекладу в галузі інформаційних технологій сприяє розширенню концептосфери існуючих понять у цьому типі дискурсу.

Нарешті, серед численних труднощів лінгвістичного характеру, які необхідно вирішувати під час локалізації, окремої уваги заслуговує *стиль*. У перекладах текстових елементів комп'ютерних програм необхідно дотримуватися стилю, традиційно притаманного для перекладу технічних текстів у цільовій культурі, і в той час, коли для англomовних

текстових повідомлень комп'ютерної програми може бути характерний розмовний стиль, такі елементи зазвичай вилучаються під час перекладу українською мовою. Відповідно до цього необхідно адаптувати мову інтерфейсу користувача відповідно до прийнятих норм мови перекладу.

Наприклад, використання експресивних мовленнєвих актів, таких як: *“Congratulations, you have successfully installed this application!”* (повідомлення, що з'являється після успішного завантаження програми) є характерним для англomовного програмного забезпечення, але може бути незвичним та нетиповим для технічного стилю мови перекладу (наприклад, української, німецької тощо), внаслідок чого доводиться прибігати до нульового або лише часткового перекладу експресивних елементів (*“Інсталяція програми була успішно завершена”*, (Microsoft Office XP, TX), порівняти: *“Вітаємо! Ви щойно встановили цю програму!”*). В цьому прикладі окрім експресивності також маємо змогу простежити характерне для англійської мови пряме звернення до користувачів, шляхом побудови повідомлень навколо займенника другої особи – “you”, що у перекладах українською мовою в більшості випадків перекладається пасивними конструкціями і таким чином виключає адресата зі змісту повідомлення, що також призводить до певних змістових втрат. Це є одною із найпоширеніших рис перекладів у сфері програмного забезпечення, що вказує на характерну різницю між стилями, які застосовуються в англomовному та українomовному технічному дискурсі та ставить питання щодо адекватності застосування пасивізації в українських перекладах.

Інший приклад експресивів знаходимо серед повідомлень операційної системи Windows XP, де у перекладах ряду подібних повідомлень вилучається експресивний елемент *“Welcome”*, а в інших експресивність англomовного повідомлення все ж таки зберігається у тексті перекладу. Наприклад, розглянемо такі пари, як:

<i>“Welcome to the %1 domain”</i>	<i>“Вас вітає домен %1”</i>
<i>“Welcome to the stationery wizard”</i>	<i>“Вас вітає майстер створення бланків”</i>
<i>“Welcome to Search Companion!”</i>	<i>“Вас вітає помічник із пошуку!”</i>

<i>“Welcome to the Sound Hardware Test Wizard”</i>	<i>“Майстер перевірки аудіо пристроїв”</i>
<i>“Welcome to the New Connection Wizard”</i>	<i>“Майстер нових підключень”</i>
<i>“Welcome to System Restore”</i>	<i>“Відновлення системи”</i>

Наявність подібних перекладів із збереженою та зниженою експресивністю свідчить про відсутність чіткого стандарту щодо перекладу експресивних текстових повідомлень українською мовою в дискурсі комп'ютерних технологій.

Проведений огляд мовно-стилістичних труднощів локалізації програмного забезпечення показав, що вони існують на всіх рівнях перекладу – на лексико-синактичному, семантичному та стилістичному. Деякі з проаналізованих труднощів є спільними для перекладів у технічному дискурсі, однак поряд із ними існує цілий ряд специфічних проблем, серед яких можна назвати відсутність контексту, особливості композиції (фрагментарність) повідомлень, відсутність чітких стандартів перекладу термінології та вказівок щодо застосування стилів. Розробка таких вказівок та стандартизація термінології можуть значно сприяти вирішенню основних труднощів локалізації як особливого виду перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1.Пройдаков Є.М., Теплицький Л.А. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету та програмування. СофтПрес, Київ, 2005. – 550с. 2.Радчук В.Д. Глобалізація і переклад // Всесвіт. – 2002. – № 5-6. – С.127-136. 3.Шерешевский Л.А. Особенности локализации программного обеспечения на примере SCADA-системы WinCC // Промышленные АСУ и контроллеры. – 2004. – №7 – С.34-38. 4.Esselink B. A Practical Guide to Localization. – Amsterdam and Philadelphia: Benjamins, 2000.

ІДІОСТИЛЬ АВТОРА В ОРИГІНАЛІ ТА ПЕРЕКЛАДІ (лексичний аспект)

На думку спеціалістів в галузі семантики тексту, під час сприйняття художнього тексту основним когнітивним завданням адресанта є семантична інтерпретація художніх образів з метою виявлення смислу, який розуміється як “відношення того, що зображується до естетичних, моральних та інтелектуальних цінностей” [1:47]. Цей психологічний процес передбачає активне підключення всіх ментальних операцій, пов’язаних з інтеріоризацією семантики певного мовного матеріалу, в тому числі залучення минулого досвіду, поєднання елементів уяви, абстрагування та узагальнення, усвідомлення кореляції особистих смислів із соціальною нормою, можливість інтуїтивного підходу, раціональний аналіз та синтез. **Актуальність** статті зумовлена загальною тенденцією сучасних лінгвістичних досліджень до відходу від суто внутрішньомовного сприйняття мовного знака, до розуміння його як виразника світосприйняття окремої етнічної групи, носія певної етнокультурної інформації.

Мета дослідження полягає в аналізі перекладів оповідань Х.Л.Борхеса українською мовою з позицій відтворення смислу оригінального втору та ідіостилу автора.

Об’єктом аналізу є твори Х.Л.Борхеса, а саме Дім Астеріона (La casa de Asterión) у перекладах М.Жердинівської та Ю.Покальчука, Авеліно Арредондо (Avelino Arredondo), Дзеркало і маска (El espejo y la máscara), Диск (El disco), Ульріка (Úlrica) у перекладі М.Борщевського та Безсмертний (El inmortal), Зала статуй (La cámara de las estatuas), Чорнильне дзеркало (El espejo de tinta) у перекладі Ю.Покальчука, а **предметом** аналізу – специфіка відтворення лексичних домінант індивідуального стилю письменника українською мовою.

Письменник як член певної етнічної групи і носій певної мови в створенні тексту послуговується засобами, пропонованими цією мовою. Художній текст вважають “відображеною в формах мови і забарвленою свідомістю автора узагальненою картиною світу” [2:86], вербальним повідомленням, за допомогою якого письменник передає “предметно-логічну, естетичну, образну, емоційну й оцінну інформацію” [3:41], але у власний спосіб – ідіостиль – який вирізняє його з-поміж решти авторів.

Ідіостиль письменника є не просто системою засобів, якими він користується для вираження своїх ідей, а способом відображення реальності такою, якою її бачить автор. Оскільки в перекладі твору головним є збереження єдності форми й змісту, то важливо визначити ті принципи, які лежать в основі конструювання саме такої моделі світу і саме в такий спосіб, як ми це бачимо в конкретному художньому творі. Процес перекладу відповідно полягає в пошуку можливого способу відтворення оригінальної моделі цільовою мовою, тобто з застосуванням інших мовних засобів [4:3].

Індивідуалізовані поняття, якими оперує в своїй пізнавальній діяльності кожний індивід називають концептом [5:271]. Інтерпретація фрагменту дійсності в когнітивній системі – це конструювання інформації про світ або картину світу, до того ж смисл вербальних одиниць опиняється наче “вплетеним” у концептуальну систему. Смисл висловлення має розглядатися як результат багатофакторного процесу і відповідно репрезентуватися як багатокомпонентна структура, кожний аспект якої пояснюється дією певних факторів: 1) денотативного (модель ситуації, що денотується); 2) комунікативного (релевантна частина моделі комунікативної ситуації, інтенціональні компоненти, комунікативна ситуація в цілому або її елементи, функція висловлення у дискурсі); 3) концептуального (концептуалізація або концептуальна структура ситуації, що денотується,

когнітивні схеми та структури, що активуються свідомості у зв'язку з цією концептуалізацією) [6:8].

Визначальну роль у процесі трансформації вихідного смислового навантаження відіграє концептуальна система. А.М.Баранов та Д.О.Добровольський пропонують термін “концептуальні перетворення”, під яким вони розуміють перетворення, що ведуть до мовної онтологізації знання, до введення знання, фіксованого в концептуальному уявленні, в мовні структури [7:9].

Слово визнається “центральною одиницею збереження й використання інформації, доступу до неї та її виведення з пам'яті комунікантів для породження і сприйняття мовлення” [8:78], тим більше, що за слова Р.Г.Піотровського від 67% до 85% інформації тексту передається у лексичних одиницях. [9:94]. У художній літературі велике смислове навантаження відіграє вибір слова, яке є за своїм денотативним значенням повним синонімом відповідного слова загальноновживаної мови і відрізняється від останнього лише своїм лексичним забарвленням – в результаті приналежності до певного прошарку словникового складу. В цьому стилістичному забарвленні може бути закладено авторську інтенцію характеристики персонажа або історичний та національний колорит.

Лексична система кожної мови фіксує у певний неповторний спосіб членування денотативного змісту між сигніфікативними значеннями слів, що входять до її складу, який прийнято називати мовною картиною світу. Саме це є основою міжмовного варіювання інтеп্রেції дійсності. Окрім різниці у сигніфікативному значенні слова, що мають одне і теж саме денотативне значення, можуть розрізнятися своїми конотаціями [6:67].

Конотації – це неістотні, але стійкі ознаки поняття, що виражаються лексемою, і які втілюють прийняту у суспільстві оцінку відповідного предмету або факту [10:36]

Конотація, за О.О.Селівановою, у найбільш широкому розумінні терміна містить такі аспекти:

- 1) ситуаційно-психологічний (іронічна, евфемістична, меліоративна, пейоративна, експресивна конотація);
- 2) соціально-лінгвістичний (жаргонна, розмовна, книжна конотація);
- 3) лінгвістичний (конотація новизни, запозичення, архаїзації, термінологізації);
- 4) культурний (культурна конотація);
- 5) ідеологічний (ідеологічна конотація) [11:249].

За словами Я.І.Рецкера головне для перекладача відтворити “почерк” автора, передати його голос засобами іншої мови [12:132]. Перекладач має враховувати стилістичну та експресивну сторону оригіналу. Так, перекладаючи Х.Л.Борхеса слід враховувати, що для нього характерний лаконізм висловлення, ставлення до слова та твору з відданістю поета. Борхес не пише так званим “телеграфним стилем”; в його класично чистій прозі немає буквально нічого необов'язкового, але є все необхідне. Він відбирає слова як поет, обмежений розміром та римою, ретельно витримує ритм оповіді. Висока якість перекладу залежить від усвідомлення перекладачем ідейно-художніх домінант творів певного автора і їхнього зв'язку з мовно-стилістичними засобами вираження. Ці домінанти становлять ту шкалу оцінки перекладу, яка дозволяє побачити, наскільки вдало відбулася трансформація засобів вираження однієї мови в засоби іншої мови для адекватного відтворення змісту твору-оригіналу, його стилю.

В оригінальних текстах Х.Л.Борхеса використовуються нейтральні лексичні одиниці літературної мови. Така особливість зазначалася і самим автором: використовувати звичайні слова і якимось чином перетворити їх у незвичайні: віднайти магію слова [13:110] Х.Л.Борхес звертається до застарілих, книжних слів таких як: *proezas* – *звитязги*, *empresas* – *діяння*, *apariencias* – *видива*.

За словами Ю.Покальчука “Борхес завжди залишався поетом. Тому його твори такі короткі і слово таке вишукане, добірне”[14:103]. Використання просторічних або розмовних слів у перекладі створює хибне уявлення про стиль автора, який піклується про чистоту мови. Так, у перекладах ми зустрічаємо: *quietud* – *супокій*, *marearse* – *замакiмуться*, *profetizar* – *виповідати*, *polvo* – *пилюка*, *burlarse* – *брати на кпини*, *tratar de conversar* – *теребенити*, *conjeturar* – *вмовонати*, *máscara* – *машкара*, *cubrirse de miedo* – *перестрашитися*, *ser de gran socorro* – *помічний*. Усі українські слова наведені у прикладах зустрічаються у словнику української мови із позначками розмовне або діалектне слово, тоді як слова оригінального твору належать до нейтрального регістру, і навіть деякі з них відносяться до книжної лексики (*conjeturar*, *socorro*). В оповідання “Дім Астеріона” у перекладі М.Жердинівської слова мають нейтральне забарвлення *quietud* – *спокій*, *marearse* – *впасти непритомним*, *profetizar* – *передрікати*. Такий переклад більшою мірою відтворює авторський стиль оригіналу. Використання мовних засобів підпорядковане розкриттю ідейних та естетичних настанов митця. Мовна картина світу автора є вербальним відображенням світовідчуття письменника, його ціннісних орієнтирів.

Використання розмовних слів може бути виправданим для збереження авторської інтенції оригіналу. Наприклад слово *gauchaje* має зневажливе значення, яке передає суфікс – *aje*. Також цей суфікс включає сему на позначення колективу, групи людей. У перекладі ми зустрічаємо збіговиска *gaucho*, де слово *збіговисько* належить до розмовного лексики.

Виправданим зниження регістру окремого слова може бути зумовленим відтворенням концептуальної інформації твору. В оповідання “Авеліно Арредондо” зустрічається персонаж Клементина “жінка літня, пам’ять якої зупинилася на часі, коли вона жила на селі” із якою було “не легко розмовляти”. Головний персонаж намагається з нею розмовляти (*tratar de conversar*). У перекладі це словосполучення перекладено як *теребенити*, яке за словником має значення: *Говорити дурниці, нісенітниці. // Говорити що-небудь незначне, несерйозне, пусте*. Такий переклад вдало описує характер розмови героя з Клементиною. Я.І.Рецкер називає такий переклад експресивно-емоційною конкретизацією [12:135].

Переклад нейтрального слова просторічним може вплинути на розуміння концептуальної інформації. Так, в оповіданні “Чорнильне дзеркало” чаклун показує правителю Судана дивовижні картини. Той зажадав побачити найпрекраснішого, дикого коня. В творі оригіналу кінь з’являється *con una estrella blanca en la frente, ágil como un leopardo*. Побачивши такого, правитель відчуває захоплення. У перекладі кінь з’являється *і з білою цяткою на лобі*. Слово *цятка* за словником належить до розмовного регістру, і такий опис знижує враження від побаченого.

Так само у оповіданні “Авеліно Арредондо” зустрічаємо: *No era hombre de pensar ni cavilar* – *Він не був ні мислителем, ні мудрагелем*. Слово *мудрагель* відноситься до розмовного регістру і має іронічне забарвлення, хоча за задумом твору автор в жодному випадку не іронізує над героєм.

Відхилення від норми можуть зустрічатися в тексті виконуючи такі функції:

- 1) як основний мовний засіб тексту;
- 2) як мовленнєва характеристика окремих персонажів;
- 3) як окремі елементи для створення колориту [16:194].

У оповідання “Авеліно Арредондо” Х.Л.Борхес використовує діалектну лексику для характеристики персонажів. Один із солдатів у шинку для того, щоб перевірити головного героя та дізнатися чи має він добрі наміри каже: *¿Qué le parece el chasco, aparcerero?* Слово *aparcerero* належить до аргентинського діалекту та позначає “друг, товариш”. Мовна характеристика персонажів відіграє значну роль у художньому творі, і її відтворення входить до завдань перекладача [15:78]. Перекладач вдало підібрав адекватний відповідник використавши розмовне, просторічне слово *друзяко*. Будь-який діалект додає тексту відтінки

простонародності, провінціальності і тому може бути переданий за допомогою відхилення від норми іншого типу, яке виконує в тексті таку саму функцію. В основі такої функціональної заміни є прагнення зберегти основну функціональну характеристику тексту – факт ненормативності тексту [16:195].

Однак в тих випадках, коли автор, створюючи текст, користується діалектом як основним засобом мовлення, не використовуючи контраст з нормою, і фактично намагається утвердити діалект в статусі письмової літературної мови – компенсація за допомогою просторіччя не підходить; текст може бути перекладений за допомогою літературної мови. Аргентинизми, які зустрічаються в оповіданнях Х.Л.Борхеса у перекладі відтворюються нормативними лексичними одиницями: *recordarse* (в значення *despertar*) – *прокидатися*, *petiso* – *жееребець*, *tropero* – *погоничі*, *abigeato* – *викрадення худоби*. Аргентинизми рідко зустрічаються у творах Х.Л.Борхеса, сам зазначав: “Час навчив мене деяким хитрощам: уникати синонімів, які мають недолік викликати в уяві різні речі, уникати іспанізмів, аргентинізмів, архаїзмів та неологізмів; надавати перевагу звичайним словам перед дивними словами” [17:353].

Розглядаючи конотацію слів цікавим для перекладу є явище інтернаціоналізмів, експресивне забарвлення яких, у процесі запозичення з іншої мови та адаптація у мові до якої вони входять змінює своє експресивне забарвлення. За словами В.В.Акуленко “інтернаціоналізм – це не обов’язково ідеальний еквівалент. Навіть деякі розбіжності у значення не роблять той чи інший елемент менш інтернаціональним”. [18:251–260].

У процесі запозичення слів втрачаються або додаються семи, змінюється їхня сполучуваність. Інтернаціоналізми можуть бути повними та частковими. Повні інтернаціоналізми у своїх значеннях збігаються повністю, часткові – крім одного чи кількох спільних значень, у кожній мові мають ще низку неінтернаціональних значень [19:131]. Наприклад: дієслово *proyectar* в іспанській мові має значення 1. *Кидати, направляти вперед*. 2. *Складати, розробляти проект*. // *Конструювати що-небудь*. 3. *Планувати, намічати здійснити що-небудь*. В українській мові дієслово *проектувати* зберегло лише два останніх значення, тому словосполучення *proyectar sombra* перекладається як *кидати тінь*. Пряма підстановка може привести до неправильного перекладу.

Інтернаціональне слово може мати іншу стилістичну маркованість, тобто бути притаманним іншому стилю мови. Наприклад слово *conspiración* – *конспірація* використовується переважно у технічних військових текстах, тому у оповідання Х.Л.Борхеса “Чорнильне дзеркало” перекладач вдало використовує синонім: *Es verdad que yo padecí cautiverio en el alcázar de Yakub el Dolinet, a raíz de la conspiración que fraguó me hermano Ibrahim* – *Це правда, що я страждав у неволі в замку Якуба Хворобливого через змову свого брата Ібрагіма*. В іншому оповіданні, де йдеться про те, що стіл Сулеймана, сина Давидового *ahuyenta la disentería y los malos espíritus* у перекладі слово *disentería* замінено синонімом *розслаблення шлунку*, оскільки перше є приманним для наукових медичних текстів і належить до термінологічної лексики. Відтворення цього слова терміном було б недоречним також через те, що у тексті йдеться про вірування давніх народів. Для перекладу термінів, що зустрічаються у текстах Х.Л.Борхеса, перекладачі використовують трансформацію генералізації або описовий переклад: *estilóbato* – *дах, верхівка храму*, *epítetos* – *прикметники*, *palabras heterogéneas* – *різноманітні слова*, *misantrópia* – *ненависть до людей*. Такий прийом можна назвати прагматичною адаптацією, який використовується для збереження загального стилю мовлення. Прийом адаптації використовується для збереження цілісної системи смислів тексту оригіналу, для досягнення аналогічного комунікативного ефекту. Застосування адаптації в таких випадках продиктовано не тим, що адресанти тексту перекладу не зможуть зрозуміти якесь явище, а асиметрією мовних картин світу, неоднозначністю асоціативних зв’язків, що встановлюються між іменами та поняттями

[5:404]. Прийом адаптації можливий лише за умови збереження адекватним смисл тексту оригіналу. В тих випадках, коли адаптація може змінити або затьмарити смисл оригіналу у перекладі слід підбирати еквівалентний відповідник. Наприклад, у оповідання “Дзеркало та маска” король детально характеризує творчість свого поета: *Has atribuido a cada vocablo su genuina acepción y a cada nombre sustantivo el epíteto que le dieron os primeros poetas... Has manejado con destreza la rima, la aliteración, la asonancia, las cantidades, los artificios de la docta retórica, la sabia alteración de los metros.* – Кожному слову ти надав первісного сенсу і для кожного іменника знайшов епітет, яким визначали його перші поети. В усій пісні немає жодного образу, якого б не вживали класики. ... Ти вправно користувався римою, алітерацією, асонансом, довготою й короткістю звуків, засобами вченої риторики, майстерною зміною розмірів. Перекладач точно передає усі терміни лінгвістики які використано в оригіналі. Використання термінів не є випадковим, тим самим Х.Л.Борхес намагається охарактеризувати короля, як людину дуже освічену та розумну. Концепт МУДРІСТЬ стає лейтмотивом усього оповідання.

Отже, варіативність семантичної структури тексту перекладу може бути вмотивована різними факторами, серед яких головним є неспівпадіння “мовної свідомості” різних мовних колективів, норм їхньої мовної поведінки, а також міркування пов’язані зі структуруванням тексту мовою перекладу [20:148]. Завдання перекладача полягає у відтворенні індивідуальних мовної та концептуальної картин світу, представлених у перекладеному тексті, за функціонально відповідними схемами, пропонованими цільовою мовою, беручи до уваги ті компоненти функціональних полів мовно-стилістичних доміант, які пов’язані з поетичним ідіолектом письменника і репрезентують мовну картину світу тієї етнічної групи, до якої він належить.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маслова В.А. Филологический анализ поэтического текста / Белорусский республиканский фонд фундаментальных исследований. – Минск, 1999. – 207с.
2. Смуциньска І.В. Суб’єктивна модальність французької прози: Монографія. – К.: Київський університет, 2001. – 256с.
3. Арнольд І.В. Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования). – М.: Просвещение, 1990. – С.41.
4. Переплютчикова С.С. Відтворення ідіостилу Нікоса Казандзакіса в українських перекладах: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16 – Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2004. – 21с.
5. Гарбовский Н.К. Теория перевода: учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности “Лингвистика и межкультурная коммуникация”/Н. К. Гарбовский Москва: Изд-во Московского ун-та, 2007 – 542с.
6. Кобозева И.М. Интенциональный и когнитивный аспекты смысла высказывания: Дис. ... д-ра филол. наук в форме науч. доклада: 10.02.19 – М., 2003 – 92с.
7. Баранов А.Н., Добровольский Д.О. Концептуальная модель значения идиомы // Когнитивные аспекты лексики. – Тверь: Тверской гос. ун-т., 1991. – С.6-13.
8. Кубрякова Е.С. Человеческий фактор в языке и порождение речи. – М.: Наука, 1991. – 239с.
9. Иовенко В.А. Теоретический курс перевода. Испанский язык: [учебник] / В.А.Иовенко – М.: ЧеРо, 2005 – 131с.
10. Апресян Ю.Д. Прагматическая информация для толкового словаря // Прагматика и проблемы интенциональности. – М., 1988.
11. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля, 2006. – 716с.
12. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. – М.: Международные отношения, 1974. – 216с.
13. Jorge Luis Borges Arte Poética. Seis Conferencias. – Barcelona: Editorial Crítica, 2001 – p.122.
14. Покальчук Ю. Интеллектуальні лабіринти Хорхе Луїса Борхеса // Всесвіт. – 1989. – №8. – С.103-104.
15. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: Учеб. пособие / В.Н. Комиссаров – М.: ЭТС, 2004. – 420с.
16. Алексеева И.С. Введение в переводоведение: учеб. пособие для студентов филологических и лингвистических фак. вузов / И. С. Алексеева. – Москва: Академия, Санкт-Петербург: Филологический фак. СПбГУ, 2006. – 346с.
17. Jorge Luis Borges Obras Completas. – Barcelona: Emecé Editores, 1996. – vol.II. – p.353.
18. Акуленко В.В. Интернациональные элементы в лексике языков // Национальное и интернациональное в литературе, фольклоре и языке. – Кишинев: Штиинца, 1971. – С.251-264.
19. Д’яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основы терминотворения. – К.: “КМ Academia”, 2000. – 218с.
20. Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода. – М.: Высшая школа, 1985. – 232с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Борхес Х.Л. Безсмертний / Пер. Ю. Покальчука // Всесвіт. – 1976. – №2. – С.27-37.
2. Борхес Х.Л. Дзеркало і маска / Пер. С.Борщевського // Світо-вид. – 1999. – Ч. III(36). – С.86-105.
3. Борхес Х.Л. Дім Астеріона / перекл. М. Жердинівської // Всесвіт. – 2000. – №1-2. – С.22-23.
4. Борхес Х.Л. Новели / перекл. Ю.Покальчука // Всесвіт. – 1989. – № 8. – С.10-19.
5. Борхес Х.Л. www.ukrcenter.com
6. Jorge Luis Borges El libro de arena. – Madrid: Alianza Editorial, 2000. – 143p.

КОНТИНУУМ МОДАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ ДОСТОВІРНОСТІ МІКРОПОЛЯ ВІРОГІДНОСТІ

Згідно Є.І.Беляєвої, достовірність відображає різний ступінь обізнаності мовця зі зв'язками об'єктивної дійсності і здійснює оцінку висловлення (дійсні, можливі, необхідні зв'язки між суб'єктом та ознакою, виходячи з власної обізнаності). Зміст висловлення в лінгвістиці відповідає поняттю пропозиції в логіці: значення достовірності є “модальною рамкою”, що співвідноситься з пропозицією, а модальна рамка відображає ступінь достовірності висловлення з погляду епістемічного модусу мовця [1:157-158].

Ситуація, в якій мовець оцінює зв'язки між суб'єктом і ознакою з погляду достовірності, містить наступні компоненти: 1) суб'єкт оцінки – мовця; 2) об'єкт оцінки – ступінь відповідності висловлювання дійсності (дійсні, можливі чи необхідні зв'язки між суб'єктом і ознакою); 3) основу оцінки (оцінка здійснюється мовцем виходячи з його епістемічного стану). Пропозиції, що оцінюються, можуть: 1) підлягати верифікації; 2) не підлягати верифікації. Пропозиції, що підлягають верифікації, передають знання чи припущення; пропозиції, що не підлягають верифікації, передають точку зору мовця [1:162; 2]. Об'єкт, що вводиться предикатами думки, точки зору, не має відповідного денотату, а є результатом “синтезу, проведеного в свідомості” [1:159].

Мікрополе вірогідності разом з мікрополем істинності структурує Функціонально-семантичне поле (ФСП) достовірності. На відміну від мікрополя істинності, що визначається за “шкалою впевненості” і виражає суб'єктивне сприйняття істинності чи проблематичності пропозиції), мікрополе вірогідності визначається за “шкалою вірогідності” і є кількісною оцінкою знань мовця про зв'язки об'єктивної реальності. [1:163].

Оцінка мовцем відповідності пропозиції дійсності за критерієм вірогідності дозволяє виділити такі ступені вірогідності: 1) епістемічна можливість та 2) епістемічна необхідність. Епістемічна можливість та необхідність формують мікрополе вірогідності. В основі семантичного значення епістемічної можливості знаходиться твердження “Можливо, що X, або Y, або Z, або не-X – я не знаю напевно”. В основі семантичного значення епістемічної необхідності знаходиться твердження “З того, що я знаю, я роблю висновок, що X”. Висловлювання зі значенням епістемічної можливості та необхідності засновуються на вивідних знаннях, і можуть являти собою припущення (в основі – значення логічної можливості) та умовивід (в основі – значення логічної необхідності) [1:163-164].

Модальне значення вірогідності виникає у випадку, де мовець – суб'єкт модальної оцінки оцінює зв'язок між суб'єктом і ознакою, основуючись на вивідних знаннях, здійснюючи припущення чи умовивід, “доказова сила яких здійснюється за шкалою вірогідності”. Шкала є континуумом, а значення вірогідності розміщується між крайніми точками: 1) вірогідність = 0 та 2) вірогідність = 1.

Значення, що знаходяться на шкалі вірогідності від 0 до 1, виражають різний ступінь вірогідності у залежності від епістемічного стану мовця і базуються на логічному відношенні диз'юнкції. Мікрополе епістемічної вірогідності межує з мікрополем епістемічної необхідності: на шкала значень від 0 до 1 зростає ступінь вірогідності (“може бути”), в точці 1 починається епістемічна необхідність (“повинно бути”). У випадку епістемічної необхідності мовець оцінює зв'язок між суб'єктом і

ознакою як єдино можливий. Якщо в основі значення епістемічної можливості знаходиться припущення, то в основі значення епістемічної необхідності знаходиться умовивід [1:163-164).

Розглянемо ситуації з мовними засобами вираження епістемічної можливості.

1. Типовою ситуацією вживання висловлювань з модальним значенням епістемічної вірогідності є ситуація оцінки мовцем психоемоційного стану суб'єкта.

“Annesa” egli disse quasi indispettito, “finiscila. Lo sai che non mi piace veder la gente triste”.

“E tu sei forse allegro, tu ?”

“Non sono allegro, può darsi, ma non sono disperato. Dopo tutto, se i nostri beni saranno venduti come i beni d'un impiccato, la vergogna sarà più sua che nostra”. (Deledda:43). Паулу Декеркі повернувся додому після невдалих спроб позичити гроші, і звісно, не був у доброму гуморі: у попередньому мікротексті говориться, що він шукає забуття своїх турбот *“cerca... l'oblio delle sue cure e delle sue tristezze”* (Deledda:42). Крім того, його дратують сльози Аннеси, і він просить її припинити з нотками роздратування *“disse quasi indispettito”*. Розуміючи його настрій, Аннеса задає риторичне запитання, що є експресивним твердженням: *“Може ти веселий ?”* = *“Ти зовсім невеселий”*. Паулу відповідає, що можливо він і невеселий, але не у відчаї, мотивуючи відсутність відчаю тим, що у випадку продажу їхнього майна з аукціону соромно буде не їм, а Дзуа, який міг би їм допомогти, і це всім відомо. У даному випадку модифікатор епістемічної можливості *può darsi* відноситься до кваліфікації емоційного стану мовця, який не може впевнено його оцінити: по шкалі вірогідності Паулу оцінює свій настрій між значеннями *“веселий”* та *“у відчаї”*, тобто *“невеселий, але й не у відчаї”*.

Розглянемо інші приклади.

“Quale è la storia che ha lasciato il segno ?”

“Quella che ho avuto con Alessandra. Lei aveva 18 anni, io 22. Studiavamo a Torino. Non so, forse si mitizza un po' il primo amore, ma io la ricordo ancora” (Chi 2003, 11:54). Даний мікротекст є уривком з інтерв'ю журналістки з Массімо Жилетті. Журналістка запитує, яка історія кохання запам'яталася йому найбільше, і Массімо відповідає, що то була історія з Алессандрою багато років тому, але він затрудняється назвати причину. Аргументація починається із заперечення модусу знання (*Non so*), далі слідує припущення (*forse si mitizza un po' il primo amore*) – може, тут замішане перше кохання. Модифікатор епістемічної можливості *forse* відноситься до оцінки емоційної сфери суб'єкта.

“Forse più che di lui sono innamorata dell'idea dell'amore perfetto che avremmo potuto vivere”, replica Lory (Oggi 2004, 04:52). Лоредана Леччізо говорить під час інтерв'ю, що можливо більш ніж в Аль Бано вона закохана в ідею ідеального кохання, яке у них могло б бути: на шкалі вірогідності концепт ідеального кохання знаходиться ближче до зони епістемічної необхідності.

Sono capace di amare un uomo solo alla volta. Non è un amore sereno quello dell'amante. Non conosco amanti felici. Sì, magari si è esaltati nel momento della conquista, ma poi è solo sofferenza. Io, l'ho provata questa sensazione di amore rubato... (Chi, 2003, 11:100). Акторка Симона Іццо говорить в інтерв'ю про свої почуття. Вона вважає, що коханці не можуть бути щасливими, тому що їхнє кохання не є ні вільним, ні спокійним, і стверджує, що особисто не знає щасливих коханців. При цьому вона припускає, що можливо, спочатку вони почуваються екзальтованими, але потім це лише страждання, посилаючись на власний досвід. Висловлювання, що знаходяться на початку і в кінці мікротексту, мають значення модальне значення достовірності мікрополя істинності.

Всередині мікротексту міститься висловлювання припущення “*Sì, magari si è esaltati nel momento della conquista*” з модальним значенням епістемічної можливості мікрополя вірогідності. Висловлюванню епістемічної можливості передує заперечений модус знання “*Non conosco amanti felici*”. В даному випадку модальність епістемічної можливості, мовним засобом вираження якої є “*magari*”, має дуже слабкий ступінь вірогідності: модус запереченого знання сполучається з ЛО на позначення емоцій: “*si è esaltati*”, що мають місце протягом нетривалого часу “*nel momento della conquista*” – темпоральне обмеження.

Таким чином, модифікатори епістемічної можливості (“*può darsi*”, “*forse*”, “*magari*”), вжиті у якості кваліфікаторів емоційної сфери суб’єкта, сполучаються з абстрактними ЛО на позначення емоцій, почуттів і виражають слабкий ступінь достовірності. Максимальне послаблення ступеня епістемічної вірогідності відбувається у випадку, де повне заперечення модусу знання передує висловленню з модифікатором епістемічної можливості, що сполучається з ЛО, що відносяться до психоемоційної сфери суб’єкта, та з темпоральними маркерами з семантикою обмеження. Зазначимо також, що ЛО емоційної сфери не мають денотата, через що не можуть бути об’єктивованими взагалі.

2. Іншою ситуацією вживання висловлювань з модальним значенням епістемічної вірогідності є оцінка мовцем факту як малоімовірного.

“*Cossiga ha telefonato in diretta per farmi i complimenti. Io quasi non ci credevo quando mi hanno detto che era all’altro capo del telefono. Ho detto: Verificate, non si sa mai*” (Chi 2004, 11:54). Массімо Жилетті розповідає про свою вдалу роботу на телебаченні і одного разу його запросили до телефону і сказали, що йому телефонує сам Коссига, щоб привітати його. Жилетті сказав: “Я майже не повірив цьому, коли мені сказали, хто був на іншому проводі”. У даному висловлюванні вжито модифікатор епістемічної вірогідності “*Quasi non ci credere*”. Епістемічний стан “вірити” знаходиться на шкалі вірогідності між крайніми точками 0 та 1, причому точне положення на зазначеній шкалі визначається у залежності від контексту, тоді як епістемічний стан “не вірити” знаходиться в точці 0 – заперечення вірогідності. Тоді “*Io quasi non ci credevo*” – “я майже цьому не вірив” знаходиться ближче до точки вірогідність = 0. Модальний модифікатор епістемічної вірогідності “*quasi non ci credere*”, в основі якого знаходиться заперечений модус віри, означає слабкий ступінь вірогідності. Проте у випадку його сполучення з фактологічною інформацією пропозиція є верифікованою. Так, перш ніж підійти до апарату, Жилетті попросив перевірити, чи справді на іншому проводі був Коссига.

Отже, при сполученні модифікаторів епістемічної вірогідності (навіть при слабкому ступені вірогідності) з фактологічною інформацією пропозиції вірогідності є верифікованими.

3. Висловлювання з модальним значенням епістемічної вірогідності вживаються в ситуації відсутності / недостатності знань в мовця для оцінки стану суб’єкта (пропозиція відноситься до часового плану минулого).

Pochi minuti dopo entrò nell’ufficio dello sceriffo: “Sono Asle Helgelein”, disse. “Vengo dalla Norvegia e cerco mio fratello Andrew. Era giunto qui per sposare la vedova Guinness, ma non ho più avuto le sue notizie. Ho ragione di temere che sia stato raggirato, forse anche ucciso” (Chi 2003, 11:110). У даному випадку мовець зовсім не мав звісток від брата, який поїхав з Норвегії до США, щоб одружитися з вдовою Гуннесс. Приїхавши в пошуках брата в штат Індіана, він побачив на місці маєтку Гуннесс самі руїни і через кілька хвилин увійшов до приймальні шерифа, розповівши про мотив візиту і висловив припущення: “я маю підстави боятися, що його обманули, можливо

навіть вбили”. Мовець спочатку нічого не знав про брата, потім, прибувши за потрібною адресою і побачивши спалений масток, робить припущення, що його брата немає в живих. У даному випадку припущення за умови повної відсутності інформації відноситься до стану суб’єкта (живий / мертвий), а модифікатор епістемічної вірогідності *forse* сполучається з фактологічною інформацією. Отже, навіть у випадку повної відсутності інформації в мовця (модус знання = 0) і невисокому ступені вірогідності відносно стану суб’єкта, що оцінюється, у пропозиції з модифікатором епістемічної можливості виражається сумнів щодо фактичного реалізованого стану суб’єкта (пропозиція відноситься до часового плану минулого), а отже є верифікованою в дійсності, але не в аспекті епістемічного модусу знання мовця, тобто оцінка епістемічної вірогідності є суб’єктивно-відносною. Потім шериф з’ясує, що вдова Гуннесс таки вбила його брата: даний факт став фактом відразу після скоєння злочину.

4. Висловлювання з модальним значенням епістемічної вірогідності вживаються в ситуації відсутності / недостатності знань в мовця для оцінки дії / стану суб’єкта (пропозиція відноситься до часового плану майбутнього).

Non so come andrà a finire la storia di Martina. Probabilmente non incontrerà la suddetta persona a meno che lei, assieme ad altre sue coetanee, non rappresenti l'avanguardia delle nuove donne (Chi 2004, 05:9). Психолог після бесіди з Мартиною, яка розповіла йому про своє розчарування у сучасних чоловіках, говорить, що не знає, як складеться її доля в майбутньому. І висловлює припущення, що, вірогідно, вона не знайде собі супутника життя і залишиться незаміжньою, оскільки Мартина, як і багато її ровесниць, не схожа на сучасних жінок. Мікротекст починається із запереченого модусу знання (модус знання = 0), далі йде гіпотеза, заснована на уявленні мовця про характер дівчини. Пропозиція з модифікатором епістемічної можливості “probabilmente” має футуральну спрямованість, проте відноситься до фактологічної інформації, а саме дії дівчини: “вийде заміж / не вийде заміж”. Зазначена пропозиція буде верифікованою у майбутньому, а епістемічна вірогідність на момент мовлення є темпорально-відносною.

5. Висловлювання з модальним значенням епістемічної вірогідності, що вживаються в ситуації недостатності знань в мовця для оцінки дії суб’єкта за умови обмеження просторово-часової локалізації суб’єкта, дії / стан якого підлягають оцінці, мають свої особливості. Проаналізуємо приклад.

Qualcuno ricorda che risale proprio allo scorso dicembre la semilibertà del detenuto modello Angelo Izzo (e c'è chi giura di averlo visto a Gambatesa), volontario nella cooperativa di mutua assistenza Città futura, gestita a Campobasso dal pastore protestante Dario Saccomani. Fu in quel luogo caricatevole che con ogni probabilità il boia del Circeo conobbe la bisognosa Carmela e la sua innocente bambina, della cui vita sapeva tutto grazie alle confidenze dietro alle sbarre del compagno di prigionia Maiorano (Oggi 2005, 05:36). В даній ситуації журналіст, що ознайомився з матеріалами справи вбивці Анджело Іццо, висловлює припущення, що з усією вірогідністю, Іццо познайомився зі своїми майбутніми жертвами в Гамбатеа, в той час, коли працював волонтером в місії, очолюваній протестантським пастором. Мовець аргументує свою точку зору, засновуючись на низці фактів: були очевидці, які присягалися, що бачили його в тому місці, що в той час, коли його бачили в Гамбатеа, його було звільнено умовно, що інформацію про своїх жертв – матір та доньку Майорано він отримав від батька дівчинки, з яким відбував ув’язнення до умовного звільнення. Зазначена інформація стосується фактів минулого: в якому місці і в який час Іццо познайомився з майбутніми жертвами. Беручи до уваги необхідну інформацію (обмеженість часової та просторової локалізації суб’єкта), мовець приходить до певного висновку. Зазначимо, що у цьому випадку припущення з високим ступенем вірогідності максимально наближається до

умовиводу. Модифікатор епістемічної можливості “*con ogni probabilità*” (з усією вірогідністю) містить квантор тотальності “ogni”, тобто семантично вірогідність є кванторною у кількісному відношенні: “з усією вірогідністю” = “вся вірогідність” і максимально наближається до межової точки на шкалі вірогідності “вірогідність = 1”, де починається мікрополе епістемічної необхідності.

Таким чином, прагматичні параметри просторово-часової локалізації суб'єкта, що здійснюють його обмеження при оцінці дій суб'єкта, що йому імплікуються, сприяють зростанню ступеня вірогідності.

Представимо узагальнення висновків у вигляді схеми.

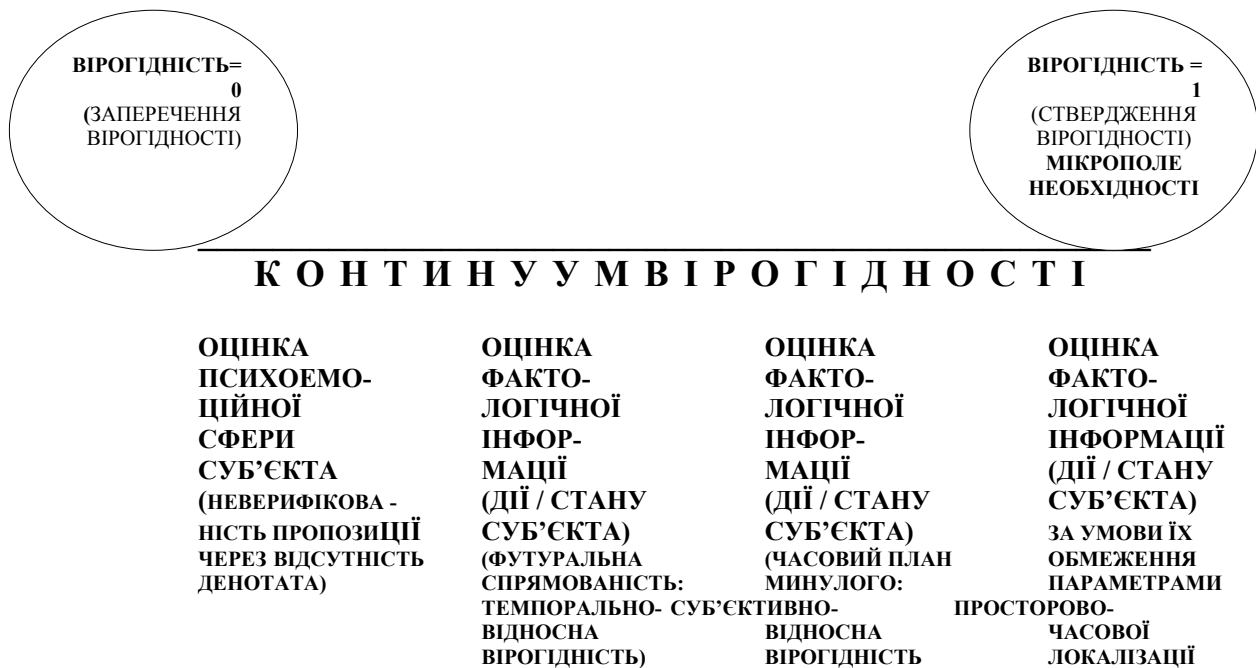

Схема 1. Континуум значення вірогідності

Розглянемо модальне значення епістемічної необхідності мікрополя вірогідності. В основі семантичного значення епістемічної необхідності знаходиться твердження “З того, що я знаю, я роблю висновок, що X”. Висловлювання зі значенням епістемічної необхідності засновуються на вивідних знаннях, і представляють собою умовивід (в основі – значення логічної необхідності) [1:163-164].

Розглянемо приклади.

“*Dov'è Rosa?*” *domandò, aprendo i lembi dello scialle.*

“*Dev'essere nel cortile, con Annesa*” *rispose ziu Cosimu (Deledda:24).* В даній ситуації донна Ракеле повернулась додому і запитує, де Роза. Дядько Козиму відповідає, що вона повинна бути з Аннезою у дворі. Такий висновок він робить, засновуючись на тому, що він не бачить її в будинку (повні перешкоди при чуттєвому сприйнятті), а оскільки 8-річна дівчинка не могла нікуди піти з дому сама, то вона повинна бути в дворі з Аннезою. Проте він не певен в цьому, тому що йому безпосередньо не повідомили, куди пішла Роза.

Mentre così chiacchieravano, si sentì picchiare al portone.

“*Dev'essere un altro ospite*” *disse donna Rachele, “ho sentito un passo di un cavallo” (Deledda:31).* В даній ситуації постукали в двері, і донна Ракеле, робить висновок, що то повинен бути інший гість, оскільки вона чула, як проїхав кінь (чуттєве сприйняття при існуванні перешкод). Крім того, вона знає, що в їхньому будинку заведено приймати гостей, а всі члени сім'ї знаходяться дома.

В першому прикладі відсутня експліцитна логічна аргументація мовця (імпліцитна може бути відтворена в контексті) й існують повні перешкоди при чуттєвому сприйнятті, в другому мовець посилається на чуттєве сприйняття при існуванні перешкод (аргументація містить лише посилення на чуттєве сприйняття, логічна аргументація знову відтворюється за допомогою контексту). На наш погляд, посилення мовця на чуттєве сприйняття послаблює значення епістемічної необхідності.

Ma il nuovo ospite volle restare in cucina, e appena Annese gli mise davanti un canesto con pane, formaggio, lardo, cominciò a mangiare con avidità. Doveva essere molto povero: era vestito quasi miseramente, e i suoi grandi occhi tristi parevano gli occhi stanchi di un malato (Deledda:31). У даному випадку Аннеса, спостерігаючи за тим, з якою жадібністю почав їсти новий гість і оцінюючи його зовнішній вигляд (був вдягнений дуже бідно), доходить висновку, що він повинен бути дуже бідним (посилання на безпосереднє чуттєве сприйняття). Крім того, в межах одного висловлювання разом з модифікатором модального значення епістемічної необхідності (*doveva essere*) міститься модифікатор модального значення епістемічної можливості (*parevano*) на позначення фізичного та емоційного стану суб'єкта (його великі сумні очі здавалися очима хворого). Таким чином, має місце контамінація модальних значень епістемічної можливості та необхідності, що, звісно, послаблює значення епістемічної необхідності.

Ma Ballore, ch'era tornato dalla tanca con le mani scottate, stanco e di cattivo umore, s'accorse del profondo abbattimento di lui. "Deve essere in terribili condizioni: egli che non crede in Dio ha finto di pregare per intenerire la sorella del Rettore", pensò (Deledda:91). У даному випадку Баллоре робить висновок, що Паулу повинен бути у дуже скрутному становищі, засновуючи свою точку зору на тому, що він помітив дуже пригнічений настрій Паулу та незвичні для нього дії: Паулу – не віруючий, проте ходив до церкви, щоб справити приємне враження на тих людей, у яких збирався позичати гроші, а вони були віруючі. В процесі аргументації мовець здійснює оцінку як емоційного стану, так і дій суб'єкта, що підлягає оцінці. У цьому випадку модальне значення епістемічної необхідності є сильнішим, ніж в попередніх ситуаціях.

La conclusione è una sola: se la Stasi ha informato Mosca, l'amo del Kgb a Berlino, Vladimir Putin, era l'anello di congiunzione. Su questo non ci possono esser dubbi: senza l'imprimatura di Putin certe richieste non sarebbero mai partite da Berlino per Mosca (Oggi 2005, 05:42). У даному прикладі аргументація мовця базується виключно на фактах: якщо Стасі інформувало Москву, голова КГБ в Берліні В.Путин був з'єднувальною ланкою, і відносно цього не може бути сумнівів, оскільки без його згоди деякі запити ніколи б не потрапили до Москви. Дане висловлювання має високий ступінь значення епістемічної необхідності: аргументація базується виключно на об'єктивних фактах і маркується мовним засобом – модальним модифікатором "*non ci possono esser dubbi*" – "не може бути сумнівів".

Таким чином, модальне значення епістемічної необхідності не є однорідним. Висловлення, в яких мовець посилається в процесі аргументації на чуттєве сприйняття або здійснює оцінку емоційного стану суб'єкта, мають слабкий ступінь модального значення епістемічної необхідності. Висловлення, в яких мовець в процесі аргументації здійснює разом з оцінкою емоційного стану суб'єкта також оцінку його дій, мають сильніший ступінь модального значення епістемічної необхідності. Висловлення, в яких мовець посилається в процесі аргументації виключно на факти, мають високий ступінь модального значення епістемічної необхідності. Чинники, що призводять до його послаблення: відсутність експліцитної аргументації мовця, перешкоди при чуттєвому сприйнятті, посилення на чуттєве сприйняття, що імпліцитно контамінують значення епістемічної необхідності зі значенням епістемічної можливості мікрополя вірогідності.

ЛІТЕРАТУРА

1.Беляева Е.И. Достоверность // Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. – Л.:ЛЮ, 1990. – С.157-170. 2.Дмитровская М.А. Знание и мнение: образ мира, образ человека // Логический анализ языка. Знание и мнение. – М.: Наука, 1988. – С.6-18.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Deledda G. L'edera. – Milano: Arnoldo Mondadori Editore S.p.A, 1950. 2. "Chi" N.46 / 11. 2003. 3. "Chi" N.9 / 03. 2004. 4. "Chi" N.18 / 05. 2004. 5. "Chi" N.42 / 10. 2004. 6. "Oggi" N.16 / 04. 2005. 7.Oggi" N.20 / 05. 2005.

ПАВЛИК В.І.

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

ГАЗЕТНО-ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ ЖАНР ГЛОСА З ОГЛЯДУ НА КОМУНІКАТИВНУ ПРАГМАТИКУ (до історії питання)

Актуальність обраної теми наукової статті зумовлена загальною спрямованістю сучасних досліджень в галузі стилістики тексту на питаннях дослідження конкретних жанрів певних функціональних стилів у зв'язку з комунікативно-прагматичною переорієнтацією сучасної лінгвістики тексту. Актуальною продовжує надалі залишатися проблема визначення поняття "жанр" з точки зору різних категорій: лінгвістичних (мова – мовлення) та загальних (лінгвістика – література).

Мета дослідження полягає у розкритті комунікативно-прагматичного аспекту газетно-публіцистичного жанру глоса.

Об'єктом дослідження є жанрові особливості текстів газетно-публіцистичного жанру глоса.

Предметом статті є комунікативно-прагматичний аспект газетно-публіцистичного жанру глоса.

Матеріалом статті слугували наукові публікації із зазначеної тематики.

Наукова новизна статті полягає у відсутності на сьогоднішній момент досліджень комунікативної прагматики газетно-публіцистичного жанру глоса у вітчизняній германістиці.

Друга половина ХХ – початок ХХІ століття у гуманітарній науці характеризується зміною пріоритетів цього напрямку наукового знання й формулюванням ідеї величезної ваги: Людина – це продукт і результат її спілкування з іншими людьми. Комунікація людей – це основа їхньої свідомості, пізнання, суспільного буття в цілому, сутність людини значною мірою виявляється у спілкуванні з подібними собі. Саме комунікативно-прагматичний напрямок у гуманітарній сфері знання стає визначальним на найближче майбутнє [1:3].

Сучасна наука розглядає поняття "прагматика" досить широко. Розвиток прагматики порівнюється з процесом колонізації [2:65], який став останньою стадією поступового переходу лінгвістики від вузької дисципліни, яка вивчає фізичні дані мовлення, до більш широкої, яка розглядає її в єдності форми, значення й контексту.

Наукове використання терміна "прагматика", (від грец. pragma – справа, дія), започаткував Ч.Морріс, якого вважають одним із засновників загальної теорії знаків – семіотики. Він розділив семіотику на семантику – вчення про відношення знаків до об'єктів дійсності, синтактику – вчення про відношення між знаками, й прагматику – вчення про відношення знаків до їхніх інтерпретаторів, тобто до тих, хто користується знаковими системами [3:389-390].

Виділення та формування прагматики як галузі саме лінгвістичних досліджень (лінгвістичної прагматики або прагмалінгвістики) та усвідомлення її безпосереднього зв'язку

з комунікативною діяльністю людини відбувається під впливом логіко-філософських теорій мовленнєвих актів Дж.Остіна, Дж.Серля, З.Вендлера та К.Бюлера. Саме К.Бюлер задовго до появи теорії мовленнєвих актів висловив положення про те, що на протигагу мовленнєвій дії – продукту однієї людини в конкретній ситуації, мовленнєвий акт, очевидно, повинен означати сприйняту й зрозумілу іншим мовленнєву дію. Саме залучення в людське мовлення мовця й слухача оцінюється лінгвістами як заслуга К.Бюлера, яка полягає в тому, що він правильно представив цей, очевидно, простий факт, який тим не менше настільки довго залишався непоміченим [2:56-57].

Лінгвістична прагматика, від самих початків свого існування, керується принципами динамічного підходу до мови. Ця дисципліна може називатись по різному – лінгвістика мовлення, лінгвістика мовного спілкування, прагмалінгвістика, комунікативна лінгвістика чи ще якось інакше, але її суть полягає в тому, щоб поставити у центр уваги динамічне, діяльнісне начало, а саме діяльність спілкування, яка здійснюється людиною в певних соціальних і міжособистісних умовах, з певними мотивами й цілями. Лінгвістична прагматика охопила значну кількість проблем, пов'язаних з динамічною теорією тексту, зародженням дискурсивного аналізу й теорії дискурсу в цілому, комунікативним синтаксисом, теорією й типологією мовлення, теорією функціональних стилів, соціо- і психолінгвістикою та іншими напрямками, вона ввїбрала в себе комплекс проблем, пов'язаних із суб'єктом (адресантом), адресатом мовлення, співвідношеннями між учасниками спілкування [4:53].

Сьогодні існує двоєке трактування лінгвістичної прагматики. По перше – це лінгвістична дисципліна, яка вивчає використання та функціонування мовних знаків у мовленнєвій комунікації. По друге – це вимір формування мовних висловлювань, що визначається функціональними особливостями партнерів у мовленнєвому акті, наприклад, комунікативними інтенціями мовця та характером мовних засобів, які він використовує, самою ситуацією спілкування тощо [5:250]. З погляду лінгвістичної прагматики мовна комунікація та мовленнєвий акт є яскравими проявами “поєднання мови та дії”, де актуалізується функція мови як прояву цілеспрямованої поведінки.

Одною із складових комунікації є текст, який беззаперечно є одиницею комунікативної діяльності людини, одиницею психолого-мовленнєвого і прагматичного характеру [6:4]. Р.Барт вважає текстом “...будь-який кінцевий відрізок мовлення, що представляє собою деяку єдність з точки зору змісту, яка передається з вторинною комунікативною метою і має внутрішню організацію, відповідає цій меті, причому пов'язаний з іншими культурними факторами, ніж ті, які відносяться власне до мови” [7:443]. Основне завдання комунікативної теорії тексту на сьогоднішньому етапі розвитку знань полягає у виявленні взаємозв'язку трьох його вимірів: семантичного, синтагматичного та прагматичного. Коли ми говоримо про прагматичний бік тексту, то мова йде перш за все про сильні, так би мовити, відзначені форми: вплив досить високого ступеня інтенсивності, очевидне оцінювання, переважно експліцитного характеру, наявність як розумових, так і емоційних засобів оцінки [8:107].

Прагматичний аспект тексту є природнім відображенням відповідного аспекту комунікації, як аспект, який можна виокремити, а отже й окремо вивчати. Прагматика тексту, поряд з його структурою та семантикою, є однією з тих підвалин, на яких він базується. Відображення у тексті ставлення адресанта до акта комунікації отримує своє вербальне вираження для того, щоб бути повідомленим адресату, поряд із змістово-сисловою інформацією, й відповідно вплинути на нього. Такий вплив може варіюватись за ступенем експліцитності вираження від різноманітних форм безпосередньої, прямої дії з допомогою мовних та інших засобів, які спеціально пристосовані для цього (наприклад, засоби оцінки), до опосередкованих, непрямих, завуальованих (композиційні прийоми, асоціативні засоби).

Обов'язковість прагматичного плану тексту не викликає сумнівів, так як будь-який текст оформлюється не як річ у собі, а як одиниця комунікації, яка переслідує завжди якусь певну мету та при відсутності якої така одиниця втрачає властивості комунікативної, тому що комунікація без мети неможлива [6:6].

Спілкування через текст відбувається шляхом складної взаємодії автора з читачем. Автор прагне досягти певної комунікативної мети: він творить свій текст для того, щоб вплинути на читача, змусити його щось змінити у своєму житті або свідомості. Зі свого боку читач намагається зрозуміти автора, з'ясувати, для чого створено текст, отже, або пристати на думку автора, або відкинути її, тобто обидва комуніканти налаштовані на порозуміння, на повноцінний комунікативний акт [9:30].

Актантами прагматики тексту є адресант і адресат. У писемному тексті вони обоє фізично не представлені, на відміну від, наприклад, мовленнєвих актів у сфері усної діалогічної комунікації, де сама їхня присутність накладає дуже помітний відбиток на характер мовного спілкування.

Адресант втілений у тексті як його творець, його погляди, смаки та інші якості, а перш за все його конкретна мета комунікації так чи інакше реалізуються безпосередньо. Адресат опосередковано диктує побудову тексту, відбір лексичних засобів і деякі інші його параметри, оскільки адресанту доводиться неминуче рахуватися з “фактором адресата”. Ступінь визначеності адресата, є, звичайно, неоднаковим і, в свою чергу, може неоднаково усвідомлюватись і враховуватись адресантом. Бувають висловлювання та тексти, чітко орієнтовані на певну аудиторію, одиничну чи масову, де адресат добре уявляється адресанту, а останній може враховувати його можливості декодування, ймовірний обсяг фонових знань (наприклад вузькоспеціальна наукова стаття). Задоволення пресупозиції адресата складає одну з важливих умов успішної комунікації. Адресант повинен враховувати життєвий досвід адресата, спиратися на нього, керуючись “принципом співпраці”.

Так чи інакше, певний образ потенційного адресата, очевидно, присутній у свідомості адресанта при творенні тексту, не кажучи вже про ті випадки, коли мовленнєвий вплив є чітко спрямованим, і окремі параметри адресата, такі, наприклад, як його соціальний статус, рівень освіченості, ніяк не можуть ігноруватися.

Отже, тому що прагматика, а саме лінгвістична прагматика, є невід'ємною частиною тексту, а текст, у свою чергу, є невід'ємним засобом комунікації, необхідно говорити про комунікативну прагматику, комунікативно-прагматичний аспект, який несе у собі кожен текст.

Одним із видів комунікативної діяльності людини є комунікація між адресантом і адресатом за допомогою друкованих засобів масової інформації – газет та журналів. Прагматична настанова такої комунікації – це вплив на реципієнта (читача) таким чином, щоб інформація, яка йому передається, була сприйнята згідно з задумом автора тексту.

Прагматична спрямованість газетного тексту визначає відбір і способи передачі мовного матеріалу, іншими словами – вибір моделі, яка найбільш адекватно відображає комунікативне завдання й прагматичну настанову тексту, який створюється [10:345]. Такі моделі називаються жанрами преси або газетно-публіцистичними жанрами.

Спроба дати загальнофілологічне визначення жанру найперше пов'язана з іменем визначного російського філософа, філолога та літературознавця ХХ ст. М.М.Бахтіна та його працею “Проблема речевых жанров”. Саме у цій праці М.М.Бахтін вперше широко розкриває сутність терміна “мовленнєвий жанр”, який буквально увірвалося в науку про мову на хвилі так званого “прагматичного повороту” й стало одним з найважливіших понять когнітивної та функціонально-комунікативно зорієнтованої лінгвістики та лінгвофілософії 80 – 90-х років ХХ ст.

В архівних матеріалах до статті “Проблема мовленнєвих жанрів” М.М.Бахтін

зазначав, що “проблема мовленнєвих жанрів – одна з найважливіших вузлових проблем філології. Вона перебуває на межі лінгвістики й літературознавства, а також фактично зовсім ще не опрацьованих розділів філології, котрі повинні вивчати життя слова й специфічне використання мови у всіх сферах суспільного життя та культури...” [11:236].

На думку М.М.Бахтіна мовленнєві жанри – це “відносно стійкі тематичні, композиційні й стилістичні типи висловлень” [11:159]. Висловлення ж трактується вченим як “проблемний вузол виняткового значення”, одиниця мовленнєвого спілкування, імпліцитно протиставляючи її поняттю мови: основними одиницями мови є слова й речення, а основними одиницями мовленнєвого спілкування – висловлення й мовленнєві жанри [11:162]. Висловлення на його думку – це не умовна одиниця, а одиниця реальна, чітко обмежена зміною мовленнєвих суб’єктів, яка завершується передачею слова іншому [11:172-173].

М.М.Бахтін стверджує, що ми говоримо лише конкретними мовленнєвими жанрами, не підозрюючи про їхнє існування, вони дані нам майже так, як дана нам рідна мова, котрою ми вільно володіємо й до теоретичного вивчення граматики. Якби мовленнєвих жанрів не існувало й ми не володіли ними, якби нам доводилося їх створювати вперше в процесі мовлення, вільно й вперше будувати кожне висловлення, мовленнєве спілкування було б практично неможливим [11:180-181].

М.М.Бахтін робить першу спробу класифікації мовленнєвих жанрів. Він поділяє їх на первинні (прості) та вторинні (складні). Первинні мовленнєві жанри – це жанри, безпосередньо пов’язані зі щоденним, безпосереднім спілкуванням людей, це “життєві жанри”, вони достатньо стандартизовані, індивідуальна воля мовця виявляється лише в їх виборі та інтонуванні. Це, наприклад, привітання, прощання, поздоровлення, різноманітні побажання тощо. Вони різноманітні залежно від ситуації спілкування, мають статус обов’язковості для носіїв мови [11:181].

Вторинні мовленнєві жанри – “романи, драми, наукові дослідження різних типів, великі публіцистичні жанри тощо – виникають в умовах більш складного, відносно високорозвиненого й організованого культурного спілкування (переважно писемного) – художнього, наукового, суспільно-політичного тощо. У процесі формування вони вбирають у себе й переробляють різноманітні первинні (прості) жанри, які склалися в умовах безпосереднього мовленнєвого спілкування. Ці первинні жанри в межах складних трансформуються й набувають особливого характеру: втрачають безпосередні зв’язки з реальною дійсністю й з реальними чужими висловленнями, наприклад репліки побутового діалогу або листи в романі, зберігаючи свою форму й побутове значення лише в площині змісту роману, входять у реальну дійсність лише через роман у цілому, тобто як подія літературно-художнього, а не побутового життя” [11:161].

Дослідження мовленнєвих жанрів є одним з найактуальніших у сучасній антропо- і комунікативно (прагматично) зорієнтованій лінгвістиці. У російському мовознавстві сформувалося декілька центрів опису й систематизації мовленнєвих жанрів (Москва, Волгоград, Єкатеринбург, Краснодар, Новгород, Омськ, Пермь, Саратов). Найбільш відомими є дослідження Н.Д.Арутюнової, В.Є.Гольдіна, Т.В.Шмельової, В.В.Дементьєва, М.Н.Кожині, К.Ф.Сєдова.

Основи сучасних генологічних досліджень за кордоном, а власне у Польщі заклали праці С.Скварчинської [12:11], а також такі дослідники як Б.Бонєцка, М.Гловінський, Т.Добжинська, Ст.Гайда, Є.Маліновська та інші. Саме у польському мовознавстві одним із перших починає активно функціонувати термін “генологія”, яким позначається проблематика мовленнєвих жанрів (пол. gatunek mowy – гатунок мови).

Що стосується української лінгвістики, то проблема мовленнєвих жанрів тільки починає опрацьовуватись. Найбільш вичерпне визначення мовленнєвого жанру подає

львівський мовознавець Ф.С.Бацевич: Мовленнєвий жанр – це прийняті в конкретних ситуаціях і призначені для передачі певного змісту типові способи побудови мовлення; розгорнута мовленнєва побудова, яка складається з кількох (іноді значної кількості) мовленнєвих актів, ілюктивна сила котрих підпорядкована певній стратегії й тактиці адресанта; еталон соціально значимої взаємодії, типізовані форми мовленнєвої комунікації.

За теорією мовленнєвих жанрів М.М.Бахтіна, газетно-публіцистичні жанри або жанри преси ми відносимо до вторинних (складних) мовленнєвих жанрів. Одним із таких газетно-публіцистичних жанрів німецьких друкованих засобів масової інформації є жанр глоса.

Звертаючись до історії питання дослідження жанру глоса у вітчизняній літературі можна констатувати, що на даний момент дуже мало авторів приділяли йому свою увагу.

Є.В.Розен наголошує, що слово *die Glosse* означає іронічну примітку на полях. Раніше глосами називалися різні пояснення. В усному повсякденному мовленні слово *die Glosse* означає уїдливе зауваження. Дослідниця характеризує глосу як стислу, концентровану замітку, яка впливає на читача поєднуючи легкість форми з неспростовністю аргументів, які в ній наводяться [13:21].

М.П.Брандес зазначає дотепність і сарказм глоси й характеризує її як сатиричний жанр, який часто використовується у політичній полеміці [14:208].

Набагато більше досліджень жанру глоса проводилося у Німеччині. Глоса (*die Glosse*) – це газетно-публіцистичний жанр, який, за класифікацією німецьких жанрів преси, належить до так званих аналітичних жанрів, у яких робиться наголос на висловленні певної важливої думки (*meinungsbetonte Textsorten*). Основою таких жанрів є тлумачення й оцінка певного явища [15:490].

Глоса – це дуже стисла, концентрована замітка, яка справляє на читача враження епіграми. Її характерними ознаками є влучність та дотепність. Предмет глос становлять вчинки, поведінка та явища, які піддаються критиці. У такому випадку глоса викриває суперечність між об'єктивною вимогою та суб'єктивною відповідністю, між удаваним і дійсним, бажаним та дійсним, ілюзією та реальністю, а також між наміром та дією, намаганням та результатом, метою та засобом, між словом та ділом, або, також між словом і словом. Часто темою глос стають ілюстративні події на межі політичних подій. Актуальність описаних подій не має для глоси жодного значення. Дуже часто у глосі використовуються іронія, сатира, сарказм як стилістичні засоби. На мовному рівні використовуються незвичайні, оригінальні слова, розмовна мова, діалекти [15:490-491].

Глоса намагається підсилити або утвердити один із існуючих поглядів. Текст глоси може бути сконцентрований на аспекті обраної теми й вимагає від читача досить спеціальних знань. Оцінювання для глоси є центральною і таким чином найважливішою дією. У зв'язку з тим, що оцінювання базується на масштабах та переконаннях, які повинні бути відомі адресату, то для читання, розуміння глос, необхідна певна інтелектуальна підготовка, а найголовніше – для отримання від цього читання естетичного задоволення. Необхідно також наголосити, що мовне оформлення глоси часто робить можливим вільне розуміння написаного – глоса звертається в першу чергу до “специфічної”, високоосвітченої публіки. Саме ця публіка, група, спільнота людей, яка володіє певним багажем знань та цінностей є передумовою успішного функціонування комунікації, в якій присутні жарт та іронія [15:510].

Говорячи про комунікативну прагматику жанру глоса необхідно сказати про її прагматичний зміст та прагматичний ефект. Прагматичний зміст відрізняється від змісту значеннєвого, який має чітко референційний характер, тобто спрямований на відображення навколишнього світу. Прагматичний зміст втілює в собі конкретні умови й цілі передачі значеннєвого змісту, оцінні, модальні, спонукаючі та інші наміри адресата, якими він володіє. Прагматичний зміст орієнтований саме на зміст значеннєвий і є осередком впливового потенціалу тексту [6:9].

Спосіб дії глоси полягає в першу чергу у висвітленні соціального змісту: якою саме є суспільна проблема, яка тут порушується? “Соціальний зміст” у глосі – це оцінювання подій, дій, людей, їхніх висловлювань і т.д. Узагальнено його можна описати таким чином: Серйозний проблемний і суспільно-релевантний об’єкт (стан справ, подія, дія, тенденція) оцінюється, як правило, за допомогою жартівливої, іронічної інтеракційної тональності, використовуючи аргументацію й кінцеве висловлення головної думки, суті (*die Pointe einer Glosse* - пуант глоси), що приносить читачеві задоволення при читанні. При цьому головною складністю глоси є напружені відносини серйозного та жартівливо-іронічного, власне висловлення в кінці тексту головної думки, головної суті написаного. У головній думці глоси відбивається жартівливо-іронічна аргументована оцінка, але вона не така, як у інших текстах преси – загально очікувана серйозна точка зору до проблеми, висвітленій у тексті, а навпаки, так звана “дистантно-іронічна, жартівливо-глузлива, уїдлива тональність”. Головна думка глоси викликає ефект несподіванки, який надає їй особливого забарвлення за допомогою емоційного імпульсу й спричиняє запланований ефект “...ага, так ось воно що” [15:495].

Усе це в сукупності й забезпечує прагматичний ефект, тобто з’ясування й активне сприйняття адресатом, шляхом декодування прагматичного змісту тексту, тієї прагматичної настанови, яка лежить в його основі.

Прагматичний ефект глоси – це задоволення читача за допомогою жарту, іронії. Використовуючи жартівливу/гумористичну або іронічну тональність автор звертається до цінностей спільноти, крім цього сформульовані ним оцінки стабілізують стосунки з читацькою аудиторією, створюється певний емоційний настрій. Глоси розбавляють контекст, який складається тільки з кореспонденцій та інших серйозних жанрів газет та журналів. Усе це функціонує задля заохочення читацької аудиторії того чи іншого друкованого джерела [15:508].

Глоса поряд із карикатурою, “фразою тижня”, фотографіями, графічним оформленням, читацькими листами має функцію емоційної розрядки (задоволення, розваги, хоча нерідко й загострення уваги на злободенній проблемі). Саме карикатура та глоса допомагають друкованому виданню у створенні та підтримці так званої спільноти з читачем [15:496].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бацевич Ф.* Нариси з комунікативної лінгвістики: Монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003.
2. *Селиванова Е.А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Учеб. пособие / Черкасский гос. ун-т им. Б. Хмельницкого. – К.: Фитоцентр, 2002.
3. *Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В.* Истоки, проблемы и категории прагматики // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985, Вып.16.
4. *Бацевич Ф.* Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи. – Львів: ПАІС, 2005.
5. *Штерн І.Б.* Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: Енциклопедичний словник для фахівців з теорет. гуманіт. дисц. та гуманіт. інформатики / Міжнародний фонд “Відродження”. – К.: Артес, 1998.
6. *Наер В.Л.* Прагматика текста и ее составляющие // Прагматика и стилистика / Редкол.: Т.М. Баталова (отв. ред.) и др. – М.: МГПИИЯ, 1985.
7. *Барт Р.* Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Пер. с фр. / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Т.К. Косиков – М.: Прогресс, 1989.
8. *Наер В.Л.* Прагматический аспект английского газетного текста // Коммуникативные и прагматические особенности текстов разных жанров: Сб. ст. / Редкол.: А.Д.Швейцер (отв. ред.) и др. – М.: МГПИИЯ, 1981.
9. *Різун В.В.* Лінгвістика впливу / Київський нац. ун.-т ім. Т. Шевченка. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2005.
10. *Кудрявцева Л.А.* Экспрессивно-прагматическое содержание газетных текстов // Мысль, слово и время в пространстве культуры: Межвуз. сб. научн. тр., Вып.2. – К. 2000.
11. *Бахтин М.М.* Проблема речевых жанров // Собрание сочинений: в 7 т. / РАН, Ин-т мир. лит. им. А.М. Горького. – М.: Русские словари. Т.5: Работы 1940-х – нач. 1960-х гг. – 1996.
12. *Копистянська Н.Х.* Жанр, жанрова система у просторі літературознавства. – Львів: ПАІС, 2005.
13. *Розен Е.В.* На уроке – немецкая газета. Изд. 3-е перераб. М., “Просвещение”, 1974.
14. *Брандес М.П.* Стилистика текста. Теоретический курс: Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп.. – М.: Прогресс-Традиция, ИНФРА-М, 2004.
15. *Sandig B.* Textstilistik des Deutschen. – Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2006.

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФАХОВОЇ МОВИ ЕКОНОМІКИ

Коли у XVIII сторіччі німецький філософ і богослов Й.-Д. Міхаеліс (1717–1791) наголошував на важливості виявлення соціокультурного зв'язку поміж національною мовою і мисленням у філософських та теологічних працях того часу, учений навряд чи міг передбачити актуальність цієї думки на початку XXI століття. Й.-Д. Міхаеліс тоді зазначав: “Кожна думка впливає на національну мову, і кожна мова впливає на висловлення думки. Іноді іноземна мова збагачує мислення та його відображення в національній мові, інколи вона його збіднює. Збіднення національної мови під впливом чужої відбувається через засвоєння бідних на зміст слів, через надуживання окремих слів або висловів, через багатозначність, невдалі коннотації, невіддільні від денотативних значень, через етимологічну плутанину, а також через брак естетичного смаку, що нівелює відчуття неприємності” [1:3].

Лінгвокультурологічні дослідження стають важливим джерелом розвитку дискурсивних розвідок й у галузі фахового спілкування. Більшість із цих досліджень опосередковані теорією фахової комунікації в контексті сучасних теорій міжкультурної взаємодії. Провідним завданням такого лінгвістичного напрямку є дослідження природи складних лінгвокультурних і соціальних чинників впливу на фахівця та його оточення. Спостерігаємо зростання уваги до вивчення соціокультурних аспектів фахової комунікації, процесів породження і сприймання фахових термінів, висловлювань та текстів.

Посилений інтерес в цих розвідках викликає аналіз концептуальних структур, утілених у висловах, які репрезентують себе як лінгвокультурологічні та психолінгвістичні феномени у фахових текстах. Концептуальні структури відбивають як важливі поняття фахової культури, так і філософські універсалії, світоглядні аспекти мовної особистості. Так, у професійно спрямованому дискурсі в галузі економічної діяльності концептуальні структури відображають:

а) взаємозв'язок когнітивного та комунікативного аспектів, що є початком розгортання будь-якої економічної концепції або ідеології. Наприклад, економічний концепт **НІМЕЦЬКА МАРКА** – як певний носій національної ідеології – відповідає уявленню німців про ще нещодавню економічну стабільність:

▫ *Für uns Deutsche steht im Entwurf des EU-Verfassungsvertrags ein wichtiger Teil des Erbes der D-Mark auf dem Spiel. Es hat in der deutschen Wirtschaft über ein halbes Jahrhundert gewisse Axiome gegeben. Die Stabilitätspolitik gehört eindeutig dazu* [BS];

б) процеси детермінологізації – наприклад, через такі поняття, як “інфляція”, “девальвація”, “дефіцитний контроль” тощо (*verschärfte Defizitkontrolle in der Eurozone*) [EH];

в) запозичення чи словотворення (*EZB über das Öl-Inflationsrisiko noch nicht besorgt*) [EH]. Запозичення активно використовуються як економічні номінації (*Insideraktivitäten*), зокрема як засоби до позначення певних економічних процесів (*liberalisieren*) та учасників економічних відносин (*Broker*) і т. ін.;

г) поєднання семантичної деривації та субстантивації:

Da sie steigende Kurse erwarteten, begannen Bullen, in großem Umfang in Aktien zu investieren, um sie später wieder mit Gewinn zu verkaufen [PH]. У цьому контексті роль семантичного деривата відіграє фаховий біржовий термін “бик”, який означає спекулянта, що грає на високих курсах (*Haussespekulant*).

Ключовими елементами концептуальних структур виступають концепти, які з позицій лінгвокультурології виступають одиницями мовної картини світу суб'єктів мовленнєвої

комунікації; їм ієрархічно підпорядковуються мовні одиниці, знання та змісти. Провідна стратегія дослідження концептуальних структур у фахових текстах може бути зреалізована через визначення:

- концептів, які належать до прецедентних феноменів;
- мовних способів опису концепту;
- дискурсивних рівнів репрезентації концептів.

При цьому слід враховувати, що базові (загальновідомі) концепти професійно спрямованих дискурсів, які утворюють їхні концептосфери, є також:

- достатньо звичними для всіх речників фахової спільноти;
- актуальними у когнітивному (пізнавальному та емоційному) плані, адже за типовою комунікативною ситуацією завжди стоять певні уявлення про неї, спільні для всіх носіїв певного фахового менталітету, а отже, зрозумілі й коннотативно оформлені;
- позначеннями певних ужиткових ситуацій, тобто таких, що здатні оновлюватися у мові представників тієї чи іншої фахової спільноти. Це означає, що контекст кожної з типових комунікативних ситуацій повинен бути зрозумілий для широкого загалу.

Визначення типових лінгвокультурних ситуацій в німецькій фаховій комунікації пов'язане із встановленням експліцитних та імпліцитних характеристик висловлювання, зокрема фахових і національно-культурних. Національно-культурну специфіку концептуальних уявлень у фаховій мові економіки репрезентують типові комунікативні ситуації, зрозумілі для речників певної національної спільноти. Мовне відображення цієї специфіки можна виявити:

- у крилатих висловах, прислів'ях або цитатах:
 - *An den Ohren erkennt man den Esel und an der Qualität erkennt man den Markt* [AE];
- у прихованих оцінних висловах, наприклад, “*Schwarzer Peter*” позначає не лише певне національно-культурне явище, а й містить його оцінку, за даного випадку – негативну (невдачу):

▫ *Wolfgang Nolz, Steuer-Sektionschef im Finanzministerium, hat offensichtlich verloren. Der Mann hat im Skandal den Schwarzen Peter* [WB];

- у непрямих значеннях, які є декодованими ствердженнями. У цьому випадку інформація про концепт має багато складових. Так, епітет “*Wolke*” (хмара) щодо концепту OSTERWEITERUNG (розширення на Схід) означає негативне ставлення німців до розширення ЄС на Схід. Отже, слово “*Wolke*” характеризує певні настрої в суспільно-економічному житті німецьких громадян:

▫ *In schlechten Zeiten ist das besser als gar nichts – und jedenfalls keine Verlustrechnung. Doch gerade in deutschen Landen droht die Angst vor dem Osten wie eine dunkle Wolke über den Mai-Feiern zu schweben. Arbeitslosigkeit, Reformangst, Globalisierung – sie verderben die Lust am Feiern. Für das Argument, die Osterweiterung bringe so viel politischen Nutzen, dass es sich lohnt, dafür unter Umständen ökonomische Kosten in Kauf zu nehmen, ist da ohnehin kein Platz* [OE].

- у деяких типових комунікативних ситуаціях, які “працюють” на асоціативному рівні. Тут присутні два різновиди зв'язку: від стимулу до реакції та від реакції до стимулу. Наприклад, реакція на концепт НІМЕЦЬКА МАРКА відображає прихований характер твердження про міць тодішньої німецької економіки:

▫ *Geboren als Besatzungschild der drei Westalliierten im zerstörten und wirtschaftlich daniederliegenden Nachkriegs-Deutschland entwickelte sich die D-Mark national und international zum Markenzeichen für das “Wirtschaftswunder”, zum Identifikationssymbol für die Deutschen in West und Ost, zur Ankerwährung in Europa und zur international begehrten Reserve-, Finanz- und Handelswährung* [AM].

До основних лінгвокультурологічних процедур опису концептуальних уявлень у фахових мовах, їх ближчих або віддалених змістів також належать:

- пряма дефініція або посилання на національно-культурні джерела, наприклад, через посилання на відповідне до терміну італійського походження німецьке слово “*Rabatt*” (*mit Gewährung eines Rabatts 5%*);

- етимологічний аналіз, коли вдаються до лексикографічних джерел:

- *Ein Wirtschaftsgremium ist ein beratender Ausschuß von Wirtschaftsexperten* [ЕК].

Отже, сучасна аспектологія дослідження лінгвокультурного концепту є досить розвинутою, хоч у межах дискурсивної парадигми вона потребує свого переосмислення, зокрема через виявлення класифікаційних ознак певного концепту. Вважаємо, що необхідно розрізняти методологічні підходи до аналізу мовної та позамовної маніфестації лінгвокультурного концепту, а саме у таких аспектах:

- мовному, зокрема на лексичному, синтаксичному чи семантичному рівнях;
- соціолінгвальному (економічна тема, фахове та лінгвокультурне значення концепту).

Лінгвістичний опис концепту фахової мови економіки також передбачає виявлення співзалежності поміж концептами фахової мови економіки та іншими концептами. Для унаочнення такої процедури розглянемо один із його провідних концептів – ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР. Ця категорія є однією із найвагоміших у фаховій мові економіки, оскільки визначальні економічні процеси іманентно пов’язані з організацією виробництва, розподілу, споживання товарів та послуг у певному економічному просторі. Важливі характеристики концептів з економічним змістом відображені у соціальних категоріях. Наприклад, у дискусіях про пошуки національної ідентичності концепт ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР може вживатися як один із маркерів національної ідентифікації. Цей концепт часто вживається також із концептами неекономічних галузей комунікації, як КРИЗА, ФІРМА, СТРАТЕГІЯ, КОМАНДА, ЄВРО, КАПІТАЛ, ДОБРОБУТ, ЄВРОПЕЙСЬКА УНІЯ; ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ІНСТИТУЦІЯ, ДЕРЖАВА, ІДЕНТИЧНІСТЬ і т. ін.

Лінгвокультурологічні аспекти дослідження фахової мови можемо доповнити в залежності від комунікативного характеру фахового спілкування, який відбиває певну фахову мову як комплексний соціолінгвальний феномен. Згідно з таким розумінням концептуальні уявлення в галузі фахового спілкування можуть бути подані на таких рівнях:

а) системному, який репрезентовано насамперед концептами переважно академічного значення певної фахової галузі. Наприклад, у сфері економічного спілкування такими концептами можуть бути концепти МАКРОЕКОНОМІКА, МІКРОЕКОНОМІКА, ЕКОНОМІЧНІ ЦІННОСТІ, ЕКОНОМІЧНІ НОРМИ, ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ, ДЕРЖАВА і т. ін.;

б) функціональному, який відбиває концепти та концептуальні уявлення виробничої сфери. Так, в економіці такі уявлення відбити в термінах бізнес-дискурсу, оскільки головним завданням функціональної концепції економіки є пояснення поведінки суб’єктів комерційної діяльності, наприклад – покупця та продавця, бізнес-партнерів та ін. Принцип функціональної концепції економіки використовують і в науковому дискурсі, оскільки першорядні концепти цього рівня – ГРОШІ, ЦІНА, ЦІНОУТВОРЕННЯ, ІНФЛЯЦІЯ, ПРИБУТОК, ПІДПРИЄМНИЦТВО і т. ін.;

с) проєктивному, який відображує поняття в галузі інформаційно-технологічних процесів, що були спричинені насамперед розвитком інформаційних технологій (ЕМЕРГЕНЦІЯ, ЕКОНОМІЧНІ СИМУЛЯЦІЇ, ІНТРАНЕТ, ІНТЕЛНЕТ і т. ін.).

Кожен рівень репрезентації концептуальних уявлень відбито відповідними граматичними та семантичними структурами, які надають можливість мовній особистості повноцінно виразити набуті нею знання або досвід. Ці глибинні мовні та екстралінгвальні значення несуть, перш за все, концепти, які щільно пов’язані з національно-культурним,

фаховим, суто економічними знанням. Вони можуть бути застосовані у будь-яких галузях комунікації для вираження професійно-інтелектуального, ментального чи гендерного досвіду мовця, приналежного до певної фахової спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Michaelis J.D.* De l'influence des opinions sur le langage et du langage sur les opinions. Nouv. impr. en facsimilé de l'édition de 1762. Avec un commentaire par Helga Manke et une préface par Herbert E. Brekle // Grammatica Universalis. – Stuttgart, Bad Cannstatt: Fromann – Holzboog, 1974, 9.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

BS Begrüßungsansprache von Dr. Jürgen Stark, Vizepräsident der Deutschen Bundesbank, anlässlich der Amtseinführung des Präsidenten der Deutschen Bundesbank // Presseauszüge der BBK. – Frankfurt am Main, 12.05.2004.

EH Einecke H. Euro-Hoch lässt Zentralbank kalt // Süddeutsche Zeitung. – München, 09.01.2004.

PH Wiebe F. Pragmatische Hexerei // Handelsblatt Wirtschafts- und Finanzzeitung, 16.07.2004.

AE Neumann M. In die Ära der Euro-Mark // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – Frankfurt am Main, 25.04.92.

WB Voralberger Wirtschaftsbulletin. Rotweißroter Lockruf wirkt. – Voralberg, 11.03.2005.

OE Schmid K. P. Osterweiterung. Die EU-Erweiterung wird teuer, fürchten viele Deutsche. Richtig. Aber dafür wächst die Wirtschaft schneller // Die Zeit, 19. – Hamburg, 29.04.2004.

AM Scharrer H. E. Zum Abschied vom Markenzeichen für das "Wirtschaftswunder" // Wirtschaftsdienst. – 1998/06.

EK Beckmann M., Bieling H. J., Deppe F. (Hrsg.). Euro-Kapitalismus und globale politische Ökonomie. – Hamburg: VSA-Verlag, 2003.

ПОЛХОВСЬКА М.В.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ІНІЦІАЛЬНЕ "THERE" В ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ РЕЧЕННЯХ

(історичний аспект)

Інтродуктивна конструкція *there + be* і досі залишається предметом лінгвістичних дискусій. Існують різноманітні погляди на роль цієї структури у складі речення та статус ініціального *there*. Метою статті є аналіз походження та функціонування *there* в ініціальній позиції екзистенційних речень в історії англійської мови. Об'єктом дослідження є інтродуктивне *there* в реченнях з конструкцією *there + V*. Предмет дослідження складають етимологічні, структурні, семантичні та прагматичні характеристики *there*. Актуальним виявляється дослідження екзистенційної конструкції *there + V* з урахуванням новітніх досягнень теоретичного синтаксису в германістиці та славистиці.

Речення з *there* вважають реченнями з нечітко визначеним підметом [1:47], *there* розглядають як складову частину присудка, інкорпороване з дієсловом *be* [2], формальний інтродуктивний підмет [3], частину складеного підмету [4:163]; розщеплену (клефтову) обставину місця, кореферентну значенню *локуса* [5:58-60].

Щодо генези та подальшого розвитку екзистенційної конструкції *there + V*, то слід було б згадати про те, що ці питання розглянуті у деяких історичних студіях. [6, 7, 8, 9, 10, 11]. Зокрема, природу *there* розглядають в контексті синтаксичної деривації та семантичної інтерпретації речення. Поділ на екзистенційне *there* – *there*¹ і локативне – *there*² ґрунтується на генетичному принципі, з урахуванням того, що вони походять не від спільного локативного прислівника *there*, а від локативних прийменникових конструкцій *at it*, та *at that* відповідно. Прийменник *at*, наприклад, розглядають як загальний локативний прийменник, а всі інші – як складні іменникові конструкції, утворені за його допомогою, напр.: *in the box* – *at the inside of the box* [10:111-113]. Співвідношення *there*¹ – *it*, з одного боку, та *there*² – *that*, представлене у такий спосіб:

а) екзистенційне *there*¹ як і *it*, на відміну від локативного *there*² та *that*, не може супроводжуватися паралінгвістичним указуванням на предмет;

б) екзистенційне *there*¹ не є наголошеним;

в) *there*² може замінити будь-яку обставину місця. *There*¹ не може бути кореферентним останій;

г) *there*² може бути замінено на *here*; пор., контрастування *this – that*, в той час коли *it* є нейтральним;

д) *there*¹, *there*² є локативними NP, але на відміну від *there*², *there*¹ не уточнює розташування предмету [10:111-113].

Про неререференційне вживання *there*¹ свідчить також можливість його заміни у реченнях з експлетивним *it* та нульовою формою екзистенційної частки [6: 257]. *There* часто вживають замість безособового *it* у таких реченнях як напр.:

(1) “*It behoveth but one stroke*” – “*ther behoveth but one stroke*” [11:52].

Цікавим є той факт, що, у німецькій мові в екзистенційній структурі *es gibt, es* співвідноситься з безособовим займенником. Оскільки в германських мовах існує правило, згідно з яким позиція граматичного суб’єкта має бути обов’язково заповненою, початок вживання *iz* як структурного заповнювача, насамперед у безособових реченнях, припадає на давньоверхньонімецький період [12:61].

Екзистенційне *there* також розглядають як прагматичний маркер, що може впливати на процес інтерпретації висловлення слухачем [13:226]. На противагу синтаксичній концепції, де виникають певні “технічні” труднощі, а саме, перенесення локативних ознак на підмет, визначення трансформаційного вставлення *there* у цю позицію, його генерування у глибинній структурі речення, а також узгодження адвербіального значення із конституентом, який є синтаксично номінальним, екзистенційне *there* співвідносять із демонстративним *there* як немарковану складову опозиції *there – here* [13:226], пор.,

(2) *What can you tell me about London?* - **Big Ben can be found*

Невизначений статус речення (2) змінюється при вставленні адвербіального “*there*” у кінцеву позицію, пор.,

(3) *Big Ben can be found there*

Проте речення з екзистенційним *there* є цілком прийнятими і без експліцитного локативного вираження, пор.,

(4) *There is Big Ben*

Речення (4) демонструє існування предмету у місці, детермінованим попереднім дискурсивним контекстом. За відсутності цього контексту, у реченні буде маніфестовано абсолютне просторово-темпоральне існування предмету. Отже, екзистенційне *there* має прагматичну силу вказувати адресату на певну область дейктичного простору, зрозумілою з контексту [13:227].

Інший підхід розглядає екзистенційне *there* як структурний заповнювач позиції підмета. Відповідно до теорії походження екзистенційного *there* від локативного прислівника, екзистенційні речення визначають як такі, що містять екзистенційне/локативне *be* або будь-яке інше дієслово зі значенням *існувати, почати існувати* [6:5-6; 14:12]. У межах цього підходу також виділяють *there*¹ (екзистенційне) та *there*² (проформа локативного прислівника), напр.,

(5) *Look! There is a boat in the river*, вживається разом із вказівкою на предмет;

(6) *I spent time in London. There I found beautiful places*, конкретна вказівка на місце зрозуміла із контексту, пор.,

(7) “*There is wine in the refrigerator*”,

У прикладі (7) вжито *there*¹ з урахуванням того, що холодильник не є місцем конкретного знаходження вина [6:156].

Спираючись на теорію зміни порядку слів у реченні (*Word Order Change*), приходимо до висновку, що вирішальними для становлення екзистенційного *there* є стадії II та III, тобто поява прислівникового елементу (*then, there*), його монокалізації та перехід монока

підмет як наслідок синтаксичної реінтерпретації ($TvX(V) \rightarrow SvXV$), яка почалася ще у давньоанглійський період. Прислівник місця *there* часто дублювалося локативом, його вживання стало надлишковим, воно втратило свій наголос і локативне значення [6:408-409; 7:182]. *There* розміщене у початковій позиції є індикатором існування якогось предмету чи явища. Про вживання екзистенційного *there* як елемента, попереджувального про підмет ще у давньоанглійських пам'ятках, наголошували багато дослідників [6,11].

Досліджуючи ініціальну позицію прислівників і її вплив на порядок слів у реченні деякі вчені виділяють дві групи прислівників: реченнєві (*sentence adverbials*) та нереченнєві адвербіалії (*non-sentence adverbials*). Нереченнєві адвербіалії (ситуативно-залежні), це прислівники місця, часу, способу дії, підрядні речення умови причини і т. ін. Реченнєві (ситуативно-незалежні) – це суб'єктивні коментарії мовця, які є незалежними від ситуації. Зв'язок між дієсловом та нереченнєвою адвербіалією сильніший, в той час коли єдиний можливий порядок слів після реченнєвою адвербіалією на початку речення у сучасній англійській мові – SV [14:12]. Цікавим є факт, що тип речення у давньоанглійської мові, з обов'язковою вимогою V2, не є єдиним можливим у зазначений період часу [14:14]. На противагу загальноприйнятій думці про обов'язкову інверсію підмета – присудка після першої позиції ситуативно-незалежного прислівника, автори приводять докази того, що лише у 21,6 відсотків цих речень присудок випереджає підмет, тобто інверсія не відбувається у чотирьох із п'яти речень [14:15]. Цей показник падає у середньоанглійській до 9,9% та у ранньомовноанглійській до 7,6% [14:20]. У реченнях з початковою позицією нереченнєвих адвербіалій, навпаки, існує тенденція до вживання інверсії – 68,3% у давньоанглійській, 26,5% у ранньомовноанглійській [14:26; 15:264].

З середньоанглійського періоду *there* в екзистенційних реченнях, у більшості випадків, вживається у препозиції до дієслова. Паралельно відбувається процес закріплення SVO-порядку. Саме тому вживання *there* можна розглядати як компроміс у розв'язанні конфлікту між прагматичною структурою речення та фіксацією SVO порядку: логічний підмет, комунікативне ядро, залишається у поствербальній позиції, у той час як ініціальна позиція підмету займає формальній підмет *there* [14:34-35].

Генеративна лінгвістика уможливила пояснення зміни порядку слів, приймаючи вихідну тезу про існування лише однієї структурної моделі логічної форми речення, деривати якої виникають за допомогою застосування трансформаційних правил [16:265]. Принцип розширеної проєкції (ППП) Н.Хомського, довгий час слугував вихідним поняттям для всіх мов. Згідно з цим принципом кожне речення повинно мати підмет у канонічній для нього позиції – [Spec, T], у якій призначається називний відмінок [17:127]. Відсутність у цій позиції іменної фрази (NP) компенсується вставленням експлетива. За умови відсутності у цій позиції NP і експлетива, мова йдеться про елемент *pro*, який приховано задовольняє заповнення канонічної позиції підмета [18:100].

Однією з характеристик германських мов на ранньому етапі розвитку є можливість вживання нульового підмету. Чим легше розпізнати підмет за формою і позицією, тим частіше він випускається. Саме тому існування NP, які не пересувалися ліворуч, і відсутність експлетивів у ранньому германському є природною. Відомо, що у давніх германських мовах дієслова були багаті на закінчення, T перевіряло свої ф-ознаки (рід, число, особа) у морфології дієслова. Однак, експлетив з'являється у мові, попри існування багаторічної флексивної техніки. Потреби у перевірці T ознаки не існує, отже він повинен виконувати іншу функцію. Однією з поширених точок зору є те, що експлетив виникає у позиції [Spec, C] для задоволення V2 вимоги за умови відсутності іншого топікалізованого елемента і лише з часом завдяки синтаксичній реінтерпретації починає вживатися у позиції [Spec, T] [19:185, 20:68]. Передумовою появи “чистих” експлетивних підметів у позиції [Spec, vP] стають лексикалізовані зовнішні аргументи дієслів. Якщо проєкція *v* не містить у своєму складі

елемент з релевантною N-ознакою, як, у випадках з безособовими реченнями і реченнями, які позначають явища природи, поява пустих елементів є цілком прогнозованою [21, 22:13]. З іншого боку, поява експлетивів в екзистенційних реченнях, на перший погляд, могла б здатися надлишковою, оскільки позиція [Spec, T] займалася проекцією *vP* за допомогою операції пересув проекції (*piedpiping*), а *vP*, у свою чергу, обов'язково містила NP (асоціатив / логічний підмет). Однак, зі втратою можливості пересуву ліворуч всього комплементу, пересуваючись ліворуч за межі *vP*, NP втрачає екзистенційну трактовку [23]. Вставлення експлетиву в EP є операцією "крайнього випадку" (Last Resort) для перевірки ознаки ПРП [22:15].

Свідчення того, що, перша позиція експлетива у реченні була позиція специфікатора C, знаходимо при порівняльному вивченні германських мов. Так, у ході розвитку скандинавські мови зазнали величезних змін від мов з вільним порядком слів і багатством флексій до сучасних мов з обов'язковим вживанням граматичного підмету [24:61]. У давньонідерландській експлетив виник у XIV ст. у позиції C для задоволення вимоги V2, його не було при інверсії і у підрядних реченнях, де ця позиція займається дієсловом і комплементаризером відповідно. Експлетивне слово *ther/der* є експлетивним топіком до XVIII ст. З часом експлетивний топік починає вживатися в одному реченні із логічним підметом і, завдяки процесу реінтерпретації, стає експлетивним підметом [24:66].

У ранньоніовошведській мові відповідник *there – det* спорадично зустрічався лише у ініціальній позиції речення, крім цього не було жодного його вживання у інвертованих реченнях. Це свідчить про те, що він займав дискурсивну позицію специфікатора C. Ранньоніовошведська перестала задовольняти V2 вимогу у період XVI-XVII ст., з втратою останніх закінчень числа у дієслова. З початком переходу мови до моделі порядку слів SVO, експлетив вживається, крім головних, у підрядних реченнях. Роль підмета стає важливішою, експлетив задовольняє вимогу ПРП і вживається у тих контекстах, де не має тематичного підмета [25:292, 18:112].

Така ж ситуація відбувається і в ісландській мові. Експлетив *það* вживається з дієсловами зі значенням природних явищ, в EP (з перехідними дієсловами включно) і у безособових пасивних реченнях, але тільки на початку речення для задоволення V2 вимоги у позиції C. Як тільки у цій позиції розміщується інший елемент, наприклад, у загальному питанні, експлетив зникає [26:170, 27:234]. У сучасній ісландській мові, яка є симетричною мовою з V2 вимогою, експлетив є топіком як у головному, так і підрядному реченні. Отже, речення з експлетивом проявляє чітку інформативну ознаку. Синтаксична форма розглядається як рефлекс того, що нова для слухача інформація повинна залишатися зовні проекції C. Експлетив не допускає вживання у позиції специфікатора C асоціатива, який є неозначеним (необов'язково структурно) [28].

У датській мові, в якій у підрядних реченнях не існує правила V2, вживання експлетива пояснюється через необхідність проекціювання позиції підмета у разі відсутності зовнішнього аргументу у дієслова. Експлетив має характеристику підмета [20:70].

Як показує матеріал давньоверхньонімецької мови, вживання експлетивів у цей час є рідким. Однак, вже у середньовісній німецькій у структурі речення достатньо ствердився відповідник експлетива *it – es*. У свою чергу відповідник *there – es* тільки почав вживатися у ініціальній позиції головного речення як заповнювач позиції [Spec, C]. Його поява і граматиалізація корелює із синтаксичним розвитком речення, а саме із регулювання вимоги V2 у екзистенційних і безособових пасивних реченнях [18:110].

Експлетив *it* був представлений раніше за *there* в усіх германських мовах (за винятком ісландської). Експлетив *it* і його відповідники стали характерною ознакою всіх сучасних германських мов, на відміну від *there*, який у деяких мовах вживається у презентаційних структурах і безособових пасивних реченнях лише спорадично [18:110]. У деяких випадках

спостерігаємо випадки взаємозаміни цих експлетивів. Наприклад, у давньоанглійській прозі V1 речення мають своїми еквівалентами як сучасні речення із *there*, так і з *it* [29:974].

Вживання експлетива стає обов'язковим, коли у мовах відбувається заміна порядку слів на SVO, завдяки чому зростає роль позиційних підметів. Отже, з самого початку розвитку германські мови допускали існування структур, які не відповідали обов'язковому задоволенню вимоги ПРП, і яку з часом кожна мова пристосувала (чи ні) до себе у певний період свого розвитку. У сучасних германських мовах експлетив породжується у функціональних доменах C і *v* (пор., Т у Н. Хомського). За умови породження у *v* домені, експлетив пересувається ліворуч до позиції [Spec, T][30:19], пор.,

Експлетив	vP	CP
африканс	<i>dar</i>	
нідерландська	<i>er</i>	
англійська	<i>there, it</i>	
фризька	<i>tað</i>	
німецька	<i>da</i>	<i>es,</i>
ісландська		<i>það</i>
шведська	<i>det</i>	

Незалежно від причини введення експлетива, асоціатив породжується у складі VP, а експлетив вставляється (*merges*) до вищої за рівнем функціональної проекції (vP або CP). Стадія появи у структурі речення експлетива залежить від можливості перевірки асоціативом ф-ознак T і варіюється у германських мовах[20:71]. В ісландській, він зустрічається у двох структурах: з зовнішнім аргументом (асоціативом) та без нього. За наявності зовнішнього аргументу, який намагається поводити себе як суб'єкт, обов'язково відбувається його пересув до вершини T (зовнішній аргумент не може залишатися *in situ*). У цьому випадку, експлетив вводиться до структури речення лише для недопущення вживання асоціатива у [Spec, C] [20:73]. Якщо у реченні є лише внутрішній аргумент предиката, експлетив може залишатися *in situ* (vP) чи пересуватися до позиції [Spec, C]. У цих реченнях поява експлетива аргументована як недопущенням вживання асоціатива у C-доміні, так і гарантуванням наявності підмета за умов відсутності зовнішнього аргументу [20:74, 19:194-195].

У скандинавських мовах вживання експлетивних конструкцій обмежено відсутністю зовнішнього аргументу. Введення у структуру експлетива диктується необхідністю вживання граматичного підмета, і саме він перевіряє всі ф-ознаки T. [20:75].

Порівняльне вивчення германських мов додає доказів щодо “низької” позиції породження *there*. В окремих мовах (німецька, ісландська) експлетив взагалі не може з'являтися у позиції [Spec, T], тобто у позиції, в якій він мав би породжуватися [30]. У цих мовах він породжується у позиції специфікатора функціональної проекції C. В інших германських мовах експлетив є формальним аргументом, який пересувається до позиції [Spec, T] для отримання відмінку і для перевірки ознаки ПРП [30]

Отже, у сучасних лінгвістичних студіях не існує одностайної думки щодо статусу інціального *there* в екзистенційних реченнях. Функціонування *there* співвідносять із функціонуванням означеного артикля, безособового займенника у прийменниковій локативній конструкції, локативного прислівника та прагматичного маркера, який вказує на знаходження предмету у певній області дійктичного простору. Досліджуючи конструкцію *there + V* у діяхронії важко заперечити співвідношення *there* із локативним прислівником, особливо беручи до уваги ініціальне вживання прислівників та еволюцію порядку слів в англійському реченні. З'явившись як елемент для заповнення позиції топіка, не маючи нічого спільного із заповнювачем позиції підмета, експлетив *there*, демонструючи однакову послідовність свого розвитку в усіх германських мовах і “заморожуючись” на його певних

етапах, внаслідок граматичної реінтерпретації речення починає функціонувати як граматичний підмет у позиції [Spec, T].

ЛІТЕРАТУРА

1. Семененко Г.М. Підрядні речення обставини причини в давньоанглійській мові: структура та функціонування. Дис. ... канд. філол. наук.: 10.02.04. – К. – КНЛУ, 2002. – 163с. 2. Образцова Е.М. О валентности глагола в предложениях с начальным *there* // Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення, міжособової та міжкультурної комунікації. – Харків: Константа, 1996. – С.71-72. 3. Грамматика английского языка. Синтаксис / Кобрина Н.А., Корнеева Е.А., Осовская М.И., Гузеева К.А. – М.: Просвещение, 1986. – 160с. 4. Бархударов Л.С. Структура простого предложения современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1966. – 200с. 5. Жаботинська С.А. Структура *there + to be*: лінгвокогнітивний аспект // Вестник Харковского университета. – 2004. – №635. – С.53-60. 6. Breivik Leiv Egil. Existential “there”. A synchronic and diachronic study. – Bergen Department of English, University of Bergen, 1983. – 458p. 7. Jespersen Otto A Modern English Grammar on Historical Principles. Part II – V Syntax. London – Copenhagen. G. Allen Unwin LTD, Ejnar Munksgaard, 1954. – 528p. 8. Kahn. Ch. The verb “be” in ancient Greek // The verb “be” and its synonyms. Philosophical and grammatical studies / ed. by John W. M. Verhaar. – Dordrecht – Boston: D. Reidel Publishing Company, 1973. – 487p. 9. Lyons. J. Deixis as a source of reference. // Formal semantics of natural language. – London: Cambridge University Press, 1975. – 455p. 10. Sampson G. *There*¹, *there*² // Journal of Linguistics. – 1972. – Vol.8. – №1. – P.111-117. 11. Visser F. Th. An Historical Syntax of the English Language. Part 1. Syntactical Units with one verb. Third impression. – Leiden: E.J. Brill, 1984. – 657p. 12. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка. – М.: Высшая школа, 1963. – 335с. 13. Lumsden M. Existential sentences. Their structure and Meaning. – London, New York, Sydney: Croom Helm, 1988. – 256 p. 14. Breivik Leiv Egil, Toril Swan. Initial adverbials and word order in English with special reference to the Early Modern English period. // Studies in Early Modern English. / ed. Dieter Kastovsky. – Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 1994. – P.11-43. 15. Rissanen M. Syntax // The Cambridge History of the English Language. Vol III (1476 – 1776) / ed. by Roger Lass. – Cambridge University Press, 1999. – 771p. 16. Бунятова І.Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV-XIII ст.): монографія. – К.: Вид. Центр КНЛУ, 2003. – 327с. 17. Haegemann L., Gueron J. English Grammar. A Generative Perspective. – Oxford, Berlin: Balckwell Publishers. – 1999. – 672p. 18. Biberauer T. Reconsidering the EPP and Spec-TP in Germanic // Cambridge Occasional Papers in Linguistics. – 2003. – №1. – P.100-120. 19. Vikner S. Verb Movement and Expletive Subjects in the Germanic Languages. – Oxford, 1995. – 294p. 20. Hegarty M. A Feature-based Syntax of Functional Categories. The Structure, Acquisition, and Specific Impairment of Functional Systems. // Studies in Generative Grammar №79. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2005. – 348p. 21. Allen C.L. Topics in Diachronic English Syntax. – N.Y.; L.: Garland Publ., 1980. – 176p. 22. Biberauer T., Roberts I. Changing EPP Parameters in the History of English: Accounting for Variation and Change // English language and linguistics. – 2005. – №9. – P.5-46. 23. Diesiling M. Indefiniteness. – Cambridge, Mass.: MIT Press. – 1992. 24. Faarlund J.T. Old and Middle Scandinavian // The Germanic Languages. – London, New York: Routledge, 1994. – P.38-71. 25. Andersson E. Swedish // The Germanic Languages. – London, New York: Routledge, 1994. – P.271-312. 26. Thrainsson H. Icelandic // The Germanic Languages. – London, New York: Routledge, 1994. – P.142-189. 27. Ingman R. The Structure and Function of Expletive *There* in Pre-modern English // Reading Papers in Linguistics 5. – 2001. – P.231-249. 28. Ward G., Birner B. Definiteness and the English Existential // Language. – 1995. – Vol.71. – №4. – P.722-742. 29. Mitchell B. Old English Syntax. – Oxford: Clarendon Press, 1985. – Vol. II. – 1080 p. 30. Richards M., Biberauer T. Explaining EXPL. people.pwf.cam.ac.uk/mtb23/NSP/Explaining%20Expl.pdf.

ПОНОМАРЕНКО В.П.

Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України

ЗАСОБИ ЗВЕРТАННЯ В ІТАЛІЙСЬКІЙ МОВІ ХХ-ХХІ СТ. – ІСТОРИЧНІ ТРАДИЦІЇ, ЕВОЛЮЦІЯ І СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Італійська мова є одним із найбільш показових прикладів, що демонструють складність і безперервність історичного розвитку такої важливої і водночас надзвичайно специфічної мовної категорії як звертання.

Названі риси зумовлюються передовсім особливим зв'язком, що існує між засобами звертання й історичними (соціальними, економічними, політичними, культурними) процесами, що відбувалися і продовжують відбуватися у суспільстві. Не є і не можуть бути винятком у даному разі італійське суспільство і, відповідно, італійська мова.

Почнемо, за традицією, з граматичних, а точніше займенникових, засобів або форм. На сучасному етапі прономінальна структура звертання італійської мови, як це не парадоксально, не виглядає повністю консолідованою.

З теоретичної точки зору все виглядає доволі просто – у звертанні практично використовуються лише три займенникові форми: *tu* ‘ти’, *voi* ‘ви’ і *Lei* ‘Ві’.

Водночас при цьому треба враховувати цілу низку різноманітних і різнорідних обставин.

Насамперед варто сказати, що ввічливе *Lei*, конкуруючи з семантично синонімічним *Ella* (так само 3-ї особи однини), досить довго закріплювалося в повсякденному вжитку.

Досить зробити невеликий історичний екскурс: ще, скажімо, у XVIII ст. відомий мистецтвознавець Дж.Баттіста Мартіні в одному з листів писав (у дужках), що замість *Lei* слід було б уживати *Ella*, але йому це не до вподоби; з іншого боку, видатний поет і нобелівський лауреат Дж.Кардуччі (1835-1907), що, як відомо, орієнтувався на поезику класицизму, говорив, як його дратують ті, що вживають “мандзоніанське” (тобто “навіяне” класиком італійського романтизму А.Мандзоні) *Lei* [див. 1:633].

Як би там не було, дослідники підкреслюють, що ще у XIX ст. вочевидь позначилася тенденція до витіснення *ella* “більш сильною формою *lei*” [2:114].

У сучасній італійській мові на нормативному рівні існує притаманна багатьом іншим романським і не тільки романським мовам опозиція “нейтрального” ‘ти’ (*tu*) і “ввічливого” ‘Ви’ (*Lei*). Проте характерною особливістю мовленнєвої комунікації є доволі значна вживаність першої форми [див., напр., 3:6].

Щоправда, у названій роботі говориться також про те, що “в Італії не прийнято розмовляти на *tu* з обслуговуючим персоналом (наприклад, із покоївкою в готелі, з офіціантом у ресторані і т. ін.), а також із підлеглими по службі” [Там само]. Такі узагальнення, особливо останнє, видаються в цілому відносними, бо, як показала багаторічна практика спілкування автора з носіями італійської мови й перебування в італомовному оточенні, нерідко навіть до керівників найвищого рангу звертаються на *tu*.

Той самий досвід свідчить про те, що італійці й італошвейцарці досить часто і швидко (переважно з дозволу співрозмовника, але не завжди) переходять на “ти” (значно частіше, ніж, приміром, французи або португальці). Трапляється навіть так, що вони чергують або “змішують” у звертанні до тієї ж особи “нейтральну” і “ввічливу” форми. З цього випливає висновок про те, що семантична різниця між ними не є в сучасній мові достатньо чіткою – майже так, як це виглядає в сучасній іспанській мові в Іспанії і певною мірою в Латинській Америці, у всякому разі тенденції видаються подібними.

З аналізу італійських літературних і навчальних текстів минулих століть випливає, що досить довго засобами ввічливого звертання були також (як свого часу відповідні форми в іспанській мові) займенники *Egli* і *Ella* (тобто ‘він’ і ‘вона’), але переважно останній [див., напр., 4:99]: *Che vuol ella, Eccellenza ...* (Дж. Джусті – літератор XIX ст.) ‘Чого ви хочете, Превосходительство ...’; *Si signore, se mai ella non fosse quieta ...* (С.Пелліко – прозаїк кінця XIX-початку XX ст.) ‘Так, сеньйоре, навіть якби ви не були спокійним ...’.

Разом із тим, тексти названого періоду дають чимало прикладів уживання звичного для сучасної мови *lei*: *Bisognava che lei signoria avesse visto il cavallo* (Р.Фучіні – сучасник попереднього автора) ‘Треба було, щоб ви, сеньйоре, побачили коня’; *Lei, Ravelli, non ha mai fatto niente* (А.Пандзіні – представник того ж періоду) ‘Ви, Равеллі, ніколи нічого не робили’ (слова вчителя, що звертається до учня).

А от, скажімо, у посібнику з італійської мови для англійських туристів зразка 1927 р. наводиться чотири (!) відповідники англ. *you* – іт. *voi*, *lei* або *ella*, а також суто множинне *loro* [5:59].

Про перші дві форми слід сказати окремо. Тому почнемо, так би мовити, з кінця.

У сучасних італійських академічних джерелах підкреслюється, що сфера реліктового вживання форми *ella* (*Ella*) обмежується урочистим і бюрократичним стилем [6:213].

Можна провести паралель між останньою формою і множинним *Loro* ‘Ви’. Різниця між італійською та іншими мовами на сучасному етапі полягає у даному разі в тому, що іт.

Logo (власне ‘Вони’) ще й досі у деяких (вітчизняних і зарубіжних) навчальних посібниках тлумачиться як форма ввічливого звертання до групи людей [див., напр., 7:18; 8:21; 9:298].

Проте навіть у текстах XIX – початку XX ст. таке звертання фіксується відносно рідко, до того ж воно обмежується в цілому офіційним контекстом. Так, скажімо, у мемуарному творі того ж С.Пелліко звертається до в’язнів представник австрійської поліції: *Signori ... ho l'onore di significar loro ... che S: M. Imperatore ha fatto ancora ... una grazia* ‘Панове, ... маю честь повідомити вас ... про те, що Й. В. Імператор здійснив ... іще одне помилування’.

Шанобливе Logo ще не можна вважати, принаймні теоретично, такою формою, що повністю вийшла з ужитку [див. 10:60], але сфера його вжитку обмежується хіба що готелями або ресторанами найвищого рівня.

Трапляються, на жаль, навіть не зовсім точні тлумачення, коли, наприклад, ідеться про існування в сучасній мові двох форм увічливого звертання – *voi* і *Lei/Logo* [див., напр., 11:89].

А втім, видання останніх років, наприклад виданій в Італії науково-популярний “Словник граматичних помилок і сумнівів”, навіть не згадують алокутивну серед численних функцій займенника *logo* [12:58].

Отже, ця форма остаточно поступилася місцем “стандартному” *voi* (2-ї особи множини), що знову стало практично єдиною формою звертання у множині, - маємо своєрідний прояв “спіралеподібного” розвитку мовної структури.

Можна сказати, що паралельно з цим процесом відбувався інший, а саме поступовий вихід з ужитку ввічливого звертання на *voi* в однині.

Це явище можна вважати відносно новим. Літературний матеріал XIX та першої половини XX ст. говорить про співіснування на різних рівнях мови двох синонімічних форм шанобливого звертання – як сучасного *Lei*, так і застарілого нині *voi*.

Про поширення останнього красномовно свідчать проаналізовані тексти різних жанрів, у яких зафіксовано численні зразки вживання цієї форми як шанобливої. Воно поширюється, наприклад, навіть на звертання шкільного вчителя до учня: *Dite voi, Ugo ...* ‘Скажіть ви, Уго ...’ або *Sentiamo voi, Omero* ‘Послухаймо вас, Омеро’ (О.Реді – письменник, що жив на межі XIX і XX ст.).

Показовим видається той факт, що нерідко в одному й тому ж контексті спостерігається несподіваний на перший погляд перехід від *voi* до *Lei* стосовно того самого адресата звертання. Так, наприклад, персонаж історичного роману А.Мандзоні “Заручені” (1821-1823 pp.), звертаючись до священнослужителя, що стоїть на колінах, спочатку говорить йому: *Alzatevi ..., l'abito che portate ..., ma anche per voi ...* і т. д. ‘Вставайте ...’, ‘вбрання, яке ви носите ...’, ‘але й для вас ...’, а в наступній репліці каже: *S'alzi, padre ...* *Ma padre, lei non deve stare in codesta positura* ‘Вставайте, отче ... Але ж, отче, ви не можете стояти в такій позі’.

Аналогічні приклади можна побачити, скажімо, в іншого класика XIX ст. – Дж.Леопарді, до такого ж своєрідного стилістичного прийому вдається письменниця Г.Деледда (XIX-XX ст.).

Вони свідчать, по-перше, про витіснення старої форми новою, а, по-друге, про те, що цей процес відбувався поволі – стара форма була більш звичною, але менш престижною, нова ж, судячи з усього, сприймалася як щось більш сучасне й прогресивне, а відтак підкреслено шанобливе.

Слід сказати, що “класична” форма *voi* ще й досі подекуди вживається в деяких діалектних зонах (у центральних і ще більше південних, більш патріархальних і консервативних за стилем життя областях, таких як Кампанія або Калабрія), головним чином стосовно осіб старшого віку, зокрема батьків (пор. ‘Ви’ у подібній ролі в українських, білоруських і південноросійських селах). Деякі італійські дослідники пояснюють існування

цього явища впливом відповідних діалектів, що, як відомо, ще не втратили в сучасній Італії свого комунікативного й соціального значення.

Саме таку форму також нерідко можна знайти у творах сучасних письменників, але в переважній більшості випадків це стилістичний прийом, що застосовується для відтворення атмосфери минулих часів. Одним із прикладів може бути відомий роман “Ім’я троянди” У.Еко, дія якого відбувається у XIV ст.: *Vi ringrazio, signor cellario* ‘Дякую Вам, пане виночерпю’.

Окремою сферою реалізації *voi* є художні переклади класичних літературних творів або кінофільмів, зокрема з англійської мови (на нашу думку, мається на увазі сприйняття англ. *you* як множинної форми).

Важко, однак, беззаперечно погодитися з тим, що дана форма “позначає менший, аніж *Lei*, ступінь шанобливості” [13:208], як і з тим, що вона “вважається більш увічливою” [11:89]; таким чином, згідно з названими джерелами, створюється триступенева система звертання (щось подібне існувало ще півстоліття тому, коли на *voi* могли звертатися, наприклад, до підлеглих [14:2076]). Найновіші джерела і власні спостереження автора свідчать про те, що ця форма існує паралельно *lei*, але є територіально та соціально обмеженою.

Наведемо з цього приводу приклад з оповідання Дж.Папіні (1881-1956): *Gentile principessa, sono sinceramente dolente di non potervi restituire subito l’ultimo giorno di giovinezza che vi debbo* ‘Дорога принцесо, мені справді прикро через те, що я не зміг відразу ж повернути Вам останній день молодості, який я Вам винен’.

Відомим історичним фактом є офіційне затвердження *Voi* як обов’язкової форми звертання (замість скасованого *Lei*) під час фашистської диктатури Муссоліні 1922-1943 рр. [див., напр., 15:73]. Таке звертання стало обов’язковим у навчальних закладах, державних установах, на всіх офіційних церемоніях.

Але тоталітарному режимові так і не вдалося повернути історію назад. Як відомо, це було одним із заходів, спрямованих на вдаване повернення мови до “народних основ”, що зустрів відгук здебільшого на патріархальному Півдні, де названа форма не втратила відповідної функції дотепер. Наведемо хоча б приклад із сучасного “Збірника сицилійських прислів’їв” (у діалектному і літературному варіанті): *Cumpari, datimi ‘na sicaretta / ca cc’ arriuobbu un sorfiru a chiddu* або: *Compare, datemi una sigaretta / e io ruberò un fiammifero a quello* [16:179] ‘Куме, дайте мені цигарку, а сірника я в того вкраду’.

Водночас у північних і центральних районах *Voi* традиційно сприймалося як діалектне явище, а відтак уживалося лише в суто офіційному контексті, у пресі та інших друкованих виданнях, а також у дубльованих іншомовних кінофільмах, оскільки це було обов’язковим, у той час як на побутовому рівні і взагалі у повсякденному мовленні вживалося переважно *Lei* або ж просто *tu*, щоб уникати таким чином звертання на *Voi*. На нашу думку, ця обставина теж певним чином посприяла популяризації нейтральної форми, що має в сучасній італійській мові, так би мовити, розширену сферу вжитку і стала, за образним визначенням авторів вищеназваного видання, “займенником соціальної солідарності” [10:62].

Так само фактично заборонене фашистським урядом *Lei* мало викреслюватися редакторами газет і журналів, оскільки, на думку дуче, “воно було звертанням буржуазним і слугувало для відокремлення буржуазії від народу” [17:176]. Крім того, офіційні органи диктаторського режиму пояснювали й ще одну причину переслідування “нещасного займенника” [Там само] – невідповідність жіночої форми звертання мужньому стилеві життя, що його мали дотримуватися фашисти і взагалі громадяни нової держави. Але основним аргументом було те, що таке звертання не є власне італійським, а має іспанське походження, а це, на думку італійських мовознавців, не зовсім відповідає дійсності [див. 10:62].

Наведений, можна сказати, унікальний мовно-історичний факт є надзвичайно показовим у соціолінгвістичному плані, тобто з точки зору впливу соціально-політичних та ідеологічних чинників на систему засобів, що використовуються у звертанні.

Додамо такий приклад – у “Російсько-італійському словнику”, виданому у Москві 1934 р., рос. *вы* перекладається як 1. *voi* і 2. *Lei*, *Ella*, а також (у множині) *Logo*, при цьому вираз *называть на вы* перекладається як *dare del voi*, тобто ‘називати на *voi*’ [див. 18:156].

Цікавою граматичною особливістю реалізації *voi* є той факт, що відповідні дієслова вживаються, природно, у 2-й особі множини, проте в складних часових формах дієприкметник завжди стоїть в однині: *Voi, Rosa, siete stata molto generosa con lui* ‘Ви, Розо, були дуже благородною з ним’ [19:1301]. (Цікава міжмовна паралель – і в українській мові, на відміну від російської, в однині вживаються прикметники й дієприкметники, що відносяться до “ввічливого” *Ви*.)

Отже, можна констатувати, що займенникова форма 2-ї особи множини *voi* поєднує в сучасній італійській мові три різні значення – це відповідник *tu* і *Lei* у множині, а також, загалом на розмовному й діалектному рівні, ввічлива форма однини.

Водночас виключно множинне значення має вживана переважно в розмовній мові форма *voialtri* ‘ви’ (пор. ісп. *vosotros/vosotras* – це морфологічна й лише частково семантична паралель), що відіграє загалом підсилювальну роль або ж є засобом протиставлення: *Ehi, voialtri due, non ve ne squagliate ...* (А.Моравія) ‘Гей ви, двоє, не тікайте ...’

Вочевидь застарілою, але не зниклою повністю, є ввічлива форма *Ella* (синонім *Lei*), котра може вживатися також у вихідному значенні ‘вона’, співвідносячись із чоловічою формою *egli* ‘він’ – сучасні дидактичні джерела не заперечують останню форму, але рекомендують уникати її [12:40 і 41].

Фактично єдиною сферою оказіональної реалізації *Ella* є “бюрократичне мовлення”, до того ж існує ще й граматичне обмеження – ця форма вживається лише в ролі підмета. Цікавим видається і той факт, що відповідні прикметникові й дієприкметникові форми як іменна частина складного присудка вживаються в даному разі, на відміну від випадку з *Lei*, у формі жіночого роду, навіть коли йдеться про осіб чоловічої статі: *mi auguro, signor Presidente, che Ella voglia ricevermi* [20:619] ‘сподіваюся, пане президенте, що Ви зволите прийняти мене’.

А втім, це явище можна вважати вже суто реліктовим.

У діалектному мовленні ще зустрічаються іноді такі своєрідні субститути теоретично єдиної ввічливої форми як, наприклад, *el*, зокрема у північних областях (Емілія-Романья, Ломбардія), у чому вбачається давній іспанський вплив.

Основними формами іменного звертання залишаються слова *signore* ‘пан’ і *signora* ‘пані’, що можуть уживатися як із назвами професій або посад, прізвищами та іменами (рідше), так і самотійно: *Signor maestro, io non ho compagno di banco* (Д.Моска) ‘Сеньйоре вчителю, я не маю сусіда по парті’; *Mi tocca lui, signora ministro* (Дж.Коватта) ‘Він мене чіпає, сеньйоро міністрі’.

Вони так само можуть поєднуватися з дієслівними і займенниковими формами 2-ї особи множини (при звертанні в однині): *Non parlatemene, signore* (Д.Адамі) ‘Не кажіть мені про це, сеньйоре’.

Те саме стосується й інших іменних звертань: *Dottore, voi non ci abbandonerete* (Л.Капуана) ‘Лікарю, ви нас не залишите’ або: *Generale, perché non ci conducete tutti a morire?* (Дж. Ч.Абба – жив у XIX-XX ст.) ‘Генерале, чому ви не ведете нас усіх на смерть?’ (так звертаються до славнозвісного Джузеппе Гарібальді).

Зрідка зустрічається звертання з цим та іншими алокутивами у 3-й особі, це переважно підкреслена шанобливість із боку представників сфери обслуговування. Так, офіціант може

запитати: *Il signore è rimasto soddisfatto?* ‘Ви задоволені?’ (букв. ‘Сеньйор залишився задоволеним?’)

У творі сучасного міланського письменника Р.Баккеллі залізничник ставить пасажирові такі запитання: *Il signore è di principi anarchici?* ‘Сеньйор має анархічні принципи?’ або: *Il signore è faceto?* ‘Сеньйор – жартівник?’

Так само звертається в оповіданні сучасного прозаїка І. Кальвіно відвідувач бару до незнайомої йому жінки: *Ecco che la signora non mi capisce ...* ‘От воно, сеньйора мене не розуміє ...’

Отже, як і в багатьох інших мовах, такі звертання є просто okazіональними й певною мірою маркованими стилістично – мовець хоче таким чином привернути увагу до своїх слів.

Що ж до застарілих і вже дещо плеонастичних зворотів *Lor Signori* (*Signore*), то зараз вони вживаються хіба що в іронічному контексті. Ще наприкінці XIX ст. у промовах діячів лівого руху та в лівій пресі зневажливий епітет *lor signori* стосувався представників панівного класу [див. 1:639].

Проявом спільної для багатьох романських (і не тільки романських) мов тенденції є той факт, що слово *signorina* ‘панянка’, так само, як ісп. *señorita*, франц. *mademoiselle* і т. п., поступово перетворюється на старомодну форму звертання.

Проте в текстах XIX-XX ст. можна знайти чимало прикладів на зразок: *Cosa studia lei, signorina?* (А.Пандзіні) ‘Що ви вивчаєте, паняночко?’

Як певну особливість італійського звертання можна розцінювати те, що “фахові” назви на зразок *dottore* ‘доктор’ (специфічно італійська – так називають не тільки лікарів, а й дипломованих фахівців), *professore* ‘професор’ або *avvocato* ‘адвокат’ часто-густо вживаються без слова *signore* і без прізвища [див., напр., 21:21]. Щоправда, це не стосується суто офіційних мовленнєвих ситуацій, але в той же час аж ніяк не може вважатися ознакою якоїсь фамільярності. Отже, це свого роду напівофіційні ввічливі форми.

Офіційним звертанням в Італійській комуністичній партії (а нині у Лівій демократичній партії, так званій Комуністичній рефундації і т. д.) традиційно було слово *compagno* ‘товариш’ (пор. ісп. *compañero*, франц. *compain* і т. ін. – характерний приклад спільного походження й різних шляхів семантичної еволюції), що поза межами звертання має також значення ‘колега’ або ‘компаньйон; партнер’. Ці значення, а також такі як ‘друг, приятель’ мають досить поширені діалектні форми на зразок сицилійського *compagnu* [22:167], у народних піснях нерідко зустрічається жіноча форма *compagna* ‘подруга’.

Говорячи про італійські іменні алокутиви, не можна не згадати цікавий історичний факт – за часів Муссоліні, якого, як відомо, називали *duce* ‘дуче’ (‘вождь, полководець’, приблизно те саме, що й нім. *Führer* ‘фюрер’), офіційним звертанням у фашистській партії було *camerata* ‘товариш, приятель’, на той час уже дещо застаріле – пор.: *un contadino di nome Tonio, buon camerata, allegro* ‘селянин на ймення Тоніо, гарний товариш, веселий’ (А.Мандзоні).

У XX ст. слово набуло значення ‘соратник, товариш по зброї’. Тепер це вже історизм, що має прозивне значення - ‘особа з профашистськими поглядами’.

Дедалі рідше вживаються поширені свого часу титульні алокутиви на зразок *signoria* (букв.) ‘панство’ або *eccellenza* ‘превосходительство’, більш характерні для провінційного й діалектного мовлення, про що свідчить, наприклад, такий авторський коментар: *Da principio Jeli dava dell'eccellenza al signorino, come si usa in Sicilia* (Г.Деледда) ‘Джелі з принципу називала панича *eccellenza*, як водиться на Сицилії’.

А взагалі в італійській існує, як і в абсолютній більшості європейських мов, досить чітка система градації титульних звертань, вибір яких залежить від соціального, громадянського, релігійного статусу адресата і т. ін. [див. 23:79-80].

Так, наприклад, до президентів різних держав можуть звертатися не тільки за допомогою алокутивів *Signor Presidente* ‘сеньйоре (пане) президенте’ або *Onorevole Presidente* ‘шановний президенте’, а й коротко – *Eccellenza* – власне ‘превосходительство’.

Цікавою є градація титульних звертань, стосовних представників вищих навчальних закладів. Якщо нормативним звертанням до ректора є *Magnifico*, що означає власне ‘славетний’, то професора називають *Chiarissimo* ‘найсвітліший’, а науковця – *Dottore* ‘доктор’. Водночас універсальним засобом може слугувати *Egregio signore* ‘шановний сеньйоре’ або *Gentile signora* ‘ласкава пані’.

Складнішою й доволі розгалуженою є система канонічних звертань, що стосуються служителів церкви.

У сучасній мові, зокрема в художній літературі, подекуди трапляються й застарілі куртуазні формули, що вживаються лише з метою стилізації оповіді, відтворення відповідної атмосфери з притаманними їй мовними реаліями: *Farò il possibile, vostra sublimità* (звертання до абата в «Імені троянди» У.Еко) ‘Я зроблю все можливе, ваша високосте’.

Наведені факти доводять певною мірою те, що в сучасній італійській мові доволі активно продовжується процес відчутних структурних і семантичних змін і навіть відбувається певною мірою процес становлення нової лексико-граматичної структури літературної форми мовлення.

Поступово втрачають своє комунікативне значення численні діалекти, донедавна надзвичайно поширені в усіх областях країни. Діалектний матеріал дає значну кількість “нестандартних” займенникових та іменних форм звертання. Досить згадати, наприклад, властиві галло-романським діалектам північних областей алокутивні займенники 2-ї особи *ti* і *vialter* (міланський діалект), *ti* і *vui* (генуезький), *vu* (флорентійський) і т. д. У центральному та південному регіонах (зокрема в неаполітанському діалекті з його багатою пісенною традицією) є досі вживаними такі форми як *vo* або *vuie* (замість *voi* ‘ви’). Особливий інтерес становлять форми на зразок типово міланського *El* ‘він’ [24:110] у значенні ввічливого *Lei* – вони є залишками застарілих алокутивів 3-ї особи, колись поширених в італійській та інших мовах. Мається на увазі, зокрема, розглянуте вище *Ella*, що теж має, а точніше мало діалектні форми на кшталт *Ela* або *La*. Специфічними є також діалектні варіанти скорочених шанобливих форм на зразок *vussignuria*, *vuscià*, *vossia* і навіть *ssigniri* (= *vossignoria*). Існує також чимало діалектних варіантів літературного *signore* ‘сеньйор’ на зразок ломбардського *sciur* і т. п.

Отже, на завершення слід сказати, що в сучасній італійській мові, попри давні літературні й культурні традиції, категорія звертання й досі не набула вигляду монолітної й цілковито внормованої структури. Це є ще одним доказом того, що ретельний аналіз відповідних форм або засобів не втрачає своєї актуальності, а відтак зберігається необхідність постійної уваги до них із боку дослідників.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Migliorini B.* Storia della lingua italiana. – Firenze: RCS Sansoni Ed. S. p. A., 2004. – 701p.
2. *Касаткин А.А.* Очерки истории литературного итальянского языка (XVIII-XX вв.). – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – 204с.
3. *Формановская Н.И., Красова Г.А.* Речевой этикет. Русско-итальянские соответствия. – М.: Высш. шк., 1992. – 143с.
4. *Sauer C.M.* Italienische Konversations-Grammatik. – Heidelberg: J. Groos, 1906. – 418S.
5. *Genzardi N.E.* The English tourist in Italy. A practical method of learning and speaking Italian with a correct pronunciation. – Torino – Milano – Firenze – Roma – Napoli – Palermo: G. B. Paravia & C., 1927. – 242p.
6. *Sensini M.* Le parole e il testo. Teoria e pratica della comunicazione linguistica. – Milano: A. Mondadori Ed. S. p. A., 1989. – XVI + 640p.
7. *Демьянова Л.И.* Бизнес-курс итальянского языка. – К.: Логос, 1999. – 319с.
8. *Zawadska C., Majdecka M., Wasilewska D.* Учебник итальянского языка. – Варшава: Wiedza Powszechna, 1971. – 671с.
9. *Chiuchì F., Minciarelli F., Silvestrini M.* Grammatica italiana per stranieri. – Perugia: Guerra, 1990. – 556 + 62 + 10p.
10. *Della Valle V., Patota G.* Il nuovo salvalingua. – Milano: Sperling & Kupfer Ed., 2006. – 262p.
11. *Карулин Ю.А., Черданцева Т.З.* Учебник итальянского языка. – М.: Высш. шк., 1981. – 272с.
12. *Cesari L.* de. Dizionario degli errori e dei dubbi grammaticali. – Roma: Newton Compton ed., 1995. – 97p.
13. *Сравнительно-сопоставительная грамматика романских языков.* Проблема структурной общности / Под ред. М.С.Гурычевой. – М.: Наука, 1972. – 410с.
14. *Mestica E.* Dizionario della lingua italiana. –

Torino: V. Bona, 1946. – 2098p. 15. *Lanuzza S.* Storia della lingua italiana. – Roma: Newton Compton ed., 1994. – 93p. 16. *Lo Valvo F.* Raccolta di proverbi siciliani nella parlata rearbutana. – Caltanissetta: Terzo Millennio Ed., 2003. – 223p. 17. *Белоусов Л.С.* Муссолини: диктатура и демагогия. – М.: Машиностроение, 1993. – 365с. 18. *Грифцов Б.А.* Русско-итальянский словарь. – М.: ОГИЗ РСФСР, 1934. – 1278с. 19. *Palazzi F.* Novissimo dizionario della lingua italiana. – Milano: Ceschina, 1946. – 1358p. 20. *Zingarelli N. lo Zingarelli.* Vocabolario della lingua italiana. – Bologna: Nicola Zanichelli, 2005. – 2177p. 21. *Солли М.* Эти странные итальянцы. – М.: Эгмонт Россия Лтд., 1999. – 72с. 22. *Cortelazzo M., Marcato C.* Dizionario etimologico dei dialetti italiani. – Torino: UTET S. p. A., 2005. – 723p. 23. *Carollo S.* Parlare e scrivere senza errori. – Firenze; Milano: Giunti Ed. S. p. A., 2007. – 252p. 24. *Челышева И.И.* Диалекты Италии // Языки мира: Романские языки. – М.: Academia, 2001. – С.90-145.

ПРИГОДИЙ С.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НОВІТНЯ МОНОГРАФІЯ ГАРОЛЬДА БЛУМА: ЗА І ПРОТИ

Американець Г.Блум зіставляє образи Яхве та Ісуса Христа у своїй останній монографії *Jesus and Yahweh . Divine names.* – N.Y., 2005 (238 p.) – книзі, котра, власне, зімпульсувала мою розвідку. Мене зацікавила практика “Остраху впливу” тепер вже з божественним матеріалом, адже й мені неодноразово доводилося працювати в світлі цієї методи; до душі мені й глибоке знання та вправне застосування психоаналізу, хоча я і не зможу сприйняти таку блумівську екстрему: “Єврейський геній, – пише він, – дав світові дві неперевершені особи – Ісуса Христа і Зігмунда Фрейда”; імponує мені принциповість дослідника, що не схиляється перед авторитетами і, коли є потреба, дотепно критикує великих думців – від св. Августина і до Н.Фрая; як і Г.Блум, я не є глибоко віруючою людиною – мені просто цікаво знати. Тому я природно сприймаю епатажні провокації американця – головне їхня суть, хоча подекуди я свідомий того, що декотрі ідеї нової книги Г.Блума можуть образити глибоко віруючого християнина.

Суть же неординарної праці можна окреслити так: через методіку “Anxiety of Influence” автор доводить, що поняття “іудейсько-християнська традиція” абсолютно не коректне. Бо переклади оригінального тексту Танаке, а потім створення чотирьох Євангелій, Нового Заповіту суціль викривили дух і літеру іудейської Біблії. Тобто сталося strong або й antithetical misreading of Tanakh. Відтак, на думку Г.Блума, правильніше було б вести мову про іудейсько-ісламську традицію, схожість поміж Танаке і Кораном, аніж про внутрішню єдність єврейської Біблії та перекладеного Старого Заповіту і чотирьох Євангелій. Парадоксальним є й те, що Ісус Христос, який більше за усіх любив Яхве саме як Abbe (батька), маргіналізував його, редукував до невиразного образу Отця у Святій Трійці.

Звісно, Г.Блум не відкриває тут “Америки”. Фахівці вже висловлювали подібний погляд, хоча й в не такій епатажній формі, а дослідники давньогрецької культури – хто більше, а хто менше – наближалися, а то й займали позицію американського автора. Втім, вся справа в аргументації, яка у Блума викликає як зацікавленість, так і критику.

Почати б з композиційних misreadings.

Попри неймовірну варіативність видань Старого Заповіту Г.Блум обирає чи не найтиповіший текст і рядопокладає його з Танаке. Відмінності тут і справді вражають.

Tanakh

Old Testament

Genesis
Exodus
Leviticus

Genesis
Exodus
Leviticus

Numbers
Deuteronomy
Joshua
Judges

I Samuel
II Samuel
Kings
Isaiah
Jeremiah
Ezekeil

Twelve Minor Prophets

Psalms
Proverbs
Job

Song of Songs

Ruth

Lamentations
Ecclesiastes
Esther

Daniel

Ezra
Nehemiah

Chronicles I

Chronicles II

Numbers
Deuteronomy
Joshua
Judges

Ruth

I Samuel
II Samuel
Kings

Chronicles I

Chronicles I

Ezra
Nehemiah
Tobit
Judith
Esther
Maccabees

Job
Psalms
Proverbs
Ecclesiastes
Song of Songs

Wisdom
Ecclesiastes (Sirach)

Isaiah
Jeremiah
Lamentations
Baruch
Ezekeil

Daniel

Twelve Minor Prophets

Впадає в око демонстративне вивищення Руфі – в Танаке вона розміщена після Пісні Пісень, а у Ст.Заповіті знаходимо її після Суддів і перед I Самуїлом (або Книгою Царств I). Логіка такого перетлумачення цілком прозора: богослухняна Руф, за Святим Письмом, виходить заміж за Вооза, народжує сина Овіда, котрий стає батьком Ісеея, один з синів якого є Давид. Родовід Ісуса Христа йде саме від Давида, чим пишався назаретянин. У першій же книзі Самуїла (Царств) йдеться про те, як Бог позбавляє Саула царського трону і наказує Самуїлу поїхати до Ісеея та помазати одного з його синів як Божого обранця. Ним стає Давид – стрункий білявий юнак з гарними очима. Отже, різко порушивши хронологію і зміст Танаке, Ст.Заповіт вже на початку тексту уславлює родовід Ісуса Христа. Власне тій самій меті підпорядковане перетлумачення Даніїла, який в Танаке взагалі не є пророком, однак у Ст.Заповіті він фігурує поруч із Іезекілем. Утім, найрадикальніше misreading відбувається у фінальних частинах Танаке і Ст.Заповіту. Танаке завершується “Літописами”, що пафосно закликають іудеїв піднятися й відбудувати храм Яхве та уславити свого єдиного Бога. У Ст.Заповіті все це перекинуто в середину тексту, а у фіналі маємо дванадцять неголовних

пророків (від Осії до Малахія). Заключне ж слово Малахія – пророцтво-обіцянка, що на Землю ось-ось повернеться Елія як Іоанн Хреститель, котрий передвістить прихід справжнього Месії [4: 5-6].

Зрозуміло, що така корекція підлаштовує Ст. Заповіт до Нового, слугує “місточком”, який переводить нас до першого Євангелія. Проте це суперечить духу і літері Танаке.

Далі маємо зважити на історичний аспект нашої проблеми. Інформація про минуле Яхве та його батьків відсутня, хоча декотрі історики згадують Бога на ім'я Ел, котрого начебто замінив Яхве, тобто відбулася драма на кшталт давньогрецької – Кронос змістив Урана, а Зевс Кроноса. Однак це скоріше гіпотеза, що не набула подальшого розвитку. Натомість встановлено, що Танаке сформувалася з двох вавілонських талмудів і Тори; найстаріший текст у Танаке – пісня Дебори, яка датується приблизно XIV ст. до нашої ери, а головний корпус іудейської Біблії оформився приблизно в XI ст. до н.е. Інша справа з Ісусом Христом. Більшість дослідників вважають його історичною фігурою, проте достовірних фактів про нього обмаль. Вся інформація почерпнута з одного джерела – оповіді Джозефа Бен Матіаса, котрий очолив був повстання іудеїв проти римлян, але воно зазнало поразки, а Джозеф, рятуючи власне життя, став догоджати властям. Тож його розповідь, можливо, заангажована. Втім саме з його історії ми знаємо про батьків Ісуса, його молодшого брата Якова, про хрещення, велику популярність раббі серед народу, страту від руки Понтія Пілата тощо.

Г.Блум, ставлячи під сумнів ці дані, наводить такі контраргументи: “дивні” слова розіп'ятого Ісуса Христа “Боже, навіщо Ти мене полишив?”, які зродили дуже багато версій, в тому числі й таку, що на хресті стратили не Ісуса, а когось іншого, адже Бога неможливо принизити або Бог не може сам себе розіп'яти; по-друге, раббі з Назарету проповідував любов до ближнього і навряд чи міг вв'язатися у збройний конфлікт із владою. А коли таке і трапилося, то харизматична людина, що майстерно володіла магією еквівока та енігматики, запросто могла б звільнитися від Понтія Пілата; по-третє, Ісус пишався своїм шляхетним родовідом, і смерть у 33 роки його навряд чи вабила. Кінець-кінцем, Блум наводить розхожу легенду, за якою Ісус справді уник переслідувань з боку Пілата, подався до елліністичної Індії (Північ країни) і прожив там свій вік безжурно.

Чотири ж Євангелії, як гадає більшість істориків, з'явилися після руйнації другого храму Яхве у 70-ті роки н.е. Відтак, Євангеліє від Матвія написане було наприкінці 70-х років, від Марка – у 80-ті роки, від Луки – у 90-ті роки. Ці книги звуть синоптичними, тобто, схожими за строєм і змістом. Четверте Євангеліє від Іоанна було написане приблизно через сто років потому і відрізняється стилістикою і тлумаченнями.

Проте літературознавці не згодні з істориками. На їхню думку, всі чотири Євангелії напрочуд різноманітні. Марк – найближчий до Танаке, Матвій пом'якшує Марка, Лука різнить від Марка, змальовуючи Ісуса макабричнішим, Іоанн – завше скептичний та амбівалентно-іронічний. Нерідко кажуть, що “людина – це символ євангеліста Марка, чия книга є найпростішою і найлюдянішою; лев – символ євангеліста Матвія, бо він, як ніхто інший, бачив у Ісусі Месію і лева коліна Іуди; телець (віл) – символ євангеліста Луки тому, що вола використовують і для служіння, і для жертвоприношення, а Лука вбачав в Ісусі великого слугу людей і універсальну жертву за все людство; орел – символ євангеліста Іоанна, бо саме орел здатний дивитися на сонце, не засліпнувши, а Іоанн чи не найпроникливіше здатен сягати глибин Біблійного тексту” [2, 1]. Композиційно, Танаке (і Ст.Заповіт) – це різноманітні історії, біографії, легенди. Новий Заповіт – одна й та сама історія, викладена з чотирьох, а точніше, з сімох “точок зору”: Павла, Матвія, Марка, Луки (та Діян), Якова, Іоанна та апокаліпсису.

За Г.Блумом, Яхве та Ісус – найбільші іроніки у світі, що зчаста говорять загадками. “Гамлет, К'єркегор, Кафка – іроніки, що наслідують Ісуса Христа. Уся західноєвропейська

іронія є імітацією Ісусівських дотепів, еквівоків, загадок укупі з іронією Сократа” [1:10]. Водночас, саме Ісус ініціював інтерналізацію людини, що продовжили св.Августин і Шекспір. “Shakespearean “self-overhearing” has one source in Chaucer, but perhaps the primary Shakespearean precursor is William Tyndale’s Jesus in the Geneva Bible” [1:10]. Така оцінка Шекспіра спрямована проти тлумачення Джорджа Сантаяни, котрий дорікав англійському поетові за певний брак високої уяви та духовності. Яхве – це Тора (Закон), Ісус вже спізнав болючий і складний конфлікт Ероса та Влади, Любові та Закону. Попри розкутий індивідуалізм, що, здавалося, ось-ось трансцендує месіанський намір, Ісус спромігся інтегрувати любов до Яхве як батька з любов’ю до Закону (усного і писаного) та любов’ю до людей. Надалі мало кому вдавалося так вирішити зазначену колізію, хоча вона є центральною у Павла, Шекспіра, Лютера, Фрейда і багатьох інших. “Агон” поміж Еросом і Законом (Владою) є, можливо, “квінтесенцією” Шекспіра. Фрейд дав Закону наймення Танатос і таким чином парадоксально долучився до позиції Павла і Лютера. Останній несамоовито сперечався із Яковом, який стояв на тому, що Бог судитиме людину за її вчинками; Лютер же наполягав на тому, що Бог має судити людину незалежно від її вчинків, що, як звано, зродило болісний і каверзний концепт “обраних – необраних” у протестантів. Власне, після Ісуса дух його вчення найгрунтовніше проявляється у посланні його молодшого брата Якова (чи його найближчих соратників – адже Якова вбили десь у 66, 67 році н.е.). Звучить у Якова і Яхвістська тональність та підтекст: “Хто виконує весь Закон, а грішить у чомусь одному, той стає винуватим у всьому”; “Небагато з вас, брати мої, ставайте вчителями, бо ви знаєте, що ми підпадемо під більший осуд. Бо всі ми багато грішимо...”.

Підзаголовок праці Г.Блума – *divine names* – повертає нашу розмову до божественних імен. “Яхве” вживається понад 6 тисяч разів у текстах Танаке і Ст.Заповіту, але, звісна річ, ніде ми не знаходимо роз’яснення цього імені. Адже Бог – непізнаваний, а його ім’я (суть) – велика Таїна. Відомо навіть, що коли Олександр Македонський завоював Єрусалим, там заради святості відмовилися згадувати й ім’я-код “Яхве”, казали просто Бог. Утім, у Танаке, коли Мойсей розмовляє із Богом – а для євреїв “почути” Всевишнього вважалося вищим, аніж „побачити” Його, – він (Мойсей) зрештою просить Бога відкрити своє ім’я, бо ж люди не повірять, що той говорив із Богом. Яхве відповідає: “Я є тим, хто є” (I am what I am). Оригінал – *echyer asher echyer* – має значно ширшу й каверзнішу семантику: “Я є, був, буду тим, ким я є, був, буду; і Я не є, не був, не буду тим, ким я є, був, буду”. Конотація дійсно не земна, а Яхве лишається кодом-натяком на справжнє ім’я. Хоча серед семітологів побутує думка, що Бог усе-таки озвучив на Синаї своє ім’я; втім далеко не всі з цим згодні.

Г.Блум, як літературознавець, звертає увагу і на мелодику імені-коду “Яхве”, особливо наголошуючи на вражаючій імпресії від складу “Ях” (“Yah”), що сугестує міць, нездоланність воїна-богатира.

Принципово втаємниченим – але по-своєму – є ім’я Ісуса Христа. Jeshua в перекладі означає довершеність, любов; Christ – богопомазаний. Але все це людські знаки. На питання іудеїв хто він є, Ісус відповідає: “Перед тим, як був Авраам, Я єсьм” (Іоанн. 8:56-58). Вважають, і не без підстав, що Іоанн тут стверджує не лише вищисть Ісуса над Авраамом (і Мойсеєм), але й його (Іоанна) зверхність щодо Яхвістського автора. Втім, процитований текст є поки що “weak misreading” Танаке, бо саме в Іоанна зустрічаємо часто-густо дуже „сильне” перетлумачення духу єврейської Біблії. Приміром, Ісус каже: “Якби моє царство належало цьому світові, мої слуги билися б за те, аби мене не передали до рук іудеїв” (І, 18:36). Отже, Ісус – не іудей, а іудеї – вороги! Яка вже тут любов і довершеність? 4-е Євангеліє, як звано, було створене в часи розпуки, коли релігійні іудейські нормативи послабли, викривилися, запанували скепсис, болюче чуття несправджених надій. Фрустрація спричинилася й до певної специфіки тексту.

Докорінного misreading зазнали образи Яхве та Ісуса Христа. В Танаке Яхве не є виключно теологічним Богом. Він завше земний, “людський”, шляхетний воїн-богачир, що з’являється, де йому заманеться, може вільно бенкетувати зі смертними, власноруч зачиняє двері Ноєва Ковчега перед вселенським потопом... Словом, Він не “всюдисущий”, а “є там, де він є”; йому вклоняються, як царю, Він же зчаста лютує із-за людських недосконалостей і зради. Власне, лише до Давида, точніше Давидових нащадків Яхве виявляє батьківську любов. Звісна річ, Він непередбачуваний моноБог – в Танаке й натяку немає на Святу Трійцю.

У християнській Біблії і теології все доглибно змінюється. “Вірую в єдиного Бога, – пише Іларіон, – який славиться у Трійці: в Отця ненародженого, безначального, безкінечного; в Сина народженого, теж безначального і безкінечного; в Духа Святого, який виходить із Отця і проявляється в Сині, теж безначального і рівного Отцю і Сину; в Трійцю єдиносущну, але роздільну лицями, Трійцю іменами, а єдиного Бога” [3:180]. Однак, християнська Трійця, що по-своєму скоригувала неоплатонівську модель, зустріла, як відомо, запеклих опонентів. І справді, якщо Отець – “ненароджений, безначальний, безкінечний, а Син – **народжений**”, то тут маємо вже початок і кінець, отже Син не може бути “безначальним і безкінечним”. Саме тому Ориген, приміром, твердив, що Син “народжується весь час” [4:57-68] у ненародженого, безначального і безкінечного Отця, відтак є єдиносущним з ним. Щоправда, тут пригадується класична аргументація Платона: коли щось або хтось увесь час стає (народжується), то воно (він) ніколи не “є”, не існує. Втім Ориген дотримується свого і зрештою стверджує все-таки певну вищість Отця над Сином, а Сина – над Святим Духом. Проти такого погляду активно виступили Церква, каппадокійці..., і на Нікейському Соборі догмат Святої Трійці як триєдність Бога був канонізованим, хоча цей догмат завжди викликав суперечки серед теософів.

Проте зрозуміло, що іудейський Яхве у християн був зредукованим до іпостасі Отця, а великого значення набула фігура Ісуса Христа. Елліністична тріада, політеїзм, на думку Герольда Блума, витіснив монотеїзм Танаке, що й дало вченому підстави наполягати на більшій спорідненості іудейської Біблії з Кораном, аніж з християнським Святим Письмом.

Водночас, Г.Блум досліджує цікаву каббалістичну традицію – ще одне misreading (а може й осягнення істини) – що найяскравіше проявилася в іспанця Лурія. Той був зачарований образом і особою Яхве і задля ідентифікації їх вербалізував таку теорію. Оскільки Яхве – ненароджений, мову можна вести лише про його душу. Остання, за Лурієм, складається з трьох чинників: Nephesh – персона, що відсторонена аби слугувати посередником поміж живим буттям Бога та його непізнаваною глибиною Neshamah. Nephesh, зрозуміло, є джерелом свідомості. Якимось чином через взаємодію Nephesh і Neshamah проявляється жіноче начало Бога – Shekhinah, котре таємно пов’язане з Ruach – вітальним Божим подихом.

Яхве-Бог починається з самоскорочення (zinzum, self-contraction): перший Божий вдих зроджує Nephesh, Божий Ruach оживляє Адама, а взаємодія з Shekhinah дає Богові інтуїцію своєї глибини Neshamah. Г.Блум демонструє чимало паралелей з каббалістичною теорією у творах Шекспіра, Вітмана, Фройда тощо.

Проте все це і багато іншого цікавого матеріалу потребує окремого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bloom H. Jesus and Yahweh. Divine Names. – N.Y., 2005. 2. Баркли У. Толкование Евангелия от Иоанна. Том 1. – Scottsdale, USA, 1985. 3. Іларіон Київський. Слово про Закон і Благодать // Давня українська література. – К., 1992. 4. Ориген. О началах. – М., 1991.

ЛЕКСИЧЕСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ВАРИАНТ ИСПАНСКОГО
ЯЗЫКА В МЕКСИКЕ

(по произведению Карлоса Фуэнтеса *"La región más transparente"*)

Процесс языковой эволюции в латиноамериканских странах имеет свои специфические особенности, отличные от развития испанского языка метрополии. Колониальное испаноамериканское койне, которое вследствие своей унифицированности способно было обслуживать единую народность (а литературный язык – и национальную литературу), фактически не реализовало эту свою функцию по той причине, что колонисты и завоеватели уже оторвались от пиренейско-испанской нации. Политический фактор во взаимодействии с другими (характер завоевания и освоения различных областей, особенности контакта с аборигенами, административное деление, географические условия) оказались теми силами, которые не только не способствовали сохранению языкового единства, но и создали предпосылки для его географической дифференциации [4:293].

Вариантность может рассматриваться как категория, органически присущая языковому континууму, так как она наблюдается на самых различных этапах развития языка и является своего рода неизменным спутником различных языковых явлений. Если устраняется вариантность одних слов, то она либо возникает, либо продолжается в других лексических единицах. В этом плане вариантность закономерна в языке.

Вместе с тем, она обусловлена как внеязыковыми, так и внутриязыковыми факторами: с одной стороны, условиями жизни людей, использованием лексики носителями языка, что важно прежде всего для фонематического и семантического варьирования слов; с другой стороны, структурно-семантическими особенностями лексических единиц, их взаимодействием в языке и речи с процессами заимствования. Эти обстоятельства имеют значение как для диахронии, так и для синхронии [2:17].

Когда мы определяем мексиканский вариант испанского языка, то отличаем синхронную особенную характеристику испанского языка в Мексике от других вариантов испаноязычных стран. Попытки рассмотрения и трактовки национальных черт в синхронном аспекте неизбежно приобретают тенденциозный характер.

Безусловно, синхронный аспект связан с национальным характером и национальной спецификой диахронно. Поэтому естественно, что все претендующие на научность рассуждения о национальном характере могут опираться только на историю. Синхронная трактовка противоречит историческим принципам формирования и проявления национального характера. Одновременно в синхронии существует лишь некий синкретический “образ” этнического психического склада. При попытках представить его аналитически, структурно, он рассыпается на целое море разнородных, часто несоизмеримых одна с другой, не согласующихся в завершённую единую целостность, в логически упорядоченную картину психических черт, например таких, как патриотизм и пунктуальность, настойчивость и скардность [1:41].

Образ национального характера, воспринимаемый синхронно, да ещё предвзято, естественно, оказывается искаженным. Подлинные силовые линии, формирующие этот образ, уходят в историю. И только в диахронном измерении они могут рассматриваться с научной точностью и строгостью [1:41]. Признаки основы национального чувства: общность происхождения, общность исторических судеб, общность культурных ценностей и традиций, общность языка, эмоциональных и символических связей, общность территории. Вся эта совокупность взаимодополняющих характеристик насквозь диахронна [1:40].

В самом деле, хотя всякий синхронист помнит о диахронном аспекте языка и прибегает в своих построениях к вполне нормальному приему научной абстракции искусственного исключения из рассмотрения эволюционной составляющей языковых явлений и отношений, тем не менее, он вынужден при таком подходе оперировать именно понятием диахронии, диахронного, противопоставленного синхронному. А диахронное и историческое не являются равнозначными понятиями, т.е. не являются полными синонимами. Диахрония как понятие сугубо логическое на чистом лишена национального переживания, тем самым противостоит собственно истории [1:42]. В такой оценке они ориентируются на синхронные его представления, на синкретический его образ, который как всякое подобное символическое образование, как феномен обыденного сознания, может быть предметом писательского осмысления, художественного отражения, быть предметом искусства, но не предметом научного структурно-аналитического изучения [1:41].

В творчестве Карлоса Фуэнтеса, “подлинного разрушителя мифов”, ярко отразились и поиски “мексиканской души”, и попытки определить место Мексики в современном мире, и экзистенциалистское неприятие уродливых сторон капиталистического бытия [3:306]. Программным произведением с точки зрения философско-патриотических исканий молодого писателя стал его первый роман “Край безоблачной ясности” (“La región más transparente”, 1958). “Краем безоблачной ясности” испанские конкистадоры, пораженные прозрачностью воздуха, называли когда-то плоскогорье Анауак, на котором расположен город Мехико. С тех пор эта фраза, став нарицательной, прочно вошла в обиход мексиканцев. В названии романа, посвященного жизни мексиканской столицы, содержится и намек на ее ацтекское прошлое, и горький сарказм по поводу ее отнюдь не безоблачного настоящего [3:307]. Фуэнтес использовал многие синхронные слова, употребляемые на территории Мексики. Именно эти слова помогают более интенсивно синтезировать мексиканскую национальную характеристику в его произведении. Но только после строгого сравнения в синхронном плане с пиренейским и другими испаноязычными лексическими вариантами его следует определить как мексиканский лексический вариант испанского языка.

Объектом для исследования избран анализ лексических особенностей с использованием материала художественного произведения, в котором выражены в обилии особенные черты варианта испанского языка в Мексике. **Целью** статьи является классификация функционирования мексиканизмов в современном художественном произведении на синхронной основе. Они классифицировались по семантическим полям.

А) названия и характерные черты человека: *lépero* (подлец, негодяй), *ladino* (лицемер, ханжа, притворщик), *albur* (каламбур), *relajo* (суровый, строгий, крутой), *chato* (курносый – ласковое обращение), *escuincle* (пацан, малец), *tarabilla* (болтун, трещотка), *joto* (женственный, женоподобный), *amapolo* (гомосексуалист), *peleado* (наглый), *tarugo* (болван, тупица), *pinche* (прохвост, проходимец), *sangrón* (противный, несимпатичный – о человеке), *petacona o petacuda* (большезады, толстозадый), *huilas* (проститутка), *pendejo*, *penitente* (глупый, придурковатый), *baboso* (идиотский), *paletero* (продавец леденцов или мороженого на палочке), *lurias o lucas* (безрассудный, одурелый, очумелый), *padrote* (содержатель публичного дома), *cintura* (донжуан, сердцеед, ловелас), *vecindad* (casa en donde vive mucha gente pobre), *guaje* (дурак, бестолочь), *chingarro* (tendejón, cuchiltril, chamizo), *cuate*, *cuatacho* (товарищ, дружок, приятель), *mano* (товарищ, дружок – аферезис), *ruletero* (шофер такси – без постоянного места стоянки), *bombear* (соблазнять), *viejo* (старина), *machote* (храбрый, мужественный, отважный), *vaciladores* (веселящийся, гуляющий, подвыпивший), *voceadores* (уличный продавец газет), *chingaderita o chingamusa* (любой объект, о котором не хотят упоминать, потому что не знают или не помнят), *codo/a* (жадный, скупой, скаредный), *abusado* (ловкий, проворный), *mango de manilla* (красивая девушка и привлекательный мужчина), *barbaján* (невоспитанный, неотёсанный, грубый), *qué carajos* (какого чёрта?!),

fletarse (убегать, удирать), *colmillo* (хитрость, лукавство, коварство), *achicopalar* (падать духом, унывать), *encuetarse* (хмелеть, пьянеть), *majadería* (не-вежливость, неучтивость, грубость), *pelusa* (беднота), *metiche* (любопытный, назойливый, сующий нос не в своё дело), *cuerear* (бить, стегать плетью), *atufarse* (сердиться, злиться), *telele* (дрожащий – о человеке), *fajar* (бить, избить или в вульгарном значении – совершить половой акт с кем-либо), *atufado (a)* (высокомерный, надменный), *soplar* (переносить, выдерживать), *vaciado* (шутливый), *rascuache* (банальный, заурядный, пошлый), *aventado* (смелый, отважный, бесстрашный), *balín* (ложный, неправильный, ошибочный), *choteado* (вульгарный, грубый, пошлый), *requete* (очень): Poema sin conmiseración, artista del tormento, *lépero* cortés, *ladino* ingenuo, mi plagaria desarticulada se pierde, *albur*, *relajo* (Fuente, p.145); – ¿Estás sola, *chata*? – Estoy contigo, ¿me siento? (Fuente, p.149); En un catre, los viejos y *el escuincle*. En el otro, yo con mis hermanos (Fuente, p.154); Junior hablaba como *tarabilla* mientras, concienzudamente, picoteaba el seno derecho de Pichi (Fuente, p.153); – Verás qué padres fiestas arma Bobó. Ahí estarán el poeta Manuel Zamacona. Esta vez el filósofo existencialista, el Príncipe Vampa-que es mi tío de capa y espada – y Chartotte García, la famosa internacional, y miles de aristócratas y pintóres y *jotos* (Fuente, p.154); ...¡cada vez que vengo a cas+a+ +de Bobó me hace una cara así de larga, y empieza a gruñir sobre el corn-flekes: vicioso, dipsómanos, *amapolos* (Fuente, p.155); – *Peledos*, cada día mas peleados – gimio Junor, y con Pichi del brazo tomó el ascensor (Fuente, p.157); Hasta que maté a *un cuate* y me mandaron dos años a la *peni* (Fuente, p.157); Mire, *tarugo*: usted no es trabajador, sino socio (Fuente, p.161); – Cómo se ve que en tu *pinche* vida has visto tanto junto... (Fuente, p.165); Ahí sí que anduve *abusado*; ahí sí casi me despacha, Rosita (Fuente, p.165); – Es *un sangrón*, caro Príncipe. Como Dios (Fuente, p.169); Si lo principal es la armonía, puedes amar a quien gustas, no como estos merengueros que insisten en que te acuestes con viejas *petaconas* y apestosas (Fuente, p.169); – Pues te diré, conocí a *un mango*. Si tuvira que vender mi cuerpo y mi alma (Fuente, p.172); Unas *huilas* se paseaban por la plaza Netzahualcóyotl con las rodillas vendadas y los tacones lodos (Fuente, p.179); – Ahora, maje, o no me vuelvas a ver. – Conmigo te acabas de criar, papacito, Para todos traigo, putas! ¡Y pago dolarcitos! –Yes, yes hazla buena *pendejote* sabroso (Fuente, p.179); ¿De qué habla usted? ¡Con qué clase de *su baboso* cree que está hablando? (Fuente, p.161); Eso, o andar de *paletero* en las colonias del D.F. (Fuente, p.180); ¡he aquí el único mexicano que entiende la necesidad de crearnos un fondo de comedia, al único auténtico *lurias* de la famosa México el asiento! (Fuente, p.183); – Yo vivo igual y no me quejo ni ando buscando *padrotes*, tú. – Ahí está la diferencia, claro. Tú eres gente decente. La decencia da fuerza (Fuente, p.412); – La gente quiere realismo, Simón; muy bien. Les vamos a dar en la torre a los italianos. Fíjate: *vecinidad*, ropa tendida a secar, la chismosa. *El cinturita*, todo el ambiente de los rebeldes sin causa, de la delincuencia infantil... (Fuente, p.433); Se hacen fortunas nuevas todos los días, y de *guaje* se va a meter una mujer con un pobretón (Fuente, p.467); – Oiga, ¿qué clase de *chingarro* es este? (Fuente, p.475); Lo vieras ahora. Me lo encuentro y no es señorita de *cuatacho* la que me hace (Fuente, p.150); ¡No, te rejes, *manito*! Saca tus pencas, afila tus cuchillos, niégate, no hables, no compadezcas, no mires (Fuente, p.146); ..., con eso de ser *ruletero* y sacarme a pasear en el coche; ¡qué *machote* y qué *vaciladores*! *Vieja* que se sube al coche, *vieja* que me *bombeo* (Fuente, p.148); Gladys no podría hablar de las fritangas y los gorros del papel de los *voceadores* y sus soldados panzones (Fuente, p.147); ¿Y qué clase de *chingaderitas* es ése, hijo? (Fuente, p.180); – No, si lo que me tienes que brinco de gusto es haber vendido mi parte de la cadena sin decirles ni pío a los *codomontanos* esos (Fuente, p.388); Chófer *barbaján* se estrella. Juan Morales, chofer del coche de ruleteo, etcétera, se estrelló ayer en la noche con un camión de linea... (Fuente, p.203); ..., se te clavan en la barriga y en el pecho, ¿qué *carajos* se siente? (Fuente, p.216); – Dásele, mi latina. Ora sí ya viene las vacas gordas, y a exprimirlas las tetas. Tú nomás *flétate* tantito, y verás donde llegas (Fuente, p.238); la batalla de Celaya, la tensión y la ambición y *el colmillo* para los negocios (Fuente, p.389); – ándale, no se me *achicopale*. Me gusta discutir con los jóvenes. Después de todo,

usted también son hijos de la Revolución, como yo (Fuente, p.389); – Sí, cómo no, y entonces te quejarás de que *se encuete* y se vaya con las putas (Fuente, p.401); – ¡Cállese Enrique! ¡Luego dice que quién le enseña tanta *majadería* al niño (Fuente, p.410); – Vivir para ver. ¡Qué gusto tenerte a ti de amiga, Pimpincla, tú que estás por encima de todas esta *pelusa*! (Fuente, p.412); Usted se olvida de que yo anduve con la fuerza de Maytorena, y si ya no tengo que *cuerear* a un cabo borracho, todavía puedo hacérselo a una suegra *metiche* y loca como usted (Fuente, p.423); – no *te atufes*, farouche. Ya sabes que haré lo que tú quieras, que soy muy tuya (Fuente, p.437); ... ¿qué se te hace? Yo nomas pienso en las gentes que tienen sus chorriots metidos ahí, tú, es medio como para que te dé *el telele* ¿a poco no? ¡Júrame que no lo vas a publicar! (Fuente, p.434); – ¡Ponte abusado, manito, porque ahora en el Norte hay que *fajarle* a todo! Bueno ¿Te decides? [450]; ... y la vieja *atufada* de tu tía no es mas que una criada, por más sangre azul que tenga, es tan criada como tú o Rosa mi recamarea (Fuente, p.465); – ¡Ni mo lo recuerdes! Lo que me tuvo que *soplar*. Palabra, eres *vaciadismo* (Fuente, p.465); – Al rato van a caer los periodistas; esto va a ser el infierno. Mire, aquí cerca, en Aquiles Serdán, hay un café *rascuache* (Fuente, p.469); Sánchez es muy *aventado*, dice las cosas claras y él mismo se encargará de darnos el pretexto (Fuente, p.481); – No será más suit una güera *balín* – suspiró el Tuno (Fuente, p.488); – ...como para hacernos de desear, oyes. Ya estábamos *choteadísimos* con la pachanga en tu casa ... (Fuente, p.428); – Fuchi, si ahora está *requete* feo esto- intervino, mientras espolvoreaba su bata a rayas, Gus (Fuente, p.427).

Б) названия предметов и мест: **camión** (автобус), **cantina** (таверна), **tianguis** (рынок, базар. – periódicamente hay tianguis en un día específico de la semana, en calles o plaza. Esta costumbre se liga al mercado prehispánico), **tamal** (пирог из кукурузной муки с мясом и специями -una comida típica mexicana de origen prehispánico), **charola** (поднос), **chanchullos** (мошенничать, жульничать), **chamaba** (работа – временная и низкооплачиваемая), **botanas** (закуска), **huacal** (клетка), **petaquilla** (корзина для фруктов), **metate** (ступа (для размельчения кукурузных зёрен), **tinaco** (тинако (большой глиняный или металлический сосуд для хранения воды)), **lana** (деньги), **mosca** (деньги), **garnacha** (пирожок с мясом, фасолью и перцем), chilpotles (tipo de ají. Este chile se prepara en encurtidos, con muchas especias, que tienen un olor característico), **chongo** (коса, пучок (вид причёски), **estanquillo** (киоск, ларёк, лавочка для продажи мелочей; сигарет, жвачки, конфет и т.д), **vivac** (лагерь), **brasero** (очаг), **taquito** (кукурузная лепешка, свернутая трубочкой), **huarachudos** (кожаная сандалия), **jacal** (хижина, крытая пальмовыми листьями или соломой), **los meros meros** (самые важные, самые принципиальные), **argüinde** (сплетни, пересуды, злословие), **guango** (широкий, просторный), **ilipina** (мужской пиджак без лацканов), **cachondear** (лапать), **vecinidad** (дом, где живут много людей бедны), **copetones** (бокал, рюмка). **jarabe** (мексиканский танец с туфлей или ботинком): Su danza (nuestro baile) suspendida de un asta de plumas, o de la defensa de un *camión*, muerto en la guerra florida, en la riña de *cantina*, o la hora de la verdad (Fuente, p.145); cuidad del *tianguis*, sumiso, carne de tianaja... (Fuente, p.147); ... sa cuepecillo de *tamal* envuelto en vaso violeta brillante, ensartado en dos platillos calados sobre plataformas... (Fuente, p.148); – tendría harta *lana* si no fuera por las viejas y el bailecito. Todos los días tengo que meterme por ahí, a bailar (Fuente, p.151); Eso de ser secretario de un general estaba muy bien como experiencia, pero no dejaba mucha *mosca* por momento (Fuente, p.304); Los letreros despintados, el bostezo de las piedras, la ciudad como una nube tullida, olores viejos de piel y vello, de *garnachas* y toldos verdes (Fuente, p.152); Por ahí anda un indígena con *charola* (Fuente, p.156). ... un viejo de trajes apestoso para cuidar la máquina y ver que los obreros no hagan *chanchullos* (Fuente, p.161); la fonda rumiaba un pequeño olor de *chilpotles* y de tortilla recién calentada y sedimiento de grasa y aguas fresca (Fuente, p.165); ... los *chambistas*, los redentores de Sanbor's, los mecenas de cocktail, y el que con sus breves notas dominicales crea y derrumba reputaciones (Fuente, p.166); Dirijanme rápido a las *botanas* (Fuente, p.175); Cagarruta de pájaro embadurnada en las ventanas, y un lento removerse de los pajaros, de pollos en *huacales*, de *petaquillas*, maltratados y zapatos descartados (Fuente, p.178);

Ah, caray. Pues ni modo viejecita, así, como *metate* (Fuente, p.180); Pensaba en un despertar inútil: legalas de *tinacos*, macetas raquílicas (Fuente, p.192); ¡Lepero! ¡Así lo han de haber criado!, gruñe la abuela de *chongo* alboroteados y mejilas temblorosas (Fuente, p.423); Pero, la sinfonola del *estanguillo* comenzó a chillar, y alguien barría con premura los pasillos (Fuente, p.203); El general, Inés Lanos se limpió los dedos en el ombligo y tomó asiento junto al *vivac* (Fuente, p.214); – Ah qué atrasado y tarugo estará usted- carcajeó el general, Llanos mientras tomaba otra tortilla del *brasero* (Fuente, p.215); ahora prepáres su *taguito*, que el viaje es largo abochorna (Fuente, p.215); Claro, Francia está en guerra; pero cómo se conoce la diferencia entre gentes finas y otra de *huarachudos* despeinados! (Fuente, p.221); – ya no me acuerdo que vine de allí un riachuelo manso y junto a él un *jacal*, bosques muy delgados, algunas milpas.. (Fuente, p.227); Creo que la hizo todo: de mandadero y seguidor, con tal de conocer gringos y quedar bien con *los meros meros* (Fuente, p.306) todavía recuerdo que en tiempos del General para hacer lana había que meterse en cada *argüinde* (Fuente, p.387); se me hace que su cacareado malestar del espíritu les viene muy *guango* (Fuente, p.389); En cuanto se levantaron de la masa, un mozo vestido con *filipina* y pantalón negro se acercó a Norma (Fuente, p.389); – Vivimos en la época del cachondeado, señorta (Fuente, p.403); – La gente quiere realismo, Simón; muy bien. Les vamos a dar en la torre a los italianos. Fíjate: *vecindad*, ropa tendida a secar, la chismosa. El cinturita, todo el ambiente de los rebeldes sin causa, de la delincuencia infantil... (Fuente, p.433); Chata caayyyi por bajo anda *el jarabe* al son de las *copetonas* (Fuente, p.150).

B) фразеологизмы: *agarrar de puerquito* (обманывать или надоедать с упрямством), *meterse con uno* (надоедать), *que te la mientan* (оскорблять), *hacer pato* (обманывать), *estar bueno(a)* (иметь привлекательную фигуру), *mandar al otro barrio* (убивать), *mucho oj o* (обращать внимание), *¡a la chingada!* (¡al diablo!, ¡a la mierda!), *darse taco* (важничать), *hacer el remolón* (стараться избегать чего-то), *comer el mandado* (извлечь выгоду с обманом), *dar con tubo* (ослепить, ударить с силой), *traer o tener filo* (возбуждать аппетит), *pasarse de la raya* (переступать границы дозволенного), *la bola de* (в большом количестве), *caer gordo a alguien* (вызвать неприязнь), *llevarse un pico* (остаться с частью бюджета), *¿quihubo?* (очень популярное выражение, чтобы приветствовать или вызвать внимание для продолжения разговора), *ya chole* (хватит), *tronársela* (курить марихуану), *dado(a) al queso* (быть в трудном состоянии экономическом или физическом), *no te hagas (la ignorante)* (притворяться, прикидываться), *sentirse tan salsa (o muy salsa)* (хвастать), *contar cuentos (o historias) de vaqueros (o de piratas)* (лгать, врать); *a calzón quitado* (говорить без обиняков), *hacer algo a calzón quitado* (делать что-то прямо или ясно, без обиняков), *ojo de hacha* (ироническое отрицание), *¡A todo dar!* (отлично!), *¿no se le hace?* (казаться, представляться), *tiznada madre* (оскорбление, обида, это один из вариантов chingada): – ¿A ti no te *agarró alguien de puerquito* en la escuela, chata? – Ahí sí que anduve *abusado*; ahí sí casi me despacha, Rosita (Fuente, p.165); – Conmigo *se metía* un tipo así de grandote le decían el Mayeya y, me traía maloreado (Fuente, p.152); ya te ha dicho que el viernes *hago pato* a la viaje; mira, ese día nos pasan... (Fuente, p.150); – *estás muy buena*, chata caayyyi por bajo anda el jarabe al son de las copetonas (Fuente, p.150); ¿Qué es peor? ¿Morirte en la cama? ¿O que un cristiano venga y *te mande al otro barrio*? ¿Para qué hacerte un favor a nadie? Palabra (Fuente, p.152); – Muy guaje, ¿no? Miren: *mucho ojo*. Eso se saca una por meterse con apretados. *¡A la chingada!* ¿Hora? Seis (Fuente, p.153); – ¿Cómo que no? ¿De cuándo acá *nos damos ese taco*? (Fuente, p.156); – Un besito gordo así me mira... *No te hagas la remolón* (Fuente, p.156); Pero eso era en la tierra chica; aquí en la capital, hay que andar *abusado*, o nos *comen el mandado* (Fuente, p.164); Me quiso *dar con un tubo*, ¿Tú crees? (Fuente, p.180); ¡A ver, *traigo filo!* ¿dónde andan las torillas? (Fuente, p.181); Yo estuve en lo de Río Blanco y me da cuenta de que *se pasaron de la raya* (Fuente, p.230); O *la bola* de familias que pasan de aristocracia de Orizaba y Mazatlán y de donde usted quiera... (Fuente, p.307) Hasta puede que si eres honrado les *caigas gordo*, ¿pa' que ir contra la voluntad soberana del pueblo, eh? (Fuente, p.310); Él acabó

con las generales, construyó las carreteras y las presas, organizó las finanzas. ¿qué en cada carretera nos *llevamos un pico*? (Fuente, p.310); – No, si no he estado; pero uno como hombre se entera de más cosas que ustedes ¿*quihubo*? (Fuente, p.401); – Ay, *ya chole*, stintivamente, los de la otra orilla se convirtieron en jocoque – decía con la cara fruncida, imitando los gestos y la voz de Cienfuegos (Fuente, p.410); – Mientras tanto, la otra *se la truena*, se la zampa el padrito, cae en manos de unos explotadores... (Fuente, p.414); Por ejemplo, al chamaquita esta *dada al queso*, y el empresario se vienen a Acapulco un fin de semana... (Fuente, p.435); – Está aquí el barquito – le dijo al oído el hombre, cresco. – ¿Cuál barquito, rorro? – El brinco. Tú, no *te hagas*; – El brinco, pues, no me hago (Fuente, p.440); ¡Volvemos a vengarnos de todos estos capitulinos que *se sienten tan salsa*! (Fuente, p.450); él acabó con las generales, construyó las carreteras y las presas, organizó las finanzas. ¿qué en cada carretera nos *llevamos un pico*? (Fuente, p.320); – Ahora *cuéntame una de piratas*. – No; te tomé de la cintura, y tú reclinaste la cabeza en mi hombro (Fuente, p.430); – ¿Ah, sí? – Norma frunció los labios – ¿*a calzón quitado*, tú? Pues sí, pude haberte querido, si me dejas, fijate (Fuente, p.430); – ¡Qué tu pobreza ni qué *ojo de hacha*! Eso vino después, porque no me dieron otra cosa (Fuente, p.450); ¡Ay del que venga a remover estas aguas! Nacionalismo, valores falsos, simulación ¡*A todo dar*! (Fuente, p.470); Eso ya es delito suficiente, ¿*no se le hace*? (Fuente, p.470); – ¡Ya apareció el buitre ese! Pues que lo sepa bien: aquí sólo hay lugar para su *tiznada madre* (Fuente, p.468).

ЛИТЕРАТУРА

1. *Караулов Ю.К.* Русский язык и языковая личность. М., URSS, 2006. 2. *Ивлева Г.Г.* Тенденции развития слова и словарного состава. М., Наука, 1986. 3. *Мамонтов С.П.* Испаноязычная литература стран Латинской Америки XX века. М., Высшая школа, 1983. 4. *Степанов Г.В.* Вопросы социальной лингвистики. Ленинград, Наука, 1969. 5. *Francisco J. Santamaría.* Diccionario de mejicanismos. Méjico, Ed. Porrúa, 2000. 6. *Jiménez A.* Tumbaburro de la picardía mexicana. Diccionario de términos vulgares, Méx., ed. Diana, 1977. 7. *Lara Ramos L.F.* Diccionario del español usual en México. Mex., El Colegio de México, 1996. 8. *Velasco Valdés, Miguel.* Repertorio de voces populares de México. Méx., ed. Costa – Amic, 1967.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Fuente C.* La región más transparente. Madrid, Cátedra, 1999.

РОЗУМЕЄНКО Н.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОЗВУЧУВАННЯ ЯК РІЗНОВИД АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Аудіовізуальний переклад (АВП) у наші дні є одним з найпоширеніших видів перекладу, що зумовлює потребу у розробці його теоретичних засад. В Україні озвучування іноземних передач, фільмів, шоу та телесеріалів українською мовою є основним і стандартним засобом перекладу, що засвідчує **актуальність** цієї теми.

Метою статті є визначення поняття озвучування та вивчення основних складностей та умовностей цього різновиду аудіовізуального перекладу з огляду на особливості їх функціонування у нашій країні. Для досягнення цієї мети поставлено такі **завдання**: визначити основні характеристики, притаманні перекладу для озвучування, дослідити його специфіку та обмеження і шляхи досягнення найбільшої можливої відповідності у цьому різновиді перекладу.

Об'єктом дослідження є переклад-озвучування іспаномовних аудіовізуальних текстів українською мовою та його умовності і особливості.

Предметом дослідження є перекладацькі підходи, які використовуються при озвучуванні іспанських аудіовізуальних текстів українською мовою.

Матеріалом дослідження слугують тексти аргентинського телесеріалу “Rebelde Way” та його переклад українською мовою.

Наукова новизна викладеного у статті матеріалу полягає у визначенні особливостей такого специфічного різновиду аудіовізуального перекладу, як озвучування, можливих

шляхів подолання обмежень, які можуть виникати в процесі аудіовізуального перекладу.

Супроводження голосом за кадром (або озвучування – voice-over) як телевізійний термін вживається на позначення мовлення людини (ведучого, репортера, коментатора) якого не видно на екрані, в той час як його голос чутий. Окрім того, озвучування використовується як перекладацький термін. Глядачі передач новин знайомі з озвученими перекладами реплік або відповідей людей, в яких беруть інтерв'ю і які не розмовляють мовою цільової аудиторії.

Озвучування аудіовізуальних текстів передбачає читання перекладеного тексту актором або перекладачем, під час якого його голос накладається на текст оригіналу, що теж прослуховується на задньому тлі. Цей різновид перекладу дозволяє глядачам и слухачам почути перші та останні слова тексту оригіналу, а потім звук оригіналу поступово приглушується, поступаючи голосу за кадром. Озвучування має бути синхронізованим з текстом оригіналу, що створює труднощі та обмеження у перекладі, як і у випадку з іншими різновидами АВП (субтитрування, дублювання). Зазвичай при озвучуванні має бути збережена гендерна відповідність оригіналу та перекладу, тобто чоловічі голоси озвучують чоловіки, а жіночі – жінки.

Як різновид перекладу перекладу, озвучування не обмежується перекладом коротких текстів, інколи воно використовується для перекладу цілих програм, таких як парламентські дебати, конференція або дискусії. Зазвичай озвучування не вимагає витонченої акторської гри, навіть якщо це стосується драматичних жанрів.

Переклад для озвучування не був фокусом зацікавленості для наукової спільноти, а надто з боку дослідників у сфері аудіовізуального перекладу, як-то вже було зазначено 1999 році Грігаравічюте та Готлібом [1:45], які вказували на “значну нестачу професійної та академічної зацікавленості” у цій сфері. У бібліографії, підібраній Гамбье у 1997 із 1 300 назв є лише дев'ять, присвячених чисто озвучуванню. Онлайнова база даних BITRA [2] з досліджень у сфері перекладознавства має 900 статей по АВП і лише 10 з них присвячені виключно озвучуванню. У своїй дисертації Еліана Франко [3:3], єдина авторка, що написала роботу на цю тему, пояснює недостатню зацікавленість в озвучуванні: *“Дотепер, дослідження в основному зосереджувалися на субтитруванні та дублюванні художніх фільмів У світлі великої різноманітності аудіовізуальної комунікації це видається дивним: насправді це відображає загальну переважаючу орієнтацію теорії перекладу, у якій все ще у великій мірі домінує літературний переклад”* [цит. за 4:243].

Окрім того, на заході, де публікується переважна більшість статей на тему АВП, озвучування майже не використовується. В свою чергу, у тих країнах Східної Європи та в інших, і зокрема в Україні, де озвучування вважається стандартним підходом на телебаченні та відео виробництві, предмет практично не розробляється, і не існує жодних публікацій на цю тему [1:45-46].

Е.Франко висуває ідею, яка частково пояснює недостатній інтерес науковців в цій сфері: *“Процес перекладу має обов'язково бути невибагливою, неproblemатичною діяльністю. Це означає, що матеріал іноземною мовою, який не включає художніх елементів (тобто інтерв'ю в новинах, документальні фільми, інколи коментарі), становить нецікаві дані для дослідження. Традиційно об'єктивні, позбавлені майстерності літературної мови або кінематографічної вигадки, засновані на фактах програми не могли би становити жодного справжнього складного завдання для перекладача або стимулу для дослідника; загалом переклад “реального життя» становив би нудну сферу для дослідження”* [3:3].

Невелика складність перекладу для озвучування розглядається як результат приналежності до певного жанру, далекого від художньої літератури. Але класифікувати озвучування як різновид перекладу, що використовується лише у сфері нехудожнього матеріалу, означає не брати до уваги або навіть ігнорувати той факт, що у країнах Східної

Європи, серед них і Україна, озвучування вважається ледь не стандартним підходом до перекладу фільмів, розважальних телепрограм і телесеріалів. Те саме відбувається у Японії та Китаї. Тут важко не погодитися з Ф.Шоме, який вважає, що жодний жанр не вимагає застосування особливих перекладацьких стратегій [5:198].

Велика кількість посилок у наукових дослідженнях озвучування робиться на багатосторонню працю Г.Льюкена *“Overcoming Language Barriers in Television”* (1991). За його словами озвучування – це *“точний переклад мовлення оригіналу, приблизно синхронізований з ним, який використовується лише в контексті монологів, наприклад відповідь в інтерв'ю або серія відповідей від одної особи, що дає інтерв'ю. Звук оригіналу приглушений або повністю, або до низького рівня чутності”* [6:80]. Це визначення, яке явно спирається на упереджені засади засобів медіа, таким чином не визнає та не враховує сам процес перекладу, можливо, саме тому, в ньому згадується поняття *“точного перекладу”* (адекватного – Н.Розумєєнко) та *“синхронізації”*. Як вже зазначали П.Оперо (2001) та А.Матамала (2004), точний переклад та синхронізація не завжди дотримані у цій сфері. Переклади для озвучування не є більш точними, ніж усі інші аудіовізуальні переклади, та і синхронність не завжди абсолютно дотримана. Одна з основних стратегій, яка вживається при перекладі для озвучування, це спроба досягти певного ступеня відповідності – застосовуючи вживання кальки або дослівного перекладу – на початку та/або наприкінці мовлення, що перекладається. Приблизна синхронізація між оригіналом та перекладом також допомагає надати аудіовізуальному твору відчуття *“автентичності”*. Але коли мовлення почалося, зміна кадру, поява на екрані нового обличчя або вставка нових схожих зображень може ускладнити лінійну подачу мовлення та його перекладу. Саме в цих випадках редактор може змінювати або навіть переписувати частини тексту відповідно до потреб.

Сам процес перекладу аудіовізуальних текстів, якому Г.Льюкен не приділяє належної уваги, є надзвичайно важливим фактором. Він може використовуватися як параметр для віднесення озвучування до виду виробничого або поствиробничого перекладу (Оперо 2001). Текст оригіналу, який має бути перекладений і який отримує перекладач, є *“сирим”*, не редагованим матеріалом. Після перекладу текст підлягає редагуванню спеціалістом, який не є перекладачем, що безумовно впливає на кінцевий результат.

Однією з відокремлюючих рис перекладу-озвучування на телебаченні є відсутність транскрипцій (або так званих скриптів) передач, оскільки їх написання є трудомістким та економічно не вигідним процесом. Перекладач часто отримує лише запис аудіовізуального твору на касеті або в електронному вигляді, і йому доводиться прослухувати його декілька разів, щоб виконати переклад. Оскільки створення транскрипції вихідного матеріалу є затратним для компанії-виробника, це завдання покладається на перекладача, який прослуховує акустичний сегмент, а потім перекладає його. Інколи це вимагає багаторазового прослуховування акустичного сегмента, і тільки лише коли значення з'ясовано, перекладач може переходити до наступного сегмента оригіналу. Звичайною порадою для такого різновиду перекладу є перегляд та прослуховування спочатку всієї програми або фільму перед початком перекладу. Відсутність транскрипції текстів оригіналу обумовлює також наступні особливості.

За словами А.Матамали (2004), лексика, що використовується в оригіналі, може бути складною і вимагати прискіпливого процесу обробки. Хоча можна заперечити, що це правило стосується інших видів перекладу, не можна не зважати на той факт, що в цьому випадку в арсеналі перекладача немає транскрипції або написаного тексту оригіналу. І справа стосується не тільки імені особи, назви рослини або тварини. Перекладачі у сфері озвучування стикаються з проблемами специфічного наукового жаргону, такими як, наприклад *“el nudo sinoatrial del corazón que late aproximadamente 3 billones de veces al día”*. Губи мовця рухаються дуже схоже при вимові слів *“billón”* та *“millón”*. До того ж, у цьому

конкретному прикладі додається проблема вирішення, чи *billón* означає *мільйон мільйонів*, чи *тисячі мільйонів*.

Переклад може ускладнюватися, якщо на запису існують пошкодження або зображення взагалі відсутні, або, як у випадку відео конференції, коли звук та артикуляційні рухи не збігаються, або коли зображення час від часу переривається. Як вже було зазначено вище, інколи на екрані видно обличчя лише одного мовця, інший знаходиться поза кадром, що ускладнює завдання перекладача, який має також перекладати мовлення особи за кадром лише на слух.

Подібні проблеми виникають, коли якість саундтреку не є належною, що створює труднощі для сприйняття та розуміння оригіналу. Додатковим джерелом проблем можуть бути помилки у самому тексті оригіналу, які теж трапляються час від часу у перекладацькій практиці. Це відбувається, коли текст не збігається із зображенням, наприклад, помилки у назвах або кількості предметів на екрані. Подібні логічні помилки, за які перекладач не несе відповідальності, часто стають предметом скарг з боку глядачів, які вбачають в цьому погану якість перекладу. В той час, як помилки у письмовому перекладі, як правило, проходять непоміченими (небагато людей скаржаться на якість перекладу інструкцій або повісті, або навіть під час перекладу субтитрованого фільму в кінотеатрі), помилки на телебаченні зазвичай викликають миттєву реакцію у глядачів, які телефонуватимуть або надсилатимуть електронні листи в редакцію, що ставитиме під сумнів професійну компетенцію в першу чергу перекладача.

Ще однією рисою, що характеризує переклад-озвучування, є те, що на результат впливають просодичні елементи мовлення, одним з яких є його швидкість. Деякі люди розмовляють повільно, вдаються до жестів, в той час, як інші розмовляють набагато швидше, щоб надати якомога більше інформації у відведений час.

Акцент може бути ще однією завадою для розуміння оригіналу через регіональні особливості або тому що мовець говорить нерідною мовою. Перекладати мовлення людини з акцентом південної Іспанії – це складне завдання для українського перекладача. Отже, мовна компетенція мовця також є фактором, який визначає рівень складності перекладу-озвучування.

Ще однією паралінгвістичною рисою, яка впливає на переклад, є дикція мовця, який може мати мовленнєві вади, хронічні або тимчасові, як-от: шепелявість, застуда або нежить. Мова тіла, або рухів, також відіграє важливу роль, і може створювати зайві проблеми, коли мовець має тенденцію закривати рот рукою під час мовлення.

До перерахованих факторів, які можуть бути визначені як фактори дикції, можна додати індивідуальні мовні звички кожного мовця, просодичні риси, яким надається перевага, або мовні особливості, які характеризують їхнє мовлення, як-от: повтори, помилковий початок висловлювання або сумніви; всі вони можуть мати або не мати відношення до змісту тексту і перекладу як такого.

Звісно, комбінація вище перерахованих паралінгвістичних рис рідко зустрічається в одному аудіовізуальному творі, але перекладач має бути ознайомлений з ними та бути готовим до них.

Сама мова, що використовується в діалогах, теж може бути складною для перекладу. Направленість та реєстр дискурсу може носити ознаки розмовного мовлення, причому сам дискурс може бути науковим або спеціалізованим. Перекладений текст має бути граматично і синтаксично правильно побудованим і не мати жодних просодичних ознак розмовного мовлення: жодних повторів, багатослів'я, загальних фраз, “води”. Тим не менш, важливо зберегти ознаки усного мовлення. Правильна і нормативна мова перекладу також має містити розмовні риси та вплив оригіналу. Наприклад:

- (*CURIOSO*) *Mirá, otra cartita! A ver...?*
- *Salí, salí, vos no mires!*
No, que no voy a mirar! Mirá vos, lo único que falta...
Salí!
[Rebelde Way]

Ще один лист! А ну, що там?
Відійди, не дивися!
Не бійся, я нікому нічого не розповім!
Відійди сказав!...

Як бачимо, у перекладі не був збережений повтор дієслова *salí* у наказовому способі. Відсутність в українському перекладі незавершеного речення передостанньої репліки оригіналу безсумнівно викликана необхідністю часової синхронізації, а також надання перекладу ознак літературного мовлення.

Синхронія – це також один із важливих факторів, що повинні враховуватися при перекладі-озвучуванні. Правда, що в цьому випадку артикуляційна синхронізація не є обов'язковою, але має бути збережений інший різновид синхронії. По-перше, у разі перекладу інтерв'ю, перекладений текст має звучати приблизно на дві секунди пізніше після початку звучання тексту оригіналу. Традиційно, переклад закінчується на пару секунд раніше перед закінченням тексту оригіналу, таким чином, саундтрек оригіналу чутний і в кінці. Така практика безумовно не є універсальною і не завжди дотримана в різних країнах, на різних телеканалах та програмах. По-друге, ще одним важливим моментом є досягнення певного рівня синхронізації між мовленнєвим потоком та рухами мовця. Якщо, наприклад, мовець розповідає, яким чином почуття обробляються у мозку, і вказує спочатку на чоло, а потім на шию, щоб пояснити процеси, які відбуваються в цих частинах тіла, переклад обов'язково має бути поданий якомога більш синхронним із зображенням.

Таким чином, озвучуванню як різновиду перекладу приділяється небагато уваги з боку науковців, як у сфері кіно- та медіа-досліджень, так і у сфері перекладознавства. В Україні озвучування іноземних передач, фільмів, шоу та телесеріалів українською мовою є основним і стандартним засобом перекладу що зумовлює потребу у розробці його теоретичних засад. Існує потреба у детальних описах його визначальних характеристик. Реалістичне дослідження процесу перекладу для озвучування необхідне для подолання стереотипного переконання та застарілого уявлення про озвучування як про простий та невимушений різновид перекладу.

Перспективним напрямком дослідження вважаємо вивчення перекладу іспанських емотивно-окличних структур українською мовою з урахуванням особливостей аудіовізуального перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Grigaviciu, Ieva & Henrik Gottlieb (1999): "Danish Voices, Lithuanian Voice-over. The Mechanics of Non-Synchronous Translation". Perspectives: Studies in Translatology 7 (1), PP.41-80. 2. BITRA Bibliografía de Interpretación y Traducción http://www.ua.es/dfing/tra_int/bitra.htm. 3. Franco, Eliana (2000): "Revoicing the Alien in Documentaries. Cultural Agency, Norms and the Translation of Audiovisual Reality", unpublished PhD thesis, Leuven: KUL. 4. Gambier, Yves & SUOMELA-SALME Eija (1994): "Subtitling: A Type of Transfer", in F. EGUÍLUZ et al. (eds.) Transvases Culturales: Literatura, Cine, Traducción. Vitoria-Gasteiz: Universidad del País Vasco, PP.243-252. 5. Chaume, Frederic (2003): Doblatge i subtitulació per a la TV. Vic: Eumo Editorial. 6. Luyken, Georg-Michael (1991): Overcoming Language Barriers in Television. Manchester: European Institute for the Media. 7. Otero, Pilar (2001): "La traducción de entrevistas para voice-over". Programa y versión escrita Pre-congreso de las comunicaciones. I Congreso SETAM Estado Actual del Estudio de la Traducción Audiovisual en España" (Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 27 & 28 April 2001), PP.44-47. 8. Matamala, Anna (2004): "Main challenges of documentary translation". Paper delivered at the International Conference In So Many Words, Language Transfer on the Screen. London: Federal University of Surrey. Manuscript.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Текст теленовели "Rebelde Way" (Аргентина) (переклад Сироти І.).

ЗВЕРТАННЯ ЯК КОМПОНЕНТ ЗАГАЛЬНОЇ СИСТЕМИ КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИХ ЗАСОБІВ П'ЕСИ

Текст драматичного твору, як і будь-який художній текст, виступає різновидом мовленнєвої діяльності, “літературною комунікацією”, а мета будь-якої літературної комунікації – вплив на читача (глядача). Зоною найбільшої активності звертань – цього яскравого образотворчого засобу – виступає діалог або полілог, тому, що саме цей тип викладу не тільки експліціює відносини між персонажами, але й багато в чому відображає особливості усного розмовного мовлення.

Звертання як компонент загальної системи комунікативно-прагматичних засобів п'еси виконують прагматичну настанову драматурга, реалізують комунікативну функцію драматичного твору, виступаючи засобом вираження позиції автора. Система ця багатообразна та насичена. Практично всі мовні засоби, починаючи від звукового складу та інтонації до синтаксичних структур, мають (або можуть мати у художньому тексті) комунікативно-прагматичну заданність. Але, здається, тільки звертання за своїм мовленнєвим статусом так широко об'єднує в собі прагматичну міць номінаційних одиниць з комунікативно-прагматичним потенціалом одиниць експресивних.

Тому ми можемо стверджувати, що звертання – це важливий лексико-стилістичний засіб, що сприяє зміцненню зв'язків між текстом та “позатекстовою дійсністю”.

Звертання з точки зору прагматики представляють особливу групу номінацій, так як вони збагачують, насичують текст емоціональним компонентом, при чому несуть комунікативне навантаження, що пов'язана з інтенцією драматурга. Комунікативна значимість звертань, у кінцевому рахунку, адресується “позатекстовій дійсності”, тобто читачу (глядачу) та визначається тим, що вони “підказують” читачу про тональність, емоціональний рівень та інші параметри змальованих подій на сцені.

Точний підбір засобів впливу на читача або глядача, їх якісно-кількісна дистрибуція у матерії п'еси допомагають глядачу зрозуміти задум автора, вірно декодувати інформацію, що закладена у звертаннях. Автор йде від тексту до потрібного звертання, підібравши таке йменування, таку його форму, яка була б найбільш вдалою, доречною у даному тексті. А читач, в свою чергу, відштовхується від імені персонажів, йдучи від них до тексту, до його декодування, вірно чи невірно вловлюючи процес формування авторської оцінки того чи іншого явища.

Отже, звертання, виступаючи компонентом загальної системи комунікативно-прагматичних засобів тексту п'еси, є своєрідними “маяками”, за якими і орієнтується глядач.

Розглянемо якісно-кількісну дистрибуцію звертань у п'есі Б.Шоу “The dark lady of the sonnets”. Як вже згадувалось звертання перш за все характеризують самого адресанта з точки зору його рівня культури, освіти, його соціального статусу, його прагматичної настанови, ситуації спілкування. Так, Страж, вступаючи у контакт з поки що невідомою людиною, уникає звертань взагалі, тобто вживає нульове звертання, але потім, знайшовши спільну мову з Шекспіром, звертається до нього використовуючи загальноприйняте *sir* – звертання, доречне людям середнього та високого походження.

Якщо проаналізувати ті ймення, якими наділяє своїх співрозмовників Шекспір, то стане очевидним: перед нами освічена, смілива, горда людина, вона легко може знайти спільну мову як із охоронцем королівського двору, так і з самою королевою. Завдяки вдалому добору звертань до свого співрозмовника-стража, який спочатку не був налаштований підтримувати бесіду та не хотів пропускати Шекспіра на територію палацу,

Шекспір одразу налагоджує контакт, використовуючи такі форми звертання: *Master Warder, my friend, friend*.

Безумовно, Шекспір та страж відносяться до різних прошарків суспільства, і те, що Шекспір по-дружньому називає його “другом”, “приятелем”, вкрай лесно, приємно стражу, який прекрасно розуміє, яка велика між ними соціальна дистанція. І тим не менш, такі звертання сприяють налагодженню контакту, хороших стосунків партнерів по комунікації. Ось тому, тут можна говорити про таку функцію звертання як налагодження контакту в ситуації, в якій активний комунікант /Шекспір/ навмисне добирає такі мовні засоби, аби досягти своєї мети – налагодити, встановити неофіційні відносини.

Шоу навмисне робить мову Шекспіра багатою та яскравою. У мовленні Шекспіра, де він звертається до королеви Єлізавети, помічені наступні номінації: *my mistress, lady, fair lady, divine perfection of a woman, madam, my royal mistress, great Elizabeth*. Свідомо добираючи засоби лексичного впливу, вдало маніпулюючи підібраними звертаннями, Шекспір реалізує свою комунікативну настанову – викликати у партнера по комунікації (у даному випадку у королеви) позитивні емоції, домогтися її прихильності, і він цього домагається, про що свідчить зміна звертань, які спрямовані Шекспіру.

Авторитет Шекспіра (спочатку незнайомця) в очах королеви росте, і це видно з послідовності іменування Шекспіра. На початку п'єси королева зухвало називає його *Profane fellow*, далі йде звертання *sir*, потім *fellow* і *friend*, але, впізнавши великого поета в незнайомому, королева переходить до вельми поважного звертання *Master Shakespeare, Master Will*, що, в свою чергу, відповідає мовленнєвому етикету.

Звертання до королеви у мовленні Шекспіра майорить різноманітністю, відмічаються витонченістю, яка притаманна майстрам слова, вони доповнюються оцінювальними прикметниками, які, в свою чергу, створюють певний емоційний фон, виконуючи при цьому прагматичну настанову адресанта. В тексті п'єси “*The dark lady of the sonnets*” оцінювальні прикметники тісно пов'язані з комунікативною настановою автора, при чому виступають засобом створення особливої виразності мовлення, вони несуть додаткову інформацію про факти об'єктивної дійсності, передають світогляд драматурга.

Ось приклади функціонування оцінювальних прикметників в звертаннях Шекспіра:

The Man: Walk ever in your sleep, fair one; for then your words drop like honey [1:475].

The man: Therefore wouchsave, *divine* perfection of a woman no: I have said it before somewhere; and the wordy garment of my love for you must be fire-new [3:476]. Тут прикметники образної оцінки *fair* та *divine* у складі формул звертання передають не тільки ставлення Шекспіра до королеви, яка запалила вогонь кохання у його серці, але й, певним чином, характеризують його самого.

За формами іменування, які обирає для своїх співрозмовників Марія, колишня дама серця Шекспіра, легко зробити висновок, що перед нами проста, неосвічена жінка, яка для вираження своїх думок, бажань, спонукань користується мовними засобами, згідно її інтелектуального рівня (але звертань дуже мало, що свідчить про примітивність її мовлення та мислення). В її мовленні ми зустрічаємо також і знижену лексику, яка доповнює той образ, який створює в п'єсі автор.

The Dark Lady: We shall see that, *false lying hound*, you and your filthy trull... Take that, both of you! [1:478].

Коли ж Марія впізнала королеву Єлізавету в жінці, якій воно щойно дала ляпаса, вона миттєво змінює реєстр фамільярного спілкування на офіційний, при цьому вона добре розуміє яка соціальна прірва розділяє її та її партнершу по комунікації.

Як бачимо, звертання відносяться до числа таких характерологічних мовних засобів, котрі орієнтують сприйняття читача або глядача на певну модель, що детермінована прагматичною настановою драматурга, і цим прогнозують його майбутню реакцію. Шляхом

кодування інформації та розстановки звертань у тексті п'єси, автор намагається підвищити ефективність сказаного та вплинути на адресата мовлення.

Аналіз функціонування форм звертань у тексті драматичного твору вимагає залучення ряду понять соціолінгвістики, яка розглядається як дисципліна, що вивчає все коло проблем, які відбивають двосторонній характер зв'язків між мовою та суспільством. Аналізуючи використання форм звертання у художньому творі необхідно звертати увагу на соціальну структуру суспільства, так як мовленнєва поведінка помітно залежить від соціальних параметрів комуніканта. Стратифікаційна варіативність звертань напряму пов'язана з соціальною структурою суспільства та віддзеркалює мовленнєві відмінності, притаманні мовленню представників різних соціальних прошарків британського суспільства.

У кожному конкретному комунікативному акті партнери грають певну соціальну роль, що, в свою чергу істотно впливає на вибір форм іменування у звертаннях. Кожна роль має свій код, цебто набір потрібних мовних засобів (у нашому випадку – звертання), котрі й відрізняють її від інших соціальних ролей. При зіткненні в одному комунікативному акті симетричних статусних ролей, коли адресант та реципієнт знаходяться приблизно на одному щаблі соціальної ієрархії, ця ситуація оформлюється одним мовленнєвим кодом, що відповідає рівності комунікантів. У випадку коли ролі асиметричні, тобто при нерівності партнерів, код спілкування змінюється. Добір необхідної формули іменування у звертаннях зумовлений соціальними (також віковими, етнічними і т.д.) характеристиками персонажу п'єси, і будь-яка соціальна динаміка (ріст по соціальній драбині або, навпаки, зниження соціального статусу в результаті тієї чи іншої причини) відбивається на дистрибуції номінативної техніки, а саме на вокативах.

Розглянемо дистрибуцію звертань у п'єсі Б.Шоу “Pygmalion” у другій дії та співставимо їх з формами іменування тих самих персонажів у п'ятій дії. Перед нами Альфред Дулітл (батько Елізи), старший чоловік одягнений у робочу одягу двірника, життєва філософія якого постає у його ж словах:

Doolittle: I ain't pretending to be deserving. I'm undeserving; and mean to go on being undeserving. I like it; and that's the truth [2:67].

Мовлення Дулітла вирізняється зниженою лексикою, в неї вкраплені сленгові слова та вирази, характерні для цього соціального прошарку. І Дулітл прекрасно розуміє свій стан у суспільстві та сприймає звертання до нього як належне.

Pickering: Have you no morals, *man*?

Pickering: I think you ought to know, *Doolittle*, that Mr Higgins's intentions are entirely honourable.

Higgins: *Alfred*: did you put her up to it? [2:62].

Як бачимо, представники іншої соціальної групи (Хігінс та Пікерінг) використовують у своєму мовленні звертання по імені та просто по прізвищу, що є узуальним для представника найнижчого прошарку суспільства – Дулітла і фамільярним для комунікантів однакового соціального рівня. Тут добір засобів адресації підлягає асиметричним, різнорівневим стосункам між учасниками полілогу. Такий параметр комунікантів, як соціальний статус та соціальна роль, у наших партнерів по комунікації не співпадають, та їх стосунки моделюються за принципом субординації. Стилістичне зниження лексики у мовленні Хігінса з огляду на двірника Дулітла відбувається навмисне, проте соціальний статус співрозмовників залишився різнорівневим.

Батько Елізи Дулітл, добираючи форми звертання своїм високопоставленим співрозмовникам – професору Хігінсу та полковнику Пікерінгу, використовує лексику, що підкреслює соціальну дистанцію між ними. Так, звертаючись до полковника та професора, він називає їх *governor*, *gentlemen*. Через певний час в житті простого двірника відбуваються великі зміни, що істотно вплинули на його соціальний статус. Різкий стрибок уверх соціальною драбиною спричинений тим, що Дулітл раптово збагатів щойно отримавши

спадщину з Америки від “прибічника моральних реформ” Уоннафеллера, котрий вважав Альфреда Дулітла найоригінальнішим моралістом в усій Англії. Так відбулася зміна соціального статусу: простий двірник став “почесним буржуа”, як він сам себе називає.

Отже, зсув соціального статусу комуніканта веде за собою миттєву зміну мовних засобів у мовленні цього персонажа. Дулітл сам це прекрасно розуміє: *I'll have to learn to speak middle class language from you, instead of speaking proper English* [2:131]. Форми звертання до свого співрозмовника у Дулітла після його перевтілення істотно змінюються, соціальні ролі майже повністю вирівнялись, і це майже зразу відбилося на мовленні комунікантів. Дулітл тільки один раз використав улесливе звертання *governor*, звертаючись до професора Хігінса, але в більшості своїх реплік звертається до нього по імені та прізвищу, іноді просто фамільярно по імені, а до його друга – за військовим званням.

Звертання у Б.Шоу часто виступає красномовною деталлю та робить діалог п'єси неповторним. Прослідкуємо зміну звертань до ще одного героя п'єси – професора Хігінса. Для Елізи, учениці професора, яка засвоїла його науку, звертання *professor* узуально, тобто нормативне. Але в ситуації коли професор, полковник Пікерінг з Елізою повернулись з званої вечірки, на якій Елізу сприйняли за принцесу і ніхто не впізнав в ній просту дівчину-квітникарку (а значить професор виграв свій спір з полковником), всі забули про основну дієву особу – про Елізу, яка з честю витримала свій головний іспит. В репліках до Хігінса вона різко змінює реєстр спілкування, переходячи на офіційний тон. Це повністю вибиває професора з рівноваги, про що свідчать ремарки Б.Шоу.

Higgins:....I must clear off to bed: I'm devillish sleepy. By the way. I came down for something: I forgot what it was.

Liza: Your slippers.

Higgins: Oh yes, of course. You shied them at me (He picks them up, and is going out when she rises and speaks to him).

Liza: Before you go, *sir*,

Higgins (dropping the slippers in his surprise at calling him *Sir*) Eh? [2:119]. З цього діалога видно, що нове звертання, обране Елізою, “повело” за собою зміну ситуації, іншими словами ситуація була “спровокована” Елізою, тобто її звертанням *sir*.

А ось інший приклад ситуативно вдалого звертання, інтенційно направленою Елізою з метою помститись Хігінсу за приниження, недооцінку її як особистості, жінки. На відміну від полковника Пікерінга, який звертався до Елізи: *Miss Doolittle, Eliza, my dear*, професор Хігінс крім прямих номінацій використовував інші, скажемо, протилежні за реєстром спілкування форми іменування у звертаннях до своєї учениці: *you silly girl, woman, you squashed cabbage leaf, you disgrace to the noble architecture of these columns, you insult to the English language, you cat, you infamous creature, you little fool*. Всі ці іменування не пройшли повз горду Елізу, і, знаючи як болісно професор сприймає невірне вимовлене слово, звук, вона мстить йому тим, що по-перше називає його по імені та прізвищу, порушуючи при цьому загальноприйняті норми мовленнєвого етикету, а по-друге, тим, що навмисне вимовляє це ім'я невірною, тобто на лондонському кокні.

Eliza:...You can't take away the knowledge you gave me. You said I had a finer ear than you. And I can be civil and kind to people, which is more than you can. Aha! (Purposely dropping her aitches to annoy him). That done you, *Enri Iggins*, it as [2:150].

З наведених вище прикладів видно, що саме такі звертання вимагалися у цій конкретній ситуації, добір необхідних формул іменування тут був продиктований.

Велика увага, яка приділяється драматургом у доборі звертань, дозволяє говорити про те, що автор віртуозно використовує та перетворює цей номінативний пласт у звертаннях в яскравий засіб образотворчої експресії драматичних творів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Shaw B. Selected Works.* - М.: Foreign Languages Publishing House, 1958. 2. *Shaw B. Pygmalion.* - М.: Foreign Languages Publishing House, 1948.

САВЧИН В.Р.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ВИБІР ТВОРУ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДУ ЯК ПРОЯВ ОСОБИСТОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА (на матеріалі творчості Миколи Лукаша)

Сучасні тенденції розвитку українського перекладознавства засвідчують все більшу увагу до особистісного фактора в перекладі, його впливу на процес перекладу та його кінцевий результат. Історія українського перекладу – це історія подвижницької праці багатьох яскравих творчих особистостей, які творили заради піднесення національного престижу та суспільно-культурного відродження України. Тому слушно зауважує О.Чередниченко, що “цілісне уявлення про перекладацький процес, його зв’язок із загальнолітературним процесом не може бути знеосібленим” [1:278].

У цьому контексті перекладацька діяльність М.Лукаша – одного з найталановитіших перекладачів ХХ ст. – набуває особливої значущості. Його ім’я стало уособленням українського перекладу другої половини минулого сторіччя. “Вимовиш оці слова: перекладач, художній переклад, – писав його побратим по перу Г.Кочур, – і мимоволі на думку спадає Микола Лукаш, так, ніби в його імені самі ці терміни персоніфікувалися” [2:337]. Перекладацька творчість М.Лукаша є чи не найскладнішою для теоретичного осмислення, зокрема для визначення засад, якими керувався перекладач, інтерпретуючи той чи інший художній твір. Адже Микола Лукаш – саме той перекладач, який вніс чимало нового у доволі традиційне розуміння мистецтва перекладу. Дослідження перекладацької спадщини М.Лукаша доводить, що, як би ми не характеризували його перекладацькі принципи, визначальним для його методу є *творча особистість перекладача*. Вона підпорядковує собі оригінал, диктує конкретні перекладацькі рішення, є такою, за образним визначенням П.Топера, “творчою лінзою”, пройшовши через яку, витвір мистецтва слова знову з’являється в новому обличчі [3:179]. Перекладаючи шедеври світової класики, М.Лукаш не стримував свого творчого “я”, а навпаки – підкреслював його. Індивідуальність перекладача настільки виразна й відчутна, що авторство перекладів упізнаване навіть без його підпису. І цьому є своє пояснення. На думку А.Содомори, інтерпретація художнього твору неминуче передбачає духовну й душевну присутність посередника між автором та читачем – інтерпретатора. І що сильніша його особистість, то більша міра тієї присутності [4]. А те, що Микола Лукаш – особистість чи не найяскравіша, сумнівів не викликає.

Хоча спеціальних досліджень щодо впливу особистості М.Лукаша на його переклади ще немає, окремі спостереження з цього приводу неодноразово висловлювалися в перекладознавчій літературі. Зокрема, А.Содомора наголошує на поривній стихії перекладача, якій він підпорядковує фактуру оригінального твору [5:135]. У Лукашевих перекладах, на його думку, немає нічого випадкового. За кожним відхиленням – сам Микола Лукаш, його вдача, його голос, головне ж – його франківський спротив [5:213]. Саме протидія, спротив, “дух, що тіло рве до бою”, в уявленні А.Содомори, – є найвизначальнішими для творчої особистості Лукаша [5:208]. Це відчутно у поривних Лукашевих ритмах та інтонаціях, що часто дисонують із тональністю оригіналу, в образах, що спаюють воєдино особисте й оригінально-авторське, у помітних (а іноді й ледь вловимих) перекладацьких акцентах, зрештою – у виборі творів та дусі перекладів. Це – протидія, яка

віддзеркалює риси вдачі й штрихи із життєпису самого перекладача, той спротив, який відчувався у дещо наївних спробах допомогти засудженому Іванові Дзюбі чи в імпульсивних намаганнях знищити свої “шухлядні” переклади, чи у делікатній непоступливості щодо критичних зауваг до його перекладів.

Але варто згадати й про інші сторони Лукашевої особистості, що теж наклали відбиток на його творчість: музичне обдарування, а звідси – незмінна любов до пісні та оперного мистецтва; закоханість у рідну мову та постійне бажання експериментувати зі словом. А додати до цього його неординарність і безпосередність, вразливість та імпульсивність, залежність від настрою та натхнення, почуття гідності, глибокого гуманізму й патріотизму – і зрозумілішою стане вся строката й барвиста картина його перекладацької творчості, де, мов у калейдоскопі, поєдналося розмаїття стилів, манер, інтонацій, не говорячи вже про мовну, жанрову, тематичну різноманітність перекладів.

Діапазон перекладацької діяльності М.Лукаша – величезний. Його переклади із близько двох десятків мов та понад ста авторів репрезентують найкращі зразки світового епосу, лірики і драми та засвідчують якісно новий етап розвитку українського художнього перекладу. “М.Лукаш – перекладач неймовірно широкого діапазону, – зазначав Г.Кочур, – перекладач, що відчуває себе однаково вільно скрізь, куди приведуть його поетичні уподобання, чи то буде висока риторика Гюго, чи невибагливий і водночас витончений ліризм Верлена, народнопісенна стихія Бернса чи історіософічні побудови Мадача” [6:132]. Але аналіз Лукашевої творчості переконує, що за широким перекладацьким діапазоном, за мовною, жанровою, стилістичною й тематичною різноманітністю перекладів простежується певна внутрішня цілісність. Розрізнені переклади в контексті усієї творчої спадщини М.Лукаша набувають системності, вступаючи між собою в діалог, виявляючи типологічні паралелі між різними авторами, традиціями, культурами і епохами, а з іншого боку, увиразнюючи концептуальні засади творчого методу перекладача, системність його окремих рішень.

Внутрішня цілісність доробку М.Лукаша впливає передусім із логіки відбору оригіналів для перекладу. Перекладацька спадщина Майстра охоплює ті твори, які за історико-культурними, ідіостилістичними, лінгвоестетичними, внутрішньо-особистісними та іншими критеріями відповідають концепції перекладача. Теоретично можна допустити, що вибірковість опирається як на суб’єктивні, так і на об’єктивні чинники. Як вважає А.Попович, вибір тексту для перекладу залежить від поєднання зовнішніх стратегій (суспільної, культурної, політичної, літературної, економічної та ін.) із внутрішньою стратегією перекладача [7:56]. М.Новикова у межах цієї опозиції говорить про вибірковість внутрішню, душевну, концептуальну і зовнішню, видавничу, організаційну [8:12]. Очевидно, що від того, які чинники домінують при виборі творів для перекладу, особистість перекладача буде виражатися неоднаковою мірою. Переклади як результат видавничих замовлень можуть так і залишитися сумою текстів у контексті творчості певного перекладача, не ставши ланками єдиної системи, і при цьому вплив особистісного фактора в перекладі буде знижено. І навпаки, переклади, що постали з внутрішньої, душевної необхідності, як правило, позначені сильною присутністю перекладача.

Перекладацька творчість М.Лукаша, попри величезну поліфонію голосів, характеризується чіткою логікою і вмотивованістю вибору оригіналів, системністю перекладацьких рішень, відчутним впливом особистості перекладача. Не викликає сумніву, що перекладач виявляє свою позицію не лише через інтерпретацію, трактування оригіналу, перекладацькі акценти, а й на етапі т.зв. “доперекладацьких” рішень – при відборі творів для перекладу. На важливості особистісного фактора у цьому процесі наголошує А.Содомора у своїй книзі “Під чужою тінню”: “дивним, навіть неприродним було б, якби у тому неосяжному діапазоні перекладач однаково міг перевтілюватися – віддавати почуттєвий світ

найрізноманітніших авторів. Не будь-яку музику з однаковим натхненням інтерпретує виконавець, не всі ролі – актор, не всі твори – перекладач, як і не всі теми опрацьовує автор. У кожного є те, що йому “підходить”, що відповідає його вдачі; тут, якщо мовою Сковороди, потрібна “сродність” – хто до чого народився” [5:207]. Із таких вихідних засад розгляньмо, наскільки впливала особистість М.Лукаша на підбір творів для перекладу. Критеріїв відбору, якими керувався М.Лукаш, було декілька, як об’єктивних, так і суб’єктивних, але найважливішим є те, що цей цілеспрямований відбір робився виключно за ініціативою самого перекладача. Як згадував Г.Кочур, Лукашеві можна було замовляти для перекладу лише те, що він сам собі замовляє. Твір може бути гарний і цікавий, навіть подобатись, але якщо у перекладача не виникає внутрішньої потреби відтворити його по-українському, то він його таки й не перекладатиме [9:24]. Сам М.Лукаш в одному з інтерв’ю сказав: “Я взагалі тяжко працюю над договірними речами. Мені чомусь хочеться робити не те, що потрібно” [10:70].

Один із важливих критеріїв для відбору творів впливав із соціально-культурного контексту творчості перекладача і визначався езопівською функцією перекладу. Свідченням того, наскільки М.Лукаш розумів суголосність теми твору із сучасною йому дійсністю, може служити така його відповідь на схвальну рецензію угорського перекладача Ласло Шандора на Лукашевий переклад “Трагедії людини” Імре Мадача, у якій відзначено добру сценічність мови перекладу: “Наївний..., – пише М.Лукаш у листі до Г.Кочура від 10.02.1968 р., – він думає, що в нас цю річ можна буде поставити в найближче століття?” (Листи М.Лукаша до Г.Кочура зберігаються у фондах Літературно-меморіального музею Григорія Кочура в Ірпені.)

Такі приклади – непоодинокі, і тому Лукашевий переклад коротенької “Пісні в пустині” чеського поета Ондри Лисогорського сприймається як творче і громадянське кредо перекладача:

*Ніщо тому війни і газу,
Хто з предківських тив глибин.
Мої пісні – то оази
В пустині страшної доби [11].*

Інший критерій вибору стосувався самого автора твору, який мав бути цікавим для перекладача, близьким для нього по духу чи манерою висловлювання. Такими для Лукаша були Гайнріх Гайне, Федеріко Гарсія Лорка, Юліан Тувім, Ендре Аді, Петр Безруч, Їржі Волькер, Карел Гавлічек-Боровський (згадати хоча б, як ніжно називав перекладач чи не найулюбленішого свого автора Лорку “Лорочкою”). Тому, коли Лукашеві пропонували брати участь у колективних антологіях перекладної літератури, вибір автора був його особистим. Якщо можливості вільного вибору не було, просто відмовлявся від участі. Наприклад, в антології словацької поезії він не взяв участі тільки тому, що тодішня редакційна колегія, роблячи розподіл авторів, не дала змоги Лукашеві обрати для себе поета та вірші, а визначила для нього Мартіна Разуса – поета досить цікавого, але такого, що анітрохи не хвилював Лукаша [9:24]. Так само йому не зовсім подобався Рільке, незважаючи на те, що цей поет дуже “музичний” – особливість, яка сама по собі дуже притягувала Лукаша.

Окрім контекстів тематичних чи авторських, для Лукаша важливим був конкретний твір у межах творчості певного автора. Цей твір міг привабити перекладача або емоційною близькістю, або мовним чи версифікаційним розмаїттям, інноваційністю, експериментаторством, що давало можливість максимально виявити свою мовну віртуозність як важливу грань творчої особистості М.Лукаша. Серед таких творів – “Фауст” Йоганна Вольфганга Гете, “Бал в опері” Юліана Тувіма, “Дон Кіхот” Мігеля де Сервантеса,

“Декамерон” Джованні Боккаччо, “Таргантюа та Пантагрюель” Франсуа Рабле, поезія Гійома Аполлінера.

Лукашеві уподобання стосувалися й окремих літературних образів. Поза сумнівом, найулюбленішим був образ Дон Кіхота, героя однойменного роману Сервантеса, над яким упродовж багатьох років працював перекладач. Образ Дон Кіхота – шляхетного рицаря й ідеаліста, який створив у власній уяві цілий світ, – був близьким для особистості Лукаша і навіть глибоко символічним для його долі. До нього він звертався неодноразово, і не лише у своїх перекладах. Ще школярем він запитував себе: “Гей, Миколо, і охота / З себе корчить Дон Кіхота?” [12:31]. А у двадцятирічному віці Лукаш звернувся до цього образу яскравим чотиривіршем, який згодом, через 27 років, без змін умістив на початку першого зошита рукопису перекладу “Дон Кіхота” як своєрідний епіграф:

*Хто більше, хто менше – ми всі Дон Кіхоти,
Самі собі творим своїх Дульсіней.
Хоч це нас вганяє в сердечні сухоти,
Зате піднімає над рівнем свиней* [12:130].

Зрештою, у колі друзів Миколу Лукаша так і називали – Дон Кіхотом. І саме із такою назвою Дмитро Паламарчук написав сонет, присвятивши його світлій пам’яті Миколи Лукаша:

*У світі зла, нікчемнім і безликим,
По смерті став легендою над віком
Хоробрий лицар, мудрий **Дон Кіхот*** [13].

У творчості М.Лукаша цей образ помічаємо не лише у перекладі шедевру Сервантеса, а й у сонеті Поля Верлена “Дон Кіхотові” та вірші Христо Смирненського “Мрії” (“Як Санчо з *Дон Кіхотом*, набравшись лиха вдосталь, / Удвох собі по місту блукаєм навмання...”).

Серед інших образів, що приваблювали перекладача, – безперечно, Фауст і Мефістофель. А ще образ Жана Вальжана із роману “Знедолені” Віктора Гюго, який Лукаш мав намір перекласти. У цьому образі Лукаш бачив себе самого, і навіть описав деякі моменти свого життя крізь призму героїв цього роману. Так у листі до свого шкільного друга М.Сереженка від 18 вересня 1948 р., розповідаючи про долю своєї кандидатської дисертації (відомо, що М.Лукаш написав дисертацію з історичної граматики французької мови, але знищив її через певні обставини), М.Лукаш пише: “Правда, колись, дуже давно, Жан Вальжан мріяв написати якусь наукову роботу і назбирав до бісової мами прецікавих (на його принаймні погляд) матеріалів, але на момент вручення йому вищезгаданого облизня думав тільки заходитись коло його оброблювання, а після першого півдесятка “неотверзань”, сповнений півмільйоном терзань, він заходився... коло його знищення. Він рвав свої кількарічні нотатки на дрібні шматочки з такою люттю, що, побачивши його, сентиментально-романтичний читач подумав би, що це Марій рве листи від палко коханої Козети, яка його ганебно зрадила, а любитель пінкертонівщини вирішив би, що це пан Мадлен, чекаючи приходу Жавера, знищує якісь компрометуючі його документи, зв’язані з обікраденням булочника чи перебуванням на галерах...” [14:727].

Ще один дуже важливий критерій, який впливав на Лукашеву логіку відбору оригіналів для перекладу, пов’язаний із ритмомелодійними та фоностилістичними засобами поезії. М.Лукаша особливо захоплював пісенний характер твору (очевидно, тут озвалася його природна музикальність). Саме тому у його доробку – переклади з Роберта Бернса, який сам називав свої вірші піснями і які, фактично, вийшли з народної пісні; лірика Поля Верлена, для якого гасло “музика – передусім” (“*De la musique avant toute chose*”) стало головною засадою поетики; лірика Гарсії Лорки, глибоко вкорінена у фольклор, у якій пісня стає центральним образом (як напр. у “Поємі про канте хондо” (“*Poema del cante jondo*”; у Лукаша – “Поєма глибокого співу”), кожний цикл якої присвячений долі однієї з пісень – жанрів

канте хондо); поезія Михайла Ісаковського, яка надихала таких композиторів, як Б.Мокроусов, М.Блантер, В.Соловйов-Сєдой, і пісні якого заспівав народ (згадати хоча б “Катюшу”); пісні на слова Ф.Лемарка, Ф.Моно, Ж.Рено із репертуару Іво Монтана; поезія Юліуса Мозена, Вільгельма Мюллера, Йозефа фон Айхендорфа, чий пісні та романси клали на музику Франц Шуберт, Роберт Шуман, Фредерік Мендельсон. А ще маємо у перекладах Лукаша лібрето до опер “Лючія ді Ламмермур” Г.Доніцетті, “Дон Жуан, або Покараний розпусник” В.А.Моцарта, “Приборкання норавливої” В.Шебаліна. Прикметно, що серед поетичних перекладів М. Лукаша – понад 50, у заголовку яких вжито слово *пісня* (“Осіння пісня” Верлена, “Остання пісня” Бернса, “Пісня з найвищої вежі” Рембо, “Пісня всохлого помаранчевого дерева” Лорки, “Пісня колон” Валері, “Пісня нелюбого” Аполлінера, “Пісня в пустині” Лисогорського та багато ін.). Переклади Лукаша позначені глибоким відчуттям ритмомелодики тексту, конгеніальним відтворенням ритму, розміру, звукопису. Чудове знання українського фольклору і вміння опертись на традиції, що полягали у великому фоностилістичному багатстві української мови, її надзвичайній мелодійності й евфонічності, давали змогу Лукашеві посилити експериментаторство його перекладів. У такому контексті зрозумілою є неупинна увага українських композиторів до творчості М.Лукаша, результатом якої стала поява цілої низки пісень на слова його перекладів – явище нечасте в українській піснетворчості.

Узагальнюючи особливості перекладацької спадщини Миколи Лукаша, можна сказати, що у доробку Майстра – твори класиків світового письменства, що, без сумніву, сприяло збагаченню української літератури. Допомогало й розмаїття жанрів, напрямів та літературних течій, адже переклади компенсували відсутність певних напрямів в оригінальній літературі. Характерним для М.Лукаша було й те, що він не зосереджував свою увагу на всій творчості обраного письменника, а працював над одним, рідше – кількома творами. Поезію того чи іншого автора представлено більшою кількістю, але й вірші перекладач добирав із різних збірок. Увагу перекладача часто привертали вершинні твори митців різних епох і народів, він давав ключі до розуміння стилю кожного з них та відтворення його в перекладі, демонстрував можливості перетину двох різних культур, шляхи реалізації прихованої, потенційної сили рідної словесності. Калейдоскопний характер творчості М.Лукаша можна пояснити й бажанням якнайширше досягнути світове красне письменство та донести його до українського читача; і тим, що твір іноді перекладено тільки для зразка, для того, “щоб показати, як це треба робити”; і дещо імпульсивною вдачею перекладача, коли настрої вимагав “переключитися” з одного твору на інший, із протилежною стильовою тональністю. Для М.Лукаша вибір твору для перекладу був принциповим. Він залежав від цілого ряду чинників, які, у свою чергу, підпорядковувалися творчій особистості перекладача.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Чередниченко О.І.* Українське перекладознавство у контексті світової науки // Другий Міжнародний конгрес українців (Львів, 22-28 серп. 1993 р.). Мовознавство: Доп. і повідомл. – Л., 1993. – С.277-281.
2. *Кочур Г.П.* Феномен Лукаша // Україна: Наука і культура. – К.: АН УРСР; Тов. “Знання”, 1989. – Вип.23. – С.337-344.
3. *Топер П.* Перевод и литература: творческая личность переводчика // Вопросы литературы. – 1998. – №6. – С.178-199.
4. *Содомора А.* У живих ритмах голосу // Зарубіжна література. – 1999. – №43.
5. *Содомора А.* Sub aliena umbra. Під чужою тінню: Роман-есе. – Львів: Літопис, 2000.
6. *Кочур Г.П.* На перекладацькі теми // Дніпро. – 1965. – №6. – С.128-136.
7. *Попович А.* Проблемы художественного перевода / Пер. со словац. И.А.Бернштейн и И.С.Чернявской. – М.: Высш. шк., 1980.
8. *Новикова М.А.* Прекрасен наш союз: Литература – переводчик – жизнь: Литературно-критические очерки. – К.: Рад. письменник, 1986.
9. *Кочур Г.* Майстри перекладу // Всесвіт. – 1966. – №4. – С.17-24.
10. *Сергеева І.* З двадцяти мов: Про служителя десятої музи майстра перекладу Миколу Лукаша // Сучасність. – 1969. – №2. – С.67-71.
11. *Лисогорський У.* Пісня в пустині: Пер. з чес. М. Лукаш // Україна: Наука і культура. – К., 1989. – Вип.23.
12. *Лукаш М.О.* Шпигачки / Упоряд. та автор післямови Л.В.Череватенко. – К.: Ярославів Вал, 2003.
13. *Паламарчук Д.* Дон Кіхот: [Лукашеві]: [Вірш] // Зарубіж. л-ра. – 1999. – №43.
14. *Череватенко Л.В.* “Сподіваюсь, ніхто не скаже, що я не знаю української мови”: [Післямова] // Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник / Уклад.: О.І.Скопненко, Т.В.Цимбалюк. – К., 2002. – С.711-734.

КОГНІТИВНА МЕТАФОРА ЯК СПОСІБ УТВОРЕННЯ ЕВФЕМІЗМІВ ТЕМАТИЧНОГО ПОЛЯ “СМЕРТЬ”

(на матеріалі англійської мови)

За останні десятиліття проблема коректного вживання слів – в англійській мові особливо – набула величезної важливості. В наш час, з одного боку, зникають стереотипні заборони на вживання деяких слів, наприклад таких, що позначають частини тіла людини, підробітці сексуального життя тощо. Тобто, спостерігається тенденція називати речі своїми іменами. З іншого боку, не можна не помітити намагання мовців уникати прямих найменувань предметів чи явищ в певних сферах життя, що призводить до виникнення евфемізмів, які і стали головним об’єктом аналізу в цій статті.

Евфемізми як відображення національно-мовної історії та культури є одним з головних **об’єктів** дослідження в сучасній лінгвістиці. Дослідженням таких лексичних одиниць у різних мовах займалися зарубіжні та вітчизняні мовознавці, наприклад О.Б.Януш, А.М.Кацев, Б.А.Ларін, І.Р.Гальперін, Н.М.Бердова, І.О.Алексеева, Л.П.Крисін, Р.В.Холдлер, С.Відлак, Дж.Лео та інші. Багато лінгвістів створили свої власні зразки поділу евфемістичних утворень на групи. Серед них – Б.А.Ларін (соціальна класифікація), Р.В.Холдер та О.Б.Януш (семантична), А.М.Кацев та І.Р.Гальперін (стилістична) та інші. Так, О.Б.Януш досліджував особливості евфемізмів в українській та російській мовах та здійснив їх порівняльну характеристику. Український лінгвіст був першим, хто здійснив спробу класифікації та кваліфікації евфемізмів як соціолінгвістичного, психолінгвістичного і власне лінгвістичного явища [1]. А.М.Кацев приділив увагу мовному табу, яке, як він вважає, лежить в основі явища евфемії. Цей лінгвіст в своїй праці “Языковые табу и эвфемия” здійснив порівняльний аналіз евфемістичних утворень романо-германських та слов’янських мов, створив власну функціональну класифікацію евфемістичних утворень [2]. Англійський вчений Р.В.Холдлер став автором словника евфемізмів “Oxford Dictionary of Euphemisms”, в якому лінгвіст виділяє 68 тематичних груп евфемізмів [3].

Незважаючи на те, що явище евфемії є однією з тих сфер діяльності лінгвістів, що викликає чималий інтерес, евфемізми на позначення смерті були досліджені лише частково, зокрема О.Б.Янушем, Джоном Лео та іншими. В даній статті евфемізми розглядатимуться як складові частини певної когнітивної метафори. За Дж.Лакоффом та М.Джонсоном остання полягає у розумінні та переживанні сутності (концепту) одного виду в термінах сутності (концепту) іншого виду [4:27]. **Метою** нашої роботи є висвітлення механізму вербалізації когнітивних метафор на позначення смерті відповідними евфемізмами. Комплексних досліджень даного лінгвістичного феномену поки що не існує, що зумовлює **актуальність нашого дослідження**. Обсяг статті, на жаль, змушує нас висвітлити виключно семантичні характеристики вищезгаданого лінгвістичного феномену, залишаючи поза увагою етимологічні, стилістичні, словотвірні та інші особливості евфемізмів.

Лінгвістичне явище евфемії базується на табу, що виникло ще у первісному суспільстві. За тих часів евфемізації підлягали такі поняття чи явища, що вселяли в людей страх, адже вважалося, що необережно вимовлене слово може матеріалізуватися і таким чином накликати біду. На відміну від прадавніх часів сучасні евфемізми замінюють ті слова, які здаються образливими або неприємними для якоїсь соціальної групи або верстви населення. Так, наприклад, людей, які мають проблеми зі шкірою називають *dermatologically challenged*, а людей похилого віку – *golden agers*. Завдяки такій заміні мовці намагаються нейтралізувати негативну реакцію на слово.

Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу евфемізмів тематичного поля “Death”, слід з’ясувати, як в лінгвістиці трактується термін “евфемізм”. Так, в “Словнику лінгвістичних термінів” (за ред. О.С.Ахманової) подається таке визначення евфемізму: “Евфемізм (антифразис) – троп, який полягає в непрямому, прикритому, ввічливому, пом’якшуючому позначенні будь-якого предмета або явища” [5:590]. Р.В.Холдлер, автор словника “Oxford Dictionary of Euphemisms”, вважає, що евфемізм означає використання менш різкого та чіткого або перифрастичного словосполучення як заміну прямого найменування предмета чи неприємної правди [3:1]. Напевно, одне з найбільш образних визначень евфемізму було запропоноване А.М.Кацевим. Вчений наголошує на тому, що евфемія – це насправді маскування, однак маскарадний одяг, що використовується для прикриття неприємної дійсності, відрізняється за кольором: в деяких випадках він безкольоровий та невиразний, в інших – яскравий та блискучий [6:46]. Взагалі евфемія розглядається російським дослідником як складне багатогранне явище, що поєднує в собі три взаємопов’язані аспекти: *соціальний, психічний та власне лінгвістичний* [6:35].

Український дослідник явища евфемії О.Б.Януш, врахувавши всі класифікації евфемізмів вчених, наведених вище, створив власний варіант класифікації слов’янських евфемізмів, який включає в себе 9 таких тематичних груп:

- Смерть
- Злочинність (вбивство, хабарництво)
- Людські вади (пияцтво, наркоманія, розпуста)
- Розумові та фізичні вади людей
- Сексуальні стосунки (проституція, статева ненормальність, зрада, позашлюбні діти)
- Частини тіла людини
- Замінні назви деяких предметів туалету
- Фізіологічні функції організму людини
- Суспільно-політична лексика [1:13-17].

Завдання даної статті полягає у дослідженні семантичних особливостей англійських евфемістичних утворень як представників когнітивних метафор тематичного поля “Death”.

Явище смерті завжди цікавило людей, адже ніхто насправді не знає, чи існує рай і пекло, що трапляється з людською душею після смерті, чи прямує вона до свого творця і чи існує душа взагалі. Тому у людей є великий простір для створення гіпотез та здогадок, що відображають їх вірування щодо смерті та потойбічного життя. Тим більше, що це явище упродовж багатьох століть було і все ще залишається універсальним, тобто таким, що стосується кожного незважаючи на те, в якій країні ми живемо, яку релігію сповідуємо, які маємо інтереси.

Матеріалом дослідження є англійські евфемістичні утворення, взяті у словнику Р.В.Холдлера “Oxford Dictionary of Euphemisms” (63 іменники, 208 дієслів та 92 прикметники), в яких набули вираження гіпотез людей щодо смерті та потойбічного життя. Дані утворення будуть аналізуватимуться з огляду на те, які концептуальні метафори вони вербалізують.

Семантичний аналіз даних евфемізмів дає можливість виділити декілька когнітивних метафор. Перша когнітивна метафора, яку ми розглянули, – **“Death is a mystery”**, яка є найбільш абстрактною та глобальною – без професійної або релігійної специфіки. Смерть є таємницею, адже достеменно про неї відомо лише те, що вона існує, адже неможливо описати її як явище, яке вже було пережите та відчуте. Уявлення про смерть як про щось загадкове знайшло своє відображення у евфемізмах, що містять в своєму складі лексеми, які висловлюють людську непевність щодо того, що представляє собою смерть, а саме, як якийсь *секрет* (*great secret*), *таємниця* (*great perhaps*) або *незвідана країна* (*undiscovered*

country), перехід до **невідомого** (*narrow passageway to the unknown*), або просто **інша** сторона (*other side*).

Друга когнітивна метафора представляє смерть як подорож: “**Death is a journey to another world**”. Відповідно до людського мислення, померла людина **зникає** у невідомому напрямку (дієслова *to check out, to depart this life, to disappear, to fade away, to fall, to fall out, to flit, to get away, to go away, to pass away, to quit, to take leave of life, to take your departure, to take your leave of, to leave the building, to leave town*; іменники *departure, dissolution, passing, gone*, субстантивовані прикметники: *alleyed, (dear) departed, gone*). Відповідно можна побачити, що чимало евфемізмів представлені лексемами, що позначають **рух**: *departure, dissolution, last journey, last voyage, long journey, passing; to come, to drop, to enter, to fade, to fall, to flit, to go, to hop, to join, to jump, to leave, to pass, to quit, to slip, to step, to swing, to turn*. До того ж, вірування в те, що душа крилата та летить після смерті на небеса, знайшло своє відображення у відповідних евфемізмах, що відображають **політ** душі до потойбічного світу: *to take off, to wing your flight from this world*.

Природно, що померла людина неодмінно покидає цей світ, полишаючи **нас**, **живих** (*no more with us, no longer with us, with us no more*), і перестає бути членом того **соціуму**, в якому вона жила (*had it, no longer in service, off the voting list, used up, written out of script*). Вона також приєднується до інших померлих, своїх пращурів (*gathered to your fathers, united, gathered to our ancestors*) в потойбічному світі, адже вважається, що більшість людей вже вмерли та живуть в ньому. Тому, коли людина вмирає, вона полишає землю **меншості** та направляється до **більшості** (*to leave the land of the living, to leave the minority, to join, to join the great majority*).

Існує також вірування, що люди, які були одружені в земному житті, після смерті продовжуватимуть бути разом в іншому світі. Тому, якщо чоловік або дружина помирали, то вважалося, що вони просто пішли з життя раніше, ніж їх дружина/чоловік, що знайшло своє відображення у таких евфемізмах, як *not dead but gone before, not lost but gone before*.

Варто зазначити, що англійська мова зберігає вислови, які відбивають погляди на потойбічне життя інших народів. Так, наприклад, можна помітити збереження зв'язку з античною культурою, про що свідчать вирази *to cross the Styx, to cross the Stygian ferry*. Стародавні греки вірили в те, що на їхньому шляху в інший світ протікає річка, яку вони мають перейти, або через яку їх має перевезти Харон. Крім того, християнство також пропонує ще один образ річки, цього разу Йордана – *to cross the River Jordan*. Ті, що вже потрапили до раю, вже перейшли цю річку: *over Jordan, over the creek*. Отже, смерть може передаватися образом **подорожі через річку**, яка відділяє світ живих від світу мертвих. Ще одним евфемізмом, який прийшов до нас з античних часів є вираз *on your shield*, який позначав воїнів, що потерпіли поразку на полі бою і яких виносили **на щиті** мертвими.

Порівняння життя людини з рухом Сонця по небу стало основою того, що спочатку стародавні єгиптяни, а потім і інші народи вигадали такий евфемізм як *to go west*, адже саме на **заході** сідає Сонце і відповідно закінчується день і настає ніч. Звідси і паралелі із смертю – сутінками людського життя.

Слід зазначити, що деякі евфемізми, які представляють когнітивну метафору “**Death is a journey to another world**”, мають християнське коріння, тобто віддзеркалюють вірування людей в те, що творець покличе їх на небо. Це передається лексемою “*to call*”, що означає “призвати до себе”. При цьому можливі варіанти: померлі можуть бути просто покликані (*called, called away*), покликані **додому** (*called home*), покликані на **вище служіння** (*called to higher service*), або покликані в **лоно** (*called in the loan*). Щоправда, можна помітити різні погляди на те, до кого людина прямує після смерті, адже це міг бути не лише **Бог** (*gathered to God, in the arms of the Lord, Lord has him, with the Lord*), але й **Ісус** (*in the arms of Jesus, with Jesus*), або **творець** (прикметники: *in the arms of his maker, with your Maker, to join your maker*,

to meet your **maker**, to stand before your **maker**), або **пропок** (to meet the **Prophet**), або навіть **Авраам** (in **Abraham's bosom**). Існування Бога імплікується такими субстантивованими дієприкметниками, як *removed, taken*, адже вони вказують на те, що Бог **забрав** небіжчика на небеса.

Віра в те, що душа безсмертна, а людське тіло – тлінне, і смерть приходить тоді, коли душа покидає тіло, відбивається в таких сталих евфемістичних виразах, як *to resign one's spirit, to give up the ghost*. І людина помирає в той час, коли всевишній кличе душу на небеса, тобто *dodomy* (to go **home**, to win **home**), з чого слідує таке розуміння світу: в фізичному світі всі ми гості, наш дім – з Богом.

Третя когнітивна метафора розглядає смерть як кінець земного життя: **“Death is the end of earthly life”**. Полишаючи цей світ, людина перестає дихати, і в евфемізмах, представлених нижче, наголос робиться на ототожненні життя та дихання (*to breathe your last, to bring your heart to its final pause, to cease to be, to expire, to lose the vital signs, to lose the wind, to quit breathing, to slip your breath*).

Смерть веде за собою не тільки втрату чогось фізичного, але і матеріального, наприклад, тих речей, якими людина користувалася упродовж всього життя. Однією з ознак життя є необхідність у харчуванні та одязі, тому з'являються евфемізми, основані на підкресленні того, що померлому вже не знадобляться такі предмети, як **столові прибори** (*to give up the spoon, to hand in your dinner pail, to lay down your knife and fork*), або **предмети одягу** (*hang up your boots, to hang up your hat*).

До того ж, померла людина перестає бути частиною спільноти, до якої вона належала, тому вона відповідно втрачає і права, що вона мала, живучи в суспільстві: *to put in your ticket, lose the number of the mess, to have no right to correspondence, hand in one's checks, pass in one's checks, hand in one's chips, pass in one's chips*.

До складу евфемізмів, що представляють дану когнітивну метафору, можуть також входити лексеми **end** та **last**, що позначають смерть як кінець перебування людини в цьому світі. Так, лексема **end** входить до складу семи (*end of the road, end of watch, last end, latter end, to end one's earthly career, to end one's days, to end one's life*), а лексема **last** формує дев'ять іменникових евфемізмів (*last call, last bow, last curtain, last debt, last end, last resting place, last round-up, last trump, peace at last*), причому один з евфемізмів був сформований цими двома лексемами (**last end**). Цікаво, що кілька евфемізмів з даною лексемою були утворені у сфері театального життя і символізують для акторів останній **виступ** (*last curtain*), останній **виклик на поклін** (*last bow, last call*). Евфемізм *the last round-up* був утворений американськими ковбоями, що позначав загін худоби до стайні в останній раз.

Четверта група евфемізмів утворена когнітивною метафорою **“Death is the way of all flesh”**. Незважаючи на наш вік технічного прогресу та великих досягнень у медицині, людина все ще залишається смертною. Тому евфемізми, які представляють смерть як невідворотний процес, не втратили своєї актуальності. Смерть може бути представлена як **доля кожної живої істоти**, перед якою всі рівні: *way of all flesh, great leveler, (great) reaper, taking (hence)*. Так, страх та повага до смерті виражені в прикметникові **great**, що входить до складу двох евфемізмів даної підгрупи (*great leveler, great reaper*), причому в першому випадку смерть представлена як “зрівнювачка” (*leveler*), в другому – як жниця із косою, що всіх вбиває (*reaper*).

Як відомо, після смерті в людському тілі припиняються всі біологічні процеси, і тіло втрачає нормальну температуру і стає **холодним**, що відображено у відповідних евфемізмах (*cool one, to quit cold*). Цікавим є той факт, що такий евфемізм як *cold* дав початок цілому синонімічному ряду евфемістичних утворень, що стосуються смерті: *cold-meat* (труп), *cold-meat party* (похоронна церемонія), *cold-box* (труна), *cold-cart* (катафалк), *cold cook* (організатор похорон), *cold storage* (могила).

Через деякий час після смерті труп починає розкладатися і таким чином стає жертвою **бактерій**, що спричинило виникнення таких евфемізмів (*diet of worms, food for worms*). Метафоричні евфемізми, що входять до складу даної групи спираються на той факт, що людське життя було завжди тісно пов'язане з оточуючим світом природи. Тому у фольклорних традиціях багатьох країн людину нерідко порівнювали з рослинами та тваринами. Тому, як з дерева осипається **листя** восени, так і людина, втрачаючи своє “листя”, полишає цей світ (*to drop your leaf*). Ключовими словами, що представляють евфемізми даної підгрупи, є **fall** (*to fall off the hooks, to fall off the perch*), **drop** (*to drop, to drop dead, to drop off the hooks*), **pop** (*to pop off, to pop your clogs*), **slip** (*to slip away, to slip off, to slip your grip*). Інші евфемізми на позначення смерті у похилому віці – такі (*to cut your cable, to pay nature's last debt, to take home*).

Таким чином, всі евфемізми, що формують тематичне поле “Death”, формуються такими когнітивними метафорами: “Death is a mystery”, “Death is a journey to another world”, “Death is the end of earthly life”, “Death is the way of all flesh”. Дані чотири групи евфемізмів, що вербалізують відповідні когнітивні метафори, представлені іменними, дієслівними та ад’єктивними мовними одиницями. Дослідження образів, метафор, які використовуються на позначення смерті, можуть розповісти чимало про світогляд носіїв англійської мови, їх баченні світу, життя, цінності людського життя тощо. Навіть евфемізм, до складу якого входять предмети домашнього вжитку, такі як ложка, зброя, несуть в собі інформацію про англomовну культуру, адже в інших культурах цей образ міг би бути замінений іншими предметами, наприклад паличками. До того ж, дані евфемізми вказують на чітке відмежування в англійському суспільстві тілесного та духовного.

ЛІТЕРАТУРА

1.Януш О.Б. Евфемія та суміжні явища в українській і російській мовах: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01; 10.02.02 / Український держ. педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 1997. 2.Гальперин И.Р. Стилистика английского языка. Учебник. – 3-е изд. – М.: Высш. Школа, 1981. 3.Holdler R.W. The Oxford Dictionary of Euphemisms. – Oxford University Press, 1995. 4.Дж.Лакофф, М.Джонсон. Метафоры, которыми мы живём: Пер с англ. / Под ред. и с предисл. А.Н.Баранова. – М.: Едиториал УРСС, 2004. 5.Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М., “Советская Энциклопедия,” 1966. 6.Кацев А.М. Языковые табу и эвфемия. Уч. пособ. к спецкурсу / Мин-во просвещ. РСФСР, Ленингр. гос. пед. ин-т им. А.И.Герцена. – Л.: 1988.

СВІРІДОВА Ю.О.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПОЕТИКА ПЕЙЗАЖУ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

У кожний новий історичний період поет працює над заздалегідь заповіданими образами природи, дозволяючи собі нові комбінації зі старого матеріалу, збагачуючи внутрішній зміст слова новим знанням, новими поняттями людського досвіду [1:40-41]. Матеріал природи є найстійкішим, тому що природа це об’єктивна реальність, яка існує поза і незалежно від свідомості [2:477]. Пейзажні мотиви та образи відрізняються найбільшою стійкістю, повторюваністю – це першоелементи, першообрази тієї мови, на якій природа говорить із людиною. У стародавні часи природа більш впливала на людину ніж зараз, коли людство з усіх боків оточене сферами техніки, культури, штучного інтелекту, знакових систем. Поезія завжди залишається об’єднуючим ланцюжком між природою та іншим світом [3:el.ref].

Образність пейзажу розгортається крізь відображення загальної картини світу тієї чи іншої епохи [4:27]. У ньому співвідносяться сторони чуттєвого та раціонального, пізнавального та дієво-творчого, він відображає та безпосередньо пов’язаний з типом відношень між особистістю та суспільством у кожен епоху, образ пейзажу створюється зв’язком, що встановлюється між природою та суспільством і навпаки [5:3]. **Актуальність**

нашого дослідження зумовлена тим, що сьогодні долідники все більше надають уваги проблемі еволюції художньої свідомості й поетичного мислення, яку поставив свого часу О.М. Веселовський [1:59; 6; 5; 7]. На наш погляд – це є важливим аспектом теорії поезики пейзажу, оскільки зміна типів художньої свідомості та видів поетичного мислення зумовлює головні лінії й напрями історичного руху поетичних форм та категорій взагалі [5:3-6] й пейзажу як поетичного образу зокрема.

Основною **метою** статті є окреслення основних етапів становлення пейзажу як компонента семантичного простору поетичного тексту, що дозволить виявити деякі закономірності у розвитку мисленнєвої діяльності людини, яка пов'язана із пізнанням навколишньої дійсності та розвитком художньої свідомості як результату концептуалізації навколишнього середовища.

Об'єктом роботи є фрагменти поетичних текстів австралійської поезії, що відображають пейзаж. **Предмет** вивчення – особливості поезики пейзажу у віршованих текстах досліджуваної поезії.

Отже, розглянемо відношення людей до природи у розвитку, в зв'язку зі зміною епох та художньою свідомістю, тому що пейзаж виникає як самостійне художнє явище лише із становленням літератури та на початку XVIII ст. У світовій культурі умовно розрізняють три найзагальніших та стійких типів художньої свідомості: **архаїчну** або **міфопоетичну**, **традиціональну** (нормативну) та **індивідуально-творчу** [див. 6:el.ref], кожен з них належить певному етапу розвитку культури та мислення.

Зародки відношень людини й природи та їх відображення у поетичній творчості розпочинається вже в архаїчну епоху, в якій панує *міфопоетичне мислення*. Головна особливість міфологічного мислення його нерозчленованість, злиття суб'єкта та об'єкта, неподільність індивідуального та універсального, єдність людини і природи, тобто невиокремленість суспільного із природного, кожна річ сприймається чуттєво. Мислення має просторовий, конкретний характер [8:25; 7:84]. Давня поезія – це “імітація природи” крізь призму первісної міфологічної фантазії [9:16]. Художня свідомість цієї епохи репрезентує наявні або реконструйовані пам'ятники міфології та архаїчного фольклору неписемних суспільств: ритуали, ритуальні пісні, міфи, обряди. [6:el.ref]. Головною рисою розвитку поезики цього часу є відсутність автора, натомість все у руках колективної творчості. Архаїчна людина репродукує свої уявлення про природу та речі у словах. Річ для неї – космос, вона створює навколо себе речі, які показують життя природи у всьому розмаїтті [10:36]. У цей період людина вклоняється природі (тотеми). Вимовлене слово за давніми уявленнями охоплювало в собі образ тотему. Акт називання обумовлює буття тотему [11:37]. Основна риса тотемічних уявлень – це злиття в них зовнішньої природи та людського суспільства, з одного боку, й з іншого – злиття одиничного із множинним [8:30]. Виникає особлива картина світу – людина уявляє, що її життя і життя природи є *єдине ціле*, все що відбувається у природі відбувається і з нею [там само:31].

Першою спробою відображення природи у поетичній творчості прадавніх людей став **анімістичний образ**. Для давньої людини є природним бачити в природних явищах та речах душу й волю, а в людських діях втручання сил природи [5:4-5]. Світ наповнен великою кількістю духів та демонів (злих та добрих), яким людина приписує причину явищ природи, вони оживлюють не тільки тварин та рослини, а й усе неживе навколо [12:104]. В архаїчну епоху природною формою мислення є метафоричне мислення, це період народження метафори [13:26; 14:25-36; 5:23]. Унаслідок розвитку антропоморфічного мислення та через одухотворення об'єктів та явищ природи з метою налагодження зв'язків між живим і неживим світом виникає **анімістична метафора** [5:23-32; 15:222]. Спочатку в анімістичних образах дух ще не відокремлюється від предмету, що з ним асоціюється. Потім, із розвитком міфологічної абстракції він стає не тільки духом цього дерева, а й всіх дерев взагалі. Тобто це

стосувалось всієї дійсності, а не лише окремих предметів. Так з'являються демони землі, річок, полів, дерев, повітря і таке інше [16:7]. Бажання первісної людини практично оволодіти світом та чуттєве сприйняття оточуючого середовища, окрім того перенесення природних явищ на суспільні відносини сприяли виникненню та розвитку **метафори-метаморфози**. Тобто вона задовольняла духовні потреби людини архаїчної епохи: метафора-метаморфоза – це уявлення первісної людини про причинево-наслідкові зв'язки, перші прояви поетичної фантазії [9:172-173].

Шлях від міфотворення до міфопоетики – це шлях від міфу до фольклору. Власне фольклор вважають попередником літератури. Міф був синкретичним, у ньому поєднувались і врівноважувались пізнавальні й виражальні засоби: слово, текст, рух, малюнок, предметний та звуковий знак тощо, натомість у фольклорі слово набуло значення головного способу пізнання і вираження [17:100]. Якщо міф характеризувався зародковим *синкретизмом*, то фольклор – *еколого-символічним* світосприйманням, тобто коли людина відчувала себе невід'ємною часткою довкілля – людського, природного, метафізичного, віддавала перевагу емоційно-інтуїтивному пізнанню і, відповідно, розглядала довколишній світ як систему символів [там само:100]. Уявлення про природу в архаїчну епоху вказують на те що людина залишається частиною природи, тобто у прадавній свідомості відбувалося мисленнєве перенесення суспільних відносин на природу, перенесення суспільного “я” на світ, на “не я” [5:5-8]. Природа не стає ще пейзажем, тому що людина навіть не ставить питання перед собою що є природа, а що є вона. Вони єдине ціле, між ними існує тотожність, духи та демони – це проекція людських відчуттів.

Наступний етап розвитку художньої свідомості пов'язаний із періодом виділення літератури як особливої форми ідеології та культури. Цей період охоплює Античність, Середньовіччя й Відродження і характеризується пануванням **традиціоналістської художньої свідомості**. Умовно його ще поділяють на *традиціональний* (з VI ст. до н. е. по I ст. до н. е.), *традиційний* (з I ст. н. е. по XIV ст.), *період класичної європейської традиції* (з XIV ст. по XVIII ст.). Головна тенденція розвитку естетичної діяльності за античних часів – це її перехід від чуттєво-практичного формування до *пізнання і відображення* буття [5:31]. Слово змінює свою красу, воно перестає зображувати і починає *позначати* [18:283]. Разом із ростом самостійної особистості зростає самостійне мислення, яке починає наближуватись до вироблення абстрактно-узагальнених понять. Це призводить до кінця господювання міфології [19:7]. Антична література виникла із фольклору [8:12]. Для античного мислення характерне було звертання до природи як до еталону організації, мірила мудрості й доцільності, дотримання основних принципів – Краси, Міри, Гармонії. Гармонія суспільства і природи базується на тому, що праця має духовно-практичний характер. Пізнання поєднується із чуттєвим робленням, теорія – із практикою [5:93-94]. Домінуючий спосіб художнього освоєння дійсності – *мімезис*, тобто предмети та явища реального й уявного світів зображувались за схожістю до оригіналу [20:8]. У часи античного раціоналізму увага поета фокусувалась навколо питань життя людини, її стосунків із природою, суспільством, життєдіяльності у суспільстві [13:41]. Природа розуміється не лише як певна цілісність, але як весь світ у цілому, як космос. У цей період рефлексивна авторська позиція ще не усвідомлюється автором як власна, похідна від його буттєвої позиції, тобто від його існування. Тому засоби вираження постають у вигляді **персоніфікованих** у міфі **сил природи** [виділено нами – Ю.С.] [7:86]. Міфологічні образи богів в уявленнях архаїчної людини ототожнювались із *стихією природи*: грім, блискавка – це Зевс, земля – Гея, далі з розвитком міфопоетичної свідомості народжується здатність до складніших ніж ототожнення мисленнєвих операцій [13:34-35]. Із появою рабовласницького суспільства необхідно було змінювати ідеологію, тому що міфи вже не задовольняли потреби нової формації, їх потрібно було замінити на більш раціональні побудови [19:14]. Зміна світогляду, яка відбулась вслід за

соціальним переворотом VII – VI ст. до н. е., проявилась на перших етапах більше у критиці релігійної та міфологічної систем, у спробах тлумачити явища природи без втручання надприродних сил, інтерпретувати ці явища *внутрішнім* розвитком елементів власне природи, що привело до виникнення натурфілософії та природознавства [21:16]. Зростає інтерес до дослідження природи, в літературі починають з'являтися *зародки пейзажу*. Проте розгорнутих описів природи немає, а ті явища, які за ходом дії повинні слугувати *фоном* для героїв, зображуються за допомогою *умовних епітетів*, які повторюються. Вони виразні, проте мало індивідуальні. Елементи розгорнутого пейзажу можна зустріти лише у *порівняннях*, коли опис явища природи потрібен для уподібнення йому дії або стану героя [22:el.ref]. Ті поетичні образи, в яких народна фантазія змальовувала могутні стихії та їх вплив на природу, були запозичені із того, що оточувало людину. Розподіл на фізичну та розумову працю, потреба більш раціонального пізнання навколишнього світу та зародки літератури сприяють новому баченню та інтерпретації природи та її явищ. Надприродні сили відходять на задній план, з'являється інтерес власне до внутрішніх елементів природи, спроба проникнути в середину. Пріоритет віддається поетичному мисленню, а не міфологічній фантазії.

У період класичної європейської традиції на місце античного духовно-практичного синкретизму висувається синкретизм духовної області. В епоху Середньовіччя відбувається перехід від язичництва до Християнства, церква та релігійні догми панують у суспільстві. Християнство стає універсальною ідеологією. Особливого смислу набуває обов'язок людини щодо наслідування нормам, детермінованим законами церкви або відхиленням від них. Середньовічна людина керується у житті не стільки логічними роздумами, скільки встановленими догмами, вона більше довіряє таємничим церковним символам, знакам і містичним видінням, ніж самостійному критичному мисленню [23:25]. Природа набуває *символічного* значення. Виникнення символічного коду природи пов'язано із уявленнями середньовічної людини – злиття чуттєвого та раціонального, а також бажанням визначитись у часі та просторі крізь конкретні образи [24:17]. Цей період деякі науковці пов'язують зі становленням стереотипів поетичного мислення, що формуються під впливом усталених християнських символів [Див. напр. 23:25]. Відмінною рисою літератури цього часу є розвиток жанрів. Уже в XIV – XV ст. у центрі уваги письменників окремі психологічні стани людини, її почуття, емоційні відгуки на події зовнішнього світу [5:114]. В ідеології Середньовіччя як і в Античності краса єдина із правдою та добром [6:el.ref]. Але все ж таки природа розглядається як *ворожа* людині. Із розвитком художнього мислення починає конструюватись образ світу, для якого істотним є *інакомовлення* [24:17], тому образи природи цієї доби будуються на *параболах* та *парафразах* [23:27].

Новий етап у розвитку художньої свідомості пов'язаний із усвідомленням людиною себе як частини Всесвіту. У цей період – епоха Відродження – відбувається перехід від раціонально-логічної свідомості Античності, ірраціональної Середньовіччя до індивідуально-творчої, а також перехід від *міметичного* зображення навколишньої дійсності до *дієгетичного*, яке характеризується поєднанням правди і вимислу, фізичного реального й логічно можливих світів [13:45-48]. У свідоглядній системі людей відбувається переворот, який пов'язаний із новітніми думками Коперніка та Дж.Бруно. Це приводить до розриву із релігійно-богословськими уявленнями про Землю як обраницю Божу, яка стоїть у центрі світу [2:251]. Дж.Бруно вимагає наукового пізнання природи, відкидає мертву схоластику з її відірваними від природи визначаннями. У пізнанні природи разом із досвідом істотну роль повинен відігравати людський розум. Більш того, найважливішим завданням людського розуму є *пізнання законів природи* [там само:61]. У європейську свідомість увійшла *філософія природи, естетика природи*, сформоване світобачення, що проголошує природу найвищою субстанцією світу. [25:70]. Якщо за часи середньовіччя природа мала лише

символічне значення, у нових умовах вона стає об'єктом захоплення, дослідження та досвіду [26:9]. Антично-середньовічну *космічність* відтісняє ренесансна *соціальність*: у слові виділяється цивілізаторська, культурно-споглядальна роль, у нього вписується модель досконалості суспільних відношень. Слово більше не створює світ, воно лише його упорядковує і гармонізує, зростає його світоглядна насиченість (його “гуманістичність”), у ньому вперше проступає національна визначеність [6:el.ref].

У період класичної європейської традиції в мистецтві понад усе цінують картини буття людини, тому поети Відродження створили образи, що певної мірою відображають картини життя та смерті. Характерною особливістю поетичної творчості цієї епохи є прагнення до суті руху життя [13:45-46]. Спостерігається розквіт ідилічної або “описової поезії”, об'єктом якої є *сільське життя*, природа, що її оточує. З цього часу *пейзаж* постійно зустрічається у творах *різних стилів*, які розвиваються, живуть і помирають протягом XVIII-XIX століть у європейській літературі, до того ж характер пейзажу набуває своєї функціональної своєрідності залежно від характеру стилю [22:el.ref]. В епоху Відродження з розвитком **парадоксального** поетичного мислення у поетичному мовленні домінують **оксиморони, антитези, гра слів** [27:146] Класицисти впевнені – Мистецтво є наслідування Природі [15:214-215]. Отже, епоха Відродження підготувала новий ґрунт для осмислення природи у наступних епохах.

У неканонічну епоху XVIII-XIX ст. відбувається остаточне розмежування “я” та “інший”, на авансцені панує **індивідуально-творча художня свідомість**. Найбільшою ілюзією, що саме і забезпечила естетичний зміст літературі XVIII ст, стала утопія природної людини, природи, з якою ототожнювалось ясне абстраговане мислення (рос. ясное отвлеченное мышление). Апеляція за підтримкою і опорою до природи, яка не усвідомлюється просвітниками, за своїм змістом стає викриттям їх суспільного ідеалу, тому що капіталістичне виробництво доводить природу людини до абсолютного зіпсування [5:141]. У класичній придворній поезії XVIII століття – одах та героїчних поемах у більшості випадках – образ природи займає незначне місце, увага поета зосереджена на прославленні представників свого класу, на монументальних образах царів, полководців. Тому і пейзаж підпорядковується структурі твору і виступає лише *фоном*, проте також зображується велично для відповідності до героя і підкреслюючи монументальність його образу [22:el.ref].

У всіх естетичних системах розповсюджений принцип психологічного паралелізму, який базується на контрастному співставленні чи уподібненні внутрішнього стану людини до життя природи. Нерідко пейзаж переростає свою зображальну функцію і стає свого роду *призмою* і засобом бачення світу. У поезії XIX – XX століть ця роль пейзажу найбільш чітка. Тут пейзаж уже на новому рівні – *свідомо атропоморфічний*, при цьому не втрачає “природної” самоцінності [28:272]. Поет починає володіти і використовувати слово як вільне, незв'язане знаряддя відтворення, аналізу і пізнання навколишньої дійсності. Як наслідок поетичне слово в XIX столітті стає індивідуально насиченим, вільним і багатозначним [7:90], а пейзаж відповідає характеру стилю художнього тексту.

Новий час характеризується співіснуванням різних літературних напрямів, течій та шкіл: романтизм, натуралізм, сентименталізм, реалізм, символізм та модернізм у його різноманітних авангардистських проявах [7:91]. Пейзаж романтиків слугує *засобом вираження* бурхливих пристрастей романтика [22:el.ref]. Для романтизму – природа існує лише для блага поета, щоб забезпечувати його спочатку відповідними *декораціями*, а потім слугує розрадою у нещастях [29:92]. В романтичній ліриці пейзаж є центральною темою, досить добре виражає основну тенденцію романтичного стилю за відсутністю героя та сюжету [22:el.ref]. Окрім того, відношення до природи є глибоко емоційним та афективним, світ сприймається як цілісний живий організм [30:45, 188]. Пейзаж виступає як *дійова особа, природа-співбесідниця*.

У XIX ст. на перший план виступає вже не описовість у зображенні картин природи, *співзвучність природи й морального, духовного життя людини*, яка її споглядає. У свою чергу реалістичне мистецтво XIX ст. унікає навмисної декоративності й краси природи [30:60]. Реалістичний пейзаж тяжіє до життєвості, він допомагає розкрити *соціальну нерівність*. Це ще пов'язано із бурхливим розвитком індустрії та виникненням великої кількості міст. У результаті виникає новий особливий вид пейзажу – **урбаністичний**. Із розвитком буржуазно-демократичної літератури селянський (руристичний) пейзаж все більше відтісняється описом міста. Велике промислове місто як центр капіталістичної культури стає предметом вивчення і знаходить своє зовнішнє відображення в творчості багатьох письменників. Функції урбаністичного пейзажу розширюються: від простого фону він стає засобом зображення соціальної нерівності, гніту капіталізму, страждань малої буржуазії. Іноді урбаністичний пейзаж набуває символічного характеру. З іншого боку, розвиток капіталізму викликає тяжіння до “природи”, прагнення утікти від сучасності до минулого, в уявний світ [22:el.ref]. Художнє відкриття реалістичної літератури “кінця століття” у тому, щоб не тільки побачити природу у її багатокольоровому об’єктивному бутті, але й при цьому постійно змушувати її слугувати розкриттю “внутрішньої дії”, інтелектуального й психічного “клімату” твору [30:62].

А вже на початку XX ст. пейзаж все більше розглядається як одна із форм вираження світорозуміння, а не як додаткове до “художніх особливостей” [31:16]. Цивілізація знаходиться на підступах до природи, тільки починає осягати неможливість розриву союзу із нею – це світовідчуття в основі сучасної ліричної натурфілософії [3:el.ref]. Природа знаходить собі місце лише на периферії сучасного світосприйняття: як абстрактне поняття, як об’єкт, редукований навколо *екологічних* проблем, або як “навколишнє середовище”, яке вже втратило тісний зв’язок з людиною [26:3].

Отже, підсумовуючи, пейзаж як самостійне художнє явище виникає лише на початку XVIII ст., коли він починає визначати зовнішній світ крізь суб’єктивний досвід людини, коли звертається до взаємодії фізичного та психічного всесвіту, коли починає зустрічатись у творах різних стилів і стає певною призмою та засобом бачення світу.

Перший, архаїчний, етап характеризується пануванням міфопоетичної свідомості та синкретичного мислення. Анімістичність та антропоморфічність образів вказують на те, що людина не виокремлює себе із навколишнього світу – людина та природа єдині, світом керують надприродні сили, які первісна людина чуттєво сприймає як саму себе. Анімістичний образ, який побудован за допомогою анімістичної метафори, а також метафори-метаморфози стає першим кроком до зображення пейзажу у поетичній творчості первісних людей.

Другий етап, традиціоналістський, представляє перехід від раціонально-логічної до ірраціональної, а потім до індивідуально-творчої свідомості. Ставлення до навколишнього світу змінюється, спочатку природа – це космос, необхідно слідувати законам краси, міри та гармонії Всесвіту, потім природа ворожа людині, набуває символічного значення, наступний крок пізнання законів природи. Антично-середньовічну космічність відтісняє ренесансна соціальність. Тобто для цього етапу властивим є відхід від традиційно-історичного до раціонально-логічного типу художньої свідомості. Засоби вираження постають у вигляді персоніфікованих сил природи, потім епітетів та порівнянь, з розвитком художнього мислення інакомовлення є істотним для образу світу, образи природи будуються на параболах та парафразах, із розвитком парадоксального поетичного мислення у поетичний обіг входять антитези, оксिमорони, гра слів.

У неканонічний період розвитку поетичної творчості характеризується остаточним становленням індивідуально-творчої художньої свідомості. Еволюція поглядів на природу визначається не тільки змінами у формах мислення, а й змінами у літературних напрямах.

Пейзаж стає навід'ємною частиною художнього твору, по-різному функціонує у художньому тексті, а інколи стає головним персонажем. Так чи інакше у кожному творі пейзаж відповідає потребам людини, яка намагається віднайти відповідь на питання про спорідненість людської душі та природи.

У подальшому перспективним вважаємо детальніше дослідити онтологічний та епістемологічний аспекти поетики пейзажу, виявити основні мотиви, сюжети та механізми створення пейзажу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Веселовский А.Н.* Историческая поэтика. – М.: Высшая школа, 1989.
2. *Краткий философский словарь* / Под ред. М.Розенталя П.Юдина. – 4-е изд., доп. и исправ. – М., 1954.
3. *Эпштейн М.* Природа, мир, тайник вселенной // <http://www.emory.edu/INTEL/NET/I.culture.html>
4. *Дьякова Т.А.* Историко-культурная семантика и поэтика пейзажа: Дис. ... д-ра культурологии: 24.00.01 / Воронеж, 2005.
5. *Гачев Г.Д.* Жизнь художественного сознания. Очерки по истории образа. – М.: Искусство, 1972.
6. *Аверинцев С.С., Андреев М.Л., Гаспаров М.Л., Гринцер П.А., Михайлов А.В.* Категории поэтики в смене литературных эпох // http://shadow.philol.msu.ru/~forlit/Pages/Biblioteka_CategoriesPoetics.htm
7. *Белехова Л.И.* Историческая ретроспектива словесного поэтического образа как художественной категории // Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки. – 1999. – Вип.11. – С.82-99.
8. *Фрейденберг О.М.* Миф и литература древности. – М.: Наука, 1978.
9. *Мелетинский Е.М.* Поэтика мифа. – М.: Наука, 1995.
10. *Маковский М.М.* “Картина мира” и миры образов // Вопросы языкознания. – 1992. – №6. – С.36-53.
11. *Афанасьев А.Н.* Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других народов: В 3т. – М.: Изд-во К. Солдатенкова, 1865. – Т.1.
12. *Фрейд З.* Тотем и табу. Психология первобытной культуры. – СПб.: Алетейя, 1997.
13. *Белехова Л.И.* Образный простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: Дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04. – К., 2002.
14. *Фрейденберг О.М.* Поэтика сюжета и жанра. – М.: Лабиринт, 1997.
15. *Уэллек Р., Уоррен О.* Теория литературы / Пер. с англ. А.Зверева. – М.: Прогресс, 1978.
16. *Лосев А.Ф.* Античная философия истории. – СПб.: Алетейя, 2001.
17. *Киченко О.С., Пахаренко В.И.* Таїнство уоформлення (закономірності художньої еволюції від фольклору до літератури) // Вісник Черкаського ун-ту. Серія Філологічні науки. – 1999. – Вип.11. – С.100-104.
18. *Афанасьев А.Н.* Происхождение мифа. Статьи по фольклору, этнографии и мифологии / Сост., подготовка текста, статья, коммент. А.Л.Топоркова. – М.: Издательство “Индрик”, 1996.
19. *Лосев А.Ф.* История античной философии в конспективном изложении. – 2-е изд. исправл. – М.: ЧеРо, 1998.
20. *Марина О.С.* Контрастивні тропи й фігури в американській поезії модернізму: лінгвокогнітивний аспект: Автореф. ... дис. канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2004.
21. *Античные теории языка и стиля: Антология текстов* / О.М. Фрейденберг и др. (ред.). – СПб.: Алетейя, 1996.
22. *Пейзаж* Фундаментальная Электронная библиотека. Русская Литература и Фольклор. Литературная энциклопедия // <http://feb-web.ru/feb/litenc/encyclp/le9/le9-2151.htm>
23. *Белехова Л.И.* Словесный образ в американской поэзии: лінгвокогнітивний погляд: Монографія. / Вид.2-ге, доп. і перероб. – М., ООО “Звездапад”, 2004.
24. *Петрова Н.Д.* Лингво-гносеологические основы динамики фразеологической номинации: Дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04. – К., 1996.
25. *Федоров Ф.П.* Романтический художественный мир: пространство и время. – Рига: Зинатне, 1988.
26. *Кремер М.* Філософська концепція природи у Шекспіра (“Сон літньої ночі”, “Буря”): Автореф. ... дис. канд. філол. наук: 10.01.04 / Київ, 1999.
27. *Мезенин С.М.* Образные средства в языке В.Шекспира: Дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04 / МГУ. – М., 1985.
28. *Литературный энциклопедический словарь* / Под общ. ред. В.М. Кожевникова, П.А. Николаева. – М.: Советская энциклопедия, 1987.
29. *Furst L. R.* Romanticism in perspective. – N-Y., 1969.
30. *Лосев А.Ф. Тахо-Годи М.А.* Эстетика природы (Природа и ее стилевые функции у Р. Роллана). – К.: Collegium, 1998.
31. *Бармин А.В.* Своеобразие пейзажа в эпосе XX века // Филологические науки. – 1970. – №4. – С.16-27.

СИДЕЛЬНИКОВА Л.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПРОСТІР У ТЕОРІЇ МОВИ КАБАЛІСТИЧНОЇ НАУКИ

Кабала (з івриту “отримання”, “приймання”, “одержування”) – духовне, містично-філософське вчення, основними джерелами якого вважаються книги Йецира, Зоар та Святе письмо Арі (рабина Іцхака Лурія Ашкеназі, відомого також під іменем Арізаль). Кабала прямо чи опосередковано протягом історії впливала на багатьох вчених та філософів, наприклад роботи таких відомих філософів як Платон, Аристотель, Ісак Ньютон, Баадер Ф., Соловйов М.А., Бердяєв М.А та інших були надихані саме кабалістичною наукою. Наукові кабалістичні дослідження залишаються актуальними і сьогодні.

На вченні Кабали базуються основні єврейські течії останніх століть, а саме такі значні як хасидизм та релігійний сионізм. Метою Кабали є духовне удосконалення особистості, що дозволить людині зрозуміти своє призначення у матеріальному та духовному світах,

збагнення індивідуумом єдності дійсності у своїх почуттях та у свідомості, більш глибоке розуміння законів життя і світу, що надасть змогу людині, народові і людству правильно орієнтуватися у житті.

Кабала – це парадигма, яка спонукає нас відійти від статичного, фіксуємого, звичайного способу мислення та увійти у таку об'єднану реальність, де людина знаходиться у пробудженому стані, що, мовою теологів, означає “бути у присутності Бога”. Цей пробуджений стан виникає тоді, коли ми відходимо від нерухокої картини до живих взаємовідносин зі Всесвітом, що буддисти називають Чистим Світом, а кабалістики – Світом Рая. Теорія Кабали стверджує, що Бог і світ єдині і тільки не-подвійність, або мовою науки, не-дуалізм світогляду допоможе відкрити нові знання. Кабала представляє собою таємну науку про семіотичну структуру космосу, у якому всі речі знаково співвідносяться один з одним. Кабала – містичний єврейський шлях до єдності з Богом і досягнення реальності – звертається до вогню нашої сутності. Це шлях глибокого перетворення, результат якого – пробудження до життя та повного зцілення людської душі.

Якщо будь-який вчений зможе зрозуміти певну частину людської історії, подивившись на неї свіжим поглядом, тобто осягне її глибше, використовуючи новий засіб не-дуалістичного світогляду, то йому відкриються нові можливості та підходи у сучасній науці, призведе до зцілення людства і світу. Звідси і випливає **актуальність** теми нашої наукової статті.

Метою запропонованої статті є розуміння та визначення мови у рамках кабалістичної науки. Передусім слід зрозуміти суть кабалістичної науки, і чому вона стала цікавою та актуальною для сучасного лінгвіста.

Як відомо, основою кабалістичної науки є загальне знання всіх рівнів: неістотного, рослинного, тваринного і рівня володіючих мовою, – та всіх їх часткових виявлень, які включені у задум Творця, і тому всі науки у світі, від малих до великих, входять до кабалістичної науки таким чином, що вона упорядковує всі види наук у загальному для всіх порядку, так, що кожна наука повинна відповідати їй. Наприклад, фізика точно відповідає порядку Світів і Сфирот (окремий рівень реальності і втілення божественної волі). У кабалістичній теорії нараховують десять Сефирот, які отримали назву “Древо життя” [1:8]. Крім фізики астрономія, музика тощо також мають тотожний порядок. Отже, у кабалістичній науці всі науки упорядковані відповідно до одного зв'язку та одним контактом і тому вони всі залежать від неї. Справжній кабалістик має широкі знання зі всіх відомих наук, у результаті того, що він їх набув, виходячи із суті науки Кабали, оскільки всі науки містяться в ній [2].

Як вже було зазначено, всі світи і сама наука Кабала об'єднані у десять реальностей, які називаються десять Сфирот, або “Древо життя”. Вони у свою чергу утворюють порядок відповідно до чотирьох літер імені Творця. Для того, щоб зрозуміти “Древо життя” с слід розглянути найважливіші властивості: текст, число і розповідь. “Древо життя” проєцирується на тіло людини, при цьому кожен Сфирот відповідає певному органу або члену. Знаючи числове значення імені людини можна виявити місцезнаходження Сфирот, які керують його тілом і душею. Бог створив світ через мову та назви, він перетворив вірець у сутність. Таким чином ім'я людини проявляє у ньому вірець Сфирот, і дозволяє заглянути у середину людини [1:10]. Сфирот – властивості Бога, що відображені на схемі “Древа життя”, описувалися як внутрішня структура реальності, як посередники між безмежністю Бога і обмеженим життям людства. Починаючи думати про Сфирот ми вступаємо у світ психологічного символізму, де Сфирот – символ того, що відбувається між Небесами і Землею. Зрозуміти Сфирот – означає відновити істинний зв'язок Бога з нами, зв'язок, який ми часто вважаємо утраченим, але насправді він непошкоджений у кожній миті, у кожному подиху життя.

У кабалістичній філософії числа і літери наділені особливою силою. Кожній людині при народженні дають ім'я складене з літер, кожна з яких наділена своєю особистою енергією та силою. Кожна літера має числове значення, а сума числових значень літер утворює число людини, яке впливає на особистість, фізичні риси та місце людини у світі. Влада чисел бере свій початок від влади літер. Числа – це також частина мови, якою розмовляв Бог зі світом, яку Він передав нам, щоб через нею ми змогли пізнати тайни Його творіння [1:26-27].

Герольд Блум, американський критик, теоретик літератури, професор Єльського університету вивчаючи теорію мови Кабали доходить висновку, що Святе письмо є таємним нерозшифрованим посланням Творця і представляє наступну теорію. У загальноприйнятому розумінні мови прийнято вважати, що спочатку слова промовлялися, з часом стали відображатися на письмі. Кабала навпаки припускає, що спочатку існували літери, тобто писемність передуює усному мовленню. У Святому письмі нічого не має випадкового, все визначено, наприклад кількість літер кожного вірша.

Наступний крок кабалістичної теорії у вивченні літер стосувався дослідженню буквосполучень. Писання роздивлялися як зашифроване, криптографічне письмо, створювалися нові закони їх читання. Якщо взяти будь-яку літеру Святого письма і розглядати як початкову літеру іншого слова, то можливо прочитати це інше позначене слово. Так можна поступити з будь-якою літерою тексту. Таким чином можуть бути створені два алфавіти: один, від *a* до *l*, а інший від *l* до *z* (чи “від” та “до” відповідних єврейських літер), літери першого будуть відповідати буквами другого. Тоді текст можна читати методом бустрофедон (якщо називати його грецькою), тобто справа наліво, потім зліва направо, потім знову справа наліво. Можна надати буквам цифрові значення. Все це створює тайнопис, який може бути розшифровано і результати наповнені зовсім іншим змістом [3:45-75].

Отже, центральна ідея інтерпретації Кабали полягає у тлумаченні містичного мовного вчення Кабали, як нової парадигми мови і естетики взагалі. Оскільки Кабала володіє парадигматичними властивостями завдяки властивості для неї містифікації мови, письма, імені і літер, то у рамках цього вчення виникає новий дискурс у теорії мови, а саме – містичний. [4:457-458].

Інша теорія викладена всесвітньо відомим духовним учителем і сучасним кабалістиком Джейсоном Шулманом [5:175-200]. Ця теорія торкається парадигми книги, тексту, слова. Зазначена парадигма має важні властивості, яких не мають числа. Книга, текст, слово – частини лінгвістики, або мови, і саме поняття мови здається цілком людським, не існуючим без людей. Але при глибшому розгляді становиться очевидно, що коли світ розглядається через мову, відкриваються нові, дуже важливі особливості.

У результаті одного з генетичних досліджень було виявлено, що лінгвістичні особливості структурно виражені у центральній частині білка, який є фактично кресленням нашого фізичного тіла. На основі наукової роботи “динамічного філолога” Джорджа Зипфа і одного з провідних теоретиків у галузі інформатики Клода Шеннона було встановлено, що некодовані ділянки ДНК, або носії інформації мають не математичну, а лінгвістичну структуру, тобто інформація закодована таким чином, що її можна розглядати тільки у якості лінгвістичних моделей. Джордж Зипф займався аналізом мов, особливо статистичним аналізом вживання слів у текстах і зробив значну кількість лінгвістичних відкриттів. Він помітив, що якщо розташувати слова за частотою їх використання і нанести подвійний логарифмічний графік, то виявляється певна модель. Ця модель була абсолютно однаковою у всіх вивчених Зимфом мовах. З часом Зимф проголосив цю логарифмічну модель математичною формулою, яка зараз носить назву “Закон Зимфа”.

З лінгвістичної точки зору цей закон показує загальні риси аспектів спілкування – частоту вживання слів у усній і писемній мові і порядок різних видів інформації, яку ми звичайно не пов'язуємо з будь-якою формою лінгвістичної моделі. Закон Зимфа також було застосовано у вивченні некодованих ділянок ДНК. Було виявлено, що зазначений закон поширюється і на хромосоми – вони містять лінгвістичну інформацію, або особливий вид порядку, який зустрічається і в мові. У якості підсумкового дослідження лінгвістичних властивостей ДНК вчені провели експеримент: кодованим і некодованим ділянкам ДНК надали кольорового спектру і зробили картини кольорової послідовності ДНК. Картини кодованих ділянок відображали безладну суміш кольорів, а некодовані – ідеальний спектр від червоного до синього.

Таким чином, на найглибокому рівні клітини людські істоти є носіями як числової (кодовані ділянки ДНК), так і лінгвістичної інформації (більш значні ділянки молекулярного ДНК). Ці лінгвістичні особливості наших ДНК не тільки з'явилися раніше, ніж мова; вони є складовою частиною базової структури нашого тіла, розуму і духа [5:185-186].

Якщо число виявляє фізичний простір, то простір слова, тексту і книги можна назвати лінгвістичним. Лінгвістичний простір – це прояв організаційного процесу, який відображає інший рівень відносин. Отже, більш ретельний огляд лінгвістичних властивостей мови дозволяє нам краще зрозуміти Мову Бога.

Однією з особливостей лінгвістичного простору, який відрізняє його від геометричного, є ритм і надмірність. Лінгвістичний ритм не витримано у будь-якому музикальному розмірі та не дотримано однаковій моделі. Він ближче до ідеї пульсу. З лінгвістичної точки зору, ритм означає вільний наголос на окремих складах у мовленні; акценти або інтонація, яка змінюється залежно від контексту того, про що говориться; жаргон, ідіоми, алітерацію, асонанс (симетричне повторення однорідних голосних) і відлуння – все це стискає значення у більш економні, оптимально використані простори ділянки фраз і, одночасно, більш глибокі і витончені рівні інформації. Розум і серце людини зазнає особливої насолоди при зіставленні фіксуємого і вільного: наголосу і тону з рівним ритмом. Він впливає на наші тіла та уми значно глибше рівня думки і навіть почуттів. Лінгвістичний ритм є одним із засобів поділу заповненого простора, що відкриває нові зміни та наслідки невідомі світу числа.

Надмірність мови, на думку Д.Шулмана, полягає у засобі спілкування. У даному контексті мова розуміється як та, що з'явилася до появи різних говірок. Таку мову називають метамовою. Згідно з вченням Кабали метамова існувала до появи людей, які могли спілкуватися один з одним. Це форма свідомості, яка міститься у кожній частинці створеної матерії або енергії. З кабалістичної точки зору розглядаючи причини існування метамови, виявляється, що метамова – є засіб впливу у рамках концепції “дотику”; як одна річ, відокремлена від усіх інших, може доторкнутися до чогось ще [5:189].

Суть метамови у об'єднанні – універсальній якості, на якій базується все спілкування, фактично, форма “дотику”. Метамова на особистому рівні пов'язана з психологією, або з внутрішнім замкнутим простором, з чого складається розум людини. На міжособистому рівні вона пов'язана з можливістю появи спільноти, що виникає у результаті того, що багато різних людей у тій чи іншій манері “торкаються” один одного. Лінгвістичному простору також властиво випадковість та прагнення до досконалості. Лінгвістичний простір – цільність, що базується на зовнішньому, – поєднує кілька видів протилежностей і користується ними, для того, щоб створити стійке та економне спілкування. Така метамова приносить в світ стійкість.

У той час як для числа характерна точність, для слова – навпаки, із слова може з'явитися абсолютно інший світ. Не випадково, що вперше вивчення півсвідомості проводилося за допомогою саме мистецтва, гри слів, снів і інших лінгвістичних прийомів.

Людська психологія краще всього вивчається через слово, текст, книги. Для мови – вираження людського пошуку дотику – властива нечіткість, що надає можливість реалізуватися дотикам. У сукупності своїх значень нечітке слово містить суміжні, або неточні компоненти. Розглянемо слово “високий”. Як визначити межі висоти слова “високий”? Коли ми бачимо високого чоловіка або високу жінку, то відразу знаємо, що перед нами людина високого зросту, але нам не вдається надати точне визначення межах “високий”. Так саме і для слів “червоний”, “далеко”, “близько” тощо. Такі слова не мають абсолютного значення тільки відносно. У кожній мові і у повсякденному житті багато нечітких слів і понять, але ми всі розуміємо один одного. Такі слова вносять у життя певне почуття, і при ширшому розгляді ми виявляємо, що нечіткість властива для царства мистецтв, чи проявленому мистецтву, як, наприклад, музика або живопис, чи внутрішньому почуттю прекрасного – ритму, красоти, гумору, нечіткість наповнює життя особливим значенням.

Філософ Р.М.Сейнсбері визначив нечіткість як “поняття без меж”. У якості приклада філософ наводить такі пари протилежностей як дитина – дорослий, гарячий – холодний, слабкий – сильний, вірний – невірний тощо. Іншими словами, єдність розглядається як пара протиріч. У дійсності такі протиріччя мають більш глибокий рівень цілісності в середині себе або навіть на поверхні. Лінгвістичний простір також безперервний та недискретний. Оскільки лінгвістичний простір може існувати в умовах нечіткості, де немає необхідності вибирати “тільки це” або “тільки те”, він представ як бездоганність [5:190].

Спочатку не існувало окремих символів для чисел, а літерам надавали числові значення, тому числовий і лінгвістичний види свідомості були з’єднані таким чином, який є недоступним сучасному розуму. Кабалістична методика здібна побачити в творенні скритий рівень єдності – не тому, що єврейська мова має математичну основу, а тому, що її основа чисельно-лінгвістична. Цілісність теж має як математичну так і лінгвістичну основу.

Інша властивість “Древа життя” – розповідь. Розповідь, тобто спілкування, описує прояв інших властивостей: число, кількість і слово, якість. Кожна півкуля людського мозку працює з одним з цих засобів, а наш рот, що виражає думки, знаходиться посередині, і це не випадково. Розповідь – це інтерактивний режим, що визначає простір відносин, тобто загальний результат числа і слова у дії. Розповідь або оповідання виводить нас із простору більш високого рівню у світ двоїстості. Для розповіді потрібен розповідач і слухач, потрібен простір, через який розповідь передається. Для того, щоб відчувати справжню міць Святого письма слід погрузитися у оповідання, розповідь, захопитися ритмом, який лежить в основі всього сущого. Погрузитися у розповідь означає уникнути символізму завдяки високому рівню залучення та всіма можливими засобами вивчати річ-у-собі, включаючи тлумачення і символізм. Читання змінює нас. Слухаючи, ми змінюємося повністю, у стані змін ми більше не відокремлюємося від розповіді, а тільки усвідомлюємо головний ритм творіння, чутко реагуючий на життя [5:193-194].

У чисельно-лінгвістичних просторах число і слово тісно пов’язані між собою. Охоплюючи число і слово, “Древо життя” відображає надійну систему. Якщо ми збережемо свою відокремленість, інтелектуальну відстань, то ніколи не дізнаємося, що таке Сфирот. Для того, щоб зрозуміти позбавлений індивідуальності аспект Бога, нам потрібно спочатку зробити його особистим посередництвом оповіді, цього великого дотику до життя. Саме тому всі молитви говорять і поють вголос – не тільки заради того, що це приносить нам задоволення, але й тому, що це змінює нас у силі визнання історії нашої сутності.

Таким чином, у ході викладення матеріалу ми застосували знання, що Сфирот мають як число, так і слово, які є охоронцями особливих, з точки зору егоїстичної і пильної свідомості, якостей і таїн. Вчення Кабали визнає, що люди створені по образу Бога і є числовими і лінгвістичними творіннями. Читаючи та вивчаючи Кабалу людство іде до воріт,

що ведуть до єдності земного та небесного життя, а живучи Кабалою, відкриваємо, що ми і є саме життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Йедия Рафаэль*. Могущество Каббалы. – Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак., 2007. – 159с. 2. *Наука Каббала и ее суть*// [http:// www.kabbalah.info/](http://www.kabbalah.info/). 3. *Борхес Х.Л.* Каббала. Таргум. Еврейское наследие в контексте мировой культуры. Вып.1, апрель-июнь 1990. М., 1990. – С.45-75. 4. *Андреас Б. Кильхер*. Языковой миф Каббалы и эстетический модернизм. Немецкое философское литературоведение наших дней: Антология. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2001. – С.445-474. 5. *Шулман Джейсон*. Каббала исцеление. Путь к пробужденной душе. – М.: Издательский дом «София», 2006. – 224с.

СКИБІЦЬКА О.В.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА КРЕАТИВНІСТЬ ЯК СПОСІБ ПРАГМАТИЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ТУРИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ

Розвиток будь-якої галузі промисловості нерозривно зв'язаний з розвитком науки, зокрема мовної. Міжнародний туризм є порівняно новим видом діяльності для пострадянського простору взагалі та для України зокрема. Його швидкий розвиток стає причиною росту діяльності різних сфер, особливо мовної, що, в свою чергу, позитивно впливає на співпрацю перекладознавців різних країн та обумовлює створення певних стандартів у перекладі. Значна доля тут припадає на фахову лексику, яка в туризмі межує та тісно переплітається з іншими сферами та терміносистемами, зокрема юридичною лексикою, лексикою маркетингу, медичною лексикою тощо. Крім того, багато слів повсякденного вживання набувають тут статусу термінів, що не може не вплинути на процес перекладу загалом.

Відомо, що методи перекладу науково-технічних текстів відрізняються від методів перекладу літературних текстів. Проте, оскільки туристичні тексти містять характеристики різних типів, перекладач у сфері туризму повинен володіти навиками перекладу всіх вищевказаних одиниць. Проблеми прагматичної адаптації текстів були розглянуті у ряді наукових праць [1, 2, 4, 6, 8, 10], проте переклад саме туристичних текстів не був достатньо висвітлений та не було розглянуто креативність як чинник, що має істотний вплив на адаптацію туристичних текстів під час перекладу. Все це обумовлює **актуальність** даного дослідження, яка полягає у необхідності ретельно розглянути та вивчити способи прагматичної адаптації туристичних текстів при перекладі, звертаючи особливу увагу на креативність та творчий підхід перекладача.

Отже, **метою** даної статті є дослідження креативності перекладача та її впливу на прагматичну адаптацію туристичних текстів при перекладі їх з англійської на українську мову.

Переклад туристичних текстів, як і будь-яких інших, ставить перед перекладачем цікаві та складні професійні завдання, залишаючи при цьому значне поле для творчості. Переклад загалом є репродуктивним актом, але з огляду на естетичну цінність та прагматичні аспекти тексту, туристичного зокрема, на перший план виступає креативність перекладача. Проте вона не повинна переважати інтенції автора тексту оригіналу. Перед перекладачем постає нелегке завдання – зберегти загальне художнє сприйняття, передати інтенцію автора тексту оригіналу та дотриматись якісних мовленнєвих характеристик мови цільової аудиторії. Необхідною умовою при цьому є врахування системної різниці між мовою оригіналу та мовою перекладу, а також досконале володіння технікою та методикою перекладу. Не менш важливо врахувати прагматичний аспект перекладу, а, отже, пам'ятати про різне мовне та життєве середовище аудиторій мови оригіналу та мови перекладу, різні мовні ситуації та їх вживання, різні рівні двозначності та однозначності, різні рівні когезії,

різні звичаї та засоби вираження емоцій і почуттів, різні види асоціативних та візуальних образів, вживання різних сталих виразів та кліше в подібних ситуаціях, різні стилістичні стандарти в однакових жанрах тощо. Фактично, про все те, що Ю.Найда назвала “динамічною еквівалентністю” [11].

Сучасна теорія перекладу особливо акцентує увагу на вивченні прагматичних аспектів перекладу, особливо перекладу різних типів тексту з оглядом на комунікативний намір автора тексту, контекстуальні особливості, прагматичні характеристики оригіналу, чинник адресата тощо [2:354-369]. Отже, перекладач повинен враховувати прагматичний фактор для створення адекватного перекладу. Текст оригіналу адаптується до вимог цільової аудиторії, що, в свою чергу, стає причиною зміни форми вихідного матеріалу. Проте зміст, а, отже, й інтенція автора повинна залишатись незмінною.

Зв'язок з читачем та споживачем туристичних послуг підтримується за рахунок передачі туристичного тексту засобами мови перекладу. При цьому текст повинен бути зрозумілим цільовій аудиторії для виконання завдань, поставлених автором та підтримання впливу на читача. Цього можна досягнути з допомогою різних засобів, але домінуючими є лексичні та стилістичні. І саме вони вимагають зміни тексту оригіналу, прагматичної його адаптації з метою досягнення адекватності.

При перекладі туристичних текстів перекладач часто стикається з безеквівалентною лексикою. Прагматику тут створює пряме звертання до читача, пряма мова, яка містить велику кількість лексичних одиниць, що не мають відповідників у цільовій мові: власні назви, реалії, скорочення, ідіоми, цифри, одиниці вимірювання, написи та оголошення тощо. Саме такі одиниці стають основним завданням для прагматичної адаптації. Таким чином, значну роль тут відіграє креативність перекладача.

Необхідно все ж пам'ятати, що креативність теж має свої межі. Творчий підхід не повинен виходити за рамки сучасного перекладознавства, яке вимагає розглядати текст загалом та не забувати про принципи лінгвістики тексту. Таким чином, перекладачу, інтерпретуючи текст, слід докладати всіх зусиль, щоб передавати усі параметри та стандарти тексту незмінними (адекватно адаптуючи його згідно з вимогами цільової мови).

А.Нойберт виділяє наступні вимоги до тексту [9]:

1. Основною є інтенціональність ідеї, яка “повинна підвести читача до кореляції між інтенцією (автора та перекладача) та текстом” [9:72].
2. Прийнятність тексту з огляду на грецькі принципи (якість, розмір, зв'язок, зміст), яка також повинна узгоджуватись з відповідними жанрами в мові та культурі перекладу.
3. Надзвичайно важливою є ситуативність (локальний та темпоральний фон), адаптація тексту до цільової ситуації та цільового читача, знову ж таки, з оглядом на певні рамки.
4. Обсяг інформації, яку перекладач доносить до читача мови перекладу у вигляді подій, станів, процесів, об'єктів, осіб, місць та установ мови оригіналу, повинен відповідати функціональності та типу тексту.
5. Когерентність тексту в мові перекладу, тобто логічна структура тексту, часто змінюється з метою полегшення розуміння послідовності тексту мовою оригіналу.
6. Тісно зв'язаною з когерентністю є когезія, яка відображає когерентність на поверхневому рівні тексту, роблячи її видимою. Пропорції когерентності, відображені в перекладацьких засобах когезії, залежать від їх вживання у відповідному жанрі, так само як і від індивідуального стилю автора. Перед перекладачем таким чином постає досить складне завдання дотримання вірного рівня когерентності/ когезії з метою передачі інтенції автора. Деколи, проте, краще залишати логічний зв'язок невидимим.

7. Інтертекстуальність, основана на попередньому досвіді перекладу подібних текстів, є важливим допоміжним засобом для перекладача у виборі інших параметрів тексту.

У список вищенаведених параметрів тексту не входить “принцип ввічливості” Ліча [8], але всі принципи настільки багатогранні та всеохоплюючі, настільки тісно переплітаються, що часто їх важко відділити одне від одного.

Відомо, що переклад не є шаблонним процесом, він вимагає від перекладача прийняття рішень. Це відбувається вже на початковому, підготовчому рівні процесу перекладу. Так, перекладач повинен підібрати лінгвістичні засоби для передачі комунікативних факторів, які узгоджуються з різницею типів, структури, денотативного та конотативного значення, традицій та звичаїв. Інакше кажучи, врахування параметрів тексту є значною частиною тієї початкової фази, яка охоплює стратегічні рішення. Тільки після цього перекладач переходить до прийняття детальних рішень [5:119].

Перекладацька креативність має місце в обох фазах перекладу, хоча “початкові рішення визначають пізніші” [4:74], тобто детальні рішення контролюються стратегічними рішеннями та не виходять за їх рамки. Щоб бути адекватним, хороший переклад повинен мати вірну стратегію загалом (наприклад, вибір відповідних мовних засобів та мовного рівня) і в деталях, що узгоджуються зі стратегічними рішеннями. І на адресу перекладача ніколи не прозвучать докори про сухий, неживий переклад, про те, що автор оригіналу напевно вживав більш яскраву, насичену мову.

Для більш чіткого визначення рівня креативності перекладача, можна порівняти кілька варіантів перекладу одного й того ж тексту оригіналу.

Master the secrets of obtaining a visa (1).

It is generally known that many Western countries do not willingly issue visas to Ukrainian citizens (2). Nevertheless, obtaining a visa is still possible for Ukrainians – one need only follow several simple rules, which will help conquer the staff at embassies and consulates who delve into every detail when reviewing visa applications (3).

(I) Опануйте секретами отримання візи (1).

Загально відомо, що багато західних країн не надто охоче видають візи громадянам України (2). Та все ж українці мають можливість їх отримати – слід тільки дотримуватись кількох простих правил, які допоможуть завоювати серця працівників посольств так консульств, котрі присікуються до кожної дрібнички при розгляді прохання на видачу візи (3).

(II) Віза: таємниці майстерності (1).

Не секрет, що багато західних країн доволі неохоче відкривають туристичні візи для громадян України (2). Однак одержати заповітну візу все-таки реально – для цього потрібно лише дотримуватись кількох простих правил, які допоможуть перемогти дотитливих співробітників посольств і консульств (3).

Вищенаведений текст належить до публіцистичного стилю, стилю періодичної преси, а отже, передбачає вживання різних стилістичних засобів, розмовної мови та навіть жаргонних висловів [3]. Як ми бачимо, перекладачі застосовували однакові мовні рівні при інтерпретації тексту та приблизно однакову кількість стилістичних засобів. Загальна комунікативна інтенція автора передана, а ілокутивна сила залишилась незмінною. Що ж стосується креативності, очевидним є те, що перекладачі творчо підійшли до перекладу уривку, внісши в нього навіть елемент гумору та іронії. Так, у перекладі I перекладач застосовує метафору *завоювати серця*, перекладаючи дієслово *conquer*, а прагматичну ідіому *delve into every detail* перекладає *присікуються до кожної дрібнички*. Заголовок статті калькується. У варіанті перекладу II перекладач адаптує заголовок для підтримання загального характеру тексту (злегка іронічного): *Віза: таємниці майстерності*, а також

прагматично змінює структуру речення (3), використовуючи оригінальну метафору *перемогти допитливих снігробітників посольств і консульств* для передачі *conquer the staff at embassies and consulates who delve into every detail*, перетворивши таким чином складне речення з двома підрядними у складне речення з одним підрядним. Як уже було сказано, дані трансформації не змінили ілюкутивної сили тексту оригіналу та передали комунікативну інтенцію автора. Перекладацька креативність тут була уміло та помірно використана.

Проте не всі варіанти перекладу є однаково креативними та свіжими.

The Lobby Lounge (1).

Situated in the heart of the hotel, this is a haven of dining tables with luxurious sofas and lounge chairs around the onyx fireplace (2). Throughout the day, "Lobby Lounge" offers a wide selection of snacks and light meals (3). Afternoon tea is served featuring savouries, cakes and pastries, freshly baked by the skilful experts (4).

(I) Бар "Лоббі" (1).

В барі, що знаходиться у вітальні готелю, обідні столи, зручні дивани та м'які крісла розташовані навколо каміну з оніксу (2). Бар відкритий протягом дня та пропонує широкий вибір закусок та легких страв (3). Післяобідній чай подається зі свіжим солоним та солодким печивом і іншими кондитерськими виробами (4).

(II) Зал "Лоббі Лаундж" (1).

Розміщений в самому серці готелю, він є справжньою пристанню для бажаних насолодитись обідом, сервірованим на столах, що оточують оніксовий камін та зручно розташуватись на розкішних диванах та комфортабельних кріслах (2). Протягом дня ви можете вибрати щось із запропонованого різноманіття легких закусок та страв (3). А по обіді вам запропонують чай з пікантними тістечками, кексами, тортами тощо, майстерно приготовленими найкращими професіоналами (4).

Даний текст, написаний в публіцистичному стилі, має на меті донести до читача певний зміст та спонукати його скористатись запропонованими послугами. Звичайно, для досягнення цієї мети переклад II є більш придатним. Він повністю зберігає комунікативну інтенцію автора та посилює ілюкутивну силу тексту. Перекладач уривку I застосовує більш нейтральні мовні засоби та просто перераховує запропоновані послуги (I.2, I.3, I.4), донісши до читача комунікативну інтенцію автора, послабивши, однак, ілюкутивну силу тексту. Таким чином, у перекладі I перекладач практично не застосовує творчий підхід, хоч і притримується всіх необхідних параметрів тексту. У перекладі II креативність перекладача є очевидною. Він не тільки додає більш стилістично забарвлену лексику (II.2, II.3, II.4), притримуючись все ж необхідних параметрів тексту, але й використовує інші засоби прагматичної адаптації тексту (передача непрямих мовленнєвих актів прямими, заміна констатива директивом тощо). Таким чином, очевидним є те, що творчий підхід, креативність перекладача в даному випадку є більш прийнятною для передачі комунікативної інтенції автора, а, отже, для кращої прагматичної адаптації вихідного тексту.

Розглянемо наступний туристичний текст та варіанти його перекладу.

Booking your cruise (1).

How do I make booking (2)?

To book your chosen holiday, contact your travel agent (3). The first named person on the booking (who must be at least 25) must complete and sign our booking form (4). This must then be handed to the travel agent (5). You must pay a deposit of \$150.00 per person (6).

How will my cruise be confirmed (7)?

Providing your chosen holiday is available, we will confirm it over the telephone to your travel agent (8). Flight details may be confirmed at a later date (9). We will then send your travel agent Confirmation Invoice (10). A binding contract between us only comes into existence when we

send out our Confirmation Invoice to your travel agent (11). A contract will exist at this point even if we are unable to confirm your flight details at that time (12).

(I) Бронювання круїзу (1).

Як зробити замовлення (2)?

Щоб замовити обраний тур, зверніться до туристичної агенції (3). Перша особа у списку бронювання, котра досягла 25 років, повинна заповнити та підписати форму (4). Після цього форма потрапляє до менеджера туристичної агенції (5). Також потрібно залишити передоплату в розмірі €150 з людини (6).

Як отримати підтвердження бронювання (7)?

При наявності місць на обраний тур, представник компанії робить усне підтвердження за телефоном туристичної агенції (8). Авіа переліт може бути підтверджений пізніше (9). Після цього компанія відсилає рахунок-підтвердження туристичній агенції (10). Контракт між компанією та замовником вступає в дію тільки після одержання туристичною агенцією рахунку-підтвердження (11). Контракт діє навіть якщо компанія ще не підтвердила авіа переліт (12).

(II) Бронювання круїзу (1).

Як забронювати круїз (2)?

Щоб забронювати обраний вами круїз, зверніться в своє турагентство (3). Особа, вказана першою в бронюванні (не молодше 25 років), повинна заповнити та підписати лист бронювання (4). При цьому вам необхідно також оплатити депозит за кожного вказаного у бронюванні пасажирів (від \$250.00) (5).

Як я отримаю підтвердження бронювання (6)?

При наявності місць на обраний вами круїз ваше турагентство зробить для вас бронювання круїзу, отримає та видасть вам рахунок-підтвердження (7). Після отримання рахунку-підтвердження ви зобов'язані оплатити круїз у вказаний в рахунку термін, інакше він буде анульований і ви втратите депозит (8). Дана умова діє навіть при тимчасовій відсутності деталей авіа перельоту (9).

Текст належить до офіційного, ділового стилю мовлення. Тут очевидною є чітка когерентність тексту, яка дублюється також і у варіантах перекладу. Принцип відповідного відтворення термінів, наявних у тексті оригіналу, дотримується перекладачами обох уривків українською мовою. Так звана “сухість” офіційного стилю залишає мало місця для креативності перекладача, вимагаючи все ж прагматичної адаптації. Так, у перекладі I прямі мовленнєві акти трансформуються у непрямі мовленнєві акти (I.6, I.8), а промісивні мовленнєві акти стають констативними у цільовому тексті (I.8, I.10, I.12). Також тут відбувається прагматична адаптація цифр: американський долар з тексту оригіналу стає євро (I.6) у варіанті перекладу I. Ілокутивна сила тут залишається незмінною, а комунікативна інтенція автора передана в повному обсязі. Переклад II також не відрізняється значною креативністю, але прагматична адаптація тут є більш явною. Перш за все, текст зазнав скорочень з метою полегшення сприйняття його читачем цільової аудиторії. Так, тут вилучена складна та непотрібна для рядового споживача туристичних послуг інформація про взаємовідносини між компанією-провайдером та агенцією-посередником (II.7), а також викладені основні умови договору замість звичайного посилання на нього (II.8, II.9). З точки зору прагматичної адаптації тексту задля спрощення передачі комунікативної інтенції автора даний підхід є більш вдалим, порівняно з перекладом I. Також перекладач адаптував цифру згідно з політикою туристичної агенції-посередника (II.5) (очевидно, включивши в суму депозиту вартість туристичних послуг агенції). Загалом, обидва варіанти перекладу мають право на існування, хоча варіант II здається нам більш вдалим з точки зору прагматичної адаптації тексту відповідно до потреб цільової аудиторії. Крім того, перекладач II застосовував

творчий підхід у процесі опрацювання тексту оригіналу, що позитивно відобразилося на тексті перекладу.

Розглянемо наступний уривок туристичного тексту та варіанти його перекладу.

Key West, Florida (1).

Key West is a unique and tiny island, dotted with history, festivals and beaches (2). Be sure to catch the beautiful sunsets that shimmer over the Gulf of Mexico (3).

О *Set sail for the backcountry of uninhabited islands in the Florida Keys and kayak through unspoiled waters (4).*

О *Enjoy a walking tour through the heart of the Old Town of Key West while learning about historical highlights, all within two blocks of the waterfront (5).*

(I). Кі Уест, Флорида (1).

Кі Уест – крихітний та унікальний острів з багатою історією, фестивалями та пляжами (2). Обов'язково помилуйтеся заходом сонця над Мексиканською затокою (3).

О *Відвідайте один з безлюдних островів Флорида Кіс та не оминіть можливість поплавати на човні в чистих водах затоки (4).*

О *Прогулюючись центром старого Кі Уеста, що знаходиться на відстані двох кварталів від моря, пориньте в його історію (5).*

(II). Кі Уест, Флорида (1).

Кі Уест, хоч і крихітний, проте унікальний своєю історією, фестивалями та пляжами острова (2). Мерехтливі промені сонця, що заходить над Мексиканською затокою, залишать у ваших серцях незабутні враження (3).

О *Коли ви пропливатимете яхтою попри незаселені острови Флорида Кіс, побайдаркуйте в їх прозорих водах (4).*

О *Залишивши позаду море, приєднайтесь до пішої екскурсії стародавніми вулицями центральної частини Кі Уеста та дізнайтесь найцікавіші історичні факти острова (5).*

Даний туристичний текст є довідковим, публіцистичним і залишає достатньо місця для креативності перекладача. Оскільки комунікативною інтенцією автора є переконати читача відвідати запропоновану місцевість, у перекладача є широкий вибір стилістичних та мовних засобів для прагматичної адаптації тексту. Так, у перекладі I ми бачимо, що перекладач дотримався всіх необхідних параметрів тексту та зумів передати інтенційний зміст вихідного тексту. Проте ілюктивна сила перекладу послаблена порівняно з оригіналом, оскільки стилістичні засоби мови оригіналу не знайшли достатньо висвітлення у тексті перекладу. Так, перекладач уривку I вживає в основному стилістично нейтральну лексику (*catch the beautiful sunsets that shimmer over* – *помилуйтеся заходом сонця*; *set sail for* – *відвідайте* тощо) та проводить лише ту прагматичну адаптацію тексту, яка необхідна для адекватної передачі основних фактів. Також не зовсім адекватно передана реалія, яка втратила при перекладі автентичне забарвлення та стала нейтральним, та навіть тривіальним виразом (*kayak through unspoiled waters* – *поплавати на човні в чистих водах затоки*).

Розглянувши переклад II, ми бачимо, що перекладач був більш вправним у використанні стилістичних та лексичних засобів та творчо підійшов до прагматичної адаптації даного тексту. Так, стилістично забарвлені вирази (*catch the beautiful sunsets that shimmer over* – *мерехтливі промені сонця... залишать у ваших серцях незабутні враження*; *set sail for* – *коли ви пропливатимете яхтою*) роблять переклад II більш відповідним до комунікативної інтенції автора. Переклад реалії є креативним та оригінальним (*kayak through unspoiled waters* – *побайдаркуйте в їх прозорих водах*). Таким чином, ми знову переконались, що креативність, творчий підхід перекладача відіграє неабияку роль при прагматичній адаптації тексту.

Наступний уривок туристичного тексту з прикладами його перекладу буде ще однією ілюстрацією рівня креативності підходу перекладачів.

Your Accommodation (1).

In Assisi our small family run hotel is in a quiet back street just off the town's main square (2). The view from its pretty terraced garden is wonderful (3). In Spello we spend 2 nights (4). The second day here can be taken as a rest day, or alternatively a circular walk is available (5). Albergo de Teatro is an elegantly restored 18th century building near the Augustus Gate (6). Its eleven well appointed rooms merit 3 stars (7).

(I). Проживання (1).

Наш невеликий сімейний готель в місті Ассісі знаходиться в тихенькому провулку недалеко від головної міської площі (2). Вид з його тераси чудовий (3). В місті Спелло зупинка на 2 ночі (4). Другий день є вільним, або ж за бажанням можна замовити пішу екскурсію (5). Готель «Альберго де Театро» – оновлена споруда 18 століття, розташована біля воріт Августа (6). Одинадцять комфортабельних кімнат готелю відповідають рівню 3 (7).*

(II). Умови проживання (1).

В місті Ассісі ми зупинимось в маленькому приватному готелі, що знаходить в одному з провулків недалеко від центральної площі (2). Вид з саду на терасі зачаровує (3). Дві ночі ми проведемо в місті Спелло (4). Другий день передбачений для відпочинку (5). За бажанням можна додатково замовити оглядову екскурсію (6). «Альберго де Театро» – елегантний готель, побудований у 18 столітті, нещодавно реставрований (7). Знаходиться неподалік Августових воріт (8). Кількість номерів – 11, зі зручностями, категорія – 3 (9).*

Даний туристичний текст також носить довідковий характер та є публіцистичним. Як ми бачимо, переклади практично однакові у використанні стилістичних засобів та способів прагматичної адаптації тексту. Креативний підхід перекладачів теж рівномірний. Переклад I все ж є більш художнім, перекладач не використовує туристичну термінологію (*кімнат готелю, рівню 3** тощо) для адаптації даної статті. Непрямі мовленнєві акти мови оригіналу передаються непрямыми мовленнєвими актами тексту перекладу. Дотримуючись всіх вище згадуваних параметрів тексту, перекладач доносить комунікативну інтенцію автора тексту оригіналу до читача цільової аудиторії. Ілокутивна сила залишається незмінною. Перекладач уривку II використовує необхідну туристичну лексику при інтерпретації тексту оригіналу (*замовити оглядову екскурсію, кількість номерів, категорія – 3**), передаючи комунікативну інтенцію автора та залишаючи ілокутивну силу теж незмінною. Непрямі мовленнєві акти тут теж передаються непрямыми мовленнєвими актами, однак кілька складних речень поділяються на прості (II.5 та II.6, II.7 та II.8) з метою полегшення їх сприйняття.

Таким чином, ми бачимо, що креативність перекладачів обох уривків є однаково достатньою для необхідної прагматичної адаптації тексту до вимог цільової мови.

Відомо, що раніше переклад вважався процесом стилістичної нейтралізації, але зараз поряд з певною модернізацією та кращими перекладацькими методами ми спостерігаємо збільшення рівня креативності, збагачення стилю перекладів [7:11]. Це ж підтверджує вище проведений аналіз уривків туристичних текстів. У проаналізованих 5 уривках туристичних текстів на мові оригіналу та 10 варіантах їх перекладу креативний підхід перекладачів допоміг передати комунікативну інтенцію авторів текстів мови оригіналу та в 9 випадках з 10 розглянутих залишив незмінною або збільшив ілокутивну силу при перекладі. Тексти перекладу читаються легко, однак перекладач все ж повинен пам'ятати, що елегантна креативність не повинна покрашувати звучання тексту, навіть якщо перекладач обдарована, винахідлива та талановита людина. Все таки переклад – репродуктивна праця і це слід враховувати. “Надто креатині” переклади звичайно легко читаються, справляють необхідне враження, однак не відповідають вимозі адекватності.

Як ми бачимо, підняте питання є складним та важким. За словами І.Генцлера [4:89], “Вимоги до перекладача є величезними; вони охоплюють компетенцію літературного критика, вченого-історика, лінгвіста та креативного художника. Не дивно, що оцінити їх нікому”.

Основними труднощами при перекладі туристичних текстів є широка різноманітність стилів їх написання. Отже, перекладач повинен бути знавцем та володіти досвідом перекладу текстів від науково-технічних до художніх. Проблема тут в різноманітності стилів, динамічності характеру мови, застосуванні різноманітних мовних рівнів. Дана ситуація тільки частково узгоджується з точними описами, основаними на загальних правилах. Щоб оцінити адекватність тексту оригіналу та тексту перекладу, необхідно враховувати як параметри тесту, так і описовий метод з креативним підходом.

Отже, перспективи подальших досліджень полягають у необхідності проводити загальний та систематичний аналіз перекладу туристичних текстів з урахуванням лінгвістичних принципів, що приведе до появи об’єктивних кількісних даних, які, в свою чергу прийдуть на зміну суб’єктивним враженням при оцінці якості перекладу та встановлять межі недостатньої, так і надмірної та неадекватної креативності.

ЛІТЕРАТУРА

1.Антонюк С.М. Прагматична адаптація при перекладі (на матеріалі кінофільму “Family Man”).//Актуальні проблеми філології та перекладознавства. Збірник наукових праць. – 2007. – Ч.1. – С.13-16. 2.Карабан В.І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову. – Вінниця: Нова книга, 2003р. – 608с. 3.Контілов В. Теорія і практика перекладу. Навчальний посібник. – Київ: Юніверс, 2003р. – 280с. 4.Gentzler E. Contemporary Translation Theories. – London-New York: Routledge, 1993. – 287р. 5.Hervey S., Higgins I. Thinking Translation. – London: Routledge, 1992. – 328р. 6.Hickey Leo. The Pragmatics of Translation. – Clevedon etc.: Multilingual Matters LTD., 1998. – 346р. 7.Knittelova D. On the Degree of Translator’s Creativity.// Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Philosophica 73. – 2000. – P.9-12. 8.Leech G.N. Principles of Pragmatics. – London-New York: Routledge, 1983. – 236р. 9.Neubert A., Shreve G.M. Translation as Text. – Kent: Ohio, 1981. – 260р. 10.Newmark P. Approaches to Translation. – New York: Prentice Hall, 1998. – 214р. 11.Nida E.A., Taber Ch.R. The Theory and Practice of Translation. – Leiden: Brill, 1969. – 197р.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Круїз-2000. Літній відпочинок. Європа. – Чернівці, 2006. 2.Круїзи по всьому світу. – London: Royal Caribbean International, 2004. 3.Круїзний калейдоскоп. – Діліжанс-Тур: Одеса, 2005. 4.Celebrity Cruises. – London: Celebrity, 2005. 5.Pan Ukraine. Лето 2004. – К., 2004. 6.Sherpa expeditions. Walking Worldwide. – Hounslow: Sherpa Expeditions, 2004

СТАРОВОЙТОВА Х.В.

Київський національний лінгвістичний університет

МЕТАФОРИЧНА МОДЕЛЬ ЖИВА ІСТОТА → МАТЕР ЯК ВТІЛЕННЯ АРХЕТИПУ МАТЕРІ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ ДРАМІ

В останні десятиліття проблема метафори набула значної уваги вчених (Л.І.Белєхова, Л.Ф.Ваховська, О.П.Воробйова, О.А.Ляшик, Н.В.Павлович), що дало поштовх до нового осмислення метафоричних виразів. Метафора як один із провідних засобів репрезентації знання у мовній формі стає шляхом розуміння основ мислення людини у процесі пізнання світу і створенні його образів, що зумовлює **актуальність** нашого дослідження метафоричних образів сучасної французької драми, у яких реалізується універсальний архетип людства – архетип *матері*.

Об’єктом цієї статті виступає метафорична модель ЖИВА ІСТОТА → МАТЕР у тканині сучасної французької драми.

Предметом дослідження є мовні засоби вербалізації метафоричної моделі ЖИВА ІСТОТА → МАТІР, що ґрунтується на архетипі *матері*, у сучасних французьких п'єсах.

Метою статті є спроба виокремити мовні засоби, за допомогою яких утворюються метафоричні образи на позначення живих істот, що втілюють архетип *матері* у творах сучасної французької драми.

Трактування архетипів як первісних образів, позачасових схем, формул дає нам змогу говорити про архетипи, як про системну субстанцію Універсуму – зібрання усіх основних образів людства [1:81]. Образ – це соціальний еталон позитивного або негативного, який виступає як динамічний феномен, що акумулює усе багатство асоціацій. Архетип *матері* живе у культурі франкомовного соціуму: він з'являється, розвивається та втілюється в образах у сучасних французьких п'єсах. Первісний концепт МАТІР, який ґрунтується на архетипі *матері*, проходить процес метафоризації, який заснований на процедурі обробки знань. В дескриптивній теорії метафори метафора представлена у вигляді сполученості дескрипторів, які відображають царину джерела і царину мети метафоричної проекції. Поєднання сигніфікативних дескрипторів А та Б здійснюється за схемами, як А → це Б, А → Б, які услід за А.М.Барановим [2], ми сприймаємо як “метафоричні моделі (М-моделі)”. Перший дескриптор А є сигніфікативним, другий Б – денотативним. *Стрілка* → є показником когнітивно-семантичного сполучення та вказує на напрям подібності А та Б, тобто який дескриптор є основним.

Констатуємо, що у ролі майбутньої матері у сучасній французькій п'єсі використовується образ чоловіка з нетрадиційною орієнтацією, що з одного боку, вказує на відхилення у загальній системі еволюції людства, де матір'ю є жінка, з іншого боку, чоловік, який вважає, що відносно нього природа-матір зробила помилку і він повинен був народитися жінкою, дає нам змогу осмислювати образ чоловіка-жінки, що реалізується за рахунок активації у свідомості мовця метафоричної моделі А-ЧОЛОВІК → ЦЕ МАТІР, що структурується метафоричними концептами, які втілюють первісні концепти ЧОЛОВІК, ЖІНКА, які, у свою чергу, пройшли крізь призму первинних метафор ОБ'ЄКТ – ВМІСТИЩЕ, ЖИВА ІСТОТА – ВМІСТИЩЕ, ВМІСТИЩЕ – МАТІР, у підґрунті яких знаходиться архетип *батька* та *матері*.

Jo: Toi tout entier je peux t'avaler te gober te mettre à l'intérieur de moi. Je te mets dans mon ventre. J'encaisse tes coups je protège mon bas-ventre tu cognes n'importe où et n'importe comment bonhomme et ça ma plaît tu es mon démon (Azama 1995, Zoo de nuit, c. 15).

За Ю.Крістєвою [3], зазначимо, що про чоловіка, який має бажання та думки, що властиві лише жінкам, слід говорити, як про а-чоловіка (курсив наш. – Х.С.), у якого від звичайного чоловіка – лише фізична оболонка. Такий чоловік, який несвідомо опинився під впливом материнського комплексу, що ґрунтується на архетипі *матері*, стає гомосексуалістом або донжуаном [4:219]. Отже, образ а-чоловіка у тканині сучасних французьких п'єс актуалізується у дієслівних словосполученнях на позначення стану вагітної жінки: *se mettre à l'intérieur; encaisser des coups; protéger son bas-ventre*, які є мовними засобами актуалізації М-моделі А-ЧОЛОВІК → ДОБРА МАТІР, що у підґрунті має первинну концептуальну метафору ОБ'ЄКТ ВМІСТИЩЕ, А-ЧОЛОВІК – ВМІСТИЩЕ та утворена метафоричними концептами А-ЧОЛОВІК, МАТІР, ВМІСТИЩЕ, які відображають первісний концепт МАТІР (+), що втілює архетип *матері*.

Зауважимо, що у франкомовному суспільстві панує думка, що матір – це сильна, вольова та безстрашна жінка, яка може постояти та захистити себе і свою дитину. Але у сучасних французьких п'єсах за рахунок вживання компаративних тропів спостерігається ототожнення образу матері з образом дитини. Пряме ототожнення відбувається за схемою М-моделі А → це Б, де сигніфікативним дескриптором А є метафоричні концепти, у яких втілюється первісний концепт МАТІР, що вербалізується у мовленні персонажів за допомогою

лексем на позначення дій та характеристик матері, Б – це метафоричний концепт ДИТИНА, який втілюється у лексемах на позначення дій та поведінки дитини: *hurlait, pleurer, s'amuser, faire des bêtises, saboter, ne pas suivre un conseil, n'en faire qu'à sa tête, s'égayer, se divertir, enrager*. Таким чином, М-модель МАТІР → ЦЕ ДИТИНА є складовою частиною комплексної метафоричної моделі МАТІР → ЖИВА ІСТОТА, яка структурована метафоричними концептами, у яких активується первісний концепт МАТІР, що є втіленням архетипу **матері**, який пройшов крізь призму первинних метафор ОБ'ЄКТ – ВМІСТИЩЕ, МАТІР – ВМІСТИЩЕ, ЖИВА ІСТОТА – ВМІСТИЩЕ:

1) *Première pucelle: L'autre nuit, j'entendrais les coups à travers la maison... Ma mère hurlait...et pleurait comme un petit enfant (Bonal 1994, *Turbulences et petits détails*, c. 51).*

2) *Troisième pucelle: Les mères battues sont comme des enfants...*

*Deuxième pucelle: Même pas battues, elles sont comme des enfants (Bonal 1994, *Turbulences et petits détails*, c. 52).*

На нашу думку, контактне розташування лексем *la mère* та *l'enfant* у тканині п'єси породжує і посилює смислове:

Ma mère hurlait...et pleurait comme un petit enfant..

Les mères battues sont comme des enfants
elles sont comme des enfants.

Вважаємо, що таке розташування номінантів *la mère* та *l'enfant* у фрагментах 1 та 2 у п'єсі Бональ "*Turbulences et petits détails*" вказує на їх найсильніше наближення, тобто, констатуємо функціонування метафоричної моделі МАТІР → ЦЕ ДИТИНА, де одним з структурних концептів є метафоричний концепт МАТІР, у якому відображається первісний концепт МАТІР, що є втіленням архетипу **матері**.

Жінка-матір виконує багато інших важливих ролей у франкомовному суспільстві, а саме: *infirmière, présidente de la République, députée, maîtresse de maison, concierge, cuisinière, chirurgien, physicienne* та *vendeuse*, що підтверджується жіночими образами сучасної французької драми, які вербалізуються у мовленні персонажів за допомогою лексем на позначення як позитивних (*sensibilité, douceur, bonté, tendresse, coeur d'or, pitié, humanité, amabilité, bénignité, candeur, bonne, belle, douce, sensible, bénévole, tolérante, complaisante, aimable, bienfaitante, ange de bonté, tout coeur*), так і негативних (*manquée, insuffisance, avidité, irritation, vicieuse, pitoyable, détestable, répréhensible, irrévocable, avilissante, imperfectible, infanticide, vivoter, tuer, empoisonner, fausser*) рис жінки, у яких втілюються метафоричні моделі, що утворені метафоричними концептами на позначення дій та вчинків матері відносно суспільства та власної родини, які, у свою чергу, відображають первісний концепт МАТІР (+) та первісний концепт МАТІР (–), що ґрунтуються на архетипі **матері**, які переломилися крізь первинні метафори МАТІР – ВМІСТИЩЕ, МАТІР – ЗАХИСТ, МАТІР – ПОРЯТУНОК та ВІД ОБ'ЄКТУ – ПОГАНО, ДАЛІ ВІД МАТЕРІ – ПОГАНО, ВІДСТАНЬ – ПОГАНО. Але рисами люблячої матері у сучасній французькій драмі наділяється лише жінка з добрим серцем:

*Claire: Madame nous tue avec sa douceur! Avec sa bonté, Madame nous empoisonne. Car Madame est bonne! Madame est belle! Madame est douce! (Genet 2001, *Les bonnes*, c. 75).*

Поважне ставлення до жінки, яка лагідна (*Madame est douce*), добра (*Madame est bonne*), гарна (*Madame est belle*) до своїх покоївок, адресант зазначає за допомогою слова *Madame* з великої літери, та використовує граматичний прийом: написання кожного речення у репліці служниці *Claire* в окличній формі. З одного боку, у лексемах з позитивною конотацією на позначення якостей жінки-матері *sa douceur, sa bonté, bonne, belle, douce* вербалізується образ матері, у якому актуалізується М-модель МАДАМ → ДОБРА МАТІР, що у підґрунті має первісний концепт МАТІР (+). З іншого, наявність у експресивній репліці покоївки дієслів *tuer, empoisonner*, вказує на протилежний образ матері, тобто вони є мовним

засобом актуалізації метафоричних моделей МАДАМ → ВБИВЦЯ або МАДАМ → ГРИЗНА МАТЕР, що структуровані метафоричними концептами, які ґрунтуються на негативному аспекті архетипу *materni*. Поєднання та чергування адресантом у одному реченні лексем на позначення протилежних якостей жінки-матері: *Madame nous tue* (–) *avec sa douceur* (+) та *Avec sa bonté* (+), *Madame nous empoisonne* (–), що вербалізують позитивний і негативний аспекти архетипу *materni*, дає нам змогу поєднати метафоричні моделі МАДАМ → ДОБРА МАТЕР та МАДАМ → ГРИЗНА МАТЕР. Таким чином, констатуємо, що у сучасній французькій драмі образ грізної матері, у якому реалізуються М-модель ДОБРА МАТЕР → ГРИЗНА МАТЕР, є відображенням позитивного і негативного аспектів архетипу *materni*.

У сучасних французьких п'єсах адресанти (les scripteurs) намагаються зображувати матер у різних життєвих ситуаціях. Так, жінка-матер у відчаю або, коли її дитині загрожує небезпека, здатна перетворитися на тварину. У сучасній французькій драмі образ матері-тварини символічний і є втіленням архетипу *materni*. Він вербалізується у лексемах на позначення тварин, які, по-перше, є корисними у суспільстві: *vache, mouton, poule, oie, lièvre, lapin, cheval*, а, по-друге, відзначаються своїм лагідним ставленням до своїх дитинчат: *ourse, louve, chienne*, тобто спостерігається функціонування первинних метафор ОБ'ЄКТ – ЖИВА ІСТОТА, МАТЕР – ЖИВА ІСТОТА, ТВАРИНА – МАТЕР, МАТЕР – ЗАХИСТ ТА ТУРБОТА, через які первісний концепт МАТЕР (+) трансформується у метафоричні концепти, що є сигніфікативним дескрипторами М-моделей ДОБРА МАТЕР → ГУСКА, ДОБРА МАТЕР → ВОВЧИЦЯ, ДОБРА МАТЕР → ЖИВА ІСТОТА:

Sarah: Trouve-moi le môme et je t'écouterai. Regarde l'animal inconnu qui se cache dans mes yeux tu verras qu je ne suis ni homme ni femme tu me verras clairement comme je suis: je végète dans les ruines de mon corps (Azama 1995, *Zoo de nuit*, c. 27).

Звернення жінки-матері до невідомого чоловіка з проханням допомогти знайти її дитину (*Trouve-moi le môme*) на початку репліки налаштовує адресата на співпереживання з жінкою. Образ матері ототожнюється з образом невідомої тварини (*l'animal inconnu, je ne suis ni homme ni femme*), оскільки зникнення дитини для неї – це крах її життя (*je végète dans les ruines de mon corps*). Прохання зазирнути саме у вічі (*dans mes yeux*) підтверджує щирість її почуттів, оскільки очі – це дзеркало душі людини. Отже, у підґрунті образу матері-тварини є М-модель ДОБРА МАТЕР → НЕВІДОМА ТВАРИНА, яка відображає позитивний аспект архетипу *materni* та є складовою частиною комплексної М-моделі ЖИВА ІСТОТА → МАТЕР.

Вважається, що духовний характер матері втілюється у птаху [5:102]. Ототожнення жінки-матері з представниками пташиного світу є характерною рисою у драматургічній творчості франкомовних адресантів, що зумовлено існуванням та функціонуванням у свідомості представників франкомовного соціуму метафоричної моделі МАТЕР → ПТАХ, де сигніфікативним дескриптором є метафоричний концепт МАТЕР, що ґрунтується на первісному концепті МАТЕР, у якому втілюється архетип *materni*. Образ птаха, який набуває рис жінки-матері, у сучасній французькій драмі реалізується за допомогою метафоричного вживання лексем та словосполучень на позначення фізичних та якісних характеристик та дій птахів: *babiller, bec* (*avoir le bec bien affilé* – *бути балакучим*), *ailes* (*se réfugier sous l'aile de qn* – *сховатися під крильце*), *plume* (*se sentir léger comme une plume* – *почуватися легко*), *patte* (*faire patte de velours* – *сховати кізми*), *canard, chouette, coucou, alouette*:

Philippe: Tu es une chouette de mère (Vinaver 1978, *Théâtre de chambre*, c. 22).

Порівняння образу матері з таким незвичним птахом, як сова, не є випадковим. Як відомо, сова, з одного боку, це нічний птах, що втілює страх та невідомість, з іншого, сова – це символ мудрості та чаклунства [6:126]. Отже, зауважуємо, що образ сови у свідомості мовної особистості набуває амбівалентного значення. Ототожнення образу матері та образу сови у тексті п'єси Вінавєра “*Théâtre de chambre*” (МАТЕР → СОВА) вказує на те, що у

франкомовному соціуму ці образи мають схожі риси: мудра, справедлива, обрана, і крім цього, сова – це знак посвячених людей, людей з неабиякими можливостями [6:280].

Слід відмітити, що представником класу плазунів, з яким у сучасній французькій драмі порівнюється образ матері, є лише змія – *serpent*. Змія – це одне з найсуперечливіших створінь природи у символіці різних народів. Символізм змії ґрунтується на ідеї життя. Змія тлумачиться не як живий (*le vivant*), а як – живильний, життєдайний, животворний (*le vivifiant*), що вказує на втілення у цьому символі архетипу *materі*. Крім того, змія є складовою частиною тріади “земля – змія – крокодил”, яка стоїть в ряду складних символів “жінка – плодючість – волога (вода)” [6:106-109]. У русі зірок змія – це перша форма, перше зображення, що з’являється на небі, вона є *la mère du Zodiaque*. Змія – це завжди жінка. Вона розумна, мудра та хитра. У франкомовному суспільстві змія – це один з найважливіших символів людської душі. Змія є втіленням уроборосу, коловороту усього існуючого, тобто амбівалентного архетипу *materі*, а також символом появи та знищення [7:868-869]. У мовленні персонажів сучасних французьких п’єс зустрічається ототожнення образу змії та образу матері, тобто актуалізується метафорична модель ЗМІЯ → МАТІР, складовими якої є метафоричні концепти ЗМІЯ, МАТІР, у яких відображається первісний концепт МАТІР, що пройшов крізь призму первинних метафор: ОБ’ЄКТ – ВМІСТИЩЕ, МАТІР – ПРИРОДА, ЖИВА ІСТОТА – МАТІР, і є втіленням архетипу *materі*. У сучасній французькій драмі образ змії набуває рис доброї матері, оскільки ґрунтується на позитивному аспекті архетипу *materі* (ДОБРА МАТІР), який віддзеркалює метафорична модель ДОБРА МАТІР → ЗМІЯ, яка, у свою чергу, є реверсивною (ДОБРА МАТІР ↔ ЗМІЯ), оскільки ми фіксуємо реалізацію метафоричної моделі ЗМІЯ → МАТІР у сучасних французьких п’єсах, що вербалізується у лексемах та словосполученнях на позначення фізичних і якісних характеристик плазунів та їх дій: *serpent, changer de peau, se glisser partout, anneaux, dard, crochet, ramper, sang froid, venin, reptation*:

Elena: ...Moi, je m'appelle Elena Maykowska. Bientôt, je serai Miss Helen May. Je suis comme serpent, je veux changer de peau et me glisser partout (Besnehard 1989, L'ourse blanche, c. 97).

У мовленні персонажу образ змії (*Je suis comme serpent, je veux changer de peau et me glisser partout*) є засобом втілення архетипу *materі*, який структурується у первісному концепті МАТІР (+) та первісному концепті МАТІР (–). Бажання персонажу п’єси “*L'ourse blanche*” змінити прізвище (*je m'appelle Elena Maykowska. Bientôt, je serai Miss Helen May*) подібно тому, як змія змінює шкіру (*je veux changer de peau*). Жінка ладна зробити такий крок заради свого життя та життя її майбутньої дитини. Вона має надію, що їх життя після цього стане кращим (*me glisser partout*). Таким чином, у мовленні персонажів сучасної французької драми образ змії набуває рис доброї матері та ґрунтується на позитивному аспекті архетипу *materі*, що віддзеркалюється у метафоричній моделі ДОБРА МАТІР → ЗМІЯ.

Іноді у сучасних французьких драматургічних творах жінка-матір зображується як слабка істота, яка втрачає надію на краще. Вона не хоче більш боротися за своє щастя та щастя своєї дитини. Вона подібна личинці, яка чекатиме свого кінця (смерті) або, якщо доля буде більш до неї ласкава, стане якоюсь комахою. Личинка у свідомості представника франкомовного соціуму – це символ майбутнього, оскільки це майбутня матір, з якої з’явиться метелик; а матір – це жінка, яка завжди може знайти вихід з будь-якої ситуації, бо вона мудра, як сова; сильна, як бик; лагідна, як ведмідь [8]. Так, у сучасній французькій драмі первісний концепт МАТІР, який є втіленням архетипу *materі*, проходячи крізь призму первинних метафор: ОБ’ЄКТ – ВМІСТИЩЕ, МАТІР – ВМІСТИЩЕ, МАТІР – ЖИВА ІСТОТА, стає складовою частиною М-моделей МАТІР → КОМАХА, МАТІР → ЛИЧИНКА, які структуровані метафоричними концептами МАТІР, ЖИВА ІСТОТА, ЛИЧИНКА, КОМАХА, у сучасних французьких п’єсах вербалізуються за допомогою лексем і словосполучень на позначення комах і їх дій:

Sarah: Je ne vais pas vous raconter ma vie elle est pleine de trous.

L'homme: Ne restez pas inerte comme une larve battez-vous. Je vous l'ai déjà dit si je peux je ferai (Azama 1995, Zoo de nuit, c. 25).

Вважаємо, що у тексті п'єси Азама "Zoo de nuit" образ матері осмислюється як образ личинки, у якому активується метафорична модель МАТЕРІ → ЛИЧИНКА, метафоричні концепти якої втілюють архетип *materі*. Так, у мовленні персонажу лунає заклик до боротьби (*battez-vous*) та пропонується допомога (*Je vous l'ai déjà dit si je peux je ferai*). На нашу думку, метафорична модель МАТЕРІ → ЛИЧИНКА, яка втілюється у образі матері-личинки, є амбівалентною, оскільки існує метафорична модель МАТЕРІ → НЕ ЛИЧИНКА, що вербалізується у негативному реченні *Ne restez pas inerte comme une larve*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у сучасній французькій драмі образ живої істоти, який є втіленням архетипу *materі*, вербалізується у лексемах на позначення представників усіх класів: тварини (*ourse, louve, chienne, vache, lièvre, lapin, cheval*), птахи (*poule, oie, canard, chouette, coucou, alouette*), плазуни (*serpent*), комахи (*abeille*), їх фізичних (*dans le ventre, dans les ruines du corps, le bec bien affilé, patte de velours, sous l'aile de, vivifiant, sang froid, dard, crochet*) і якісних (*tendresse, coeur d'or, pitié, humanité, amabilité, répréhensible, irrévocable, avilissante, imperfectible, inerte*) характеристик та дій (*avalier, gober, encaisser, protéger, hurler, pleurer, changer de peau, se glisser, ramper*). Комплексна метафорична модель ЖИВА ІСТОТА → МАТЕРІ об'єднує паралельні метафоричні моделі, що укладаються у схему А → Б, де А – метафоричні концепти на позначення живої істоти, Б – метафоричні концепти, у яких втілюється позитивний та негативний аспекти архетипу *materі* (первісний концепт МАТЕРІ (+) та первісний концепт МАТЕРІ (–)): САМОТНІЙ ЧОЛОВІК → ДОБРА МАТЕРІ, А-ЧОЛОВІК → ДОБРА МАТЕРІ, МАДАМ → ДОБРА МАТЕРІ, МАДАМ → ГРІЗНА МАТЕРІ, ЗМІЯ → МАТЕРІ. Вважаємо, що комплексна метафорична модель ЖИВА ІСТОТА → МАТЕРІ є реверсивною (ЖИВА ІСТОТА ↔ МАТЕРІ), оскільки існують паралельні метафоричні моделі, що укладаються у схему А → Б, де А – метафоричний концепт МАТЕРІ, Б – метафоричний концепт ЖИВА ІСТОТА: МАТЕРІ → ЛИЧИНКА, МАТЕРІ → НЕ ЛИЧИНКА, МАТЕРІ → ЦЕ ДИТИНА, ДОБРА МАТЕРІ → ГРІЗНА МАТЕРІ, ДОБРА МАТЕРІ → НЕВІДОМА ТВАРИНА, МАТЕРІ → СОВА, ДОБРА МАТЕРІ → ЗМІЯ.

На нашу думку, подальший аналіз метафоричних моделей, які у підґрунті мають архетип *materі*, дозволить дослідити особливості мовних засобів, у яких втілюється архетип *materі* у сучасній французькій драмі.

ЛІТЕРАТУРА

1.Манакин В.М. До питання про рекурсивні алгоритми мовної семантики // Одиниці та категорії сучасної лінгвістики / Збірник статей, присвячений ювілею Володимира Дмитровича Каліушенка. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2007. – С.76-92. 2.Баранов А.Н. О типах сочетаемости метафорических моделей // Вопросы языкознания. – М., 2003. – №2. – С.12-24. 3.Кристева Ю. Силы ужаса: эссе об отвращении. – СПб.: Алетейя, 2003. – 256с. 4.Юнг К.Г. Душа и миф: шесть архетипов / К.Г.Юнг; Пер. А.А.Спектор. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, 2005. – 400с. 5.Юнг К.Г., Нойманн Э. Психоанализ и искусство / С.Л.Удовик (отв.ред.). – М.: REFL-book, К.: Ваклер, 1996. – 304с. 6.Шейнина Е.Я. Энциклопедия символов / Шейнина Е.Я. – М.: АСТ; Харьков: Торсинг, 2006. – 591с. 7.Chevalier J., Gheerbrant A. Dictionnaire des Symboles. – P.: Editions Robert Laffont / Jupiter, 2002. – 1060 p. 8.Новый большой французско-русский фразеологический словарь / В.Г.Гак, Л.А.Мурадова и др.: под ред. В.Г.Гака. – М.: Рус.яз. – Медия, 2005. – 1625 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Azama M. Zoo de nuit. – P.: Théâtrales, 1995. – 54p. 2.Bonal D. Turbulences et petits details. – P.: Théâtrales, 1994. – 89p. 3.Besnehard D. L'ourse blanche. – P.: Théâtrales, 1989. – 55p. 3.Genet J. Les Bonnes. – P.: L'Arbalète, 2001. – 94p. 4.Vinaver M. Théâtre de chambre. – P.: L'Arche, 1978. – 67p.

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ: ЕКСПРЕСІЯ-АРГУМЕНТАЦІЯ

Актуальність теми визначається інтенсивністю рекламної діяльності, розвитком рекламних технологій, зростаючими вимогами до культури мови в рекламних повідомленнях, а також поширенням зовнішньоекономічних зв'язків України та необхідністю мати справу з іноземними рекламними матеріалами. Про важливу роль свідчить і те, що вона є предметом дослідження найрізноманітніших галузей науки, зокрема і лінгвістики. Мова реклами є цілеспрямованою і зрештою прикладною, особливою формою мови, яка підлягає певним закономірностям, але при цьому вона тісно пов'язана з розмовною мовою. Вона відрізняється від розмовної мови тим, що має функції вихваляння та переконання і є засобом комунікації. Рекламні звертання спрямовані в першу чергу на те, щоб позитивно вплинути на адресата та спонукати його до здійснення конкретної практичної дії.

Предмет дослідження – лінгвістичні засоби впливу рекламного дискурсу, такі як експресія та аргументація, на мотивацію та дії потенційних споживачів з метою реалізації рекламної пропозиції.

Об'єктом дослідження є німецькомовний, російськомовний та україномовний рекламний дискурс.

Матеріалом дослідження є рекламні матеріали різних засобів масової інформації.

Наукові результати – визначення та систематизація сучасних наукових підходів до вивчення рекламного дискурсу, визначення подальших перспектив дослідження мовних явищ в даному контексті.

Зацікавленість мовою реклами як об'єктом лінгвістичного дослідження на початку 90 років ХХст. привела до розробки низки напрямків дослідження цього феномену. Когнітивний, міжкультурний, етно- та психолінгвістичний аспекти вивчення рекламного дискурсу (РД), його розгляд крізь призму впливу на суспільну свідомість у новітній період набули особливої актуальності.

Своєрідний рекламний бум, що почався наприкінці ХХ ст., реалізувався не тільки у величезній кількості рекламної продукції, але й у зростанні інтересу до реклами фахівців різних галузей знання, і насамперед соціологів, економістів, психологів: розглядаються економічні і психологічні аспекти рекламної діяльності з певною орієнтацією на проблему специфіки мови в рекламі, а також механізм впливу реклами, що має велике значення для вирішення завдань, які стоять перед рекламою і рекламістами; досліджуються питання становлення і розвитку реклами; представлені спроби системно підійти до вивчення реклами у засобах масової комунікації та її ролі в соціальному просторі; описуються різні методики складання рекламних текстів; аналізуються рекламні технології у політичній рекламі (Б.Л.Борисов; А.Д.Васильєв; І.О.Гольман, М.С.Добробабенко; І.В.Крилов; О.В.Медведева; Р.М.Мокшанцев; В.Л.Музикант; Є.А.Песоцкий; В.Л.Полукаров та ін.; О.В.Ромат; Л.І.Рюмшина; В.М.Шуванов та ін.). З'явилося багато перекладних книг про рекламу (Д.Огілві; Р.Ривз; Ф.Котлер, та ін.). Звертання до реклами представників різних наук обумовлено труднощами ідентифікації власне "психологічного" і "лінгвістичного" у ній. З цієї причини багато робіт виконано на стику різних дисциплін, що підкреслює багатоплановість феномена реклами, її складний міждисциплінарний характер. Докладно проаналізовано, наприклад, стилістику рекламних текстів (Д.Е.Розенталь, М.М.Кохтев); охарактеризовано мовні моделі побудови рекламного тексту (Х.Кафтанджиєв; Ю.К.Пирогова); вироблено рекомендації з підготовки рекламного тексту (А.М.Назайкін;

А.Кромптон). В цілому можна констатувати, що автори, які досліджують лінгвістику рекламного тексту, єдині у своїй думці про те, що мова реклами специфічна, викликає інтерес, привертає увагу й орієнтує на її всебічне вивчення.

Серед власне лінгвістичних досліджень слід відмітити перш за все роботу В.М.Авросіна, який визначає рекламу як одну з моделей соціального та динамічного процесу спілкування, вказуючи на специфічність форми, яка репрезентує рекламу. Однією з основних особливостей даного процесу є те, що такий акт комунікації є по суті анонімним та опосередкованим. Рекламист відправляє свою інформацію для невизначеного адресата в теперішній або майбутній час, а доходить вона до нього через деякий час та впливає на його подальшу поведінку. Вивченню реклами присвячено вітчизняні та зарубіжні дослідження останніх десятиліть (Л.Баркова, С.Козлова, Л.Винарская, І.Гусейнова та ін.) Це пояснюється на наш погляд унікальністю реклами в плані інтенсивності використання мовних засобів. В роботах по дослідженню реклами перш за все аналізується мова реклами, виявляються вербальні та невербальні особливості рекламного тексту. Особливий інтерес викликають роботи, які присвячені способам реалізації мовленнєвого впливу на адресатів друкованої реклами.

Спроба комплексного вивчення РТ з позиції функціонально – прагматичного підходу була здійснена Г.Н.Кузнецовою. Вона одна з перших почала розглядати РТ як один із способів формування соціальної думки. В ряді досліджень докладно вивчаються прагматичні аспекти РТ. Наприклад, Л.А.Баркова займалася вивченням його прагматичної спрямованості. С.П.Козлова розкриває закономірності та механізми мови та мовлення, які обумовлюють ефективність РТ.

Подальше вивчення РТ на базі систематичного підходу сприяло також дослідженню невербальних засобів вираження: іконічних та параграфемних. В дослідженні Л.С.Винарської розглядаються особливості організації інформаційної структури однорідних РТ, виявляється комбінаторика вербальних та паралінгвістичних засобів її вираження під впливом екстралінгвістичних факторів. Співвідношення та роль вербальних та невербальних засобів в креолізованих текстах, до яких належить також РТ, розглядається у роботі Є.Є.Анісімової.

Дослідження інтенціонального використання вербальних засобів та засобів візуалізації РТ-дискриптивних як інструмента впливу на світогляд масового адресата в маркетинговій комунікації проводиться в роботах І.А.Гусейнової. Дослідженню мовної парадигми маніпулятивної гри в рекламі, вивченню впливу реклами на свідомість та підсвідомість людини, а прийняття рішень за допомогою лінгвістичних засобів, ґрунтовному аналізу рекламного тексту, жанрових та стилістичних особливостей реклами, структурних елементів рекламного дискурсу присвячені роботи В.В. Зірки. Проблеми РТ розглядаються у роботі Гріліхес, в якій аналізуються основні функції РТ: інформативна, експресивна та директивна. Відповідно до них виділені такі види РТ: інформативні, експресивні, спонукальні, інформативно-спонукальні, експресивно-спонукальні та універсальні. Рекламному дискурсу, а саме особливостям та видам аргументації у рекламному дискурсі на прикладах іспаномовної друкованої реклами присвячене дослідження Волкогон.

Феномен реклами в останні десятиріччя підлягає комплексному аналізу. В цьому плані слід відмітити дослідження німецьких вчених. Наприклад, Р.Ремер розглядає рекламу в лінгвістичному аспекті та аналізує мову реклами на лексичному, синтаксичному та стилістичному рівнях (R.Römer). В роботі М.Вабнера здійснено комплексний аналіз як мовних так і немовних чинників, які впливають на ефективність реклами. При цьому робиться акцент на креативному використанні мовних засобів, розглядається вплив мови РТ на сприйняття реклами споживачами, мовні ігри, зокрема роль фразеологізмів в рекламному повідомленні (Wabner). Робота Г.Швайгера є також ґрунтовним комплексним дослідженням

рекламняк в лінгвістичному так і нелінгвістичному аспектах, починаючи від історії виникнення та розвитку реклами, а також містить практичні поради для фахівців-рекламістів стосовно різних рекламних технологій та дизайну реклами (G.Schweiger). Комплексний аналіз рекламної мови зроблений у дослідженні Н.Яніх. Автор розглядає лексичні, граматичні, синтаксичні, прагматичні, риторичні аспекти рекламної мови, мовні ігри та інші особливості рекламної мови, використовуючи дискурсивний підхід (N.Janich 2002). На сучасному етапі реклама набуває більше комунікативного характеру, ніж інформативного. Тому сучасний підхід до вивчення РД полягає здебільшого в галузях лінгвопрагматики та психолінгвістики. РД розглядається з точки зору його впливу на поведінку споживачів, формування у них певних потреб та спонукання до реалізації рекламної пропозиції.

На нашу думку основним компонентом рекламного дискурсу є рекламний текст. В статті розглядається вплив рекламного тексту на поведінку людини, свідомість та підсвідомість. Цей напрямок дослідження реклами тісно пов'язаний з психологією, соціологією та риторикою. Розглянемо такі методи впливу на адресата, які застосовуються в рекламному дискурсі: експресія та аргументація. “Wer nicht wirbt, der stirbt”, так говорять в Німеччині про велике значення реклами та роль реклами в сучасному суспільстві. Реклама супроводжує нас усюди. В транспорті, на вулицях, на радіо та телебаченні, в газетах та журналах, в Інтернеті все переповнене рекламними сюжетами, які усіма можливими засобами прагнуть привернути нашу увагу.

М.Вабнер пропонує таке визначення поняття реклами: “реклама – це інструмент для реалізації політики збуту товарів та послуг за допомогою засобів комунікації для впливу на відношення споживачів згідно з поставленими підприємством рекламними цілями” [1:7]. Отже, мова реклами є інструменталізованою, цілеспрямованою і зрештою прикладною особливою формою мови, яка підлягає певним закономірностям, але при цьому тісно пов'язана з розмовною мовою. Вона відрізняється від розмовної мови, маючи функції вихваляння та переконання, і є окремим засобом комунікації. Рекламна мова завжди переслідує певну ціль як способом висловлювання, так і підбором слів, які ніколи не застосовуються в рекламі непередумано. Повстає питання, чи існує взагалі однозначний стиль рекламної мови. Згідно опрацьованих джерел є певні загальні правила написання якісного рекламного тексту, але жорсткого та загальноприйнятого стилю не описано. Тут слід назвати формулу AIDA, яка вважається запорукою ефективності рекламного тексту. Ця модель є найдавнішою і виникла в Америці приблизно у 1900 році.

A – attention / Achtung, I – interest / Interesse, D – desire / Wunsch, A – action / Handeln

Отже, увага, інтерес, бажання та дія. Мова реклами повинна привертати увагу, викликати інтерес, бажання потенційних клієнтів придбати певний товар чи послугу, а також спонукати до дії, тобто купити вказану в рекламному повідомленні річ, замовити послугу.

Множинність визначень реклами свідчить про те, що реклама має характер багатоликого суспільного явища, якому властиві специфіка зв'язків з реальним світом, з людиною, з її мовною свідомістю. Це дає підставу визначити рекламу як феномен XX – початку XXI ст. Реклама – це частина культури. Надання їй цього статусу зовсім не перебільшення, а констатація факту. Реклама – це спресований образ сучасності, вона акумулює почуття і досвід усього суспільства [2:21].

На сучасному етапі лінгвістичних досліджень реклами найбільш актуальним є розуміння реклами як комунікації. Комунікативній моделі на нашу думку більш за все відповідає визначення О.В.Хоцельофора. Він розглядає рекламу як соціальну техніку та специфічну форму дієвої комунікації, яка бере на себе керування людською поведінкою за допомогою засобів комунікації, виключаючи такі негативні форми впливу як погроза та примус. Рекламна комунікація – це не лише преса (як це було на початку). Тепер вона здійснюється по каналам радіо, телебачення, що призводить до виділення різноманітних

форм реклами. Виділяють такі її види: телереклама, радіо реклама, друкована реклама, реклама через комп'ютерну мережу. В залежності від обраного засобу масової інформації виділяють такі види: 1) зовнішня (стендова), 2) газетна, 3) журнальна, 4) радіо-та 5) телереклама [3:7] 6) інтернет-реклама.

Для успішного виконання своїх функцій та завдань (привертати увагу, викликати інтерес до продукції, а також бажання скористатися нею, формування у потенційних споживачів цієї потреби, а також мотивація та заклик діяти – придбати товар або скористатися послугою) рекламні повідомлення найчастіше містять таку тріаду як експресія – аргументація – маніпуляція. Розглянемо кожний компонент окремо. Ефективний вплив на адресата передбачає обов'язкову апеляцію до його емоцій та почуттів. Завдяки ним людина безпосередньо сприймає світ. Через звернення до емоцій та почуттів адресатів рекламний дискурс набуває яскравого емоційного забарвлення. Це може досягатися як мовними так і немовними засобами. Наприклад, переглядаючи рекламний ролик і побачивши там усміхнені обличчя, приємні життєві епізоди, наприклад, щасливу родину, яка зібралася за столом, закоханих, бізнесмена, який досяг успіху, спортсмена, який радіє перемозі, люди навіть мимоволі співчують героям, поділяють з ними їх почуття та симпатизують їм.

В плані мовних засобів важливою є побудова рекламного тексту, а саме позитивні формулювання, наявність позитивної оцінювальної лексики, а також наявність експресивів, тобто мовних одиниць, які не є нейтральними. Це можуть бути молодіжні фрази, емоційно забарвлені вирази, фахова лексика, приказки та прислів'я, цитати, фразеологізми та їх модифікації, створені спеціально для реклами певної продукції, афоризми тощо. У рекламному дискурсі експресія привертає увагу потенційних споживачів, викликає інтерес до подальшого перегляду або прочитання рекламного повідомлення. Згодом у адресатів встановлюються асоціації між позитивними емоціями, отриманими під час сприйняття рекламного повідомлення та продукцією, що рекламують. Якщо авторам реклами вдається ефективно використати експресивний компонент, викликати у читачів або глядачів приємні емоції та почуття під час сприйняття рекламного повідомлення, встановити позитивні асоціації між рекламою та продукцією, цілком вірогідно може виникнути бажання скористатися послугою або придбати товар, про який йдеться в рекламі, тим самим створюється мотивація виконати дію – купити, зателефонувати, замовити.

Складниками експресивності вважаються інтенсивність, емоційність, оцінність, образність та зображальність. Ефект емоційного впливу реклами залежить від ряду факторів, що знаходяться у тісній взаємодії. У першу чергу – від змістовної сторони реклами, що викликає емоційні почуття в споживачів, від новизни і конкретності рекламного звертання, що емоційно впливає на споживачів, від емоційного насичення рекламного тексту, його жвавості, оригінальності, від дієвості обраних аргументів, їхньої доказовості та логічності, від мовленнєвої доцільності, тобто від оптимального добору слів і оптимальної композиції для створення необхідного рекламного образу, від матеріальних і духовних потреб людей.

У сучасній лінгвістиці не викликає сумніву, емоції є універсальними. Емоції вважаються універсальною складовою когнітивної організації особи, які знаходяться поряд з інтелектуалізованими структурами. Психологами встановлено, що під впливом емоцій сприйняття адресатом переходить від здійснення опори на денотативні ознаки до конотативних. Це пояснюється рухом мислення від об'єкта до його ознаки. Шляхом тісного зв'язку емоцій з розумовою діяльністю та вплив на неї, що може стимулювати когнітивний стан згоди, емоції вважаються невід'ємним компонентом аргументації.

Аргументаційні прийоми беруть початок з античної риторики. Неоціненний вклад у становлення і розвиток риторики зробив Аристотель, який започаткував основи риторичного мистецтва та закони логіки. Він визначив компоненти персуазивної (переконувальної) аргументації як: 1) вплив на волю, що досягається етичною аргументацією через довіру до

особистості, авторитетність оратора; 2) вплив на почуття аудиторії, враховуючи її особливості, що досягається патетичною аргументацією; 3) вплив на розум, який відбувається шляхом здійснення різнобічної характеристики об'єкта [4:22]. Основним здобутком античної риторики можна вважати логіко-риторичну схему побудови аргументації персуазивного характеру: теза – аргумент – висновок. Це співвідноситься з поетапністю природного мислення: поняття – судження – умовивід. Антропоцентризм як одна з найхарактерніших рис когнітивної та комунікативної парадигми лінгвістичних знань призводить до формування неориторики, яка сформувалася на базі античної риторики у другій половині XX століття. Теорія аргументації виникає на базі взаємодії риторики і логіки. Звідси аргументація припускає екстраполяцію на теорію аргументації понять формальної логіки, таких як дедукція, індукція та аналогія, а також їх використання як аргументаційних засобів [5:22]. Складовою частиною аргументативного дискурсу є також логічна зв'язність між висловлюваннями.

Важливим аспектом теорії аргументації є постановка у центрі уваги адресата. Фактор адресата передбачає врахування психологічного аспекту, який визначає особливості сприйняття інформації адресатом, соціального аспекту, який визначає особливості національного менталітету адресата як члена певного соціуму та аксіологічного аспекту, що визначає систему цінностей адресата [5:20]. Апеляція у процесі аргументації в рекламі до системи цінностей адресата як члена соціуму передбачає наявність у системі адресант-адресат когнітивного й аксіологічного консонансу і свідчить про безконфліктну аргументацію [6:124].

Важливими для процесу аргументації є поняття аргументативної стратегії і тактики. Аргументативна стратегія – це побудова аргументації, пошук аргументів та їх комбінація з метою схилити опонента до власної точки зору. Аргументативна стратегія передбачає визначення мети аргументації, виду діяльності та врахування фактора адресата: психологічного, соціального та аксіологічного. Аргументативна тактика – це побудова аргументативного процесу, враховуючи стратегічні параметри. Складниками аргументативної тактики є теза та цільова установка. У рекламі тезою є об'єкт рекламування, а цільовою установкою – заклик реалізувати рекламну пропозицію. Розміщення аргументів відносно тези та спосіб логічного зв'язку між ними визначають аргументаційну впливовість дискурсу. Тому вплив на адресата здійснюється шляхом навіювання та переконання, які стають невід'ємною частиною аргументативної тактики [7:131, 133]. Аргументація в рекламному дискурсі передбачає в основному тактику аксіального аргументування, що здійснює переконання адресата в істинності тези, роль якої виконує об'єкт рекламування, її цінності з метою вплинути на поведінку адресата і змусити його скористатись рекламною пропозицією. Отже, рекламний дискурс можна вважати аргументативним, який може бути розглянутий як динамічне утворення, що діє в просторі і часі. Встановлення особливостей поглядів та світоуявлень певних груп адресата робить можливим встановлення закономірностей аргументації, розрахованої саме на такий тип адресата.

Засновник неориторики Х. Перельман відносить до аргументації всю сукупність висловлень, що мають на меті переконання чи навіювання, незалежно від адресата та змісту. За Перельманом, посилення під час аргументації поділяється на два типи: 1) факти та 2) цінності, причому підкреслюється універсальний характер фактів як верифікованих пропозицій та залежність цінностей від характеру аудиторії. Таким чином, факти є посиленнями під час аргументації, в той час як цінності мають вплив на переконання та спонування до дії адресата [8:456].

Аргументація в широкому розумінні передбачає процес доведення тези, що також передбачає докази(аргументи) на її користь і можливі контрдокази; дається їх оцінка, спростовується доведення антитези і доводиться теза, відбувається переконання адресата в

істинності тези та неістинності антитези з метою вплинути на світогляд чи поведінку людей [9:36]. Зазначена схема є універсальною, проте область застосування аргументації вносить корективи в аргументативний процес. Спосіб аргументування в рекламі, де спостерігається, як правило, відсутність зацікавленості адресата під час сприйняття, просторово-часова лімітація та мета реклами як здійснення перлокутивного ефекту передбачає вилучення антитези. Процес аргументації виглядає так: доведення істинності тези, оцінка тези, мета, тобто заклик скористатися рекламною пропозицією.

Реклама є “стратегічним дискурсом”, стратегія якого полягає у цілеспрямованому використанні тактики переконання адресата [10:14]. Але зазвичай дорослій людині не властиво легко розлучатися зі своїми знаннями, поглядами, стереотипами, які формуються в процесі життя та соціального досвіду. Тому надзвичайно актуальною є проблема оптимального та раціонального оформлення інформації, яке зможе привернути увагу адресатів та сприятиме її подальшому засвоєнню. Специфіка рекламного тексту визначає характер аргументації, яка є безконфліктною та не протирічить адресату. Вплив здійснюється через опору на систему цінностей адресата, через непротириччя. Отже, рекламні тексти повинні спиратися на систему цінностей, прийнятих в суспільстві. Зокрема тексти німецькомовної реклами орієнтовані перш за все на німецький менталітет та цінності, властиві німецькому суспільству. Крім того, при створенні реклами слід враховувати загальнолюдські, релігійні цінності, а також стереотипи та цінності установки, характерні для певної категорії людей, на які розрахована реклама.

Рекламні технології впливають на свідомість та підсвідомість людини, на її поведінку та прийняття рішень про купівлю того чи іншого товару, використовуючи страхи, прагнення, мрії, мотиви, моральні та загальнолюдські цінності, пріоритети, відповідальність. Крім того, психологія реклами займається вивченням мотивів та установок споживачів. Ці дослідження лягають в основу рекламних технологій, їх враховують при створенні рекламних сюжетів. Видатний радянський психолог Д.Н.Узнадзе, засновник наукової школи, що вивчає поняття установки, стверджує: “Це позасвідомий психічний процес, який в даних умовах має вирішальний вплив на зміст та функціонування свідомої психіки. Р.Чалдіні, в свою чергу, зауважує: “Ми з вами існуємо в надзвичайно різноманітному оточенні. Для того, щоб поводитися в ньому адекватно, нам потрібні найкоротші шляхи. Не варто чекати від себе усвідомлення та аналізу всіх аспектів ситуації, з якою ми зустрічаємося. У нас на це немає ані часу, ані енергії та необхідних здібностей. Нам доводиться дуже часто користуватися стереотипами для класифікації речей у відповідності до небагатьох ключових рис, а потім реагувати не замислюючись”. І далі: “Без цих стереотипів ми були б ніби заморожені, реєструючи, оцінюючи, перевіряючи, поки не минув час самої дії”.

Мислення потенційних покупців наповнено відомими стереотипами, зокрема:

1. Дорогий товар – найкращий товар. “Ми не настільки багаті, щоб купувати дешеві товари” – ця приказка відображує сутність стереотипу. К.Хопкінс в книзі “Реклама. Науковий підхід” розповідає, що в британській національній галереї є картина, ціна якої – 750000 доларів. Більшість відвідувачів проходять повз неї, ледве кинувши на неї погляд. Потім дізнавшись, скільки коштує картина, повертаються і вже починають уважно роздивлятися її. Біля цієї картини поступово збирається натовп.

2. Те, над чим можна посміятися, не може бути по-справжньому хорошим та цінним. Люди сміються зазвичай над чимось простим, незначним, недалеким. Хіба може такий товар бути гідним поваги?

3. Все традиційне - надійне, хорошої якості і варте покупки.

4. Товар виготовлено з екологічно чистих продуктів.

5. Авторитету слід довіряти. Наприклад, образ людини в білому халаті завжди діє безвідмовно в будь-якій рекламі – не тільки ліків, а також зубної пасти та інших товарів, які

навіть не мають відношення до медицини. Але ж це рекомендує лікар! Авторитет професії настільки великий, що реклама, яка використовує цей образ є найбільш ефективною. Слід нагадати, що в рекламі успішно застосовують географічний принцип та принцип назви. Наприклад, обираючи якісний годинник, людина, як правило, віддасть перевагу товару швейцарської фірми, ніж будь-якій іншій.

6. Якщо це роблять всі – це правильно. Наприклад, всі користуються послугами певного банку. Чи можуть всі помилятися? Ні. Тому цей банк – самий надійний.

Реклама здатна формувати у людей нові потреби та бажання придбати той чи інший товар або послугу, досліджуючи так звані “зростаючі мотиви” споживання (мотиви, які домінують у суспільстві на певному етапі розвитку та в певний період часу) та створюючи на їх основі рекламні сюжети та слогани. Виділяють такі мотиви, якими керуються потенційні споживачі: 1. Час важливіше за гроші. 2. Прагнення до унікального досвіду. 3. Цінність особистості, індивідуалізм. 4. Бажання мати впевненість в завтрашньому дні. 5. Бажання релаксації. 6. Життя – це гра, спорт. 7. Бажання бути приналежним до чогось. 8. Патріотизм. 9. Демократизм. 10. Піклування про здоров’я.

Таким способом аргументація є необхідним компонентом при створенні ефективної реклами і відіграє велику роль у рекламному дискурсі. Аргументація є динамічним дискурсивним процесом. Це є процес динамічного розгортання, що розчленований на сегменти. Процес аргументації спирається на закономірності логічного мислення: поняття – судження – умовивід. В процесі аргументації здійснюється вплив на адресата в таких напрямках: вплив на почуття, на волю та на розум. Зважаючи на специфіку рекламного дискурсу, при виборі аргументів слід апелювати до цінностей, пріоритетів певної категорії людей, на яких розрахована реклама, а також до загальнолюдських, релігійних, національних та соціальних цінностей. Врахування стереотипів підсилює вплив реклами. Стереотип є досить стійкою соціальною установкою, сформованою на основі спрощеного, схематизованого, частіше неістинного знання зазвичай при яскраво вираженому емоційному відношенні. В комерційному рекламному дискурсі стереотипи відіграють значну роль, оскільки вони здебільшого визначають внутрішню готовність людини певним чином сприймати явища навколишнього світу, оцінювати їх та діяти по відношенню до них. Вони допомагають ефективніше досягти поставленої рекламою мети. Мета аргументації рекламного дискурсу – реалізація рекламної пропозиції.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На сучасному етапі пріоритетним та перспективним напрямком дослідження рекламного дискурсу є вивчення шляхів та засобів його впливу на поведінку потенційних споживачів, формування у них відповідних потреб та мотивації до реалізації рекламної пропозиції. На нашу думку основним компонентом РД є рекламний текст. Рекламний текст розглядається з точки зору впливу мовних та мовленнєвих засобів на поведінку людини, її свідомість та підсвідомість. Цей напрямок дослідження тісно пов’язаний з психологією та знаходиться на стику таких дисциплін як соціологія та риторика.

Отже, розглянуті такі методи впливу рекламного дискурсу на адресата як експресія, аргументація. Вони тісно взаємопов’язані. Одне явище може витікати з іншого або базуватися на ньому. Наприклад, експресія, складниками якої вважаються інтенсивність, емоційність, оціненість, образність та зображальність, може лягти в основу аргументації та маніпуляції.

Аргументи, які апелюють до емоцій та почуттів вважаються дуже сильними та впливовими. Але людина живе не лише почуттями. Вона здатна критично мислити. Тому виділяють логічну та емоційну аргументацію. Логічна аргументація апелює до розуму, логіки мислення. Експресія та аргументація при вдалому застосуванні в рекламному дискурсі

можуть ефективно використовуватись для маніпуляції свідомістю та підсвідомістю адресатів.

Зазначені методи впливу на поведінку потенційних споживачів лежить в основі сучасних рекламних технологій і дає можливість створювати яскраву та ефективну рекламу за допомогою будь-яких засобів масової інформації.

Вказані напрямки дослідження є перспективними для подальшого більш детального вивчення рекламного дискурсу з точки зору лінгвістичних засобів (лексичних, граматичні, синтаксичних та ін.) за допомогою яких здійснюється цей вплив та досягається мета – реалізація рекламної пропозиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Wabner, Matthias. Kreativer Umgang mit Sprache in der Werbung. Eine Analyse der Anzeigen –und Plakatwerbung von Mc Donald's 2003. Net.Worx. №32. <http://mediensprache.net/net.worx/> 2. Зірка В.В. Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі: Автореф. дис... д-ра філолог. наук: 31.05.20005 / Інститут мовознавства імені О.О.Потебні. – 35с. 3. Медведєва Е.Д. Рекламная коммуникация. – М.: УРСС. 2003. – 279с. 4. Сычёв О.А. Обучные риторике в эпоху компьютеров. – М.: Знание, 1991. – 64 с. 5. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации (на материале современного английского языка): Дис. ... докт. филол. наук: 10.02.04 / КУ имени Тараса Шевченка. – К., 1998. – 368с. 6. Трошина Н.Н. Риторика и теория коммуникации: (на материале немецкоязычных публикаций) // Неориторика: генезис, проблемы, перспективы. – М.: Пик Винити. 1997. – 147с. 7. Ряполова Л.Г. Аргументация у спонукальному дискурсі: Дис. ... канд. филолог. наук: 10.02.04 / КДПШМ. – К., 1993. – 192с. 8. Агаян П.Ц. “Новая риторика” Х. Перельмана (критический анализ) / Философские проблемы аргументации. – Ереван: изд-во АН Арм. ССР. 1986. – 480с. 9. Баранецкий А.Н. Специфика философской аргументации: Дис. ... Канд. филос. наук: 09.00.03 – К. 1994. – 142с. 10. Геращенко Е.Д. Отношение языка и власти в процессе номинации в рекламном дискурсе // Вісник Харківського державного університету. – Вип. 406: Проблеми мови, мовленнєвої діяльності та викладання іноземних мов. – С. 13-15.

СТОЛЯРОВА А.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ В НОВОГРЕЦЬКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ТЕКСТАХ

*(на прикладі текстів чинних кримінального
та кримінально-процесуального кодексів Греції)*

Метою цієї статті є дослідження основних принципів та особливостей уживання юридичної термінології в новогрецьких законодавчих текстах, пов'язаних зі специфікою комунікативної інтенції автора-законодавця, та визначення основних чинників, які перешкоджають успішній комунікації “законодавець-пересічний громадянин”.

Актуальність обраної теми зумовлено передусім незадовільним станом вивчення означеної проблеми в сучасній елліністиці, а також загальною комунікативно-прагматичною орієнтацією сучасних лінгвістичних досліджень.

Матеріалом дослідження слугували тексти чинних кримінального та кримінально-процесуального кодексів Греції (у подальшому КК та КПК відповідно), перекладених димотикою в середині 80-х р.р. ХХ ст.

Одним з головних завдань законодавця у сфері кримінального права є складання переліку діянь, що підлягають покаранню, та визначення санкцій за їхнє скоєння. З огляду на це комунікативна інтенція автора КК полягає в ознайомленні як органів державної влади, так і кожного громадянина з тим, що держава вважає протизаконним та за що вона карає. Маючи на меті досягти нормального функціонування суспільства, законодавець у сучасних демократичних державах робить ставку передусім на забезпечення поінформованості кожного громадянина про чинні в державі закони та розуміння ними їхньої сутності. Як влучно зазначив Б.Марков, “еволюція стратегії влади полягає в тому, що влада починає спиратися не стільки на тілесний примус, покарання, скільки на легітимізацію сили у вигляді права, на управління людською поведінкою через слово” [1:82]. З огляду на згадане,

особливого значення набуває мовне формулювання правових норм, адже чим чіткіше та зрозуміліше сформульовано законодавцем певну норму, тим надійніше гарантуватиметься її виконання громадянами та тим рідше виникатиме необхідність застосування примусу. Безперечно, чіткість формулювання правових норм багато в чому залежить від оптимального використання юридичної термінології, особливості вживання якої законодавцем у текстах кодексів досліджуються авторкою цієї статті.

Діяння, які держава визнає злочинами, передбачено та доступно описано в Особливій частині КК. Характерна ознака цієї частини полягає в тому, що назви злочинів у ній винесено в заголовки статей, тоді як у самому тексті статей вони, як правило, не фігурують. Це пояснюється тим, що переважна більшість статей Особливої частини складені за формулою “Той, хто вчиняє так-то, карається так-то”, з огляду на що у статті в кращому випадку може трапитися дієслово, від якого утворено термін-іменник для називання діяння, що позначається цим дієсловом. Прикладами останнього можуть слугувати такі статті Особливої частини КК:

Εκούσια απαγωγή. Οποιος απάγει ή κατακρατεί ... ανήλικη γυναίκα με τη θέλησή της ... τιμωρείται ... με φυλάκιση ... (ст. 328 КК)

Επαιτεία. Οποιος επαιτεί από φυγοπονία ή από φιλοχρηματία ή κατά συνήθεια τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι τριών μηνών (ст. 407 КК).

Проте найчастіше при описі сутності злочину використовуються дієслова, синонімічні до того, від якого утворено назву злочину, або описові словосполучення:

Βιασμός. Οποιος ... εξαναγκάζει άλλον σε συνουσία εξώγαμη ... τιμωρείται με κάθειρξη (ст. 336 КК).

Κλοπή. Οποιος αφαιρεί ξένο ... κινητό πράγμα από την κατοχή άλλου με σκοπό να το ιδιοποιηθεί παράνομα, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών ... (ст. 372 КК)

Υπεξαίρεση. Οποιος ιδιοποιείται παρανόμως ξένο κινητό ... πράγμα ... τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο ετών ... (ст. 375 КК)

У такий спосіб розтлумачити сутність поняття можна набагато краще, ніж намагатися пояснити термін *βιασμός* (“згвалтування”) дієсловом *βιάζω*, *κλοπή* (“крадіжка”) дієсловом *κλέβω*, а *υπεξαίρεση* (“привласнення”) дієсловом *υπεξαιρώ*. Так само потребують тлумачення і терміни, що містять архаїзований елемент, як, скажімо, *ανθρωποκτονία* (“вбивство”) або *παιδοκτονία* (“вбивство матір’ю своєї дитини під час або після пологів”), другим компонентом яких виступає корінь -κτόν-, присутній і в давньогрецькому дієслові *κτείνω* (“вбивати”), що використовувався і катаревусою:

Ανθρωποκτονία με πρόθεση. Οποιος με πρόθεση σκοτώνει άλλον, τιμωρείται με ισόβια κάθειρξη (ст. 299 КК).

Ανθρωποκτονία από αμέλεια. Οποιος επιφέρει από αμέλεια το θάνατο άλλου, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών (ст. 302 КК).

Отже, термін-іменник на позначення злочину, як правило, не входить до тексту статті, а лишається в заголовку. При цьому у випадках, коли у статтях упродовж тексту КК робляться посилання на злочини, передбачені в інших статтях, вони найчастіше називаються не винесеним у заголовок терміном (хоча і таке буває), а передаються описовим “*οι πράξεις του άρθρου Χ*”, “діяння, передбачені у такій-то статті”. Наприклад:

Οποιος γίνεται υπαίτιος μιας από τις πράξεις των άρθρων 134 και 135 κατά ξένου κράτους ... τιμωρείται με φυλάκιση (ст. 153 КК).

Οποιος με σκοπό να διαπράξει κάποιο από τα εγκλήματα των άρθρων 207 και 209 κατασκευάζει, προμηθεύει ή κατέχει εργαλεία ... ή άλλα μέσα χρήσιμα γι’ αυτό το σκοπό, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους και χρηματική ποινή (ст. 211 КК).

Іноді для спрощення орієнтації у тексті закону в посиланнях після номерів статей у дужках подаються термінологічні назви злочинів, як, наприклад, у ст. 187 КК:

Με κάθειρξη μέχρι δέκα ετών τιμωρείται όποιος συγκροτεί ... ομάδα ... που επιδιώκει τη διάπραξη περισσότερων κακουργημάτων που προβλέπονται στα άρθρα 207 (παραχάραξη), 208 (κυκλοφορία παραχαραγμένων νομισμάτων), 216 (πλαστογραφία), ... 264 (έμπρησμός), ... 270 (έκρηξη), ... 322 (αρπαγή) ...

Але навіть якщо злочини в посиланнях зазначено термінологічно, то і тут в дужках обов'язково подається номер відповідної статті, щоб адресат зміг швидко ознайомитися з їхніми суттєвими ознаками:

Όποιος, εκτός από τις περιπτώσεις της δυσφήμισης (άρθρα 362 και 363) προσβάλλει την τιμή άλλου ... τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι ενός έτους ή με χρηματική ποινή (ст.361 КК).

Με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών τιμωρείται η έμπρακτη εξύβριση (άρθρο 361 παρ.1), αν έγινε χωρίς πρόκληση από τον παθόντα (ст.361А КК).

Пояснення такому явищу, на нашу думку, слід шукати у прагненні до точності визначення кожного злочину. Так, скажімо, побутове поняття, позначуване словом *κλοπή* багато в чому відрізняється від юридичного поняття, що позначається тим самим словом, оскільки в побутовій комунікації крадіжкою можна назвати будь-що, навіть поціюлення трирічною дитиною олівця з робочого стола свого батька. Натомість у юриспруденції вчинок може позначатися терміном *κλοπή*, лише якщо йому притаманні всі перераховані у відповідній статті ознаки. Саме через це законодавець надає перевагу безпосередньому посиланню на конкретну статтю, тоді як термінологічні назви злочинів у посиланнях подаються факультативно.

Таким чином, термінологічні назви злочинів є найнезалежнішими елементами тексту КК, що можуть бути випущеними з нього без завдання серйозної шкоди змісту статті. Вони практично “не вишиті” в текстову канву статей, оскільки містяться переважно в їхніх заголовках, а в посиланнях завжди дублюються номерами статей, у яких передбачено ознаки позначуваних ними злочинів. Мало не єдина функція цієї групи юридичних термінів – служити легшому відшукуванню необхідної статті. Означена особливість уживання термінів на позначення злочинів у КК Греції притаманна і відповідним кодексам інших держав, зокрема України і Франції, що свідчить про універсальність цієї ознаки текстів базового кримінального законодавства.

Інша особливість терміновживання в тексті КК Греції полягає в тому, що в ньому трапляються назви далеко не всіх злочинів. Ці назви можуть уживатися в теоретичній літературі та процесуальних документах, у КК ж позначувані ними злочини часто описуються без термінологічного означення. Це стосується переважно злочинів, що становлять особливий випадок діяння, назву якого винесено в заголовок статті, ознаки яких описуються, як правило, у другому або третьому пунктах відповідної статті (а пункти статей кодексів не мають заголовку, вони лише нумеруються). Наприклад, такі злочини як *ομαδικός βιασμός* (“групове зґвалтування”), ознаки якого описуються у ст. 336 п.2, *ληστρική εκβίαση* (“вимагання, поєднане з насильством та погрозами”), *ληστρική κλοπή* (“пограбування”), ознаки яких містяться у п.1 та п.3 ст. 380 відповідно, ані в названих статтях, ані в жодній іншій статті КК не фігурують під цією назвою. Те саме стосується і Загальної частини КК, в якій не трапляються такі терміни на позначення понять теорії кримінального права, як, скажімо, *ευσυνείδητη αμέλεια* та *ασυνείδητη αμέλεια* (“злочинна самовпевненість” та “злочинна недбалість”), сутність яких описується у ст. 28 КК. Іншим прикладом може слугувати відсутність у ній термінів *αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος* (“об’єктивний бік злочину”) та *υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος* (“суб’єктивний бік злочину (умисел, необережність)”), що широко вживаються у грецькій теоретичній літературі. Порівняння з відповідними статтями КК України та Франції доводить, що описане явище не є виключною ознакою грецького КК, а притаманна текстам кодексів взагалі.

Означене явище спостерігається не лише у КК, а й у КПК, в якому не містяться

терміни на позначення, скажімо, основних принципів судового розгляду справи, серед яких, зокрема, *προφορικότητα της διαδικασίας* (“усний характер судового розгляду”), *ισότητα των όπλων των διαδίκων* (“рівність прав сторін”), *τεκμήριο της αθωότητας* (“презумпція невинності”) тощо, які наводяться в будь-якому підручнику з кримінально-процесуального права із посиланням на відповідні статті Європейської конвенції з прав людини. Проте, незважаючи на це, зміст норм КПК повністю відповідає цим принципам. Відсутність таких термінів свідчить про бажання законодавця доступно та без зайвого теоретизування викласти в кодексах сутність провідних принципів національного кримінального та кримінально-процесуального права.

Подальший аналіз терміновживання в досліджуваних кодексах виявляє дивну на перший погляд річ: у них не можливо знайти назви злочинців, утворених від терміна на позначення злочину або однокореневого дієслова. Зокрема, КК та КПК не містять таких лексичних одиниць, як *δολοφόνος* (“убивця”), *ληστής* (“грабіжник”), *κλέφτης* (“крадій”), *εκβιαστής* (“вимагатель”) тощо. З огляду на це може навіть постати питання з приводу приналежності таких одиниць до юридичних термінів. В аналізованих текстах трапляється лише загальний термін *εγκληματίας* (“злочинець”), який вживається переважно у складі термінологічних словосполучень, як, скажімо, *καθ'έξη εγκληματίας* (“злочинець за звичкою”), *υπότροπος εγκληματίας* (“рецидивіст”), *ανήλικοι εγκληματίες* (“неповнолітні злочинці”) тощо.

Відсутність подібних означень злочинців за видом скоєного ними злочину можна пояснити, з одного боку, тим, що вони, так би мовити, не вписуються у знайдену законодавцем найоптимальнішу формулу дефінування та опису ознак злочину (“Той, хто вчиняє так-то, карається так-то”), яка підкреслює універсальність закону та рівність усіх перед ним, адже *будь-кого*, хто, скажімо, привласнює речі, які йому не належать, незалежно від того, чи вважає він себе крадієм, чи ні, буде покарано. Їх немає не лише у КК та КПК Греції, а і в аналогічних кодексах України і Франції. Перевага таких формулювань, що не містять згаданих лексичних одиниць, підкріплюється, на нашу думку, і таким чинником, як прагнення досягти політичної коректності, небажання чіпляти ярлики, адже формулювання на кшталт “Особа, що вчинила так-то, є вбивцею/грабіжником, тому карається так-то” було б зразком навішування ярликів. Безумовно, таке формулювання з точки зору логіки є бездоганним, але використовувана законодавцем формула є кращою в тому плані, що вона, не завдаючи шкоди точності, водночас відповідає вимогам політичної коректності. Це тим важливіше, що багато злочинів, в тому числі і вбивство, можуть бути скоєні не умисно, а через необережність, як наслідок перевищення меж необхідного самозахисту тощо, внаслідок чого таврування людини перед обличчям суспільства, що визнає свою вину та розкаюється, може стати на заваді її адаптації в суспільстві після завершення терміну відбування покарання. Єдине можливе у КК та КПК означення злочинця за видом скоєного ним злочину є описовим та пом’якшеним: *ο υπαίτιος κλοπής* (“винний у крадіжці”), *οι υπαίτιοι των πράξεων του άρθρου Χ* (“винні у діяннях, передбачених у статті Х”).

Певні зміни у використуванні у кодексах термінології безпосередньо пов’язані із впровадженням на початку 80-х р.р. принципу політкоректності. Одним з найяскравіших прикладів, пов’язаних із реалізацією цього принципу у кримінальному праві, є заміна в законодавчих текстах терміна *προφυλάκιση* (“попереднє ув’язнення”) термінологічним словосполученням *προσωρινή καράτηση*, а терміна *προφυλακισθείς* (“особа, щодо якої було застосовано запобіжний захід у вигляді попереднього ув’язнення”) – словосполученням *προσωρινώς κρατούμενος*. Причому в цьому випадку принцип політкоректності пов’язаний також із презумпцією невинності. Так, особа, для якої обирають запобіжний захід у вигляді попереднього ув’язнення, на цьому етапі кримінального провадження є обвинуваченим. Це означає, що її вина ще не доведена. Відповідно, використання терміна з коренем *φυλακ-* (“в’язн-”), що породжує асоціації із в’язницею, порушує презумпцію невинності та є

некоректним, адже заздалегідь вкорінює в оточуючих упередження про винність обвинуваченого.

Водночас доводиться визнати, що зміну згаданого терміна на коректніше словосполучення протягом тексту КПК було здійснено непослідовно. Тоді як у ст.ст. 80, 118, 271, 282, 285, 286 тощо заміна відбулася, то у ст. 599 КПК з незрозумілих причин тричі трапляється старий, некоректний термін:

Με την έναρξη της ισχύος του ΚΠΔ εφαρμόζονται οι διατάξεις του κώδικα σχετικές με την προφυλάκιση και προσωρινή απόλυση όταν πρόκειται για προφυλακισμένους. Για την διατήρηση ή μη της προφυλάκισης ... αποφαίνεται ... το ... συμβούλιο των πλημμελειοδικών (ст.599 КПК).

Цілком зрозуміло, що випадки такої непослідовної заміни термінів серйозно перешкоджають успішності комунікації законодавця з пересічними громадянами, адже існує реальний ризик того, що вони не зрозуміють, що йдеться про той самий запобіжний захід.

Інший бік проблеми терміновживання пов'язаний безпосередньо з перекладом кодексів димотикою. Переважну більшість термінів літературна димотика запозичила з катаревуси, асимілювавши їх морфологічно [2:14]. Проблеми виникли лише з відтворенням димотикою субстантивованих дієприкметників, форми яких заперечуються офіційною граматикою димотики, та деяких термінологічних словосполучень. Непослідовність при перекладі означених дієприкметників (так, *ζημιωθείς* (“той, хто зазнав збитків”) було збережено, тоді як *συλληφθείς* (“заарештований”) було перетворено на *συλλαμβανόμενος*) та деяких словосполучень (скажімо, *καθ'ύλην αρμοδιότητα* (“родова підсудність”) було збережено у вихідній формі, тоді як *κατά τόπον αρμοδιότητα* (“територіальна підсудність”) було змінено на *τοπική αρμοδιότητα*) порушує принцип системності відповідності між планом змісту та планом вираження, який передбачає, що однотипним семантичним моделям термінів мають відповідати однотипні структурні моделі [3:15], та зменшує прагматичну потужність текстів кодексів димотикою. Ще більшу загрозу для успішного сприйняття пересічним громадянином, особливо молодшого покоління, змісту правових норм становить непослідовне відтворення протягом кожного тексту того самого терміна або словосполучення (*ζημιωθείς* та водночас *ζημιωμένος* або навіть *εκείνος που ζημιώθηκε* тощо; *καθ'έξη δράστης* (“злочинець за звичкою”) та одночасно *κατά συνήθεια δράστης* тощо).

Насамкінець варто згадати хрестоматійний приклад відвертого спотворення перекладачами змісту норми КК, в результаті чого вона стала набагато жорсткішою. Йдеться про статтю 185 КК, згідно з якою (якщо розглядати текст оригіналу) забороняється публічно схвалювати скоєння тяжких та особливо тяжких злочинів (*κακούργηματα*) [4:156]. Відтворюючи зміст цієї норми димотикою, перекладачі вирішили уникнути терміна *κακούργημα*, очевидно, визнавши його занадто архаїзованим, та замінили його на термін *έγκλημα* (“злочин”), який, насправді, є гіперонімом до термінів *κακούργημα*, *πλημμέλημα* та *πταίσμα*. В результаті, стаття отримала такий вигляд:

Οποιος ευκομιάζει δημόσια και με οποιονδήποτε τρόπο έγκλημα που διαπράχθηκε, και έτσι εκθέτει σε κίνδυνο τη δημόσια τάξη τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι τριών ετών.

Так перекладачі мимоволі взяли на себе роль законодавця та “переглянули” норму закону, і лише завдяки деяким видавцям, які коментують відверто невдалі місця у перекладі, подаючи відповідні зноски (“*διαπραχθέν κακούργημα*”, *κατά το κείμενο της καθαρεύουσας*), у пересічних громадян з'являється шанс дізнатися справжню сутність правових норм.

Проведене дослідження засвідчує, що специфіку вживання юридичної термінології у новогрецьких законодавчих текстах зумовлено передусім бажанням законодавця чітко та водночас доступно, без зайвого теоретизування викласти сутність правових норм для досягнення бажаного перлокутивного ефекту, що полягає в розумінні адресатами сутності цих норм та їхньому дотриманні, полегшити орієнтування адресатів у текстах кодексів, а також прагненням дотримуватися політичної коректності. З іншого боку, попри те, що

тексти кодексів було перекладено димотикою, що саме по собі було великим кроком уперед у забезпеченні ефективності комунікації “законодавець-пересічний громадянин”, непослідовність перекладачів кодексів у відтворенні димотикою деяких термінів та термінологічних словосполучень суттєво знижує прагматичний потенціал цього різновиду новогрецьких законодавчих текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Марков Б.В.* Философия и аргументация // Речевое общение и аргументация. – Вып. 1. – СПб: Экополис и культура, 1993. – С. 76-85. 2. *Μανέσης Α.Ι.* Η νεοελληνική γλώσσα στη νομική επιστήμη. – Αθήνα: Προσκήνιο, 1999. – Σ. 10-34. 3. *Скороходько Е.Ф.* Сучасна англійська термінологія. – Київ, 2002. – С. 3-18. 4. *Σταμάτης Κ.* Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων. – Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005. – Σ. 156-163.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Αναγνωστόπουλος Η.* Ποινική νομοθεσία. Δίβιβλος. – Αθήνα: Δίκαιο και Οικονομία – Π.Ν. Σάκκουλας, 2004. – 791 σ.

ТАЛАВІРА Н.М.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

БЕЗАРТИКЛЕВІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ІЗ ПРИЙМЕННИКОМ *ON*

(на матеріалі англомовних журнальних статей)

Увага лінгвістів до дослідження словосполучень, їхньої структури виявляється у вивченні вибору компонентів фраз та їх семантики [1:3; 2:23], взаємодії елементів у складі виразів [3:33], відношень між ними [4:343]. Серед різноманіття словосполучень, які аналізуються ученими, недостатньо вивченими є безартиклеві вирази [5:105], що зумовлює **актуальність** даного дослідження.

Метою статті є опис функцій безартиклевих словосполучень із прийменником *on* у медійному дискурсі. Зазначена мета передбачає розв’язання таких **завдань**: уточнити семантику прийменника *on*; пояснити відсутність артикля у прийменникових зворотах; проаналізувати функції словосполучень на різних етапах розгортання статей.

Об’єктом дослідження виступають безартиклеві словосполучення із прийменником *on*, а **предметом** – дискурсивні функції прийменникових фраз у журнальних статтях.

Матеріалом дослідження слугували статті англомовного часопису Newsweek.

Наукова новизна полягає у з’ясуванні значення прийменника *on* у сфері абстрактних відношень; виділенні блоків статей, де поширені безартиклеві прийменникові словосполучення.

Для правильного розуміння семантики та вживання безартиклевих виразів необхідно детально проаналізувати кожен елемент структури цих зворотів окремо: прийменник, іменник та нульовий артикль. У складі безартиклевих виразів англійської мови вживаються різноманітні прийменники: *in, into, on, at, to, by, out of, from, under, within*, які різняться частотністю. Розглянемо одиницю *on* докладніше, тому що вона входить до складу великої кількості словосполучень. Існує декілька підходів до вивчення цього прийменника: гештальтний, в аспекті співвідношення з фігурою та фоном або семантичними примітивами. При останньому вживання прийменника *on* пояснюється за допомогою примітиву дотик (*touching*) [6:281], який імплікує повне прилягання предметів так, що один із них давить на інший [7:el ref], і верхній об’єкт може знаходитись в одному місці деякий час [6:282]. Дотик завжди означає взаємодію із зовнішньою поверхнею нижнього об’єкта [ibid:283] і, як правило, здійснюється людиною, тобто має суб’єктивний характер.

При диференціації фігури та фону або траєктора й орієнтира як вужчих понять, які представляють більш та менш виділених об’єкти [8:23] тлумачення семантики *on* спирається на ідею контакту як головну для її розуміння. Різниця між двома підходами визначається відмінностями між способами концептуалізації дотику та контакту. Останній ускладнює

значення *on*, він репрезентує легкий дотик між поверхнями двох фізичних об'єктів [7:el ref]. Поняття контакту розширює значення прийменника *on* у сферу неживих сутностей, а не лише відношень, які ґрунтуються на перцептивній взаємодії, представляючи узагальнене сприйняття зв'язків між речами, за якого “менший об'єкт опирається на поверхню більшого” [2:24].

Для контакту між предметами базовим є просторове відношення, оскільки оточуюче середовище є однією із загальних форм існування матерії та координації об'єктів [9:13]. При контакті верхній об'єкт менший за другий, який знаходиться, як правило, знизу [10:88], де референтною точкою виступає сила тяжіння [11:19]. Контакт імплікує підтримку фігури зовнішньою поверхнею фону (*on the table*) або розміщення на об'єкті, великому за площею (*on the lake*). Нижній предмет виступає для верхнього опорою, яка є одним із способів представлення відношень, позначених *on*, таким чином виділений об'єкт нерухомо зафіксований на ньому.

При гештальтному підході центральне значення прийменника *on* ґрунтується на перцептивних здібностях свідомості мовців: його семантика виникає на предметно-образній, чуттєвій основі, тобто внаслідок фізичного, тілесного досвіду людини. Концептуальними структурами, які репрезентують результат роботи органів чуття та моторного досвіду людини [12:346; 13:xiv] та являють собою аналоги просторових операцій [13:25] є образ-схеми. Вони постають у вигляді повторюваних, динамічних зразків (patterns) перцептивної діяльності людини [14:14; 13:xiv]. Ці відношення забезпечують зв'язність та схематичну структурованість досвіду людини [13:29], мають гештальтну організацію, тобто сприймаються як єдиний образ [ibid:44], гнучкі і можуть бути видозмінені для опису ситуацій [ibid:30]. Значення прийменника *on* може бути репрезентоване за допомогою образ-схеми КОНТАКТ (CONTACT). Завдяки імплікації прийменником контакту одного об'єкта із поверхнею іншого, засоби представлення його семантики можуть бути об'єднані в єдиний комплекс гештальтів КОНТАКТ та НИЗ (DOWN), тому що образ-схеми використовуються для творення більш складних образів свідомості [ibid:xiv, xix]. Структурними елементами цього комплексу, які обов'язково наявні у представленнях прийменника *on* у фізичній сфері, виступають два об'єкти та контакт одного з поверхнею іншого, при чому контакт може бути вертикальним або горизонтальним.

Відношення контакту, позначене цим прийменником, умотивоване семантикою іменника, який позначає нижній об'єкт як фон та зумовлює диференціацію різних груп прийменникових словосполучень, які описують типову діяльність людини, пов'язану з її місцезнаходженням. Оскільки специфіка цих прийменникових фраз полягає у тому, що вони представляють діяльність особи, характерну для певного місця, назовемо такі вирази акціональними. Залежно від рівня абстракції представленого відношення ми поділяємо їх на дві підгрупи: просторово-акціональні, які локалізують референт відносно просторових орієнтирів, притаманних окремим видам діяльності, специфіка якої встановлює межі перспективи сприйняття (*on stage, on deck, on set*, тощо); суб'єктно-акціональні, які позначають універсальні схеми ситуативної поведінки особи (*on trial, on duty, on ceremony*, тощо). У їхньому складі іменник накладає семантичні обмеження на сферу дії прийменника.

Розгляньмо просторово-акціональні словосполучення на прикладі лексеми *stage*, яка історично мала локативне значення розташування [7:el ref]. При сполученні з *on* вона ідентифікує розміщення будь-якого об'єкта на поверхні сцени [15:1398], активізуючи при цьому просторове значення прийменника. Відношення, позначене словосполученням з “*on*”, може бути репрезентоване у двох ракурсах: з точки зору актора або глядачів. Вираз *on the stage* представляє безпосередню фізичну взаємодію актора зі сценою. Тому це словосполучення зустрічається у творах художньої літератури, напр., *She couldn't go on the stage with that anguish gnawing at her vitals, she would give a frightful performance* [Maugham

1985:109]. Цей приклад підкреслює, що актриса не могла вийти на сцену, а означений прийменниковий вираз представляє події з її точки зору. Артикль *the* у словосполученні *on the stage* із наведеного приклада ідентифікує, що сцена – конкретне місце діяльності мовця.

Трансформація семантики прийменника *on* від представлення взаємодії фізичних об'єктів до абстрактних відношень, що позначають діяльність, спричинена зміною функціонального навантаження іменника у словосполученні або розширенням меж представлення дійсності. У складі звороту *on the stage* зміна функції позначення нижнього об'єкта із підтримки верхнього предмета на вказівку на місце, де відбувається дія, призводить до того, що семантика прийменника *on* ідентифікує взаємодію між двома абстрактними сутностями відносно фону [16:128], напр., *on stage*. У цьому словосполученні прийменник *on* та іменник *stage* акцентують на сцені як місці виконання п'єси, що змінює функціональне навантаження сцени як фону і представляє її з точки зору стороннього спостерігача. У прийменниковому словосполученні *on stage* завдяки метафоричній проєкції фізичної сфери на діяльність глядацької аудиторії іменник ідентифікує не лише місцезнаходження осіб на сцені. Фігура та фон взаємодіють по-іншому – вони репрезентують діяльність, типову для того місця, де вона відбувається, тобто гру акторів на сцені у певній п'єсі.

Ця зміна функціонального навантаження фону із позначення місця на діяльність спричиняє відсутність артикля у прийменниковому словосполученні *on stage*, оскільки безартиклевий вираз імплікує виконання будь-яким актором певних дій на сцені, незалежно від театру, складу виконавців, часу; це словосполучення допомагає людині орієнтуватися в оточуючому світі.

Поступово сполучення прийменника *on* та іменника *stage* зливається у свідомості мовців в єдиний образ, що призвело до появи прислівника *onstage*, де прийменник та іменник пишуться разом, оскільки передають значення, яке з'являється внаслідок поєднання в один вираз завдяки семантичній єдності компонентів [5:109]. Ця новоутворена одиниця відбиває зміну категоріального статусу всього словосполучення із ідентифікації просторової координати – розташування на площині – у вказівку на типову діяльність, напр., *Besides, after waiting 25 years to see their lives onstage, it was time to give this piece a chance* [Newsweek 02.05.2006: 60].

Подібні процеси узагальнення відбуваються в інших просторово-акціональних словосполученнях. Вираз *on set* означає місце, де знімається фільм або телевізійна програма [15:1304], тобто його семантика поєднує локалізацію особи і виконання нею характерних дій, напр., *The question is, when actors step on set, do they still feel admiration?* [Newsweek 15.09.2005:52-54]. Діяльність, описана безартиклевою фразою *on set*, не залежить від темпоральних чи людських параметрів, а мислиться мовцями як універсальна, здатна описати типову ситуацію, у якій перебувають учасники знімальної групи. Абсолютне значення прийменникового виразу замінюється на ситуативне при вживанні означеного артикля, напр., *Yeah, David Geffen introduced us on the set of "Risky Business", and we became really good friends* [Newsweek 04.07.2005:58-60].

Вирази цієї групи представляють відношення, обумовлені КОНТАКТОМ, лише у прямому значенні. Однак вони вказують на просторове розміщення об'єкта при сполученні із дієсловами, що вказують на локалізацію предмета, а не його діяльність. Наприклад, просторова семантика відображена у реченні *His old supporter, CBS's Les Moonves, once said, "What you see on screen is what you get offscreen."* [Newsweek 10.10.2005:64-66]. У ньому безартиклевий прийменниковий вираз *on screen* ідентифікує місце, на якому глядач, представлений займенником *you*, може побачити (*see*) фільм. Дієслово *see* означає використання зору, щоб роздивитись предмети і знати, що вони собою являють [15:1288],

тобто людина розташовує об'єкти на екрані без виконання нею певних дій, ситуація представляє точку зору глядача.

Безартиклеві словосполучення цієї групи виконують різноманітні функції у журнальних текстах на різних етапах їхнього розгортання: у блоках головної події, які повідомляють про основний зміст, та фонових блоках, що характеризують загальний, історичний, політичний, соціальний контекст або умови, за яких відбувалася подія [17:131; 258]. Вирази *on stage*, *on show*, *on set*, тощо, у прямому значенні зустрічаються, як правило, у текстах про життя театру або кіно при представленні позиції спостерігача. Ці словосполучення показують функціональну взаємодію дійової особи із місцем перебігу подій, виконання актором дій, типових для певного місця або ситуації.

Просторово-акціональні фрази зустрічаються у блоках фонових статей, тому що інформують про діяльність, супутню роль для розуміння змісту. В інтерв'ю Стівена Спілберга про його кар'єру *The King of the Worlds* [Newsweek 04.07.2005:58-60] безартиклеве прийменникове словосполучення *on set* виокремлює додаткові параметри ситуації. Спілберг згадує про одного з улюблених акторів, Тома Круза: *Tom lives a happy life. On set, when we do a good shot, and we're both happy, we do a little celebration.* Фонова роль прийменникового словосполучення відображена в тому, що Спілберг говорить про актора як приклад взаємовідношень з партнерами на зйомках. Головними героями, зайнятими на знімальному майданчику (*set*), виступають Том та сам Спілберг, ідентифіковані займенником *we*. Відношення, представлене прийменником, імплікує їх розташування на знімальному майданчику, з одного боку, і динамічну активність, виконувану режисером та актором, з іншого, тобто ідентифікує КОНТАКТ між людьми, задіяними у кіноіндустрії, та типовою діяльністю.

Схожі фонові функції виконує словосполучення *on screen* у статті *The King of the Worlds*, уточнюючи, у якій сфері Спілберга вважають королем світу: в галузі кіноіндустрії. Фраза *on screen* імплікує показ фільму на екрані телевізора чи кінотеатру, напр., *When my daughter Sasha was 5 years old, we would be watching something on TV and she'd point to a character on screen and say, "Daddy, that's me." ... Throughout the movie she would pick different people to become. I think that's what we all do* [Newsweek 04.07.2005:58-60]. Фоновість прийменникового виразу *on screen* у тексті вмотивована наявністю посилання на дочку Спілберга, *Sasha*, використанням дієслів у минулому часі *she'd point, would be watching, would pick*. Як і у випадку із словосполученням *on set*, вираз *on screen* репрезентує факт КОНТАКТУ – відношення між дійовими особами фільмів та екраном.

На противагу просторово-акціональним виразам суб'єктно-акціональні описують ситуативну поведінку особи. Тут задіяна трансформація значення прийменника *on* за рахунок розширення меж представлення дійсності, де завдяки метафоричній проекції прийменник набуває абстрактного значення: від розташування предметів до опису подій, що відбуваються у певному місці, що демонструє словосполучення *on trial*. Значення іменника у цьому словосполученні пояснюється діяхронним аналізом, де слово означало процес протирання золота або срібла пробірним каменем з метою перевірки його якості [7:el ref]. Тобто *trial* має перцептивно-моторні витоки, оскільки операція включала активність органів чуття людини та моторику разом з контактом тестового каменю із дорогоцінністю. Поступово модель перевірки якостей каміння проектувалася на вміння людини робити будь-що. Це, у свою чергу, розширило семантику іменника та призвело до формування виразу *on trial* зі значенням процесу, динаміки, активності. Подальший розвиток його семантики спричинив появу значення „тестування” вини особи на суді, а тому зараз ця фраза описує взаємовідношення людей у певній ситуації – на судовому процесі.

Відсутність артикля у словосполученні *on trial* умотивована тим, що у його семантиці наявна динамічна складова, яка представляє ситуативну поведінку у певному місці. Для

цього виразу характерна структура, що представляє його у свідомості мовців як єдиний образ, тому іменник втратив свої категоріальні ознаки як частини мови: детермінацію артиклем. Завдяки абстракції значення безартиклеве словосполучення *on trial* має узагальнене значення – воно описує типову ситуацію, у яку потрапляють усі, хто звинувачується в злочині.

Порівняно із просторово-акціональними фразами значення виразу *on trial* більш затемнене, що спричинено відсутністю вказівки на конкретне місце в семантиці іменника *trial*. Натомість він вказує на поведінку на суді і йому не вистачає динамічної складової, властивої прийменниковому словосполученню, а тому ця одиниця констатує лише факт проведення судового процесу, без вказівки на участь у ньому людини, напр., *“If the trial appears as an act of vengeance,” says Ghassan Atiyya, director of the Iraq Foundation for Development and Democracy, “Saddam can play to the extremist Sunnis and Pan-Arabists”* [Newsweek 24.10.2005:30-33].

У виразі *on trial* іменник сполучається з дієсловами *be*, *put*, *go*, які відбивають різні етапи процесу судової діяльності. Найбільший рівень узагальнення властивий словосполученню *be on trial*, де дієслово вказує на перебування на суді певний час, напр., *Estrada, the former president, is on trial for accepting bribes from gambling syndicates. He denies the charges* [Newsweek 11.07.2005:36-38]. У наведеному прикладі на розслідування вказують вирази *for accepting bribes*, а на довгий період слухання – заперечення обвинувачень (*denies the charges*). Через велику тривалість процес не представляє особливого інтересу для читачів, які шукають свіжі новини у періодичному виданні, а тому вираз *be on trial* зустрічається у блоках фонових подій.

Дієслово *put* вказує на примушення, силу, людський фактор, через які особа повинна постати перед судом. Одиниця *go* вказує на зв'язок з рухом і представляє суд як безпосередню точку діяльності. Окрім того, різниця між одиницями *put* та *go* у складі словосполучення *on trial* полягає у тривалості розслідування та стадії, на якій воно перебуває, що виявляємо за допомогою текстів. Фраза *put on trial* означає, що злочинець знаходиться на початку процесу розслідування, напр., *Top counterintelligence officials say that more than three and a half years after 9/11 they are becoming increasingly frustrated that not a single suspected Qaeda leader has been brought to justice. So far, Zacarias Moussaoui is the only person to be put on trial for crimes related to 9/11* [Newsweek 16.05.2005:20-23]. У наведеному прикладі словосполучення *counterintelligence officials* позначає зовнішню силу, яка змушує терориста постати перед судом, однак факти, які б вказували на попереднє розслідування, не надруковані у статті. Вираз *go on trial* імплікує попереднє вивчення доказів вини обвинуваченого та період ув'язнення, довший, ніж у випадку із дієсловом *put*, напр., *U.S. officials who once were exhilarated by Saddam's capture now fear that when he goes on trial this week for crimes against humanity, he will try to emulate the grandstanding of Slobodan Milosevic, the former Serb tyrant* [Newsweek 24.10.2005:30-33]. Протиставлення обставин *once* та *now*, чітке формулювання обвинувачень (*crimes against humanity*) акцентують на попередньому розгляді справи.

Важливість стану розслідування для організації журнальних текстів умотивовує вживання фраз *go/put on trial* у головних блоках журнальних текстів. Словосполучення цього типу деталізують головну подію, роблячи повідомлення більш зрозумілим. Фраза *go on trial* із попереднього прикладу імплікує рух особи на суд для того, щоб брати активну участь у процесі після попереднього розслідування, що акцентує дієслово *emulate*, яке позначає бажання особи когось наслідувати [15:450]. Вживаючись у підзаголовку статті *Reckoning in Iraq* [Newsweek 24.10.2005:30-33], прийменниковий вираз пояснює, що розрахунки, сподівання, які ідентифікуються одиницею *reckoning* у заголовку [15:1182] полягають у засудженні Хусейна.

Пасивність людини, співвідносною із рухомим об'єктом, представлена виразом *put on trial*, коли до дії, участі в судовому процесі, особу спонукає хтось інший, при чому без доказу її вини, напр., *So while the country's new leaders try Saddam, he will seek to turn the tables and put them on trial* [Newsweek 24.10.2005:30-33]. У цьому реченні факт змушення нових лідерів постати перед судом ідентифікує дієслово *seek* [15:1182]. Оскільки обидва безартиклеві прийменникові вирази вживаються у блоках статті про головну подію – у підзаголовку та блоці головної події – вони формують думку читача про ситуацію в країні. При співвіднесенні із заголовком *Reckoning in Iraq*, прийменникові вирази ідентифікують контраст очікувань героїв статті, колишнього диктатора Іраку та нових його лідерів, виокремлюють непросте становище у країні, суперництво між політиками.

Вживаючись у блоках фонових подій, вираз *be on trial* констатує факт перебування на процесі, позначеному прийменниковим словосполученням, деталізуючи при цьому повідомлення. Так, стаття *The Devil in Pictures* [Newsweek 24.10.2005:74], описує вигнання нечистої сили служителями католицької церкви у людей із психічними розладами. Одним із наслідків некомпетентної діяльності священників стала смерть дівчини, що є фоновією подією для всього повідомлення, напр., *And in Romania, a priest and four nuns from the Romanian Orthodox Church are on trial this month. They are charged with murdering a 23-year-old novice nun named Irina Maricica Cornici last June by tying her to a wooden cross and gagging her with a holy vestment.* Словосполучення *be on trial* розміщує людину, співвідносну із рухомим об'єктом, у нехарактерній для релігійних осіб ситуації.

Таким чином, семантика безартиклевих словосполучень із прийменником *on* пояснюється за допомогою відношення КОНТАКТ на фізичному рівні та в абстрактній сфері. Безартиклеві словосполучення вживаються на різних етапах розгортання статей. Просторово-акціональні вирази, які локалізують референт відносно просторових орієнтирів, поширені у фонових блоках статей, оскільки вони повідомляють інформацію, додаткову для розуміння всього тексту, та констатують факт контакту. Суб'єктно-акціональні словосполучення, які позначають універсальні схеми поведінки, вживаються у блоках головної події, виокремлюючи рух особи на суд або вплив зовнішніх сил на перебіг подій. Суб'єктно-акціональні вирази поширені у фонових блоках, коли ідентифікують лише тривале перебування у місці вивчення, де відбуваються події. Подальше дослідження вбачаємо у розширенні спектру безартиклевих прийменникових виразів.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Гулкевич С.П. Значення прийменника і основні типи смислів прийменникових словосполучень: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Л., 2005.
- 2.Balaga M. From the Actual to the Virtual. On the Semantics of the Preposition "on" // Perspectives on Language. – Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Sklodowskiej. – 2004. – P.23-32.
- 3.Strugielska A. Image Schemas and the Prepositions of Inclusion // Acta Universitatis N. Copernici. – English studies XI. – Humanities and Social Sciencies. – Toruń, 2001. – Vol.352. – P.33-39.
- 4.Correa-Beningfield M. Image Schemas vs. "Complex Primitives" in Cross-Cultural Spatial Cognition // Poznan Studies in Contemporary Linguistics. – 2005. – Vol.42. – P.343-366.
- 5.Потаненко С.І. Лінгвокогнітивний аспект функціонування безартиклевих орієнтаційних словосполучень // Вісник Луганського нац. пед. ун-ту імені Т.Шевченка. – 2004. – №2 (70). – С.105-113.
- 6.Goddard C. On and On // Cognitive Linguistics. – 2002. – Vol. 13. – P.277-294.
- 7.MWD: Merriam Webster's Collegiate Dictionary. – Electronic Edition.
- 8.Филипенко М.В. Проблемы описания предлогов в современных лингвистических теориях // Исследования по семантике предлогов. – М.: Русские словари. – 2000. – С.12-54.
- 9.Пчелкина М.А. Концептуальные основания предложно-наречной частицы through в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 2007.
- 10.Lindstromberg S. Preposition Entries in UK Monolingual Learners' dictionaries: Problems and Possible Solutions // Applied Linguistics. – 2001. – Vol.22. – №1. – P.79-103.
- 11.Логинава Е.Г. Концептуальное соотношение пространства и времени в семантике английских предложных сочетаний: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 2004.
- 12.Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике // Современная американская лингвистика: фундаментальные направления. – М.: Эдиториал УРСС. – 2002. – С.340-369.
- 13.Johnson M. The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. – Chicago, L.: The Univ. of Chicago Press, 1987.
- 14.Clausner T.C., Croft W. Domains and Image Schemas // Cognitive Linguistics. – 1999. – Vol.10. – №1. – P.1-31.
- 15.Longman Dictionary of Contemporary English. – London: Longman Group Ltd, 2001.
- 16.Knas I. An Image-Schematic Analysis of English At and Polish Przy // Poznan Studies in Contemporary Linguistics. – 2006. – Vol.42. – P.123-144.
- 17.Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Maugham W.S. Theatre.* – М.: Высш. шк., 1985. 2. *Newsweek* 02.05.2006; 15.09.2005; 04.07.2005; 10.10.2005; 24.10.2005; 11.07.2005; 16.05.2005.

ТЕРЕХОВА С.І.

Київський національний лінгвістичний університет

ТИПИ ОСОБОВИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Постановка загальної проблеми і її зв'язок із науковими завданнями. Особові вказівні репрезентації привертають увагу дослідників передусім як центр координат мовлення і точка відліку комунікації. Проте типологізація й систематизація особових репрезентацій залишаються недостатньо розробленими.

Постановка завдання. Проаналізуємо репрезентації особових указувань в українській, російській і англійській мовах у світлі зазначеного вище підходу з метою складання їх типології.

Актуальність дослідження. Аналіз останніх досліджень і публікацій. У досліджуваних мовах особова семантика набула суттєвої деталізації й певної диференціації. Уперше на наявність у мові класу особових та вказівних займенників, як відомо, звертають античні філософи (Аристотель, Діонісій Фракійський та ін.). Важливі спостереження щодо походження і функціонування особових та вказівних репрезентацій були здійснені Ф.Бусласвим, О.Потебнею, О.Пешковським, К.Бюлером та ін. Вплив категорії особовості та зацікавлення науковців у дослідженні фактора особовості посилюється з 50-х рр. XX ст. унаслідок подолання редукціонізму, поширеного в мовознавстві на межі XIX–XX ст. та в першій половині XX ст. [41; 42]. Це виражається, насамперед, у ставленні до категорії займенників як такої, у спробах класифікувати й зіставити її репрезентації в різних мовах [26] та деталізувати їх семантичні і граматичні властивості [12], встановити семантичні та внутрішньоструктурні типи вказувань: анафоричний, корелятивний, дейктичний і так зване безпосереднє вказування [45:156-160, 164-178, 197-198], проаналізувати прагматичний та семантичний потенціал займенникових репрезентацій [15; 3; 37:27-29; 18 та ін.], визначити їх лінгвофілософський статус [31; 32] і етнокультурну специфіку в окремих мовах [6; 38-40; 47:38-43, 55-65, 122-128, 145-152] тощо. Замість поодиноких прислівникових репрезентацій (як типових указівних одиниць) категорію особовості розглядають у її займенникових експлікантах, що, звичайно, по-різному позначилося на якості аналізованих мовних одиниць (МО).

У зв'язку з цим постають такі актуальні питання: по-перше, про існування та межі класу займенників у мовах, по-друге, про семантичну та функціональну співвіднесеність займенникових репрезентацій. У результаті тривалої полеміки серед лінгвістів (пор.: [9:256, 225-271; 24:268-285; 11:184-216] і [10; 27; 16; 44:82, 188-189, 535, 632-634; 34:228] та ін.) очевидним стало те, що вказівна функція є породженням значення і способом його репрезентації іншими, “нетрадиційними” для нього МО. Вона є свідченням розвитку мовної семантики. Функціональність демонструє якість цього розвитку як трансформації мовної семантики (в цьому випадку – вказівної) та спосіб її репрезентації МО різних, певним чином уподібнених типів: наприклад, через розвиток указівної займенникової функції в зіставляваних мовах виділяються такі займенникові типи, як: власне вказівні займенники, займенникові іменники*, займенникові прикметники, займенникові прислівники тощо.

О.Селіверстова визначає два підходи до характеристики категорій указування та займенниковості, які фактично співвідносяться з загальнолінгвістичними лексичентричним та текстоцентричним підходами: 1) група слів, які виражають суб'єктно-об'єктне значення,

тобто ставлення мовця до предмета мовлення. Їх обов'язковим семантичним компонентом є вказування, а займенники завжди виступають репрезентаціями певного поняття і контекстуального референта (О.Потебня, О.Пешковський, О.Вольф, Г.Штейнталь, L.Tenier та ін.); 2) вказування не є значенням, а функцією МО, яка пов'язана з абстрактністю семантики займенників (W.Collinson). "Наявність у займенників значення, як нам здається, однозначно доводиться тим, що кожний з них несе певну інформацію, яка не залежить від контексту. Можна сперечатися, чи вичерпується значення займенника я вказуванням на тотожність учасника події і автора мовлення, в якому ця подія описується..., але цілком очевидно, що зазначена інформація є і що вона не змінюється від одного акту мовлення до іншого та не залежить від контексту. Так само кожне зі значень займенника *кто-то* (наприклад, інформація про відсутність інформації у мовця, учасника події) не додається контекстом" [37:29]; – *переклад наш* – С. Т. Проте одиницями репрезентації зовнішнього та внутрішнього світу мовця є: конкретні та абстрактні іменники, займенникові іменники, субстантивовані форми прикметників і дієприкметників; формальною ознакою такого контексту виступають особово-вказівні та присвійні займенники 3-ої ос. [28:93-94]. Отже, наявність багатьох підходів щодо дослідження вказівних особових репрезентацій свідчить про актуальність цих МО в аналізованих мовах та, водночас із тим, про необхідність систематизації досліджуваного матеріалу.

Завдання дослідження. В статті аналізовані й типологізовані репрезентації особових вказувань в українській, російській і англійській мовах як результат членування відповідного поняттєвого фрагменту системи орієнтаційних координат (СОК) у свідомості носіїв зазначених мов.

Наукові результати. Класифікація займенників змінювалася від семантичної диференціації цих МО [пор.: 23:312-316; 16:306-325; 17 та 44:632-633, 535; 34:227 та ін.] та їх вказівних якостей [45:173-178, 198] до розширення їх прагматичного потенціалу [21; 22; 1; 2; 37:26-50; 49:5 та ін.] внаслідок розвитку прагматики та, зокрема, прагмасемантики, функціональної семантики та функціональної граматики [5-6; 7:322-502] в останні десятиліття ХХ ст. Однак в українській та російській мовах, з одного боку, та в англійській мові, з другого боку, типології займенникових репрезентацій дещо різняться, пор. підходи Кобриної; Thomson, Martinet [15; 52] із [44; 34] та ін.

За ознакою комунікативної сутності та відповідно до комунікативної функції адресати типологізовані як: квазіадресат (у т.ч. неістота), адресат-ретранслятор, непрямий адресат [30:216-218]. За цією ж ознакою відношення репрезентовані в координатах *я – ти – тепер – тут*, виражають так званий первинний дейксис, а координати *він – вони – там – тоді* – вторинний дейксис. Основною диференційною ознакою семантики займенників як вказівних МО є не лише особовість, а й егоцентричність [31:117-127; 32:97-106], яка виражається в вказуванні на особу (в усіх зіставлюваних мовах), спосіб дії особи (в українській та російській мовах), її ставлення до предмета / суб'єкта комунікації [пор.: 15:90-95; 3:286-287; 4:60 та 52].

В усіх зіставлюваних мовах системи особових вказувань характеризуються андроцентризмом їх функціонального розвитку [43:3-26]. Їх семантична своєрідність полягає у здатності задавати рівень / спосіб характеристики актанта ситуації (мовця, слухача або іншої особи), але не містити інформації відповідного рівня репрезентації [37:32]. Основними їх функціями є: а) вживання замість прямої номінації особи, предмета (для лаконічності, уникнення повтору, для ухиляння від чіткого формулювання думки) [15:90]; б) вказування на роль у комунікативному акті, репрезентативна, а саме – репрезентація комунікантів, як індивідів, у їх одиничності, неповторності [37:32-33; пор.: 3:286-287, 295], а також конотативна: в окремих випадках – вираження ввічливості, ввічливих звертань, адже існує гіпотеза про те, що за часів прайндоевропейської мови система особових вказувань

(дейктичних) була побудована на іменникових репрезентаціях форм ввічливості [6:14, 272]. На основі цього Ю.Степанов та його послідовники відносять до егоцентричних слів і власні імена осіб як кореляти займенників 1-ої та 2-ої ос. [38:234; 13:122]. Цю позицію ми підтримуємо в своїй роботі, зауважуючи, що егоцентричність, актуалізована на основі ідентифікаційного і / або вказівного компонента семантики, дозволяє віднести до кола таких слів і окремі класи іменників (див. далі детальніше).

На сьогодні активно досліджуються вказівні категорії так званих соціального та емоційного дейксису (переважно в зарубіжній лінгвістиці) [48; 50 та ін.]. Система *origo* К.Бюлера, як відомо, є вихідним пунктом системи дейктичних координат [46:160] і загальним принципом семантичної організації мови [43:3], за яким утворюються численні мовні та мовленнєві функціонально-семантичні репрезентації, основними з яких є слова зі “змінним” значенням [Noreen 1923:252; за 46:158]. Системотвірним та базовим фактором у ній є спостерігач [20:51-56] або мовець, тобто персону, відносно якої визначаються певні просторово-часові та інші параметри мовлення. Отже, через категорію особового вказування і особовості СК (не лише часових) виступає показником суб’єктивності в мовах [15:15-16, 90-95]. Суб’єкт задає координати вказування та систему часової організації для акту мовлення і тексту [35:36-37].

У кожній із зіставлюваних мов МО – репрезентації особового вказування утворюють структуровану ієрархію і, таким чином, оформлюють цілісну, повноцінно сформовану структуру – функціонально-семантичне поле особового вказування (ФСП ОВ). Межі категорії особового вказування як внутрішньомовної підсистеми виходять за рамки ФСП ОВ, поширюючись на деякі класи іменників, прислівників, часток тощо. Цьому сприяють функціонально-семантичні ознаки, які дозволяють розподілити їх на: просубстантивні, проад’єктивні, проадвербіальні, проінфінітивні та продієслівні [15:91; пор.: 29:154; 49:20-34; 46:159, 161-162]. В англійській мові дещо більше, ніж в інших, серед аналізованих МО поширеним є займенниково-іменниковий біфункціоналізм, побудований на ідентифікаційному компоненті номінативної та вказівної семантики, який дозволяє поперемінно актуалізувати в контексті зазначені функції аналізованих МО. Внаслідок цього поширені в аналізованих мовах транссемантичні і транс функціональні вказівні репрезентації, тобто такі, при яких якість указування змінюється під впливом контекстуального оточення, інтенції та комунікативної мети мовця. Найчастіше в українській та російській мовах зустрічаються дейктично-референційна та номінативно-референційна, в англійській мові – референційно-анафорична перехідність. Особливістю аналізованих МО є їх альтернативність, зумовлена вибором ознаки та форми.

ФСП ОВ є структурованим у зіставлюваних мовах за такими критеріями функціонально-семантичного опису: 1) за способом категоріального вираження: займенники (особові, зворотні, присвійні, питальні, відносні, вказівні, означальні, заперечні, неозначені), займенникові іменники, займенникові прикметники (в усіх зіставлюваних мовах), особові прислівники, похідні від присвійних займенників (в українській та російській мовах, наприклад: укр. *по-вашому*, *по-моєму* та ін., рос. *по-вашему*, *по-моему* та ін.), детермінативи (більше – в англійській мові); 2) за якістю репрезентованого вказування: особові, просторово-особові (більш характерні для англійської мови), особово-часові, номінативно-особові, комбіновані, або комплексні; 3) за стилістичними конотаціями: нейтральні (переважно в усіх мовах), стилістично забарвлені: розмовні, професійні, просторічні, діалектні, застарілі (особливо характерні для займенникових іменників істот української та російської мов); 4) за типом указування: а) вказівні МО “чистої” семантики: дейктичні, референційні особові репрезентації, анафоричні особові МО; б) МО перехідної вказівної ознаки: дейктично-референційні МО (предметно-особові МО, узагальнені особові МО, особові МО збірної семантики тощо), референційно-анафоричні МО; 5) за походженням указувальної семантики:

а) первинні вказівні МО; б) МО, в яких указівна (найчастіше референційна) семантика є вторинною; як правило, вона є суміжним компонентом ідентифікації номінативних одиниць; б) за якістю гендерної ознаки: а) гендерно марковані вказівні та номінативно-вказівні МО: персоніфіковані (чоловічі, жіночі, збірні, так звані “усереднені”) та неперсоніфіковані, звичайно, збірні МО; б) гендерно немарковані номінативно-вказівні МО; 7) за частиномовною та функціонально-семантичною належністю: 1) традиційно досліджувані особові займенники (див. праці К.Бюлера, К.Бругмана, Е.Бенвеніста, Б.Рассела, О.Єсперсена, А.Уфимцевої та ін.). Ці МО спроможні реалізувати власне дейктичне значення та мають дейктично-номінативні репрезентації в усіх зіставляваних мовах; 2) анафоричні (укр. *це – те*, рос. *это – то*, англ. *this – that* тощо) та референційно-анафоричні вказівні займенники (укр. *такий*, рос. *такой*, англ. *such* тощо). Ступінь їх дейктичності низький. Вони вживаються відповідно до загальних функцій прономіналізації, а також автономно, безантецедентно [19:103]; 3) зворотні та означальні займенники, спроможні виражати поряд з їх традиційною ідентифікаційністю особи референційні та преференційно-дейктичні відношення в контексті; 4) займенникові “особові” прислівники, які репрезентують перехідний дейктично-референційний тип указування: а) поодинокі персоніфіковані МО (укр. *особисто*, рос. *лично*, укр., рос. *персонально*, англ. *personally* та ін.); б) поширені в українській та російській мовах гендерно немарковані вказування на належність або спосіб дії (укр. *по-моєму*, *по-вашому*, рос. *по-моему*, *по-вашему*, пор.: англ. *on sb's own*); в) гендерно марковані МО – репрезентації референційно-особових указувань (укр. *по-її*, *по-жіночому* – *по-його*, *по-чоловічому*, рос. *по-её*, *по-женски* – *по-его*, *по-мужски*, пор.: англ. *like a lady*, *like a man* та ін.); 5) вікові часово-особові репрезентації, виражені займенниковими прислівниками, серед яких є гендерно марковані (у зіставляваних споріднених мовах) та немарковані МО (*по-дитячому*, *по-дорослому*, рос. *по-детски*, *по-взрослому*, англ. *childish*, *like a child*, *like an adult* та ін.). У двох споріднених мовах такі МО будуються переважно за відомою референційно-номінативною структурою, поширеною й серед інших репрезентацій системи координат – “*по-* + прислівник на *-ому*, *-ему*”.

Крім наведених вище МО, диференційованих за їх граматичними категоріями відносно чітко, в зіставляваних мовах наявні окремі функціонально-семантичні репрезентації, які виражають особове вказування як у їхніх частиномовних, так і в окремих граматичних формах. Вони утворюються внаслідок процесів лексикалізації граматичних форм (особливо щодо субстантивованих МО та анафоричних займенників), субстантивзації (переважно займенникові МО), прономіналізації [19:106-107] через референційну співвіднесеність МО. Такі парадигми переважно базуються на займенниках та деяких іменникових репрезентаціях, уживаних у займенниковій функції, а саме: 6) ввічливі форми, зокрема ввічливі звертання, в яких окрім дейктично-референційної семантики виражається ставлення мовця до адресата, задається тон / рівень спілкування і, таким чином, виражається національно-культурна специфіка категорій особовості; 7) загальні номінативно-референційні МО, переважно репрезентовані МО соціальної (гендерної, вікової, професійної, статусної та інших) диференціації. Їх основна функція полягає у відносній можливості ідентифікувати соціальну належність особи / осіб. Такі репрезентації поширені і серед питомих, і серед запозичених МО. В цій функції запозичення, як правило, вживаються для надання відповідного національного колориту контекстові або для підкреслення соціального статусу особи, акцентування ставлення до неї з боку інших (субординаційного, поважливого або іронічного); 8) персоніфіковані та загальні номінативно-топомнестичні МО, які вказують на національну, територіальну або адміністративно-територіальну належність особи і в такий спосіб можуть також виражати ставлення мовця / мовців, їх прибічників до адресата або інших осіб (як правило, представників інших народів) через наявність / відсутність певних ввічливих, сленгових, просторічних конотаційно маркованих МО тощо.

Ступінь вияву якості особового вказування, як і багатьох інших указівних типів, підпорядкована критеріям означеності / неозначеності, наявності / відсутності номінативного компонента семантики, наявності / відсутності референційно співвідносних особових ознак: адміністративно-територіальної, національно-етнічної належності особи, її вікової, соціальної (сімейної, партійної, професійної, неформальної тощо) категорії. Ці ознаки по-різному поєднуються в зіставлюваних МО. На основі їх більшого / меншого ступеня вияву в зіставлюваних мовах оформлені такі типи репрезентацій особових указувань.

У структуруванні ТГ, зокрема їх синонімічних парадигм та мікропарадигм, основну роль відіграють опозитивність (всі ТГ повністю або частково побудовані на антонімії синонімічних парадигм та антонімії синонімічних парадигм, які, в окремих випадках простежуються доволі непослідовно), градація та особова вказівна співвіднесеність. При цьому як для позитивних, так і для негативних градацій “засоби градування використовуються не тільки для відбиття відмінностей у ступені ознаки, але й з метою акцентування, привернення уваги адресата, збільшення комунікативного навантаження повідомлення” [14:3].

Традиційними репрезентаціями ФСП ОВ в зіставлюваних мовах є вказівні та особові займенники: перші – як найузагальненіші анафорики, другі – як найеогоцентричніші вказівні МО, які організовують центр координат комунікації. Особові займенники фактично становлять лише дейктичні репрезентації. Їх якість як указівних МО відрізняється від інших репрезентацій системи координат найвищим ступенем узагальненості [3:106-107, 110-111, 292-300], хоча вияв цієї ознаки може змінюватися контекстуально в деяких МО та виражається різними ступенями: укр., рос. *я*, англ. *I* є найбільш узагальненими, оскільки будь-яка особа може ідентифікувати себе таким чином. Проте цей тип МО не виражається щодо іншої особи, не мовця. Менший ступень узагальненості мають займенники 2-ої і 3-ої ос. однини та ввічливе укр. *Ви*, рос. *Вы*. Їх функціональна обмеженість полягає в неспроможності бути вживаними мовцем щодо себе (за винятком виявів синдрому роздвоєння особистості). Виняток становлять укр. *ми*, рос. *мы*, вживані у значенні 1-ої особи однини щодо царських та інших привілейованих осіб.

В українській мові (дещо менше в російській) референційні відношення, зокрема їх дейктично-референційний та анафорично-референційний типи, мають більше виявів їх контекстуальної зумовленості, ніж словникової закріпленості. В англійській мові для особових типів указування дещо більший вплив має синтагматична закріпленість та граматична функціональність МО. Для українських і російських МО семантична зворотність – це переважно актуалізація й дезактуалізація вказівних референційної, дейктичної та номінативної особової семантики.

Традиційними типами репрезентацій особових указувань у зіставлюваних мовах є безпосередньо вказівні займенники – найвищою мірою еогоцентричні слова, що репрезентують “висловлення про висловлення, і лише опосередковано – про об’єкти” [31:77; 32:102-106] і є протиставленими за ознакою наближеності / віддаленості [33:24]. Серед цих репрезентацій “*це*” є максимально абстрагованим центром координат, який набуває тривимірної репрезентації у вигляді “*я – тут – тепер*”. Указування укр. *це* – *те*, рос. *это* – *то*, англ. *this* – *that* характерніші для усного мовлення [32:97-98]. Всі зазначені МО змінюються за формами числа; українські та російські опозити також відмінюються; англійська опозитивна пара змінюється в синтаксичному оточенні так само, як іменники та прикметники [33:25]. Указівні займенники нерідко мають індивідуальну або обмежену сполучуваність, проте репрезентують однакові типи вказувань – дейктично-анафоричне, референційно-анафоричне та власне анафоричне. Референційно-анафоричний тип указування властивий і іншим указівним займенникам: укр. *такий*, *отакий*; *такий-то*; розм. *таківський*, пестл. *такісінький*, пестл., рідк. *такісічкий* [36, 10:22, 23]; *такий-сякий*, *сякий*-

такий; рос. *такой, таковой, таков*, розм. *таковский*; *такой-то*; *такой-сякой* [36а, 15:56-63]; англ. *such, such a kind of sb / smth, so-and-so* [51, 10:86-89; 9:346-348]. Спільним референційно-означальним значенням цих МО є “саме такий, еталонний”, спільним анафоричним ЛСВ – “такий, як зазначено вище”. Ці ж МО, вживані як вказівні репрезентації, виражають власне дійктичне значення. Будучи вживаними в біномінативних реченнях, репрезентації “*це*” спроможні корелювати із займенниками третьої особи у репрезентації ознак глобальності та вказуванні “саме той”, реальності та візуалізації протягом певного часу [37:39]. Характерною особливістю анафоричного вживання вказівних займенників є те, що вони “відриваються” від реального простору-часу і “переходять” у контекст відомого, передбачуваного в комунікації [33:25]. Анафоричними є й репрезентації – указівні частки. Їх не можна назвати безвідносними, оскільки компонент співвіднесеності з певним предметом, суб’єктом, дією тощо є постійним і обов’язковим для наявності анафоричної семантики. Перехід від анафоричного вказування до дійктичного відбувається при зміні значення слова, до якого належить указівний займенник. Якщо співвідносне слово означає конкретний предмет, то вказується на так званий предметний дейксис, смисловий бік якого являє собою відповідну смислову універсалью. Для цих МО не характерний метафоричний дейксис (у розумінні С. Рахімова). Англ. *this – that* уживаються також емпатично (*this / that of us*), як займенники або вказівні частки після теле- та радіопрограм (*that was the interview with...*), інтродуктивно при знайомстві, у відповідь на телефонні дзвінки (офіц. *I am Jack*, для незнайомих – *this is Jack*) та анафорично.

У сучасних досліджуваних мовах, очевидно, відбувається певна морфолого-синтаксична трансформація, внаслідок якої деякі вказівні особові репрезентації поступово формують окрему групу МО, які частково співвідносні з предикатами, і водночас тяжіють до займенникових прислівників [44:632-633; 34:227], тобто МО, що виражають вказування на особовий спосіб дії або ставлення мовця чи іншої особи до предмета мовлення. Наприклад, в аналізованих мовах такі МО поширені у вигляді прислівникових сполучень: укр. *на мій погляд, як на мене, вам здається, на їх думку*, рос. *на мой взгляд, что касается меня, вам кажется, по их мнению*, англ. *from my point of view, as for me, it seems to you, as to their opinion* та ін. В українській та російській мовах широко вживаються МО, утворені саме від таких прислівникових сполучень, наприклад: укр. *по-моєму, по-твоєму, по-вашому, по-їхньому*, рос. *по-моему, по-твоему, по-вашему*, прост. *по-ихнему*. Усі вони утворюються за моделлю “*по-* + форма на *-ому, -ему*” від присвійних займенників 1-ої, 2-ої та 3-ої ос. В англійській мові їх типовими відповідниками є вказівні особові сполучення, творені за моделями: “*on* + присвійний займенник + *opinion*”, “*on* + присвійний займенник + *own*”, “*as for* + присвійний займенник у родовому відмінку”, “*as* + особовий займенник + *say, think, guess* та ін.”, наприклад: *on my own, on his opinion, as she considers, as for him* та ін.

Іншим типом аналізованих МО у всіх зіставлюваних мовах є репрезентації, утворені на ґрунті зворотних займенників у синтаксичній функції обставини способу дії, як правило, постпозитивні щодо означуваного іменника або займенника.

Поряд із традиційними типами вказівних особових репрезентацій (це особові, в т. ч. ввічливі форми, присвійні, вказівні, частково заперечні та питальні займенники) в зіставлюваних мовах повністю або частково особове вказування виражають: 1) референційно-дійктичні МО адміністративно-територіального особового вказування; 2) кількісні референційно-особові МО; 3) соціальні особові номінативно-вказівні репрезентації: а) особово-референційні МО родинних відносин; б) “вікові” референційні та референційно-дійктичні МО; в) професійні референційні МО прямої та переносної (метонімічної) семантики; г) референційні вказування, утворені на основі уособлення (нерідко зоонімічного походження); ґ) референційні соціально-статусні МО; 4) “граничні” особові та номінативно-особові вказування різного ступеня вияву ознаки (стверджувальні та заперечні); 5) неозначені

вказівні особові репрезентації, в яких поєднуються заперечні, питальні, означальні та неозначені МО. Відповідним чином аналізовані репрезентації групуються в ТГ у складі ФСП ОВ.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, наведені типи МО дещо по-різному розподіляють указівні функції. Дейктичні МО не є численними. Вони характеризуються чіткістю, лаконізмом та контекстуальною залежністю ступеня абстрагованості їхньої семантики. Широко представлені у зіставлюваних мовах анафоричні та референційно-анафоричні МО. Численними є й поліфункціональні репрезентації референційного та референційно-дейктичного типів, з урахуванням їх перехідності (вторинної і / або часткової вказівної природи). Завдяки наявному ідентифікаційному компоненту семантики референційне співвідношення є характерним певною мірою і для номінативних одиниць (наприклад, для іменників, що вказують на родинні стосунки, для прислівників способу дії, якими визначаються соціальні, часово-вікові, деякі зворотні та “ввічливі” форми вказівних та номінативно-вказівних указувань). Серед аналізованих МО не є поширеним поліфункціоналізм. Типовими його виявами є іменниково-займенниковий частиномовний біфункціоналізм та особово-вказівна і питально-відносна семантична перехідність, яка, безумовно, впливає на якість репрезентованого вказування (відповідно, актуалізує або дезактуалізує його), ступінь прозорості висловлення, в контексті якого вжиті аналізовані МО, і ширше – інтенція комунікації.

Особові займенники (зокрема першої особи однини) виступають егоцентричним центром СК. В усіх зіставлюваних мовах це поліфункціональні МО, спроможні актуалізувати дейктичний, референційно-дейктичний, референційний та номінативний типи репрезентацій, які актуалізуються на основі їх первинної вказівної семантики. Рівноцінними щодо якості вказівної ознаки можуть бути особово-вказівні займенники, співвідносні з ними номінативні МО.

Подальші розробки аналізованих типів указувань у галузі типології та загальної лінгвістики спрямовані на вивчення виявів поліфункціональності, транссемантичності і трансфункціональності на рівні тексту, механізмів концептуалізації, семантизації, асоціювання типів указувань, що сприятиме оновленню прагматичних, когнітивних, асоціативних та семантичних теорій.

ПРИМІТКИ

* Термін “займенникові іменники” вжито на позначення узагальнено-предметних займенників, тобто які мають словозміну, подібну до іменників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Лингвистические проблемы референции // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1982. – Вып.13. – С.6-54.
2. Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В. Истоки, проблемы и категории прагматики // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1985. – Вып. 16. – С. 3-42.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М.: Прогресс, 1974. – 447с.
4. Блумфилд Л. Язык. Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1968. – 607с.
5. Бондар О.І. Система і структура функціонально-семантичних полів темпоральності в сучасній українській літературній мові (функціонально-ономасіологічний аспект). – Автореф. ... дисс. д-ра філол. наук: 10.02.01 / НУ ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1998. – 32с.
6. Бондарко А.В. Основы функциональной грамматики. – С.-Пб.: Изд-во С.-Пб. ун-та, 2001. – 260с.
7. Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). – М.: Языки русской культуры, 1997. – 574с.
8. Большой этимологический словарь современного английского языка / Маковский М.М. – М.: Издательский центр “Азбуковник”, 2005. – 526с.
9. Виноградов В.В. Русский язык: (Грамматическое учение о слове). – М.: Высшая школа, 1972. – 614с.
10. Вихованець І.Р. Прийменникова система української мови. – К.: Наукова думка, 1980. – 286с.
11. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови. – К.: Університетське видавництво “Пульсари”, 2004. – 398с.
12. Вольф Е.М. Грамматика и семантика местоимений. На материале иберо-романских языков. – М.: Наука, 1974. – 224с.
13. Горицкая О.С. Замена местоимений первого и второго лица именами собственными: к проблеме эгоцентрических слов // Русский язык: система и функционирование (к 80-летию профессора П.П.Шубы): материалы III Междунар. науч. конф., Минск, 6-7 апр. 2006 г.: В 2 ч. Ч.І. – Минск, 2006. – С.122-125.
14. Дорда С.В. Комунікативно-прагматичні особливості висловлювань, що передають каяття (на матеріалі англійської мови). – Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04/ КДЛУ. – К., 1996. – 16с.
15. Есперсен О. Философия грамматики. Пер. с англ. – М.: Изд. иностр. лит., 1958. – 404с.
16. Жовтобрюх М. А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Вид. 3. – К.: Рад. школа, 1965. – Ч.І. – С.306-325.
17. История лингвистических учений. Древний мир. – Л.: Наука, 1980. – 227с.
18. Кибрик А.Е. Механизмы устранения

референциального конфликта // Моделирование языковой деятельности в интеллектуальных исследованиях / под ред. Е.А.Кибрика, А.С.Нариньяни. – М.: Наука, 1987. – С.128-145. 19.Коваль А.И. О субстантивации и прономинализации в свете данных языка с многоклассной системой // Вопросы языкознания. – 1987. – №2. – С.96-108. 20.Кравченко А.В. Вопросы теории указательности: Эгоцентричность. Дейксис. Индексальность. – Иркутск: Издательство Иркутского гос. ун-та, 1992. – 212с. 21.Крылов С.А. Детерминация имени в русском языке: теоретические проблемы // Семиотика и информатика. – М., 1984а. – Вып.23. – С.124-152. 22.Крылов С.А., Падучева Е.В. Дейксис: общетеоретические и прагматические аспекты // Языковая реальность в аспекте лингвистической прагматики. – М., 1983. 23.Курс сучасної української літературної мови / ред. Л.А.Булаховського. – К.: Рад. школа, 1951. – Т.1. – 518 с. 24.Кучеренко І.К. Третій рівень займенникової семантики // Кучеренко І.К. Сучасна українська мова. – Вінниця: Нова книга, 2003. – С.268-285. 25.Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 586с. 26.Майтинская К.Е. Местоимения в языках разных систем. – М.: Наука, 1969. – 308с. 27.Ожоган В. Займенникові слова у граматичній структурі української мови. – К.: НАН України, Ін-т української мови, 1997. – 231с. 28.Патина А.Ф. Текст: его единицы и глобальные категории. Учебник для студ. журн. и филол. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 368с. 29.Пешиковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – М.: Учпедгиз, 1956. – 511с. 30.Почепцов Г.Г. О коммуникативной типологии адресата // Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. Сер. Ром.-герм. філол. – 2006. – Вип.50. – №741. – С.216-218. 31.Рассел Б. Исследование значения и истины: Пер. с англ. – М.: Идея-пресс, Дом интеллект. книги, 1999. – 400с. 32.Рассел Б. Человеческое познание: его сфера и границы: Пер. с англ. – К.: Ника-Центр, 2001. – 560 с. 33.Рахимов С. Проблема дейксиса как категории типологической лингвистики. – Автореф. дисс. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Военный Краснознаменный институт. – М., 1990. – 46с. 34.Русский язык. Энциклопедия / ред. Ю.Н.Караулов. – М.: Науч. изд. “Большая Российская энциклопедия”, 2003. – 704с. 35.Сарабьев А.В. Субъективность в языке как основание текстлингвистического анализа // I Научная студенческая конференция. Сборник докладов. – М.: Изд-во ПСТБИ, 2002. – С.35-39. 36.Словник української мови в 11т. – К.: Просвіта, 1970-1981. 36а.Словарь современного русского литературного языка в 17т. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1958-1967. 37.Селиверстова О.Н. Местоимение в языке и речи. – М.: Наука, 1988. – 151с. 38.Степанов Ю.С. В трёхмерном пространстве языка: семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства. – 1985. – 335с. 39.Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. – М.: Академ. проект, 2004. – 991с. 40.Степанов Ю.С., Проскурин С.Г. Константы мировой культуры: алфавиты и алфавитные тексты в периоды двоеверия. – М., 1993. 41.Сусов И.П. Интеграционный этап в развитии лингвистической теории и сущность вклада когнитивной лингвистики: Когнитивная лингвистика: Современное состояние и перспективы развития. – Ч.1. – Тамбов, 1998. (http://www.tol.tversu.ru/M4_Sherstobitov.doc). 42.Сусов И.П. Космические мотивы в науке о языке и в философии языка // Тверской лингвистический меридиан. – Вып.1. – Тверь, 1998. 43.Тараненко О.О. Принцип андроцентризма в системе мовних координат і сучасний гендерний рух // Мовознавство. – 2005. – №1. – С.3-25. 44.Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. – К.: Вид-во “Українська енциклопедія”, ім. М.П.Бажана, 2004. – 824с. 45.Уфимцева А.А. Типы словесных знаков. – М.: Наука, 1974. – 205с. 46.Человеческий фактор в языке: коммуникация, модальность, дейксис / ред. Н.Д.Арутюнова и др. – М.: Наука, 1992. – 281с. 47.Элиаде М. Аспекты мифа. Пер. с франц. – М.: Академический Проект, 2001. – 240с. 48.Bhattacharya T. Person, Spatial and Temporal deixis. Gestural vs. Symbolic deixis // www.eprint.uq.edu.au/archive/00000449. 49. Collinson W.E. Indications // Language Monographs. – Baltimore, 1937. – №17. 50.Levinson S.C. Pragmatics. – Cambridge, England: Cambridge University Press, 1983. 51.Oxford English Dictionary. – Oxford: the Clarendon Press, 1970. – Vol.1-13. 52.Wikipedia. – Режим доступу: <http://en.wikipedia.org/wiki/Deixis>

ФЕСЕНКО Г.Г.

Національний авіаційний університет

ДІЯЛЬНІСНО-КОГНІТИВНА ПАРАДИГМА ПЕРЕКЛАДУ

З когнітивним підходом пов'язане трактування в новому світлі різних мовних процесів, категорій, одиниць й процесу перекладу зокрема. Усі ці чинники обґрунтовують необхідність наукового осмислення перекладацької діяльності як такої.

Н.С.Нестерова виокремлює дві домінантні парадигми в сучасному перекладознавстві: лінгвістичну та філософсько-культурологічну [1]. Лінгвістична парадигма – це класична теорія перекладу. Оскільки переклад завжди мав справу з мовою, позначав роботу над мовою, остільки й вимагав в основному лінгвістичного вивчення, що відображене в роботах таких іменитих теоретиків перекладу, як Л.С.Бархударов, В.Н.Комісаров, Я.І.Рецкер, А.В.Федоров, А.Д.Швейцер тощо. Основним методом дослідження в цій парадигмі є порівняльно-зіставний аналіз.

У другій парадигмі поєднуються філософський, герменевтичний і культурологічний підходи до розуміння перекладу. **Актуальним** видається розгляд, саме в цій парадигмі, проблем перекладу з когнітивного погляду. Ключовими для цього підходу є ідеї Ю.М.Лотмана та його послідовників. Культура, розглядається як складно скомпонований

текст, який розпадається на ієрархію “текстів у текстах” і створює складні переплетення текстів [2].

Перед перекладачем постає проблема сприйняття та перероблення чужого “ментального змісту”, оскільки в перекладному тексті він не висловлює власні ідеї, але лише вербалізує ідеї, сформульовані автором оригіналу.

Когнітивна сфера перекладача “включається” в процес перекладання й забезпечує успішність його протікання. Для існування акту перекладу актуальний і релевантний власне такий фрагмент когнітивної сфери перекладача, який утворюється при “перетині” когнітивних сфер автора початкового тексту і перекладача. Актуалізація “зон” перетину можлива лише за тієї умови, якщо перекладач знайомий з когнітивною базою того лінгвокультурного співтовариства, мовою якого створений текст оригіналу, а також з набором основних компонентів когнітивної сфери автора тексту оригіналу.

Перекладацька діяльність завжди має пізнавальний характер. Когнітивний процес під час перекладання відбувається за тими ж принципами, що і в решті життєвих ситуацій. Ми сприймаємо світ цілісно, потім членуємо і категоризуємо його, вибудовуємо ієрархію цінностей і синтезуємо засвоєне. Дізнаючись щось нове, прагнемо зрозуміти його і знайти йому місце в нашій системі вже засвоєних знань і накопиченого досвіду. Процес осмислення інформації про світ супроводжується процесом вербалізації думки, згорнутим у внутрішньому мовленні і розгорнутим під час говоріння та на письмі.

Невербалізований, точніше девербалізований, розумовий зміст іде в підсвідомість і може зберігатися там тривалий час. Девербалізація повідомлення як одне з понять перекладознавства має інтерпретуватися як метафора, оскільки насправді повністю девербалізувати думку і мати її у свідомості неможливо. Очевидно, термін “девербалізація” слід було б інтерпретувати як переклад думки з однієї концептосфери в іншу [3:22-23].

З позицій когнітивної психолінгвістики процес перекладу може бути представлений як сприйняття одного виду інформації (тексту оригіналу) і трансформація її в інший вигляд (текст перекладу). Трансформація при цьому здійснюється на найскладнішому рівні, й охоплює всю інформаційну структуру, а трансформувальною інстанцією є когнітивна система перекладача.

Процес перекладу можна представити такою моделлю: з реальної комунікації початковий текст проектується в ментальний простір перекладача, стаючи об’єктом ментальних процесів у його свідомості. На цьому рівні визначаються макростратегічні координати перекладу: а) мета, завдання, адресат перекладу; б) виявлення інтенції автора початкового тексту і проспектування структури та композиції кінцевого тексту.

Надалі відбуваються власне перекладацькі процеси, які “проціджуються” в наступному ментальному просторі, що зумовлює модель відношень і зв’язків реального, ментального і вербального, обґрунтовану в “когнітивній організації” індивіда. Закінчений вихідний текст покидає ментальну реальність перекладача, стаючи частиною нової реальної комунікації [4:141].

Одним з центральних завдань теорії перекладу є вивчення характеру, способів і причин дій перекладача в процесі створення тексту перекладу. Тут ідеться про розумові операції, які визначають розуміння, вибір мовних засобів та їх вивчення. Вирішення цього завдання пов’язане зі значними труднощами, оскільки припускає уміння втручатися в розумову діяльність перекладача, у його “внутрішню кухню” [5:111].

Оскільки йдеться про розумові операції, які окреслюють розуміння та вибір мовних засобів, їх вивчення ґрунтується на методах психолінгвістики і загальної психології. Найбільш плідними уявляються два напрями досліджень. Перший полягає у використанні для вивчення процесів перекладу методів експериментальної психології. Але в цьому

випадку більшість аспектів розумових операцій перекладача не піддаються експериментальному дослідженню.

Другий напрям психолінгвістичного аналізу перекладацького процесу має дедуктивний характер і намагається поширити на процес перекладу деякі положення когнітивної психології, які обґрунтовують, яким чином людина висловлює свої думки та розуміє сказане іншими. Сучасне перекладознавство вже не може задовольнятися загальною психолінгвістичною моделлю перекладу, яка виділяє в процесі перекладу ті ж етапи, які передбачаються в мовленнєво-мисленнєвій діяльності [6:7-8].

У будь-якому типі діяльності, яка є чітко мотивованою та переслідує конкретну мету, спочатку формується загальний задум дій, який надалі розгортається в певну послідовність дій щодо операції.

Під час здійснення перекладу перекладач на першому етапі переходить від змісту оригіналу до своєї внутрішньої програми (по своєму внутрішньо, індивідуально, наочно-образно кодує цей зміст або “перекладає” його “мовою мозку”), а потім втілює цю програму в текст перекладу [7]. Індивідуальний код перекладача існує “мовою” його мозку, тому програма, що лежить в основі створення тексту перекладу, відрізняється від звичайних програм, які створюються в процесі мовленнєво-мисленнєвій діяльності, тільки тим, що виникла не на основі самостійного формування думки, а в результаті згортання змісту іншомовного тексту. Отже, внутрішня програма — це згорнутий зміст оригіналу, загальний задум майбутнього тексту. Яким же чином перекладач обирає спосіб її втілення? [5:111].

Переконливим щодо цього є спроби здійснення детального опису процесу перекладу з упровадженням нових ідей когнітивної психології. Привертає увагу робота Е.Гутта [8], який спробував застосувати до перекладу теорію релевантності Д.Спербера і Д.Уілсона [9].

Теорія релевантності ґрунтується на здатності людини до інференції сенсу в процесі мовленнєвої комунікації. Комунікація представляється як когнітивний ланцюжок: стимул – контекст – інтерпретація. У ролі стимулу виступає мовне твердження, яке містить певну семантичну репрезентацію. Під контекстом розуміється ряд припущень, відібраних із “когнітивного середовища”, тобто сукупних знань комунікантів. Інтерпретація означає виведення на основі семантичних репрезентацій і контексту ментального утворення у формі твердження [6; 9].

Е.Гутт пропонує використовувати положення теорії релевантності для пояснення феномена перекладу. У дефініціях цієї теорії переклад – це перш за все іншомовний текст, яким послуговуються інтерпретативно стосовно оригіналу. Прикметно, що переклад – це міжмове інтерпретативне використання мови. Спільність висновку з тексту оригіналу і перекладу забезпечується шляхом інтерпретації їх семантичних репрезентацій та контекстуальних припущень, що обираються з відповідного когнітивного середовища та ґрунтуються на засадах релевантності. На думку Е.Гутта, такий підхід дає єдиний принцип, що пояснює сутність перекладу та його відповідність оригіналу.

Деякі положення концепції Е.Гутта містять низку ідей, які дозволяють проаналізувати когнітивні аспекти процесу перекладу, розкрити його евристичний характер.

Перший етап перекладацького процесу – етап інтерпретації оригіналу – включає деякі елементи другого етапу – набору парафрастичних можливостей, з яких обирається остаточний варіант перекладу.

Результати інтерпретації оригіналу перекладачем обмежують вибір парафрастичних можливостей у мові перекладу, але не роблять цей вибір однозначним. Перш за все, перекладач може здійснювати етап інтерпретації і добирати можливі варіанти в мові перекладу, які могли б послугувати підґрунтям для аналогічної інтерпретації тексту перекладу та рецепторами.

На останньому етапі – етапі обрання остаточного варіанта перекладу вирішуються такі завдання: 1) зіставляючи обрані парафрастичні можливості, перекладач перевіряє, чи всі вони забезпечують необхідну інференцію та імплікацію; 2) перекладач оцінює семантичні та стилістичні особливості кожного варіанта; 3) перекладач вирішує, який із варіантів більшою мірою відповідає оригіналу.

Отже, на всіх етапах процес перекладу має евристичний характер, пов'язаний із послідовним вибором з цілої низки можливостей різного типу.

Зазвичай тексти класифікують на первинні та вторинні. Вторинність є одним із ключових концептів гуманітарної думки: “вторинність”, або “культурна опосередкованість” ґрунтується на примітивній ідеї, що все вже було колись кимось висловлено або написано. Первинним вважається основний текст, який окреслюється наявністю у ньому “наукових знань у розвитку”, тобто процесом отримання цих знань, а також результатами дослідницької діяльності. До текстів вторинних, або периферійних, відносять ті, які містять узагальнений зміст основного, тобто “знання у статистиці” – це реферати, висновки, анотації. Кожен текст є як вторинним, так і первинним. Показовим у цьому сенсі є твердження одного із сучасних теоретиків перекладу О.Паза про те, що кожен текст – це і переклад, і оригінал одночасно [10]. Спосіб утворення є однією із домінантних ознак, які класифікують тексти на первинні та вторинні.

Л.М.Майданова окреслює вторинний текст як текст, створений на підґрунті іншого, первинного тексту зі зміною авторства. Під зміною авторства мається на увазі не заміна однієї особи іншою, а заміщення однієї інтенції іншою, нехай навіть особа залишається незмінною. Так змінюється суб'єкт діяльності, і первинний текст виступає як предмет, а вторинний – як результат цієї діяльності [11:81].

Переклад – це особливий вид вторинного тексту, який відрізняється від традиційних вторинних своєю функцією, – заміняти первинний, виступати в його ролі, але на “іншій сцені” [1:86].

Переклад виокремлюється серед інших видів мовного посередництва особливою функцією – слугувати повноправною заміною оригіналу. Намір здійснити переклад означає створення подібного репрезентанта оригіналу, і його рецептори або реципієнти, допускають, що текст перекладу і змістовно, і структурно адекватно відтворює оригінал. Вони кваліфікують переклад як оригінал: цитують оригінал за перекладом, висловлюють судження щодо його змісту, оцінюють мову і стиль [12:110-111].

Специфічність перекладу полягає в тому, що він як феномен якісно неоднорідний: існують різні види, типи перекладу, як і методи або способи створення тексту перекладу. Відповідно, вторинність як властивість перекладу є також якісно неоднорідним явищем і по-різному впливає на сам процес перекладу, по-різному проявляє себе при перекладанні різноманітних текстів, з одного боку, а з іншого – за різних методів перекладу.

Переклад – це один із видів опосередкованої комунікації, у якій зазвичай функціонують первинні та вторинні тексти, що створюються мовним посередником. Опосередкована комунікація може бути як еквівалентною, так і гетеровалентною. Одним із проявів гетеровалентної комунікації є скорочення об'єму і обмеження/зміна комунікативної цінності первинного тексту. Зроджений за таких умов вторинний текст містить лише найбільш істотну інформацію.

Переклад, згідно Р.Ієгеру, це “комунікативно-еквівалентне мовне посередництво”, сутність якого полягає в тому, за умов перекодування зберігається комунікативна цінність первинного тексту, і як наслідок забезпечується **комунікативна еквівалентність первинного і вторинного текстів** [13].

Як бачимо, визначальною ознакою перекладу є еквівалентність, тому власне й переклад – це вторинний текст, який еквівалентний первинному. І як наслідок, створення

тексту перекладу – це принципово інший процес у порівнянні з такими традиційними вторинними текстами, як реферат, анотація тощо. Наразі денотативна структура має розгортатися у тексті з максимальною повнотою, оскільки при перекладі істотною виявляється зовнішня мовна форма, зазвичай саме вона й є домінуючою.

Процес створення вторинного тексту – це послідовність розумових операцій, які забезпечують перехід від тексту первинного до тексту вторинного. Особливо показовим у такому переході є існування **проміжної ланки, яка** відображає результат розуміння. При утворенні одних типів текстів такою проміжною ланкою слугує денотатна структура первинного тексту, при створенні других – інший смисловий/концептуальний комплекс. Докорінною відмінністю між зазначеними типами “проміжних” ланок є принцип їх формування, підґрунтям якого є співвідношення тексту й свідомості. Формування змісту та сенсу є різноспрямованими розумовими процесами: “зміст – це проекція тексту на свідомість, а сенс – це проекція свідомості на текст”.

Як сенс, так і зміст виступають результатом розуміння цього тексту, хоча за своєю природою це різні ментальні утворення, які ґрунтуються на різних мовленнєво-мисленнєвих механізмах. У свідомості реципієнта зміст тексту постає як ментальне утворення, яке “моделює” конкретний фрагмент дійсності, про який йдеться у певному тексті. Сенс є “продуктом” інтерпретації того, “що в цьому тексті повідомляється”. Сенс первинного тексту ґрунтується на ступені/глибині “з’ясування” перекладачем самої “суті справи”, запрограмованої автором й реалізованої у тексті засобами мови оригіналу [14:116].

Прикметно, що при перекладі домінуючою проміжною ланкою, яка умовно відповідає задумові тексту перекладу, може виступати як наочна, так і смислова структура. Суттєвою відмінністю цих проміжних “ланок” доцільно вважати критерій об’єктивності/суб’єктивності.

Оскільки денотативний рівень тексту втілює об’єктивну наочну реальність, оскільки й є показовим твердження, що за умови створення вторинного тексту, для якого результативним є текст із превалюючим планом змісту, зазвичай існує об’єктивна ймовірність створення тексту, еквівалентного первинному на наочному рівні.

Вторинні тексти, які ґрунтуються на денотатній структурі, репрезентують синонімічний ряд, “члени” якого володіють достатньо вираженою “фамільною схожістю”, тобто їх “спорідненість” очевидна (рис. 1).

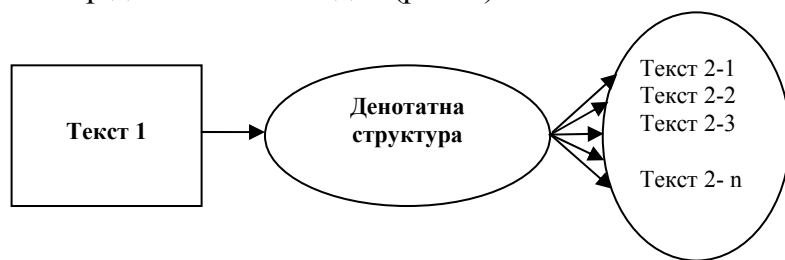

Рис. 1. Модель створення вторинного тексту.

Зовсім іншу картину представляє створення тексту, коли домінуючою ментальною структурою, яка виникла в свідомості в результаті сприйняття первинного тексту, є не денотативна, а **смислова**. Докорінна відмінність цієї структури від наочної, вирізняється певною суб’єктивністю, і цілковито об’єктивного критерію для її зіставлення із текстом немає і не може бути. Відповідно, модифікується й сам процес створення вторинного тексту – він стає більш “авторським” та набуває ознак “первинності”. Натомість первинність “проступає” вже на етапі осмислення.

Текстам, із превалюючим наочним змістом, властиве однозначне рішення із об’єктивно правильною відповіддю (відповідь задається текстом, і говоримо про об’єктивно існуючі помилки – помилки щодо розуміння). У низці текстів, де превалює сенс, таке

рішення неможливе: це завдання з необмеженою кількістю “правильних” рішень, кожне з яких може бути первинним у значенні “перший”. “Фамільна схожість” таких текстів не так помітна. Кожен такий текст може бути практично самостійним, але ці тексти пов’язані також між собою на генетичному рівні, і це не дозволяє їм зовсім “відірватися” одне від одного.

Рис.2. Модель створення вторинного тексту.

У моделюванні перекладу ми не можемо обмежувати формування задуму тільки денотатною структурою. Наразі таке ментальне утворення має більш складну природу, із переплетенням як змісту так і сенсу (рис. 1 і 2).

Процес перекладу видається доцільним проілюструвати так: при сприйнятті оригіналу Т1 його зміст проектується на свідомість перекладача, свідомість “реагує” на цю проекцію і “включає” всю наявну в ній інформацію щодо спроектованої ситуації та її елементів. Відбувається раціональне й емоційне оцінювання цієї ситуації, тобто “надання” сенсу тексту, який сприймається [1:100].

Той, хто намагається зрозуміти текст, зазвичай вдається до процесу накидання сенсу. Як тільки в тексті починає вимальовуватися якийсь сенс, він робить попередній набрис сенсу всього тексту в цілому. Але цей перший сенс вимальовується у свою чергу лише тому, що ми із самого початку читаємо текст, з наміром віднайти у ньому той чи той сенс. Розуміння того, що міститься у тексті, й вбачається у розробленні такого попереднього набриса, який зазвичай, підлягає постійному перегляду при подальшому поглибленні в сенс тексту [15:318].

Отже, результат аналізу когнітивних параметрів перекладу дозволяє зробити **висновок** про те що, при сприйнятті тексту його одиниці посилають імпульси в певні сфери свідомості, де моделюється дійсність. Імпульси, отримані свідомістю, актуалізують відповідні образи предметів та ситуацій. При цьому подальші сенси не “гасять” попередні, а якийсь проміжок часу ніби співіснують, й утворюють певною мірою своєрідний фон сприйняття. У результаті взаємонаправленого проектування свідомості на текст і тексту на свідомість формується складна ментальна презентація, яка дефінується “смысловим комплексом”. На ґрунті цього смыслового комплексу й формується задум тексту перекладу.

У процесі перекладу перекладач здійснює складні розумові операції, які ґрунтуються на його власних лінгвістичних і когнітивних знаннях, комунікативній компетенції й урахуванні лінгвістичних і когнітивних знань рецепторів перекладу, які відображають особливості їхньої культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нестерова П.М. Текст и перевод в зеркале современных философских парадигм Перм. гос. техн. ун-т. – Пермь, 2005. – 203с.
2. Лотман Ю.М. Семиосфера. – СПб., 2000. – 704с.
3. Подгорная А.Ю. Концептуализация сообщения как основополагающий принцип перевода // Актуальные вопросы переводоведения и лингвистика (материалы научной сессии ВолГУ). – Волгоград, 2001. – С.22-23.
4. Фесенко Т.А. Когнитивная система переводчика и переводческая деятельность // Перевод: язык и культура: Сб. статей. – Воронеж, 2001. – С.140-142.
5. Розанова Н.П. Когнитивные аспекты теории перевода // Материалы 1-ой международной школы-семинара по когнитивной лингвистике. – М., 1998. – С.111-113.
6. Комиссаров В.Н. Когнитивные аспекты перевода // Перевод и лингвистика текста. – М., 1994. – С.7-22.
7. Леонтьев А.А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. – М.: Наука, 1969. – 307с.
8. Gutt E.A. Translation and Relevance. Cognition and Context. – Cambridge, 1991.
9. Sperber, D., Wilson, D. Relevance: Communication and Cognition. – Oxford: Blackwell, 1986. – 279p.
10. Paz O. Translation: Literature and Letters // Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derrida. – Chicago, 1992. – P.152-162.
11. Майданова Л.М. Речевая интенция и типология вторичных текстов // Человек. Текст. Культура. – Екатеринбург, 1994 – С.81-104.
12. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода. – М.: ЧеРо, 1999. – 136с.
13. Jager G. Translation und Translation. – Halle, 1975.
14. Фесенко Т.А. Концептуальный перевод в структуре

ЦЮПА М.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗВУЖЕННЯ ТА РОЗШИРЕННЯ АБРЕВІАТУР У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Постановка загальної проблеми та її зв'язок із науковими і практичними завданнями. Стаття присвячена вивченню питання звуження та розширення абревіатур французької мови і відповідає науковій темі кафедри французької філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Графеміка та орфографіка сучасної французької мови” та є складовою теми університету “Європейські мови та культури в контексті глобалізації світових процесів” № 01 БФ 047-01.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання абревіації було предметом вивчення багатьох дослідників (О.Г.Косарева, Ю.А.Лазарева, П.Цумтор, О.П.Шаповалова та інші), серед яких лінгвістом О.П.Шаповаловою була звернена особлива увага на структурний склад скороченої одиниці.

Актуальність дослідження визначається тим, що постійно зростає інтерес дослідників до графічної форми французької мови, а також недостатністю вивчення на сьогодні питання абревіації при постійному збільшенні кількості скорочених одиниць у французькій мові. Особливий інтерес викликає проблема структурного складу абревіатур та його значення.

Мета статті полягає у виявленні змін та їх обґрунтування у структурі абревіатури за рахунок звуження та розширення останньої.

Постановка завдання. Розгляд видів створення абревіатур на основі структурного складу скорочених одиниць. Виокремлення чотирьох засобів утворення скорочених одиниць за рахунок звуження або розширення останніх. Визначення причин структурних змін в абревіатурі.

Акроніми утворюються, головним чином, шляхом використання початкових елементів повнозначних слів, що входять до складу вихідного словосполучення. Однак, шляхи утворення абревіатур на цьому не обмежуються. О.П.Шаповалова, наприклад, визначає такі засоби утворення акронімів, як: 1) залишення всіх ініціальних літер від кожного компонента словосполучення, 2) “розширення” абревіатур, тобто введення додаткових літер, які відповідають голосним і (або) приголосним, від повнозначних та/або неповнозначних слів з метою створення акроніму та 3) “звуження” абревіатур, коли навмисно опускаються неповнозначні слова під час абревіації (прийменник, союз, означений артикль, злитний артикль) [1:172]. На наш погляд, не зовсім зрозуміло, що мається на увазі лінгвістом під словом “компонент”: лише повнозначні слова або повнозначні та службові слова. Припустимо, йдеться лише про повнозначні слова, тоді перший вид утворення абревіатур належить до одного з видів “звуження”. Якщо уявити те, що до кожного компоненту словосполучення входять як повнозначні, так і неповнозначні слова, то такий спосіб можна назвати як один із різновидів “розширення” абревіатур (за рахунок службових слів).

На нашу думку, слід розрізняти види створення абревіатур за рахунок: 1) лише перших літер повнозначних слів вихідного словосполучення (таким чином, якщо спиратися на класифікацію О.П.Шаповалової, відбувається певне звуження за рахунок відкидання службових слів); на нашу думку, даний вид утворення абревіатур можна віднести до так званої групи ні “звуження” ні “розширення”, а лексичні одиниці, які при цьому утворюються – традиційні абревіатури; 2) “розширення” (за рахунок складів, елементів або цілих

службових слів, цілих повнозначних слів, які залучаються до структури аббревіатури), результатом якого стає розширена аббревіатура; 3) “звуження” (не використання під час створення аббревіатури елементів певних повнозначних слів), при якому виникає звужена аббревіатура; 4) “звуження” та “розширення”, у результаті чого утворюється комбінаторна аббревіатура.

1) Традиційні аббревіатури

Зазвичай словосполучення, від яких утворюються аббревіатури, містять окрім повнозначних ще й службові слова: прийменники, сполучники та артиклі. Елементи таких слів можуть входити до складу скороченої одиниці або бути опущені під час створення аббревіатури. Частіше під час створення аббревіатур використовуються перші літери лише повнозначних слів вихідного словосполучення. Такий підхід не гарантує виникнення акроніму (якщо тільки слова у словосполученні не є спеціально підібраними з метою прочитання аббревіатури як слова), однак відповідає принципу мовної економії та у будь-якому випадку (не залежно від того, чи утвориться акронім або сигль) полегшує прочитання менш громіздкої структури. Наприклад: *Ifri (Institut français des relations internationales)* : “*Sur le rapport Paye et Coste, le patron de l’Ifri se montre tout aussi offensif: «Ni l’un ni l’autre ne détiennent une quelconque autorité scientifique»*” (*L’Express international*, 2812, 35); *OCDE (Organisation de coopération et de développement économiques)*: “*Et ce n’est pas fini: l’Organisation de coopération et de développement économiques (OCDE) et l’Organisation des Nations unies pour l’alimentation et l’agriculture (FAO) s’attendent à moyen terme à des hausses de prix agricoles oscillant entre 20% et 50% par rapport aux moyennes 2002-2006*” (*Le Monde*, 19424, 13).

2) Звужені аббревіатури

З метою створення акроніму використовуються такі додаткові засоби, як “розширення” або “звуження” аббревіатури. У випадках, коли мова йде про великі вихідні словосполучення (п’ять компонентів і більше), і особливо, коли після скорочення утворюється сигль, звуження аббревіатури відбувається ще й з метою отримання якомога менш громіздкої конструкції. Наприклад:

AFIPA – Association française de l’industrie pharmaceutique pour une automédication responsable: “*En 2006, selon les chiffres publiés, vendredi 16 février par l’Afipa (Association française de l’industrie pharmaceutique pour une automédication responsable), les Français n’ont dépensé que 26,84 euros par personne*” (*Le Monde*, 19305, 14);

AJIS – Association française des journalistes d’information sociale: “[...] *Yun Gao Böhmer [...] a présenté cette démarche le 13 février lors d’une rencontre avec l’Association française des journalistes d’information sociale (AJIS)*” (*Le Monde Economie*, 6 mars 2007, IV).

Даний тип аббревіатур, у складі яких деякі повнозначні слова не є присутніми, представлений, головним чином, акронімами. Тоді, коли аббревіатура є сиглем, опущення повнозначного слова відбувається через прагнення зменшити розмір занадто великої аббревіатури, важкої для прочитання: *H.C.R.* (замість теоретично можливого *H.C.N.U.R.*): “*Le Haut Commissariat des Nations unies pour les réfugiés (H.c.r.) a, le premier, donné l’alerte, estimant qu’ils étaient en danger d’extinction*” (*Paris Match*, 3002, 47).

3) Розширені аббревіатури

Велика кількість акронімів у сучасній французькій мові утворюється шляхом “розширення” аббревіатур, або іншими словами, залучення до структури аббревіатури додаткових елементів, які зазвичай опускаються при аббревіації: окремих службових слів, літер (голосних або приголосних) як простих, так і складних повнозначних слів, іноді до складу аббревіатури вводиться цілий склад або слово вихідного словосполучення.

а) Розширення аббревіатур за рахунок службових слів

Перш за все нами будуть розглянуті випадки розширення абrevіатур за рахунок службових слів.

APEC – Association pour l'emploi des cadres: "[...] l'Association pour l'emploi des cadres (APEC) dévoilera les résultats de sa dernière enquête [...]" (Le Monde Economie, 6 mars 2007, 1);

INSERM – Institut national de la santé et de la recherche médicale: "L'Inserm rend publique son étude sur la sexualité" (Le Monde, 19326, 1);

MEDEF – Mouvement des entreprises de France: "Pour le Medef, cela signifie tenir compte des intérêt des entreprises, des salariés et du pays" (Le Figaro, 19464, 8).

Усі наведені вище приклади є акронімами, утворення яких було б неможливим або майже неможливим без використання службових слів у структурі абrevіатури. Дані скорочені одиниці утворюються за рахунок ініціальної абrevіації повнозначних слів та введення голосних та/або приголосних від службових слів (прийменники та сполучники). Так, акронім *INSERM* мав би вигляд сигля (*I.N.S.R.M.*), якби не відбулося розширення скороченої одиниці на одну голосну за рахунок сполучника *et*. Іноді трапляються випадки скупчення декількох голосних під час ініціального скорочення. Наприклад, при створенні акроніму *APEC* велику роль відіграє введення приголосної *p* від прийменника *pour*, завдяки чому відбувається уникнення у структурі абrevіатури сполучення двох голосних (*AEC*). Також для створення акроніму конструкція скороченої одиниці може розширятися за рахунок цілого прийменника *de*. У результаті, замість трикомпонентного акроніму *MEF* було отримано акронім *MEDEF*. Можливо, це було зроблено з метою уникнення омонімії зі скороченою одиницею *MEF* (< *Mouvement des étudiants de France*).

Однак, не лише заради створення акронімів до компонентів абrevіатури долучають службові слова або їх фрагменти.

MPF – Mouvement pour la France: "[...] ce quandragénaire est passé sans transition au militantisme actif en faveur du Mouvement pour la France (MPF)" (Le Monde, 19335, 13);

MSF – Médecins sans frontières: "Médecins sans frontières (MSF), qui avait critiqué l'OMS pour son manque d'initiative dans ce domaine, a participé à la présentation du rapport" (Le Monde, 19335, 7).

У випадках, коли в результаті додавання службових слів до структури абrevіатури, акронім не утворюється, мова йде про розширення абrevіатури з метою унеможливлення омонімії зі вже існуючими (часто двокомпонентними) абrevіатурами, а отже й затемнення змісту вихідного словосполучення. Порівняймо такі приклади: за умови опущення службових слів, абrevіатури *MSF* (*Médecins sans frontières*) та *MPF* (*Mouvement pour la France*), знайдені нами на сторінках одного номеру газети "Le Monde", мали б ідентичний вигляд: *MF*.

б) Розширення абrevіатур шляхом додавання окремих голосних або приголосних від повнозначних слів

У цій групі мова йтиметься про абrevіатури, утворені за допомоги введення додаткової літери до будови скороченої одиниці, при цьому дана літера не повинна слідувати одразу за першою літерою будь-якого слова вихідного словосполучення. Окрім того, до повнозначних слів, які входять до складу словосполучень, не включаються слова зі складною структурою.

ANAS – Autorité nationale des autoroutes: "Dans une lettre commune adressée à l'Autorité nationale des autoroutes (ANAS), le ministre italien des finances, Tommaso Padoa-Schioppa, et son collègue des infrastructures, Antonio Di Pietro, soulignent que l'opération entraîne de tels changements dans le contrôle, la structure financière et les intérêts stratégiques d'Autostrade [...] qu'elle met en jeu "l'intérêt public" (Le Monde, 19139, 9);

SETRAM – Société de transports de la communauté urbaine du Mans: “Pour protester contre cette attaque qui n’a pas fait de blessé, les salariés de la Setram, Société de transports de la communauté urbaine du Mans, feront grève deux à trois heures ce soir” (Libération, 205, 13).

Розширення аббревіатури відбувається, перш за все, з метою створення акронімів: *SETRAM*. Без втручання додаткових літер акронім *SETRAM* мав би вигляд такої аббревіатури, як *S.T.C.U.M.*, прочитання якої як слова було б неможливим. Окрім того, акронім *SETRAM* привертає увагу тим, що для його створення було використано як розширення (*tra < transports*), так і звуження аббревіатури (словосполучення *communauté urbaine* не задіяне при формуванні скороченої одиниці). Проте, в іншому прикладі акронім міг би утворитися навіть без залучення додаткової літери до аббревіатури (*ANAS – ANA*). У даному випадку це відбувається з прагненням уникнути омонімії з трикомпонентними аббревіатурами, які мають більше, ніж два тлумачення: *ANA – agent de la navigation* “диспетчер аеронавігації”, *Arab News Agency* “Араб ньюз ейдженсі” (Інформаційне агентство ОАР), *armée nord-atlantique* “військові сили Північноатлантичного союзу”, *Australian National Airways* “Остреліен нейшл еруейз” (австралійська авіаційна компанія), *avis aux navigateurs aériens* “(аеро)навігаційне застереження” [2:42].

в) Розширення аббревіатур за рахунок слів зі складною структурою

Абревіатури, утворені від словосполучень, які містять слова зі складною будовою, за умови, що складне слово представлено принаймні двома літерами у структурі скорочення, можуть бути як сиглями, так і акронімами, проте створення аббревіатур такого типу надає більше можливостей для появи акронімів. Наприклад:

ACTIF – Alliance contre le tabac en Ile-de-France: “Le Pr Dautzenberg, pneumologue à la Pitié-Salpêtrière et président de l’Alliance contre le tabac en Ile-de-France (Actif), dénonce la nocivité de cette mode [...]” (Paris Match, 3011, 91);

SDRIF – schéma directeur de la région Ile-de-France: “Le Sdrif donne la priorité aux transports en commun: plus de 70 grands chantiers sont recensés à l’horizon 2030” (Le Monde, 19306, 12).

Як можна побачити, у результаті залучення до скороченої одиниці двох літер від слова зі складною структурою *Ile-de-France*, було утворено акронім *SDRIF* замість важкого для прочитання *SDRI*.

Також акронім може приваблювати своїм зовнішнім виглядом, якщо він співпадає за формою і звучанням зі словом, що вже існує у мові. Акронім *ACTIF* є омонімом до прикметника *actif*, що означає “діяльний, активний тощо”.

г) Розширення аббревіатур завдяки введенню початкових елементів повнозначних слів

У цій групі йдеться про аббревіатури, утворені за допомоги не лише окремо взятих літер, а й цілих сполучень голосних та/або приголосних (у кількості двох та більше літер, що розташовані підряд у слові) повнозначних слів вихідних словосполучень:

ALBA – Alternative bolivarienne des Amériques: “Selon M. Morales, le retour au premier plan de M. Castro, 80 ans, devrait avoir lieu à l’occasion du troisième anniversaire de la création de l’Alternative bolivarienne des Amériques (ALBA)” (Le Figaro, 19479, 3);

ANVAR – Agence nationale de valorisation de la recherche: “La fin de l’article laisse entendre par a contrario que les comptes de l’Anvar, précédemment déséquilibrés, seraient devenus équilibrés” (Le Monde, 19319, 15).

У більшості випадків, коли скорочення розширюється за рахунок цілих складів вихідних словосполучень, мова йде про створення акроніму зі структурами легкими для прочитання, що демонструють усі приклади наведених нами акронімів: *ALBA* (замість можливого *ABA*), *ANVAR* (*ANVR*).

д) Розширення аббревіатур завдяки введенню цілих повнозначних слів

Часто під час залучення до структури аббревіатури цілого слова, окрім прагнення до створення акроніму, переслідується мета вказати зовнішнім виглядом скороченої одиниці на те, що означає аббревіатура. Наприклад:

Gautrain – *train* de la province de *Gautreng*: “Il y a 21 conditions à respecter!” confie Charles-Etienne Perrier, de Bouygues, directeur de la construction de *Gautrain*” (*Libération*, 205, 15).

Так, кінцевий елемент *-train* акроніму *Gautrain* наводить на думку про те, що йдеться про назву поїзду або про щось, що є пов’язаним з поїздами (*train, m*– “поїзд”).

4) Комбінаторні аббревіатури

Як можна було побачити у деяких із наведених вище прикладів, при створенні аббревіатури може відбуватися одночасне розширення та звуження скороченої одиниці. Зупинимось більш докладно на таких прикладах:

CEPAL – *Commission économique pour l’Amérique latine et les Caraïbes*: “La progression du produit intérieur brut (PIB) brésilien a été de 2,9% en 2006, selon les chiffres de la Commission économique pour l’Amérique latine et les Caraïbes (CEPAL), publiés mercredi 28 février, contre 5,3% en moyenne pour l’ensemble de la région” (*Le Monde*, 19316, 14);

EURATOM – *Communauté européenne de l’énergie atomique*: “Les deux traités signés à Rome, le 25 mars 1957, l’un créant une Communauté économique européenne (CEE), l’autre une Communauté européenne de l’énergie atomique (Euratom), c’est le second qui apparaissait le plus prometteur à Jean Monnet, le visionnaire de l’Europe unie” (*Le Monde*, 19335, 21).

У першому прикладі акронім було створено з урахуванням першої літери службового слова *pour*, тоді як початковий елемент слова *Caraïbes* використано не було, а отже замість більш складного для прочитання теоретично можливого акроніму *CEALC*, було створено акронім *CEPAL*. Акронім *EURATOM* утворився за рахунок початкових елементів двох слів вихідного словосполучення: *européenne* та *atomique*; при цьому інші складові словосполучення (серед яких налічувалося два повнозначні слова) не були задіяні. Створення акроніму відбулося не без впливу слова *atomique*, яке при скороченні стало вимовлятися як лексична одиниця *atome, m* [atom] – “атом”, вибудовуючи таким чином певний зв’язок між змістом акроніму та його зовнішнім виглядом. Варто зауважити, що дане словосполучення має також іншу скорочену форму, а саме: *CEEA*.

Таким чином, традиційні та звужені аббревіатури утворюються перш за все з ціллю мовної економії та зручного прочитання скороченої одиниці (часто як акронімів), розширення аббревіатур використовується для того, щоб створити скорочені одиниці, зручні для прочитання – акроніми, з метою уникнення міжаббревіатурної омонімії, у випадку з комбінаторними аббревіатурами переслідується мета створення акронімів.

Подальшими перспективами дослідження є вивчення питання фонографічних особливостей акронімів у сучасній французькій мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шаповалова А.П. Аббревиация и акронимия в лингвистике. – Ростов н/Д: Изд-во РГПУ, 2003. – 350с.
2. Баранчев Э.Г., Гаровников Г.В., Анфилофьев А.А., Улыбышев Ю.В., Ночевкин В.И. Словарь сокращений французского языка. М.: Советская энциклопедия, 1968. – I-XVI + 672с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *L’Express international*, №2812. – 35.
2. *Le Monde*, №19424. – 13.
3. *Le Monde*, №19305. – 14.
4. *Le Monde Economie*, 6 mars 2007. – IV.
5. *Paris Match*, №3002. – 47.
6. *Le Monde Economie*, 6 mars 2007. – I.
7. *Le Monde*, №19326. – 1.
8. *Le Figaro*, №19464. – 8.
9. *Le Monde*, №19335. – 13.
10. *Le Monde*, №19335. – 7.
11. *Le Monde*, №19139. – 9.
12. *Libération*, №205. – 13.
13. *Paris Match*, №3011. – 91.
14. *Le Monde*, №19306. – 12.
15. *Le Figaro*, №19479. – 3.
16. *Le Monde*, №19319. – 15.
17. *Libération*, №205. – 15.
18. *Le Monde*, №19316. – 14.
19. *Le Monde*, №19335. – 21.

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНОЇ КОМБІНАТОРИКИ ВЛАСНИХ НАЗВ

(на матеріалі французької мови)

Питання про природу значення власних назв (далі ВН) та їх зв'язку з поняттям належить до галузі філософії мови, тому здавна цією проблемою займаються логіки та філософи, праці яких мали значний вплив на формування ономастичної семасіології. **Предметом** розгляду цієї мовознавчої дисципліни є теорія, типологія і структура ономастичних значень усіх розрядів власних назв на відміну від загальних [1:11]. Про мовну сутність ВН висловлено чимало наукових думок, однак із цілого ряду дискусійних питань учені так і не дійшли згоди. Складність розуміння семантики ВН зумовлена складністю взагалі проблеми значення слова, його семантичними та комунікативно-прагматичними характеристиками.

У сучасній лінгвістиці простежується значний інтерес до проблеми ВН як до аспекту дослідження смислового висловлювання, що розкривається на тлі реального спілкування. Зростає інтерес учених і до вивчення семантико-прагматичного аспекту ВН у зв'язку з їх синтаксичним функціонуванням. Усе разом узятє зумовлює **актуальність** запропонованого для розгляду питання.

Комбінаторні можливості ВН французької мови із мовними одиницями різних рівнів є джерелом ряду дискусійних питань, які в першу чергу пов'язані з використанням артиклів із цим лексико-граматичним класом слів. Синтаксис ВН, як правило, вивчається у двох напрямках, один із яких базується на принципах традиційної логіки й апріорно обмежує семантичний і, відповідно, синтаксичний потенціали власних назв, інший – на реальних фактах мови, надаючи ВН повноправного, хоч і специфічного мовного статусу [див. наприклад 1:12-13, 2:10-27].

Так, деякі вчені заперечують спроможність ВН бути детермінованими чи недетермінованими, вважаючи, що вони позбавлені зв'язку з поняттям та не мають узагальнюючої функції, оскільки називають одиничні предмети. Російські лексикологи І.Н.Тімеєва та В.А.Тархова наприклад, стверджують, що більша частина слів покликана передавати поняття. Це їхня раціональна чи логічна функція. Проте ВН позбавлені цієї функції. ВН осіб та тварин не виражають понять і виконують лише номінативну роль [3:9]. О.О.Реформатський наголошує на тому, що ВН є “гіпертрофовано номінативними” і можуть лише називати [4:60]. Г.А.Уфимцева також обмежує характер семантики й функціонування ВН функцією позначення й зараховує ВН за сферою функціонування та виконання ними функції індивідуалізації до “лексично неповноцінних” мовних одиниць [5:157]. Авторка приходить до висновку, що ВН з суто денотативним значенням не мають смислової структури і через це обмежуються сферою номінативно-класифікаційної діяльності мови.

У лінгвістиці існує думка, згідно з якою денотуюча своєрідність ВН, зокрема антропонімів як мовних знаків, визначається вторинністю їх походження. Вказуючи на те, що власна назва – це знак, що виник на апелятивній основі, але згодом втратив її, вчені нерідко зводять мовну специфіку власних назв до їх семіотичної спустошеності, що є наслідком втрати ними понятійної апелятивної основи. Так, К.А.Левковська, виділяючи суто антропонімічну, індивідуалізуючо-ідентифікуючу функцію ВН, підкреслює, що “штучне закріплення” власної назви за індивідом, оминаючи поняття, не властиве іншим лексичним одиницям, і на підставі цього робить висновок, що особові імена не мають відношення до проблеми значення слова як такого [6:178-181]. Однак О.В.Суперанська наголошує на тому,

що “було б неправильно вважати, що власні назви не пов’язані із поняттями взагалі. Правильним є те, що вони часто, так би мовити, “відмежовуються” від понять тих апелятивів, які у свій час послужили основою номінації. Але кожна власна назва пов’язана з родовим означуванням (місто, річка, юнак тощо), без зв’язку з поняттями якого власна назва не може функціонувати в мовленні. Зв’язок з таким поняттям опосередкований через мовлення, а в апелятива він неопосередкований. У здатності здійснювати і передавати цей зв’язок – основне призначення будь-якого слова, в тому числі і власної назви” [7:226]. І.В.Ляхова аналізуючи комунікативні функції ВН, висуває гіпотезу, згідно з якою ВН як у мові, так і в мовленні наділені специфічним значенням. Усі елементи семантичної структури ВН можуть актуалізуватися в процесі її функціонування в мовленні, а актуалізація того чи іншого компонента семантичної структури ВН безпосередньо пов’язана з його комунікативною функцією [8:3]. Т.Н.Семенова теж дотримується думки про те, що ВН володіють значенням і на рівні мови, і на рівні мовлення й чудово сполучаються з артиклями. Дослідниця пояснює відсутність артикля при антропонімі як усвідомлене позаартиклеве вживання ВН, оскільки, на її думку, “будь-яке артиклеве значення суперечить інформативно достатній мовленнєвій семантиці реалізованого антропоніма, що виступає ідентифікатором певного індивіда в конкретних умовах ситуації і тексту” [9:6].

Відповідно, така різноманітність думок призводить до полеміки щодо вживання/невживання артикля перед ВН, до полеміки щодо здатності ВН виражати категорійні значення означеності/неозначеності. Проте нова, розроблена у контексті теорії мовного знака, концепція детермінації іменника, в основу якої покладені способи актуалізації позначуваного номінативної одиниці, дозволяє розв’язати проблему детермінації такого дискусійного розряду іменників, як ВН. На думку М.М.Поповича, сутність детермінації “визначається не граматичними правилами вживання артиклів та інших детермінативів, як це традиційно стверджується в науковій літературі, а факторами семіотичного порядку, зокрема різними способами актуалізації мовного знака в мовленні” [10:306]. Вчений вважає, що категорія детермінованості/недетермінованості притаманна всім розрядам іменників, включаючи ВН.

Мовленнєва детермінація ВН здійснюється, як і у випадку всіх інших розрядів іменників, за допомогою артикля, а також, через їхні синтагматичні зв’язки з іншими детермінативами, зокрема з прикметниками. Отже, **мета** пропонованого дослідження полягає у тому, щоб показати взаємозалежність між синтаксичним розгортанням висловлення і різними смисловими модифікаціями семантичного змісту ВН у іменних конструкціях: “**артикль+ВН**”, “**ВН+прикметник**” та “**артикль+ВН+прикметник**”; встановити з якими типами прикметників взаємодіють ВН у синтагматиці, беручи при цьому до уваги певні кількісні характеристики. **Предметом** аналізу статті є смислові модифікації ВН у мовленнєвому потоці. **Матеріалом** дослідження обрано антропонімі й топонімі, виявлені в різних творах французьких авторів (всього 4170 сторінок тексту). Наш вибір зумовлений тим, що ці розряди ВН є кількісно найбільшими в мові. Шляхом суцільної вибірки було виявлено 2149 семантично модифікованих ВН, що становить 30,5% від загальної кількості їх вживань (7048). Із них 994 ВН мають при собі артикль, або артикль і прикметник, або тільки прикметник.

Проаналізований матеріал засвідчив, що ВН вільно сполучаються з різними формами артиклів. А також те, що як неартикульовані, так і артикульовані ВН виявляють тенденцію до атрибутивного розгорнення: вони доволі часто вживаються з широким колом оцінно-забарвлених прикметників. Так, В.А.Станслер, аналізуючи семантику та синтаксис англійських топонімів, показала, що топоніми можуть взаємодіяти із препозитивними означеннями. На її думку, семантика означень впливає на смисловий зміст топонімів, сприяючи прояву їхніх власних фонових семантичних долей. При цьому актуалізуються як

постійні, так і тимчасові ознаки, властивості або якості об'єктів [11:9-10].

Згідно з граматики французької мови, значна кількість прикметників вживається в постпозиції до іменника [12:204, 13:46]. Наприклад:

“Guillaume sait que nul mieux que Bertran ne parle la langue d’ici: il est né et a été élevé à Marseille, pas la grande, la grecque, mais la petite Marseille, à un jet de pierres de Volcégure, sur le Méjan” (Michon, 66).

“Ma valise prête, je pris, à l’aube du 15 août, le train de six heures et passai une journée terrible dans un Bordeaux étouffant et désert” (Mauriac, 139).

У першому прикладі характеризується постійна властивість топонімічного об'єкта, якась частина міста, очевидно та, в якій живуть прості марсельці і тому ВН *Marseille* сприймається тут як метафора, а в другому характеристика об'єкта розкривається через суб'єктивне сприйняття мовця. Основу індивідуальних семантичних доль топоніма *Bordeaux* становить тимчасова ознака, яка актуалізується прикметником *désert*, що передає негативне ставлення героя роману до цього міста.

Як відомо, ідентифікація особи чи групи осіб є основною комунікативною функцією ВН, функцією, для реалізації якої призначена семантика ВН. Але в окремих випадках одна ВН не здатна ідентифікувати особу, на яку хоче вказати мовець. Тоді він, усвідомлюючи або допускаючи ідентифікуючу недостатність ВН, змушений вживати складну форму іменнування “ВН+детермінатив” або “ВН+означення специфікатор”, яка має більшу ідентифікуючу здатність [8:14].

ВН вжиті без артикля, як правило, взаємодіють із вузьким колом емотивних означень типу *pauvre, cher, petit, bon*. Про тісний характер синтагматичного зв'язку власних назв із цими прикметниками свідчить їх стійкий характер – багаторазове використання в тексті [14:8]. Наприклад:

“Cher Robert, je me suis interdit, en un tel moment de vous encombrer de ma personne” (Maurois, 166).

“Très chère Dorothy, vos fraises étaient aussi fraîches et aussi délicieuses” (Maurois, 248).

“Au revoir, petit Lili” (Pagnol, 172).

“... Pauvre petite Odette, je lui avais promis solennellement de passer les vacances de Pâques en famille, à Beauvallon” (Maurois, 107).

– *“Sacré Cropette! Jolie bouture de canapé! jubile Fred, ce légitime aîné, si bâtard de tempérament”* (Bazin, 296).

В опрацьованих текстах було виявлено 47 випадків вживання власної назви з прикметниками. Найчастіше трапляються лексеми: *pauvre* (6), *petit* (5), *bon* (5), *saint* (4), *cher* (3), *sacré* (3).

В ході аналізу встановлено, що неартикульована ВН із оцінним атрибутом вживається здебільшого в прямій мові. Цю особливість вживання ВН можна пояснити тим, що пряма мова за своїми характеристиками зближується з усним мовленням, де подібні конструкції є майже нормативними.

Аналітизм французької мови вимагає вживання різних типів детермінативів перед іменниками, що актуалізуються у мовленні. Ця вимога стосується до певної міри і ВН. Тому у мовному дискурсі є немало конструкцій, що складаються із ВН, детермінатива (здебільшого артикля) та атрибутивного означення. Подібні конструкції наділені певним синтаксичним, семантичним і стилістичним потенціалом.

І.В. Ляхова вважає, що мовець вдається до вживання артиклів із ВН для того, щоб виразити своє емоційно-оцінне ставлення до особи, яку він ідентифікує, або щоб вказати на її певні ознаки [8:15].

Так, поєднання антропоніма з означеним артиклем свідчить про актуалізацію соціального екстралінгвістичного фону, який містить позитивну або негативну оцінку [14:11;

9:218-219]. Наприклад:

“Il y avait bien des langues pour dire que la Sidonie, au temps qu’elle était jeune, elle avait caché le diable sous ses jupes” (Chevailler, 70).

“Voilà donc la Sidonie avec son ventre qui grossissait comme une courge au bon soleil dans la saison” (Chevailler, 70).

“C’était la Josette, une femme de mauvaise réputation” (Chevailler, 81).

– *“Le Cropette a bien travaillé, constata Fredie”* (Bazin, 93).

Російський мовознавець М.Я. Блох також вважає, що ідентифікація референта за допомогою антропоніма, оформленого означеним артиклем, завжди супроводжується вираженням суб’єктивного ставлення до нього з боку мовця. Тому подібні синтагми активно взаємодіють із оцінними прикметниками типу *pauvre, bon, vieux, jeune, petit, grand, beau, charmant, odieux, doux* та ін. Як правило, в таких конструкціях оцінний прикметник виражає не випадкову, а постійну ознаку носія імені [2:85].

Важливим є також те, що найчастіше використовуються в ролі означень прикметники із соціально-оцінним значенням. Наприклад:

– *“Fine, elle-même, la vieille Fine, me confirme le fait”* (Bazin, 145).

“Révelons que le jeune Raoul avait pris la double résolution de n’être jamais notaire” (Chevailler, 82).

“La charmante Sarah était pauvre et le ménage vivait des gains du romancier” (Maurois, 57).

“La belle Caroline avait, elle aussi, perdu sa gaieté” (Maurois, 144).

“C’était le grand Tom, avec les deux mains posées sur la roue du destin” (Perret, 308).

“Je n’ai pas aimé sa conduite envers le pauvre Robert” (Maurois, 230).

“Le fidèle John, lui aussi jugeait que l’honneur commendait de crier” (Maurois, 226).

“Il vit dans la crainte de la folle Rosina, qui le poursuit d’une haine insensée” (Maurois, 246).

– *“Comment, vous ne connaissez pas le fameux Brichot?”* (Proust, 251).

У стійких антропонімічних номінаціях з оцінним атрибутом означений артикль не тільки повністю зберігає своє категоріальне значення, але й виражає його в інтенсивній формі. У зв’язку з цим, заслуговує на увагу думка Н.Ф.Іртенської про те, що антропонімічна група з оцінним атрибутом, детермінована означеним артиклем, служить для уточнення характеристики особи, яка ідентифікується [15:75]. Проте, на відміну від Н.Ф.Іртенської, яка відносить цю закономірність до побудови атрибутивних груп тільки з іменами відомих осіб, М.Я. Блох поширює її на всі антропоніми, у тому числі й на ті, які позначають звичайних людей [2:86]. В такому випадку, артикульована ВН із оцінним атрибутом націлена на інтенсивно-індивідуалізуюче ототожнення референтів. Наприклад:

“Et voici Paule, la forte Paule qui s’écroule, qui psalmodie d’interminables jeremiades” (Bazin, 145).

“Il y a beaucoup de monde, de délicieuses nourritures, des vins fins, du champagne et des gateaux, et personne n’a osé parler de l’indigne Jujube” (Greco, 11).

“Ainsi le loyal Valois, le preux chevalier, le héros de tournoi, avait donné à ses cousins, à ses deux beaux-frères, deux promesses contradictoires” (Druon, 32).

Іноді прикметник може виступати в ролі емпатичної ідентифікації референта через розкриття його „розпізнавальної” ознаки. Наприклад:

“Le gros Ladourd s’avançait, marchant carrément dans le sable avec l’assurance d’un homme qui sait ce que c’est, qui se souvient, qui méprise ses beaux souliers” (Bazin, 200).

У цьому контексті посилене ототожнення персонажа відбувається за допомогою прикметника, який вказує на притаманну ознаку героя, а саме на його тілесну повноту, і це викликає до нього поблажливе ставлення оточуючих. За своєю функціональною

ефективністю номінація такого типу нерідко наближається до інформаційного потенціалу прізвиська носія імені [2:86].

У досліджуваних літературних текстах нами було встановлено всього 224 випадки вживання власної назви з прикметником та означеним артиклем. Найчастотнішими виявилися прикметники типу *petit* (59), *vieux* (25), *jeune* (25), *beau* (13), *pauvre* (12), *grand* (8), *nouveau* (6), *vrai* (4), *fameux* (3), *charmant* (3).

Якщо основна функція означеного артикля полягає в індивідуалізації об'єкта (тобто у вказівці на його конситуативну унікальність), то в основі категорійного значення неозначеності лежить глибинна семантика гіпотетичності [2:56]. Як правило, власна назва, вжита з означеним артиклем, асоціюється з реальним станом індивіда, а з неозначеним – можливим станом. Означений артикль *le*, який передбачає одиничність, відповідає реальному, єдиному індивіду, тоді як неозначений артикль *un* підходить для того, щоб виділити один образ із сукупності потенційно можливих образів індивіда [16:54]. Наприклад:

“Par le souvenir Swann reliait ces parelles, abolissait les intervalles, coulait comme en or une Odette de bonté et de calme pour laquelle il fit plus tard des sacrifices que l'autre Odette n'eût pas obtenus” (Proust, 305).

У наведеному прикладі порівнюється реальний образ Одети з можливим образом, який виникає в уяві мовця.

Вживання ВН із неозначеним артиклем дозволяє виявити їхні різні семантичні модифікації. Інколи, автор твору, оформлюючи власне ім'я неозначеним артиклем, виражає невпевненість стосовно успішної ідентифікації референта імені, використовуючи висловлення вірогідної модальності [2:61]. Крім того, зустрічаються випадки, коли іменні синтагми, у складі яких є неозначений артикль, вказують на відсутність у співрозмовників необхідної попередньої інформації про референт імені незалежно від того, в якому обсязі і якою саме конкретною інформацією про нього вони насправді володіють, виражаючи при цьому відтінок невпевненості [2:61-64,]. Наприклад:

“Plus jaloux qu'un Arabe, je suis tout de suite propriétaire de ce que j'aime” (Bazin, 247).

“Je le fais taire, mais il a raison, Babouchka, surnommée ainsi de la vieille, parce que selon Aubin elle devait habiter une Sibérie, la grand-mère, pour nous battre si froid” (Bazin, 247).

Як вважає М.М.Попович, у таких випадках підтверджується реальність існування певного індивіда, але індивідуальна сутність його не розкривається до такої міри, щоб можна було його ідентифікувати як щось уже знайоме, природа якого відома з контексту чи ситуації мовлення [10:226]. Іншими словами, відбувається так би мовити зняття екстралінгвальних фонових семантичних доль і цим відкривається можливість для стилістичного використання іменних синтагм із неозначеним артиклем.

Стилістичне використання артиклів полягає в тому, що мовець мотивує і встановлює точку зору адресата на свій розсуд, оскільки цілеспрямованість мовної дії має прямий або непрямий лінгвістичний вираз й орієнтацію на комунікативну позицію адресата [2:65].

Інколи антропоніми, оформлені неозначеним артиклем, можуть передавати оцінні конотації (морально-етичні, інтелектуальні, емоційні і ін.), відображаючи таким чином динаміку створення образу персонажа [2:67]. Вони вільно утворюють атрибутивні синтагми, що допомагає відтворити образ героя в процесі його формування. У зв'язку з цим варто зазначити, що на інформативну місткість атрибутивно-модифікованого особового імені, детермінованого неозначеним артиклем, вказується й у ряді інших досліджень [див. 16:54; 14:10]. При цьому дослідники підкреслюють, що така модель служить основою не тільки для побудови цілісного образу героя, але і для його часткового уявлення.

У ролі атрибута в складі таких іменних синтагм часто виступають препозитивні чи постпозитивні прикметники, які служать для створення образу тимчасової якості персонажа [2:69]. Наприклад:

“L’œil du douanier repère illico la faille et fixant une Jujube inconsiente, lui demande d’ouvrir l’objet de ses soupçons” (Greco, 159).

“Durant tout ce voyage, elle s’était efforcée, à son issu, de recréer un Bernard capable de la comprendre, d’essayer de la comprendre” (Mauriac, 68).

“Une assez sordide Isabelle grimpa l’escalier...” (Bazin, 198).

“Depuis quelques mois un jaloux Jules qui travaillait dans l’ombre par insinuations hypocrites, menait contre lui une active campagne” (Chevailler, 62).

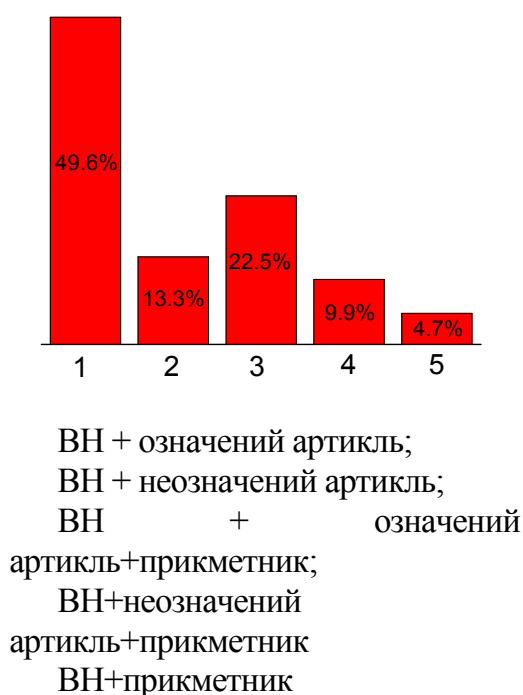
Оскільки семантична сутність прикметника полягає у вираженні ознаки субстанції [17:210], то у конструкціях з неозначеним артиклем мотивація прикметника міститься, можливо, у створенні нових семантичних станів іменників, тобто у створенні неозначеної референції іменників через їх характеристику. Семантичний потенціал таких конструкцій реалізується у висловленнях про зміну звичних чи очікуваних якостей індивіда.

Кількісний аналіз прикладів дозволив встановити, що атрибутами таких іменних синтагм є, як правило, прикметники типу *petit* (6), *jeune* (5), *rond* (3), *vieux* (3), *nouveau* (3), *tranquille* (2), *muette* (2) та інші. При цьому не надається будь-якої переваги окремим із них. Усього встановлено 98 випадків вживання власної назви з неозначеним артиклем та прикметником.

Отже, в сучасній французькій мові категорійні значення означеності/неозначеності виражаються не тільки детермінативами, а й детермінативами в сполученні з іншими лексичними одиницями. Так, досить частотним є вживання прикметника в групі іменника, оформленого означеним або неозначеним артиклем, що дає змогу констатувати, що прикметник, виконуючи характеризуючу роль, також бере участь у вираженні цих значень [18:117].

Цікавими також виявилися кількісні дані, отримані в ході нашого дослідження. Так, із 994 модифікованих ВН було виявлено 493 іменні синтагми типу “означений артикль+ВН”, 132 – “неозначений артикль+ВН”, 224 – “означений артикль+прикметник+ВН”, 98 – “неозначений артикль+прикметник+ВН” та 47 – “прикметник+ВН”. У процентному співвідношенні ці дані графічно зображені на рис.1.

Рис.1. Частотність вживання ВН з артиклями і прикметниками:

На підставі отриманих результатів можна стверджувати, що найчастіше власні назви вживаються із означеним артиклем і реалізують категорійне значення детермінованої означеності, тобто позначають реально існуючий у часі і просторі об’єкт, відомий для всіх учасників мовленнєвого акту.

Оскільки однією із основних функцій ВН є вказівка на одиничний, єдиний, неповторний об’єкт у певному контексті, то подібний семантичний стан є для них найбільш властивим.

Проте, як засвідчує досліджуваний матеріал, ВН може вільно утворювати іменні синтагми і з неозначеним артиклем, виражаючи таким чином категорійне значення детермінованої неозначеності.

У такому випадку ВН, як і загальна назва, вживається в неозначеній настанові з

відсутністю предметної референції для адресата, тобто адресат може встановити кількість позначених осіб, але без їх ідентифікації.

Прикметники, так само як і артиклі, беруть участь в процесі детермінації іменника, відіграючи певну роль у вираженні інтенцій мовця, який виступає організуючим принципом висловлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Фонякова О.И.* Имя собственное в художественном тексте. – Л., 1990. – 103с. 2. *Блох М.Я., Семенова Т.Н.* Имена личные в парадигматике, синтагматике и прагматике. – М.: Готика, 2001. – 197с. 3. *Тимескова И.Н., Тархова В.А.* Лексикология современного французского языка. – Л.: Просвещение, 1967. – 189с. 4. *Реформатский А.А.* Введение в языкознание. – М., 1967. – 542с. 5. *Уфимцева А.А.* Типы словесных знаков. – М.: Наука, 1974. – 203с. 6. *Левковская К. А.* Теория слова. Принципы ее построения и аспекты изучения лексического материала. М.: Высшая школа», – 1962. – 296с. 7. *Суперанская А.В.* Общая теория имени собственного. М, 1973. – 366с. 8. *Ляхова И.В.* Функционально-семантический анализ имен собственных личных (на материале французской художественной литературы XX века): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1980. – 24с. 9. *Семенова Т.Н.* Детерминация имен собственных личных в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1990. – 16с. 10. *Попович М.М.* Детермінованість/недетермінованість іменника у мовленні (на матеріалі французької мови). – Чернівці: Рута, 2001. – 347с. 11. *Станслер В.А.* Семантика и синтаксис английских топонимов: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1983. – 15с. 12. *Grammaire Larousse du français contemporain.* – Paris: Linrairie Larousse, 1964. – 494p. 13. *Moger G.* Grammaire pratique du français d'aujourd'hui. – Paris: Librairie Hachette 415p. 14. *Петрова Е.С.* Пределы структурно-семантического развертывания антропонимов в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1985. – 17с. 15. *Ирьеньева Н.Ф.* Структура именной группы с именем личным в английском языке // Иностранные языки в школе. – 1970. – №4. – С.73-78. 16. *Gary-Prieur M.N.* La modalisation du nom propre // Langue française. – 1991. – №92 : Syntaxe et sémantique des noms propres. – P.46-63. 17. *Гак В.Г.* Теоретическая грамматика французского языка. М.: Высшая школа, 1986 – 311с. 18. *Karolak S.* L'article et la valeur du syntagme nominal. – P, 1989. – 140p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Bazin H.* Qui j'ose aimer. – P.: Gallimard, 1967. – 286p. 2. *Bazin H.* Vipère au poing. La mort du petit cheval. Cri de la chouette. – М.: Edition du Progrès, 1978. – 525p. 3. *Chevallier G.* Clochemerle. – P.: Les editions Rieder, 1934. – 434p. 4. *Druon M.* Le Lis et le Lion. – Livre de poche, 1971. – 446p. 5. *Greco J.* Jujube. – P.: Ed. Stock, 1982. – 252p. 6. *Mauriac F.* Thérèse Desqueyroux. – М.: Edition du progrès, 1975. – 447p. 7. *Maurois A.* La vie de Disraeli. – P.: Gallimard, 1927. – 382p. 8. *Maurois A.* Nouvelles: Просвещение, Ленинград. – 1975. – 182с. 9. *Michon P.* Mythologies d'hiver. – P.: Verdier, 1997. – 87 p. 10. *Pagnol M.* Le château de ma Mère. – P.: Marcel Pagnol, 1958. – 383p. 11. *Perret J.* Ernest le rebelle. – P.: Gallimard, 1937. – 312p. 12. *Proust M.* Du côté de chez Swann. – М.: Edition du progrès, 1976. – 434p.

ШЕМЯКІНА М.П.

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

ЕЛЕМЕНТИ КОМПОЗИЦІЇ ДРАМАТИЧНОГО ТВОРУ

Художня література розвивається у трьох основних формах – епос, лірика та драма. **Предметом** цієї статті є композиція драматичного твору, який в сучасній лінгвістиці розглядається як один з трьох основних літературних родів. Усі три роди мають спільні риси. В епічних та в драматичних творах зображаються події у житті персонажів, їх дії в часовому й просторовому вимірі, спричинені різними факторами. Об'єктом зображення в ліриці також постає людський характер та оточуючий людину світ. У той самий час кожен рід має свою специфіку: основу епосу складає художня подія, основу лірики – ліричне переживання, настрої, основу драми – дія. Це відбивається на елементах драматичного твору [1:5], який становить **об'єкт** нашого дослідження. **Метою** статті є визначення елементів композиційної структури драматичного твору та з'ясування їх взаємодії. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**: визначити складові вертикальної та горизонтальної структур композиції; прослідкувати їх взаємозв'язок та взаємодію. У сучасному мовознавстві існує небагато праць щодо комплексного дослідження композиційної структури драматичного твору – це зумовлює **актуальність** пропонованої статті. Наголошується на **перспективності** застосування подібного елемента структури полемічних, сатиричних та гумористичних мовленнєвих жанрів малої прози – мовленнєвому пуанті – до драматичного твору.

З погляду літературознавства драма – це жанр, але у лінгвістиці драма розглядається як літературний рід, який, у свою чергу, характеризує принциповий обсяг твору (обмеженість драми), систему композиційно-мовленнєвих форм, що його складають, засіб зчеплення частин, темп розвитку та природу часу у творі [2:33,142].

“Формою уявлення сукупності жанрової властивості (епічного, драматичного, ліричного) є комунікативно-сміслова композиція, яка складається з відомих композиційних ланцюгів: вступ, серединна частина, закінчення” [3:275]. Але ми слідом за Тимофєєвим Л.І. спираємося на такі елементи драматичного твору, як зав’язка, розвиток дії, кульмінація, розв’язка [4:360]. До названих елементів слід віднести й експозицію, тому що в драмі експозиційні дані повідомляються дійовими особами або можуть виникнути в уяві читача (глядача) завдяки оточенню, що зображається [5:8]. Композицію тексту драми складає “взаємодія формального та змістового аспектів тексту як художнього цілого” [1:5].

Композиція є одною з головних ознак цілісності художнього тексту, яка постає завдяки функціональному використанню у тексті виразних мовних засобів різних рівнів, а також види зв’язку, що забезпечують сприйняття тексту драми як закінченого художнього цілого. Мацько Л.І. визначає цей термін наступним чином: “композиція (від лат. *compositio* – складання, розташування) – структура, побудова твору певного жанру, художній план твору, в якому співвідношення частин зумовлене темою і задумом” [6:441].

Як основна умова цілісного художнього тексту драми – композиційна зв’язність – реалізується через набір ознак зв’язності між висловленнями-репліками всередині композиційної одиниці та на її межах. До кількості таких ознак Бакланова А.Г. відносить: 1) логіко-семантичну (тематичну) співвіднесеність реплік в діалозі, 2) різні засоби синтактико-стилістичної співвіднесеності реплік всередині діалогу, а також діалогу та сценічних ремарок, 3) темпоральні та просторові зв’язки в тексті драми, 4) комунікативні зв’язки між репліками діалогу [1:7-8].

“Поширеними композиційно-мовленнєвими формами в драматичному мовленні є динамічний опис в усіх його різновидах (*Schilderung, berichtende Beschreibung*), деякі види повідомлення (*Erlebnisbericht, Handlungsbericht*)” [2:151]. Опис є статичною композиційно-мовленнєвою формою, до якої належать портрет та пейзаж як зовнішні ознаки діючої особи та обстановки дій. “Портрет виступає одним із засобів індивідуалізації персонажа” [7:142]. Він входить до темпорального континууму тексту, тому що, наприклад, у зовнішньому вигляді персонажа знаходить своє відображення епоха. Портрет завжди оцінний: “в цій властивості проявляється його роль в системі засобів формування концепту: опис експліцитно несе авторську оцінку і модальність, тобто безпосередньо вказує на розподіл авторських симпатій / антипатій”. Так портрет, окрім функції індивідуалізуючої, характерологічної та функції актуалізації категорії зв’язності, включається і в актуалізацію категорії модальності й концептуальності” [7:143]. Інший основний вид композиційно-мовленнєвої форми “опис предмета” – це опис пейзажу. За ним закріпилося значення статичного фону подій, які відбуваються [7:144]. У драмі основну роль відіграє не природний або урбаністичний пейзаж, а інтер’єр, де всі речові образи відображають смаки, звички, пристрасті господаря, тобто, як і портрет, виконують характерологічну функцію. Брандес М.П. називає детальне зображення інтер’єра “описом крупним планом”, який передає внутрішній стан персонажа, що супроводжує діалог героя [3:102].

Суперечливими є погляди Бакланової А.Г., на думку якої, композиційно-мовленнєві форми “опис”, “повідомлення”, “міркування” не можна вважати структурними одиницями тексту драми – “їх поява в окремих монологічних висловленнях персонажів нерегулярна і має статус композиційно-стилістичного прийому, що використовується автором для досягнення конкретної прагматичної мети” [1:7].

Комунікативно-мовленнєві форми реалізуються через архітектоніко-мовленнєві форми, які в драмі представлені авторськими ремарками, монологом, діалогом, внутрішнім мовленням. Основне місце у драматичному творі займають діалоги та монологи, які є засобом просування дій та засобом характеристики персонажів.

Діалог – це “така ситуативно-композиційна форма мовлення, коли мовець і слухач перебувають у безпосередньому словесному контакті, а самий комунікативний процес становить активну мовленнєву взаємодію: висловлення (репліки) одного змінюються висловленнями другого, мовець і слухач весь час міняються ролями. [...] В основі розвитку теми через діалог лежить принцип систематичної переривчастості мовлення кожного з учасників розмови – так би мовити, переривчаста безперервність” [укр.мова151].

Головна функція діалогу полягає у відображенні безпосереднього спілкування персонажів. У зв'язку з цим діалог прози та драми є аналогом розмовного мовлення й значною мірою підпорядковується законам розвитку останнього [7:157]. Так само про мовлення персонажів говорить Домашнєв, акцентуючи його близькість до живого, розмовного мовлення. “Воно (мовлення) експресивне, динамічне, розраховане на створення ефекту безпосередньої близькості того, що відбувається, по відношенню до глядача (читача)” [2:147]. Однак діалогічне мовлення у драмі зазнає певної художньо-естетичної трансформації. Це виявляється: 1) в належній організації реплік та їхній взаємодії, що забезпечує передбачене задумом письменника розгортання драматичного сюжету; 2) в ігноруванні можливими структурно спрощеними, ненормативними мовленнєвими формами, звичайними для спонтанного діалогу і неважливими при створенні типового літературного образу [укр.мова152].

У драмі діалог виступає не тільки основним засобом розвитку драматичної дії, а також основним засобом зображення характерів [9:67]. Тому його наступною функцією є створення самохарактеристики персонажа. “Окрім цього, діалог вводить чужу точку зору (скільки персонажів, стільки поглядів), чужу оцінювальну позицію, що створює поліфонічність твору. Діалог також сприяє створенню ефекту об'єктивності та достовірності подій, тому що автор нібито усувається від їх опису й оцінки, передаючи цю функцію персонажу, що говорить” [7:168-169]. Суттєвими характеристиками діалогічного мовлення можна вважати ситуативність та реактивний характер – відповідь співрозмовника інколи уявляє собою перефразування, повторення питання або зауваження [10:251]. Останнє є особливо притаманним емоційним діалогам, які нерідко зустрічаються у драматичному творі та складають його патетичну тональність.

Особливим ситуативним варіантом діалогічного мовлення є розмова невизначеної кількості осіб – полілог, тобто такий функціонально-комунікативний вид мовлення, для якого характерним є багатоголосся, лаконічність реплік. Така форма висловлення передає внутрішній драматизм, є засобом сюжетної динаміки [11:300]. Існує думка, що полілогу не притаманна своєрідність, тому що це форма кількох діалогів, що перехрещуються [12:66]. Але інколи бувають випадки, центром яких стає таке явище, коли діалог перетворюється на обмін монологами [13:118-119]: “діалог може будуватися як монолог з боку одного з співбесідників, який переривається короткими репліками-заохоченнями другого” [11:296].

Монолог як форма мовлення складніше за діалог. “Якщо діалог є вираженням колективного спілкування мовців, то монолог – це індивідуальна мовленнєва діяльність, своєрідна творчість. Монолог як форма цілеспрямованого тривалого словесного акту характеризується більш розгорнутими і складнішими, ніж у діалозі, синтаксичними побудовами, загальною структурною цілісністю і композиційною завершеністю. Монолог – це вже текст з усіма властивими текстовому масиву закономірностями побудови речення у мовленнєвому потоці, оформлення зв'язків між реченнями і більшими за обсягом одиницями

його лінійної структури, з конкретизацією цих закономірностей відповідно до форми спілкування та комунікативної функції конкретного факту мовлення” [укр.мова370].

Драматичний монолог за Виноградовим В.В. є одним з чотирьох типів монологічного мовлення: 1) монолог переконливого забарвлення – примітивна форма ораторського мовлення; 2) ліричний монолог, як мовленнєва форма емоцій та переживань; 3) монолог драматичний, як складний вид мовлення, в якому мова слів є начебто акомпанементом іншим системам психічних виявлень – за допомогою міміки, жестів тощо; 4) монолог повідомляючого типу [14:20-21].

Драматичний монолог, орієнтуючись на усне мовлення, може вбирати розмовну та експресивно забарвлену лексику, вигуки, розмовно-експресивні синтаксичні конструкції [15:231]. Тлумачний словник лінгвістичних термінів подає визначення драматичного монологу як “поєднання мовного самовираження персонажа з його рухами, жестами, мімікою” [16:96].

Існує думка, що драматичний монолог ближче за все до діалогу. У сутності він є формою напруженого діалогу з випущеними репліками, та будується за принципами згорнутого діалогічного мовлення, що виявляє себе як зчеплення окремих реплік [14:22]. “Висловлюючись монологічно, мовець здебільшого не розраховує на безпосередню реакцію інших осіб, не прагне до того, щоб спонукати їх до певної дії, вчинку чи вислову” [17:112].

Характерною формою монологу у драмі є його невимовлена форма – внутрішній монолог, який реалізується внутрішнім мовленням. Така форма є засобом вираження перспективи герою. “Відсутність свідків та співрозмовників забезпечує повну відвертість персонажа. Читач отримує уявлення про героя “з перших рук”, заглянувши у його внутрішній світ” [7:174]. У прозаїчному художньому творі “внутрішній монолог зупиняє рух сюжету: герой роздумує, і дія завмирає, щоб повернутися до активної фази на тому ж моменті, на якому вона була перервана введенням внутрішнього монологу” [7:175]. Навпаки у драматичному творі – внутрішній монолог не зупиняє рух сюжету, він впливає на його хід, але безпосередньої участі в ньому не бере.

Специфіка драматичного твору пов’язана з його сценічним перевтіленням. Драматична форма пропонує монолог-діалогічну побудову тексту з вкрапленням авторських ремарок, які обмежують авторське мовлення, що вводять у ситуацію, містять в собі опис місця подій, дійових осіб та вказують на розвиток дії [2:146].

Як правило авторські ремарки лаконічні, вони виконують службову роль та звертають увагу читача лише на основні ознаки оточення, де розвивається дія. “З погляду інформативності ремарки можуть містити вказівку на сам факт мовлення, на обставини, за яких воно відбувається, характеризувати дійову особу, ставлення автора до неї та ін.” [11:282]. Розгорнутий опис відсутній, опис дійових осіб конкретний, з певною кількістю деталей, що їх характеризують. “За мовною структурою це двоскладові непоширені або мало поширені речення з дієсловом-присудком у теперішньому часі, еліптичні речення з опущеним дієсловом-зв’язкою та підметом; номінативні речення; дієприкметникові звороти, адвербіальні словосполучення; “вилучені” зі структури речення прислівники або дієприкметники, які характеризують мовлення або стан персонажа в певний момент розвитку дії” [2:147]. Але й цей невеликий обсяг авторського мовлення сприймається лише під час читання драми. Авторські ремарки в їх мовній формі при сценічному зображенні залишаються для глядача невідомими. Проте постійна ситуація п’єси (мовлення дійових осіб, що створюють тип контексту) робить зміст і призначення ремарки зрозумілими.

За місцем у п’єсі виділяють чотири види авторських ремарок: вступні, уставлені, перервані, завершальні; за змістом 4 типи:

- такі, що зображають сцену;
- такі, що зображають персонажів та їх дії;

- такі, що пояснюють висловлення персонажів;
- такі, що вказують на події, що супроводжують мовлення [18:4].

Характер та обсяг авторських ремарок залежать від приналежності автора п'єси до певної літературної течії, від змісту п'єси та від індивідуальної манери письма драматурга [18:4].

Аналізуючи драматичний твір, необхідно звернути увагу на таку складову його композиції як тональність, яка “уособлює в собі концентрат всіх експресивних засобів тексту, які автор застосовує з метою відображення сутності предмета викладу й свого особистого ставлення до нього” [19:78]. Драматична тональність передає загостреність почуттів, конфлікт.

Слід зазначити ще одну складову композиції драматичного твору – пуант. Пуант вважають однією з форм розв'язки, якій звичайно передують кульмінація. Розв'язка містить в собі вирішення конфлікту, емоційну напругу, й пуант уявляє собою неочікуваний, парадоксальний кінець, інколи – каламбур [5:8-9]. Це явище призводить до ефекту обманутого очікування (наприклад, у сатиричних жанрах). Такий елемент композиції є обов'язковим для епіграми; у поезії пуант може проявлятися через неочікувану риму, зміну віршового розміру. Хоча більшість дослідників вважають приналежність пуанту до творів малої прози, на нашу думку його можна зафіксувати й у драматичних творах. Стильовий пуант являє собою складний організований феномен, є самостійною системою, усередині якої закономірно існують опозиції, які проявляються більш помітно, коли вони стають основою вираженого конфлікту [20:258]. А драма як предмет свого відображення обирає саме драматичний конфлікт, який породжується соціально-історичним, суспільним протиріччям, та людину – у діючому до нього відношенні [21:7]. “Конфлікт у драмі – спосіб розвитку теми, її просунення до підсумкового авторського висновку, ідеї. Ланка дій, які послідовно розгортаються в драмі (одна витікає з іншої), – важливий засіб прояву головної думки автора” [21:90].

Більш крупною одиницею композиції виступає сцена, яка складається з оповіді та діалогу персонажів, опису та повідомлення, до якого залучається внутрішній монолог персонажа та ін. Класична драма поділяється на акти (Aufzug), сцени (Auftritt), будь-якій драмі притаманне членування на сценічні епізоди, тобто частини драматичної дії, які відбуваються в певних рамках простору та часу, тому що сюжетний час в драмі повинен збігатися з часом сценічним [2:147]. Як писав Белінський В.Г. “драма показує подію, що відбулася, такою, наче вона відбувається в теперішньому часі перед очима читача чи глядача” [22:26].

За Халізеєвим В.Є. виділяються два типи композиційного завершення драми: сюжетно-фабульний (принцип єдності дій) та монтажно-асоціативний, які нерідко співіснують один з одним. Але не дивлячись на будову того чи іншого драматичного твору, його композиція повинна бути рельєфною та строгою [23:185].

Отже, “композиція цілого твору – це складний взаємозв'язок та взаємодія сцен, що можуть об'єднуватися в [...] акти твору” [2:33]. Кожен з елементів композиції вертикальної (елементи динамічного оповідання, динамічного опису, статичного опису або характеристики) та горизонтальної (авторської ремарки, діалогу персонажів, монологу, внутрішнього монологу, полілогу, сцени, акту) структур має свою функцію, свою змістовну та мовну специфіку. Їх послідовність та взаємозв'язок складають композицію твору.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Бакланова А.Г. Лингвостилистическая характеристика драмы как типа текста: /На материале драмы ГДР/. Автореф.канд.филол.наук. 10.02.04. – М., 1983. 2.Домашинев А.И. Интерпретация художественного текста. – М.: Просвещение, 1989. 3.Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс: Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Прогресс-Традиция; ИНФРА-М, 2004. 4.Тимофеев Л.И. Основы теории литературы. – М., 1959. 5.Новикова М.А., Лебедев О.Н., Лукинова М.Ю. и др. Стиль автора и стиль перевода: Учеб. пособие. – К.: УМК ВО при Минвузе УССР, 1988. 6.Мацько Л.І. та ін. Стилистика української мови: Підручник/Л.І.Мацько, О.М.Сидоренко, О.М.Мацько; За ред. Л.І.Мацько.

– К.: Вища школа., 2003. 7. *Кухаренко В.А.* Інтерпретація тексту. Навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови. Вінниця, НОВА КНИГА, 2004. 8. *Українська мова.* Енциклопедія. Видання друге, виправлене і доповнене. – К., Вид-тво «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 2004. 9. *Словарь литературоведческих терминов* / Ред.-сост.: Л.И.Тимофеев, С.В.Тураев. – М.: Просвещение, 1974. 10. *Леонтьев А.А.* Основы теории речевой деятельности. – М.: Наука, 1974. 11. *Коваль А.П.* Практична стилістика сучасної української мови. Підручник. – К.: Вища школа, 1987. 12. *Девкин В.Д.* Диалог. Немецкая разговорная речь. – М., 1981. 13. *Якубинский Л.П.* О диалогической речи. «Русская речь», 1. Пг., 1923. 14. *Виноградов В.В.* Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / АН СССР. Отд-е лит. и языка. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. 15. *Стилистический энциклопедический словарь русского языка* / Л.М. Алексеева, В.И. Аннушкин, Е.А.Баженова и др.; М.Н.Кожина (ред.). – М.: Флинта: Наука, 2003. 16. *Єрмоленко С.Я.* та ін. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С.Я.Єрмоленко, С.П.Бибик, О.Г.Тодор; С.Я.Єрмоленко (ред.). – К.: Либідь, 2001. 17. *Дудик П.С.* Стилистика української мови: Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. 18. *Шувалова Л.А.* Стилистико-грамматические особенности сценических ремарок. Автореф. канд. филол. наук./10.663/. М., 1969. 19. *Іваненко С.М.* Поліфонія тексту. – К.: Видавничий центр КДЛУ, 1999. 20. *Маркина С.В.* Реализация стилевого пуанта как языкового знака в немецких коротких историях// Нова філологія. – 2002. – №4(15). – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – С.256-261. 21. *Катышева Дж.Н.* Вопросы теории драмы. (Серия «Новое в гуманитарных науках»; Вып.6) – СПб.: СПбГУП, 2001. 22. *Белінський В.Г.* Про драму та театр. [Збірник статей]. Київ. «Мистецтво», 4-а друк. Військвидаву, 1949. 23. *Хализев В.Е.* Драма как род литературы (поэтика, генезис, функционирование). – М.: Изд. МГУ, 1986.

ЯКОВЕНКО О.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка Інститут

ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТАФОРИЧНИХ ТЕРМІНІВ ПІДМОВИ ЕКОНОМІКИ В СУЧАСНІЙ ІТАЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Нова теорія метафори поєднує все найкраще, що було в традиційних (ще з часів Арістотеля) поглядах на метафору із принципами когнітивної лінгвістики. Саме це дозволяє побачити нові риси в, на перший погляд, добре дослідженому феномені. Сучасна когнітивістика (Н.Д.Арутюнова [1; 2; 3], Е.С.Кубрякова [4; 5; 6; 7], А.П.Чудінов [8], С.М.Кришталь [9], В.М.Телія [10], О.О.Селіванова [11; 12; 13; 14] та ін.) розглядає метафору як основну ментальну операцію, як спосіб пізнання, структурування, оцінки та пояснення світу. Людина не тільки висловлює свої думки за допомогою метафор, але і мислить метафорами, пізнає світ, в якому живе, а також намагається в процесі комунікативної діяльності перетворити мовну картину світу.

Актуальність даного дослідження визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних праць на з'ясування взаємозв'язку мови і культури, мови і мислення, а також недостатньою вивченістю функціонування метафори як виразника подібного взаємозв'язку в спеціальних підмовах.

Об'єктом дослідження є метафоричний перенос у термінології й особливості його реалізації в терміносистемі сучасної італійської мови.

Предметом дослідження виступають метафоричні терміни підмови економіки сучасної італійської мови.

Метою дослідження є вивчення метафори як способу термінологічної номінації і з'ясування особливостей метафоричного термінотворення в економічній підсистемі сучасної італійської мови.

Дослідження економічної термінології свідчить про достатньо активне функціонування метафори в даній галузевій підсистемі італійської мови на сучасному етапі – автор нарахував 364 метафоричні терміноодиниці, які і стали **матеріалом** даного дослідження.

Наукова новизна даного дослідження полягає у зверненні до підмови економіки сучасної італійської мови як до бази дослідження метафоричного термінотворення.

Метафора, як відомо, відіграє значну роль в мові і мовленні. Метафора сьогодні розглядається не просто як стилістичний прийом, а як спосіб мислення і пізнання. Це невід'ємний елемент когніції. Неодноразово вченими висловлювалася думка про те, що наше

мислення метафоричне за своєю суттю: ми думаємо і говоримо, постійно використовуючи метафори. Так, розглядаючи метафоричну модель свідомості, Н.Д.Арутюнова пише, що метафора відповідає здатності людини уловлювати і створювати схожість між дуже різними індивідами і класами об'єктів [1; 2; 3]. Метафора в описі наукової картини світу є засобом породження наукових текстів і характерним способом термінотворення.

За справедливим зауваженням деяких дослідників [15; 16; 17] окремі економічні терміни несуть інформацію прагматичного характеру, тобто демонструють наявність конотативного аспекту в своєму лексичному значенні. “Метафоричний термін, як і будь-яке інше слово, утворене способом метафоричного переносу, може мати тісний зв'язок з конотативним аспектом значення. Відбувається це тому, що будь-який перенос не обмежується використанням назви – разом з іменем переходить уся семантична інформація, що міститься у прототипі (слові, яке послужило основою для переносу). Крім того, одночасне поєднання в мовному знакові його старих і нових гносеологічних зв'язків утворює образність” [9:5]. Метафоричне моделювання наукового комунікативного простору дає можливість “представити щось складне в простішому вигляді, зробити наукову інформацію доступнішою” [15:51]. У процесі когнітивного створення сучасної мовної картини економічної дійсності спеціалісти постійно використовують ресурси зовсім інших поняттєвих сфер. Опосередкування абстрактного через конкретне, наукового через буденне створює передумову адекватної комунікації в рамках наукової парадигми. “Здатність метафори синтезувати конкретне і абстрактне, гіпотетичне і реальне, образно представляти як реальні відчутні об'єкти, так і невидимі і навіть неіснуючі робить її одним із найпопулярніших засобів номінації в галузі науки” [9:4]. Але усі конотативні та образні елементи термінологічної метафори послабляються її вимушеною номінативністю і мають тенденцію до згасання, що залежить від частоти вживання термінологічної одиниці.

Всі італійські економічні терміни, утворені способом метафоричного переносу, є мотивованими. Їхньою внутрішньою формою є значення лексичної одиниці, використаної як матеріал для вторинної номінації. Прозора внутрішня форма зумовлює влучність метафоричного терміна, його осмисленість, легкість запам'ятовування та зв'язок з рідною мовою.

Метафоричний спосіб творення економічних термінів зі слів загального вжитку є в італійській мові досить продуктивним способом термінотворення, що забезпечує інтенсивну взаємодію загальноновживаної лексики із термінологічною. Аналіз виявив, що метафоричні терміни в підмові економіки не є поодинокими, випадковими вкрапленнями, а цілою системою, яка формується за певними семантичними моделями, репрезентованими в італійській мові 11 тематичними групами. Отже, зміст основних груп сучасної італійської економічної метафори можна узагальнити наступним чином:

1. Перш за все тут виділяються антропоморфні метафори, тобто метафори, побудовані на схожості з людиною, її ментальними і функціональними характеристиками. Отже, антропоморфна метафора в сучасній італійській економічній термінології спирається на аналогії з біологічними характеристиками людей; сімейними стосунками; соціальними відносинами; психологічними характеристиками людей.

Необхідно відзначити, що антропоцентрична парадигма в економічній термінології надзвичайно насичена. Ця група нараховує 130 економічних термінів. Людський чинник, психо-фізичні особливості людини є широким полем для різних семантичних перенесень. Одним з найпоширеніших явищ в даній термінології є персоніфікація неживих денотатів. В ході аналізу фактичного матеріалу було виявлено два види персоніфікації: перцептивна й імпліцитно-асоціативна. До термінів з перцептивною персоніфікацією відносяться стійкі сполучення, утворені на зовнішній, візуальній схожості з денотатом первинного словосполучення (в даному випадку з людиною). Це перш за все різного роду соматизми -

терміносполучення з компонентом лексико-семантичної структури, що номінує частини тіла людини. Кістяк таких термінів складають стійкі терміносполучення з компонентами: *mano*, *corpo*, *capo*, *testa* та ін.

Розгляньмо особливості метафоричної моделі “економіка – це організм людини”. Саме ця метафорична модель є однією з найширше представлених і детально структурованих в сучасних економічних текстах. На основі визначеної метафоричної моделі людина наділяє суб’єкти економічної діяльності і економіку в цілому найближчими і зрозумілими для неї якостями і характеристиками, внаслідок чого економіка постає у вигляді людського тіла, з його фізіологією і анатомією: *ganascia fiscale*. Суб’єкти економічної діяльності постають у вигляді організму: *organismo bancario*; *organismo di controllo*; *organismo di credito*; *organismo finanziario*; *organismo parabancario*. Різноманітні економічні реалії представляються як тіло – “*corpo*”. Наприклад: *corpo consultivo*; *corpo di leggi*; *corpo diplomatico*. Численні економічні установи та деякі економічні явища постають у вигляді анатомічних органів, що є досить закономірним, оскільки, якщо економічні реалії постають як тіло чи організм людини, то цілком очевидно, що складові цих економічних явищ буде відображено як анатомічні органи. Наприклад: *organo arbitrale*; *organo aziendale*; *organo centrale*; *organo d'autogestione*; *organo di controllo*; *organo di coordinamento*; *organo di gestione*; *organo statutario*; *trust dei cervelli*.

Метафори на позначення “голови” характеризують роль суб’єктів економічної діяльності в економічній ієрархії чи взаємовідношення в структурі компанії, організації та ін. Основною прототипічною функцією є функція загального керівництва всім організмом. Типовими термінами є: *cacciatore di teste*; *capo*; *capo area*; *capo consorzio*; *capo contabile*; *capo del personale*; *capo dell'ufficio vendite*; *capo della contabilità finanziaria*; *capogruppo*; *capofila*.

Метафоричні “руки” мають найрізноманітніші суб’єкти економічної діяльності, найтипівішими є такі словосполучення: *di prima mano*; *di seconda mano*. В метафоричному вживанні вислів “невидима рука” набуває негативної емотивної забарвленості зі значенням нелегальності, маніпулювання економічними процесами у власних цілях, наприклад: *mano invisibile* – “невидима рука” – ринковий механізм, що здійснює регулювання народного господарства в умовах вільної конкуренції за теорією Адама Сміта. В економічних текстах зустрічаються також смислові опозиції “брудні руки – чисті руки”, “довгі руки – короткі руки”, “надійні руки – ненадійні руки”, смислові компоненти яких посилюють характеристики реалій, на які направлено їхні значення.

Цикли економічного розвитку осмислюються як періоди розвитку живого організму, починаючи з народження і закінчуючи смертю. Окремі фази економічного росту метафорично постають як “життєвий цикл організму”. Так, “народження”, представлено низкою однотипних конструкцій: народження компанії, народження фонду, народження ринку, народження банку та ін.. В післякризовий період у зв’язку з тенденціями до відновлення низки внутрішніх галузей з’являється метафора “друге народження”: *rinascita economica*. В основі процесу “зростання” – концептуальна метафора: *crescita economica* – економічне зростання. Цей процес представлений цілою низкою однотипових конструкцій: *crescita dei prezzi*; *crescita dei redditi*; *crescita di produzione*; *crescita di valore*. “Періоди росту” відображено у таких термінах, як: *fase di crescita*; *fase di sviluppo*; *fase transitoria*; *fase di trattamento*. Період економічної “зрілості” представлений наступними моделями: *economia matura*; *fase di maturità*; *maturazione degli interessi*; *maturità economica*; *mercato maturo*. Зростання економічних показників може бути швидким, стрімким, повільним та ін., наприклад: *crescita annuale*; *crescita costante*; *crescita esterna*; *crescita interna*; *crescita non bilanciata*; *crescita qualitativa*; *crescita quantitativa*; *crescita sostenibile*.

Денотативна сфера вжитку терміна на позначення “смерті” розповсюджується практично на будь-які економічні суб’єкти і їхню діяльність, наприклад: *mercato morto* – ринок з низьким рівнем угод. У складі слоту міститься смислова опозиція “живий –

мертвий”, що містить ряд термінів, утворених шляхом метафоричного переосмислення загальноновживаних слів. При цьому система асоціативних зв’язків, що існує в побутовій свідомості, знаходить своє відображення в мові економіки. Незадовільно функціонуючі суб’єкти економічної діяльності можуть метафорично поставати як такі, що вмирають, знаходяться на межі життя і смерті та ін.

У мові сфери економіки представлені образи, що пов’язані з апетитом та годуванням: *reggere il timone*. Допомога одних суб’єктів економічної діяльності іншим часто метафорично постає як годування. При цьому іноді суб’єкти економічної діяльності, що отримують у вигляді їжі будь-які ресурси, позначаються як нахлібники, паразити, ті хто сидить на чужій шії та ін. Найчастіше у вигляді нахлібників постають неблагополучні галузі, ринки та компанії, що отримують “їжу” з рук держави.

Для позначення економічного стану розвитку країни використовуються метафори на позначення стану здоров’я людини: *moneta debole; moneta forte; moneta sana; sofferenza (credito di una banca, difficilmente esigibile); valuta debole; valuta forte; vicolo cieco; periodo di raffreddamento*.

Як і живий організм, суб’єкти економічної діяльності виступають не як роботи чи автомати, а як істоти з емоційно-вольовою сферою, що здатні відчувати і проявляти свої почуття. Отже, для характеристики економічної ситуації в країні використовуються метафори на позначення так рис характеру людини, наприклад: *fase di depressione; mercato depresso; mercato rigido; fede di credito; fedecompresso; interesse; mercato alle grida; mercato sensibile; sofferenza; sacrificio*.

Репутація фірми, торгової марки представлена метафоричними термінами на позначення вигляду, образу, іміджу людини, наприклад: *immagine aziendale; immagine del prodotto; immagine della marca; immagine di marketing; immagine pubblicitaria; alta congiuntura; alta direzione; alta congiuntura; alta direzione*.

Серед варіацій частин мови з соматичними компонентами домінують ад’єктивні компоненти антропоцентричного плану. До найчасотніших відносимо: *maturo, morto, cieco, alto, nudo, debole, sano, forte* та інші.

Наведені матеріали дозволяють зробити висновки про те, що метафори зі сфери “анатомія і фізіологія людини” у сучасній італійській мові поступово стають універсальним засобом осмислення економічних реалій. Людина концептуалізує складну для осмислення економічну сферу діяльності із використанням добре знайомих понять. Подібно до живого організму, суб’єкти економічної діяльності наділяються когнітивними здатностями, вони можуть народжуватися, вмирати, хворіти, у них віднаходимо метафоричні голови, руки, ноги і інші частини тіла. До метафоричної моделі “економіка – це організм людини” входять найрізноманітніші реалії сучасної економіки, починаючи з невеликих, приватних компаній і закінчуючи загальноосвітньою економічною системою.

В досліджуваній термінології терміни спорідненості широко відображені, найчастіше із бінарною опозицією “свій - чужий”. Необхідно відзначити, що дане співставлення пронизує всю культуру і є одним із головних концептів колективного національного світосприйняття. Ступінь спорідненості (близькості) може передаватися як за допомогою прямих термінів спорідненості: *famiglia, figlia, madre, sorella*, так і за допомогою прикметників: *familiare*. Взаємовідносини між суб’єктами економічної діяльності метафорично постають у вигляді родинних відносин, де існує сімейна ієрархія, специфічні відносини між дітьми та батьками, братами та сестрами, наприклад: *assegni familiari; bilancio familiare; impresa familiare; società familiare; impresa agricola familiare; reddito familiare; famiglia di fondi comuni d’investimento; consorella*. Суб’єкти економічної діяльності, створені як філіали головної компанії, досить часто метафорично постають у вигляді дітей, дочок. Особливо широкого вжитку набувають терміни: *impresa figlia; società figlia*. Не є

виключенням є і роль батька, що виступає у сучасних економічних текстах як *“padre di tutti i manager”*, наприклад: *“Entrambi sono ancora troppo giovani per aver superato con successo il complesso edipico nei confronti del padre di tutti i manager, quell’Enrico Cuccia che a novantadue o novantatré anni o quanti lui deciderà che siano [...] continua a essere uno dei pochi che in Italia sappia accarezzare l’Economia in quei punti erogici, con cui, unicamente, eccitandola, si riesce a volte a strapparle un gemito di consenso”* [18: 2]. Суб’єкти економічної діяльності, що мають філіали і фінансово залежні структури (дочірні компанії), метафорично представляються як материнські: *società-madre, casa madre; impresa madre*. Наприклад: *“Sono in discussione le strategie delle politiche economiche ed industriali del governo e di una grande azienda (la Telecom) la cui privatizzazione è stata definita da qualcuno, non a caso, “la madre di tutte le privatizzazioni”* [19: 9]. Бабуся в текстах економічного характеру виступає родоначальницею та засновницею вісик приватизаційних процесів: *“Infine la nonna “di tutte le privatizzazioni”, la British Telecom. “Ha pagato la pressione della concorrenza sulla redditività, ma i piani per il recupero di efficienza lo rendono un titolo appetibile” dice (Davide) Oddono (di Actinvest)”* [20: 33].

Особливе місце в спектрі термінів асоціативної персоніфікації займають поєднання з компонентами, що містять характеристики соціально-професійного статусу людини. Наприклад: *widow-and-orphan stock; obbligazione baby*.

2. Національно-географічна метафора представлена 14 економічними термінами. В італійських термінах цього типу, крім чіткої назви географічного регіону, що послужив зразком для назви якого-небудь явища в галузі фінансів, виявляються також непрямі показники найменування реалій: *capitalismo bonsai, riforma bonsai*. Отже, значним чинником в мультикультурній професійній комунікації є знання етнічних стереотипів і історико-культурологічного фону, що входить в контенціонал і екстенціонал терміносполучень.

Як свідчить аналіз, італійська термінологія сфери економіки відображає специфіку і особливості ідеоетнічного менталітету і світогляду при номінуванні окремих феноменів і артефактів. Серед найбільш яскравих прикладів наведемо наступні: *sushi bond; samurai bond; obbligazione “yankee”*. У приведених прикладах актуалізовані етносеми “чужий” і “зневажливість”, оскільки використано стилістично марковані прикметники - *samurai, yankee* замість нейтральних - *giapponese* й *americano*, що в цілому підтверджує ксенофобний менталітет англосовного світу, що відбивається в мові в пейоративній характеристиці всього чужого, оскільки наведені терміни походять з англійських *samurai bond* та *“yankee” bond*. Порівняємо також – *affare all’ olandese; gnomi di Zurigo; Dutch auction, muraglia cinese*. Наведений термін *“muraglia cinese”* досить широко вживається в сучасних італійських текстах у формі свого англійського еквіваленту, а саме: *“Tre punti, in particolare, sono deputati ad assicurare il rispetto effettivo delle barriere tra le diverse componenti aziendali (“chinese walls”, muraglia cinese vengono chiamati nel mercato anglosassone questi invisibili muri fra funzioni, divisioni e società dello stesso gruppo)”* [21:20].

3. Зооморфна метафора.

Досить великим пластом метафоричних термінів є поєднання, що інкорпоруєть в своєму складі анімалістичні компоненти – автор нарахував 18 прикладів. Анімалістична лексика в італійській економічній термінології є досить строкатою. І якщо в побутовому дискурсі за анімалістичними компонентами традиційно закріплено негативну конотацію, що генерує іронію і пейоративну оцінку в цілому, то в термінологічному середовищі оціночність нівелюється образністю. При проекції на термінологічне поле індукуються найяскравіші і найжвавіші образи і уявлення, де вирішальну роль грає як зовнішня схожість з твариною, так і схожість з поведінковим малюнком тварини (рух, мисливські звички, нічний спосіб життя, підступність, непередбачуваність та ін.): *privatizzazione selvaggia, spirito animale*.

Виявлені в структурі анімалізму семи стають значущими для номінації спеціалізованого денотата і виконують роль диференціюючих класифікаторів. Багато

аніمالістичних образів є досить привабливими для термінологів і користувачів термінології і, як наслідок, в терміносистемі виявляються цілі термінологічні гнізда з прецедентним компонентом.

Так, “комфортно” влаштувалися в економічній термінології “*orso*” – ведмідь і “*toro*” – бик, що характеризують тактику поведінки брокера або акціонера на фондовому ринку. Ці та їм подібні слова незабаром обросли безліччю валентних зв'язків і утворили наступні термінсполучення: *mercato del “toro”*; *mercato “dell’orso”*.

Часто в подібних термінсполученнях актуалізується сема поведінкової характеристики тварини. Наприклад: *agnello* – “вівця”- спекулянт-дилетант, що грає на біржі сліпма (домінанта семи безініціативності), *gatto selvaggio* – “дика кішка” – страйк, всупереч закону (в терміні актуалізована сема небезпеки і непередбачуваності); *farfalla* – “метелик” – вексель, *inflazione galoppante* – “галопаюча інфляція” – інфляція із стрімким розвитком; *prezzo civetta* – привабливо низькі ціни в рекламних цілях, *ragnatela* – “павутиння” – економічна модель динаміки функціонування ринку, *serpente*, “*serpente monetario*” – “валютна змія” – зміна валютного курсу в межах встановленого ліміту; система взаємозалежного існування валют. Наведемо приклади вживання терміну “*articolo civetta*, *articolo con prezzo civetta* – “товар за ціною сови” - рекламний (демпінговий, збитковий) зразок; товар, що продається за зниженими цінами в рекламних цілях” в сучасних мас медіа: “*Stop ai prezzi civetta. Il Consiglio dei ministri ha approvato il decreto che regola le vendite sottocosto utilizzate al solo scopo di attirare la clientela*” [22:1]; “*E una crescita culturale, non ci interessano i prezzi civetta*” [23:24].

4. Нежива природа, а саме довкілля і природні явища використовуються для зображення економічного середовища і економічних явищ, які постають перед нами у вигляді садів, гір, річок та долин: *ambiente concorrenziale*; *ambiente economico*; *ambienti bancari*; *ambienti borsistici*; *clima congiunturale*; *clima del mercato*; *clima della borsa*; *clima di concorrenza*; *clima d'investimento*; *fonte d'acquisto*; *fonte d'approvvigionamento*; *fonte d'assorbimento*; *fonte del credito*; *fonte di capitale*; *fonte di finanziamento*; *fonte di reddito*; *giardinetto*; *integrazione a monte*; *integrazione a valle*. Країни з привабливими умовами для здійснення економічної діяльності зображено як рай: *paradiso fiscale*. Ця тематична група представлена 20 термінами сфери економіки.

5. Військова метафора.

Військова метафора – одна з найбільш типових для сучасної італійської мови економіки, оскільки військова сфера – одна з основних джерел метафоричної експансії на різних ступенях розвитку італійської мови. Військова метафора надзвичайно цікава саме у плані відбиття специфіки економічної галузі знання. Вона ілюструє осмислення і переживання деяких явищ економічної діяльності термінами на позначення реалій війни і підкреслює нерозривний зв'язок діяльності, спрямованої на отримання грошей і прибутків, з поняттям боротьба чи навіть війна: *scappatoia fiscale*. Мілітарна метафора виявилася досить вдалим засобом структурування економічних відносин. В економічних війнах постійно фігурують переможці і переможені, лицарі: “*Per dare prova di lungimiranza dovremmo tutti smettere di vivere la battaglia sulla borsa di Londra in chiave nazionalistico-sportiva ... ed evitare anche di annegare l'eventuale intervento dei cavalieri bianchi in un mare di retorica europeista*” [24:31]; в цих війнах використовують спеціальні стратегії і тактики: *comando*; *politica “del rubamazzetto”*; у фінансових штабах планують атаки і оборону. Розвиток та існування економічних систем і ринків описується за допомогою термінів війни. На цих ринках відбуваються війни цін, війни за споживача і можливості збуту: *lotta concorrenziale*; *caccia all'uomo*; *cacciatore di teste*. Держави проводять між собою тарифні війни, воюють між собою економічні співдружності і організації, війни ведуть фінансові органи, банки та ін. В умовах

нестабільної економіки ведення війни – спосіб виживання в періоди кризи і економічних потрясінь: *combattere la concorrenza*; *combattere l'inflazione*.

Назва цієї групи умовна, оскільки вона охоплює не лише ті терміни, в яких переосмислено компонент, що безпосередньо стосується опису війни, але й всі терміни, де метафоризується слово на позначення будь-якого вияву агресії або фізичного впливу на особу / предмет: *colpo di fortuna*. В італійській мові спостерігається більша тематична розгалуженість даного типу метафори. Це доводять три тематичні групи загальновживаних слів, залучених до економічної термінології семантичним способом: атрибути війни: *negozio-bandiera*; слова зі значенням “завдавати фізичних ушкоджень”, слова зі значеннями “дещо таємниче, зрадницьке, покликане неприємно вразити когось”: *fiscalità occulta*; *inflazione nascosta*, *inflazione occulta*; *riserva occulta*; *fuga di capitali*; *fuga fiscale*; *fuga verso la qualità*. Якщо у перших двох групах термінів йдеться про агресивний характер воєнних дій, який переноситься за аналогією на економічні дії, на то у наступній групі підкреслюються деякі якості, необхідні як на війні, так і у фінансовій діяльності: *società-fantasma*, *imposta fantasma*. Серед них віроломність, хитрощі тощо: *pillole avvelenate*; *fluttuazione spuria*.

Все це свідчить про те, що денотативна сфера використання даної моделі є дуже різноманітною і містить практично всі види діяльності економічних суб'єктів. Осмислення економічних явищ в термінах “війни” стало настільки розповсюдженим, що подібні метафори часто сприймаються як абсолютно звичні, системні. Ця група термінів складається з 23 терміноодиниць.

6. Побутова метафора, основою якої є лексика, пов'язана із побутом людини. В італійській економічній термінології вона представлена наступними групами загальновживаних слів конкретної семантики на позначення:

1. предметів побуту, домашнього вжитку: *chiave in mano*; *griglia delle parità bilaterali*; *forbici dei prezzi*; *forbici salariali*; *forcella dei prezzi*; *forcella dei valori*; *paniere di mercato fisso*; *paniere valutario*; “*collo di bottiglia*”.

2. назв споруд, частин будівель та предметів інтер'єру: *casa d'investimento*; *casa di barrato*; *casa di emissione*; *assegno fuori piazza*; *fattura di piazza*; *interesse con andamento a gradino*; *casa bancaria*; *casa finanziaria*; *casa commerciale*; *tavola dei flussi intersettoriali*; *tetto*; *tetto d'aumento salariale*; *tetto di credito*; *casa di pegno*; *casa fornitrice*; *tetto di spesa*; *tetto produttivo*; *tetto salariale*. Наведемо приклад вживання терміну “*prestito-ponte*” – “позика-міст” у сучасній італійській пресі економічного характеру: “*La commissione europea ha anche deciso di autorizzare il prestito-ponte del valore di 125 milioni di euro, concesso dalle autorità belghe alla compagnia aerea Sabena*” [25:22].

Велика кількість італійських економічних термінів має у своєму складі лексему “*sportello*” - “дверцята, віконце”: *orario di sportello*; *servizi di retrosportello*; *assegno di sportello*; *servizi di sportello*; *sportello bancario*. Наведемо декілька прикладів вживання цих термінів у економічних текстах сучасних італійських мас медіа: “*Non solo bollo auto, ma anche Ici, canone Rai e tasse giudiziarie si pagheranno dal tabaccaio. ... A questo “sportello fiscale” non si potranno però pagare tutte le imposte: saranno infatti esclusi tributi con l'Iva e l'Irpef*” [26:24]; “*Bambole, non c'è una lira / “Abbiamo finito I soldi”. Dopo 4 giorni chiude lo sportello fiscale per le imprese al Sud*” [27:1];

3. предметів одягу: *mantello delle azioni*; *moneta velo*; *colletti bianchi*; *colletti blu*; *colletti d'oro*; *colletti rosa*; *colletti verdi*; *sacca di depressione*.

Побутова метафора представлена 52 італійськими економічними термінами.

7. Метафора на позначення кольору.

Досить поширеним явищем виступає використання кольорів для позначення ознак економічних явищ. Ми нарахували 44 терміноодиниці. Наведемо приклад вживання терміну *bollino blu* – “голубий талон” – знак якості у сучасних італійських економічних текстах: “*I*

destinatari del beneficio dovrebbero però dimostrare di essere in regola con la revisione e, probabilmente, anche con il **bollino blu**, nei Comuni dove è attivo questo controllo in base alla direttiva del ministero dei Lavori pubblici del 7 luglio 1998” [28:6].

Слід відзначити той факт, що за темними кольорами традиційно закріплено негативну конотацію. Це явище яскраво відображають приклади вживання італійських економічних термінів “*cavaliere bianco*” та “*cavaliere nero*” – “білий лицар” та “чорний лицар” у сучасних мас медіа, де чітко відстежується позитивна коннотація, закріплена за білим колом, та негативна коннотація – за чорним. Так, порівняймо приклади текстів із даними термінами: “*L'accordo, peraltro, agevola il calmino anche all'ipotetica cordata di **cavalieri bianchi**, consentendo loro di negoziare acquisto e prezzo con un unico interlocutore, pur avendo appesantito l'eventuale sforzo finanziario che, dovendo riguardare oltre il 13% del capitale del Montedison, dovrà inevitabilmente partire da almeno 1400 miliardi*” [29:21]; “*Entriamo nel tema delle offerte di acquisto, le Opa, amichevoli e ostili; nel mondo dei **cavalieri neri**, che, con spericolate azioni in borsa, mirano al controllo di questa o quella società, per decapitare in blocco il suo management*” [30:2]. У економічних колах сучасного світу видатних економічних діячів також порівнюють зі світлими чи то темними силами, так, Сільвіо Берлусконі виступає у ролі “лицаря” та “чорного лицаря”: “*E si moltiplicarono le copertine dei settimanali a grande diffusione con in copertina il **Cavaliere**, raffigurato ora come il **Cavaliere Nero**, con tanto di fez fascista sul capo, ora e più esplicitamente come un “mostro” puro e semplice*” [31:2], у той же час, як Тоні Блер – прихильником “чорного лицаря”: “*Insomma Tony Blair rimarrà il testimonial dell'Ulivo Europeo o sarà dipinto come un losco alleato del **cavaliere nero***” [32: 43].

Порівняймо також позитивну та негативну конотацію на наступних прикладах: *andare in rosso*; *borsa nera*; *capitalismo nero*; *assegno in bianco*; *carico nero*; *lavoratori in giacca scura*; *economia nera*; *tassi di cambio neri*; *denaro nero*; *anno nero*; *accettazione in bianco*; *cambiale in bianco*; *assegno in bianco*; *credito in bianco*; *tratta in bianco*; *borsanerista*; *clausola rossa*; *clausola verde*; *economia verde*; *mercato bianco*; *mercato grigio*; *mercato nero*; *moneta verde*; *prezzo ombra*; *sciopero bianco*; *tassi di cambio neri*; *tasso di cambio verde*; *valuta verde*.

Досить поширеним явищем є функціонування італійської форми економічних термінів разом із їхніми англійськими відповідниками, так італійський термін *colletti blu* – “сині комірці” – виробничі службовці функціонує в економічній сфері італійської мови поруч із терміном *blue collar*. Наприклад: “*In una Boston letterariamente insolita, nei sobborghi anonimi dei **blue collar**, nelle strade anguste e violente dei quartieri dove vivono operai e immigrati, il fulgore di un'incipiente indian summer si spegne fin dalle prime pagine*” [33:3]; “*Trentasei anni, origini irlandesi, bostoniano ma senza tirarsela (il padre era un **blue collar**, la mitica classe operaia) [Dennis] Lehane viene paragonato a Raymond Chandler, Robert Parker e John Macdonald*” [34:29]. Іншим прикладом паралельного функціонування італійської форми економічного терміну поруч із його англійським відповідником є вживання терміну “*cavaliere nero*” – “*black knight*” – “чорний лицар”: “*Nella moderna storia Usa, (Richard) Perle occupa un posto speciale: ai tempi di (Ronald) Reagan lo chiamavano “**black knight**”, **cavaliere nero**, perchè spingeva per il riarmo, guerre stellari incluse, nella convinzione che avrebbero messo l'Urss, ma divenne uno degli architetti del disarmo successivo*” [35:8].

8. Група економічних абстрактних понять, які набувають, завдяки метафорі, фізичних характеристик. Наприклад, ідея тимчасового припинення функціонування якого-небудь явища в економіці виражається в італійській мові словом “заморожування”: *conto congelato*, *saldo congelato*; *congelamento dei prezzi*; *congelamento dei salari*; *congelamento di attività*; *congelamento di un credito*.

Внаслідок проведеного дослідження ми виявили, що через абстрактність понятійного апарату економічної науки досить чисельною є тематична група загальновживаних слів для позначення не конкретних предметів, а абстрактних сутностей – 32 термінологічні одиниці, а

same: 1.назви станів, процесів: *alzare i prezzi; approfondimento di capitale; fase di caduta; fattura in arrivo; risveglio e flessione dei valori; scalata; mercato a pronti; mercato a termine; surriscaldamento*; 2.назви властивостей, якостей: *assegno a vuoto, assegno scoperto; economia aperta, economia scoperta; "moneta calda"; economia chiusa; mercato ampio; mercato aperto; riserva occulta, riserva tacita; obbligazione a corso secco; fluttuazione pura; fluttuazione sporca; moneta cara*.

9.Орієнтаційна метафора на позначення напрямку: *integrazione ascendente; posizione corta; integrazione circolare; integrazione diagonale; rialzista; ribassista; mercato al rialzo; mercato al ribasso; azione sopra la pari; azione sotto la pari; integrazione discendente; integrazione orizzontale; integrazione verticale*. Ця група представлена 15 економічними термінами.

10.Запозичення, метафорично перенесені у фінанси з інших наук.

Наприклад, з хімічної лексики: *quoziente acido di liquidità* – “кислотний тест” – оцінка здатності компанії відповідати за своїми короткотерміновими зобов’язаннями; проводиться шляхом розрахунку коефіцієнта швидкої ліквідності); *amalgamarsi* – об’єднуватися, зливатися (про підприємства). Автором виявлено лише 3 приклади подібної метафори.

11.Медицина метафора. Широке розповсюдження отримали метафоричні моделі з вихідною поняттєвою сферою “хвороба” – ми нарахували 13 прикладів. В цьому випадку економічні труднощі образно постають як фізичні та психічні хвороби, а наміри їх подолання – як лікування, що здійснює спеціальний медперсонал, використовуючи різноманітні методи і засоби: *immunizzazione; risanamento dell'industria; risanamento del bilancio; risanamento di un'azienda; risanamento finanziario; risanamento fiscale; risanare l'economia; moneta debole; moneta forte; moneta sana*.

На відміну від термінологій більш предметних галузей знань (технічних, природничих), у яких метафоричні значення формуються в основному на основі функціональної та зовнішньої подібності, в економіці метафоризація здійснюється переважно за асоціативною ознакою, що спричиняє посилення образного сприйняття терміна, особливо на початкових етапах його функціонування. Часто це призводить до невинновданого в термінології вживання лапок як засобу оформлення термінологічної одиниці: *politica "del rubamazzetto"* - політика розорення сусіда – політика налагодження економічної ситуації в країні, яка негативно впливає на сусідні країни; *"obbligazioni spazzatura"* - "викидні облігації" - високодохідні облігації корпорації з кредитним рейтингом нижче інвестиційного рівня; *"collo di bottiglia"* – “шийка пляшки” – перешкода, що заважає досягти необхідного рівня виробництва. Метафоричні значення ґрунтуються також на ознаках, представлених імпліцитно. Виділення імпліцитної ознаки залежить від загального фонду знань людини, що сприймає метафоричне переосмислення, або від певних знань спеціальної сфери.

Отже, у економічну терміносистему залучаються загальновживані одиниці з сигніфікативним аспектом значення, у структурі якого домінуючі семи не тільки називають стани, властивості, дії, якості реалій, а й виявляють відношення між ними. Коли ж до італійської економічної термінології мігрують загальновживані одиниці на позначення конкретних предметів, у семантиці яких головним є денотативний аспект значення, то у виборі певної ознаки денотата прямого номінативного значення акцент робиться на її яскравість, характерність, наочність. Аналіз досліджуваного лексичного матеріалу дозволяє зробити висновок, що у формуванні переосмисленого термінологічного значення актуалізується не будь-яка сема, а лише та, яка є найнеобхіднішою для успішного здійснення завдання вторинної номінації. Крім того, в процесі переосмислення значення загальновживаної лексеми можуть актуалізуватися семи, котрі входять до її семантичної структури потенційно або передбачаються там суб’єктом номінації на основі асоціативних зв’язків.

Висновок про сильні метафоричні традиції в італійській підмові економіки підкріплюється аналізом на структурному рівні. Так, з'ясувалося що в італійській мові присутні однокомпонентні метафоричні утворення. Однокомпонентні терміни не спираються на нейтральний економічний термін і тому можуть розглядатися як результат найвищого ступеня семантичного переосмислення для термінології: *orso* – “ведмідь” – біржовий спекулянт, що грає на пониження; *toro* – “бик” – біржовий спекулянт, що грає на підвищення; *farfalla* – “метелик” – вексель.

Особливістю сучасної італійської економічної термінології є творення багатокомпонентних термінів з використанням загальнолексичних компонентів, метафоричне переосмислення яких відбувається через перехрещення значень складників – загальноновживаного й термінологічного: *albero delle decisioni* – дерево рішень - дерево альтернатив в теорії управління; *gioco borsistico* – гра на біржі. У результаті проведеного дослідження з'ясувалося, що терміни розрізняються за ступенем семантичної і структурної спаяності і з цього погляду поділяються на дві великі групи: двокомпонентні терміни, у яких переосмислено обидва компоненти: *gatto selvaggio* – “дика кішка” – страйк, всупереч закону (в терміні актуалізована сема небезпеки і непередбачуваності); *cavaliere nero* – “чорний лицар” - у фінансовій справі, фірма, що пропонує ціну протилежну тій, що існує на ринку; та двокомпонентні терміни, у яких переосмислений один з компонентів, другий є нейтральним позначенням економічного поняття: *fluttuazione pura* – чисте коливання валютного курсу; *fluttuazione sporca* – брудне коливання валютного курсу; *mercato al rialzo* – ринок продавців – попит перевищує пропозицію, тенденція до підвищення курсів на ринку; *mercato al ribasso* – ринок покупців – пропозиція перевищує попит. Утворення подібних термінів свідчить про те, що італійська економічна термінологія відкрита загальномовним способам номінації і у ній цілком допустимим вважається такий спосіб мовного оформлення поняття, який призводить до ідіоматичності термінологічного утворення.

Висока частотність використання назв конкретних предметів і явищ як основи термінологічної номінації в італійській мові свідчить на користь образності італійських економічних термінів. Наостанок слід зазначити, що вивчення і визначення семантико-прагматичної природи терміну сприяє розвитку компетентності учасника мультикультурної професійно-орієнтованої комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Синтаксические функции метафоры // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1978. – Т. 37, №3. – С.251-262.
2. Арутюнова Н. Д. Функциональные типы языковой метафоры // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1978. – Т. 37, № 4. – С.333-343.
3. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 896с.
4. Кубрякова Е.С. О связях когнитивной науки с семиотикой (определение интерпретанты знака) // Язык и культура: Факты и ценности: К 70-летию Юрия Сергеевича Степанова / Отв. редактор Е.С.Кубрякова, Т.Е.Янко. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – С.283 – 291.
5. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. – М.: Издательство «Наука», 1981. – 200с.
6. Кубрякова Е.С. Части речи в ономазиологическом освещении. – М.: Издательство «Наука», 1978. – 115с.
7. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Институт языкознания РАН. – М.: Языки славянской культуры, 2004 – 555с.
8. Чудинов А.П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации. Глава 1. Екатеринбург, 2003. – 248с. [Электронный ресурс] / – Режим доступа: <http://www.philology.ru/linguistics2/chudinov-03a.htm>.
9. Кришталь С.М. Структурно-семантический анализ метафоричних термінів підмови фінансів в англійській та українській мовах: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.17 / Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2003. – 20с.
10. Телия В.Н. Семантика связанных значений слов и их сочетаемости // Аспекты семантических исследований / АН СССР. Институт языкознания. – М.: Изд-во «Наука», 1980. – С.250-319.
11. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология: Монография. – К.: Издательство украинского философического центра, 2000. – 248с.
12. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие. – К.: Издательство украинского философического центра, 2002. – 336с.
13. Селиванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Філософіяцентр, 1999. – 148с.
14. Селиванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія. – Київ-Черкаси: Брама, 2004. – 276с.
15. Дроздова Т.И. Проблемы понимания научного текста (англоязычные экономические тексты). – Астрахань: Изд-во АГТУ, 2003.
16. Разинкина Н.М. Стилистика английской научной речи: Элементы эмоционально-субъективной оценки. – М.: Наука, 1972. – 168с.
17. Милованова Н.Я. Экспрессивность в стиле научной прозы: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Бакинский гос. ун-т, – Баку, 1982. – 24с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18.Foglio, 27 gennaio 2000. 19.Liberazione, 31 marzo 2000. 20.Sole 24 Ore, 5 giugno 2000. 21.Stampa, 12 agosto 2001. 22.Foglio, 24 febbraio 2001. 23.Stampa, 14 ottobre 2001. 24.Sole 24 Ore, 14 Settembre 2000. 25.Stampa, 18 ottobre 2001. 26.Sole 24 Ore, 19 dicembre 2000. 27.Manifesto, 7 agosto 2002. 28.Sole 24 Ore, 24 luglio 2000. 29.Stampa, 29 giugno 2001. 30.Foglio, 10 novembre 1999. 31.Foglio, 21 febbraio 2001. 32.Stampa, 2 giugno 2002. 33.Foglio, 22 febbraio 2001. 34.Giornale, 18 gennaio 2002. 35.Corriere della sera, 15 settembre 2002.

АВРАМЕНКО О.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФРЕЙМ ПІДОЗРА У КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ І ІНТРИГИ РОЗКРИТТЯ ТАЄМНИЦІ

Актуальність статті зумовлена сучасною глобалізацією світових проблем, а також необхідністю враховувати універсальні та специфічні характеристики поведінки та спілкування народів. **Новизна статті** полягає у конкретизації фрейму як лінгвокогнітивного явища у проекції на американське суспільства через вивчення драматургічних творів Теннессі Вільямса.

У сучасній лінгвістиці фрейм визначається як сукупність асоціацій, які зберігаються у пам'яті, та об'ємний багатокомпонентний концепт, який являє собою інформативну частину, конкретні значення про стереотипну ситуацію [1; 2:132-133].

Фрейм *ПІДОЗРА* будується через створення візуальної картини світу. Однак, якщо в інших фреймах присутня динаміка розвитку подій і з перших сторінок драми читач ознайомлюється з інтригою твору, то у фреймі *ПІДОЗРА* кульмінаційний етап та розв'язка інтриги наступає зовсім непомітно та несподівано, а саме: перед читачем розкриваються певні, на перший погляд, нереальні факти, пов'язані з персонажем, навколо якого будується інтрига. Тому, на початку твору, кульмінація драми не сприймається серйозно.

Відтак, у драматургічному творі Теннессі Вільямса *A streetcar named desire* у фреймі *ПІДОЗРА* беруть участь декілька головних персонажів: сестри Бланш та Стелла, а також чоловік Стелли – Стенлі.

Тематична сітка фрейму розгортається наступним чином: Бланш, вчителька англійської мови, приїздить у гості до Стелли та Стенлі. Вона розповідає про втрату родинного маєтка через борги, однак Стенлі не вірить їй і підозрює, що Бланш продала маєток та вирішила не ділитися грошима із своїми родичами. Стенлі починає своє особисте розслідування та дізнається про зовсім інші речі. З вуст одного знайомого він дізнається про особисте життя Бланш: після того, як Бланш втратила маєток, вона переїхала до готелю з поганою репутацією, де розважала приїжджих туристів. А пізніше мер міста взагалі заборонив Бланш проживати у цьому місті через те, що вона звабила свого учня. Дізнавшись про це, Стелла намагається виправдати сестру та розкриває Стенлі таємницю про життєві розчарування Бланш, а саме про те, що в юності Бланш була закохана в молодого людину, котра, як вона пізніше дізналася, мала гомосексуальну репутацію та врешті-решт покінчила життя самогубством. Стенлі вирішує відправити Бланш до психіатричної лікарні.

Фрейм *ПІДОЗРА* концептуалізується у три етапи: 1. Зустріч двох сестер, розкриття таємниці про втрату родинного маєтка. Діалог між двома особами – Бланш та Стеллою. 2. Розкриття таємниці про втрату маєтка; зародження підозр у Стенлі та пошуку повної інформації щодо причин втрати маєтка. 3. Розкриття результатів розслідування. 4. Надання пояснень, виправдання поведінки Бланш.

Отже, по-перше, концептуалізація інтриги *РОЗКРИТТЯ ТАЄМНИЦІ* відбувається через зізнання у втраті маєтка між двома персонажами – Бланш та Стеллою. Бланш не наважується відкрити таємницю Стеллі, оскільки хвилюється, що її звинуватять у розтратах.

Концептуалізація інтриги зародження підозр стосовно достовірності втрати маєтка відбувається між Стеллою та Стенлі. Підозра концептуалізується через розкриття незадоволень та підозр Стенді у п'ять етапів. Наступним етапом концептуалізації фрейму постає власне результат розслідувань Стенлі. Драматург не демонструє читачу, яким чином саме відбувається процес розслідування, однак розкриває перед Стенлі результуючу ситуацію. Власне цей етап концептуалізації інтриги стає кульмінаційним. Так, Стенлі розкриває перед Стеллою таємниці, про які йому вдалось дізнати від свого знайомого.

Візуальним втіленням фрейму *ПІДОЗРА* є впровадження та концептуалізація місця дії та часу:

1) загальне звернення до територіального знаходження місця події: The exterior of a two-story corner building on a street in New Orleans which is named Elysian Fields and runs between the L&N tracks and the river.

2) звернення до культурологічних реалій американського суспільства 1950-х років - опис бідних районів Америки: The section is poor but, unlike corresponding section in other American cities, it has a raffish charm.

3) Загальний опис стандартних американських будинків, що знаходяться в збіднілих районах: The houses are mostly white frame, weathered gray, with rickety outside stairs and galleries and quaintly ornamented gables. This building contains two flats, upstairs and down. Faded white stairs ascend to the entrances of both.

4) часові рамки: It is first dark of an evening early in May.

5) звернення до кольорів при описі атмосфери драми: The sky that shows around the dim white building is a peculiarly tender blue, almost a turquoise, which invests the scene with a kind of lyricism and gracefully attenuates the atmosphere of decay. (p.469)

Вищий рівень фреймової сітки драматичної інтриги виступає у вигляді ключової лексеми *suspicion* (підозри), що за словником Longman визначається як: 1) *a feeling you have that someone is probably guilty of doing something wrong, or dishonest*; 2) *a feeling that you do not trust someone*. У драматичному дискурсі ця лексема набуває більш широкого значення, її периферійні значення нерозривно пов'язані з концептуалізацією персонажів, оскільки власне вони є носіями цих значень. Найголовнішим персонажем драми є Бланш, навколо неї і будується інтрига. Розкриваючи перед читачем її суспільну безпринциповість (розваги за гроші чоловіків, зваблення неповнолітнього хлопця), драматург ніби бажає шокувати читача. Однак, він виправдовує її персонаж, розкриваючи всі її життєві проблеми та негаразди: вдома вона бачила лише смерть: на її очах померла вся родина. На протипагу смерті, завершенню життя з'являється бажання близьких стосунків з іншою людиною, що символізує життя, процвітання, насолоду. Драматург також звертається ще до дитячих подій, які стали трагічними та переламними для Бланш: у молодості вона закохалася в одного хлопця, вони одружилися, а через деякий час хлопець вкоротив собі віку. Таким чином, автор переконує читача не засуджувати героїню, а навпаки поспівчувати їй.

Персонаж Бланш концептуалізується драматургом наступним чином. Бланш:

- *прискіплива до своєї зовнішності*: Stella: And admire her dress and tell her she's looking wonderful. That's important with Blanche. Her little weakness! (p.484)
- *полюбляє гарний одяг*: Blanche: clothes are my passion! (p.487)
- *має ексцентричний, нестримний та неспокійний характер*: Blanche: I never had your beautiful self-control. (p.476)
- *розкриває відчуття самотності, страху перед невідомим та слабкість натури*: Blanche: I never was hard or self-sufficient enough. When people are soft - soft people have got to court the favor of hard ones, Stella. Have got to be seductive – put on soft colors of butterfly wings, and glow – make it a little – temporary magic just in order to pay for – one night's shelter! (p.515)

- *живе у вигаданому, відірваному від реальності світі*. Так, Бланш вірить у те, що колись закоханий хлопець, що став мільйонером, зможе допомогти їй у пошуках роботи. Однак, вона сама глузує із себе, розуміючи, що це ніколи не зможе реалізуватися:

Stella: What are you laughing at, honey?

Blanche: Myself, myself, for being such a liar! I'm writing a letter to Shep. "Dear Shep. I am spending the summer on the wing, making flying visits here and there. And who knows, perhaps I shall take a sudden notion to swoop down on Dallas! How would you feel about that?" (p.513)

Персонаж Стенлі концептуалізується:

- *відсутністю вишуканих манер поведінки*: Stanley: I'm afraid I'll strike you as being unrefined type. (p.482)
- *неромантичним характером, він навіть не робить жінкам компліменти*: Stanley: I don't go in for compliments to women about their looks. Some men are took in by this Hollywood glamour stuff and some men not. (p.488)
- *нецивілізованими манерами спілкування*: Blanche: He acts like an animal, has an animal's habits! (p.510)

Персонаж Стелли є більш нейтральним. Стелла відрізняється *спокійним характером*:

Blanche: How quiet you are, you're so peaceful. Look how you sit there with your little hands folded like a cherub in choir! (p.476)

Персонажі, що формують фрейм *РОЗСЛІДУВАННЯ* мають різні персональні світи, що позначаються на їх мовленні. Так, мовлення Бланш має більш емоційно забарвлені компоненти, до яких відносяться:

1) слова, що суб'єктивно розкривають процес боротьби за маєток: *to reproach, stay, struggle/leave, abandon, reproachful way, burden, fight for, bleed for, die for, the loss, to loose, to accuse*:

Blanche: ... you are going to reproach me. I know that you're bound to reproach me – but before you do – take into consideration – you left! I'm not meaning this in any reproachful way, but all the burden descended on my shoulders... You are the one that abandoned... I stayed and fought for it, bled for it, almost died for it! (p.478).

2) лексичні одиниці психоемоційного забарвлення, що розкривають страх людини перед смертю. *Death, coffin, to burn, funeral, graveyard, dying, sickness*:

Blanche: I, I, I took the blows in my face and body, All of those deaths! The long parade to the graveyard! ... But have to be burned like rubbish! You just came home in time for the funerals, Stella. (p.479).

Мовлення Стенлі є більш прагматичним, серед лексичних одиниць, притаманних його мовленню, існують такі, що концептуалізують підозру. Це:

1) лексичні одиниці, що інформують читача про недовіру персонажа до почутого чи побаченого: *swindle, trachery*:

Stanley: It looks to me like you have been swindled, baby. (p.484)

Blanche: That I'm absconding with something, attempting some kind of treachery on my sister? (p.489)

2) лексичні одиниці, що асоціюють з багатством, фінансовою стабільністю: *solid-gold dress, fox-pieces, fur, pearls, thousands of dollars, gold bracelets, diamonds, tiara, jewelry, stylish*:

Stanley: What's this here? A solid-gold dress! Fox-pieces! Genuine fox fur-pieces!... Pearls! Ropes of them! Gold bracelets! (p.486).

3) синтаксичні повтори:

Stanley: I got an acquaintance who deals in this sort of merchandise. I'll have him to appraise it (p.485).

Stanley: I have an acquaintance that works in a jewelry store. I'll have him in here to make an appraisal of this (p.486).

Stanley: I have a lawyer acquaintance who will study these out (p.491).

4) юридичні терміни, що розкривають процес продажу маєтка: *sale, juridical air, legal papers, plantation, loan, mortgage*:

Blanche: My, but you have an impressive juridical air! (p.489).

Stanley: I'm talking of legal papers. Connected with the plantation (p.489).

Blanche: A firm that made loans on the place (p.490).

Stanley: Then it was lost on a mortgage? (p.490).

5) фразеологізми та ідіоматичні вирази. Метою драматурга є продемонструвати читачу прогнилу людину, яка радіє чужому нещастю та задоволена від можливості опустити її якомога нижче в очах інших: *to feed somebody with a pack of lies, the cat's out of the bag, to suspect, the proofs, to check on somebody, to put squeamishness on somebody, to feed the line to somebody, to be no lily, to pull the wool over your eyes*:

Stanley: You know she's been feeding us with a pack of lies here? (p.529).

Stanley: But now the cat's out of the bag! I found out some things!.... Things I already suspected. But now I got proof from the most reliable sources – which I have checked on! Sister Blanche is not lily! (p.530).

Stanley: I can see how you are upset by this. She pulled the wool over your eyes (p.531).

Когезія фрейму ПІДОЗРА формується на рівні непрямой мови, слів автора. У фреймі найчастіше вживаються високоемоційні лексичні одиниці, насамперед, що розкривають позамовні дискурсивні елементи, такі як міміка, рухи, погляд та ін. За рівнем частотності вживання виділяємо такі емоційні компоненти:

1) еліптичне вживання дієприкметника: *uncomprehendingly, dubiously, wearily, slowly, faintly, vaguely, ominously, angrily, lightly, dully, thickly, shrilly, sadly, firmly, lazily, solemnly, heavily, emphatically, contemptuously, stupidly, fearfully, apologizing, voluptuously, soothingly, hysterically*:

Blanche (hysterically): I won't. I promise, I'll go! I will really! (p.516).

Blanche (brightly): Did he kill her? (p.512).

Stella (coldly): Go on and say it all, Blanche. (p.510).

2) обставина способу дії виражає манеру проголошення репліки, що передає емоційний стан актантів:

Blanche (with faint hysterical humor): They told me to take a street-car named Desire, and then transfer to one called Cemeteries and ride six blocks and get off at – Elysian Fields! (p.471).

Blanche (with abrupt change to gaiety): Is that coke for me? (p.516).

Mitch: The girl is dead now.

Blanche (in a tone of deep sympathy): Oh! (p.498).

3) обставина місця:

Blanche (on the floor gathering them up): Poems a dead boy wrote (p.490).

4) апеляція до персонажа. Вживається у тому випадку, коли у драматичному дискурсі зустрічається полілог:

Sailor (to Negro Woman and Eunice): Where's the Four Deuces? (p.469).

5) герундіальний зворот передає фізичні та мімічні дії персонажів:

Eunice (defensively, noticing Blanche's look): It's sort of messed up right now but when it's clean it's real sweet. (p.472)

6) мімічні елементи доповнюють мовленнєвий процес, забарвлюючи його:

а) елементи, що передають посмішку: *to laugh sharply, to laugh uncertainly, exhausted laugh, girlish laughter, to laugh feebly, to laugh nervously, to laugh uncomfortably, to laugh brightly, to laugh grimly, convulsive laughter, sobbing laughter*:

She throws back her head with convulsive, sobbing laughter (p.546)

Stella laughs feebly. (p.536)

б) лексичні одиниці, що передають погляд: *frightened look, to glance at somebody for reassurance, anxious face, to draw involuntarily back from one's stare, to stare at somebody dumbly, smoldering look, to stare at somebody contemptuously, to look insultingly*:

Stella: You haven't given me a chance to, honey! (She laughs, but her glance at Blanche is a little anxious.) (p.474).

He drows his foot up on the bed and stares at her contemptuously. (p.543)

He leans against the wall, staring insultingly in at Blanche. She sinks back in her chair with a frightened look (p.539).

г) лексичні одиниці, що передають жестикуляцію: *indefinite gesture, gesture of revulsion, to shake one's head helplessly*:

Blanche: You know why Mitch didn't come but won't tell me! (Stella shakes her head helplessly) (p.537).

She makes a gesture of revulsion. Then she finishes her drink. A pause follow (p.526).

До периферійних компонентів семантичної зв'язності прямого драматургічного дискурсу належать наступні лексичні одиниці:

- Фразеологічні одиниці, що забарвлюють драматургічне мовлення персонажів. Уживані фразеологічні одиниці передають психоемоційний стан персонажів: *burden on one's shoulders, to take the blow in one's face and body, to gloss things over, to have a gander, to go into pieces, to fish for a compliment, to cut the re-bop, to get the ideas about somebody, to have a dope on smb, to endow smb with smth, my nerves are in kots, to do a world of good, to be good as a lamb, to be matter of fact, cat's out of bag*:

Stella: He was as good as a lamb when I came back and he's really very, very ashamed of himself. (p.505)

Stella: She wasn't expecting to find us in such a small place. You see I'd tried to gloss things over a little bit in my letter. (p.484)

Blanche: My nerves are in knots. Is the bathroom occupied? (p.495)

- Розмовні вирази, що притаманні американській мовній картині світу. Однак, порівняно з іншими, у фреймі *РОЗСЛІДУВАННЯ* діалектизмів, вульгаризмів та лексико-синтаксичних відхилень від нормативної англійської мови небагато:

- вигуки, оклики персонажів: *hiyuh*:

Stanley: Hiyuh, Stella. Blanche back? (p.511).

- американський діалектизм у вживанні допоміжних дієслів: *gotta, oughta*:

Mitch: I oughta go home pretty soon. I gotta sick mother (p.493).

- лексичні відхилення: *rutting hunk, to kibitz, to hush up*:

Steve: That rutting hunk!

Blanche: I must jot that down in my notebook. I'm compiling a notebook of quaint words and phrases I've picked up here. (p.513)

Blanche: Poker is so fascinating. Could I kibitz? (p.494).

- граматичні та синтаксичні відхилення: конструкція *them+adj +noun*. Заміна демонстративного займенника *those* на *them* :

Stanley: Them darn mechanics at Fritz's don't know their ass fr'm - Hey! (p.511).

- Емоційні елементи: *gracious, to be terrified, to be scared, to be half crazy, to be sorry, to be excitable, to be ashamed, thrilled, to make fuss about smth*:

Blanche: I'm terrified!

Mitch: Ho-ho! There's nothing to be scared of. They are crazy about each other (p.503).

Stella: I was -sort of - thrilled by it (p.505).

Stella: Blanche, I forgot how excitable you are. You are making too much fuss about it (p.505).

- Вживання слів релігійного дискурсу. У фреймі *ПІДОЗРА* слова релігійного значення зустрічаються набагато рідше, ніж в усіх інших розглянутих нами фреймах: *thanks heavens, for the sake of Jesus, heavens, God*:

Stanley: The Kowalskis and DuBois have different notions.

Stella (angrily): Indeed they have, thanks heavens! (p.486).

Stanley: Aw, for the sake of Jesus, go home, then! (p.493).

- Вживання у драматичному дискурсі фрейму *ПІДОЗРА* образ та прокльонів є також помірним: *stinker, whelp*:

Eunice: You can't beat on a woman an' then cell'er back! She won't come! And her goin' t' have a baby? You stinker! You whelp of a Polack, you! (p.502).

У стилістичному аспекті фрейм концептуалізується метафорами, порівняннями, гіперболами, перифразами, сарказмом. Тут, стилістичні елементи драматичного дискурсу мають таку саму вагу, як і в концептуалізації інших фреймів.

Найчастіше у фреймі *РОЗСЛІДУВАННЯ* вживається порівняння як стилістичний прийом:

Stella: And when he comes back I cry on his lap like a baby... (p.478).

Stanley: She didn't say anything. That shut her up like a clam. (p.488).

Stella: You are fresh as a daisy (p.494).

Також, гіпербола сильно відчута в процесі семантичної когезії тексту:

Stanley: She is as famous in Laurel as if she was the President of the United States (p.530).

Blanche: These are love-letters, yellowing with antiquity, all from one boy (p.489).

Сарказм відіграє одне з провідних місць у драматичному дискурсі. Сарказм передається через прикметники, що характеризують персональні якості персонажа, протилежні дійсності. У цьому випадку мовець навмисно описує привабливі риси персонажа, аби продемонструвати поганий бік його характеру:

Stanley: This is after the home-place had slipped through her lily-white fingers! (p.530).

На рівні розумового сприйняття фрейм *РОЗСЛІДУВАННЯ* розвивається через пряме звернення до брехні Бланш, розкриття правди стосовно її минулого. Репліки Стенлі вже не є стверджувальними, а драматург наділяє їх окличними реченнями, головною функцією яких у діалозі є саркастичне задоволення від знущання з інших персонажів. Так, Стенлі розкриває таємницю Бланш про її минулі стосунки з чоловіками: Stanley: She moved to Flamingo! A second-class hotel which has the advantage of not interfering in the private social life of the personalities there! (p.530). Він розкриває таємницю про те, що Бланш не пішла у відпустку, як вона це повідомила, а її вигнали зі школи через фізичні стосунки із сімнадцятирічним хлопцем: Stanley: She didn't resign temporarily from the high school because of her nerves. They kicked her out...A seventeen-year-old boy – she'd gotten mixed up with! The boy's dead learned about it and got in touch with the high school superintendent (p.532).

Після почутих звинувачень Бланш зізнається у скоєному та виправдовується перед читачем, звертаючись до співчуття. Сцена розкриття власних почуттів, переживань та самовизнання у скоєному Бланш відбувається під час зустрічі з Мітчем. На початку розмови Бланш відмовлялась від звинувачень, однак потім змінює тактику та переходить до розкриття причин, що підштовхнули її до несправедного життя. Однак Мітч виступає у ролі судді, він не бажає сприймати пояснення, від сльоз Бланш в нього не розтануло серце, а навпаки він принижує її та докоряє у брехні.

Так, можна твердити про те, що на цьому етапі концептуалізація інтриги розвивається через підфрейм *ЗІЗНАННЯ*. Однак, у монолозі Бланш здається, що вона не зізнається своєму

опонентів, а розмірковує вголос, розповідає про все своє життя через емоції, страждання, переживання. Концепт має такі чотири складові:

- Погодження з обвинуваченнями:

Blanche: Yes, I had many intimacies with strangers. (p.545)

- Надання пояснень, причини такої поведінки, філософський погляд ззовні на скоєне – Бланш потребувала заспокоєння, її душа була спустошена, в паніці вона зробила вибір, який суспільству здавався аморальним та непристойним:

Blanche: After the death of Allan – intimacies with strangers was all I seemed able to fill my empty heart with... I think it was panic, just panic, that drove me from one to another, hunting for some protection – here and there, in the most – unlikely places (p.546).

- Звернення до подій, що спровокували спад віри у життя – смерть матері, близьких родичів. Після цього у Бланш з'явилося бажання сховатися від життя, чути лише ласкаві та добрі слова:

Blanche: I lived in a house where dying old women remembered their dead men... (p.546) Crumble and fade and – regrets – recriminations... Death – I used to sit here and she used to sit over there and death was as close as you are... (p.547).

- Напротивагу смерті, засмученням та життєвої самотності, безвихідній ситуації Бланш знайшла тепло, ласку та кохання, хоч на одну ніч. Однак це тепло надало їй сили йти далі, жити:

Blanche: The opposite is desire (p.547).

ЛІТЕРАТУРА

1.Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекция по английской филологии. – Тамбов: Тамбов.ун-т, 2001. – 123 с. 2.Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.

З М І С Т

Артемова Л.В. Заголовок як маркер експресивності сучасної аналітичної статті (на матеріалі іспанського періодичного видання “ <i>El País</i> ”)	3
Багрій О.І. Предикати пропозиційного відношення думки як засоби переконання у науковій дискусії	6
Бенкендорф Г.Д. Мовні особливості лексем <i>агитация</i> / <i>Agitation</i> у мовах тоталітарних партій	13
Беркешук Х.М. Емотивна функція антропонімів (на матеріалі австралійських поетичних творів)	18
Бондаренко В.В., Боцман А.В. Функції шрифтової варіативності у формуванні англومовних інструкцій до вживання лікарських препаратів	23
Братель О.М. Ключові образи в аргентинській поезії емігрантів з Іспанії та їх нащадків	29
Булаховська Ю.Л. Про жанрову “взаємопов’язаність” документалістики з белетристикою в художній прозі (на матеріалі російської, української, польської і англійської літератур)	34
Burbelo V.B. Le discours de la catastrophe: la mise en communication	36
Васік Ю.А. Динамічні характеристики політичної промови	42
Вергун Л.І. Загальні аспекти відповідності освітньої лексики англійської та української мов	48
Верзун Л.В. Особливості ідіолекту Соломії Павличко і Дарії Радієнко (на матеріалі роману Девіда Г.Лоуренса “ <i>Коханець леді Чатерлей</i> ”)	53
Вітвіцька І.В. Графічні особливості запозичень-арготизмів у французькій мові	57
Войнаровська Л.А. Терміносистема електронної комерції та її функціонування в полікодових текстах	62
Гаврилова Ю.В. Функціонування трансформованих прецедентних феноменів у франкомовному медіа-дискурсі	67
Галуцьких І.А. Реалізація динамічного потенціалу ядерного словника англійської і німецької мов: універсальність і специфіка (досвід семантичного аналізу)	71
Гаценко І.О. Особливості типології ониматопейчних слів	75
Горенко О.П. Специфіка українських антропонімів	80
Гринюк О.С. Синонімічні відносини між афіксальними похідними сучасної німецької мови	86
Горохова І.В. Сутність та структура семантичного поля: основні підходи	91
Горчак Т.Ю. Семіотична типологія словесних образів-символів у американській поезії ХХ століття	96
Грицанчук О.О. Причини застосування трансформації присудка в англо-українському художньому перекладі	101
Гриценко Г.М. Особливості монтажу композиційно-мовленнєвих форм у роботі редактора художнього тексту	107
Гулей М.Д. Когнітивно-мовленнєві стратегії у французькому політичному дискурсі	114

Гулівець Н.О. Особливості еволюції концептуального блоку <i>прийом їжі</i> в історії англійської мови (на матеріалі літературних джерел)	119
Гурбанська С.О. Лексична заміна компонентів стійких висловлювань як спосіб структурно-семантичної трансформації	127
Guetman Z.O. Frase nominal con valor de oración sin verbo en el español coloquial	135
Давиденко Г.В. Дискурсивні ознаки німецької народної казки	137
Давиденко Н.В. Проблеми перекладу термінів канонічного права (на матеріалі творів Станіслава Оріховського)	143
Заваринська І.Ф. Структурно-семантична характеристика фразеологічних одиниць з теонімним та міфонімним компонентами (на матеріалі англійської мови у зіставленні з українською)	148
Звонська Л.Л. Перифрастичні звороти на позначення футуральності у давньогрецькій мові	155
Іванова О.Ю. Диглосія та білінгвізм як результат культурних традицій та соціальних процесів у полінаціональному суспільстві (на прикладі іспанського суспільства)	160
Ізотова Н.П. Роль заголовку як сильної позиції в актуалізації ключового концепту художнього твору (на матеріалі англійських біографічних романів ХХ століття)	164
Ісакова Ю.П. Інфінітивні перифрази в італійській та українській мовах ...	169
Каламаж М.А. Функціональні характеристики числівників сучасної англійської мови (на матеріалі художніх текстів)	174
Камінський Ю.І. Реконструкція-вставка слова або сполуки як різновид лексичної декомпресії англійського речення в українському перекладі	182
Кам'янець А.Б. Т.С.Еліот і Д.Лодж – стратегії відтворення інтертекстуальної іронії	188
Качмар О.В. Короткий опис дериватів власних імен, виявлених у TLFi	192
Коломісць Л.В. Від неоромантичної до необуквалістичної концепції поетичного перекладу	195
Кононова Д.В. Гендерний аспект реалізації каузації у неформальних комунікативних ситуаціях сучасного англійського дискурсу	203
Копильна О.М. Алюзія як перекладознавча проблема	209
Костик О.І., Яременко Ю.А. Семантико-структурні особливості складних слів і словосполучень в англійській мові	213
Кремзикова С.Ю. Ритуалізовані ситуації “оплакування” та їх вербалізація в старофранцузькому художньому дискурсі	218
Кришталюк Г.А. Заперечення як засіб фокусування та рефокусування в аналітичних статтях американських газет: лінгвокогнітивний аспект	223
Кузнєцова Д.Ю. Каталог емоційних значень номінацій виразів обличчя в дискурсі	229
Кузьменко Ю.Г. Поняття сенсорно-чуттєвої сфери в різних наукових парадигмах	234
Korbozerova N.M. Correlación entre el enunciado, el sintagma y el grupo sintagmático	238

Левінська О.О. Історична ретроспектива лінгвістичних досліджень поетичної мови	240
Лукашенко Н.Г. Особливі графічні знаки Інтернет-дискурсу: смайлики, емотикони та @ (на матеріалі іспаномовних форумів з проблематики родинних стосунків)	245
Мариненко П.І. Утворення нових дієслів та віддієслівних іменників у текстах сучасної іспанської періодики	249
Марунько О.А. Когнітивна структура речення усталеної конструкції з претеритальним кон'юнктивом	253
Мокра О.М. Структурно-семантичні ознаки та прагматичні властивості прислів'їв із семою заперечення	257
Моренець І.М. Семантичні основи суфіксального словотвору дієслів в іспанській мові	260
Мосейчук О.М. Конотативна складова у семантиці однослівних ідіом	266
Мосенкіс Ю.Л., Синишин Р.І., Переверзєв Д.І. Проблеми дослідження семантичних відповідностей у спорідненій лексиці (на матеріалі алтайських мов у порівнянні з індоєвропейськими)	271
Мосієнко О.В. Роль детермінативів у представленні злочинців і жертв в англomовних газетних новинах	275
Malikova O.V. The distributional valence of the word "cause" in modern English	281
Ніконова В.Г. Архітектоніка концептуальної мережі трагічного в поезії Шекспіра	285
Новохатська Н.В. Дефініції понять розмовний стиль, розмовне мовлення і розмовна конструкція у сучасній лінгвістиці	293
Онищенко Ю.К. Мовно-стилістичні труднощі українських перекладів у сфері програмного забезпечення	298
Орлова І.С. Ідіостиль автора в оригіналі та перекладі (лексичний аспект) ..	303
Охріменко В.І. Континуум модальних значень достовірності мікрополя вірогідності	308
Павлик В.І. Газетно-публіцистичний жанр глоса з огляду на комунікативну прагматику (до історії питання)	314
Пилипенко Р.Є. Лінгвокультурологічні аспекти дослідження фахової мови економіки	320
Полховська М.В. Ініціальне "there" в екзистенційних реченнях (історичний аспект)	323
Пономаренко В.П. Засоби звертання в італійській мові XX-XXI ст. – історичні традиції, еволюція і сучасні тенденції	328
Пригодій С.М. Новітня монографія Гарольда Блума: за і проти	335
Рим Кил Хо Лексический национальный вариант испанского языка в Мексике (по произведению Карлоса Фуэнтеса "La región más transparente")	340
Розумєнко Н.В. Озвучування як різновид аудіовізуального перекладу	345
Рудько Л.П. Звертання як компонент загальної системи комунікативно-прагматичних засобів п'єси	350
Савчин В.Р. Вибір твору для перекладу як прояв особистості перекладача (на матеріалі творчості Миколи Лукаша)	354

Сандига Л.О. Когнітивна метафора як спосіб утворення евфемізмів тематичного поля “смерть” (на матеріалі англійської мови)	359
Свірідова Ю.О. Поетика пейзажу в історичній ретроспективі	363
Сидельникова Л.В. Лінгвістичний простір у теорії мови кабалістичної науки	369
Скібіцька О.В. Перекладацька креативність як спосіб прагматичної адаптації при перекладі туристичних текстів	374
Старовойтова Х.В. Метафорична модель <i>жива істота</i> → <i>матір</i> як втілення архетипу <i>матері</i> у сучасній французькій драмі	381
Статкевич Т.О. Сучасні аспекти дослідження рекламного дискурсу: експресія-аргументація	387
Столярова А.А. Прагматичні особливості використання термінології в новогрецьких законодавчих текстах (на прикладі текстів чинних кримінального та кримінально-процесуального кодексів Греції)	394
Талавіра Н.М. Безартиклеві словосполучення із прийменником <i>on</i> (на матеріалі англійських журнальних статей)	399
Терехова С.І. Типи особових репрезентацій в українській, російській і англійській мовах	405
Фесенко Г.Г. Діяльнісно-когнітивна парадигма перекладу	412
Цюпа М.А. Звуження та розширення аббревіатур у французькій мові	418
Шаповал Н.В. Особливості семантико-синтаксичної комбінаторики власних назв (на матеріалі французької мови)	423
Шемякіна М.П. Елементи композиції драматичного твору	429
Яковенко О.І. функціонування метафоричних термінів підмови економіки в сучасній італійській мові	434
Авраменко О.В. Фрейм ПІДОЗРА у концептуалізації інтриги РОЗКРИТТЯ ТАЄМНИЦІ	444
Зміст	451